

CERCETĂRI ISTORICE

1976

MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE

(SERIE NOUĂ)

VII

IAŞI — 1976

COLECTIVUL DE COORDONARE :

I. ARHIP, CONST. CLOŞCĂ, N. GRIGORAŞ, A. KAREŢCHI, EUGENIA URSESCU, GH. BODOR, I. AGRIGOROAIEI, CLAUDIU PARADAISER, MARIA HUMINIC-TECLEAN, CONST. ICONOMU.

Culegere de lucrări ştiinţifice

Editată de: Muzeul de istorie a Moldovei,
str. Palat nr. 1

SUMAR

DOCUMENTE

RECENZII

CALEIDOSCOP MUZEISTIC

MUSÉE D'HISTOIRE
DE LA MOLDAVIE — IASSY

DES RECHERCHES HISTORIQUES
RECUEIL D'ETUDÉS ET MATERIAUX
D'HISTOIRE ET DE MUSÉOLOGIE

IASSY — 1976

SOMMAIRE

Pag.

MUSÉOLOGIE

ARCHÉOLOGIE

HISTOIRE POLITIQUE ET SOCIALE-ECONOMIQUE

DOCUMENTS

COMPTE RENDUS

KALEIDOSCOPE MUSEOLOGIQUE

MUZEUL POLITEHNIC IAŞI – ORGANIZARE ACTUALĂ, DIRECŢII NECESARE ŞI POSIBILE DE DEZVOLTARE

EUGENIA URSESCU

Tezaurizînd obiecte şi documente legate de istoria naturii şi societăţii, organizîndu-le în cadrul expoziţiilor de bază conform unor tematici ştiinţific alcătuite, explicate şi interpretate prin intermediul textelor, muzeele, produse ale conştiinţei sociale, acţionează la rîndul lor asupra conştiinţei publicului vizitator.

Pornind de la definiţia lui Andreas Feininger că lucrarea de artă este „orice lucrare creată de om, într-un spirit constructiv dintr-o convingere sinceră, care emoţionează, fie că este o pictură, un poem, un avion cu reacţie sau o fotografie",[1] este lesne de înţeles că muzeul în general, prin contactul direct pe care-l prilejuieşte vizitatorului cu opera de artă, indiferent de genul său, îşi aduce o înaltă contribuţie la formarea gustului pentru frumos şi la ridicarea nivelului general de cunoaştere.

Alături de celelalte muzee, muzeul tehnic ocupă un loc de prim rang în activitatea de formare a profilului moral şi spiritual al tineretului, începînd cu elevii din primele clase. Aceştia se entuziasmează în faţa cuceririlor omului asupra forţelor naturii, în faţa marilor invenţii şi descoperiri tehnice de-a lungul veacurilor şi îşi plăsmuiesc în imaginaţia lor, anumite exemple de oameni demni de urmat, inspiraţi fiind de prezenţa în muzeu a imaginilor unor renumiţi inventatori ai lumii sau ai ţării noastre.

În etapa revoluţiei tehnico-ştiinţifice în care tehnica evoluează cu o viteză uluitoare şi pătrunde în profunzime în cele mai diverse domenii de activitate, rolul unui asemenea muzeu creşte prin faptul că este chemat să salveze într-un ritm rapid valorile tehnico-ştiinţifice care au fost create şi apoi înlocuite de altele noi, care în scurt timp vor împărtăşi aceeaşi soartă.

Vizita la un muzeu tehnic „prilejueşte tineretului nu numai lărgirea orizontului intelectual, ci şi realizarea unor comparaţii, a aprecierii evoluţiei spiritului uman iscoditor din trecut în prezent spre viitor, ca un imbold de a nu rămâne mai prejos decît înaintaşii sau contemporanii, îi solicită efectiv şi îi angajează moral"[2]. Aici intervin descrierile pe marginea obiectelor care au aparţinut marilor savanţi şi descoperitori, a vieţii, dificultăţilor întîlnite, perseverenţei, pasiunii şi spiritului lor novator, stimulînd creativitatea tinerilor şi dirijarea către o profesiune tehnică.

---

[1] Dobrescu M., Popescu D., *Ideea de istorie tehnico-ştiinţifică — criteriu fundamental în organizarea muzeelor tehnice*, în *Revista muzeelor* nr. 6, 1968, Bucureşti, pag. 566.

[2] Ştefănescu L., *Muzeele tehnice şi formarea personalităţii pionerilor*, în *Revista muzeelor*, nr. 4, 1971, Bucureşti, pag. 300.

În ţara noastră, preocuparea pentru tezaurizarea mărturiilor dezvoltării ştiinţei şi tehnicii a intervenit de timpuriu, aproape concomitent cu cea din ţările dezvoltate din punct de vedere economic, care au muzee tehnice vechi, de prestigiu internaţional (Deutsches Museum din München – 1903, Technisches Museum für Industrie und Gewerbe din Viena – 1908).

Cel care a salvat de la distrugere mărturii de nepreţuit ale dezvoltării tehnicii în România, a fost profesorul inginer Dimitrie Leonida care în anul 1909 după ce s-a întors de la studii, din Germania, unde cunoscuse în detaliu Muzeul german al capodoperelor ştiinţei şi tehnicii din München, a înfiinţat Muzeul tehnic român din Bucureşti, care-i poartă astăzi numele.

În anii construcţiei socialiste, cînd cultura românească sub toate aspectele sale a cunoscut alături de celelalte domenii ale vieţii sociale o dezvoltare fără precedent, muzeografia ca ramură tînără a culturii noastre, a luat o mare amploare, acest fapt concretinzîndu-se prin numărul de peste 300 muzee existente astăzi, faţă de 60 în trecut şi prin rolul lor mereu crescînd.

Printre muzeele noi organizate în această perioadă. se află şi Muzeul politehnic din Iaşi, fiind ca vechime al treilea între cele nouă cu profil tehnic din ţară.

Înfiinţat în anul 1955, din iniţiativa şi **prin preocuparea unui** grup de profesori entuziaşti de la Institutul politehnic din Iaşi, **în frunte cu academi**cianul Cristofor Simionescu, rectorul institutului şi cu **profesorul universitar** emerit Ion Curievici, decanul Facultăţii de chimie şi inginerie **chimică** din Iaşi, Muzeul politehnic a fost definit şi conceput ca un mijloc de instruire şi educare a tinerei generaţii, pe linia cunoaşterii celor mai valoroase cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii mondiale şi naţionale, precum şi a formării unei pregătiri şcolare care să contribuie la orientarea către alegerea unei profesiuni cu profil tehnic.

Acesta nu a fost conceput la scara unui muzeu naţional deoarece în anul 1955 cînd s-a decis înfiinţarea, s-a pornit cu colecţiile de la zero.

Înfiinţarea Muzeului tehnic din Iaşi a fost impusă de necesităţile social-culturale ale oraşului, de cerinţele din acea perioadă ale învăţămîntului mediu în special, care trebuia să imprime tineretului şcolar o pregătire politehnică, dictată la rîndul său de necesităţile de cadre ale dezvoltării social-economice a ţării. Aceste cerinţe devin şi mai actuale în perioada cincinalului revoluţiei tehnico-ştiinţifice a construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi a înaintării României spre comunism, cînd muzeele, alături de celelalte instituţii de cultură trebuie să-şi aducă contribuţia la ridicarea nivelului general de cunoaştere să valorifice tradiţiile poporului nostru, să demonstreze prin colecţiile şi prin activităţile pe care le organizează, unitatea de cultură materială şi spirituală a poporului român precum şi continuitatea sa pe teritoriul întregii ţări.

Iniţial, muzeul a fost conceput ca o unitate cu profil multiplu de unde şi numele de „politehnic", urmînd a se organiza după secţia „Energetica", secţiile „Telecomunicaţii", „Petrol, cărbune, gaze", „Fier, fontă, oţel" etc., în funcţie de colecţiile ce se vor aduna şi de spaţiul ce îi va fi pus la dispoziţie.

Spaţiul destinat Muzeului politehnic, compus din două mari săli de la parterul Palatului Culturii din Iaşi, nu a permis pentru început decît organizarea unei singure secţii. S-a dat prioritate secţiei „Energetica", cu care s-a

inaugurat muzeul, la 1 martie 1961, deoarece în cadrul acesteia sînt implicate problemele de bază ale fizicii (mecanică, căldură, electricitate, structura materiei etc.), care sînt de mare utilitate pentru învățămîntul școlar și fără de care nu pot fi înțelese alte domenii ale tehnicii. În plus, energetica este un domeniu al dezvoltării economice pe care s-a pus și se pune în continuare un mare accent în țara noastră, aceasta constituind baza industrializării, a construcției socialiste și comuniste.

Muzeul politehnic fiind ultimul deschis dintre cele patru muzee din Palatul Culturii, a beneficiat de spațiul care mai era atunci disponibil și care a fost cu totul necorespunzător ca suprafață, pentru tematica pregătită. De aceea, secția „Energetica" deși pare mică la prima vedere, este de o mare conciziune și de o densitate de informații tehnico-științifice dusă la extrem.

Prezentarea mijloacelor de producere și utilizare a formelor de energie în evoluția lor istorică pe plan mondial cu implicații corespunzătoare pe plan național este organizată pe sectoare tematice după cum urmează: energia hidraulică, energia eoliană, energia solară, energia mareelor, energia termică energia electrică și energia atomică.

La fiecare sector sînt puse în evidență principalele realizări în domeniul energeticii din țara noastră și contribuțiile savanților români pentru că, așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu „Oamenii de știință din țara noastră sînt continuatorii unor vechi și bogate tradiții de gîndire și creație științifică, ai unei valoroase moșteniri lăsate de iluștrii înaintași care au adus o contribuție remarcabilă la îmbogățirea tezaurului științei naționale, inclusiv al celei universale".[3]

Muzeul are menirea de a imortaliza aceste momente din creația tehnico-științifică românească și a le face cunoscute lumii.

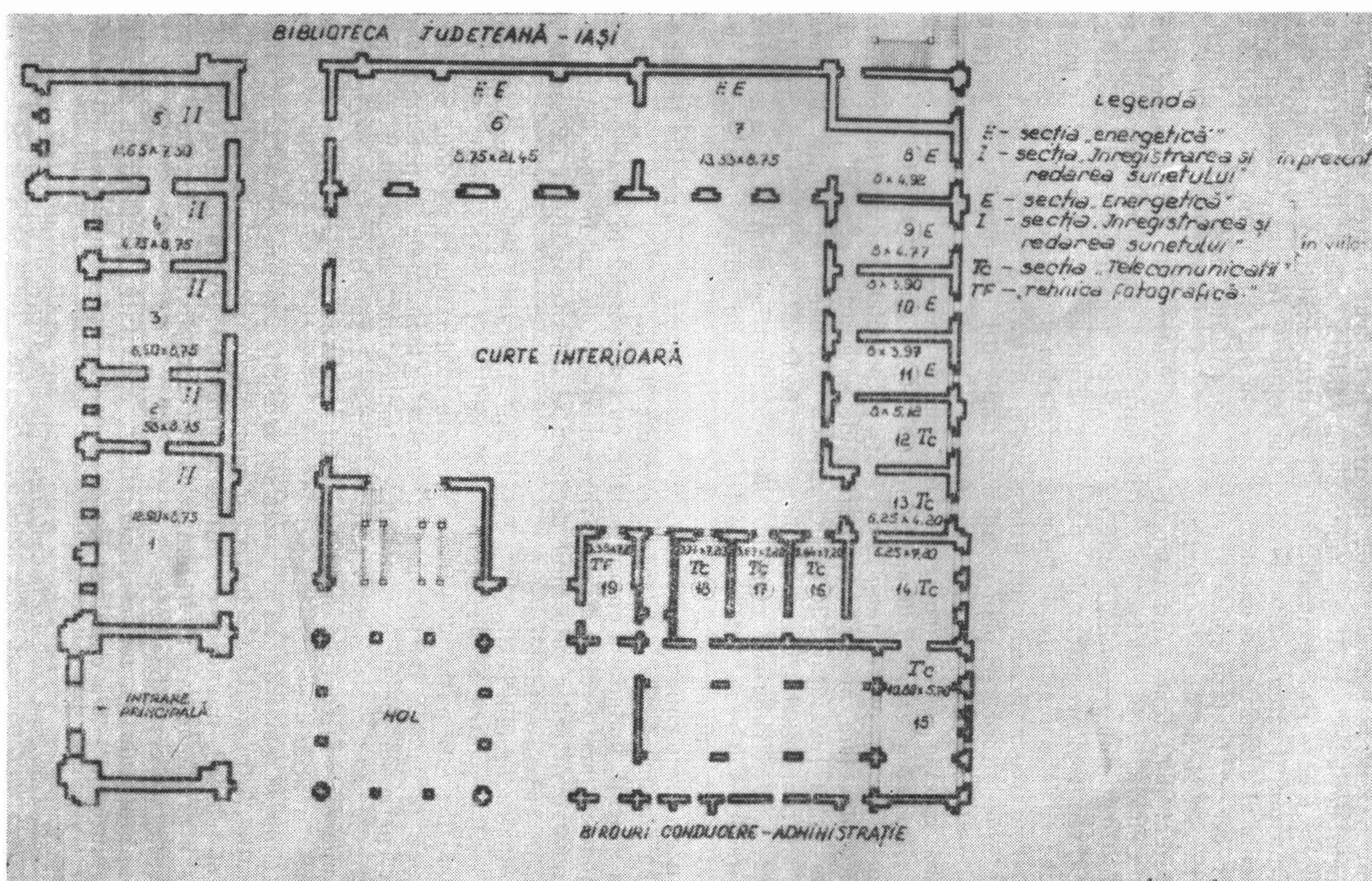
În general, materialul complimentar, cu rol deosebit în muzeele tehnice adică modelele, machetele și dispozitivele experimentale sînt în stare de funcționare, reușind să redea principiul de lucru al diferitelor tipuri de motoare sau mașini cuprinse în tematică.

Grafica muzeului deși este executată într-o manieră estetică și modernă, sistem modul, pentru a permite oricînd modificări sau adăugiri, datorită densității sale, este puțin obositoare. Aceasta se desfășoară pe două registre suprapuse: în partea inferioară sînt ilustrate momentele importante din evoluția energeticii pe plan mondial, cu implicațiile sale pe plan național referitoare la sectorul respectiv, iar în registrul superior, sînt prezentate prin panouri monumentale, mari realizări moderne ale tehnicii energetice românești în același sector.

Trebuie să remarcăm că în muzeu s-a urmărit, așa cum prevăd principiile muzeografiei, o prezentare selectivă a momentelor importante din evoluția științei și tehnicii, momente cu influențe profunde asupra progresului civilizației sau probleme care au frămîntat lumea cercetătorilor chiar dacă nu au dus la rezultate certe imediate.

După organizarea secției „Energetica", activitatea desfășurată de specialiștii muzeului — s-a canalizat pe de o parte spre organizarea acțiunilor

[3] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința Națională a cercetării științifice și proiectării, din 25 octombrie 1974*, București, Ed. Politică, 1974, pag. 18.

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ - IAȘI
CURTE INTERIOARĂ
INTRARE PRINCIPALĂ
HOL
BIROURI CONDUCERE-ADMINISTRAȚIE
Legendă
E - secția „energetică"
I - secția „Înregistrarea și redarea sunetului" în prezent
E - secția „Energetică"
I - secția „Înregistrarea și redarea sunetului" în viitor
Tc - secția „Telecomunicații"
TF - „tehnica fotografică"
PLANUL SPAȚIULUI, MUZEULUI POLITEHNIC - IAȘI

cu publicul iar pe de alta, pe linia îmbogăţirii, conservării şi cercetării colecţiilor în vederea pregătirii altor expoziţii de bază.

Astfel, în paralel cu creşterea colecţiilor de energetică şi telecomunicaţii, s-a creat o colecţie de aparate pentru înregistrarea şi redarea sunetului care a permis organizarea, în 1966, a unei expoziţii într-o singură sală, proiectată iniţial ca temporară dar cu aspect de expoziţie definitivă (amenajată de I.S. „Decorativa" — Bucureşti) şi care din primele zile s-a bucurat de aprecierile publicului vizitator. Expoziţia temporară, devenită ulterior permanentă, a fost organizată atunci într-o singură sală (de 13 m. x 9 m.) la parterul Palatului Culturii. În 1970, cu ocazia reorganizării Muzeului de istorie a Moldovei, deoarece sala respectivă se încadra în spaţiul necesar acestuia, expoziţia a fost mutată într-o sală similară tot la parterul clădirii, unde se lega mai bine cu circuitul de vizitare a Muzeului politehnic.

Interesul manifestat de vizitatori faţă de expoziţia menţionată, aglomerarea mare de aparate expuse precum şi îmbogăţirea colecţiei cu noi originale valoroase, sînt motivele care au condus la extinderea acesteia.

Aşa se face că, la 19 noiembrie 1972, intra în circuitul muzeistic ieşean, secţia „Înregistrarea şi redarea sunetului", reorganizată şi extinsă, unitate muzeală unică în ţară, inedită prin tematica şi modul său de organizare.

Atît din informaţiile oficiale pe care le deţinem, cît şi din impresiile comunicate de numeroşi oaspeţi străini care au vizitat expoziţia în forma veche şi în special după extindere, reiese că aceasta se află printre puţinele din lume. Este necesar să precizăm : aparatele expuse nu formează o colecţie de instrumente muzicale, cum greşit se consideră uneori ; ar putea fi denumită mai curînd o colecţie de aparate sau automate muzicale. După cum se ştie, muzee celebre de instrumente muzicale se află în multe oraşe ale lumii, însă colecţii dezvoltate pe o asemenea tematică se întîlnesc foarte rar şi mai ales aparţinînd unor particulari (Paris, Praga, Roma, Varşovia).

În forma nouă, extinsă într-un spaţiu triplu, compus din cinci încăperi, cu o colecţie mult îmbogăţită, expoziţia de bază cîştigă în plus, prin noua soluţie de proiectare, care permite stabilirea unui circuit logic de vizitare, lăsînd totodată spaţiu suficient pentru vizitarea muzeului de către grupuri mai numeroase, fapt imposibil înainte.

Avînd în vedere cerinţele muzeului de tip nou — dinamic — din zilele noastre, relevăm de la început că menţinerea la zi a tematicii celor două secţii a constituit o preocupare permanentă a specialiştilor muzeului, de-a lungul anilor.

Astfel, la secţia „Energetica" vin în sprijinul acestei idei, înnoirile tematice realizate în trei etape, cu privire la prezentarea în muzeu a unor contribuţii româneşti în acest domeniu (cele ale lui Dimitrie Leonida, Conrad Haas, Herman Oberth, George Constantinescu, Henri Coandă, Ştefan Procopiu, Alexandru Proca etc.) ca rezultat al reconsiderării unor realităţi istorice în ţara noastră, schimbarea în două rînduri a hărţii energetice a României şi introducerea momentului crucial al primei aselenizări a omului. Totodată, pentru a pune la curent vizitatorul cu cele mai remarcabile noutăţi energetice în ştiinţa şi tehnica mondială şi naţională, s-a iniţiat un fel de expoziţie volantă (un

panou cu zece compartimente, montat la intrarea în muzeu) care se schimbă trimestrial, sau de cîte ori este cazul.

În acelaşi timp, prin ghidajele obişnuite (pentru grupurile de turişti) sau cele speciale (ghidaje-lecţii, pentru elevi şi studenţi) vizitatorii sînt informaţi la zi cu datele necesare privind tematicile prezentate în expoziţiile de bază.

Totuşi, la secţia „Energetica" se impun unele modernizări sau modificări care sînt dictate pe de o parte de ritmul rapid de dezvoltare a tehnicii în general, pe de alta, de densitatea mare de exponate şi deci de necesitatea descongestionării secţiei, măcar într-o oarecare măsură. Cel de al doilea criteriu menţionat ar fi impus schimbări de structură şi pînă acum, dar nu au existat condiţiile obiective de care dispunem în prezent, adică spaţiul disponibil. Prin plecarea unor instituţii din palat, s-a eliberat spaţiul în legătură directă cu circuitul muzeistic actual, spaţiu care încă din 1955 fusese destinat extinderii Muzeului politehnic.

Dezvoltarea rapidă a ştiinţei şi tehnicii în zilele noastre impune imortalizarea în cadrul muzeului a noi momente de răscruce. Anumite creaţii tehnice pe plan mondial, figurate prin grafică, care acum 15 ani reprezentau performanţe deosebite, astăzi sînt realizări obişnuite.

De asemenea, şi pe plan intern realizările moderne ilustrate atunci în muzeu nu mai sînt cele mai elocvente. Situaţia se referă în special la registrul superior al graficii unde figurează aspecte ca : barajul de la Bicaz, cazanul de abur IPROM, turbina cu abur de 3 000 KW, tractorul KD-35 şi motorul său D-35, termocentrala de la Paroşeni (aşa cum se prezenta în 1960). Aceste aspecte trebuie să rămînă în continuare în grafică dar figurate în registrul inferior ca momente importante din dezvoltarea tehnicii energetice la noi în ţară.

Ca realizări moderne, locul acestora trebuie să fie luat de creaţii româneşti cu care ţara noastră se mîndreşte actualmente pe plan mondial : barajul hidrocentralei de la Porţile de Fier, cazanul cu circulaţie tip Benson, de 1035 t/h, unul dintre cele mai mari din lume, turbina cu abur de 330 MW, Motorul Diesel-Saviem de pe autobuzul Roman-112 UD, tractorul Universal 650, termocentrala de la Brăila cu o putere de 1920 MW, de peste 10 ori mai mare decît a termocentralelor existente în 1960.

Vor fi necesare noi intervenţii şi în registrul de jos al graficii. De exemplu, în partea introductivă va trebui expus un panou cu reprezentarea sugestivă a unităţilor fundamentale de măsură din sistemul SI înlocuindu-le pe cele vechi din sistemul M. Kf.S., care sînt marcate în prezent în muzeu.

La energia hidraulică se va putea ilustra turbina hidraulică Kaplan de construcţie românească, de 178 MW, utilizată la Porţile de Fier, barajul de la Vidraru (pe Argeş), iar ca performanţe mondiale, barajul şi hidrocentrala cea mai mare din lume (Krasnoiarsk – U.R.S.S.), de 6 000 MW.

În cadrul energiei termice vor fi ilustrate realizările din domeniul energiei geotermice pe plan mondial care cîştigă din ce în ce mai mulţi adepţi. Totodată vor fi prezentate aspecte din marile noastre termocentrale : Deva, Işalniţa, Luduş etc.

În sectorul motoarelor cu ardere internă vor fi prezentate noile realizări în acest domeniu şi anume: motorul rotativ Wankel şi motorul cu pistoane libere. La motoarele cu reacţie şi rachete va trebui să apară o machetă după avionul „Coandă-1910", o sinteză a zborurilor cosmice clasificate pe domenii şi destinaţii, modele după unii sateliţi reprezentativi, precum şi reprezentarea programului de colaborare în cercetarea spaţială, „Soiuz — Apollo".

În cadrul sectorului energiei solare se vor prezenta proiecte şi utilizări ale acestei energii, la încălzirea clădirilor în timpul iernii şi răcirea acestora în timpul verii ample (experimentări în S. U. A.).

La unele sectoare, în limita spaţiului existent, se vor introduce şi exponate originale moderne cum ar fi: un motor de Dacia-1300, un motor de tractor U-651 M, un motor de autoturism — ARO-240, unul de autocamion Roman — „Diesel", un cazan tip „Vuia", executat la Uzinele „Vulcan" şi fără îndoială, harta energetică a ţării, la zi şi cu obiectivele de perspectivă.

Astfel, folosind prilejul organizării unei noi expoziţii de bază, cea de Telecomunicaţii, pe care muzeul o are în perspectivă apropiată, cu un minim de fonduri, menţinînd în proporţie de 80% aceeaşi grafică ce se poate deplasa în spaţiu şi introducînd noile realizări ale tehnicii moderne româneşti se va putea reorganiza secţia Energetica. Spaţiul minim (a se vedea schema spaţiului) necesar dezvoltării Muzeului politehnic va trebui repartizat astfel: în primele patru încăperi din spaţiul nou (camerele 8, 9, 10, 11,) se va extinde prin modernizare, secţia Energetica, iar în restul camerelor (de la 12 — 18) se va organiza noua secţie. Odată cu aceasta se va putea valorifica în circuit de vizitare şi colecţia de maşini energetice grele, adevărate mărturii ale dezvoltării tehnicii din ţara noastră, maşini care se află în spatele clădirii palatului, în dreptul spaţiului unde se va extinde muzeul.

În ceea ce priveşte modernizarea secţiei „Înregistrarea şi redarea sunetului" nu se pot recomanda schimbări esenţiale, deoarece în acest domeniu nu s-au făcut încă progrese remarcabile faţă de momentul organizării şi mai ales pentru faptul că, pe parcurs secţia a fost mereu îmbogăţită cu noi exponate de mare interes muzeistic.

Aşa cum s-a menţionat anterior, în paralel cu dezvoltarea colecţiilor pentru cele două secţii organizate deja, s-a format o bogată şi valoroasă colecţie de piese privind evoluţia telecomunicaţiilor pe plan mondial şi naţional care oferă în prezent posibilitatea organizării unei expoziţii permanente.

Un asemenea muzeu care să prezinte evoluţia şi problemele de bază ale unui domeniu atît de modern ca al tehnicii, va fi deosebit de util pentru oraşul nostru, constituind un mijloc important de iniţiere a tineretului în special care manifestă un mare interes faţă de dezvoltarea electronicii ce stă la baza telecomunicaţiilor.

Un argument în plus care susţine organizarea unei astfel de expoziţii permanente îl constituie existenţa în Iaşi a „Tehnotonului", una din cele mai mari şi moderne întreprinderi de piese, aparate şi dispozitive electronice. Atît elevii practicanţi destinaţi muncii în această întreprindere cît şi muncitorii de aici, vor îmbina în mod util cunoştinţele necesare procesului tehnologic modern cu datele din muzeu, privind evoluţia şi principiile care stau la baza funcţionării instalaţiilor respective.

Prezentarea tematicii în cadrul muzeului se va face cu ajutorul exponatelor originale, machetelor și modelelor după anumite aparate istorice, care vor fi în general în stare de funcționare, precum și cu ajutorul graficii (desene tehnice, fotocopii, diapozitive, stampe, texte dezvoltate).

Din tematica de idei a secției de telecomunicații, menționăm aici doar capitolele mari și anume: telegrafie, telefonie, radiotehnică, televiziune și telecomunicații prin sateliți.

În acest muzeu vor putea fi studiate și admirate aparate de telegrafie, teleimprimatoare și centrale telegrafice, telefoane și centrale telefonice, o frumoasă colecție de aparate de radio de la cele mai vechi pînă la cele utilizate astăzi,generatoare de înaltă frecvență folosite la vechile stații de emisie din țara noastră și televizoare, reprezentînd momente importante din evoluția acestor aparate. Televiziunea deși este un domeniu atît de nou, timpul a decis deja soarta unor instalații depășite, așezîndu-le în rîndul momentelor cheie din istoria tehnicii așa cum este cazul celui de al doilea car de reportaj TV utilizat în țara noastră sau a uneia din primele instalații de telecinema care se află în patrimoniul muzeului. Acestea vor fi cu atît mai interesante cu cît vor fi puse în funcțiune, bineînțeles în măsura în care vor permite piesele de care vom dispune.

Ar fi interesant ca în viitor să se organizeze și alte secții de muzeu, așa cum s-a preconizat odată cu înființarea acestuia, dar acest lucru nu este posibil deoarece nu există nici patrimoniu și nici spațiu de desfășurare.

Singura expoziție permanentă care se va mai putea organiza într-un viitor mai îndepărtat și pentru care există deja un număr important de aparate valoroase este „Tehnica fotografică". Pentru aceasta se va putea folosi camera 19 care nu este în legătură directă cu restul spațiului dar care se pretează la vizitare, fiind pe același traseu.

Dacă pînă aici au fost expuse puncte de vedere ale specialistului de muzeu în legătură cu rolul și necesitatea dezvoltării Muzeului politehnic, credem că este interesant să privim muzeul în cauză și prin prizma vizitatorului care a luat contact cu expozițiile de bază ale acestuia.

O sinteză în acest sens o constituie studiul din anii 1972–1973, privind relația cu publicul la Muzeul politehnic din Iași, din care vom spicui cîteva idei.

O primă concluzie care se desprinde pe marginea acestui studiu o constituie cifra ridicată (35%) de elevi și muncitori (18%), care vizitează muzeul, ceea ce dovedește că acesta este util în activitatea de documentare a tineretului și deci răspunde scopului pentru care a fost creat.

Semnificativă, de asemenea, ne apare cifra care arată că aproape 50% din lotul mediu (952) de vizitatori luat în studiu nu sînt la prima vizită a muzeului ci la a doua sau a treia, unii dintre ei menționînd vizitarea de 5–10 ori.

În chestionarele pe care vizitatorii le-au completat cu ocazia acestui studiu, una din întrebări cerea să se precizeze care muzeu din țară le-a plăcut mai mult. Astfel, din totalul răspunsurilor la această întrebare (menționăm că nu toți vizitatorii au răspuns iar alții au notat două sau trei variante),

reiese că Muzeul politehnic se află pe locul trei, pe locul 1 fiind Complexul muzeistic. Nu trebuie omis factorul subiectiv care ţine de locul şi momentul completării respectivelor chestionare şi care probabil l-au obligat pe vizitator la un anumit grad de politeţe sau l-au influenţat în sensul unei afecţiuni mai accentuate faţă de locul desfăşurării acţiunii, totuşi aspectul nu este de neglijat.

Mai multe din întrebări, puse sub diverse forme cereau vizitatorului să precizeze motivaţia vizitării Muzeului politehnic, considerînd acest gen de întrebare un indice de sinceritate. Deşi o mare parte a vizitatorilor (68,9%) o formează publicul tînăr, între 6 şi 30 ani, se observă din cele 476 de chestionare completate, că motivaţia pornită din proprie iniţiativă, predomină net şi este formulată sub următoarele variante: plăcerea de a vizita muzee (282 răspunsuri), motivul documentării (132 răspunsuri) îmbogăţirea culturii generale (119 răspunsuri), interesul pentru anumite teme sau obiecte (64 răspunsuri). Vizitarea din motive sociale (de a însoţi prietenii, rude sau cunoştinţe — 22 răspunsuri) sau la recomandarea familiei, prietenilor şi profesorilor (79 răspunsuri) este întîlnită mai rar.

Se observă că toate variantele de răspunsuri converg spre o direcţie comună care duce la concluzia că muzeul este un instrument util pentru documentare, pentru ridicarea nivelului de cunoştinţe.

Un alt rezultat al studiului, care merită comentat este acela relativ la doleanţele publicului vizitator cu privire la înfiinţarea unor muzee noi în localitatea de domiciliu sau în alte oraşe apropiate. Din 137 răspunsuri obţinute (nu toţi vizitatorii au răspuns la această întrebare), cele mai multe au fost pentru muzee de ştiinţă şi tehnică, precizîndu-se adesea necesitatea unor secţii de telecomunicaţii.

Referitor la modul actual de organizare a secţiei „Energetica" în afară de aprecieri, răspunsurile precizează în mod constant că secţia suferă din cauza aglomerării de exponate (spaţiu insuficient) şi necesită o oarecare actualizare a tematicii. Aceste concluzii sînt în perfectă concordanţă cu părerile specialiştilor muzeului care depun toate eforturile pentru a face din Muzeul politehnic din Iaşi un mijloc de propagandă şi mai util în vederea pregătirii profesionale a tineretului şi a ridicării nivelului de cultură generală a publicului vizitator.

BIBLIOGRAFIE

1. Cernea, F., *Maşini termice cu pistoane libere,* Ed. tehnică, Bucureşti, 1963.
2. Dobrescu I., Marcu M, Popescu D., Ideea de istorie tehnico-ştiinţifică — criteriul funfamental în organizarea muzeelor tehnice, în *„Revista muzeelor"* nr. 6, 1968, Bucureşti.
3. Gheorghiu N., Surse de energie, în *„Sinteză documentară"* I. N. I. D., Bucureşti, 1972.
4. Hersem, T., Muzeul, fenomen de conştiinţă socială, în *„Revista muzeelor"* nr. 3, 1965, Bucureşti.
5. Ionescu A., Transmisia modernă a informaţiilor sub impulsul tehnologiei spaţiale, în *„Ştiinţă şi tehnică"* nr. 6 1972, Bucureşti.
6. Leonida., D., Din istoria formării şi dezvoltării Muzeului tehnic, în *Revista muzeelor,* nr. 4, Bucureşti, 1961.

7. M ă r c u l e s c u. A., Folosirea energiei solare prin intermediul mării, in *„Ştiinţă şi tehnică"* nr. 8, 1975, Bucureşti.
8. M o ţ o i u C., *Centrale termo şi hidroelectrice*, Bucureşti, 1974.
9. — — — — — — Prospectul turbinei F.I.C. 330 MW şi a cazanului de 1035 t/h., a Uzinei *Vulcan* — Bucureşti.
10. *Ştiinţă şi tehnică*, nr. 4, 1972, Buc. pag. 53.
11. *Idem*, nr. 8, 1972, pag. 46.
12. U r s e s c u E., Cîteva aspecte psihosociale privind relaţia intre muzeu şi public, în *Cercetări istorice* nr. 4, 1973, Iaşi.
13. Idem, Relaţia cu publicul la Muzeul politehnic din Iaşi, comunicare susţinută la Simpozionul Muzeul contemporan factor activ în păstrarea patrimoniului ştiinţific şi realizarea educaţiei socialiste, Oradea, 1974.
14. V l a i c u R., Panoramic energetic mondial, în *„Ştiinţă şi tehnică"*, nr. 3, 1972. Bucureşti.
15. Z ă g ă n e s c u F.. Soiuz — Apollo, pregătire pentru numărătoare inversă, în *„Ştiinţă şi tehnică"*, nr. 6, 1975, Bucureşti.
16. Z d e r c i u c B., Funcţia muzeului în societatea contemporană în *„Revista muzeelor şi monumentelor,"* nr. 2, 1974, Bucureşti.

LE MUSÉE POLYTECHNIQUE — ACTUELLE ORGANISATION, DIRECTIONS NÉCÉSSAIRES ET POSSIBLE DE DÉVELOPPEMENT

R é s u m é

C'est une considération générale sur ce que représente ce musée à l'heure actuelle et ce qu'il peut deviendra dans l'avenir, en tenant compte de ses possibilités dans le cadre du Complexe muséistique de Iassy.

On discute le rôle du musée dans la Société contemporaine, puis on presente le Musée polytechnique de Iassy, les plus importants moments de son evolution, la priorité et l'ordre des sections.

On présente brèvement les chapitres du programme de le section „l'Enérgétique", sa réalisation muséotechnique. On démontre la necéssité de dégagér l'espace d'exposition et d'actualiser son programme, réalisé en 1961.

On justifie la nécéssité d'organiser à Iassy une section de Télécommunication, possible grâce au riche patrimoine existant, ainsi qu'à l'espace disponible.

En fin, on souligne l'importance du Musée polytechnique au point de vue des visiteurs, en utilisant les conclusions de l'enquête psycho-sociologique entreprise parmi les visiteurs du musée.

PREOCUPĂRI PENTRU ORGANIZAREA UNUI MUZEU ETNOGRAFIC LA IAŞI

PETRU CAZACU

S-au împlinit la 16 februarie 1976, 18 ani de la inaugurarea expoziţiei permanente a Muzeului etnografic al Moldovei, iar la 28 aprilie — 33 ani de la emiterea primului act oficial care a marcat începuturile existenţei acestui muzeu. Dacă istoria organizării muzeului etnografic din Iaşi a făcut obiectul unor preocupări sporadice atunci colecţiile sale, expoziţia sa permanentă ca şi munca de cercetare şi depistare a celor mai îndepărtate şi mai izolate cătune de pe cuprinsul întregii Moldove, întreprinsă cu dăruire de cei cîţiva entuziaşti rămaşi să lucreze în acest domeniu, fac ca atenţia multor oameni să fie atrasă de această instituţie.

Iată unul din motivele care ne-a îndemnat să ne oprim în expunerea noastră tocmai la istoricul încercărilor de organizare a muzeului etnografic.

Se ştie că etnografia se afirmă destul de tîrziu ca disciplină ştiinţifică, de-abia către sfîrşitul secolului trecut în occident, iar la noi de-abia la începutul acestui secol. Aceasta nu înseamnă însă că n-au existat oameni care, deşi confundau de cele mai multe ori termenii de istoric, etnografie, folclor n-au avut cele mai serioase preocupări de colecţionare a materialului etnografic. Din acest punct de vedere trebuie să facem de la început menţiunea că în dezvoltarea muzeografiei etnografice ieşene se disting două etape, separate de anul 1943 cînd se înfiinţează, în fapt, muzeul ieşean.

Din datele ce le avem pînă acum rezultă că în secolul al XIX-lea cercetările s-au îndreptat şi la Iaşi, ca şi în alte părţi, mai întîi asupra ştiinţelor naturii şi antichităţilor istorice, iar către sfîrşitul sec. al XIX-lea putem vorbi şi de unele cercetări în domeniul cunoaşterii civilizaţiei populare.

Începuturile acestor cercetări în Moldova se leagă de numele lui Teodor T. Burada, cunoscut muzician şi muzicolog. Studiile făcute la Paris (dreptul şi muzica) l-au pus în contact cu noua disciplină — care-şi făcea apariţia în centrele universitare apusene — iar orizontul său larg etnografic îl conduc la cercetări complexe pe teren pentru a cunoaşte, la faţa locului, pe toţi românii nu numai din interiorul ţării, ci şi pe cei din afara graniţelor. Lungile sale călătorii, făcute cu vioara sub braţ, în care nu s-a mulţumit numai să noteze melodii, să facă desene sau să prindă în cuvinte ceea ce a văzut şi auzit, ci să şi achiziţioneze o serie de obiecte preţioase, în special instrumente muzicale, i-au atras din partea lui N. Iorga epitetul de „pelerin“[1].

---

[1] N. Iorga, *Oameni care au fost*, III, Buc., 1936, p. 128.

Cercetările etnografice, folclorice şi muzicologice l-au pus în situaţia de a aduna un bogat material documentar (instrumente muzicale populare ca : fluiere, buciume, cimpoaie etc. ; păpuşi de lut — scaloianul din Dobrogea —, obiecte referitoare la datinile şi obiceiurile populare, note şi vechi tipărituri, manuscrise muzicale.), care i-au sugerat ideea închegării unui *„muzeu al muzicii româneşti"*.

An de an, cu prilejul călătoriilor peste hotare, a îmbogăţit neîncetat instrumentarul său muzeistic. Colecţia sa a atras atenţia oamenilor de ştiinţă, făcîndu-l pe Iorga să spună despre ea : „adunată cu atîta trudă, ştiinţă şi gust, trebuie păstrată întreagă aşa cum este"[2].

Încurajările unor personalităţi de aleasă ţinută civică şi ştiinţifică l-au determinat pe Burada să solicite, în anul 1891, concursul şi intervenţia Conservatorului de muzică şi declamaţiune din Iaşi ca ţara noastră să participe la *Expoziţia de muzică şi teatru* din Viena. A înaintat memorii către Ministerul Instrucţiunii Publice, a scris articole pe tema muzeului muzicii noastre, a organizat expoziţii locale şi peste hotare (la Praga) cu intenţia vădită şi mărturisită de a stimula interesul oficial pentru asemenea acţiuni de culturalizare şi educaţie a maselor.

În 1895 a participat la *Expoziţia etnografică a popoarelor slave* de la Praga din dorinţa aprofundării problemelor muzeistice, iar la înapoiere a înaintat autorităţilor un memoriu asupra celor văzute sugerînd acţiuni similare şi la noi, ţinînd seama de ineditul, varietatea şi bogăţia materialului ce-l posedă.

După aproape trei decenii de strădanii, observînd lipsa de interes oficial local, muzeologul Th. T. Burada a donat, în anul 1901, Muzeului naţional de antichităţi din Bucureşti întreaga sa colecţie de instrumente muzicale „„care este cea întîi şi unică în ţara noastră" — după expresia ziarului „Evenimentul" din 6 iunie 1901[3].

Dar Burada n-a fost numai un colecţionar. Valoroase rămîn încercările lui şi în investigaţiile etnografice fără legătură cu muzica, aşa cum se prezintă, de pildă, studiile : „Despre crestăturile plutaşilor pe cherestele" şi „Despre crestăturile şalgăilor pe droburile de sare". Toate aceste constatări conduc la concluzia că Teodor T. Burada este şi un precursor al muzeisticii etnografice ieşene.

Concomitent cu încercările lui Burada de înfiinţare a unui muzeu al muzicii româneşti trebuie să amintim aici şi alte iniţiative ale unor cărturari ieşeni pentru alcătuirea uni muzeu cu profil mixt, istoric-etnografic.

Astfel, la 27 aprilie 1890, mai mulţi membri ai Societăţii „Arhiva", printre care A. D. Xenopol, Grigore C. Buţureanu, N. Beldiceanu, T. T. Burada, P. Rîşcanu ş.a. au propus înfiinţarea unui *„Muzeu de ştiinţe arheologice şi alte asemenea lucruri vrednice de a fi păstrate"*. Propunerea a fost pusă la

---

2 *Ibidem.*

3 Viorel Cosma, *Teodor Burada — Viaţa în imagini*, Buc., 1966. Ed.muzicală a Uniunii compozitorilor din R.S.România, p. 42. Astăzi colecţia se găseşte la Conservatorul de muzică „C. Porumbescu" din Bucureşti. Cu această colecţie şi cu altele, a fost organizată, acum cîţiva ani la Iaşi, de către Conservatorul ieşean şi cel bucureştean, pe holul conservatorului o foarte interesantă expoziţie de instrumente muzicale populare.

ordinea zilei dar amînată ... pentru la anul, pentru ca să nu se mai revină apoi asupra ei“[4].

În 1897, prof. Teohari Antonescu, titular al catedrei de arheologie de la facultatea de litere din Iaşi, al cărui decan era A. D. Xenopol, înaintează un memoriu pentru a se înfiinţa un „muzeu de arheologie şi etnografie“ al Universităţii în care să fie expuse şi obiectele dela Cucuteni ale lui N. Beldiceanu, rezultate din săpăturile acestuia făcute între anii 1885–1890 (circa 600 piese). Memoriul n-a avut nici o urmare şi nu poartă nici o rezoluţie a autorităţii universitare. În 1905 prof. T. Antonescu avea să revină asupra muzeului mixt, dar şi această intervenţie rămîne fără rezultat, memoriul său nici măcar n-a fost înregistrat şi pus în discuţia consiliului profesoral[5].

În perioada de care ne ocupăm o acţiune solitară trebuie remarcată. Este vorba de strădaniile inginerului oraşului Iaşi, Virgil Hălăceanu, de a întemeia un muzeu naţional etnografic, mixt – am spune noi – în oraşul de care era foarte ataşat. A fost un colecţionar pasionat, un „maniac“ cum îl numeau în derîdere unii neînţelegători. Mai întîi şi-a făcut o colecţie în casele proprii (str. V. Alecsandri nr. 3) apoi, înmulţindu-se obiectele, le-a mutat, cam prin 1910, într-o clădire din curtea bisericii Golia.

În 1912, ing. V. Hălăceanu lansa un apel către autorităţi şi opinia publică în care-şi arăta intenţia de a înfiinţa un „*muzeu etnografic retrospectiv al Moldovei*“. El ruga autorităţile şi diverse persoane binevoitoare să-i dea concursul pentru a înfiinţa cît mai curînd acest muzeu „oglindă vie a vieţii vechi şi noi a poporului şi ţării, cu caracter naţional“. În acelaşi an solicită Primăriei Iaşi, aprobarea de a aduce în „Muzeul naţional al Moldovei“ şareta cea veche a Roznovăneştilor[6].

Tot acum, urmînd a se face dezvelirea statuii lui Cuza Vodă, ing. V. Hălăceanu iniţiază organizarea unei expoziţii ad-hoc. Pentru aceasta se constituie un comitet al cărui vicepreşedinte era A. D. Xenopol, secretar general V. Hălăcenu, iar secretar, prof. A. D. Atanasiu.

Confecţionase chiar şi o ştampilă specială: „*Muzeul naţional etnografic al Moldovei*“ („muzeu etnografic“ era numit, în 1912 şi de ing. şef al oraşului, Savu, în rezoluţia pusă pe un memoriu al lui T. T. Burada, cu menţiunea „din curtea bisericii Golia“[7]).

Tot etnografic îl numeşte şi N. A. Bogdan în cunoscuta sa monografie apărută în 1913: „Prin stăruinţa ing. V. Hălăceanu şi contribuţiile mai multor donatori, s-a înfiinţat de acum trei ani un muzeu etnografic, în o sală rămasă de la arsul externat de fete din ograda mănăstirii Golia. Sunt acolo adunate multe obiecte interesante, inscripţii lapidare, documente istorice, arme, trăsuri vechi, stampe, odoare bisericeşti etc“[8]. După cum se observă – de toate, mai puţin piese de etnografie.

---

[4] Emil Diaconescu, *Tradiţii ale muzeisticii ieşene*, în „Cercetări istorice“ (serie nouă) II, Iaşi, 1971, p. 25.

[5] Arh. St. Iaşi, fond Fac. de litere, dosar 906/1905–1906, vol. I, f. 156.

[6] Arh. St. Iaşi, Muzeul naţional al Moldovei, dos. 213/1912.

[7] *Loc. cit.*

[8] N.A. Bogdan, *Monografia oraşului Iaşi*, f.a., ed. II, p. 271.

Hălăceanu a continuat să facă memorii şi să ceară concurs pentru îndeplinirea dezideratului său de-o viaţă. Astfel, la 20 aprilie 1912, s-a adresat Facultăţii de litere ca să-i încredinţeze spre păstrare obiecte arheologice provenite din săpăturile de la Cucuteni, dacă nu definitiv, cel puţin provizoriu spre a le expune „în sala de expoziţie din cetatea Golia, în care aranjăm toate obiectele ce vor figura în viitor în muzeul nostru“, pe care el îl şi credea realizat. Cererea a rămas însă fără rezultat[9].

În 26 martie 1913 s-a adresat Epitropiei Sf. Spiridon să-i împrumute documentele vechi „necesare Aşezămîntului naţional ce am întemeiat“[10]. Acelaşi rezultat.

Numai Ministerul de Război s-a arătat mai înţelegător şi mai generos şi i-a trimis armament şi unele trofee[11].

În 1917 avea să se stingă din viaţă, iar colecţiile sale adunate cu atita trudă şi jertfe, aveau să fie depozitate în turnul Goliei. Pentru administrarea acestui fond, soţia lui instituise un comitet, în frunte cu T. T. Burada.

La 3 iunie 1921 acest comitet, sau cum îşi ziceau „membrii muzeului istoric şi etnografic Virgil Hălăceanu“ hotărăsc că a venit timpul ca toate obiectele şi cărţile acestui muzeu să fie cedate Muzeului municipal (înfiinţat în 1920) cu condiţia ca o secţiune a noului muzeu să poarte pe veci numele de: „Secţiunea inginer Virgiliu Hălăceanu“[12].

Cu ocazia predării acestor colecţii „s-a constatat o mare lipsă de obiecte şi cărţi“[13], ceea ce înseamnă că în timpul războiului, colecţiile fiind lăsate în voia soartei, în turnul Goliei, s-au pierdut o bună parte din ele. Din ceea ce a rămas, o parte din armament, trofee etc. au fost „împrumutate“ Regimentului 13 infanterie, care avea să inaugureze, la 15 noiembrie 1922, „Muzeul militar al Regimentului 13 infanterie“.

Aceste obiecte nu vor mai fi înapoiate niciodată Muzeului (care considera, dealtfel, acest muzeu ca o secţie a sa), aducîndu-se argumentul că „aceste obiecte îşi au locul într-un muzeu militar“[14].

Celelalte piese din colecţia Hălăceanu s-au pierdut în decursul timpului. O infimă parte a ajuns, în 1951, prin intermediul Arhivelor Statului Iaşi în inventarul actualului muzeu etnografic al Moldovei.

După cum se ştie, în 1916 aveau să se pună bazele Muzeului de antichităţi, rezultat al străduniilor unor cărturari deja pomeniţi. Prof. Orest Tafrali, urmaşul la catedra de arheologie al lui T. Antonescu, a deschis în cadrul muzeului şi o secţie de *„artă naţională“*. Aici au fost adunate o serie de icoane, sfeşnice şi cruci sculptate, scoarţe ţărăneşti din Bucovina şi „una oltenească“, ţesături artistice din Banat, ouă încondeiate etc.

E de reţinut faptul că din inventarul acestui muzeu au fost transferate Muzeului etnografic al Moldovei, încă din anul 1949, un număr însemnat de obiecte nu numai de artă populară ci şi de istorie.

---

[9] Arh. St. Iaşi, fond Fac. de litere, dosar 913/1912, vol. II, f. 144 bis.
[10] *Loc. cit.*
[11] Emil Diaconescu, *op. cit.* p. 33.
[12] „Ion Neculce“ — Bul. Muzeului municipal Iaşi, fasc. I (1921), p. 156.
[13] *Loc. cit.*
[14] Arh. St. Iaşi, Muzeul istoric militar, Fond Primăria Iaşi, dosar 293/1920.

Între timp, disciplina etnografică începe să-şi facă loc, greu dar sigur, între celelalte discipline umanistice.

Ideea unor muzee etnografice, în înţelesul modern al cuvîntului, începe „să prindă" şi la noi în ţară. Apar oameni bine pregătiţi din punct de vedere teoretic care, întorşi acasă de la studiile din străinătate, vor pune în practică cele învăţate. E suficient să amintim aici doar cîteva nume, în primul rînd pe acela al lui G. Vîlsan. Se ştie că a fost un geograf renumit, dar în acelaşi timp avea o solidă pregătire etnografică, ca rezultat al studiilor făcute la Berlin (1911 – 1912).

Încă în 1911 el ţine în cadrul Societăţii Academiei Române din Berlin cunoscuta conferinţă, repetată mai tîrziu şi în ţară (1926 şi apoi tipărită în 1927 la Cluj) intitulată „*O ştiinţă nouă : Etnografia*", în care face o prezentare succintă a situaţiei etnografiei şi a muzeelor etnografice din Occident şi de la noi, oprindu-se mai ales asupra sarcinilor ce revin etnografilor români, anume „să descurce fiinţa etnică actuală şi trecută a poporului român[15].

Este vorba fireşte, de o exagerare menită însă să impulsioneze cercetarea. Şi mai departe : „Toate sînt de folos – spunea Vîlsan – însă documentele se păstrează mai bine în biblioteci, limba e scrisă în cărţi şi trăieşte în graiul atîtora, iar pămîntul şi viaţa geografică a poporului evoluiază foarte încet, încît o întîrziere a studierii acestor fenomene nu aduce o prea mare pierdere. Materialul etnografic însă se preface în unele privinţe destul de repede. Din foarte puţin ce a fost cercetat, şi mai mult de străini decît de noi, se poate spune că avem o comoară de care nu ne dăm destul de bine seama"[16].

În 1924 va susţine conferinţa „Menirea etnografiei în România", publicată apoi la Cluj.

Un alt nume este acela al prof. Romulus Vuia. Absolvent al Şcolii normale superioare din Budapesta în 1910, a lucrat şi s-a pregătit în Muzeul etnografic din Budapesta. Urmează apoi cursurile de antropologie şi etnografie de la Universitatea din Berlin şi, ceea ce e mai important, face lucrări practice serioase la Muzeul etnografic (Museum für Volkerkunde) din aceeaşi localitate. Subliniem acest lucru pentru că este primul român care face studii de muzeografie etnografică.

Mai pot fi amintiţi şi alţii, chiar înaintea lui Vîlsan şi Vuia, care au frecventat cursuri de etnografie şi antropologie în străinătate. Dintre aceştia menţionăm pe savantul Emil Racoviţă, un mare iubitor al etnografiei şi înfocat sprijinitor al Muzeului etnografic din Cluj (numai că el prezintă etnografia ca o disciplină aparţinătoare ştiinţelor biologice[17]).

Am amintit aceste lucruri aici pentru a arăta că din punct de vedere teoretic şi al pregătirii cadrelor de etnografi, terenul era favorabil pentru înfiinţarea unui muzeu etnografic. Unde însă trebuia înfiinţat acesta ? V. Pârvan propusese, încă din 1921, aşa cum era şi normal, ca acesta să fie înfiinţat în capitala ţării. El socotea că din punct de vedere organizatoric trebuia

[15] G. Vîlsan, *O ştiinţă nouă — etnografia*, Cluj, 1927, p. 13.

[16] *Ibidem*.

[17] E. Racoviţă, *Etnografia. O disciplină a ştiinţelor naturale.*, în ***Transilvania***, Sibiu, 1928, an. 59, nr. 7—8, p. 520—523.

înființat în Capitală un Institut arheologic și cîteva muzee centrale : *un muzeu național unic*, cu secții istorice și artistice ; *un muzeu etnografic național și comparativ*, pentru materialul caracteristic atît națiunii noastre, cît și naționalităților conlocuitoare și națiunilor vecine ; un muzeu de artă industrială română și, în sfîrșit, o serie de *muzee regionale* cu caracter amestecat (mixte, cu secții istorice, artistice, etnografice și industriale)[18].

Potrivit acestor concepții — atît de sănătoase pentru acea vreme, după părerea noastră — trebuia să se înființeze, odată cu *muzeul etnografic național* și o serie de muzee regionale sau mixte, deci și la Iași, Timișoara, Craiova, Cluj etc.

De ce s-a înființat în acea perioadă (1922—1923) doar un singur muzeu etnografic, la Cluj (și nu mixt așa cum preconiza V. Pârvan) și de ce nu s-a înființat nici pînă azi un *muzeu național de etnografie* la București, sînt întrebări la care este greu de răspuns și nici nu încercăm să o facem. Au fost puse în circulație fel de fel de „speculații" pe această temă. Înclinăm să credem că a fost ales Clujul tocmai pentru că, în primul rînd, acolo erau oamenii cu pregătire specială dublată cu pasiunea colecționarului, cu entuziasmul absolut necesar unei munci atît de anonime dar plină de satisfacție, care este munca de muzeu.

Este știut că la Cluj s-a format prima „școală etnografică" din țară. Numit director al Muzeului etnografic al Transilvaniei și apoi, în 1926, profesor titular al catedrei de etnografie și folclor, Romulus Vuia a adunat în jurul său o serie de discipoli pe care i-a format la școala sa, i-a învățat nu numai etnografie ci și muzeografie, i-a trimis la specializare în cele mai mari muzee etnografice din Europa, apoi i-a răspîndit în țară pentru ca, la rîndul lor, să facă acolo măcar cît a făcut R. Vuia la Cluj.

Care era situația în această perioadă la Iași ? După „lichidarea" „secțiunii Hălăceanu" întîlnim rare preocupări pentru muzeografie etnografică. Doar cîțiva colecționari particulari, printre care trebuie să cităm, în primul rînd, pe juristul Iuliu Pascu.

Este locul să amintim aici despre încercarea lui C. Mărgăritărescu care în perioada anilor 1935—1936 se străduia să înființeze la Iași un muzeu etnografic al Moldovei. În acest sens, după nereușitele încercări la oficialitățile locale, se adresează societății „Astra" din Sibiu căreia îi oferă „un palat adus pînă aproape de acoperiș cu construcția, la promenada Copou — Iași, in valoare de 25.000.000 lei pentru Muzeul etnografic al Moldovei, căruia ii dăruiesc și eu colecții și bibliotecă de peste 2.000.000 îndată ce-l veți termina. Are 16 saloane... cu trei ha. loc".

Desigur că „Astra" nu s-a putut angaja în organizarea acestui muzeu, scopurile „Astrei" nu depășeau Transilvania[19].

Dacă în Iași aceasta era situația, în schimb, în nordul Moldovei, trebuie menționate strădaniile de-o viață ale soților-învățători—Ioneț, care au înființat muzeul etnografic din Rădăuți în 1933 ; apoi acele ale prof. Ion Ștefureac și C. Brăiescu — care au pus bazele muzeului din Cîmpulung Moldovenesc

[18] V. Pârvan, *Probleme de arheologie în România*, în *Transilvania*, Sibiu, 1921, an. 52, nr. 1—2, p. 5—6.

[19] Ion I. Drăgoescu, *Un document inedit despre perspectivele unui muzeu etnografic la Iași*, în *Revista muzeelor și monumentelor*, nr. 2, 1974, Seria muzee, p. 91.

(cu o foarte bogată colecţie de lemn) în 1936 şi în sfîrşit, acele ale prof. V. Ciurea de la Fălticeni, care încă din 1930 organizase un muzeu mixt, cu o secţie de etnografie.

În privinţa Iaşilor, semnificativ este faptul că prof. Nicolae Macarovici, fost mulţi ani director al Muzeului de istorie naturală din Iaşi, făcînd un „tur de orizont" asupra muzeografiei româneşti, într-un articol publicat în ziarul „Prutul" (V), din 21 şi 22 ianuarie 1943 şi intitulat „Muzee moldoveneşti", nu pomeneşte absolut nimic despre realizările în etnografie.

Se impunea însă cu evidenţă necesitatea pentru Iaşi, ca centru universitar, a unui muzeu etnografic, cît şi a introducerii în planul de învăţămînt a acestei „ştiinţe noi". Drept urmare, Rectoratul Universităţii a format o comisie care să facă propuneri pentru a fi adus la catedră un specialist. Şi astfel, comisiunea a chemat la catedră pe prof. Ion Chelcea, cunoscut ca etnograf prin lucrările publicate pînă atunci şi ca muzeograf prin îndelungata sa activitate de la Muzeul etnografic al Transilvaniei, discipol al prof. Romulus Vuia, considerat „etnograful cel mai indicat pentru organizarea viitorului muzeu etnografic al Moldovei, instituţie care pînă astăzi lipseşte Iaşului"[20].

Venit la catedră în martie 1943, conferenţiarul de etnografie începe acţiunea pentru înfiinţarea Muzeului etnografic al Moldovei printr-un memoriu adresat Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor în vederea subvenţionării noii instituţii.

Ca răspuns la acest memoriu, Ministerul „aprobă înfiinţarea pe lîngă catedra de etnografie a unui muzeu etnografic al Moldovei" şi în vederea acestui scop „acordă, pentru început, o subvenţie de 300.000 lei"[21].

Universitatea pusese la dispoziţia muzeului localul său (astăzi demolat) de pe actuala stradă „23 August", unde fusese rectoratul, iar cel însărcinat cu organizarea muzeului îi fixează caracterul şi scopul într-o lucrare, tipărită în 1943 şi intitulată „*Menirea muzeului etnografic al Moldovei*".

Chiar din titlul lucrării se vede că este vorba de un *muzeu etnografic al întregii Moldove*, care va trebui să oglindească modul de trai al poporului, român, aspectele vieţii şi civilizaţiei acestuia.

Muzeul are drept scop principal :" ... a salva mărturiile de civilizaţie şi cultură populară ; a aduna materialul necesar unei sinteze ştiinţifice etnografice şi de a constitui un element educativ pentru public"[22].

Ca un prim răspuns la iniţiativa de a se înfiinţa Muzeul etnografic al Moldovei la Iaşi vin primele donaţii, chiar în primul an de existenţă al acestuia. Astfel, fostul magistrat ieşean, stabilit ulterior la Bucureşti, Iuliu Pascu, pasionat colecţionar de obiecte de artă populară de pe întreg teritoriul ţării, donează muzeului întreaga sa colecţie, 392 piese, cu singura condiţie

---

[20] Din raportul comisiei de chemare la catedra de etnografie a prof. I. Chelcea. Vezi şi Monitorul Oficial (Partea I), nr. 24 din 29.I.1943, p. 814.

[21] Vezi adresa ministerului nr. 20. 932 din 28 aprilie 1943 (în arhiva Muzeului etnografic al Moldovei). Acesta este actul de naştere al Muzeului etnografic al Moldovei, semnat de ministrul de atunci, Ion Petrovici, a sprijinit Muzeul etnografic al Moldovei din Iaşi.

[22] Ion Chelcea, *Menirea Muzeului etnografic al Moldovei*, Iaşi, 1943, p. 10. Vezi şi N. A. Rădulescu, Recenzia la lucrarea mai sus citată, în „Revista geografică română", an VI, 1943, fasc. 1—2, p. 78—79.

ca în dreptul fiecărui obiect să fie trecută menţiunea : „Darul Maria şi Iuliu Pascu — 1943“[23].

Nu ştim motivul pentru care nu s-a insistat atunci, în 1943, ca să fie obţinute puţinele obiecte ce mai rămăseseră la Arhivele statului de la fostul muzeu municipal — secţiunea Hălăceanu (Ne menţinem părerea că în 1943 se găseau mai multe obiecte rămase de la muzeul citat, decît în 1951, cînd au intrat doar cîteva piese în inventarul Muzeului etnografic. Ştim cu toţii ce-a însemnat anul 1944 pentru Iaşi şi pentru muzeele sale).

Tot în 1943 se pun bazele unei *Arhive de folclor* prin lansarea a două chestionare în legătură cu obiceiurile de peste an, la care muzeul a primit o serie de răspunsuri. În 1951 avea să se lanseze un al treilea chestionar, „pe urmele portului popular în Moldova“, la care s-au primit puţine răspunsuri.

În februarie 1944 un alt mare donator al muzeului, cunoscutul folclorist din Fălticeni, Arthur Gorovei, oferă aproape 500 volume cărţi şi reviste de specialitate, cu rugămintea ca, după moartea sa, biblioteca muzeului să-i poarte numele.

Cu obiectele din colecţia Iuliu Pascu şi cu altele adunate din sudul Moldovei şi de pe valea Cuejdului se organizează, pentru scurt timp, *prima expoziţie etnografică la Iaşi* în clădirea cedată de rectorat pentru muzeu.

În martie 1944 muzeul a fost evacuat împreună cu Universitatea, la Zlatna. Este meritul prof. Chelcea de a fi salvat toate piesele adunate pînă atunci, cu excepţia unei splendide monoxile de lemn, în care mai erau şi cîteva piese de pescuit, care a rămas pe rampa gării Iaşi din reaua voinţă a şefului de gară.

La reîntoarcerea din evacuare, Universitatea n-a mai pus la dispoziţia muzeului vechiul local, acesta fiind cedat pentru sediul sindicatului învăţămînt, motiv pentru care colecţiile vor sta închise în lăzi, adăpostite într-o mică săliţă de la Universitate, unde-şi avea sediul conferinţa de etnografie, problema *localului* rămînînd mult timp preocuparea de bază a muzeului.

În 1945 va apare *Legea de organizare a Muzeului etnografic al Moldovei*[24], prin care se recunoştea o situaţie deja existentă. În afară de fondurile necesare dezvoltării muzeului, legea prevedea că „muzeul va fi patronat de un *consiliu de sprijin şi îndrumare*, format din 13 persoane printre care : Mitropolitul Moldovei, rectorul Universităţii, primarul oraşului, un membru al Academiei, directorii muzeelor din Iaşi“ etc.[25], într-un cuvînt se garanta prin lege sprijinul tuturor instituţiilor mai importante din Iaşi şi din ţară. Legea mai prevedea că „muzeul va fi condus de un *comitet de direcţie*, restrîns, format din 5 membri : rectorul Universităţii, un membru din consiliul de sprijin desemnat de minister, un membru ales din consiliul

---

[23] Vezi copia de pe adresa lui Iuliu Pascu, înregistrată la nr. 1280 din 4 mai 1943 de către Rectoratul Universităţii din Iaşi.

[24] Publicată în „Monitorul Oficial“ nr. 126 din 6 iunie 1945.

[25] Vezi „Monitorul Oficial“ nr. 126, din 6 iunie 1945, Legea de organizare a Muzeului etnografic al Moldovei.

de sprijin. Director al muzeului a fost numit prof. I. Chelcea“[26]. În afară de acestea, legea mai prevedea ca „pînă ce muzeul va avea un local propriu, consiliul de sprijin, în înţelegere cu Primăria municipiului, va alege localul cel mai potrivit pentru instalarea lui“[27].

Se părea că lucrurile se vor rezolva în bine, iar muzeul se va putea dezvolta normal. Senatul Universităţii numeşte o comisie de trei, formată din profesorii : Gh. Năstase, Petru Caraman şi I. Botez, pentru a discuta legea de organizare a muzeului, a aduce, eventual, unele amendamente şi a prezenta referate în acest scop. S-au purtat multe discuţii pentru fixarea bazei juridice şi a profilului muzeului. Chiar în sînul acestei comisii părerile erau împărţite: unii îl vedeau organizat sub forma unui mare *muzeu etnologic*, care să cuprindă mai multe secţii, printre care şi antropologia şi paleontologia, iar din punct de vedere organizatoric muzeul urma să depindă de Universitate (referatul prof. I. Botez) ; prof. P. Caraman era de părere ca muzeul să se numească etnologic dar să aibă numai două secţii : etnografie şi folclor. Din punct de vedere organizatoric muzeul era conceput ca o instituţie autonomă care să depindă de Universitate numai prin conferenţiarul de etnografie care era, în acelaşi timp şi directorul muzeului, aşa cum prevedea legea.

Şi de data aceasta au intervenit interese străine de cele ale muzeului care au făcut ca legea de organizare a muzeului să nu fie pusă în practică. Muzeul rămînea şi mai departe fără personal, fără local, fără o subvenţie care să-i permită achiziţionarea de noi obiecte, într-un cuvînt exista doar „cu numele“, fiind reprezentat prin directorul său onorific.

Între timp s-a încercat rezolvarea problemei localului intervenindu-se la Comisiunea monumentelor istorice pentru clădirea fostului muzeu „Cuza Vodă“ de pe strada Lăpuşneanu (azi Muzeul Unirii). În ianuarie 1946 aceasta aprobă Muzeului etnografic să folosească trei camere cu condiţia ca imediat după ce „Muzeul Cuza“ va fi refăcut, clădirea să fie evacuată. Numai după o lună însă, Comisia revine întrucît, între timp, aflase (de-abia atunci...) că vechea clădire ce a adăpostit cîndva pe primul domnitor al Principatelor unite suferise grave stricăciuni în timpul războiului şi necesita urgente reparaţiuni.

Anul 1948 găseşte colecţiile muzeului tot în lăzi la Universitate. Se fac demersuri insistente la Rectoratul Universităţii pentru a se obţine cîteva camere din incinta Bibliotecii centrale, chiar de la subsol, demersuri rămase însă fără rezultat. În decembrie, acelaşi an, se intervine pe lîngă Academia de Belle-arte ca să adăpostească, măcar pentru moment, muzeul. Deşi Primăria acceptă, totuşi muzeul rămîne şi mai departe în aceeaşi situaţie precară. În 1949 se fac demersuri insistente pentru obţinerea clădirii din parcul expoziţiei şi cu cîteva hectare de teren. Acolo ar fi fost loc şi pentru expuneri în aer liber. Şi aceste intervenţii rămîn fără rezultat.

În anul următor, Comisia monumentelor istorice avea să aprobe folosirea celor trei camere de la „Muzeul Cuza“, aprobare care-o dăduse şi în 1946, dar reparaţiile necesare nu se făcuseră, astfel că muzeul rămîne mai departe la Universitate. De-abia în ianuarie 1952 muzeul se va muta în clă-

[26] *Loc. cit.* Vezi şi P. Nicorescu, *Muzeul etnografic al Moldovei,* articol din ziarul „Moldova liberă“, nr. 239, din 12 VI, 1945.

[27] *Ibidem.*

direa fostului muzeu Cuza, unde va sta trei ani în condiţii şi mai vitrege decît la Universitate, întrucît de-abia atunci clădirea intrase în reparaţii iar colecţiile muzeului erau mutate de colo-colo, neconservate şi pline de moloz.

Anul 1951, marchează sfîrşitul primei faze de dezvoltare a muzeului, de fapt este tardiva recunoaştere oficială a existenţei acestuia, trecînd de sub egida Universităţii în schema de organizare a Aşezămintelor Culturale (Ministerul Culturii, azi Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste).

Acum se acordă muzeului *prima schemă de funcţiune* şi sînt încadraţi, în ordine, următorii : Ion Chelcea — director ; Emilia Pavel — şef de secţie ; Gh. Pantazică — asistent ; Pompiliu Poghirc — preparator ; Viorica Balan — desenator şi Verona Praznicu — supraveghetoare.

Dintre aceştia doar Emilia Pavel a rămas să lucreze pînă astăzi în cadrul muzeului.

Acum s-au alocat şi primele fonduri pentru achiziţii. Acestea au început să se facă sistematic, la teren, după o cercetare minuţioasă a zonelor. Campaniile de achiziţii s-au soldat totdeauna şi cu studii de specialitate pe diferite teme. În vara anului 1951, directorul muzeului împreună cu desenatoarea au început pe valea Bistriţei studiul sistematic al portului naţional. Acum s-au pus şi bazele *arhivei de desene* care, alături de arhiva foto, este un preţios fond documentar pentru studiul etnografiei moldoveneşti. Remarcăm calitatea deosebită a acestor peste 350 desene colorate executate atunci de Viorica Balan (Arhiva de desene s-a îmbogăţit mereu prin prestaţia desenatorilor Ludwig Dombrovschi şi apoi a Aureliei Mazurchevici). Tot acum se organizează la Universitate o expoziţie „Arta populară din Moldova“ vizitată de peste o mie de persoane, în special studenţi şi profesori.

Bucuria începutului, aşa de promiţător în realizări, a fost umbrită pentru moment de faptul că din vara anului 1951 i se impune muzeului un profil mixt, de istorie şi etnografie, contrar intenţiilor directorului său. Vechile concepţii asupra muzeelor „regionale“ văzute ca o aglomerare cu „de toate“ revin în cadrul conducerii Aşezămintelor culturale de atunci. Personalul muzeului va fi obligat ca timp de aproape patru ani să-şi cheltuiască timpul şi energia pentru a aduna, sub diverse forme, piesele istorice care lipseau din colecţii. Aceasta a dus la întîrzierea colecţionării materialului etnografic — care în perioada aceea se mai găsea, oricum, mai uşor — dar pe de altă parte faptul are şi un aspect pozitiv : o serie de piese istorice provenind de la fostele muzee municipal şi „Cuza Vodă“ sînt strînse acum la un loc, adunate cu grijă şi puse, ulterior, în valoare (ele au fost transferate muzeelor de profil din cadrul Complexului muzeistic ieşean).

Anul 1954 avea să însemne un reviriment în activitatea muzeului. În iunie se redă postul de asistent pe care va fi încadrat Gh. Bodor, tînăr absolvent al Facultăţii de filologie din Iaşi. Tot acum va fi încadrat în post de desenator Horaţiu Constantinciu, iar în toamnă s-a redat şi postul de preparator în care a fost transferată prof. de geografie Aurora Turcu. Fondurile de achiziţii şi fondul de salarii au crescut mult faţă de 1951.

În urma consfătuirii pe ţară a muzeografilor se fixează acum definitiv profilul muzeului. El va fi un muzeu etnografic, la fel cu cel de la Cluj, conform concepţiei iniţiale, renunţîndu-se la profilul mixt, impus pentru o anumită perioadă de timp.

De acum încolo se ştia precis ce era de făcut. Paralel cu achiziţiile sistematice, făcute pe zone etnografice, s-a trecut şi la elaborarea tematicii viitoarei expoziţii permanente a muzeului, proiectată a se organiza în clădirea fostului muzeu Cuza, care era în curs de reparaţii. La parter urmau să fie expuse piese referitoare la ocupaţii şi meşteşuguri, iar la etaj locuinţa, portul, arta populară textilă şi obiceiurile. Parcul din spatele clădirii permitea amenajarea lui pentru un sector în aer liber. Dar n-avea să se întîmple aşa.

Anul 1955 debutează cu o plăcută surpriză pentru toţi muzeografii ieşeni: cea mai impunătoare clădire din oraş — Palatul Administrativ — printr-o Hotărîre a Consiliului de Miniştri, avea să fie cedată culturii, fiind transformată în „Palat al culturii".

Odată cu Muzeul etnografic, aici au fost mutate şi alte două muzee mai vechi: cel de artă şi cel de istorie. Tot atunci s-au înfiinţat alte două muzee: de ştiinţele naturii şi cel politehnic, palatul devenind astfel sediul a cinci muzee, deci un adevărat „Palat al muzeelor".

Vechea clădire de pe strada Lăpuşneanu impusese o anumită viziune asupra viitoarei expoziţii permanente, iar tematica elaborată trebuia acum adaptată noilor condiţii, punîndu-se stringent problema organizării expoziţiei permanente. Pînă la cea definitivă şi pentru a nu pierde spaţiul, s-a organizat o expoziţie în primele patru săli din spaţiul afectat avînd ca temă agricultura, viticultura, păstoritul şi o parte din meşteşuguri. Această expoziţie deschisă din aprilie şi pînă în noiembrie 1955 şi vizitată de peste 5 000 de persoane, avea să definească, fără putinţă de tăgadă, cel puţin trei aspecte esenţiale:

1. calitatea de necontestat a colecţiilor;

2. spaţiul afectat expoziţiei permanente trebuia amenajat special, creîndu-se un circuit fluid pentru vizitare;

3. a face expoziţia permanentă cu mobilierul vechi, cu vitrine demodate, cu fotografiile, desenele şi celelalte executate cu forţe proprii, ar fi dus, cu siguranţă, la eşec.

Drept urmare se acţionează în consecinţă: încep reparaţiile şi amenajarea spaţiului, se lucrează intens pentru predarea documentaţiei la I. S. „Decorativa" Bucureşti, întreprindere creată special pentru organizarea expoziţiilor de muzeu, a tîrgurilor internaţionale etc. Între timp schema s-a mai mărit, la fel şi fondurile de achiziţii[28].

În aprilie 1957, directorul muzeului, Ion Chelcea, a fost pensionat pentru „limită de vîrstă" iar în postul vacant a fost promovat Gh. Bodor. Tînărului colectiv de muzeografi îi revenea sarcina de a duce la bun sfîrşit opera începută încă din anul 1943 de prof. Chelcea. Tematica fusese elaborată

[28] La 1 martie 1955 a fost încadrat, pe post de asistent, P. Cazacu, iar în 1957 au venit: Victoria Semendeaev şi Filioreanu Pantelimon — îndrumători; Emil Jehailiuc — restaurator lemn; Ilie Păduraru — gestionar. În 1958, în postul rămas vacant prin plecarea lui Filioreanu P., va fi încadrată Melania Ostap. De atunci şi pînă astăzi a fost o mare fluctuaţie de cadre, în special în posturile de îndrumători. Dintre aceştia a rămas doar Rodica Ropot, promovată muzeograf.

şi aprobată de organele tutelare. Pe parcursul organizării muzeului au ieşit însă în evidenţă şi unele lacune ale acesteia care, în funcţie de spaţiu, au fost, parţial, lichidate „din mers".

După cum se ştie, expunerea într-un muzeu de etnografie poate fi făcută în două feluri: pe fenomene etnografice (ocupaţii, meşteşuguri, arhitectură, port, obiceiuri, etc.) sau pe complexe de viaţă care să ilustreze o anumită zonă bine definită. Muzeul etnografic al Moldovei a ales primul criteriu, care credem că oferă posibilităţi mai mari de a înfăţişa dezvoltarea internă a fiecărui fenomen în parte.

Temele sînt prezentate în dezvoltarea lor istorică. O grijă deosebită este manifestată faţă de formele noi, care se creează sub ochii noştri. Aceste forme noi, caracteristice etapei istorice actuale, au fost expuse în fiecare sală, la fiecare temă, în cazul cînd şi în realitate aceste forme noi au putut fi surprinse ca o treaptă calitativ superioară. Procedînd astfel, muzeul nu este un simplu martor, care înregistrează fenomenele, ci este un factor activ care intervine în desfăşurarea procesului istoric, subliniind ceea ce este nou şi prin aceasta ajutînd la generalizarea lui.

În expoziţie sînt subliniate şi diferenţierile sociale din sînul poporului reflectate fie în dimensiunea unor obiecte, în anumite perfecţionări tehnice — în cazul uneltelor de muncă — în bogăţia sau simplitatea ornamentelor etc. în funcţie de categoria socială a celui care le-a folosit sau pentru care au fost confecţionate.

Obiectele de artă populară nu au fost prezentate într-un stand separat, ci au fost încadrate în fenomenul etnografic din care fac parte. Poporul nu separă niciodată utilul de frumos. Aceste două laturi se îmbină armonios în majoritatea obiectelor din gospodăria ţărănească.

Călăuziţi de aceste principii tematice, cu ajutorul „Decorativei" (care a proiectat mobilierul, a executat grafica, textele, fotografiile etc., bineînţeles, după cele date de noi) după cinci luni de muncă efectivă la organizarea expoziţiei permanente, muzeul şi-a deschis uşile pentru public la 16 februarie 1958.

Dacă, în linii mari, s-a mers pe exemplul Muzeului etnografic din Cluj, în multe privinţe Iaşul a venit cu noutăţi. Să ne gîndim de pildă, numai la instalaţiile tehnice ţărăneşti, expuse pe holul de 230 m.p., care niciodată pînă atunci n-au mai fost expuse într-o expoziţie pavilionară. Sau la modul de prezentare a mobilierului ţărănesc.

Spaţiul de expunere, care iniţial era estimat ca mai mult decît suficient, s-a vădit apoi neîncăpător pentru rezolvarea, de exemplu, a problemei prezentării locuinţei ţărăneşti (un singur interior, din Straja-Rădăuţi, nu rezolvă problema), a portului popular şi a artei populare textile şi, în special, a prezentării obiceiurilor tradiţionale, care nu ne satisfac aşa cum sînt prezentate astăzi.

Am dori să subliniem faptul că după deschidere, de la 1 octombrie 1958, ca o recunoaştere a activităţii depuse, Muzeul etnografic al Moldovei, alături de celelalte muzee din Palat, a fost trecut la o categorie superioară: I, dar, din punct de vedere organizatoric, el devine acum *secţie* a Administraţiei Palatului culturii (mai tîrziu secţie a Muzeului regional, astăzi secţie a Complexului muzeistic).

O problemă aparte, dar strîns legată de problemele complexe ale etnografiei moldovenești, o formează *sectorul în aer liber* (Muzeul satului moldovenesc).

Problema expunerii în aer liber a unor gospodării țărănești, instalații tehnice populare, etc. a fost pusă, la Iași, încă din perioada cînd muzeul își căuta un local propriu. Parcul expoziției din dealul Copoului ar fi rezolvat problema în 1949—1950. Apoi parcul din jurul clădirii actualului Muzeu al Unirii ar fi putut fi socotit drept satisfăcător prin 1953—1954.

În 1957, după ce se rezolvase definitiv problema localului pentru expoziția permanentă pavilionară, se opta pentru un teren separat, undeva în apropierea orașului. Într-un articol publicat în „Iașul literar" din 2 februarie 1957, Ion Chelcea, după ce arăta însemnătatea înfăptuirii unui asemenea muzeu al satului moldovenesc tocmai aici, în Capitala Moldovei, solicita un teren în zona Ciricului.

Astăzi, orașul Iași se mîndrește cu cele 15 muzee și case memoriale intre care se numără, la loc de cinste și Muzeul etnografic, care își aduce din plin contribuția la educarea maselor de vizitatori în spiritul dragostei față de trecutul nostru bogat în fapte și oameni, față de valorile materiale și spirituale create de harnicul nostru popor.

Credem că din expunerea noastră a rezultat limpede că preocupările pentru organizarea unui muzeu etnografic la Iași, au fost, cum este și firesc, indisolubil legate de doi factori: condițiile socio-politice și culturale interne și definirea etnografiei ca domeniu distinct al științei și muzeisticii.

De la preocupări sporadice și singulare, ideea unui muzeu etnografic a cuprins reprezentanți ai științei universitare care au cîștigat, fie și parțial, interesul și acțiunea unor organisme de stat, pentru ca, în cele din urmă, ea să se realizeze așa cum o vedem sub ochii noștri grație politicii partidului nostru în domeniile științei și culturii.

PRÉOCUPATIONS POUR L'ORGANISATION D'UN MUSÉE ÉTNOGRAPHIQUE À IASSY

Résumé

Dans cet article on relève l'activité de quelques intellectuels de Iassy, vers la fin du XIX-ème siècle et le but du XX-ème siècle, considérés les précurseurs de la muséologie éthnographique en Moldavie. Tel fut l'éthnographe, le folkloriste et musicologue T. Burada qui a milité pour l'institution d'un musée de la musique roumaine; le professeur T. Antonescu qui a lutté pour un „musée d'archéologie et d'éthnographie" de l'Université; l'ingénieur Virgil Hălăceanu qui a fondé „le Musée national éthnographique de la Moldavie"; C. Mărgăritărescu qui a donné son maison de Copou et 3 hectares de terrain pour un musée éthnographique; et, en fin, le professeur O. Tafrali qui a organisé, dans le cadre du musée d'antiquités une section „d'art national".

Importants réalisation en ce qui concerne la création des collections éthnographique a obtenu l'instituteur Ioneț et sa femme à Rădăuți, les professeurs Ion Stefureac et C. Brăescu à Cîmpulung Moldovenesc, et le professeur V. Ciurea à Fălticeni.

On présente l'histoire de l'actuel Musée éthnographique dont l'organisateur et première directeur a été le professeur Ion Chelcea.

On insiste sur les principales problèmes de la vie de cette institution dont la principal mission a été de „sauver les témoignages de la civilisation et de la culture populaire, d'accumuler le matériel nécessaire pour une synthèse scientifique éthnographique et de constituer un élément éducatif pour le publique" — mission qui a été acomplie au long des années par le travail enthousiaste des muséologues.

PROBLEME DE CULTURĂ ÎN TEMATICA MUZEULUI DE ISTORIE

RODICA RADU

În condiţiile societăţii contemporane, caracterizată prin impetuoasa revoluţie tehnico-ştiinţifică, prin ritmul înalt al industrializării, prin intensificarea participării maselor la creaţia istorică conştientă, cultura a devenit o necesitate resimţită la diferite nivele, oricărui membru al societăţii fiindu-i necesar un orizont cultural-istoric. Viziunea spirituală a omului modern se împrospătează permanent la izvoarele culturii ; monumentele culturale ale trecutului sînt astăzi încorporate în sistemul valorilor socialiste, prezente, mereu vii, alături de monumentele civilizaţiei noastre actuale.

La gradul de civilizaţie la care a ajuns societatea noastră, patrimoniul cultural, artistic şi ştiinţific reprezintă nu numai un eficient factor de transformare a condiţiilor de viaţă, ci şi un principal factor în transformarea resorturilor subiective de acţiune ale omului contemporan.

Pornind de la această înţelegere a rolului formativ-educativ al culturii în procesul de formare a omului nou, muzeul de istorie, instituţie culturală, preponderent educativă, are datoria de a reconstitui nu numai existenţa materială şi istoria social-politică a poporului nostru în trecutul său istoric, ci şi profilul lui spiritual, în toate dimensiunile şi cu toate implicaţiile sale.

Aşadar, din laborioasa activitate de reconstituire, de apreciere şi de valorizare a faptelor din trecut (şi prezent), care se desfăşoară în vederea realizării unui muzeu de istorie, nu poate lipsi preocuparea pentru prezentarea, în contextul tematic, a ceea ce în accepţiunea modernă se defineşte prin conceptul de „cultură", adică acea „totalitate a actelor şi realizărilor de bunuri şi valori, începînd de la bunuri economice şi tehnice, trecînd prin instituţii politice şi juridice, culminînd în manifestările morale, artistice şi teoretice" [1].

Preocuparea de a surprinde şi sublinia muzeistic nivelul de dezvoltare a culturii materiale şi spirituale a societăţii într-un anume moment istoric, trebuie pornită de la înţelegerea raportului dintre „cultură" şi „civilizaţie", concepte care definesc „un fenomen unitar, existenţial-axiologic" [2], civilizaţia nefiind altceva decît „cultura pătrunsă în toate celulele vieţii sociale" [3].

Sarcina muzeului de istorie, de a prezenta în contextul istoric ceea ce este mai valoros din moştenirea culturală, este cu atît mai dificilă, cu cît există muzee de profil (de artă, de etnografie, de istoria literaturii sau

---

[1] Gulian, C. I., *Bazele istorice şi teoriei culturii*, Edit. Academiei, R. S. R., Bucureşti, 1975, p. 15.

[2] *Ibidem.*

[3] *Mic dicţionar filozofic*, ed. a II-a, Edit. politică, Bucureşti, 1973 p. 87.

a tehnicii) a căror tematică specifică le conferă autoritatea de principale depozitare ale patrimoniului cultural-național. Se impune astfel, în funcție de obiectivele specifice ale tematicii muzeului de istorie, o anumită problematizare în prezentarea faptelor de cultură, care ține de stabilirea principiilor de selectivitate a moștenirii culturale, de determinarea proporțiilor, în cadrul spațiului expozițional, între diversele capitole tematice.

Din perspectiva ideologiei marxiste, aspectul de selectivitate a moștenirii culturale, în vederea unei valorificări muzeotehnice, presupune o analiză atentă, obiectivă a faptelor de cultură, care sînt privite sub aspectul lor de răspuns existențial, de pe poziția unei anumite atitudini, partinități de clasă, cît şi ca valori.[4]. Aceasta cere în primul rînd „disocierea clară a ceea ce a exprimat necesitățile progresului social, de lucrările și ideile inspirate din ideologia claselor exploatatoare“ [5]. Considerăm că numai valorile astfel selectate pot fi prezente în tematica muzeului de istorie.

Desigur că tabloul impresionantelor cumulări de valori pe care le cunoaște istoria culturii, nu va putea fi reflectat în totalitate în muzeul de istorie. O astfel de prezentare s-ar putea realiza doar într-un muzeu de istoria culturii şi civilizației care — în treacăt fie spus — ar suscita, credem, un deosebit interes mai ales în marile centre culturale ale țării.

Obiectivele tematice ale muzeului de istorie, care impun prezentarea fenomenului cultural solidar cu desfășurarea firului istoriei, obligă muzeograful-tematician să se oprească la acele creații ale spiritului uman care reflectă mai pregnant problematica societății într-o anumită epocă. Pentru a ilustra deci, cît mai veridic, o anumită epocă, pentru a putea „aduce“ în cadrul tematic omul real al unei anumite clase sau societăți, ni se pare deci esențial să prezentăm acele fapte de cultură care reprezintă chintesența conținutului spiritual, ideologic al unei situații istorice. În acest fel în muzeul de istorie, mai mult decît în muzeele de profil, se subliniază rolul bazei social-istorice în făurirea operei de cultură, ca răspuns uman, ca opțiune și atitudine față de problemele existențiale, relevîndu-se faptul că acestea sînt departe de a avea doar un caracter de lux, de gratuit, de non-necesar. De asemenea, în tematica muzeului de istorie trebuie să se ilustreze nu numai modul în care cultura este influențată de societate, ci şi modul în care aceasta poate influența omul, societatea; deci finalitatea şi eficiența social-umană a faptelor de cultură.

Vom aduce astfel în cadrul tematic rezervat mijlocului secolului al XVIII-lea, publicistica unionistă; grafică și literatură antifascistă în contextul anilor '33—'44; documente ilustrînd cuceririle tehnicii româneşti la capitolul tematic „revoluția tehnico-ştiințifică — caracteristică a epocii contemporane“.

O problemă extrem de importantă şi totodată foarte dificilă ni se pare a fi prezentarea în contextul tematic a unor reprezentanți ai vieții culturale româneşti. Credem că se poate ajunge la o bună rezolvare a acestei probleme dacă se porneşte de la ideea necesității realizării unei confruntări

---

[4] Gulian, C. I., *Istoria, omul și cultura*, Bucureşti, 1970, p. 24.

[5] Ceaușescu, Nicolae, *Cuvîntare la adunarea generală a scriitorilor din 16 noiembrie 1968*, Edit. politică, Bucureşti, 1968, p. 8.

spirituale, morale, a publicului vizitator, mai ales a tineretului, cu acele personalităţi care se desprind din contextul lor istoric, „înălţîndu-se pe acel firmament axiologic spre care îşi îndreaptă privirile, conştiinţele exigente din toate timpurile“ [6].

Perspectiva noastră istorică ne îngăduie o justă privire critică asupra panteonului culturii noastre naţionale, în care „au dăinuit înconjuraţi de dragostea nepieritoare a întregii naţiuni numai acei rapsozi şi cronicari care şi-au iubit poporul şi l-au respectat, care i-au apărat interesele şi n-au precupeţit nimic pentru a-i spori renumele şi prestigiul între popoare, pentru a-i salvgarda demnitatea şi libertatea“ [7]. Astfel, pentru muzeul de istorie, important este, credem, să prezentăm nu numai acei artişti, savanţi, filozofi etc. care prin opera lor au îmbogăţit patrimoniul cultural-naţional, ci mai ales acei creatori-cetăţeni care s-au integrat organic vieţii publice, care prin angajare politică au luptat pentru o cauză generală, care printr-un inalt grad de responsabilitate socială au înţeles să-şi părăsească temporar uneltele meseriei, pentru a aborda problemele mari şi grave cu care a fost confruntată societatea. Se vor sublinia astfel implicaţiile actului de cultură in viaţa politică a ţării. În această intenţie, nume ca Petru Constantinescu Iaşi, Radu Cernătescu, Lucreţiu Pătrăşcanu care au contribuit la conştientizarea primejdiei războiului prin acte de mare curaj civic, nu pot lipsi din contextul tematic al muzeului de istorie.

O altă problemă de care trebuie să se ţină cont in alcătuirea tematicii muzeului de istorie este ilustrarea nu numai a particularităţii fenomenelor economice, sociale şi politice, în înlănţuirea lor cronologică ci şi prezentarea acelor valori ale creaţiei spirituale care au un specific pregnant naţional. Adresîndu-se unui public local, cunoscător al istoriei patriei, dar şi unui vizitator străin venit să înţeleagă o ţară din cîteva săli de expoziţie, în muzeul de istorie trebuie să se sublinieze ceea ce este individual, particular definitoriu în creaţia spirituală născută în spaţiul mioritic. Credem că preferinţa specialistului tematician trebuie să încline spre acele creaţii spirituale care relevă conştiinţa apartenenţei naţionale, a permanenţei şi statorniciei poporului român în spaţiul său istoric, conştiinţa necesităţii dezvoltării naţiunii.

Considerăm de asemeni necesar ca in muzeele locale sau zonale să fie ilustrate acele fenomene de cultură care să demonstreze contribuţia populaţiei dintr-o anumită regiune la evoluţia spiritualităţii româneşti. În felul acesta, vizitatorul va găsi „la ele acasă“, în contextul lor istoric specific, cele mai reprezentative creaţii spirituale, locale, aceasta contribuind totodată la conturarea personalităţii muzeului respectiv. Aducerea în Muzeul de istorie a Moldovei a unor documente ilustrînd contribuţia geniului românesc la îmbogăţirea patrimoniului cultural naţional, de la bisericile pictate din Bucovina, la savuroasa limbă sadoveniană şi originalitatea muzicii enesciene, pînă la ilustrele rezultate ale cercetărilor lui Ştefan Procopiu, este în acest sens o reuşită.

---

[6] Gulian, C. I., *Despre funcţia modelatoare a culturii*, în Revista de filozofie, tom. 20 nr. 5/1973, p. 518.

[7] Ceauşescu Nicolae, *loc. cit.*

Cultura naţională cuprinde ca un fenomen caracteristic, de bază, cultura populară [8]. Orizontul spiritual românesc, aşa cum îl prezentăm noi în muzeu, nu va fi înţeles în toată plenitudinea formelor sale, dacă nu vom ilustra creaţia spirituală a maselor populare. În literatura muzeologică, s-a mai subliniat că, în general, în muzeele de istorie elementele de cultură populară sînt slab reprezentate [9]. Credem că tocmai muzeul de istorie are sarcina de a sublinia rolul satului şi al locuitorilor săi în păstrarea fiinţei etnice unitare, rolul ţăranului de iniţiator al actului cultural de la existenţa noastră dacică pînă în evul mediu, rolul ţărănimii de „forţă socială a progresului" [10] de-a lungul milenarei noastre existenţe. Nu este cazul aici să dezbatem locul elementului etnografic în muzeul de istorie, dar de la instalaţia tehnică populară de mici dimensiuni şi doina de haiducie, pînă la versurile cu conţinut antifascist, creaţie anonimă a anilor 40—44, exponatele care oglindesc aportul culturii populare sînt bine venite, fără a transforma muzeul de istorie într-un muzeu etnografic.

Tematica muzeului de istorie este adeseori deficitară la capitolul „cultură", prin omiterea contribuţiei clasei muncitoare [11], clasă prin intermediul căreia naţiunea ajunge la adevărata sa conştiinţă de sine, nu numai sub raport istoric ci şi social-eultural [12]. Au existat, mai ales în perioada interbelică, echipe muncitoreşti, corale sau de teatru, poeţi anonimi care au cîntat în versuri înaripate elanul revoluţionar, au fiinţat societăţi de masă care au desfăşurat o vie activitate culturală. Prin expunerea materialelor ce documentează această activitate se va acoperi o lacună nejustificate din tematica muzeului de istorie, se va reconstitui încă una din multiplele forme ale vieţii culturale româneşti. O încercare în acest sens a fost făcută de realizatorii Muzeului de istorie a Moldovei, printre exponatele căruia se numără manuscrisul original al unui imn al muncii ce se cînta în cadrul unui club socialist din Iaşi la sfîrşitul secolului al XIX-lea, macheta steagului societăţii „Unirea" a lucrătorilor tipografi, obiecte şi documente fotografice ce ilustrează activitatea societăţii culturale Ateneul popular din Tătăraşi.

Muzeul de istorie, fie el local, zonal sau naţional urmăreşte să introducă în tematica sa acele materiale care să facă posibilă referinţa permanentă la istoria universală. Dialogul dintre fenomenele economice, sociale şi politice româneşti şi cele universale, de-a lungul istoriei, a fost susţinut şi de dialogul între unitatea spirituală românească şi cultura universală. Este o necesitate stringentă înserarea în tematica muzeului a acelor opere care demonstrează aportul geniului românesc la patrimoniul cultural universal, caracterul de universalitate a creaţiei spirituale româneşti întemeiată pe unitatea de structură a spiritului uman, pe unitatea de idealuri şi aspiraţii ale omenirii pe drumul progresului. Vestigii arheologice care amintesc dialogul cultural a geto-dacilor cu lumea greacă, materiale ce vor-

[8] Tănase, Al., *Cultură şi umanism*, Edit. Junimea, Iaşi, 1973, p. 99.
[9] Anghel Pavel, *În legătură cu folosirea exponatului etnografic în expoziţiile de istorie*, în Revista muzeelor, 1/1974, p. 32.
[10] *Programul Partidului Comunist Român*, Edit. politică, Bucureşti, 1975, p. 31.
[11] Pavel Anghel, *loc. cit.*
[12] Tănase, Al. *op. cit.* p. 86.

[...]esc de comunitatea noastră spirituală cu latinitatea europeană, opere inspi[r]ate din dramatismul luptei pentru independență și unitate, deziderat comun [t]uturor națiunilor lumii, sînt mărturii elocvente ale corelației culturii ro[m]ânești cu spiritualitatea universală.

Originalitatea creatoare a unui popor nu se manifestă numai în sfera [v]alorilor clasice, a artei și științelor umaniste ci și în domeniul științelor [n]aturii, științelor tehnice, precum și în sfera tehnicii însăși. În tematica muzeului de istorie, trebuie astfel tratată, la capitolul „viață culturală", evoluția tehnicii ca valoare culturală, ca factor de civilizație. De la topo[r]așul de piatră și vîrful de săgeată neolitic, pînă la cele mai noi cuceriri ale tehnicii moderne, avem pentru fiecare epocă istorică, dovezi ale efor[t]ului intelectual al omului de a răspunde la variatele necesități ale vieți materiale. Credem însă, că misiunea muzeografului tematician nu se poate rezuma numai la a demonstra investiția de inteligență și pasiune, de inventivitate și originalitate pe care a depus-o omul în procesul de creare și utilizare a mijloacelor tehnice. Într-o epocă caracterizată printr-o impetuoasă revoluție tehnico-științifică, alcătuirea tematicii muzeului de istorie trebuie să țină cont de cerințele, exigențele și chiar idealurile despre viitor ale publicului modern. Avem, credem, obligația de a introduce în muzeu acele materiale care să demonstreze impresionantul aflux informațional contemporan, acumulările de experiență și muncă productivă, previziunile științei despre gradul de dezvoltare tehnică în viitor, mutațiile determinate in viața omului de actuala revoluție tehnico-științifică. Se face încă foarte puțin pentru reconstituirea muzeistică a universului, atît de diferit, al omului de știință contemporan, nemijlocit integrat în practica productivă, față de cel al înaintașilor săi. A aduce în muzeu ceva din lumea minunată a ciberneticii, a prospecțiunilor asupra macro și micro universului, cu tot ce are inedit și îndrăzneț înseamnă a aduce în muzeu, pe lîngă farmecul romantic al trecutului, ceva din romantismul demiurgic al omului contemporan.

Revoluția tehnico-științifică, caracteristică dominantă a epocii contemporane, este însoțită de o adevărată revoluție culturală. Considerăm că acest fenomen trebuie relevat în tematica muzeului de istorie prin inserarea acelor documente care să ilustreze în mod elocvent mutațiile survenite in tabla de valori a societății noastre, în primul rînd transformarea personalității umane în unica valoare—scop a întregii activități. Este locul aici să fie relevată valoarea umanistă și democratică a politicii culturale a partidului și statului nostru, precum și aspectul instituțional al acesteia. Ni se pare de asemenea foarte important să se poată urmări în muzeu structurarea culturii socialiste în funcție de idealurile societății noastre.

Tematica secției de istorie contemporană a muzeului din Iași, a făcut în acestă privință o încercare care s-a dovedit a fi o reală reușită. Chiar dacă din economia spațiului expozițional, în cadrul capitolului „realizări in Moldova în anii construcției socialiste", nu a fost rezervată pentru tratarea problemelor de viață culturală decît o mică parte, un spațiu larg a fost destinat problemei „creșterea nivelului de trai". Aici zeci de mărturii fotografice documentează eforturile făcute în ultimii ani, vizînd transformarea tuturor structurilor existenței noastre materiale și spirituale, grija deosebită față de omul creator de bunuri și valori.

Un aspect inerent includerii în tematica muzeului de istorie a problemelor de cultură, este stabilirea unei proporţii între capitolele tematice, în economia spaţiului expoziţional. Sîntem adesecori înclinaţi să acordăm o pondere mai mare sau mai mică unei anumite subteme, uneori în funcţie de patrimoniul existent. Realitatea istorică, interdependenţa dialectică între dezvoltarea socială de ansamblu şi dezvoltarea culturii ne obligă la o rezolvare tematică echitabilă.

Se obişnuieşte — şi credem că e bine aşa — rezervarea unui spaţiu pentru expunerea materialelor privind viaţa culturală într-o anumită epocă, potrivit cu periodizarea şi tratarea muzeotehnică a problemelor legate de dezvoltarea economică, socială şi politică a societăţii. Practica muzeografică demonstrează însă că argumentul cultural poate servi foarte bine în tratarea tematică a unui anume fenomen, eveniment istoric. Inserarea materialelor de cultură între documentele de caracter social, politic etc. este astfel o procedură muzeotehnică foarte potrivită. Documente privind invenţii şi inovaţii româneşti alături de stampe sau fotografii ale unor manufacturi sau întreprinderi industriale vor sublinia permanenta simbioză dintre cunoaştere şi creativitate, dintre investiţia de efort fizic şi intelectual. Pînzele lui Octav Băncilă la „momentul 1907", poeziile lui V. Alecsandri între documentele privitoare la desfăşurarea războiului de independenţă, vor contribui la sublinierea dramatismului evenimentelor respective, la înţelegerea modului în care au fost trăite efectiv de oamenii epocii.

Problemele legate de inserarea în tematica muzeului de istorie a faptelor de cultură sînt încă mai numeroase. Fiecare poate face subiectul unei ample dezbateri. Tălmăcirea cu mijloace muzeistice a sensului creator al culturii, ca expresie a etosului este esenţială. Se spune că „cultura este istorie, destin şi sens uman" [13]. O valorizăm în muzeu, în funcţie de atitudinea noastră de angajare, de receptare şi opţiune, pentru a înfăţişa publicului vizitator formele orizontului spiritual românesc, pentru a trezi acea stare admirativă, salutară în procesul de educaţie, pentru a deştepta sentimentul unui mare crez etic de dimensiunile unui întreg popor.

PROBLÈMES DE CULTURE DANS LE PROGRAMME DU MUSÉE D'HISTOIRE

Résumé

Dans cet article, on souligne le rôle de la culture dans le processus de l'éducation, ainsi que la nécessité de mêtre en valeur, dans le contexte du programme du musée d'histoire, le patrimoine culturel-national.

Les objetifs du programme du musée imposent la présentation de ces valeurs culturelles qui ont un profond caractère national, qui reflètent, en même temps le dialogue entre l'unité spirituelle roumaine et la culture universelle.

On souligne ainsi, la nécessité d'une présentation plus complexe de la culture populaire et de la culture de masse.

Dans le cadre de la séction d'histoire contemporaine, on doit documenter les mutations survenues sur la table des valeurs de notre société, la transformation de la personalité humaine dans l'unique valeure-but de toutte l'acctivité, la valeure humaniste et démocratique de la politique culturelle de notre parti.

[13] După Lèvi-Strauss, în Gulian, C. I., *Bazele istoriei şi teoriei culturii*, p. 8.

CONSERVAREA CERAMICII CU AJUTORUL SILICATULUI DE SODIU

D. VICOVEANU

Dintre toate categoriile de materiale care provin din descoperirile arheologice, ceramica ocupă, atît sub raport cantitativ, cît mai ales ca valoare științifică, un loc deosebit de important. Pe de altă parte, același loc îl ocupă piesele ceramice și în expozițiile muzeale, ca valori ale patrimoniului cultural.

Începînd din neoliticul vechi și chiar pînă în zilele noastre, ceramica rămine reprezentativă pentru grupurile etnice și populațiile cele mai diverse, care își reflectă în ea capacitățile spirituale, tehnologice, preocupările de bază, obiceiurile, credințele și chiar frămîntările sociale. Am putea spune că ceramica este o veritabilă amprentă a societății umane dintr-o anumită zonă geografică și dintr-o anume epocă. În spatele pieselor ceramice arheologul și istoricul pot reconstitui o societate omenească cu obiceiurile și credințele ei, cu îndeletnicirile și aspirațiile ei, cu evoluția și declinul ei, cu influențele și transformările ei.

Toate acestea subliniază cu prisosință importanța deosebită a ceramicii arheologice și atrag totodată după sine sarcina conservării și păstrării ei ca document istoric și artistic pentru generațiile viitoare.

Din nefericire pentru patrimoniul ceramic, mulți cercetători dar și unii specialiști din laboratoare, consideră ceramica un material etern, insensibil la mediu sau la alți factori de degradare. Pentru a putea pătrunde superficial în intimitatea materialului ceramic, trebuie să amintim cîteva date tehnice. În general, ceramica [1] este starea ireversibilă în care se transformă argila încălzită la o temperatură începînd cu 600°C. La rîndul ei, argila este un silicat bazic de aluminiu hidratat și se întîlnește în natură sub formă foarte diferită, deoarece are o compoziție chimică variabilă și o cantitate de impurități la fel de diversă. Din aceeași argilă se pot obține categorii ceramice de o mare diversitate, dacă arderea se face la temperaturi diferite, în prezența sau în absența oxigenului. Atașate pe acest suport de bază, materialele de pictură înainte sau după ardere, de glazură sau de finisare, complică și mai mult proprietățile fizico-chimice ale pieselor ceramice. De aceea degradarea ceramicii arheologice are la bază acțiunea conjugată a mai multor factori și amintirea lor, numai în treacăt, explică de fapt problematica muncii de conservare și restaurare a ceramicii. Acești factori se împart în trei categorii principale:

1. Condițiile de zacere în solul arheologic sau în apă cum ar fi: presiunea solului, chimismul solului sau a apei marine, umiditatea ridicată care fragilizează ceramica și grăbește efectul distructiv al presiunii solului. Un

fenomen aparte îl constituie tendinţa de cristalizare a unor săruri în contact cu atmosfera, după dezgroparea ceramicii şi pierderea bruscă a umezelii. Dacă acest fenomen nu este împiedicat să aibă loc brusc, el poate provoca microfisuri în piesa ceramică şi acestea pot duce la fragmentarea ei în maniera de sfărîmare a sticlei securizate.

2. Viciile tehnologice sînt cauzele cele mai frecvente ale degradării ceramicii. Amintim aici arderea slabă a pieselor, fie din neglijenţă, dar mai adesea din necunoaşterea tehnicii temperaturilor înalte, ceea ce duce la o slabă rezistenţă a ceramicii; constituenţii minerali necalcinaţi devin fragili la umiditate sau sînt chiar solubili în apă. Pe de altă parte, folosirea unei argile cu un grad sporit de impurităţi şi cu un conţinut sărac de caolin, constituie un viciu tehnologic care duce la o ceramică sfărîmicioasă, granulară, fără legături structurale complexe, căreia nu i-ar fi salvat calitatea nici o ardere de 900°C. Folosirea abuzivă a degresanţilor (ca cioburi pisate, pietricele, nisip, pleavă, cochilii sfărîmate de moluşte) este adesea cauza care a dus la o ceramică cu o slabă rezistenţă, cu legături interne neuniforme şi divizate. Uscarea insuficientă a ceramicii înainte de ardere, îmbinările superficiale ale părţilor sau ornamentelor suprapuse, sînt de asemenea greşeli de tehnologie ce explică o serie de degradări ca fisurarea, deformarea, desprinderea unor elemente ale piesei.

Unele vicii tehnologice se referă la materialele şi la tehnica ornamentaţiei: pictura crudă, umplerea încrustaţiilor cu pastă albă, smălţuirea în strat prea subţire, prea gros sau pe un suport poros cu rezistenţă slabă. Toate aceste vicii de tehnologie au provocat deteriorări pieselor ceramice încă din epocă, acestea au continuat să se agraveze şi în perioada de zacere în sol sau în apă dar şi după descoperirea lor. În acest din urmă caz ritmul degradării este mai accelerat şi de aceea se impun măsuri urgente de conservare şi consolidare pentru corectarea parametrilor fizico-mecanici.

3. Accidentele din epocă, constituie o grupă importantă de factori care au dus la distrugerea masivă a pieselor ceramice. Menţionăm între aceştia arderea suplimentară înainte sau după sfărîmare, ultimul caz producînd cele mai însemnate degradări, pătarea, decolorarea sau înegrirea şi deformarea unor fragmente ceramice. Amintim apoi sfărîmarea fie din neglijenţa purtătorilor din epocă fie ca urmare a unor fenomene naturale sau sociale ca incendii, calamităţi naturale, conflicte locale sau incursiuni războinice de mari proporţii.

Cunoscînd cauzele principale care au contribuit la degradarea ceramicii arheologice, vom putea alege cele mai adecvate metode de conservare, atît prin tratamente simple, de prim ajutor la faţa locului, cît şi prin procedee speciale de laborator.

Conservarea ceramicii prin metode de laborator trebuie să respecte o serie de principii de bază:

1 — folosirea materialelor reversibile de impregnare;

2 — materialele folosite să nu afecteze coloritul şi estetica piesei;

3 — materialele şi substanţele utilizate să aibă o cît mai bună comportare în timp, să fie cît mai stabile;

4 — să se utilizeze numai substanţe compatibile cu elementele structurale ale ceramicii, cît şi cu materialul ornamental;

5 — să se utilizeze numai materiale, substanţe şi tehnici experimen-tate şi sigure ;
6 — să se folosească materiale de impregnare mate pentru ceramica mată şi lucioase pentru ceramică lucioasă ;
7 — o ultimă indicaţie este principiul colaborării permanente între specialiştii laboratorului de restaurare, de investigaţie ştiinţifică şi arheologi, istorici şi muzeografi.

*

Am prezentat toate aceste date informative pentru ca metoda de conservare, prezentată în continuare, să poată fi privită în contextul riguros al unei munci ştiinţifice de conservare, bazată pe cauzalitate şi principii certe.

Deseori domenii cu totul diferite ne pot oferi idei revelatoare pentru rezolvarea unor probleme dificile de conservare sau restaurare. Aşa se face că metoda noastră de conservare a ceramicii a fost inspirată de un procedeu industrial folosit de multă vreme în industria metalurgică şi care rezolvă în mod strălucit îmbunătăţirea radicală a unor structuri ale formelor de turnare [2] . Procedeul acesta poate fi adaptat şi însuşit cu uşurinţă atît în laboratorul de restaurare-conservare, cît şi în practica de şantier arheologic, ca măsură de prim-ajutor în consolidarea unor *in situ*-ri de lut ars sau nears sau a unor martori stratigrafici etc. În acest sens amintim experimentul nostru cu rezultate foarte bune la cuptoarele dacice de la Medieşul Aurit de lîngă Satu Mare şi la cetatea traco-getică de la Cotnari, punctul Cătălina.

Principiul care stă la baza metodei este legat de reacţia chimică dintre silicatul de sodiu şi bioxidul de carbon. În urma acestei reacţii, la care materialul piesei de impregnat nu participă, rezultă silicagel şi carbonat de sodiu :

$$Na_2OnSiO_2 + CO_2 + mH_2O = nSiO_2pH_2O + Na_2CO_3(m - p)H_2O.$$

Silicagelul este foarte consistent şi are calitatea de liant pentru structura materialului de conservat, în care s-a format după impregnarea cu silicat de sodiu.

Raportul dintre cantitatea de bioxid de siliciu şi oxid de sodiu este denumit modul :

$$m = \frac{SiO_2\,\%}{Na_2O\,\%}.$$

Potrivit acestui modul, Combinatul chimic de la Ocna Mureşului produce o gamă largă de silicat de sodiu. Pentru conservarea ceramicii însă, experimentul nostru a arătat că cel mai bun este silicatul de sodiu care are modulul cuprins între 1,032 şi 3,028. Cu cît modulul este mai ridicat, cu atît viteza reacţiei este mai mare. Rezistenţa mecanică cea mai bună o au silicaţii de sodiu cu modulul cuprins între 2 şi 3.

Dacă reacţia se produce în aer liber, deci cu participarea bioxidului de carbon din atmosferă, piesele impregnate se vor lăsa 24 de ore după

care operaţiunea se poate considera încheiată. În acest caz modulul trebuie să fie situat în limita inferioară de valori ($m = 2$).

Pentru o conservare *rapidă, de ordinul minutelor, se foloseşte un jet* de bioxid de carbon asupra piesei ceramice impregnate cu silicat de sodiu, caz în care este indicat un modul situat spre limita valorică superioară ($m = 2,8—3$).

Îmbunătăţirea parametrilor fizico-mecanici ai materialului ceramic conservat prin această metodă se explică prin interpătrunderea silicagelului în structura piesei de conservat, interpătrundere care se comportă ca o armătură ce adaugă ceramicii, proprietăţile ei superioare de rezistenţă :

— rezistenţa mecanică mare, pînă la 42 daN/cm^2, adică o rezistenţă la rupere de 42 kgf/cm.^{2} ;
— stabilitate în medii corozive ;
— elasticitate, rezistenţă la vibraţii şi şocuri ;
— transparenţă, aspect mat, nu produce pete ;
— ignifugare pînă la 1 600°C.
— stabilitate în timp — exclude fenomenul de îmbătrînire ;
— înlătură fenomenul de distrugere microbiană ;
— este în acelaşi timp un dezinsectizant.

Alături de aceste caracteristici, a căror comparaţie cu principiile de bază ale conservării ceramicii enumerate mai sus sînt cît se poate de favorabile metodei, mai amintim şi altele :

— reversibilitate prin băi repetate de apă curentă sau distilată ;
— nu necesită instalaţii şi dotări speciale, iar preţul de cost este cît se poate de accesibil (circa 40 de bani/kg.) ;
— silicatul de sodiu este produs indigen foarte uşor de procurat ;
— nu este toxic, caustic şi nu trebuie luate măsuri deosebite de protecţie a muncii.

Din experienţa noastră, singura incompatibilitate a silicatului de sodiu am sesizat-o la ceramica nespălată de crusta de calcar şi la cea care a utilizat ca degresanţi cochilii pisate de moluşte.

În linii mari, aplicarea metodei se face în felul următor :

Silicatul de sodiu, al cărui modul trebuie să-l cunoaştem odată cu procurarea, va fi diluat cu apă curentă sau mai bine, distilată, pînă la densitatea de 1,15 (măsurată cu densimetrul utilizat la controlul acumulatoarelor acide). Cunoscînd modulul silicatului, vom folosi conservarea rapidă cu ajutorul jetului de bioxid de carbon (de la un stingător sau o butelie specială), cînd modulul va fi 2,8—3, sau conservarea lentă, cînd modulul va fi în jur de 2.

Operaţiunea de conservare a ceramicii arheologice, prin impregnarea cu silicat de sodiu, trebuie să fie precedată de curăţirea perfectă a pieselor, fie prin metode chimice, mecanice sau combinate. Într-un aşa-zis tehnologic de prelucrare a ceramicii arheologice în laborator, conservarea cu silicat de sodiu este ultima operaţiune ce se efectuează, înainte de lipirea fragmentelor (în cazul că piesa ceramică a fost spartă). Impregnarea după lipire poate duce la emolierea aracetului folosit la asamblarea părţii originale. Înainte de turnarea plombelor de ipsos se vor izola marginile spăr-

turilor cu soluţie de şelac în alcool incolor, spre a preveni o reacţie între ipsosul ud şi gelul de silicat care se solubilizează.

Impregnarea se va face prin procedeele la care ne vom orienta de la caz la caz. Piesele mici se vor impregna prin scufundare în soluţie, încetarea bulelor indicînd impregnarea totală după care se vor scoate şi se vor lăsa fie în aer liber fie în atmosferă de bioxid de carbon. Impregnarea prin imersare în soluţie poate fi forţată cu ajutorul tehnicii vidului[3], făcindu-se perfect şi cîştigînd timp. Impregnarea prin pensulare nu este indicată, deoarece limitează reacţia doar la suprafaţa piesei. Piesele mari, obiectivele *in situ* nu se pot preta decît la impregnarea prin stropire. Aceasta se va face fie cu o pompă manuală de tip „vermorel“, sau, mai eficient, cu un pistol de vopsitorie cu aer comprimat. Impregnarea prin stropire se va face în două trei reprize, la intervale mici de 10—15 minute, care să permită absorbţia succesivă a soluţiei, înainte de formarea gelului. Dacă structura de impregnat este poroasă, intervalele dintre reprize pot fi mai scurte, de pînă la 10 minute.

În toate cazurile de impregnare cu silicat de sodiu există un efect de piesă udă, care treptat, pe măsură ce pierde apa, revine la aspectul iniţial, aşa cum se observă şi în fotografiile din planşa 1 şi 2.

Folosind în cunoştinţă de cauză şi cu pricepere silicatul de sodiu, specialiştii laboratoarelor de restaurare-conservare şi nu numai ei, vor putea realiza o conservare eficientă a uneia din cele mai mari game de piese arheologice atît din ceramică arsă, cît şi din lut nears, între care amintim : vase de uz casnic, de provizii şi de cult, piese de cult şi magie, totemuri, medalioane, plăci ornamentale, cahle, ţigle, cărămizi, lutuieli de pereţi sau pardoseli de lut, greutăţi de lut, fusaiole, mărgele de lut, cuptoare de ceramică, sobe, vetre şi cuptoare de uz casnic, inscripţii şi ştampile de lut ars, zidării oarbe etc. Metoda de conservare cu silicat de sodium este adecvată decît acelei ceramici care nu conţine calcar în structură, substanţă care provoacă depunerea pe suprafaţă a unui voal alb, mat. De asemenea şi martorii arheologici din săpături, cu aglomerări de calcare, nu este indicat să-i conservăm prin această metodă, care ar provoca aceleaşi pete albe de silicat de calciu.

BIBLIOGRAFIE

1. Givulescu, Iulian, Duicu Ioan, *Tehnologia ceramicii brute*, Bucureşti 1969, Ed. Did. şi Ped.
2. Teodorescu, Alex., *Turnarea în forme întărite cu bioxid de carbon*, Bucureşti, 1962.
3. Korodi, Iosif, *Conservarea obiectelor de muzeu cu ajutorul tehnicii vidului*, *Acta Musei Napocensis* VI, 1969, p. 641.

LA CONSERVATION DE LA CERAMIQUE À L'AIDE DU SILICATE DE SODIUM

Résumé

Cet ouvrage-ci, précise d'abord, les causes qui ont contribué à la dégradation de la céramique :

1. Les conditions de gisement dans le sol archéologique ou dans l'eau souterraine ;
2. Les vices de technologie ;
3. Les accidents d'epoque.

Il est présenté ensuite, une série des principes de base dont il faut tenir compte dans le travail de conservation de la céramique par méthodes de laboratoire. C'est à ces principes qui on peut rapporter la méthode de la conservation décrite par l'auteur. Celle-ci est en fait, l'adaptation d'un procédé assez utilisé dans l'industrie métalurgique pour la consolidation de certaines structures des matrices.

Le principe de base de cette méthode consiste dans la réaction chimique du silicate de sodium avec le bioxyde de charbon, ayant pour résultat, le silicagel et le carbonate de sodium sans la participation du material de la piéce traitée.

$$Na_2OnSiO_2 + CO_2 + mH_2O = nSiO_2pH_2O + Na_2CO_3\,(m-p)H_2O$$

Le silicagel formé dans la structure de la pièce céramique se comporte comme un améliorateur des paramètres physico-mécaniques, devenant ainsi, une veritable armature pour la pièce.

Le traitement de la céramique avec du silicate de sodium, ajoute de nouvelles caractéristiques à la pièce :

— grande résistance mécanique jusqu'à 42 da N/cm^2, c'est à dire résistance á la rupture de 42 kgf/cm^2 ;
— stabilité dans les milieux corrosifs ;
— élasticité, résistance aux vibrations et aux chocs ;
— transparence, aspect mat, ne fait pas de taches ;
— ignifugation jusqu'à 1600°C ;
— stabilité durable ;
— éloigne le phénomène de destruction microbienne ;
— présente des qualités de désinsectant.

Pour mieux comprendre la description de la méthode, on se rappèle quelques dates sur la caracteristique du silicate de sodium.

À cette substance lui est caracteristique le module (m), c'est à dire, le rapport calculé en pour-cent d'entre le bioxyde de silicium (SiO_2) et l'oxyde de sodium (Na_2O).

$$m = \frac{SiO\,2\,\%}{Na_2O\ \%}$$

L'expérimentation a établi le module le plus convenable pour le traitement de la céramique : m = 1,052 jusqu'à 3,028.

Plus le module est élevé, plus la formation du silicagel est rapidement faite.

On a pu constater que la meilleure résistance mécanique est donnée par le silicate de sodium à module entre 2 et 3. Selon le module de base, — le Combinat chimique de Ocna Mureşului produit une gamme très variée de silicate de sodium à bon marché (0,40 lei kg).

On décrit ensuite, le procédé pratique du travail qui peut avoir deux variantes :

a) avec la participation du bioxyde de charbon de l'atmosphère, quand la réaction de la formation du silicate de sodium se fait lentement, cea 24h ; on utilise un silicate de sodium à module situé à la limite inférieure des valeurs (m = 2).

b) avec l'utilisation d'un jet de bioxyde de charbon, quand la réaction de la formation du silicate est rapide, il s'agit de minutes ; on utilise un silicate de sodium situé à la limite supérieure des valeurs (m = 2, 8—3).

Le silicate de sodium, le module duquel doit être connu, sera diluéavec de l'eau brute ou distillée, jusqu'à la densité de 1,15 (valable pour les deux variantes).

L'imprégnation des pièces céramiques sera faite par le procédé le plus adéquat :

— par immersion complète, simple ou à vide, ou bien, par poudrage sous pression.

À la première variante, les pièces impregnées seront laissées 24h à l'aire ; à la deuxième variante, les pièces impregnées seront passées sous un jet de bioxide de charbon, ou bien seront introduites dans une étuve, cloche, ou sac en polyéthylène, et invadées par bioxyde de charbon

L'auteur indique l'application de ce procédé à la céramique lavée et neutralisée, aussi bien pour les pièces non entamées que pour celles morcelées. Les dernières seront traitées avant le collage.

Pour éviter la réaction entre le silicagel et le plâtre, quand il s'agit de plomber ou de ré[illegible] la pièce avec du plâtre, les fragments de contact avec le plâtre, seront isolés par un badigeonnage avce une émulsion gomme laque en alcool incolore.

L'auteur a experimenté avec de bons résultats ce procédé, dans les *in situ* archéologiques (aux fours daces de Medieșul Aurit, près de Satu Mare, at à la cité thraco-gétique de Cotnari-Cătălina).

On donne aussi quelques contre-indications :

— le procédé ne sera pas appliqué à la céramique calcaire, à degraissant de coquilles poudre, ou aux pièces céramiques réstaurées antérieurement et complétées avec du plâtre ; non plus aux *in situ* archéologiques riches en calcaire.

On attire l'attention que le phenomène de „pièce humide" présentée par la pièce traitée disparait une fois l'eau perdue par la structure.

Il est spécifié encore dans l'ouvrage, que la méthode est reversible, c'est à dire, le gel du silicate se disout dans l'ea u normale ou distillée, s'éloignant de la pièce sans lui produire certains effets distructifs.

UTILIZAREA BENZOTRIAZOLULUI CA INHIBITOR DE COROZIUNE PENTRU OBIECTELE ANTICE DE BRONZ

CRISTINA LUCHIAN

Problema degradării corozive a obiectelor arheologice de metal se află de multă vreme în centrul atenției colectivelor de specialiști din cele mai cunoscute laboratoare de conservare din lume.

Există, desigur, multe posibilități de combatere a coroziunii atmosferice, majoritatea inhibitorilor de coroziune folosiți în mod curent în industrie fiind introduși cu succes și în practica muncii de conservare a antichităților de metal.

În cele ce urmează, se face prezentarea benzotriazolului, unul din cei mai buni inhibitori organici de coroziune, foarte apreciat pentru protejarea cuprului și aliajelor sale.

Proprietăți. Benzotriazolul este un compus heterociclic cu greutatea moleculară 119,1 g. Este o pudră albă, fără miros, cu punct de topire 98 – 100°C cu sublimare. Este solubil în solvenți organici hidrofili (acetonă, eter, etilenglicol, etc.) și hidrocarburi aromatice și destul de solubil în apă. Este toxic. Este foarte stabil la oxidare și reducere. Are caracter bazic foarte slab, dar formează săruri stabile cu metalele. Astfel, benzotriazolul (BTA) precipită ionii cuprici și cuproși dînd complecși insolubili în apă și în mulți solvenți organici, care sînt termic stabili pînă la 250°C. De asemenea, BTA precipită și cu ionii altor metale grele cum sînt argintul, cobaltul, paladiul, zincul, cadmiul și plumbul.

N
N
N
H

Filmul protector transparent, format pe suprafața metalică în urma tratamentului cu BTA, este foarte subțire (50 Å) și aderă bine la metal. El conține complecși insolubili.

Datele spectroscopice în infraroșu sugerează o structură lineară pentru complexul BTA – Cu^{I}. În această structură, cuprul se leagă covalent de atomul de azot la grupării – NH – prin înlocuirea hidrogenului, folosind orbitalii sp, și coordinativ de un alt atom de azot vecin, prin acceptarea unei perechi de electroni neparticipanți ai acestuia. Se formează un lanț de molecule de BTA care alternează cu atomi de cupru. Filmul protector astfel alcătuit este o barieră fizică împotriva acțiunii agenților corozivi la suprafața obiectului.

Pe de altă parte, investigațiile electrochimice clasifică BTA drept un inhibitor de coroziune catodic eficace. Ca urmare, numărul întrebuințărilor

BTA pentru protejarea cuprului curat necorodat și a aliajelor sale este practic nelimitat, iar acțiunea de inhibare a fenomenelor corozive este de lungă durată.

Deoarece stratul de BTA fixat pe cupru împiedică dizolvarea celor mai mici cantități de cupru, el inhibă implicit un număr de procese nedorite provocate de cupru asupra altor metale cu care se află în contact. De exemplu, cuprul accelerează foarte mult coroziunea unor metale mai puțin nobile cum ar fi fierul și în special aluminiul, prin dezvoltarea unor celule electrochimice în care acestea sînt anozi. Deci BTA, blocînd cuprul, inhibă și procesele distructive provocate de acesta asupra metalelor cu care se află eventual în vecinătate.

Sînt cunoscute numeroase aplicații industriale ale BTA pentru protejarea agregatelor de cupru în medii apoase, în atmosfere poluate, în lichide hidraulice, în sisteme antigel sau în uleiuri de transformator. Adăugat lacului pentru formarea vopselelor cu bronz, BTA inhibă reacția pigmentului cu mediul, care poate cauza pătarea bronzului în verde și împiedică uscarea.

S-a observat că benzotriazolul este un bun conservant pentru emulsiile fotografice și pentru developanți.

De cîtva timp, BTA este solicitat în sfera muncii de conservare, pentru stabilizarea obiectelor arheologice de bronz. Literatura de specialitate străină [1, 2, 3,] indică rezultate foarte bune în tratarea cu BTA a unor obiecte ușor corodate sau total mineralizate, care prezintă boala bronzului în condiții de umiditate pronunțată. Scopul tratării cu BTA a antichităților de bronz este de a stabiliza perfect obiectele împotriva bolii bronzului, care se manifestă prin pete verzui afînate de clorură bazică de cupru sau paratacamită ; netratate la timp aceastea provoacă pagube uriașe.

Anul acesta am avut posibilitatea introducerii și experimentării eficacității BTA în tehnicile de conservare a obiectelor de bronz, pentru prima dată la Laboratorul Zonal de Restaurare — Conservare Iași. Considerăm că metoda poate fi extinsă și la stabilizarea obiectelor de argint care prezintă stări avansate de mineralizare, deoarece în aceste cazuri cuprul, aliat deobicei în procent destul de mare cu argintul, manifestă aceleași forme distructive ca la bronzuri.

Tratament. Tratamentul decurge în modul descris mai jos.

1. Obiectul se curăță mecanic, cu multă atenție, de toate produsele de coroziune și de impuritățile ce pot fi înlăturate în acest mod.

2. Urmează o degresare cu solvenți organici (acetonă, toluen sau un amestec 1 : 1 acetonă/toluen) pentru îndepărtarea grăsimii.

3. Dacă starea obiectului permite o înlăturare totală a produșilor de coroziune, deobicei cînd aceștia sînt superficiali și nu afectează forma obiectului, se poate proceda la un tratament chimic de curățire, ales in funcție de subiect. În acest caz curățirea chimică este urmată de spălări intensive cu apă distilată. Obiectele cu patină nobilă frumoasă, alterată doar în cîteva puncte cu spoturi active, sînt supuse numai tratamentului mecanic înaintea stabilizării cu BTA. La fel, la obiectele complet corodate. la care singura intervenție este consolidarea întregii mase de produși de coroziunc, se poate acționa mecanic numai în spoturile active.

4. Obiectul degresat este apoi total imersat într-o soluţie de BTA 1–3% în alcool metilic la vid. Obiectul este menţinut la vid pînă ce nu se mai degajă bule de aer din el. Instalaţia este simplă. Sînt suficiente un exicator de vid şi o trompă de apă. În cazurile în care nu putem crea vid, obiectul poate fi tratat o perioadă mai lungă cu soluţie apoasă sau alcoolică de BTA 3%, încălzită uşor la aproximativ 50°C. Rezultatele sînt mulţumitoare, deşi nu aşa de bune ca în primul caz.

5. Următoarea etapă constă în uscarea obiectului. Deseori, după uscare, pe suprafaţa metalică apar inele albe, datorate excesului de BTA cristalizat, care se înlătură uşor prin tamponare cu acetonă, fără a atinge stratul protector de BTA.

6. În sfîrşit, se controlează reuşita tratamentului, prin plasarea obiectului în umidificator pentru 24 de ore. Dacă mai există centri activi, în condiţiile de umezeală excesivă apar în scurt timp inflorescenţe verzui. În aceste cazuri se reia curăţirea mecanică a punctelor active şi apoi stabilizarea cu BTA, pînă cînd obiectul este complet stabilizat. Uneori, în cazurile dificile, perioada de stabilizare este îndelungată.

7. După un tratament complet, obiectului i se aplică un lac izolator pentru protejarea finală. Datorită faptului că BTA este mai puţin stabil în condiţii acide, el poate înceta să protejeze cuprul în eventuale medii acide neprielnice. Se caută să se minimalizeze acest dezavantaj prin peliculizarea obiectului.

În prezent noi utilizăm o soluţie alcoolică de nylon solubil, la care am adăugat aproximativ 0,1% BTA. Pelicula se dovedeşte stabilă la lumină, iar BTA din compoziţie asigură un plus de protecţie la suprafaţa metalului. Înainte de lăcuire, obiectul se usucă timp de jumătate de oră la temperatura de apţoximativ 30°C, apoi se pensulează lacul pe toată suprafaţa obiectului, în trei reprize consecutive cu decalaj de o oră între ele.

Lacul cu cele mai bune rezultate protectoare rămîne răşina acrilică „Paraloid B 44“ în toluen, cu un procent mic de BTA. Nu am reuşit încă s-o obţinem pentru lucrări în serie.

Ca după orice tratament, se recomandă controlul periodic al pieselor stabilizate cu BTA, în special a celor complet corodate.

Rezultate. Am supus tratamentului cu BTA, în maniera prezentată mai sus, următoarele obiecte:

1. Un inel de bronz acoperit de o masă informă de produşi de coroziune. Obiectul reclama curăţire chimică, care s-a dovedit utilă, scoţînd la iveală modelul de pe pecete. După introducerea în umidificator au apărut cîteva spoturi active. Abia după trei reluări ale tratamentului cu BTA s-a ajuns la o completă stabilizare. După două luni de la tratament inelul era în perfectă stare.

2. Cîteva zeci de năsturei de argint aurit perforaţi, complet mineralizaţi şi foarte friabili. Produşii de coroziune ai cuprului acopereau o bună parte din suprafaţă. Ne-am limitat la spălări chimice uşoare şi perieri deosebit de fine, reuşind o curăţare exterioară completă. Pentru interiorul năstureilor am recurs numai la stabilizarea cu BTA. Rezultatele sînt bune, năstureii fiind acum complet stabilizaţi.

3. Monede de bronz şi argint care nu au pus probleme deosebite.

4. Un fragment dintr-un cazan de bronz total corodat, tratat, cu titlu experimental, cu soluţie de BTA 3%, fără a încerca înlăturarea produşilor de coroziune de pe suprafaţă. Tratamentul a fost reluat de patru ori pînă la stabilizare. Spoturile active apărute în umidificator au fost îndepărtate mecanic şi punctate cu soluţie concentrată de BTA cu ajutorul unui vîrf ascuţit de lemn. Fragmentul se află încă sub observaţie.

Mulţumim pe această cale tovarăşului prof. dr. doc. C. Budeanu, care a avut amabilitatea de a ne oferi BTA, preparat pentru prima dată în ţară de colectivul domniei sale.

BIBLIOGRAFIE

1. Madsen, Brinch H., 1967, *Studies in Conservation, 12*, 163 — 167.
2. Madsen, Brinch H., 1971, *Studies in Conservation, 16*, 120 — 122.
3. Voskuil, J., 1972, *Studies in Conservation, 17*, 44.
4. C. D. Neniţescu, 1973, *Chimie organică*, vol. II, 651.
5. Kuang Lu Cheng, *An. Chem., 26*, No. 6, 1951.
6. *Geygy Technical Service Bulletin Chemicals*, Benzotriazole, 1961.

THE USE OF BENZOTRIAZOLE FOR STABILIZING BRONZE OBJECTS.

Summary

After the general considerations on the properties of BTA and its uses in the different industrial domains as an anticorrosion inhibitor for copper and its alloys, the english BTA method for the conservation of bronze antiquities and its application ,with some changes, in the Conservation and Restauration Laboratory of Iasi are presented.

This method involves mechanically cleaning of the „active" spots and then immersing the antiquity in a 3% solution of benzotriazole in methylated spirits under vacuum for several hours. The antiquity was then rinsed with methylated spirits, dried and lacquered.

The object should be tested in a high humidity before it is lacquered. It may be necessary to repeat the treatment several times to effect a complete stabilization. Objects that have been stabilized by this method should always be kept under observation as chlorides have not been removed and further outbreaks of bronze disease may occur.

After all it is usual to put a protective coating on the objects to prevent further deterioration. We used for this Nylonsoluble in alcohol with 1% BTA in three coats.

TEME PLASTICE ORNITOMORFE ŞI ZOOMORFE PE CERAMICA CUCUTENIANĂ DIN MOLDOVA

A. NIŢU

Două descoperiri recente şi inedite, privind temele plastice în *ronde-bosse* pe ceramica cucuteniană (fig. 1–2), redau *figurina* de carnasier cunoscută la Podei (Tg. Ocna) (fig. 3/1) şi o *protomă* naturalistă de pasăre acvatică pe un vas ornitomorf unic în ceramica Cucuteni–Tripolie.

Temele modelate rotund, vasele zoomorfe şi ornitomorfe sau figurinele şi protomele de animale sau păsări ale decorului plastic, au o dublă funcţie, *uzuală*, servind practic ca recipient sau ca apucători în locul proeminenţelor şi torţilor de pe umărul sau buza vaselor, şi în acelaşi timp *decorativă*, aplicînd pe ceramică universul reprezentărilor conceptuale şi figurate, de semnificaţie *simbolică*, modelate la început în volum [1] şi apoi în siluete pictate [2], după legi ale evoluţiei artei şi în alte arii culturale.

*

Protoma ornitomorfă de la *Mărgineni — Trebeş* (Bacău) (fig. 1) [3] este de pasăre palmipedă, redată cu gîtul arcuit şi capul aplecat deasupra pieptului. Modelarea perfect rotunjită asigură o trecere netedă între părţile protomei, de la cap spre cioc sau gît, şi este mulată pe relieful formelor, umflăturile uşoare pe părţile laterale ale capului, gîtul oval şi lărgit la bază.

Modelarea este plană numai pe creştet, ca un disc eliptic mulat pe curbura continuă a capului şi gîtului şi delimitat prin margini mai accentuate în jumătatea anterioară, deasupra ochilor circulari şi adînciţi.

Deasupra ciocului, marginea discului este atenuată, determinînd numai o uşoară depresiune între linia creştetului şi a ciocului. Ciocul, scurt, gros la bază şi subţire la vîrf, cu partea superioară boltită şi cea inferioară plată, continuă linia superioară, curbă, a capului şi gîtului şi linia inferioară, orizontală, a capului, unite în unghi ascuţit. Ciocul are partea superioară lăţită uniform şi terminată cu un vîrf arcuit transversal, dar nu îndoit în jos. Pentru soliditatea protomei, ciocul este prins de umărul vasului cu un peduncul scurt şi rotund.

Gîtul îndoit şi dat pe spate, cu capul aplecat şi ciocul fixat în partea superioară a umărului boltit, din cauza curburii accentuate a peretelui va-

---

[1] A. Niţu *Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană,* în Arh. Mold., VII, 1972, p. 15 urm., 28 urm. 31 urm.

[2] Idem, *Decorul zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie,* în Arh. Mold., VIII, 1974, p. 15 urm.

[3] Săpături inedite efectuate de D. Monah în 1974. Muzeul din Bacău.

sului, apare scurt. Indiferent de specia palmipedă, această scurtime este motivată prin perspectiva prescurtată, *en raccourci*, a gîtului îndoit al păsării în repaos sau înotînd, observabilă şi la pasărea reală. Această reducţie prin perspectivă este însă compensată prin tăierea în semilună a buzei vasului, de o parte şi alta a protomei, prelungind astfel baza lărgită şi linia profilului gîtului.

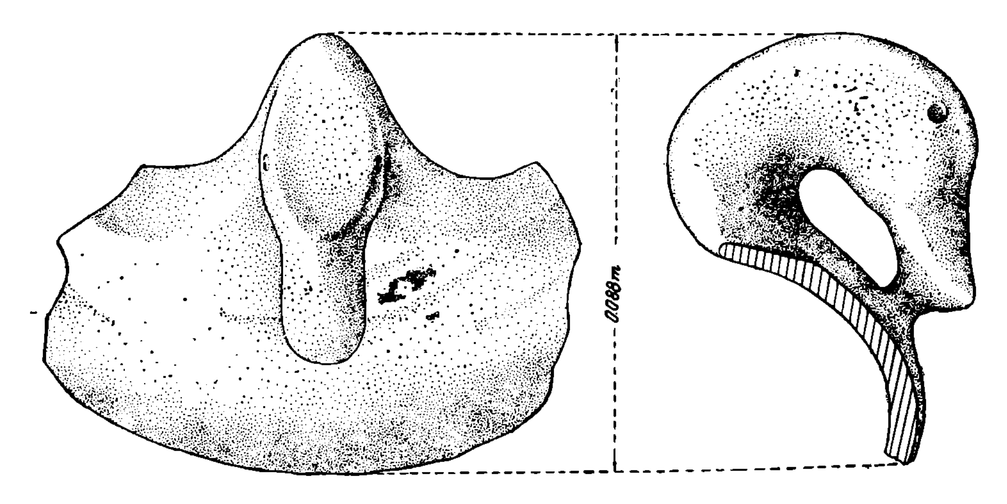

Fig. 1

Arcuirea largă a umărului vasului, indicată de lungimea fragmentului ceramic, redă pieptul lat, deasupra căruia se profilează capul elegant al păsării.

Detaliile modelării morfologice a protomei arată că specia palmipedă reprezintă *gîsca* şi nu raţa, la care aceste detalii sînt accentuate diferit. Caracteristicile speciei naturale : lipsa formei în elipsă decupată a creştetului, unghiul pronunţat sau anulat al frontalului şi ciocului, ciocul lung, lat şi mereu întredeschis pentru măcăit, umflăturile mărite pe feţele laterale ale capului, guşa atîrnată pe piept, sînt redate realist şi reduse la elementele esenţiale pe protoma de *raţă* de pe umărul unui vas de la ***Traşeşti***, din faza Cucuteni A 3 (fig. 3/2) [4].

Modelarea naturalistă a formelor organice este inerentă viziunii modelării temelor plastice pe ceramica cucuteniană, dar rămîne totdeauna supusă unei stilizări sumare a volumelor şi detaliilor, ca în cazul protomei de raţă (fig. 3/2) şi a protomei de bovideu din aceeaşi fază de la ***Traşeşti*** [5].

Stilizarea capului *naturalist* de gîscă constă numai în simplitatea şi delicateţea modelării formelor, implicînd totodată tendinţa manieristă a evoluţiei plasticii Cucuteni B.

[4] A. Niţu, în Arh. Mold., VII, 1972, p. 38, fig 28/1.
[5] *Ibidem*, p. 38, fig. 28/5.

Protoma este prinsă pe gura unui recipient, fiind trasă direct din buza înclinată spre interior, în continuarea curburii umărului. Modelarea bazei late a gîtului protomei a cauzat aplatisarea feţei exterioare a buzei, fără a forma acel prag caracteristic în jurul gurii, ca la vasele piriforme cucuteniene, ci pentru a determina numai subţierea marginii buzei.

Aceeaşi aplatisare se repetă pe faţa interioară a peretelui vasului, fiind limitată la zona răscroită a buzei, dar coborînd pînă la curbura umărului. Astfel, partea superioară a umărului prezintă o faţă exterioară arcuită în dublu sens, vertical şi orizontal, şi o faţă interioară plană şi rectiliniară mai ales în sens orizontal, sub care începe curbura peretelui vasului; această zonă plată transversală pe faţa interioară se explică prin susţinerea peretelui în partea anterioară a vasului cu degetele palmei întinse, în timpul modelării sau montării protomei cu mîna cealaltă deasupra feţei exterioare a umărului. Însă această porţiune plată a feţei interioare nu este vizibilă, deoarece dispare sub curba profilului peretelui anterior, a cărui arcuire este păstrată pe faţa externă.

Modelarea îngrijită a feţei exterioare a peretelui anterior al vasului, după fixarea protomei prin pedunculul de sub cioc, este vizibilă prin urmele uşor canelate sau faţetate, trase cu degetele, sau mai exact spatulate, pe partea superioară a umărului. Ele pornesc, de o parte şi alta a pedunculului, aparent în direcţie oblică spre pragul gurii vasului, dacă înclinăm fragmentul în faţă, ca în figură, însă în realitate ele merg paralel cu pragul şi pot fi prelungite orizontal, în jurul gurii vasului, dacă readucem fragmentul la înclinarea reală a profilului. Aceste urme faţetate şi separate prin creste abia perceptibile puteau adăuga un joc de lumină şi umbră, ca un penaj subtil.

Profilul fragmentului trebuie înclinat cu cele două tăieturi semilunare ale buzei în plan orizontal, pentru ca prelungirea lor să completeze conturul gurii vasului. Cele două tăieturi pe ambele laturi ale protomei sînt arcuite scurt, încît prelungirea lor nu poate determina decît un contur oval pentru deschizătura vasului.

Aceeaşi înclinare a profilului este necesară şi pentru a putea prelungi ruptura oblică de la baza fragmentului cu o linie arcuită simetric şi în partea inferioară a vasului.

Detaliile fragmentului privind tectonica vasului determină un recipient de formă ovală, cu gura îngustată şi buza subţire, cu peretele simplu arcuit. Fundul putea fi plat sau uşor arcuit şi sprijinit pe trei sau patru suporturi.

Prevăzut cu o protomă de pasăre acvatică, recipientul defineşte un *vas ornitomorf de tip ovoid cu deschizătura pe partea dorsală şi fără gură înaltă*, caracteristic pentru vasele zoomorfe cucuteniene, la *Tîrpeşti* (Tg. Neamţ) în faza Precucuteni III sau la *Ghelăieşti* (Piatra Neamţ) în faza Cucuteni B 1 [6].

Prevăzut sau nu cu suporturi neorganice, vasul poate reda pasărea acvatică înotînd. Dacă suporturile anterioare ar modela picioarele păsării, vasul ar reda pasărea în repaos.

---

[6] Idem, *Vase zoomorfe cucuteniene*, în Danubius, VI—VII, 1973, fig. 1—2.

Urme lucioase punctate pe cap și gît sau pe buza recipientului indică liniile de culoare neagră ale unui decor geometric, care nu poate fi reconstituit. Acest decor pe partea superioară a vasului putea accentua expresivitatea protomei.

Pasta fragmentului este fină și densă, dar moale, arsă cărămiziu-roziu, mai curînd caracteristică ceramicii Cucuteni A. Fragmentul a fost găsit la adîncime mică, — 0,20 m, la marginea suprafeței de chirpic a unei locuințe din nivelul *Cucuteni B 1.* Deoarece ceramica acestui nivel este în curs de prelucrare, nu se poate încă preciza etapa în cadrul acestei faze. Factura pastei fragmentului se explică prin alterarea pastei dure a ceramicii Cucuteni B în pătura superficială.

*

Figurina zoomorfă de pe „Cetățuia" de la *Cucuteni* (fig. 2) [7] repetă tipul plastic al figurinei de la *Podei* (fig. 3/1), prinsă orizontal, ca o toartă dublu ajurată și ușor înclinată în sus, pe umărul unei amfore [8].

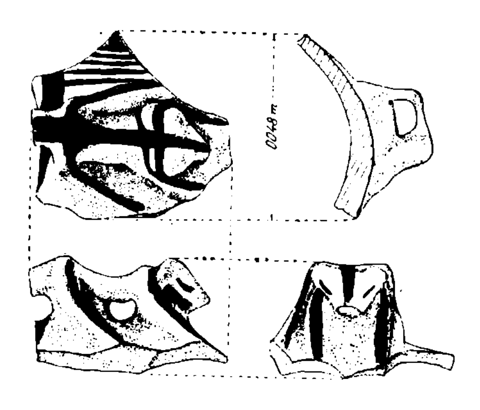

Fig. 2

Prinsă la fel, în poziție orizontală și ușor înclinată în sus, dar orientată spre dreapta, pe umărul unei *amforete,* figurina reproduce, formal și tematic, schema figurinei de la Podei, redînd silueta încordată a *carnasierului la pîndă,* cu capul aplecat, crupa înălțată, picioarele anterioare și posterioare întinse înainte și coada în jos.

De dimensiune mai mică, ea a servit mai curînd ca sprijin la apucatul vasului cu mîinile decît ca toartă propriu-zisă, adică la fel cu proemi-

[7] Săpăturile noi efectuate de M. Petrescu—Dîmbovița în 1961—1963 — Figurina a fost menționată și datată greșit în faza Cucuteni A2, înainte de curățerea ei de calcar. Porțiunile de culoare albă a fondului și de culoare neagră-brună a liniilor au putut fi considerate ca aparținînd unui decor tricrom pe fond alb stil A (A. Nițu, în Arh. Mold., VII, 1972, p. 29 și n. 141

[8] R. Vulpe, *Figurine thériomorphe de la civilisation Cucuteni B,* în Jahrb. f. Prähist. und Ethnogr. Kunst. 12, 1938, p. 58—59, fig. 3 și pl. 33/1—2; A. Nițu, în Arh. Mold., VII, 1972, p. 29—30, fig. 18/8 și 22.

...stele obişnuite ale ceramicii. De fapt, părţile morfologice ale figurinei ...t detaşate prin două găuri circulare perforate vertical, după procedeul ...eminenţelor.

Fig. 3

În mod real, procedeul modelării este paralel cu acela al proeminenţelor, figurina fiind sculptată în masa de lut aplicată pe vas ca o proeminenţă plată şi semicirculară, atît de caracteristică ceramicii cucuteniene. Cele două găuri perforate la bază au detaşat cele trei mase pentru modelarea capului şi picioarelor anterioare, a crupei şi picioarelor posterioare şi a cozii prinse de vas, iar în partea de sus banda plată a corpului.

Procedeul acestei modelări plastice nu este departe de acela al modelării picturale a siluetelor formate din trei triunghiuri ajustate pe ceramica grupei ε.

Separarea celor trei mase ale protomei lasă liberă articularea morfologiei animalului. Cele patru picioare sînt modelate separat ca nervuri reliefate pe marginile laterale ale masei respective şi capătul lor se pierde treptat pe suprafaţa vasului, fără a modela laba şi ghearele. Procedeul s-a repetat probabil şi pentru cea mai mare parte a lungimii cozii, deoarece gaura perforată pentru detaşarea ei este tot circulară şi mică, iar porţiu-

nea ruptă a cozii, oblice şi prelungite pînă la suprafaţa vasului, se reliefa pe o masă cel puţin egală cu celelalte două.

Capul este modelat în formă de piramidă, deşi aplatisată, cu trei colţuri pentru urechile mai scurte şi botul mai lung, al cărui vîrf este rupt.

Gîtul scurt şi lăţit se termină cu greabănul pronunţat, format de ligatura reliefată şi transversală a coxalelor anterioare.

Crupa înălţată este uşor concavă între coxalele posterioare, proeminente ca nişte unghiuri laterale.

Corpul, arcuit în jos şi ridicat oblic spre crupă, redă o siluetă suplă, cu atît mai mult cu cît este modelat în formă de bandă plată, iar coada, atît cît s-a păstrat, este de asemenea prismatică, nu rotundă.

Suprafaţa vasului şi a protomei este acoperită cu un fond pictat cu culoare albă, de nuanţă uşor crem şi lustruită, şi decorată cu linii groase sau subţiri de culoare neagră-brună, de nuanţa şocolatei şi de asemenea lustruite. Acest decor geometric este în cea mai mare parte şters, lăsînd numai urma decolorată a liniilor.

Decorul vasului prezintă la baza gîtului, deasupra figurinei, o bandă orizontală de linii subţiri, mărginite în partea superioară de o linie groasă. Pe umăr, o linie groasă verticală, dar uşor curbată spre stînga, taie banda orizontală şi trece prin gaura perforată a cozii, delimitînd spaţiul de prindere a figurinei. O linie mai îngustă, curbată spre dreapta, străbate gaura perforată sub corpul figurinei şi se prelungeşte de-a lungul piciorului anterior stîng. Din cauza dimensiunii reduse a fragmentului ceramic, nu se poate defini structura decorului vasului.

Decorul figurinei este propriu şi adaptat morfologiei animalului. El decorează partea dorsală şi coboară pe laturi de-a lungul membrelor şi cozii.

Pe cap, o linie groasă pe faţa anterioară uneşte botul şi trece printre urechi pînă la greabăn ; vîrful urechilor are cîte o pată circulară de culoare, care probabil se repeta, prin simetrie, pe bot ; cîte o pată alungită de culoare acoperă feţele laterale ; ochii au fost mai curînd redaţi printr-o linie oblică, ca procedeu pentru expresia caracteristică a ochilor întredeschişi ai felinului.

Ligatura transversală peste greabăn a coxalelor anterioare este delimitată pe ambele laturi de linii groase unite pe coxale şi continuate pe feţele anterioare ale picioarelor de dinainte. O bandă de culoare pe spinare pleacă de la greabăn şi se lăţeşte pe crupă şi coxalele posterioare, prelungindu-se pe coadă şi pe feţele anterioare ale picioarelor de dinapoi.

La extremitatea piciorului posterior drept, se poate observa bifurcarea liniei de culoare, pentru a completa printr-un procedeu pictural figurarea ghearelor carnasierului, ca la siluetele pictate pe ceramica ε şi [illegible].

Decorul vasului şi al figurinei este de stil ε. Pasta fragmentului este fină, densă şi dură, arsă cărămiziu deschis cu o nuanţă albă, cu totul caracteristică *fazei Cucuteni B 2* la Podei sau Gura Văii (oraşul Gh. Gheorghiu-Dej). Figurina a fost descoperită în locuinţa III/4 din ultimul nivel de locuire (III) al fazei B 2. Deoarece ceramica B 2 din nivelul unic de la Podei şi Gura Văii cuprinde şi categoria denumită „varianta Monteoru", care defineşte etapa finală a fazei B 2 în Depresiunea subcarpatică, [illegible]

această categorie există şi la Cucuteni, fiind denumită „Cucuteni D“, figurina de la Cucuteni poate fi perfect sincronizată cu aceea de la Podei în *subfaza B 2b*.

*

Ambele teme plastice, protoma de pasăre acvatică şi figurina de carnasier, redau temele picturale ale decorului ornitomorf şi zoomorf pe ceramica cucuteniană.

„Carnasierul la pîndă“, în poziţia încordată de atac care precede saltul asupra prăzii, constituie tema de predilecţie a decorului zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie [9]. „Pasărea acvatică“ redată „înotînd“ constituie cea mai veche temă a decorului ornitomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie şi este cunoscută pînă acum numai pe ceramica cucuteniană [10].

Prezenţa şi dualitatea acestor teme plastice şi picturale ale decorului zoomorf şi ornitomorf pe ceramica Cucuteni-Tripolie se explică prin anterioritatea decorului plastic faţă de decorul pictat în evoluţia ceramicii neo-eneolitice carpato-dunărene şi prin prioritatea ceramicii pictate în aria originară cucuteniană faţă de răspîndirea ei în aria tripoliană.

Exclusiv pe ceramica nepictată Precucuteni şi pe ceramica pictată Cucuteni A, temele plastice supravieţuiesc alături de temele picturale pe ceramica Cucuteni B.

THÈMES PLASTIQUES ORNITHOMORPHES ET ZOOMORPHES SUR LA CÉRAMIQUE CUCUTÉNIENNE DE MOLDAVIE

Résumé

Deux découvertes récentes concernant les thèmes plastiques en *ronde-bosse* de la céramique cucuténienne modelée en ou décorée de formes organiques, reproduisent les thèmes figurés, ornithomorphes ou zoomorphes, plastiques ou picturaux, adaptés à la céramique peinte en des modalités connues ou inédites.

Un *vase ornithomorphe ovoïd* à l'ouverture dorsale, mais au rebord simple pourvu d'un *protome naturaliste d'oie* (fig. 1) provenient de la couche *Cucuteni B1* de *Mărgineni-Trebeş* (Bacău) et constitue un *unicum* pur la céramique Cucuteni-Tripolie.

Une *figurine de carnassier aux aguets*, servant comme anse d'une *amphorette* (fig. 2) et provenant de la couche B_2 de *Cucuteni*, est une réplique de la figurine similaire de *Podei* (fig. 3/1).

---

[9] A. Niţu, în Arh. Mold., VIII, 1974, p. 69.

[10] Idem, *Reprezentarea păsării în decorul pictat al ceramicii cucuteniene din Moldova*, în Cerc. Ist., V, 1975, fig. 1—2.

ÎNCEPUTURILE PRIMEI VÎRSTE A FIERULUI PE TERITORIUL MOLDOVEI

UNELE REZULTATE ŞI PROBLEME*

A. LÁSZLÓ

Primele etape ale epocii fierului constituie încă una din perioadele mai puţin cunoscute din istoria străveche a Moldovei. În urma cercetărilor arheologice întreprinse mai ales în ultimul sfert de veac şi, în special, datorită unei intense activităţi de cercetări de suprafaţă [1], au fost identificate totuşi peste 100 de descoperiri, provenite din 84 de localităţi şi datînd din perioada Hallstatt A—B (cf. *Anexa* şi fig. 1). Dintre aceste descoperiri 23 au fost cercetate prin sondaje şi săpături [2], rezultatele acestora fiind însă, cu puţine excepţii, publicate doar sumar, în cadrul unor rapoarte generale, iar unele rămînînd chiar inedite. Studiul acestor descoperiri, precum şi interpretarea lor în lumina cunoştinţelor actuale privitoare la aceeaşi epocă din Europa centrală, răsăriteană şi de sud-est, este încă în curs. În rîndurile de faţă vom încerca, în felul acesta, doar să rezumăm stadiul cunoaşterii principalelor aspecte ale civilizaţiei perioadei de început a epocii fierului (Ha A—B) de pe teritoriul Moldovei.

I. *Repartizarea geografică a descoperirilor*. Civilizaţia hallstattiană timpurie este atestată pe întreg teritoriul Moldovei dar, potrivit stadiului actual al cercetărilor, descoperirile sînt concentrate îndeosebi în cele două regiuni depresionare cu aspect stepic din nord-estul Moldovei: Bazinul Bahluiului şi Cîmpia Jijiei superioare [3] (în total peste 70 de descoperiri). Sînt relativ numeroase şi descoperirile din zonele păduroase ale podişurilor, identificate mai ales pe locurile dominante din apropierea rîurilor (Podişul Central Moldovenesc 14, Podişul Sucevei 12 descoperiri). Din Depresiunea Huşi—Elan—Horincea, destul de intens cercetată prin recunoaşteri arheologice [4], se cunosc, în momentul de faţă, doar trei descoperiri. Sînt

---

* Text revăzut al raportului prezentat la colocviul privind problemele epocii bronzului şi începutului epocii fierului în România, Bucureşti, 3—5 decembrie 1973.

[1] Pentru istoricul şi bibliografia acestor cercetări a se vedea N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *Aşezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1970 (în continuare se va cita : *Aşezări*), p. 11—16.

[2] A se vedea descoperirile cuprinse în *Anexă* cu nr. 2, 3, 6, 13, 19, 22, 24, 25, 34, 37, 38, 39, 52, 57, 68, 71, 72, 75, 77.

[3] *Aşezări*, p. 47. În stabilirea unităţilor geografice şi a formelor de relief am urmat criteriile stabilite în lucrarea citată în nota de faţă.

[4] *Aşezări*, p. 47.

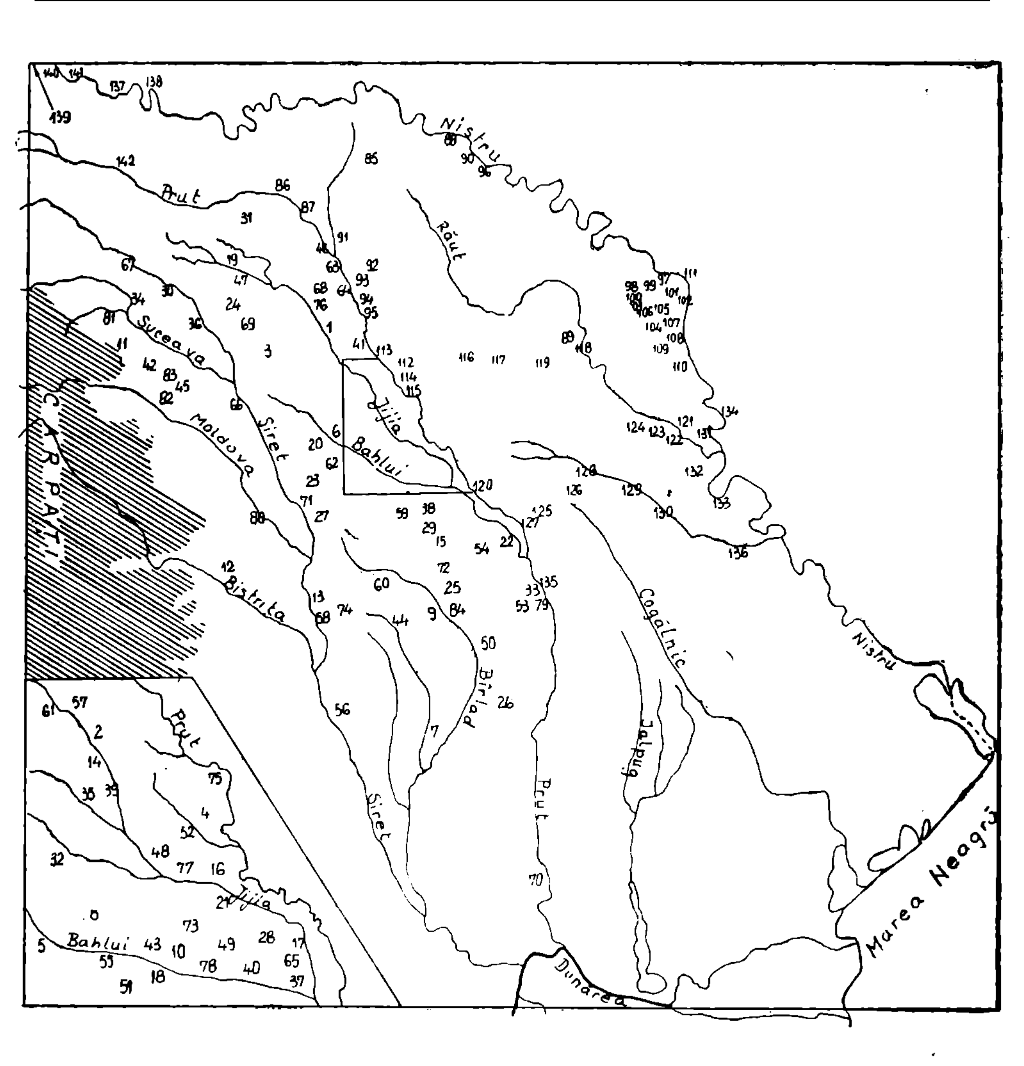

Fig. 1. Răspîndirea descoperirilor hallstattiene timpurii în spațiul est-carpatic. Numerotarea corespunde cu cea din lista descoperirilor (cf.anexa și notele 55—56).
I.A. Complexul cultural cu ceramică canelată din Moldova. Așezări cercetate prin săpături arheologice: 2, 3, 11, 19, 25—26, 34, 39—40, 58, 72, 76, 78, 84. Necropole și morminte: 24, 37, (?) 75. Descoperiri ceramice: 1, 3—6, 8—9, 12, 14—18, 20—21, 23, 27—31, 33, 35—37 40—50, 52, 55—56, 61—63, 65—68, 71, 73—74, 77, 79—83.
B. Complexul cultural cu ceramică imprimată din Moldova (Grupul Stoicani — Cozia). Așezări cercetate prin săpături arheologice: 13, 22, 54, 70. Descoperiri ceramice: 37—38, 43, 53, 59, 61, 64, 69.
C. Depozite: 7, 27, 41, 60.
D. Descoperiri nesigure: 10, 32, 40, 51, 57, 68.
II. „Varianta pruto-nistroviană a Hallstattului tracic": 85—136. (după V. L. Lăpușneanu, T. Niculiță și M. A. Romanovskaia).
III. Cultura Holihrady (Goligrad): 137—142 (după G. I. Smirnova).

şi mai rare descoperirile din Subcarpaţii şi din Cîmpia Siretului din sudul Moldovei.

Descoperirile hallstattiene timpurii de pe teritoriul Moldovei aparţin celor *două mari complexe culturale* ale spaţiului carpato-danubiano-balcanic, caracterizate, înainte de toate, prin ceramica lor canelată, şi, respectiv, imprimată. În timp ce primul grup, cu ceramica canelată, s-a răspîndit pe tot cuprinsul Moldovei, grupul cultural cu ceramica cu decor imprimat este atestat numai la est de Siret, descoperirile sigure fiind concentrate în sudul şi centrul Moldovei.

II. *Aşezări şi locuinţe.* Spre deosebire de alte regiuni ale ţării (Transilvania, Dobrogea)[5], toate aşezările hallstattiene timpurii, cunoscute în momentul de faţă de pe teritoriul Moldovei, sînt lipsite de elemente de fortificaţie artificiale. Există, în schimb, o mare varietate în ce priveşte formele de relief, preferate pentru întemeierea aşezărilor. Majoritatea staţiunilor sînt situate pe terasele inferioare ale rîurilor. Acest tip de aşezare este frecvent în special în regiunile depresionare. În ordinea frecvenţei urmează aşezările situate pe terasele medii şi înalte, întîlnite mai ales în zonele de podiş.

Este interesant de remarcat că purtătorii grupului cultural cu ceramica imprimată au manifestat, faţă de grupul cu ceramica canelată, o preferinţă mai pronunţată pentru locurile dominante, cu bune posibilităţi de apărare. Din cele 11 descoperiri, cunoscute pînă în prezent, numai trei provin de pe terase inferioare, toate celelalte fiind situate pe terasele medii şi înalte sau pe promontoriile podişurilor.

În aşezările hallstattiene timpurii din Moldova sînt atestate atît bordeie şi semibordeie, cît şi locuinţe de suprafaţă ; cele două tipuri de locuinţe întîlnindu-se uneori în cadrul aceloraşi aşezări. *Bordeie* se cunosc, în momentul de faţă, de la Cozia (jud. Iaşi) şi Grăniceşti (jud. Suceava). La Cozia (grupa cu ceramica imprimată)[6] au fost săpate integral şase bordeie rectangulare cu colţurile rotunjite sau de formă ovală. În unele bordeie s-a descoperit şi cîte o vatră în situ, cu lipiturile aplicate direct pe pămînt. Cele două bordeie descoperite la Grăniceşti (grupa cu ceramica canelată)[7] sînt de acelaşi tip. Spre fundul lor s-au constatat multe urme de arsură, dar fără a putea identifica vetre propriu-zise. S-a descoperit, în schimb, o vatră, probabil a unui cuptor, construită pe nivelul de călcare hallstattian, în imediata apropiere a bordeiului 2.

Locuinţe de suprafaţă sînt semnalate, deocamdată, numai în grupa cu ceramica canelată (Andrieşeni[8], Corlăţeni[9], Grăniceşti, Prăjeşti[10], Tru-

---

[5] A se vedea, de pildă, Eug. Zaharia, în *Dacia*, NS, 9, 1965, p. 83—104 (Mediaş) ; K. Horedt, *Aşezarea fortificată din perioada tîrzie a bronzului de la Sighetul Marmaţiei*, Baia Mare, 1966 ; Z. Székely, *Aşezări din prima vîrstă a fierului din sud-estul Transilvaniei*, Sf. Gheorghe, 1966, p. 17—28 (Cernatu), 29—35 (Porumbenii Mari) ; S. Morintz, în *Dacia*, NS, 8, 1964, p. 101—118 (Babadag), etc.

[6] Pentru săpăturile din anii 1966—1967 a se vedea A. László, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 207—223.

[7] Săpături inedite, A. László, 1972—1974.

[8] A. C. Florescu, în *Materiale*, 5, 1959, p. 329.

[9] I. Nestor, în *SCIV*, 3, 1952, p. 91.

[10] C. Buzdugan, în *Carpica*, 2, 1969, p. 83—84.

şeşti[11]). Existenţa acestor locuinţe de suprafaţă este mai mult dedusă din prezenţa fragmentelor de chirpic ars şi a cenuşei, uneori mai aglomerate în anumite porţiuni, fără a se putea stabili forma şi dimensiunile locuinţelor. La urmele menţionate se adaugă uneori vetre *in situ*, aflate în interiorul sau în preajma acestor locuinţe (Andrieşeni[12], Corlăteni[13], Truşeşti[14]), precum şi alte resturi de construcţii de chirpic, a căror destinaţie nu a putut fi lămurită (Corlăteni[15]).

Ca anexe ale bordeielor şi locuinţelor de suprafaţă apar, în majoritatea aşezărilor, *gropi* în formă de clopot (Andrieşeni[16], Cozia, Stoicani[17]) sau de pungă (Cozia[18], Truşeşti[19]).

III. *Necropole şi morminte. Ritul şi ritualul funerar* este puţin cunoscut, fiind descoperite, în toată Moldova, doar cîteva morminte, care pot fi atribuite cu siguranţă perioadei Hallstattului timpuriu.

Astfel, cu ocazia săpăturilor arheologice de la Cucorăni (jud. Botoşani) s-au descoperit resturile unei necropole, în bună parte distrusă de aşezările succesive, care au existat ulterior pe acest loc[20]. Au putut fi identificate trei morminte de incineraţie precum şi alte cîteva vase izolate, indicînd existenţa unor morminte distruse. Vasele care au servit drept urne funerare au fost acoperite cu cîte o strachină-capac. Unul din morminte (nr. 2) conţinea şi un al treilea vas — o strachină cu umbo. Din cantitatea redusă de oase calcinate s-ar putea deduce că nu au fost adunate toate resturile cinerare. Într-una din urne s-a descoperit şi un fragment de brăţară de bronz cu urme de ardere, precum şi o coastă, probabil de animal, ceea ce pare a indica faptul că morţii au fost incineraţi împreună cu obiectele lor de podoabă şi vestimentaţie şi, de asemenea, că o parte din ofrande au fost arse pe rug, împreună cu cadavrul. Prezenţa unui al treilea vas indică, în acelaşi timp, că alte ofrande (probabil lichide) au fost depuse lîngă urna funerară, în cursul ceremoniei înmormîntării.

Un alt mormînt de incineraţie, descoperit la Trifeşti (jud. Iaşi)[21], se compune din cinci vase, dintre care patru servind ca urnă, iar cel de al cincilea — o strachină — drept capac. În cele patru vase s-au descoperit resturile osteologice calcinate aparţinînd probabil unei femei şi unui copil. O brăţară de bronz torsionată, trecută prin foc, indică, ca şi descoperirea similară de la Cucorăni, incinerarea cadavrelor împreună cu podoabele lor purtate în viaţă.

---

[11] A. C. Florescu, în *Materiale*, 3, 1957, p. 209.
[12] Idem, în *Materiale*, 5, 1959, p. 329.
[13] I. Nestor, *op. cit.*, p. 93.
[14] A. C. Florescu, în *Materiale*, 3, 1957, p. 209.
[15] I. Nestor, *op. cit.*, p. 92—93.
[16] A. C. Florescu, în *Materiale*, 5, 1959, p. 330, fig. 1.
[17] M. Petrescu-Dîmboviţa, în *Materiale*, 1, 1953, p. 132—144.
[18] A. László, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 209, fig. 1.
[19] A. C. Florescu, în *Materiale*, 3, 1957, p. 205, fig. 3/1.
[20] S. Teodor, în *ArhMold*, 8, 1974, p. 122—124.
[21] I. Ioniţă, în *Materiale*, 8, 1962, p. 733—734, fig. 2—3 ; 7/1.

Au fost atribuite Hallstattului timpuriu și 15 morminte de inhumație, descoperite în necropola de la Holboca — Iași [22]. Cu excepția unui mormînt dublu de copii, avînd scheletele întinse pe spate, toate celelalte morminte conțin schelete în poziție ușor chircită, culcate pe partea stîngă sau dreaptă, cu capul orientat spre SSV sau NNV. Unele morminte erau lipsite de inventar, altele conțineau unul sau două vase. Într-un mormînt s-a descoperit și un fragment de ac sau colier de bronz. Pe baza materialului publicat, atribuirea acestor morminte Hallstattului timpuriu nu este suficient de convingătoare.

S-a presupus apartenența Hallstattului timpuriu și a altor două morminte de inhumație, descoperite la Trifești [23], dar lipsite de orice inventar arheologic. Același rit par a indica și două descoperiri întîmplătoare (Cîrniceni, jud. Iași [24]; Hănțești, jud. Suceava [25]), care nu au fost însă verificate prin săpături arheologice.

Prin urmare, dacă ritul *incinerației* este atestat în Moldova prin cîteva descoperiri autentice, existența unor morminte de *inhumație* va trebui încă verificată prin noi cercetări [26]. Trebuie remarcat și faptul că, deocamdată, nu se cunoaște din Moldova nici un mormînt aparținînd purtătorilor grupului hallstattian timpuriu cu ceramică imprimată.

IV. *Depozitele de bronzuri* hallstattiene timpurii, descoperite pe teritoriul Moldovei, sînt mai puțin numeroase ca cele aparținînd perioadei anterioare, de la sfîrșitul epocii bronzului. Din etapa Ha A nu se cunosc, deocamdată, depozite sigure. Nu este însă exclus ca unele depozite, ca cele de la Ilișeni [27] și Doljești [28], din care lipsesc piesele de origine răsăriteană, tipice pentru cultura Noua, să fie încadrate nu numai în faza B D, ci și in Ha A_1, corespunzînd astfel primelor manifestări ale civilizației hallstattiene timpurii de pe teritoriul Moldovei [29]. Aceasta cu atît mai mult, cu cît tipurile de unelte (celturi de tip transilvănean, seceri cu buton, cu limbă la mîner și cu cîrlig) și arme (săbii cu limbă la mîner) din componența lor, se întîlnesc și în depozitele perioadei Ha A_1 din Transilvania, ca supraviețuiri din etapa precedentă, de la sfîrșitul epocii bronzului [30].

---

[22] Vl. Zirra, în *SCIV*, 3, 1952, p. 94—111, fig. 12. A se vedea și M. Petrescu-Dîmbovița în *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 260—261 ; M. Cristescu, *ibidem*, p. 135—144.

[23] I. Ioniță, *op. cit.*, p. 735—736, fig. 4.

[24] *Așezări*, p. 272, nr. 199 c.

[25] Informație M. Ignat.

[26] Morminte de inhumație hallstattiene timpurii au fost semnalate atît din Transilvania cît și din Muntenia. Cf., de pildă, M. Roska, *Repertorium*, p. 86, nr. 29 (Uriu) ; E. Dörner, în *Dacia*, NS, 4, 1960, p. 471, și urm. (Sîntana) ; B. Bassa și L. Mărghitan, în *Apulum*, 6, 1967, p. 105 și urm. (Săulești-Deva) ; E. Comșa, în *SCIV*, 15, 1, 1964, p. 127 și urm. (Radovanu, Dorobanțu, Căscioarele). În ce privește Moldova, necropola de inhumație de la Stoicani (jud. Galați), datată recent în sec. 8 î.e.n. (M. Petrescu — Dîmbovița și M. Dinu, în *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 87—91, 95—96), aparține deja sfîrșitului Hallstattului timpuriu sau, mai degrabă, începutului Hallstattului mijlociu. Se pare, în schimb, că necropola de inhumație de la Foltești (jud. Galați) datează la începutul epocii fierului, în perioada premergătoare fazei Babadag II (săpături inedite, M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu și A. László).

[27] Gr. Foit, în *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 461 și urm.

[28] I. Teștiban, în *StudCerc.Șt.Iași*, 8, 1, 1957, p. 221 și urm.

[29] M. Petrescu — Dîmbovița, în *Actes du VIIIe Congr. Int. Beograd*, 1, 1971, p. 180.

[30] *Ibidem*.

Depozitul de la Rafaila [31], încadrat inițial în etapa Ha A_2[32], a fost considerat recent, pe baza celor două fibule de tip passementerie, ca datînd mai degrabă din perioada Ha B_1[33]. În sfîrșit, depozitul de la Bîrlad, conținînd obiecte de bronz și de fier, aparține fazei Ha B_2 sau, eventual, B_3[34].

V. *Originea și evoluția culturii hallstattiene timpurii din Moldova.* Teritoriul Moldovei, ca și întreg spațiul cuprins între Niprul inferior și Podișul Transilvaniei aparținea, în perioada tîrzie a bronzului, ariei de răspîndire a complexului Noua-Sabatinovka, reprezentat la vest de Nistrul mijlociu prin cultura Noua [35]. Numeroase așezări ale acestei culturi de pe teritoriul Moldovei sînt suprapuse de niveluri de locuire de tip hallstattian timpuriu cu ceramică canelată [36], fenomen observat și în RSS Moldovenească [37], precum și în regiunea cursului superior al Prutului [38]. Se pune, deci, problema, dacă între cultura Noua și cea care o urmează există legături genetice sau numai o succesiune cronologică ?

Ar fi greu de negat cu desăvîrșire continuitatea unor elemente culturale de tip Noua în perioada următoare, de la începutul primei epoci a fierului [39]. Pot fi luate în discuție, în acest sens, două fragmente ceramice, provenite din vase în formă de sac, descoperite în așezările de la Grănicești și Cozia. Primul (fig. 2/5) prezintă un șir de găuri incomplete, iar cel de la doilea un șir de perforații sub buză, elemente caracteristice, de origine răsăriteană, ale ceramicii de tip Noua [40]. Se pune însă problema dacă aceste fragmente indică o supraviețuire din epoca precedentă (cultura Noua) sau, eventual, ele pot fi puse în legătură cu unele influențe răsăritene mai recente, originare din aria unor complexe contemporane cu civilizația hallstattiană timpurie din spațiul carpato-dunărean [41]. În orice caz, tehnica de prelucrare a celor două fragmente nu mai este cea proprie

---

[31] V. Pârvan, *Getica*, p. 390, pl. 19/2.

[32] M. Petrescu-Dîmbovița, în *Actes du VIIIe Congr. Int. Beograd*, 1, 1971, p. 180.

[33] Idem, *Depozitele de bronzuri de pe teritoriul României*, sub tipar.

[34] Idem, în *Actes du VIIIe Congr. Int. Beograd*, 1, 1971, p. 181.

[35] A. C. Florescu, în *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 191—199, fig. 26.

[36] *Ibidem*, p. 190. A se vedea și I. Nestor, *op. cit.*, p. 90—91 (Corlăteni) ; A. C. Florescu, în *Materiale*, 3, 1957, fig. 11—12 (Trușești) ; idem, în *Materiale*, 5, 1959, p. 332 și urm., fig. 6—7 (Andrieșeni), etc.

[37] A. I. Meljukova, în *MIA*, 96, 1961, p. 45.

[38] G. I. Smirnova, în *KS*, 70, 1957, p. 99—107 (Mahala-Cernăuți).

[39] În legătură cu posibilitatea participării unor elemente Noua la formarea aspectelor hallstattiene timpurii a se vedea A. C. Florescu, în *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 190, 201. Se crede că acest fenomen se manifestă mai ales în inventarul ceramic, unii cercetători considerînd, de pildă, diferitele variante ale vaselor în formă de sac ca o moștenire din cultura Noua. Cf. A. C. Florescu, in *Materiale*, 5, 1959, p. 335 ; Eug. Zaharia, în *Dacia*, NS, 9, 1965, p. 98 ; Z. Székely, *op. cit.*, p. 14 ; A. László, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 220. Pe de altă parte, G. I. Smirnova și-a exprimat recent părerea că vasele în formă de sac de tip Noua nu puteau servi drept prototip pentru vasele corespunzătoare din Hallstattul timpuriu. Cf. *SCIVA*, 25, 3, 1974, p. 370.

[40] A. C. Florescu, în *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 152, 183 și nota 126.

[41] Este demn de reținut, în acest sens, că grupul Sabatinovka și-a continuat existența și în perioada de cristalizare a noilor aspecte hallstattiene timpurii din fosta arie a culturii Noua, pînă către sfîrșitul sec. 12, sau, poate, chiar începutul sec. 11 î.e.n. (A. C. Florescu, în *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 191—193). Pe de altă parte, nu este lipsit de importanță nici faptul că fragmente de vase în formă de sac, prezentînd șiruri de găuri complete sau incomplete sub buză, de tradiție Noua—Sabatinovka, apar și în complexele hallstattiene timpurii din RSS Moldovenească.

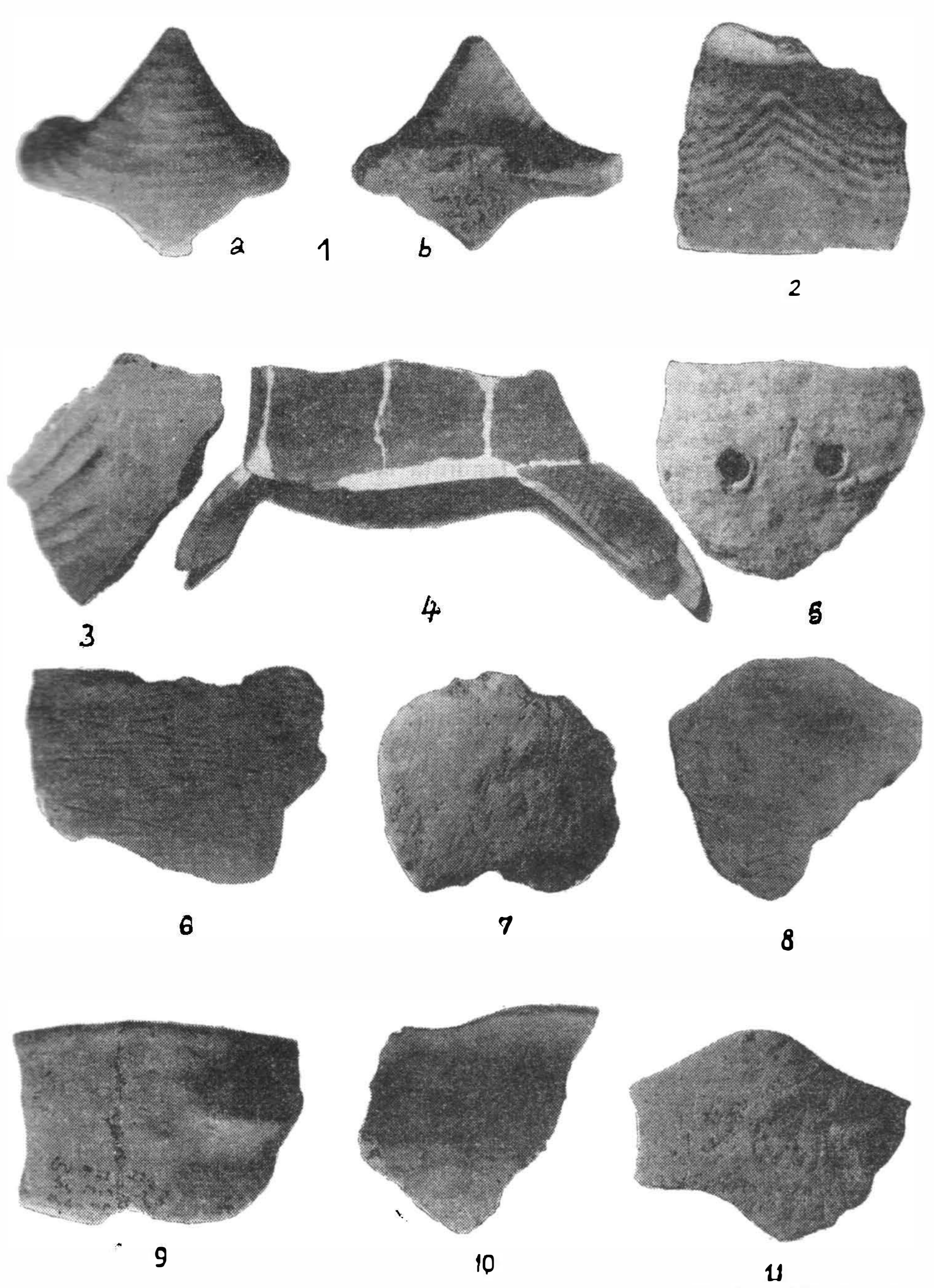

Fig. 2. Fragmente ceramice descoperite la Grăniceşti. 1—3, 6—7, =1/2 ; 4 = 3/10 ; 5 = 3/4 ; 8 = 9/10 ; 9—11 = 2/3 mărime naturală.

culturii Noua[42], fragmentul de la Cozia, de pildă, fiind de factură tipică hallstattiană timpurie, cu suprafaţa interioară de culoare roşie, iar cea exterioară de culoare neagră.

Problema contactelor între cultura Noua şi civilizaţia hallstattiană timpurie urmează să fie studiată pe baze noi, în lumina săpăturilor arheologice de la Dealul Mării – Gura Ghionoaiei (jud. Bacău)[43]. În această aşezare cenuşarele aparţinînd fazei Noua II sînt suprapuse de un alt nivel al aceleiaşi culturi, caracterizat prin locuinţe mari de suprafaţă, de formă rectangulară şi care reprezintă, poate, a treia fază din evoluţia culturii Noua[44]. Inventarul arheologic al acestei faze este, în esenţă, aceeaşi dar observîndu-se şi unele deosebiri. Astfel, resturile osteologice, care în cenuşarele ating un procentaj de 60–65%[45], reprezintă acum doar 40–50%, crescînde în schimb, numărul rîşniţelor, ceea ce poate indica trecerea la o activitate sedentară mai pronunţată. În privinţa ceramicii, s-a putut observa că torţile prevăzute cu butoni sînt acum mai puţin numeroase; că apar sporadic proeminenţele plate asemănătoare acelora care se vor dezvolta în Hallstattul timpuriu; se remarcă apoi şi tendinţa la unele castroane de a se arcui marginea spre interior. Cercetătorii aşezării au ajuns la concluzia că aceste schimbări rezultă probabil, pe de o parte, din încheierea procesului de asimilare şi transformare cauzat de pătrunderea în spaţiul carpato-dunărean a elementelor Srubno-Hvalinsk. Pe de altă parte „nu trebuie exclusă nici ipoteza potrivit căreia noile schimbări sînt o consecinţă a legăturilor tot mai strînse cu civilizaţia hallstattiană, cristalizată în zonele din imediata vecinătate a limitei de vest a ariei Noua“[46].

Cu toată posibilitatea existenţei unor legături cu fondul local anterior, din epoca tîrzie a bronzului din Moldova, noile forme de cultură de la începutul primei epoci a fierului *nu* pot fi explicate pe baza acestor legături. În *noua epocă istorică* intervin schimbări esenţiale, reflectate nu numai în inventarul arheologic, dar în însuşi modul de viaţă al comunităţilor hallstattiene timpurii. În locul cenuşarelor apar aşezări stabile, întinse, cu bordeie sau locuinţe de suprafaţă. Analiza resturilor osteologice descoperite în aşezările de la Dăneşti[47] şi Cozia[48] atestă creşterea animalelor în special al cornutelor mari şi în măsură mai mică a ovicaprinelor şi porcinelor. Dar, această îndeletnicire are o importanţă mult diminuată faţă

Cf. V. L. Lăpuşnean, I. T. Niculiţă şi M.A. Romanovskaja, *Pamjatniki rannego železnogo* [illegible] (*Archeologičeskaja karta Moldavskoj SSR*, Vypusk 4), Kišinev, 1974, fig. 2/10 (grupul de t[illegible] Chişinău), fig. 6/4, 10–13 (grupul vest-podolian).

[42] Concluzie confirmată şi de A. C. Florescu, care a avut amabilitatea să exam[illegible] fragmentele.

[43] M. Florescu şi V. Căpitanu, în *Carpica*, 1, 1968, p. 41–46; *Carpica* 2, 1969, p. [illegible] 76–77.

[44] Menţionăm, în acelaşi sens, descoperirea la Ghidfalău (jud. Covasna) a unei aşez[illegible] tip Noua cu *trei* nivele de locuire, cel inferior caracterizat prin cenuşare, iar cel mijloci[illegible] superior prin locuinţe de suprafaţă (inf. Z. Székely).

[45] A. C. Florescu, în *ArhMold*, 2–3, 1964, p. 147.

[46] M. Florescu şi V. Căpitanu, în *Carpica*, 2, 1969, p. 77.

[47] O. Necrasov şi S. Haimovici, în *Materiale*, 8, 1962, p. 59–60.

[48] C. Misăilă, *Contribuţii la studiul faunei subfosile de la Cozia*. Lucrare de licen[illegible] 1971. Conducător ştiinţific S. Haimovici.

de perioada culturii Noua, ceea ce se reflectă şi în *cantitatea redusă de oase de animale* din cuprinsul noilor aşezări. Aceasta indică, probabil, o pondere mai mare a agriculturii în economia noilor comunităţi. În această ordine de idei este demn de remarcat observaţia lui Olga Necrasov şi S. Haimovici, care au constatat pe mai multe oase falange de cal, descoperite la Dăneşti, urme ale unei exostoze laterale, imediat deasupra suprafeţelor de articulare distale, fenomen care apare în urma supunerii animalelor la grele şi repetate eforturi [49]. Oare acest fenomen nu ar putea fi pus în legătură cu unele munci agricole, aşa cum s-a încercat să se dovedească, pe baza unor observaţii paleofaunistice similare, chiar pentru epoca neolitică (cultura Vădastra) [50] ?

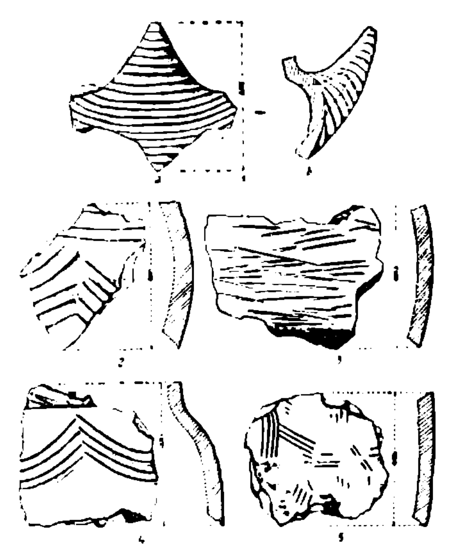

Fig. 3. Fragmente ceramice descoperite la Grăniceşti.

Se transformă nu numai modul de viaţă, dar şi ritul şi ritualul funerar. Dacă grupului Noua îi era specifică înhumarea cu schelete chircite în morminte plane [51], noua civilizaţie, de la începutul epocii fierului, se caracterizează, înainte de toate, prin ritul *incineraţiei.*

Schimbări radicale se constată şi în inventarul arheologic. Gama variată a uneltelor şi obiectelor de piatră, silex şi os, atît de caracteristice pentru cultura Noua-Sabatinovka [52], se reduce acum la cîteva tipuri comune, iar în locul pieselor de bronz de tip răsăritean, care predominau în vremea culturii Noua, apar *obiecte de origine transilvăneană şi central-*

---

49 O. Necrasov şi S. Haimovici, *op. cit.*, p. 60.

50 C. Mateescu, Comunicare la Consfătuirea privind epoca neolitică din România, Bucureşti, decembrie 1972.

51 A. C. Florescu, în *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 184.

52 *Ibidem*, p. 157—161.

europeană[53]. Tehnica de prelucrare, formele și ornamentarea *ceramicii* tipice hallstattiene timpurii, de asemenea, *nu* au antecedente în cultura Noua.

Cele menționate mai sus sînt valabile nu numai pentru Moldova, ci pentru întreaga arie a culturii Noua. Prin urmare, fără să negăm posibilitatea transmiterii unor elemente ale acestei culturi în epoca următoare, aria de geneză a civilizației specifice Hallstattului timpuriu ca atare, din regiunea carpato-dunăreană, trebuie căutată *în afara* spațiului ocupat în bronzul tîrziu de purtătorii culturii Noua.

O trecere organică de la culturile epocii tîrzii a bronzului la cele ale primei epoci a fierului din spațiul carpato-dunărean a avut loc, potrivit stadiului actual al cercetărilor, în bazinul Tisei și în unele regiuni adiacente (Banat, Voivodina, Sirmia)[54]. Se poate admite astăzi că civilizația hallstattiană timpurie cu ceramica canelată, născută în zona menționată, se va răspîndi succesiv, *de la vest la est*, ocupînd întreg spațiul carpato-dunărean, inclusiv fosta arie a culturii Noua. Spre nord și nord-est, acest complex cultural se va răspîndi, dincolo de arcul Carpaților, pînă în bazinul superior al Vistulei, al Prutului și Nistrului (aspectul Goligrad sau Holihrady)[55], iar spre est pînă la Nistru („varianta pruto-nistroviană a Hallstattului tracic")[56]. Mai mult, un procent nu prea mare de ceramică canelată și cu preoeminențe, apropiată de cea carpato-dunăreană, apare și în cuprinsul așezărilor culturii Cernoles din regiunea de *silvostepă* din dreapta Niprului mijlociu[57]. Este semnificativ că o asemenea categorie ceramică nu apare în complexele arheologice din stepele nord-pontice[58]. Prin urmare, în Hallstattul timpuriu, spațiul carpato-dunărean, și în parte cel nord-vest

---

[53] M. Petrescu-Dîmbovița, în *Actes du VIIIe Congr. Int. Beograd*, 1, 1971, p. 180.

[54] A. Mozsolics, în *ActaArchHung*, 8, 1957, p. 119–121 ; O. Trogmayer, în *ActaArchHung*, 15, 1963, p. 85–122 ; idem, în *ActaAntArch*, 8, 1965, p. 69–75 ; K. Horedt, în *StComSibiu*, 13, 1967, p. 147–150 ; St. Foltiny, în *Apulum*, 6, 1967, p. 49–71 ; idem, în *Origini*, 2, 1968, p. 348–353 ; B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit in Karpatenbecken*, I, Bonn, 1968, p. 133–142 ; T. Kemenczei, în *ÉvkMiskolc*, 10, 1971, p. 50–59 ; A. László, în *SCIV*, 24, 4, 1973, p. 575–609.

[55] R. Jamka, în *Krosno — Studia z dziejow miasta i powiatu*, Kraków, 1972, p. 48, fig. 7 (Wietrzno, lîngă pasul Dukla) ; G. I. Smirnova, *Über die Entstehung der Denkmäler der Holihrady-Gruppe in Vorkarpatengebiet* (comunicare prezentată la Congresul de la Belgrad, sept. 1971) ; idem, în *Kultura ta pobut naselenija ukrajnskich Karpat*, Užgorod, 1972, p. 96–97 ; idem, în *SCIVA*, 25, 3, 1974, p. 359–380. Pe harta de răspîndire(fig. 1) : 137 Holihrady, 138 Novosiolka-Kostiukova, 139 Krilos, 140 Horodnița, 141 Zaleșciki 142, Mahala-Cernăuți.

[56] A. I. Meljukova, în *IzvestijaKišinev*, 4(31), 1956, p. 39–47; idem, în *MIA*, 64, 1958, p. 52–76 ; idem MIA, 96, 1961, p. 35–52 ; idem în *SA*, 1972, 1, p. 57–72 ; V. L. Lăpușan, I. T. Niculiță și M. A. Romanovskaia, *op. cit.*, p. 7. Pe harta de răspîndire(fig. 1) : 85 Hodorouți, 86 Slobodca-Șireuți, 87 Lopatnic, 88 Calarașovca, 89 Mereșovca, 90 Rudi, 91 Brînzeni, 92 Șaptebani, 93 Varatic, 94 Petrușani, 95 Izvoare, 96 Novaia Tatarovka, 97 Alcedar, 98 Șipca, Craina, Glinjeni, 99 Miguleni, 100 Șoldănești, 101 Mateuți, 102, Solonceni, 103 Olișcani, 104 Țarevca, 105 Cerna, 106 Țahnauți, 107 Stohnaia, 108 Saharna, 109 Cinișeuți, 110 Horodiște, 111 Bolșoi Molochiș, 112 Viișoara, 113 Movileni, 114 Calinești, 115 Drujneni, 116 Ișcalevca, 117 Staraia Teura, 118 Starîe Brînzeni, 119 Mîndrești, 120 Valea Mare, 121 Trebujeni, 122 Petruha, 123 Seliște, 124 Lucașevca, 125 Nisporeni, 126 Lozovo, 127 Grozești, 128 Strașeni, 129 Hidighici, 130 Chișinău, 131 Holercani, 132 Zagaicani, 133 Balabanești, 134 Goiani, 135 Dancu, 136 Berezchi.

[57] A. I. Meljukova, în *MIA*, 96, 1961, p. 42 ; A. I. Terenožkin, *Predskifskij period na dneprovskom pravobereže*, Kiev, 1961, p. 66, fig. 41/11 ; 42/7 ; 43.

[58] A. I. Meljukova, în *MIA*, 96, 1961, p. 42.

pontic, este expus unor *curente etno-culturale opuse* celor manifestate în perioada anterioară, prin formarea și răspîndirea spre vest a culturii Noua-Sabatinovka. Tocmai aceste evenimente *istorice* marchează trecerea de la epoca bronzului la cea a fierului în spațiul menționat.

Este dificil, în momentul de față, de a stabili etapele și direcțiile de pătrundere a noii civilizații la est de Carpați, precum și evoluția sa ulterioară. Se poate totuși constata că în cultura hallstattiană timpurie a Moldovei sînt mai greu de sesizat acele particularități care au individualizat grupele locale de la începutul primei epoci a fierului, în ariile lor de formare. Majoritatea descoperirilor hallstattiene timpurii din Moldova, cunoscute în momentul de față, prezintă un aspect mai evoluat, mai puțin diferențiat, asemănător cu cel din Podișul Transilvaniei, rezultat probabil în urma unui proces de sinteză a grupelor locale de la începutul primei epoci a fierului. Probabil, abia acest aspect s-a răspîndit spre est, *înlocuind* treptat cultura Noua care, așa cum se crede, în regiunile extracarpatice are o durată mai lungă ca în zona vestică a ariei sale de răspîndire [59]. Dacă depozitele de bronzuri de tip Doljești și Ilișeni, din care lipsesc piesele de origine răsăriteană [60], corespund într-adevăr primelor manifestări ale culturii hallstattiene timpurii, s-ar putea admite ca purtătorii noii civilizații să fi pătruns în Moldova, punînd capăt evoluției culturii Noua, încă în cursul etapei Ha A_1. Fără să avem, deocamdată, puncte de sprijin sigure pentru o cronologie și periodizare detaliată, se poate considera, în momentul de față, că descoperirile hallstattiene timpurii cu ceramică canelată din Moldova pot fi încadrate larg cel puțin în a doua jumătate a perioadei Ha A precum și în faza Ha B, urmînd ca în viitor să se ajungă la o clasificare mai nuanțată [61].

Avînd în vedere înrudirea ceramicii, se pare că această cultură se răspîndește în Moldova dinspre Transilvania [62]. Nu se poate însă exclude nici calea nordică: o pătrundere dinspre bazinul superior al Tisei, prin Carpații nord-estici. În acest sens pot fi menționate, pe lîngă descoperirile amintite din sud-estul Poloniei și din Ucraina subcarpatică [63] și cîteva descoperiri din nord-vestul Moldovei, care par a justifica această ipoteză. Astfel, în necropola de la Cucorăni s-a descoperit un vas din pastă cenușie închisă, de formă mai mult pîntecoasă decît bitronconică, cu marginea răs-

---

[59] În legătură cu data de sfîrșit a culturii Noua a se vedea M. Petrescu-Dîmbovița, în *Dacia*, NS, 4, 1960, p. 151—152; A. C. Florescu, în *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 190—191; A. I. Terenožkin, în *SA*, 1965, 1, p. 84 (tabel cronologic); K. Koredt, în *StComSibiu*, 13, 1967, p. 152—153; V. A. Safranov, în *Problemy Archeologii*, 1, Leningrad, 1968, p. 120 și urm.: V. A. Dergačev, *Pamjatniki epohi bronzy, (Archeologičeskaja karta Moldavskoj SSR*, Vypusk 3), Chișinău, 1973, p. 64.

[60] Cf. notele 27—30.

[61] Descoperirile hallstattiene timpurii, actualmente cunoscute, prezintă un aspect unitar și în bazinul Tisei ceea ce, după părerea lui T. Kemenczei, se datorește faptului că între perioadele Hallstatt A și B nu există nici o ruptură, ele constituind o unitate organică. Cf. *ÉvkMiskolc*, 10, 1971, p. 57.

[62] Asupra înrudirii ceramicii unor stațiuni din Moldova (Andriești, Corlăteni, Trușești) cu ceramica hallstattiană timpurie din Transilvania a atras atenția și S. Morintz, în *Dacia*, NS, 8, 1964, p. 117, nota 40.

[63] Cf. nota 55.

frîntă în afară şi cu buza faţetată, avînd două torţi verticale care leagă marginea cu umărul vasului (fig. 4/3)[64]. Acest vas are analogii apropiate în cultura Kyjatice, răspîndită în perioada Ha A_2—B în fosta arie a culturii Piliny din regiunile muntoase-deluroase din Ungaria de nord-est şi Slovacia de sud-est[65]. În acelaşi sens mai putem menţiona că la Grăni-

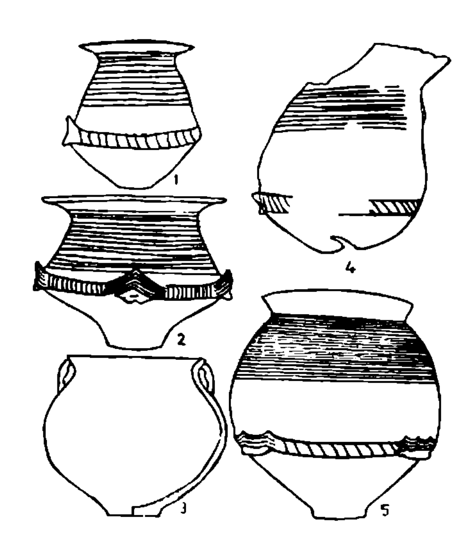

Fig. 4. Vase şi fragmente ceramice descoperite în Moldova. 1—2 Trifeşti, 3 Cucorăni, 4 Prăjeşti, 5 Zăpodeni.

ceşti (fig. 2/6 = 3/3) ca şi la Botoşana[66] s-au descoperit numeroase fragmente ceramice de culoare cărămizie-cenuşie, ornamentate cu linii striate neregulate, realizate probabil cu mătura, decor care apare frecvent în ceramica Gáva şi Holihrady[67]. Pe unele fragmente ceramice de la Grăniceşti mai apar şi fascicole de linii arcuite sau în valuri, incizate, probabil cu un instrument dinţat (fig. 2/7 = 3/5); 2/8), decor caracteristic culturii Gáva, Kyjatice şi Holihrady[68]. Tot la Grăniceşti s-a descoperit şi fragmentul unui vas cu corpul sferic şi gîtul cilindric, tronconic sau uşor arcuit, ornamentat pe umăr cu proeminenţe hipertrofiate, goale în interior şi înconjurate cu caneluri concentrice (fig. 2/1 = 3/1) — tip de vas bine cunoscut în aria culturii Gáva încă de la începutul perioadei HaA[69]. În aceeaşi

[64] S. Teodor, *op. cit.*, fig. 2/5.

[65] J. Paulik, în *Sbornik Slovenského Narodneho Muzea, Historia*, 62, 8, 1968, p. 40, fig. 5/1—10 ; T. Kemenczei, în *ÉvkMiskolc*, 9, 1970, p. 7—43, pl. 2/10, 13 ; 14/2.

[66] Informaţie S. Teodor.

[67] G. I. Smirnova, în *SCIVA*, 25, 1974, 3, p. 372, fig. 4/1—5 ; 5/1.

[68] T. Kemenczei, în *ÉvkMiskolc*, 9, 1970, p. 39, pl. 5/1—4 ; *ibidem*, 10, 1971, p. 11 ; G. I. Smirnova, în *SCIVA*, 25, 1974, 3, p. 373.

[69] Pentru acest tip de vas a se vedea A. László, în *SCIV*, 24, 4, 1973, p. 586—588, 593—594, cu bibliografie.

așezare, ca și la Botoșana, apar, pe de altă parte, și o serie de fragmente ceramice, ornamentate cu caneluri în ghirlandă, unele provenind de la vase „etajate" (fig. 2/2 = 3/4 ; 2/3 = 3/2 ; 2/4), strîns înrudite cu descoperirile de tip Reci din Transilvania [70].

Un loc aparte în Hallstattul timpuriu al Moldovei îl ocupă mormîntul de incinerație de la Trifești [71], care a fost pus în legătură de către unii cercetători, cu cultura Gáva [72], opinie, care nu ni se pare întemeiată. Ne atrage atenția, înainte de toate, un vas bitronconic de culoare cenușie închisă, cu marginea puternic răsfrîntă în exterior și cu buza fațetată. Gîtul este ornamentat cu caneluri orizontale paralele, iar umărul proeminent, cu caneluri oblice întrerupte de patru proeminențe duble : partea superioară, triunghiulară, îndreptată în sus, iar partea inferioară, în formă de apucătoare, îndreptată în jos (fig. 4/1). Vasul al doilea, lucrat dintr-o pastă cafenie cu urme de luciu este, de asemenea, de formă bitronconică și prezentînd aceleași elemente de decor, avînd însă un diametru maxim mai mare în raport cu înălțimea. Spre deosebire de primul, la partea inferioară a acestui vas se adaugă și un picior scund, iar șirul superior de proeminențe este ornamentat cu caneluri înguste arcuite (fig. 4/2). Amîndouă vasele au bune analogii (tehnică, formă, decor) în aria Vatina și Dubovac tîrzie [73]. Vasul cu picior poate fi datat încă la începutul Hallstattului A, urna bitronconică, în schimb, reprezintă o variantă evoluată a acestui tip de vas, datată la sfîrșitul perioadei HaA și în cea B [74]. În felul acesta, mormîntul de la Trifești poate fi datat la sfîrșitul fazei Ha A sau la începutul perioadei următoare.

Vase bitronconice cu marginea evazată, ornamentate cu caneluri orizontale pe gît și oblice pe umăr, prevăzute cu *două* șiruri de proeminențe[75], apar și în unele așezări din spațiul est-carpatic, de pildă la Prăjești (fig. 4/4) [76], Zăpodeni (fig. 4/5) [77] și Chișinău [78]. Prin descoperirile de acest tip se atestă în civilizația hallstattiană timpurie cu ceramica canelată din Moldova și o componentă originară din sud-estul bazinului Dunării de mijloc. Urmează ca prin cercetările viitoare să se precizeze, eventual, existența a *două grupe* în civilizația hallstattiană timpurie cu ceramică canelată a Moldovei : una documentată mai ales în nord-vestul acestei provincii și strîns atașată de descoperirile din bazinul superior al Tisei și din Ucraina subcarpatică (cultura Gáva, Kyjatice și Holihrady) și alta, răspîndită în restul

[70] A se vedea, de exemplu, Z. Székely, *op. cit.* pl. 2/3—4 ; 3/3 ; 4/1—3 (Reci), 6/3 (Porumbenii Mari) etc.

[71] I. Ioniță, *op. cit.*, p. 733—735, fig. 2—3.

[72] K. Horedt, *op. cit.*, in nota 5, p. 19, nota 26 ; J. Paulik, *op. cit.*, p. 40, fig. 4/7.

[73] Pentru vasul bitronconic a se vedea St. Foltiny, în *Apulum*, 6, 1967, pl. 1/1, 5 (Vatin) ; 3/4 ; 4/7 (Surcin) ; 4/4 (Sotin) ; 4/5 (Erdut) ; 5/7—8 (Szöreg) ; fig. 1 (Kovin), iar pentru vasul cu picior pl. 4/1,3 (Dubovac).

[74] *Ibidem*, p. 59, 69—70.

[75] Existența a două șiruri de proeminențe, îndreptate în sus și în jos, este considerată ca o trăsură specifică grupei „Pecica-Vatina tîrzie". *Cf.* K. Horedt, în *StComSibiu*, 13, 1967, p. 148, 150 ; St. Foltiny, în *Apulum*, 6, 1967, p. 65 ; idem, în *Origini*, 2, 1968, p. 350.

[76] C. Buzdugan, *op. cit.*, fig. 2/14.

[77] *Așezări*, p. 47, 335, pl. 248/6.

[78] A. I. Meljukova, în *MIA*, 96, 1961, fig. 15/10.

spaţiului est-carpatic, legată mai mult de aspectele culturale din zona Mureşului inferior, Banat şi Transilvania[79].

Într-un moment care nu poate fi precizat, deocamdată, cu exactitate, vor pătrunde în Moldova purtătorii celui de al doilea mare complex hallstattian timpuriu din spaţiul balcano-danubiano-carpatic, caracterizat în special prin ceramica sa cu decor imprimat. Cu alt prilej ne-am ocupat deja cu unele probleme ridicate de descoperirile de acest tip din Moldova[80], ne limităm astfel, în rîndurile ce urmează, să exprimăm cîteva puncte de vedere mai noi.

Aşezările cu ceramica cu decor imprimat din Moldova, considerate iniţial ca aparţinînd Hallstattului mijlociu[81], au fost încadrate apoi în faza a doua a culturii Babadag[82]. În acelaşi timp s-a atras însă atenţia şi asupra deosebirilor existente, în special în formele şi decorul ceramicii, între descoperirile din Moldova şi faza Babadag II din Dobrogea, ajungînd la concluzia că cultura Babadag se manifestă în Moldova cu anumite particularităţi locale[83]. Prin descoperirea culturii de tip Insula Banului[84], problema grupelor cu ceramica imprimată din zona istro-pontică şi din Moldova apare într-o nouă lumină. Dacă cele două grupe din urmă (ca şi cea Pşenicevo-Raskopaniţa din Bulgaria) nu au rădăcini locale în ariile lor de răspîndire, cultura Insula Banului, după cît se pare, poate fi derivată din cultura Gîrla Mare (-Zuto-Brdo) tîrzie, chiar dacă lipsesc încă unele verigi de tranziţie[85]. În felul acesta, s-a formulat recent concluzia, potrivit căreia cultura Babadag ar deriva din cultura Insula Banului, cu toată existenţa unor deosebiri între aceste două grupe[86]. Cu acelaşi prilej s-a exprimat şi părerea că descoperirile din Moldova ar fi rezultatul extinderii în sudul şi centrul acestei provincii a culturii Babadag, care va avea aici o evoluţie proprie, în sensul unui aspect regional „de tip Cozia—Pocreaca“[87].

Descoperirile din Moldova prezintă însă, pe de o parte, prea multe deosebiri faţă de cultura Babadag, iar pe de altă parte prea multe trăsături comune cu cultura Insula Banului, ca să acceptăm fără rezerve această opinie. Menţionăm, în legătură cu această problemă, doar cîteva fapte. Ceaşca cu toarta supraînălţată, de tipul întîlnit la Babadag şi care constituie un element specific al acestei aşezări (şi culturi), este inexistentă, atît în cultura Insula Banului, cît şi în aşezările din Moldova. Motivul cercu-

---

[79] Recent, G. I. Smirnova a încercat să definească un complex cultural „Gáva-Holihrady“, răspîndit în bazinul superior al Tisei, Transilvania şi Ucraina de vest, menţionînd, totodată, că „Zona de silvostepă a RSS Modoveneşti, reprezentat prin complexele de tipul aşezării de la Chişinău şi prin cele care le-au urmat, anume grupele de tip Şoldăneşti şi Saharna-Solonceni, ca şi Moldova, nu fac parte din acest mare complex“. Cf. *SCIVA*, 25, 3, 1974, p. 360.

[80] A. László, în *MemAntiq*, 1, 1969, p. 319—326; *idem*, în *Aluta*, 2, 1970, p. 99—101; *idem*, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 207—224.

[81] M. Petrescu-Dîmboviţa, în *Materiale*, 1, 1953, p. 143—144, 155; *Aşezări*, p. 49.

[82] S. Morintz, în *Dacia*, NS, 8, 1964, p. 116—117; A. Vulpe, în *Dacia*, NS, 9, 1965, p. 119; A. László, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 207—224.

[83] A. László, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 216—221.

[84] S. Morintz şi P. Roman, în *SCIV*, 20, 1969, p. 393—423.

[85] *Ibidem*, p. 420—422.

[86] S. Morintz, în *Peuce*, 2, 1971, 22—24.

[87] *Ibidem*, p. 23—24.

rilor imprimate cu tangente, caracteristice culturii Babadag, de asemenea este inexistent, atît la Insula Banului, cît şi în Moldova (cu excepţia aşezării de la Stoicani)[88]. La Insula Banului, ca şi la Cozia, apar numeroase ceşti cu toarta supraînălţată avînd la partea superioară un buton de formă cilindrică[89], formă de vas, care nu este atestată în grupul Babadag. Decorul caracteristic al ceramicii imprimate de la Cozia şi din celelalte aşezări din Moldova, banda liniară în zig-zag[90], apare extrem de rar la Babadag[91], fiind însă mai frecventă în Insula Banului[92]. Dintre motivele secundare, atît în Moldova, cît şi în Insula Banului apar cercuri imprimate cu o cruciuliţă în interior[93], element inexistent la Babadag. În felul acesta, sîntem înclinaţi să credem că descoperirile din Moldova, ca şi cele din zona istro-pontică, trebuie considerate mai degrabă ca o grupă aparte, derivată probabil tot din cultura Insula Banului. La aceasta se adaugă probabil şi unele influenţe ale culturii Babadag, care pot fi sesizate mai pregnant în sudul Moldovei (Stoicani). După cele două aşezări, cercetate mai intens, aspectul cultural hallstattian timpuriu cu ceramica imprimată din Moldova ar putea fi denumit *grupa Stoicani-Cozia*.

În ce priveşte poziţia cronologică a acestui grup, datele existente permit încadrarea sa în perioada Ha B, în special în etapele B_1 şi B_2 (sec. 10—9, î. e. n.)[94]. Prin urmare, grupul cultural cu ceramica imprimată apare în Moldova probabil la începutul perioadei Ha B, coexistînd, pînă la sfîrşitul Hallstattului timpuriu, cu civilizaţia ceramicii canelate, apărută în acest spaţiu într-o etapă mai veche a primei epoci a fierului. Raporturile — înainte de toate cele cronologice şi teritoriale — între cele două grupe culturale vor trebui încă lămurite mai precis în cursul cercetărilor viitoare. În orice caz, este de presupus că, odată cu stabilirea purtătorilor grupului Stoicani-Cozia în sudul şi centrul Moldovei, se va restrînge şi aria de răspîndire est-carpatică a complexului cultural caracterizat prin ceramica sa canelată. Dacă ipoteza noastră este justă, depozitele de la Rafaila şi Bîrlad trebuie atribuite populaţiei din noile aşezări, cu ceramica imprimată[95].

Faza Babadag III[96] nefiind, deocamdată, atestată în afara zonei istropontice, iar cultura Basarabi[97] fiind documentată, în momentul de faţă,

---

[88] M. Petrescu-Dîmboviţa, în *Materiale*, 1, 1953, fig. 62/10.

[89] S. Morintz şi P. Roman, *op. cit.*, p. 404, fig. 9/1, 4 ; 12/6 ; 14/11 ; A. László, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 212, fig. 7/1—2.

[90] A. László, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 212, fig. 7/7—9 ; 9/2,4—6 ; 10/1—4 ; 11/3,5, 7—8, 10. Cf. şi M. Petrescu-Dîmboviţa, în *Materiale*, 1, 1953, fig. 62/6—8 (Stoicani), I. Nestor şi colab. în *SCIV*, 3, 1952, fig. 5/7,9—10 (Pocreaca) ; A. Vulpe în *Dacia*, NS, 9, 1965, fig. 7/8(Brad).

[91] S. Morintz, în *Dacia*, NS, 8, 1964, fig. 7/3 = 8/7.

[92] S. Morintz şi P. Roman, *op. cit.*, fig. 8/15—16 ; 9/1 ; 11/7 ; 13/3 ; 15/16, 19 ; 17/12.

[93] A. Vulpe, *op. cit.*, fig. 7/8 (Brad) ; A. László, in *ArhMold*, 7, 1972, fig. 7/3 ; 9/5—6 ; 10/1 (Cozia) ; S. Morintz şi P. Roman, *op. cit.*, fig. 8/5 ; 10/4, 11 ; 15/13 (Insula Banului).

[94] A. László, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 221—222, cu bibliografie.

[95] Vezi şi M. Petrescu-Dîmboviţa, în *Actes du VIIIe Congr. Int. Beograd*, 1, 1971, p. 186.

[96] S. Morintz, în *Dacia*, NS, 8, 1964, p. 117.

[97] A. Vulpe, *op. cit.*, p. 117—124 ; *idem*, în *MemAntiq*, 2, 1970, p. 115—128, 183—187.

numai în sudul Moldovei [98], rămîne încă deschisă problema datei finale a Hallstattului timpuriu din ţinutul aflat la est de Carpaţi, precum şi a împrejurărilor istorice, în care s-a trecut la o nouă fază de dezvoltare în evoluţia civilizaţiei din prima epocă a fierului din această regiune a spaţiului carpato-dunărean [99].

ANEXA

LISTA DESCOPERIRILOR PERIOADEI HALLSTATT A-B DE PE TERITORIUL MOLDOVEI[100]

1. ALBEŞTI, jud Botoşani—*Silişte (La Ostrov)*. I. Nestor şi colab., *SCIV*, 3, 1952 (în continuare: I. Nestor, 1952), p. 38—39, fig. 5/3—4. 2. ANDRIEŞENI, jud. Iaşi— *Terenul Şcolii generale*. A. C. Florescu, *Materiale*, 5, 1959, p. 329—337. 3. BĂICENI, com. Cucuteni, jud. Iaşi. a. *Dealul Gosanu*. I. Nestor, 1952, p. 27 ; Cercetări de suprafaţă în cadrul şantierului arheologic Cucuteni-Băiceni, 1966 ; b. *Silişte*. Săpături I. Ioniţă. 4. BĂLTENI, com. Probota, jud. Iaşi. a. *Marginea sud-estică a satului* ; b. *La Pietriş*. *Aşezări*, p. 47, 269—270, pl. CXLI/18. 5. BĂLŢAŢI, jud. Iaşi. a. *La Podeţ* ; b. *Livada I.A.S. Aşezări*, p. 47, 52, 168—169, pl. II/15, V/10, 13. 6. BELCEŞTI, jud. Iaşi. a. *Dealul Hucului* ; b. *La Coşere*. *Aşezări*, p. 47. 170, pl. V/19. 7. BÎRLAD, jud. Vaslui— *Trestiana*. M. Petrescu-Dîmboviţa, *Dacia*, NS, 2, 1958, p. 59 şi urm. 8. BÎRLEŞTI, com. Erbiceni, jud. Iaşi—*La Rîpă*. *Aşezări*, p. 47, 171. 9. BÎRZEŞTI, com. Ştefan cel Mare, jud Vaslui—*La Haltă*. *Aşezări*, p. 47, 314, pl. CCXLII/16. 10. BOGONOS, com. Leţcani, jud. Iaşi— *Dealul din Mijloc*. *Aşezări*, p. 45, 172, pl. X/8. 11. BOTOŞANA, jud Suceava— *La Cruce, La Grădinărie*. Săpături Silvia Teodor. 12. BOŢEŞTI, com. Girov. jud. Neamţ—*La C.A.P.* *Aşezări*, p. 47, 360. 13. BRAD, com. Negri, jud. Bacău. A. Vulpe, *Dacia*, NS, 9, 1965, p. 119. 14. BUHĂENI (fost Şoldana), com. Andrieşeni, jud. Iaşi— *Terenul I. A. S. 9 Mai*. I. Nestor, 1952, p. 40—41, fig. 5/2. 15. CIUREA, jud. Iaşi. a. *Baba Nicula* ; b. *Zane* ; c. *Rîpa, Fîntina de pe Podiş*. *Aşezări*, p. 47, 177, pl. XXI/17, 26. 16. CÎRNICENI, com. Ţigănaşi, jud. Iaşi— *Pe Holm*. *Aşezări*, p. 47, 272, pl. CXLIV/18—19. 17. COADA STÎNCII, com. Bosia, jud. Iaşi—*La Şcoală*;

---

[98] Cultura Basarabi este documentată, în momentul de faţă, prin următoarele descoperiri din sud-estul Moldovei (jud. Galaţi) : *Lunca, Poiana*, (A. Vulpe, în *Dacia*, NS, 9, 1965, p. 131, nota 104) ; *Suceveni* — „Stoborăni" (I. T. Dragomir, în *Judeţul Galaţi pe scara timpului*, Galaţi, 1972, p. 30) şi *Ţigăneşti* (A. Vulpe, în *MemAntiq*, 2, 1970, p. 122, nota 20). În regiunile învecinate din RSS Modovenească şi Ucraina de sud-vest, această cultură a fost identificată la *Şoldăneşti, Selişte* şi *Orlovka* (A. I. Meliukova, în *SA*, 1, 1972, p. 64—66).

[99] Este demn de menţionat, în legătură cu această problemă, recenta încercare de a ridica în timp data de început a necropolei de la Stoicani, faţă de datarea iniţială (sec. 7—6 î.e.n.). Se consideră, astfel că „aspectul de cultură hallstattiană din această necropolă. . . se încadrează înainte de faza reprezentativă a culturii Basarabi, probabil într-o vreme corespunzătoare fazei Babadag III, care urmează după aspectul Stoicani-Brad, sincronizat cu Babadag II. Din punct de vedere al cronologiei absolute, această necropolă se datează probabil în sec. 8. î.e.n., corespunzînd, în parte cu începuturile culturii Basarabi" (M. Petrescu-Dîmboviţa şi M. Dinu, în *SCIVA*, 25, 1, 1974, p. 91.) De asemenea, se consideră că, în felul acesta, „se scurtează intervalul de timp dintre sfîrşitul aspectului Stoicani-Bradu şi începutul grupului cultural căruia îi aparţine necropola de la Stoicani, neputîndu-se încă umple în întregime acest interval de timp" (M. Petrescu-Dîmboviţa, *Eléments illyriens dans le milieu thrace á l'Est de la Roumanie*, comunicare prezentată la I. Congres Internaţional de Ilirologie, Tirana, septembrie 1972; idem, in *MemAntiq*, 4, sub tipar). Ideea de a data mai timpuriu necropola de la Stoicani a fost exprimată şi de A. Vulpe (*Dacia*, NS, 9, 1965, p. 119 ; *MemAntiq*, 2, 1970, p. 163, nota 176 .

[100] În întocmirea listei de faţă ne-a fost de un real folos recenta lucrare semnată de N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, şi Em. Zaharia *(Aşezări)*. Pe lîngă cele 40 de descoperiri (provenite din 34 de localităţi), considerate de autori ca hallstattiene timpurii, am inclus în lista noastră (uneori ca incerte) şi unele descoperiri (nr. 5 a, 10, 20, 23 a, 32—33, 38 a—b, 40 b—d, 43 a—c, 51, 59, 61 a—b, 62, 64, 68 b, 69, 73), menţionate ca aparţinînd sfîrşitului epocii bronzului sau Hallstattului timpuriu, Hallstattului mijlociu ori Hallstattului (fără precizarea perioadei).

Așezări, p. 47, 272, pl. CXLV/3, CCXVII/ 13, 18. 18. COGEASCA (fost Cogeasca Veche), com. Lețcani, jud. Iași— *La Bedreag*. *Așezări*, p. 47, 180. 19. CORLĂTENI, jud. Botoșani— *Pe Țarină*. I. Nestor, 1952, p. 84—94, fig. 6—7. 20. COTNARI, jud. Iași— *Șesul Țiglăului*. *Așezări*, p. 52. 182, pl. XXXIII/12. 21. COTU MORII, com Popricani, jud. Iași— *Toloaca*. Cercetări de suprafață A. László, 1973. 22. COZIA, com. Costuleni, jud. Iași— *Dealul la Costică Aruxandrei*. A. László, *ArhMold*, 7, 1972, p. 207—224. 23. CRIVEȘTI, com. Strunga, jud. Iași. a. *Rîpa de la Șipot*; b. *Valea Cireșului*. *Așezări*, p. 47, 52, 184—185, pl. XXXIV/18. 24. CUCORĂNI, com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani— *Medeleni*. Silvia Teodor, *ArhMold*, 8, 1974, p. 122—124. 25. DĂNEȘTI, jud. Vaslui— *La Islaz*. M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Materiale*, 8, 1962, p. 47—63. 26. DODEȘTI, com. Viișoara, jud. Vaslui— *Șipot*. Săpături D. Gh. Teodor, 1967—1973. 27. DOLJEȘTI, jud. Neamț. a. *Vatra satului*.[1] I. Teștiban, *SCS Iași*, 8, 1957, p. 221—227. b. *Lișca* (*La Dănilă*). *Așezări*, p. 47, 286. 28. DOROBANȚU, com. Aroneanu, jud. Iași— *Sud de Iezătură*. *Așezări*, p. 47, 190. 29. DUMBRAVA (— Satu Nou), com. Ciurea, jud. Iași —*Marginea sud-vestică a satului*. *Așezări*, p. 47, 190. 30. DUMBRAVA (fost Găureni), com. Grăniceşti, jud. Suceava— *La Punctul Trigonometric*. Cercetări de suprafață V. Buliga, 1972 și A. László, 1974. 31. EȘANCA, oraș Darabani, jud. Botoșani— *Vatra Satului*. *Așezări*, p. 47, 240, pl. CCV/5. 32. FOCURI, jud. Iași— *Podu lui Grunzu*. *Așezări*, p. 45, 241, pl. CXXIV/2—3, 9. 33. GHERMĂNEȘTI, com. Drînceni, jud. Vaslui— *Barahoi II*. *Așezări*, p. 47, 336, 34. GRĂNICEȘTI, jud. Suceava— *Dealul Ciuhii*(*Toloaca*, *Gîrla* cu *Salcîmi*). Săpături A. László, 1972—1974. 35. HĂLCENI, com. Șipote, jud. Iași— *Dealu la Movila Mămăligii*. *Așezări*, p. 47, 244. 36. HĂNȚEȘTI, com Adîncata, jud. Suceava— *În fața bisericii*. Materiale în Muzeul Județean Suceava. Cercetări de suprafață M. Ignat, 1967. 37. HOLBOCA, municipiul Iași. a. *Peste Baltă* (*Pîrliți*); b. *Movila cea Mare*. *Așezări*, p. 52, 197—198, pl. LIX/3, LXI/11—12, 15, 17, 19, LXII/1, CLXXVI/9—10. c. *Lutăria* (*Izvorul Pîndarului*). Vl. Zirra, *SCIV*, 3, 1952, p. 94—111. 38. HORPAZ (fost Ezăreni), com. Miroslava, jud. Iași— *Dealul Colomănoaici* (*Valea Ursului*). *Așezări*, p. 52, 193, pl. LII/11. 39. IACOBENI, com. Vlădeni, jud. Iași— *Pe Grind*. *Așezări*, p. 47, 248. 40. IAȘI, jud. Iași. a. *Crucea lui Ferentz*; b. *Ceairu lui Peretz*; c. *Valea Cacainei la sud de poligonul de tragere*; d. *Str. Ciurchi nr. 134*. *Așezări*, p. 45, 47, 52, 202—206, pl. LXXIII/2—3, LXXV/4, LXXXI/9, LXXXVII/1, CLXXVIII /13. 41. ILIȘENI, com. Santa Mare, jud. Botoșani— *Holm*. Gr. Foit, *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 461 și urm. Materiale în Muzeul Județean Suceava. 42. ILIȘEȘTI, com. Ciprian Porumbescu, jud Suceava— *Cetățuia*. Informație M. Ignat. 43. LEȚCANI, jud. Iași. a. *Valea Ilenii*; b. *La Damian*: c. *Movila din Șes*. *Așezări*, p. 52, 208, pl. XC/18, XCI / 11, XCII/6, 12, 17. 44. LICHITIȘENI, com. Vultureni, jud. Bacău— *Pe Tablă* (*Iezătură*). M. Florescu, V. Căpitanu, *ArhMold*, 6, 1969. p. 259. 45. LITENI, com. Moara, jud. Suceava. a. *La Fîntîniță*; b. *Suhat*. Cercetări de suprafață Em. Emandi 1973. 46. LIVENI, com. Manoleasa, jud Botoșani. a. *Valea Ciocoiului*; b. *La Bîlci*. *Așezări*, p. 47, 275. 47. MATEIENI, com. Corlăteni, jud. Botoșani— *Grădina școlii*. Informații D. G. Teodor. 48. MIHAIL KOGĂLNICEANU, com. Țigănești, jud. Iași— *La Halie*. *Așezări*, p. 47, 252. 49. MUNTENI, com. Belcești, jud. Iași. a. Cartierul Bădărău; b. Valea Mută. *Așezări*, p. 45, 47, 209—210, pl. XCVI/20, XCVII/6. 50. OLTENEȘTI, jud. Vaslui— *La Stație*. *Așezări*, p. 47, 327. 51. PĂUȘEȘTI, com. Dumești, jud. Iași — *La Bulgărie*. *Așezări*, p. 45, 210, pl. XCVII/10. 52. PERIENI, com. Probota, jud. Iași— *Vatra Satului la Vasile Terenteac*. *Așezări*, p. 47, 255. 53. PÎHNEȘTI, com. Arsura, jud. Vaslui— *Dealul Henciului*. Cercetări de suprafață I. Voloacă. 54. POCREACA, com. Schitu Duca, jud. Iași— *Dealul Burduganul* (Nemțoaica). I. Nestor, 1952, p. 45. Sondaj A.C. Florescu, 1966. 55. PODU ILOAIEI, jud. Iași— *Marginea de sud-vest a comunei, grădina lui D. Poloșescu*. I. Nestor, 1952, p. 31, fig. 5/1. 56. POGLEȚ, com. Corbasca, jud. Bacău— *Frasinul*(*Bîlca*). M. Florescu, V. Căpitanu, *ArhMold*, 6, 1969, p. 237. 57. POGORĂȘTI, com. Răuseni, jud. Botoșani— *Ceargău*. I. Ioniță, *ArhMold*, 1, 1961, p. 301. 58. PRĂJEȘTI, com. Traian, jud. Bacău— *Marginea de sud-est a satului, terenul C. A. P. C.* Buzdugan, *Carpica*, 2, 1969, p. 81—86. 59. PROSELNICI, com. Miroslava, jud. Iași- *Dealul Belcea*. *Așezări*, p. 49, 213, pl. CIV/21. 60. RAFAILA, com. Todirești, jud. Vaslui. V. Pârvan, *Getica*, p. 390, pl. 19/2. 61. RĂUSENI, jud. Botoșani. a. *Marginea nordică a satului*. *Așezări*, p. 53, 260, pl. XXXVIII/2. b. *Două Movile* (*La Odaie*). I. Ioniță, *ArhMold*, 1, 1961, p. 303, fig. 4/2 = *Așezări*, p. 49, 259—260, pl. CXXXVI/17. 62. RĂSBOIENI, com. Țibănești, jud. Iași— *Sud-estul Dealului Buznei*. *Așezări*, p. 52, 213, pl. CIV/25. 63. RIPICENI(Ripicenii Noi), jud. Botoșani— *Rîpa la Sărături*. *Așezări*, p. 47, 278—279. 64. RIȘCA, com. Ripiceni, jud. Botoșani— *Dealul Punar*. *Așezări*, p. 49, 280, pl. CXLVIII/5. 65. RUSENII NOI, com. Holboca, municipiul Iași— *Valea Satului*. *Așezări*, p. 47, 215, pl. CV/14. 66. SILIȘTEA NOUĂ, com. Dolhasca, jud. Suceava— *La Tănăsoaia*. Materiale în colecția Cabinetului de istorie a Institutului Pedagogic

din Suceava. Cercetări de suprafață N. Ursulescu, 1972. 67. SIRET, jud. Suceava—*Dealul Ruina*. Materiale în Muzeul Județean Suceava. Cercetări de suprafață M. Ignat, 1967. 68. SLOBOZIA HĂNEȘTI, com. Hănești, jud. Botoșani. a. *Dealul Viei*; b. *Dealul Hodoroaia* (*La Popan*) *Așezări*, p. 43, 47, 262, pl. CXL/22—24, CCXI/5. 69. STÎNCEȘTI, com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani—*La Ciocan*. *Așezări*, p. 49, 264, pl. CCXII/10. 70. STOICANI, com. Folteşti, jud. Galați—*Cetățuia*. M. Petrescu—Dîmbovița, Materiale, 1, 1953, p. 132—144. 71. ȘCHEIA, com. Al. I. Cuza, jud. Iași—*La izvoare*. *Așezări*, p. 47, 302, pl. CCXXXV/1. 72. TĂCUTA, jud. Vaslui—*Saivanii*. Săpături I. Ioniță, 1972. 73. TĂUTEȘTI, com. Rediu, municipiul Iași—*Vatra Apăreștilor*. *Așezări*, p. 45, 220—221, pl. CXII/20. 74. TRAIAN, jud. Bacău—*La Comori* (*La Circș*). M. Florescu, V. Căpitanu, *ArhMold*, 6, 1969, p. 219—220. 75. TRIFEȘTI, jud. Iași—*Curtea Sfatului Popular*. I. Ioniță, *Materiale*, 8, 1962, p. 733—739. 76. TRUȘEȘTI, jud. Botoșani—*Movila din Șesul Jijiei*. A. C. Florescu, *Materiale*, 3,1957, p. 203—218 ; 5, 1959, p. 335. 77. ȚIGĂNAȘI, jud. Iași. a. *Movila Stînei* ; b. *Dealul din Mijloc*. *Așezări*, p. 47, 267, pl. CCXIII/17. 78. VALEA LUPULUI, com. Rediu, municipiul Iași—*Terasa inferioară din stînga Bahluiului* (Fabrica de Antibiotice). M. Dinu, *AȘU Iași*, Secț. III., Tom 1., 1—2, 1955, p. 76—77, 83. 79. VALEA LUPULUI, com. Gherghești, jud. Vaslui—*Lotul Școlar*. *Așezări*, p. 47, 338. 80. VĂLENI, com. Boțești, jud. Neamț—*Dealul Cetățuii*. *Așezări*, p. 47, 296. 81. VOLOVĂȚ, jud. Suceava—*Dealul Burlei*. Materiale în Muzeul Județean Suceava. Săpături M. Ignat, 1971. 82. VORNICENII MICI, com. Moara, jud. Suceava—*Sesii*. Cercetări de suprafață Em. Emandi, 1973.(Probabil, aceeași așezare : Liteni—*La Fîntîniță, Suhat*.) 83. ZAHAREȘTI, com. Stroiești, jud. Suceava—*Dealul la Bîtca*. Cercetări de suprafață Em. Emandi, 1973—1974. 84. ZĂPODENI, jud. Vaslui—La Țintirim. *Așezări*, p. 47, 335, pl. CCXLVIII/6.

DIE ANFÄNGE DER FRÜHEN EISENZEIT AUF DEM GEBIET DER MOLDAU EINIGE ERGEBNISSE UND FRAGEN

Zusammenfassung

Die frühhallstattzeitliche Zivilisation mit kannelierter Keramik, entstanden im Theissbecken und einigen angrenzenden Gebieten (Banat, Vojvodina, Syrmien), verbreitet sich fortschreitend von West nach Ost, besetzt den gesammten Karpaten-Donau Raum und verdrängt schrittweise, innerhalb des gesammten Verbreitungsgebietes, die Kultur Noua. Ohne, vorläufig, siechere Beweise zu besitzen, kann man annehmen, dass die neue Kultur in der Moldau spätestens in der zweiten Hälfte der Periode Ha A auftritt und ihre Entwicklung auch in der folgenden Etappe, Ha B, fortsetzt. In Anbetracht der engen Verwandschaft der Keramik scheint es dass Kultur in die Moldau von Transylvanien her eindringt. Die Elemente vom Typ Gáva, Kyjatice und Goligrad (Holihrady), die in einigen Siedlungen und Gräberfelder aus dem NW der Moldau entdeckt werden sind (Grănicești, Abb. 2—3 ; Cucorăni, Abb, 4/3.), weisen wahrscheinlich auch auf den nördlichen Weg, also auf eine Verbreitung vom oberen Theissbecken über die nord-östlichen Karpaten, hin. Auf diesen Weg wurde wahrscheinlich auch von den Entdeckungen aus dem Südosten Polens (Wietrzno) und der vorkarpatischen Ukraine (die Holihrady Kultur) hingewiesen. Einige andere Funde aus der Moldau (Trifești, Abb. 4/1—2 ; Prăjești, Abb. 4/3 ; Zăpodeni, Abb. 4/5.), oder aus der Moldauschen SSR (Kišinev) weisen auch eine Komponente, die aus dem südöstlichen mittleren Donaubecken, aus dem Gebiet spät-Vattina und Dubovac stammt, auf.

In einer neuen Etappe werden in die Moldau auch die Träger des zweiten grossen frühhallstättische Komplexes des Balkan-Donau-Karpaten Raumes, gekennzeichnet im besonderen durch seine Keramik mit imprimierter Verzierung, eindringen. Anfangs, wurden diese Funde in die zweite Phase der Babadag Kultur eingeordnet, wobei gleichzeitig auch einige lokale Eigenheiten der Entdeckungen aus der Moldau hervorgehoben wurden.

Im heutigen Stadium der Forschungen, in Folge der Entdeckung der Kultur vom Typ Insula Banului, kann man annehmen, dass die frühhallstättischen Funde mit imprimierter Keramik aus der Moldau (sowie aus der Dobrudscha) eine gesonderte Gruppe bilden, ableitbar aus der Kultur Insula Banului, zu der wahrscheinlich auch einige Einflüsse der Babadag Kultur hinzukommen, die im besonderen in der südlichen Moldau hervortreten (Stoicani). Diese Gruppe (die die Bezeichnung Stoicani-Cozia nach den zwei, durch Ausgrabungen untersuchten Siedlungen,

tragen könnte) tritt in der Moldau wahrscheinlich zu Beginn der Periode Ha B auf, und besteht neben der Kultur der kannelierter Keramik, die in diesem Raum in einer früheren Etappe auftritt, bis zum Ende der frühen Hallstattzeit. Die Beziehungen, in erster Reihe die chronologischen und territorialen, zwischen den zwei kulturellen Aspekten müssen noch genauer im Laufe zukünftiger Forschungen geklärt werden. Auf jeden Fall ist anzunehmen, dass, auf einmal mit der Niederlassung der Träger der Gruppe Stoicani-Cozia in Süden und Zentrum der Moldau, sich auch das ostkarpatische Verbreitungsgebiet des Kulturkomplexes, das sich durch seine kannelierte Keramik charakterisiert, verringern wird.

Da die Phase Babadag III vorläufig ausserhalb der Dobrudscha nicht bestättigt ist, bleibt das Problem des Endes der frühen Hallstattzeit im Raume östlich der Karpaten, sowie der historischen Gegebenheiten in denen es zu einer neuen Entwicklungsphase der Zivilisation aus der frühen Eisenzeit dieses Gebietes des Karpaten-Donau Raumes gekommen ist, offen.

BEMERKUNG. Auf der Verbreitungskarte der frühhallstattzeitlichen Entdeckungen aus dem ost-karpatischen Gebiet (Abb.1.) die Nummerierung entspricht der aus der Fundliste (siehe: Anexă-Anhang und Anmerkungen 55–56).

I.A. Der Kulturkomplex mit kannelierter Keramik aus der Moldau. Durch Ausgrabungen erforschte Siedlungen: 2, 3, 11, 19, 25 – 26, 34, 39 – 40, 58, 72, 76, 78, 84. Gräberfelder und Gräber: 24, 87 (?), 75. Keramikfunde: 1, 3–6, 8–9, 12, 14–18, 20–21, 23, 27–31, 33, 35–37, 40–50, 52, 55–56, 61–63, 65–68, 71, 73–74, 77, 79–83.

B. Der Kulturkomplex mit imprimierter Keramik aus der Moldau (Stoicani-Cozia Gruppe) Durch. Ausgrabungen erforschte Siedlungen: 13, 22, 54, 70. Keramikfunde: 37–38, 43, 53, 59, 61, 64, 69.

C. Hortfunde: 7, 27, 41, 60.

D. Unsichere Funde: 10, 32, 40, 51, 57, 68.

II. „Die Pruth-Dnjestr Variante der thrakischen Hallstatt": 85–136 (nach V.L. Lăpușnean, I. T. Niculiță und M.A. Romanovskaia).

III. Die Holihrady (Goligrad) Kultur: 137–142 (nach G.I. Smirnova).

UN POND DE CYZIC ÎN COLECŢIILE MUZEULUI DE ISTORIE A MOLDOVEI DIN IAŞI

C. ICONOMU ŞI R. OCHEŞEANU

Muzeul de istorie a Moldovei din Iaşi a achiziţionat în anul 1971 un pond de plumb [1] care, prin caracteristicile sale, poate fi considerat ca deosebit de interesant pentru complexa problematică a studiilor de metrologie greacă. Ca atare, am crezut că nu este de prisos să zăbovim mai mult asupra acestei piese antice.

Ultimul posesor ne-a încredinţat că pondul ce ne preocupă aici a aparţinut colecţiei cunoscutului om de cultură ieşean T. T. Burada. Din acelaşi izvor păstrăm de asemenea ştirea că exemplarul nostru va fi fost găsit în Dobrogea. Fără a încerca acum să căutăm argumente pentru a pune la îndoială informaţiile asupra fixării ca loc de descoperire a pondului ţinutul dintre Dunăre şi Mare, trebuie să amintim aici că nu putem exclude totuşi şi posibilitatea ca pondul să fi ajuns la Iaşi adus ca amintire dintr-una din nenumăratele călătorii prin Orient a neobositului etnograf şi colecţionar care a fost T. T. Burada.

Cum am arătat, greutatea achiziţionată de Muzeul de istorie a Moldovei este turnată din plumb ; are o formă aproape pătrată, cu laturile orizontale de 5,70 cm şi 5,50 cm şi cele verticale de 5,60 cm. şi 5,50 cm Grosimea piesei este între 5 mm. şi 6 mm, iar greutatea actuală de 232,15 g. Piesa, acoperită cu un strat subţire de oxid de plumb alb, în parte şters, prezintă teşituri la colţuri şi zgîrieturi, precum şi unele mici porţiuni cu o corodare mai accentuată, care însă nu au determinat diminuări substanţiale ale greutăţii acesteia. Starea de conservare mulţumitoare a greutăţii permite o clară lectură a legendelor, precum şi o bună precizare a imaginilor ce se găsesc în cîmpul pondului.

Pe avers, în partea superioară cu litere bine reliefate se păstrează inscripţia κυζικ în care ζ apare ca un H culcat. În centrul cîmpului se găseşte parasema cetăţii cyzicienilor — tonul [2], iar sub acesta un trident îndreptat spre stînga. Cea de a doua imagine aflată în cîmp poate fi interpretată, fără a putea preciza, dat fiind stadiul cercetărilor de metrologie cyziciană, ca simbolul ales de magistratul însărcinat cu emiterea pon-

[1] Pondul este înregistrat în inventarele Muzeului de istorie a Moldovei cu nr. inv 4061.

[2] Pentru parasema cetăţii Cyzic, tonul, II πηλαμύς vezi B. V. Head, *Historia Numorum*, ed. II, Oxford, 1911, p. 523.

durilor cetăţii, sau poate ca simbol al valorii ponderale [3]. Mai jos se citeşte μνᾶ, în care ν este inversat (fig. 1, 2).

Cea de a doua faţă a pondului este netedă, pe revers nefiind imprimat ceva.

Atît legenda κυζικ(ηνὰ) μνᾶ cît şi tonul, parasema cetăţii din Propontis, asigură atribuirea acestui pond Cyzicului.

Fig. 1.

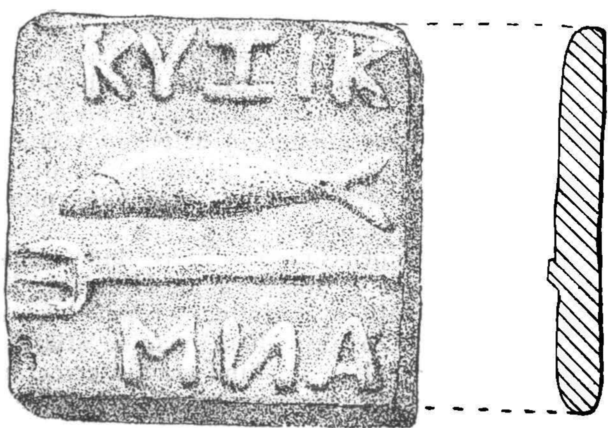

Fig. 2.

[3] La Atena, pe greutăţile cetăţii valoarea ponderală era consemnată şi prin reprezentări figurate; pentru lămurirea semnificaţiei şi inserării ponderale şi metrologice a acestor simboluri vezi M. Lang, *Weights and Measures, The Athenian Agora*, X, Princeton, 1964, p. 6 şi urm.

Dacă avem în vedere starea de conservare deosebit de bună a piesei, partea de plumb care lipseşte nu poate fi mai mare de 10 gr. Deci în starea sa iniţială greutatea avea 232,15 gr. plus cca. 10 gr., piesa deosebindu-se prin aceasta de pondurile cu valoare de o mină ce aparţin sistemelor metrologice cunoscute în antichitatea greacă [4].

Pondul nostru, care, aşa cum ne arată inscripţia, are valoarea de o mină, şi, dat fiind greutatea sa redusă, ar putea fi atribuit sistemului ponderal cilician a cărui mină are greutatea de 218 gr. [5]. La greutatea sa iniţială diferenţa în plus pentru un pond de etalon cilician este de peste 10%. Deşi apreciabilă, diferenţa de greutate nu ar depăşi limitele cunoscute la pondurile de plumb. Dar sistemul ponderal cilician a fost prea puţin folosit în afara coastelor Ciliciei şi ale Siriei iar pînă astăzi nu cunoaştem alte mine comerciale care să aparţină acestui etalon [6].

S-ar putea însă mai degrabă ca această mină comercială a cetăţii cyzicienilor să-şi afle originile în mina atică de 112 drahme monetare [7] (488,32 gr.), care, în anumite condiţii istorice, ar fi putut fi adoptată de Cyzic ca unitate ponderală, ca stater [8].

Pornind de la această ipoteză am putea îndrăzni să încercăm, cu mai mulţi sorţi de izbîndă, să căutăm epoca la care acest etalon ponderal atît de uşor şi încă necunoscut pentru lumea greacă [9] va fi fost folosit de Cyzic.

Studiile de metrologie au reuşit să precizeze că mina atică de 112 drahme monetare a constituit sistemul ponderal legal la Atena mai întîi în ultima parte a războiului peloponeziac, cînd greutatea minei comerciale creşte treptat de la 105 drahme monetare la 150 drahme monetare [10], iar mai apoi în epoca elenistică, oricum înainte de sfîrşitul secolului II î. e. n., cînd un decret atenian legiferează înlocuirea minei de 138 drahme cu mina de 150 drahme monetare [11].

Cea dintîi folosire a minei de 112 drahme monetare la Atena corespunde pe plan politic Ligii de la Delos, cînd şi Cyzic, membru al primei ligi maritime este obligat şi în ceea ce priveşte fixarea etalonului ponderal

---

[4] Pentru sistemele ponderale din lumea greacă vezi Fr. Hultsch, *Griechische und Römische Metrologie*, Berlin, 1882; M. Soutzo, *Nouvelles recherches sur les origines et les rapports de quelques poids antiques*, *Revue Numismatique*, 1895, p. 512—556 ; B.V. Head, *op. cit.*, p. XXXIV şi urm.

[5] Problematica sistemului ponderal cilician la Fr. Hultsch, *op. cit.*, p. 548 şi urm. ; sistemul cilician este amintit şi de lexicograful Polux, al cărui text se găseşte la Fr. Hultsch, *Metrologicorum Scriptorum Reliq.*, p. 294, apud M. Soutzo, *op. cit.*, p. 514.

[6] M. Soutzo, *op cit.*, p. 548.

[7] Pentru mina atică de 112 drahme monetare vezi M. Lang, *op. cit.*, p. 19.

[8] O eroare metodologică des întîlnită în literatura metrologică este de a socoti mina ca unitate ponderală şi nu ca subdiviziune a staterului ; cf. M. Lang, *op.cit.*, p. 3.

[9] Totuşi în Propontis mai întîlnim mine uşoare, poate create în acelaşi mod ca şi mina în discuţie aici, la Byzantium, unde există un pond de o mină cu legenda BYZ M şi greutatea de 260 gr., precum şi un al doilea avînd ca simbol un delfin, aici delfinul simbolizînd Bosporus (cf. B. V. Head, *op. cit.*, p. 268) şi nu un simbol al valorii ponderale precum delfinul de pe pondurile ateniene de o mină şi cu greutatea de 228 gr. Cele două ponduri sînt descrise de E. Michon, *Pondus*, *DA*, IV, 1, p. 553.

[10] M. Lang. *op. cit.*, p. 19.

[11] Idem, p. 20.

al cetăţii să se supună prevederilor decretului lui Clearchos [12]. După anul 200 î. e. n. Cyzicul adoptă pentru emisiunile sale monetare etalonul monetar atic [13]. Probabil că tot acum cetatea de pe ţărmul Propontidei, legată din totdeauna prin interesele sale comerciale cu Atena, renunţînd la etalonul rodian va adopta sistemul ponderal atic şi pentru mina comercială, care probabil va avea ca stater nu staterul atic comercial ci o subdiviziune a acestuia mina atică comercială.

Astfel, pentru explicarea folosirii la Cyzic a unui etalon ponderal derivat din sistemul de greutăţi atic am constata în primul caz o subordonare politică a cetăţii în vremea Ligii delio-atice iar, în al doilea rînd, o strînsă corelaţie între moneda bătută în etalon atic şi mina comercială folosită pe piaţa cetăţii. Cum, şi în epoca elenistică, instabilitatea preţurilor datorită fluctuaţiei ratei metalelor monetizabile aur, argint, bronz [14] se manifestă metrologic prin creşterea sau scăderea unităţii ponderale cu un anumit număr de drahme, astfel încît în unele situaţii raportul dintre valoarea ponderală şi puterea de cumpărare a monetei să rămînă neschimbat, credem că pentru cazul în care acest pond va fi fost o creaţie a epocii elenistice putem considera că atît la Atena mina de 112 drahme monetare atice cît şi la Cyzic staterul de 112 drahme monetare atice vor fi fost folosite pe pieţele cetăţilor cam la aceeaşi vreme; probabil după anul 200 î. e. n., anul adoptării de Cyzic a etalonului monetar atic, în sec. II î. e. n.

Noi credem că nu este necesar să considerăm că această mină comercială neobişnuit de uşoară, ar reflecta pe plan economic vremuri grele pentru Cyzic. De fapt, folosirea unei mine uşoare, cu echivalent imediat într-un etalon de referinţă aproape universal acceptat dovedeşte că la Cyzic, dintotdeauna important port şi centru comercial în care se concentra negoţul cu Pontul, se simţea nevoia folosirii unui etalon cît mai sensibil pentru măsurarea valorilor.

Fără a mai aminti aici nenumăratele dovezi arheologice, epigrafice şi numismatice [15] ce surprind legăturile de veacuri ale cetăţilor dobrogene

---

[12] Vezi E. S. G. Robinson, *The Athenian Currency Decree and the Coinages of the Allies*, *Hesperia*, Suppl. VIII, 1949, p. 324—340; G. Woodhead, *Reflections on the Use of the Literary and Epigraphical Evidence for the History of the Athenian Empire*, *Vestigia*, 17, 1973, p. 345 şi urm.

[13] B. V. Head, *op. cit.*, p. 527.

[14] Th. Reinach, *De la valeur proportionelle de l'or et de l'argent dans l'antiquite grecque*, *Revue numismatique*, 1893, p. 26, 141—146; B. V. Head, *op. cit.*, p. XLII şi urm.; C. M. Kraag, *Aenus, Greek Coins*, p. 332; D. Lewis, *New Evidence for the Gold-Silver Ratio*, *Essays in Greek Coinage presented to Stanley Robinson*, Oxford, 1967, p. 105—110.

[15] V. Pârvan, *Histria* VIII, *ARMSI*, III, t. 1, 1923, p. 26—29; Em. Popescu, *Consideraţii asupra educaţiei tineretului la Histria în legătură cu trei inscripţii inedite*, *SCIV*, 7, 3—4, 1956, p 345 şi p. 347—348, inscripţii amintind de un tînăr histrian mort la Cyzic prin sec. III î.e.n. şi de un medic cyzician Diocles, fiul lui Artemidoros, ce s-a îngrijit de sănătatea publică la Histria, a cărui decret onorific datează din prima jumătate a secolului II î.e.n.; S. Dimitriu, *O monedă divizionară din Cyzic la Histria*, *SCIV*, 8, 1—4, 1957, p. 103—111; Em. Condurachi, *Les statères de Cyzique et les routes commerciales du Hellespont au Danube*, *Eirene* I, 1960, p. 61—67; M. Laloux, *La circulation des monnaies d'electrum de Cyzic*, *RBN*, vol. 117 (1972) p. 31—69; S.A. Bulatovich, *Klad kizinov iz Orlovki*, *VDI*, 2, 1970, p. 73—86; O. Iliescu, *Caiet selectiv*, 23—24, 1971, p. 11—12, monedă de bronz din Cyzic, sec. II î.e.n. găsită la Constanaţa; vezi şi B. Mitrea, *Decovertes de monaies antiques et bizantines dans la Republique Socialiste de Roumanie*, XVI, *Dacia*, N.S., XVII, 1975, p. 405, nr. 7, Constanţa.

cu Cyzicul, vom încerca să arătăm că, deşi pondurile sînt îndeobşte descoperite în imediata apropiere a cetăţii emitente, nu sînt de neacceptat aici informaţiile privind descoperirea greutăţii cyziciene pe pămîntul dintre Dunăre şi Mare, deşi nu trebuie să excludem şi ipoteza foarte plauzibilă a aducerii ei din Orient de către T. T. Burada.

O situaţie, credem noi, semnificativă în acest sens întîlnim la Tomis. În bogatul material metrologic provenind din descoperirile tomitane se află şi un pond din Heracleea Pontică [16] precum şi trei ponduri care pot fi atribuite cu toată certitudinea Histriei, în acest caz ne mai existînd îndoiala locului lor de găsire [17].

Considerăm, indiferent de problema stabilirii locului de descoperire, că prezentarea acestei piese este binevenită pentru mai buna cunoaştere a etaloanelor folosite la Cyzic cetate a cărei economie este strîns legată de comerţul pontic, cu atît mai mult cu cît descoperirile de ponduri cyziciene sînt foarte rare, din cetatea de pe ţărmurile Propontidei provenind mai ales ponduri monetare [18].

UN POIDS DE CYZIQUE DANS LES COLLECTIONS DU MUSÉE D'HISTOIRE DE LA MOLDAVIE DE JASSY

Résumé

On présente un poids de Cyzique, provenu probablement de Dobroudja ou même de l'Orient l'endroit où il fut découvert étaint incertain.

Le poids est de forme carrée, en plomb fondu, ayant les côtés horizontaux de 5,70 cm et 5,50 cm., et les côtés verticaux de 5,60 cm. et 5,50 cm. Son épaisseur est de 5—6 mm et son poids actuel, de 232,15 gr.

Sur l'avers, avec des lettres en relief, apparait l'inscription κυζικ, au dessous de laquelle on trouve le thon — sceau de la cité Cyzique — et sous celui-ci un trident dirigé vers la gauche, qui peut étre consideré le symbole du magistrat chargé avec l'emission du poids de la cité, ou le symbole de la valeur pondérale. Plus bas on lit μνᾶ. La légende κυζικ(ηνα) μνᾶ, ainsi que le thon — sceau de la cité de Propontide — permettent l'attribution certaine du poids, à Cyzique. Si l'on considère l'état de conservation exceptionelle de la pièce et par conséquent les pertes minimes de son poids, il résulte que la mine n'ayant que 232,15 gr est particulièrement légère, par comparaison aux poids, qui appartiennent aux systèmes métrologiques connus dans l'antiquité grecque.

Par sa pesanteur réduite, le poids pourrait être attribué au système pondéral de Cilicie, mais, étant donné que celui-ci fut peu usité en dehors des côtes de la Cilicie et de la Syrie, et comme jusqu'a présent on ne connait pas une mine commerciale qui apparttienne à cet étalon,

[16] E. Borman, *Antike Bleigewichte aus der Dobrudscha, Archäologisch epigraphische Mitheilungen*, XIV, 1891, p. 3.

[17] Pentru reatribuirea a două ponduri găsite la Tomis Histriei vezi C. Preda, *Contributions à l'etude du systeme pondéral d'Histria, Dacia*, N.S. II, 1958, p. 457 ; pentru cel de al treilea pond, considerat a fi fost tomitan şi contramarcat de Histria cf. L. Ruzicka, *Inedita aus Moesia Inferior, Numismatische Zeitschrift*, 50, 1917, p. 78, nr. 11, dar de fapt histrian şi contramarcat la Tomis la cumpăna dintre secolele II—III e.n. ; vezi R. Ocheşeanu, *Un poids de Tomi de l'epoque de l'empereur Septime Severe, Revue belge de numismatique et de sigilographie*, CXXI, 1975, p. 82 nota 4.

[18] Tot din Cyzic mai provine o mină publicată în *Arch.Zeit.*, 1884, p. 148, *non vidimus*, şi cîteva ponduri monetare de bronz, cf. E. Michon, *op. cit.*, p. 554. Ca simboluri sînt prezentate pe mina comercială, pe tristater şi pe un stater torţa, iar pe un dublu stater delfinul.

on pourrait encadrer cette pièce dans la système pondèral sus-mentionné. Il est donc probable que cette mine commerciale de Cyzique ait ses origines dans la mine attique de 112 drachmes monetaires (488,32 gr.), qui aurait pu être adoptée par Cyzique comme unité pondérale à valeur de statèrc.

Prenant comme point de départ cette hypothèse, on pourait cssayer avec plus de chance, chercher l'époque où cct étalon pondéral si léger et pas encore connu du monde grec, aurait été usité en Cyzique.

Les études métrologiqucs on réussi à préciser que la mine attique de 112 drachmes monétaires a constitué le système pondéral légal à Athènes, d'abord dans la dernière étape de la guerre péloponnésienne, quand le poids de la mine commerciale augmente graduellement de 105 à 150 drachmes monétaires, et ensuite à l'époque hellénistique, en tout cas avant la fin du II-è siècle a.n.è., quand un décret athénien légifère le remplacement de la mine de 138 drachmes par la mine de 150 drachmes monétaires.

La première utilisation de la mine de 112 drachmes monétaires à Athènes correspond, sur le plan politique, à la Ligue de Délos, alors que Cyzique, elle aussi membre de la première Ligue maritime, est obligée, en ce qui concerne l'établissement de l'étalon pondéral de la cité, à se soumettre aux spécification du décret de Cléarchos. Après l'an 200 e.n.è., le Cyzique adopte pour ses émissions monétaires, l'étalon monétaire attique. Il est probable qu'a la même époque la cité du littoral de Propontide, liée depuis toujours, par ses interèts commerciaux, à Athènes, renonçant à l'étalon de Rhodes, adoptera le système pondéral attique pour la mine commerciale aussi qui probablement aura comme statère non pas le statère attique commercial, mais une sousdivision de celui-là — la mine attique commerciale.

Ainsi, pour expliquer l'utilisation à Cyzique d'un étalon pondéral dérivé du système pondéral attique, ou constate au premier abord une subordination politique de la cité au temps de la Ligue délioattique, et, en second lieu, une étroite corrélation entre la monnaie battue en étalon attique et la mine commercialc utilisée sur le marché de la cité. Or, comme à l'epoque hellénistique aussi, l'instabilité des prix due à la fluctuation du taux des métaux monétisables, or, argent, bronze, se manifeste au point de vue métrologique, par la hausse ou la baisse pondérale avec un certain nombre de drachmes, ainsi que dans certaines situations le rapport entre la valeur pondérale et le pouvoir d'achat de la monnaie reste invariable, nous croyons que, pour le cas où le poids fut und création de l'epoque hellenistique, on peut considérer qu'à Athènes la mine de 112 drachmes monétaires attiques, autant qu'à Cyzique le statère de 112 drachmes monétaires attiques, auraient été utilisés sur les marches de ces cités aproximativement en même temps : probablement après l'an 200 a.n.è., l'an de l'adoption par Cyzique de l'étalon monétaire attique, au II-e siècle a.n.è.

Nous croyons qu'il n'est pas nécessaire de considerer que cette mine commerciale d'une légéreté inaccoutumée, refléterait sur le plan économique, des temps difficiles pour Cyzique. D'ailleurs, l'utilisation d'une mine légère, avec un équivalent immédiat dans un étalon de référence presque universellement accepté, démontre qu'à Cyzique, port et centre commerciale important depuis toujours, et où se concentrait de commerce avec le Pont, on sentait la nécessite de l'utilisation d'un étalon très sensible, pour le mesurage des valeurs.

Sans mentionner ici les innombrables témoignages archéologiques, épigraphiques et numismatiques qui attestent les relations depuis des siècles entre les cités de Dobroudja et le Cyzique, nous allons essayer de démontrer que, toutefois que les poids soient habituellement découverts dans l'immédiate proximité de la cité émettrice, il n'est pas à contester ici les informations concernant la découverte du poids cyzicien sur le territoire d'entre le Danube et la Mer bien qu'on ne doit pas exclure l'hypothèse très plausible de son acquisition dans l'Orient, par T. T. Burada.

Une situation significative en ce sens à notre avis, nous la rencontrons à Tomi. Dans le riche matérial métrologique provenant des découvertes de Tomi, il y a aussi un poids de Heracléea Pontica, ainsi que trois poids, qu'on pourrait attribuer avec certitude à Istros, ce cas ne présentant pas de doute sur le lieu de la découverte.

Nous considérons donc, sans tenir compte du problème de la détermination du lieu de la découverte,que la présentation de cette pièce est arrivée à propos pour la meilleure connaissance des étalons usités à Cyzique, cité dont l'économie est étroitement liée au commerce pontique, d'autant plus que les découvertes de poids cyziciens sont très rares, la cité du littoral de la Propontide fournissant surtout des poids monétaires.

TEZAURUL DE LA DERSCA (JUD. BOTOŞANI)

ŞEIVA SANIE, PAUL ŞADURSCHI

Tezaurul de la Dersca (jud. Botoşani), compus din 51 monede romane şi o brăţară de argint dacică a fost descoperit întîmplător, în vara anului 1973 de către Dumitru V. Coşman din comuna Dersca. Locul descoperirii numit de localnici „Marginea Văii", este situat la marginea nord-estică a satului Dersca, pe un mic platou care domină valea Bădrăgăneşti spre nord şi Gîrla Morii spre est. Tezaurul fusese probabil învelit într-un material perisabil căci monedele şi brăţara au fost găsite direct în pămînt, la o adîncime de aproximativ 0,60 m.

Monedele din tezaur se repartizează cronologic [1] astfel:

1. M. PORCIUS LAECA

D: 18 mm; G: 3,45 gr.; C: bună; Sydenham, 513; Anul 104 î. e. n.

2. L. THORIUS BALBUS

D: 18 mm; G: 3,46 g; C: bună, Sydenham, 598; Anul 100–95 î. e. n.

3. Q. THERMUS MINUCIUS

D: 19 mm; G.: 3,48 g; C: bună; Sydenham, 592; Anul 90 î. e.n.

4. L. TITURIUS SABINUS

D: 19,5 mm; G: 3,08 g; C: bună; Sydenham, 700; Anul 87 î. e. n.

5. MARCUS PLAETORIUS

D: 19 mm; G: 3,31 g; C: bună Sydenham, 807; Anul 68 î. e. n.

6. L. HOSTILIUS SASERNA

D: 18 mm; G: 3,25 g; C: bună; Sydenham, 953; Anul 48 î. e. n.

MARCUS ANTONIUS

7. D: 19 mm; G: 3,55 g; C: f. bună; Sydenham, 1 180; Anul 41 î. e. n.

8. D: 17 mm; G: 3,31 g; C: mediocră; Sydenham, 1 217; Anul 31 î. e. n.

9. D: 19,5 mm; G: 3,29 g; C: mediocră; Syndeham, 1 217 Anul 31 î. e. n.

---

[1] Pentru determinarea monedelor s-au folosit: E. A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*, Londra 1952 (prescurtat Sydenham); Mattingly şi E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, (prescurtat RIC). Au mai fost folosite următoarele abrevieri: G = greutate; D = diametru; C = conservare.

10. D : 18 mm ; G : 3,38 g ; C. mediocră ; Sydenham, 1917 ; Anul 31 î. e. n.
11. D : 19 mm; G : 3,19 g ; C : bună ; Sydenham, 1 217; Anul 31 î. e. n.
12. D : 18 mm ; G : 3,05 g ; C : mediocră ; Sydenham, 1 217 ; Anul 31 î. e. n.
13. D : 18 mm ; G : 3,03 g ; C : mediocră ; Sydenham, 1224 ; Anul 31 î. e. n.
14. D : 18 mm ; G : 3,02 g ; C : mediocră ; Sydenham, 1216 ; Anul 31 î. e. n.
15. D : 19 mm ; G : 3,31 g ; C : mediocră ; Sydenham, 1217 ; Anul 31 î. e. n.
16. D : 18 mm ; G : 3,17 g ; C : mediocră ; Sydenham, 1217 ; Anul 31 î. e. n.

VESPASIANUS

17. D : 19 mm ; G : 3,33 g ; C : foarte bună ; RIC,. 124 ; Anul 69
18. D : 19,5 mm ; G : 3,31 g ; C : foarte bună ; RIC, 124 ; Anul 69
19. D : 18 mm ; G : 3,37 g ; C : foarte bună ; RIC, 4 : Anul 69/71
20. D : 17 mm ; G : 3,32 g ; C : foarte bună ; RIC, 7 ; Anul 69/71
21. D : 19 mm ; G : 3,18 g ; C : foarte bună ; RIC, 15 ; Anul 71
22. D : 19 mm ; G : 3,37 g ; C : foarte bună ; RIC, 73 ; Anul 74
23. D : 19,5 mm ; G : 3,12 g ; C : foarte bună ; RIC, 90 ; Anul 75
24. D : 19,5 mm ; G : 3,38 g ; C : bună ; RIC, 90 ; Anul 75
25. D : 18 mm ; G : 3,39 g ; C : bună ; RIC, 103 ; Anul 77/78
26. D : 19 mm ; G : 3,14 g ; C : bună ; RIC, 109 ; Anul 77/78
27. D : 19 mm ; G : 3,22 g ; C : bună ; RIC, 9 ; Anul 69/71
28. D : 18 mm ; G : 3,27 g ; C : bună ; RIC, 6 ; Anul 69/71
29. D : 19,5 mm ; G : 3,84 g ; C : bună ; RIC, 132 ; Anul 78/79
30. D : 19 mm ; G : 3,14 g ; C : bună ; RIC, 89, Anul 75

TITUS

31. D : 18 mm ; G : 3,23 g ; C : bună ; RIC, 197 ; Anul 77/78

DOMITIANUS

32. D : 19 mm ; G : 3,33 g ; C : foarte bună ; RIC, 137 ; Anul 88/83
33. D : 18 mm ; G : 3,26 g ; C : foarte bună ; RIC, 148 ; Anul 88/89
34. D : 19 mm ; G : 3,51 g ; C : foarte bună ; RIC, 173 ; Anul 92/93

NERVA

35. D : 18 mm ; G : 3,68 g ; C : foarte bună ; RIC, 16 ; Anul 97

TRAIANUS

36. D : 18 mm ; G : 3,62 g ; C : bună ; RIC, 21 ; Anul 98/99
37. D : 18 mm ; G : 3,18 g ; C : foarte bună ; RIC, 11 ; Anul 98/99
38. D : 19 mm ; G : 3,29 g ; C : foarte bună ; RIC, 11 ; Anul 98/99
39. D : 19 mm ; G : 3,52 g ; C : foarte bună ; RIC, 44 ; Anul 100
40. D : 18 mm ; G : 3,36 g ; C : foarte bună ; RIC, 52 ; Anul 101/102
41. D : 18 mm ; G : 3,22 g ; C : foarte bună ; RIC, 60 ; Anul 101/102
42. D : 19 mm ; G : 3,52 g ; C : foarte bună ; RIC, 119 ; Anul 103/111
43. D : 19 mm ; G : 3,12 g ; C : foarte bună ; RIC, 203 ; Anul 103/111
44. D : 19 mm ; G : 3,29 g ; C : foarte bună ; RIC, 337 ; Anul 114/117
45. D : 19 mm ; G : 3,51 g. C : foarte bună ; RIC, 342 ; Anul 114/117

46. D : 19 mm ; G : 3,41 g ; C : foarte bună ; RIC, 354 ; Anul 114/117
47. D : 19 mm ; G : 3,26 g ; C : foarte bună ; RIC, 342 ; Anul 114/117
48. D : 19 mm ; G : 3,34 g ; C : foarte bună ; RIC, 298 ; Anul 114/117

HADRIANUS

49. D : 18 mm ; G : 3,69 g ; C : foarte bună ; RIC, 101 ; Anul 119/122
50. D : 18 mm ; G : 3,29 g ; C. bună ; RIC, 83 ; Anul 119/122
51. D : 19 mm ; G : 3,31 g ; C : bună ; RIC, 95 Anul 119/122

Cele 51 monede au fost emise într-o perioadă de peste 200 de ani cuprinsă între 104 î. e. n. pe cînd era magistrat M. Porcius Laeca pînă în anii 119/122 e. n. în timpul împăratului Hadrianus. Din cele 16 monede republicane 10 sînt emise pe vremea cînd era triumvir Marcus Antonius. Prezenţa a nouă denari de tipul celor emişi de Marcus Antonius în anul bătăliei de la Actium readuce în discuţie valoarea istorică a acestor monede. În ultimii ani, lucrări datorate Mariei Chiţescu [2], D. Protase [3] şi I. Winkler[4] au încercat să stabilească în ce măsură răspîndirea pe teritoriul Daciei a monedelor din vremea lui Marcus Antonius, care au însemnele legiunilor, contribuie la stabilirea teritoriului cunoscutei căpetenii getice Dicomes în sud-estul Transilvaniei şi centrul Moldovei sau în Cîmpia munteană. Numărul mare de monede de la Marcus Antonius ar fi explicat prin recompensa acordată de cunoscutul triumvir lui Dicomes pentru sprijinul în lupta împotriva lui Octavianus. Noua descoperire, cea mai nordică din Moldova, alăturată altor tezaure cu monede din 31 î. e. n. poate fi invocată pentru semnalarea unui moment însemnat din relaţiile dacilor cu Marcus Antonius[5]

Următoarele monede ale tezaurului aparţin unor emisiuni din vremea lui Vespasianus deci după o pauză de exact 100 ani. Anul 69 este de asemeni un moment semnificativ pentru politica romană la Dunăre [6]. Începînd cu *Vespasianus* (13) tezaurul are monede de la toţi împăraţii care-i urmează pînă la Hadrianus: *Titus* (1), *Domitianus* (3), *Nerva* (1), *Traianus* (13) şi *Hadrianus* (3). Cea mai nouă monedă considerată îndeobşte că indică termenul *post quem* pentru datarea îngropării tezaurului, aparţine primilor ani ai domniei lui Hadrianus. Din tezaurele care au şi denari din vremea lui Marcus Antonius este singurul care se termină cu monede de la Hadrianus. Începutul domniei lui Hadrianus a însemnat şi stabilirea graniţelor Daciei în limitele cunoscute, fapt care putea avea însemnătate şi pentru această zonă a dacilor costoboci.

---

[2] M. Chiţescu, *Unele aspecte ale relaţiilor dintre Dicomes si Marcus Antonius în lumina descoperirilor numismatice* (O problemă de geografie istorică), în SCIV, 19, 1968, p. 655 ; Idem, în Dacia, 18, 1974, p.

[3] D. Protase, *Unde a fost „regatul" lui Dicomes ?*, în SCIV, 21, 1970 p. 145—152.

[4] I. Winkler, *Despre pătrunderea denarilor lui Marcus Antonius în Dacia,* în SCIV, 22, 1971, 1, p. 97—105.

[5] D. Protase, *op. cit.*, p. 152, ; I. Winkler, *op, cit.*, p. 103.

[6] Radu Vulpe-Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei,* II, Bucureşti 1968, p. 62, nota 168 ; Şeiva Sanie, *Un nou lot de denari imperiali romani descoperit la Muntenesti (jud. Vaslui),* în MemAnt, I, p. 163 ; M. Chiţescu, *Două tezaure monetare descoperite în Moldova,* în Carpica, I, p. 151 ; C. Petolescu, Apulum, X, p. 203.

Fig. 1. Monede din tezaurul de la Dersca.

Greutatea monedelor se situează în limitele normale, întîlnite şi în componenţa altor tezaure oscilînd între 3,02 g şi 3,84 g. Uzura este mai pronunţată la monedele republicane, starea de conservare a celorlalţi denari fiind bună sau foarte bună.

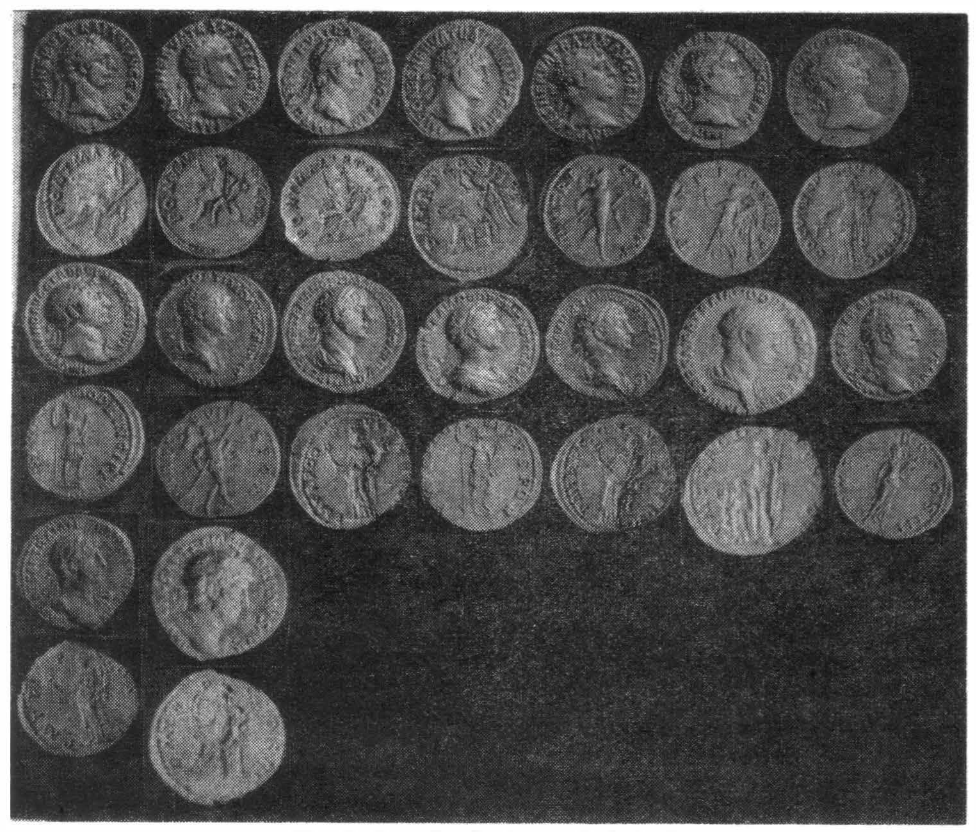

Fig. 2. Monede din tezaurul de la Dersca.

Brăţara de argint găsită împreună cu monedele este de tipul bine cunoscutelor brăţări cu capetele înfăşurate [7]. Brăţara are 9,2 cm în diametrul deschizăturii şi 160,5 g, fiind *cea mai grea* din cîte au fost descoperite pînă în prezent pe teritoriul ţării noastre. Din brăţară lipseşte „ochiul" stîng. Brăţara este octogonală în secţiune, cu un diametru de 0,9 cm, dar într-o porţiune ruptă poate fi observat şi un miez cu secţiune circulară

---

[7] Verigi şi brăţări cu capetele înfăşurate, cu origini mai vechi, apar masiv de la sfîrşitul Latène-ului pînă în epoca migraţiilor. V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti 1927, p. 542, p. 542—543, fig. 372 şi 378 ; C. S. Nicolaescu-Plopşor, *Le trésor dace de Poiana-Gorj*, în Dacia, VII—VIII (1937—1941), p. 203 şi urm., brăţările şi inelele au însă secţiunea pătrată. D. Popescu, *Objets de parure geto-dace en argent*, în Dacia, VII—VIII, p. 184, fig. 1 ; R. Vulpe, *Şantierul Poiana*,

(fig. 3). Diametrul brăţării scade treptat devenind către extremităţi circulară cu diametrul pînă la 0,3 cm. Brăţările de argint cu capetele paralele înfăşurate cunosc o mare răspîndire în argintăria dacică. Brăţara de la Dersca este asemănătoare dar nu identică cu exemplarele publicate acum două decenii de O. Floca [7]. Brăţara are o formă apropiată de tipul D_3b, din clasificarea tipologică pe care o propune K. Horedt într-un documentat şi sistematic studiu asupra tezaurelor dacice [8].

Ceea ce deosebeşte brăţara de la Dersca de celelalte exemplare a acestui tip de bijuterie brăţări simple, cu capetele răsucite în faţă ; în doi ochi simpli sau dubli [9], este faptul că ochiul nu este format doar printr-o singură răsucire a spiralei, ci capătul este răsucit formînd o buclă din trei spirale înainte de a fi înfăşurat de şapte ori pe corpul brăţării.

Dacă fibulele de argint, mai ales cele simple au fost descoperite în cele mai multe cetăţi dacice din Moldova, tezaurele cu podoabe dacice lipseau deşi una din sursele cele mai însemnate ale materiei prime, monedele de argint [10] sînt destul de numeroase. Cu descoperirile de la Clipiceşti (com. Ţifeşti, jud. Vrancea) [11], Muncelul de Sus (jud. Iaşi) [12] şi piesa de la Dersca (jud. Botoşani), în trei puncte marcînd toate zonele geografice ale Moldovei apar produse ale argintarilor daci.

Tezaurele de la Brăeşti, Stînceşti cărora le adăugăm acum tezaurul de la Dersca alcătuiesc deocamdată cele trei tezaure de denari romani mai însemnate descoperite în judeţul Botoşani. Monede romane izolate au mai fost găsite în mai multe localităţi de pe cuprinsul judeţului, apropiindu-se sub acest aspect de situaţia din Moldova centrală.

1. Bajura — Darabani
2. Horodiştea (com. Rădăuţi-Prut)
3. Conceşti, în punctul „La Budăi“ (com. Conceşti)
4. Ghireni (com. Coţuşca)
5. Crasnaleuca (com. Coţuşca)
6. Drăguşeni, în punctul „Ocoale“ (com. Drăguşeni)
7. Vlăsineşti (com. Vlăsineşti)
8. Ripiceni (com. Ripiceni)
9. Bivolari (com. Dobîrceni)
10. Zlătunoaia (com. Lunca)
11. Cîmpenii (com. Prăjeni)

în SCIV, 1952, p. 198—205, fig. 25/5 ; Idem, *Şantierul arheologic Popeşti*, în Materiale, VI, 1959, p. 318, fig. 12/7 ; A. Niţu, C. Mătasă, I. Zamoşteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamţ*, în Materiale, VII, 1961, p.342, fig. 3/3 ; I. H. Crişan, *Sanctuarul dacic de la Pecica*, ActaMN, III, 1965, p. 95, fig. 3 ; I. Glodariu, *Tezaurul dacic de la Sărmăşag*, în Acta MN, V, p. 411, fig. 1/4 şi 4/1 ; Gh. Diaconu, *Tirgşor. Necropola din secolele III—IV e.n.*, Bucureşti 1965, p. 228, pl. LXXVIII/3 şi p. 315, pl. CLXVI/5.

[7] O. Floca, *Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice*, Bucureşti 1956.

[8] K. Horedt, *Die dakischen Silberfunde*, in Dacia, 17, 1973, p. 139, fig. 6.

[9] O. Floca, *op. cit.*, p. 26, 30, fig. 18 şi 19 ; pl. XXXI.

[10] C. Preda, *Provenienţa argintului din tezaurele geto-dace*, în SCIV, 1—4, 1957, p. 113—121.

[11] Ion Mitrea, *Un nou tezaur de tetradrahme thasiene şi podoabe dacice de argint descoperit în Moldova*, în SCIV, 23, 1972, 4, p. 641—646.

[12] Informaţie de la colegul V. Mihăilescu Bîrliba.

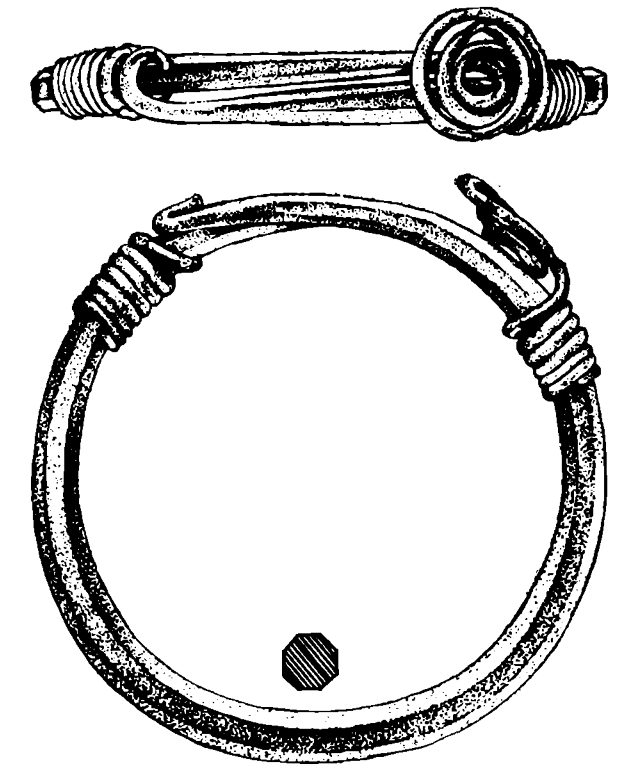

Fig. 3. Brăţară dacică de argint din tezaurul de la Dersca.

12. Cerbu (com. Corni)
13. Corni
14. Stăuceni (com. Stăuceni), în punctul „Pe Dos“ s-a descoperit întîmplător un denar [13]: *Traianus* — D : 1,88 mm ; G : 3,09 g ; RIC, 115 ; Anul 103/11
15. Botoşani
16. Brehuieşti [14] (com. Vlădiceni) ; s-au descoperit următorii denari :
Vespasianus, D : 19 mm ; G : 3,16 g; RIC, 124 ; nedatată
Vespasianus, D : 18 mm ; G : 3,04 g ; RIC, 89 ; Anul 75
Vespasianus, D : 18 mm ; G : 3,05 g ; RIC, 42 ; Anul 72/73
Nerva, D : 18 mm ; G : 2,96 g ; RIC, 24 ; Anul 97
Traianus, D : 18 mm ; G : 2,98 g ; RIC, 122 ; Anul 103/111
Marcus Aurelius, D : 18 mm ; G : 2,85 g ; RIC, 37 ; Anul 161/162
Marcus Aurelius, D : 19 mm ; G : 2,81 g ; RIC, 170 ; Anul 166/167
17. Stînceşti (com. M. Eminescu)

[13] Moneda se află în colecţia Muzeului judeţean Botoşani, cu nr. inv. 421.
[14] Monedele de la Brehuieşti sînt inventariate la Muzeul Judeţean Botoşani la nr. 138.

18. Cucorăni (com. M. Eminescu)
19. Brăeşti (com. Brăeşti)
20. Dorohoi
21. Cîndeşti, (com. Mihăileni), un denar republican roman:
Titus Cloulius, D : 19 mm ; G : 3,71 g; Sydenham, 516 ; Anul 110 î. e.n.
22. Dersca (com. Dersca)
23. Ibăneşti (com. Ibăneşti)
24. Cotu[16] (com. Copălău) s-au descoperit mai mulţi denari:
Traianus, D : 19 mm ; G : 2,82 g ; RIC, 122 ; Anul 103/111
Traianus, D : 19 mm ; G : 2,62 g ; RIC, 131 ; Anul 103/111
Traianus, rv. tocit ; D : 19 mm ; G : 2,27 g ; 103/111
Traianus, D : 19 mm ; G : 2,35 g; RIC, 267 Anul 112/114
Hadrianus, D : 18 mm ; G : 2,08 g ; RIC, 82 ; Anul 119/122
Antoninus Pius, D : 19 mm ; G : 2,72 g ; RIC, 156 b ; Anul 145/161
Antoninus Pius, D : 17 mm ; G : 3,17 g ; RIC, 187 ; Anul 149/150
Antoninus Pius, D : 17 mm ; G : 2,83 g ; RIC, 263 ; Anul 156/157
Antoninus Pius, D : 19,5 mm ; G : 2,81 g ; RIC, 430 ; Anul 161
Faustina I, D : 17 mm ; G : 3,13 g; RIC, 400 ; Anul 141
Marcus Aurelius, D : 19 mm ; G : 2,62 gr. RIC, 402 ; Anul 179
Faustina II, D : 18 mm ; G : 2.93 g ; RIC, 513 d ; Anul 176/178
Lucilla, D : 17 mm ; G : 2,82 g ; RIC, 786 ; Anul 161/169
Commodus, D : 18 mm ; G : 2,66 g ; RIC, 2 ; Anul 179/180
Commodus, D : 18 mm ; G : 2,79 g ; RIC, 198 a ; Anul 186/189

LE TRÉSOR DE DERSCA

Résumé

Les auteurs présentent un trésor composé de 51 deniers romains républicains et impériales et une bracelet dacique en argent. La plus ancienne monnaies du trésor est un denier de l'année 104 av.n.è. et la plus récente est de l'époque du Hadrianus (119—122 n.è.) avec un hiatus de 100 ans entre Marcus Antonius et Vespasianus. Les auteurs expriment egalement leurs opinions en ce qui concerne la signification de la présence des 10 deniers de l'epoque de Marcus Antonius.

La bracelet dacique ayant les extrémités paraléles enroulée octogonales en section, est la plus lourde bracelet dacique découverte sur le territoire de la Roumanie.

La nouvelle découverte du Nord de la Moldavie s'ajoute aux autres deux recentes découvertes qui attestent la presence de quelques important objets daciques en argent en Moldavie. C'est le troisième trésor de deniers romains découvert sur le territoire du district Botoşani, des monnaies isolés ont été trouvé également en d'autres 24 endroits du district.

[16] Monedele se află în colecţia Şcolii generale din comuna Copălău.

GLADIATORUL ΣΚΙΡΤΟΣ ΔΑΚΗΣΙΣ DIN TOMIS

NICOLAE GOSTAR

Pe la sfîrşitul secolului trecut, s-a aflat la *Tomis*, azi Constanţa, în Moesia inferior, o inscripţie grecească, avînd la mijloc figura unui gladiator ce ţine în mîna dreaptă o armă de o formă încă neîntîlnită, iar în mîna stîngă un trident *(fuscina, tridens)* şi un pumnal *(pugio)*. La picioarele gladiatorului se vede un patruped, după cît se pare un cîine, reprezentare obişnuită pe monumentele funerare ale gladiatorilor. Inscripţia, în limba greacă, aplicată pe opt rînduri în dreapta şi stînga sculpturii, a fost publicată de mai multe ori [1], ultima dată, însoţită de un valoros studiu şi bogat comentariu privind persoana, calitatea şi originea gladiatorului, de către R. Vulpe, în *Apulum*, V, 1965, p. 151 şi urm [2].

În urma îmbunătăţirii lecturii, s-a admis următoarea autentificare a textului epigrafic : Σκίρτος Δακήσις/ἐλεύθ(ερος)/ ΠΑΡΜΩΝ/ἐξ, παρὰ μοῖρ/αν ἀπελθῶν,/κεῖμ/αι δ'ἐν Τόμει, τὸν/τάφον οἶκον ἔχω/ν. ἐρρ(ῶσθαι) ὑμᾶς εὔχομαι. După aspectul literelor (*sigma* şi *omega* de formă lunară), inscripţia datează din sec. III [3], deşi nu s-ar exclude şi sec. II.

Singurul cuvînt necunoscut este ΠΑΡΜΩΝ din r. 2. Gr. Tocilescu credea că este un nume propriu, în sensul că gladiatorul ar fi fost un libert al lui *Parmon* [4]. L .Robert formulează mai multe probabilităţi : πάλος α' (sau πάλος β'), ori cuvîntul *parma* „scut", dar mai curînd o eroare în loc de πυγμῶν „lupte" sau o transcriere rotacizantă în loc de παλμῶν a termenului latin *palmarum* (în genitiv plural) „premii pentru biruinţe", „victorii" [5]; a fost preferată această ultimă variantă, ca fiind mai în concordanţă cu sensul inscripţiei [6].

[1] Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, 1900, p. 227, fig. 108; IGR, I, 646 ; L. Robert, *Les gladiateurs dans l'Orient grec*, Paris, 1971², p. 104—105, nr. 44, pl. IV; Gh. Ştefan, *Buletin Ştiinţific al Academiei Republicii Populare Române. C. Ştiinţele istorice, filosofice şi economico-juridice, ştiinţa limbii, literatură şi artă*, I, 1, 1948, p. 29—31 ; I. Stoian, *Tomitana. Contribuţii epigrafice la istoria cetăţii Tomis*, Bucureşti, 1962, p. 199, pl. L, fig. 2 .

[2] Mai nou, Ann. Ep., 1965, 29 ; Á. Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem pertinentes*, Budapesta, 1975⁴ p. 170, nr. 866.

[3] Gr. Tocilescu, *ibidem*, „d'une époque assez basse" ; Gh. Ştefan, *ibidem*, „probabil din sec. III e.n." ; R. Vulpe, *Apulum*, V, 1965, p. 151, inscripţia „scrisă rudimentar de un lapicid din sec. III e.n." ; Á. Dobó, *ibidem*, „titulus noster saec. III tribuitur".

[4] Gr. Tocilescu, *ibidem*, „affranchi de Parmon" ; urmat de R. Gagnat , IGR, I, 646, Σκίρτος Δακήσις ἐλεύθ(ερος) Παρμῶ(νος) (cf. TLL On. III, 7).

[5] L. Robert, *ibidem*.

[6] Gh. Ştefan, *ibidem*; I. Stoian, *ibidem*; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 152—153 ; Á. Dobó, *ibidem*.

Traducerea: „(eu) Σκίρτος Δακήσις, eliberat, cu șase victorii, părăsind viața înainte de vreme, sînt înmormîntat la Tomis, avînd mormîntul locuință; eu vă urez vouă să fiți sănătoși!“

Numele gladiatorului, cu care începe textul, este Σκίρτος Δακήσις, în care, al doilea cuvînt, adjectivul latin *Dace(n)sis*, încă neîntîlnit, este derivat din etnonimul *Dacus*. Acest *Dace(n)sis* era o dovadă îndeajuns de grăitoare pentru a-l considera pe gladiator ca fiind dac de origine [7], deși, s-a atras atenția, că *Scirtus* este un bine-cunoscut antroponim illyr [8]. În fața acestui echivoc, R. Vulpe a încercat o altă interpretare, în sensul că *Scirtus*, illyr după nume, este *Dace(n)sis* nu ca origine etnică, ci numai ca proveniență geografică, adică un illyr colonizat în provincia Dacia și de aici, din patria adoptivă, a venit în provincia *Moesia* inferior stabilindu-se la *Tomis* [9]. S-ar părea deci ca această explicație să fie singura posibilă, pentru ca un gladiator de origine illyră să fie în același timp *Dace(n)sis*.

Totuși, neexistînd alte exemplificări, pare a fi puțin probabil, ca un illyr, chiar dacă a trăit un timp în Dacia și apoi s-a mutat în Moesia inferior, să-și spună *Dace(n)sis*. În textele epigrafice, originea sau proveniența unui gladiator se indica printr-un etnic substantival [10]. Originea gladiatorului, exprimată printr-un adjectiv, se întîlnește atunci cînd se

[7] Gr. Tocilescu, *ibidem*, „Skirtos le Dace“; V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum. Considerații istorice*, București, 1912, p. 32, Scirtus *Dacensis* „singur spune că e dac“; idem, *Începuturile vieții romane la Gurile Dunării* (ediție îngrijită de R. Vulpe), București, 1974[2], p. 77, 255, „gladiator dac la Tomis“; idem, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 229, „Skirtos «Dacul», din Tomi“.

[8] G. G. Mateescu, *Ephemeris Dacoromana*, I, 1923, p. 79, „un gladiatore di Tomi chiamato cosi ci dichiari precisamente la sua origine dacica... sarà stato fose un nome generale balcanico“, dar se aduc și exemple cu „origine illirica, ossia anche greca“. *Scirtus*, ca nume specific illyric, era cunoscut lui H. Krahe, *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg, 1929, p. 102; A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, Viena, 1957, p. 314; cu noi argumente de R. Vulpe, *op. cit.*, p. 153—163 și de I. I. Russu, *Illirii. Istoria, limba și onomastica. Romanizarea*, București, 1969, p. 264. Tot ca illyr, *Scirtus* este considerat de Gh. Ștefan, *ibidem*; I. Stoian, *ibidem*, chiar dacă *Scirtus* este illyr, adaosul *Dacensis* „arată în mod evident originea dacă a gladiatorului“. La o origine eventual grecească a antroponimului *Scirtus*, s-a gîndit G. G. Mateescu, *op. cit.*, p. 79 și apoi L. Robert, *op. cit.*, p. 300; cf. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 157—158; mai nou, L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 508—509, referindu-se printre alte nume și la Σκιρτ—, „les noms commençant par *Sk* sont fréquent chez les Illyriens“; la fel și la Á. Dobó, *ibidem*. În ce privește ἐλεύθ(ερος), R. Vulpe, *op. cit.*, p. 151, nota 5, consideră că ar fi calitatea de *ingenuus*. Este adevărat că se întîlnesc *ingenui* printre gladiatori (G. Lafaye, *DA*, II, 2, p. 1374), dar aici el este tot un sclav gladiator *liberatus*, așa cum se întîlnesc în inscripțiile ILS, 5086, *Threci Voluseno lib(erato) VIII (= octava* sc. *pugna)*; ILS, 5095, *Beryllus esse (darius) lib(eratus) XX (= viginta pugna)*; ILS, 5096, *C. Pomp. Mart. esse(darius) lib(eratus) Faustus c(oronarum) XXXVII*; ILS, 5105, *Lyco lib(eratus) mur(myllo) scaev(a)*; CIG, 2889, Πέπλος ἐλεύ(θερος) etc. (G. Lafaye, *op. cit.*, p. 1375). De altfel, în onomastica illyră, numele *Scirtus,—a*, este purtat de sclavi, pe cînd *Scirtius,-ia*, de oameni liberi (H. Krahe, *ibidem*; A. Mayer, *ibidem*).

[9] R. Vulpe, *Apulum*, V, 1965, p. 154 și urm.; idem, *Din Istoria Dobrogei II. Românii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 359; idem, în aparatul critic la V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la Gurile Dunării*, București, 1974[2], p. 165—166; Á. Dobó, *ibidem*.

[10] ILS, 5101, *nat(ione) Aedu(u)s*; ILS, 5095, *n(atione) Arabus*; ILS, 5118, *natione Batavus*; ILS, 5098, *natione Bessus*; ILS, 5111, *nat(ione) Dacus*; ILS, 5087, *natione Hispan(us)*; CIL, VI, 10.184, *Hispanus*; ILS, 5092, *nat(ione) Raet(us)*; ILS, 5113, *nat(ione) S[y]rus*; ILS, 5085, *natione Traex*; ILS, 5093, *Treb(ocus ?)*; ILS, 5104, *natione Tunger* etc.

indică o localitate, de obicei un oraş [11]. Există deci puţină certitudine, că prin *Dace(n)sis* s-ar fi indicat *Dacia*, presupusa provincie adoptivă a lui *Scirtus*, de aceea trebuie să încercăm a afla o altă explicaţie.

Printre numeroasele categorii de gladiatori, figurează şi nume luate de la un anumit popor: *Gallus*, *Samnis* şi *Thraex* (sau *Thrax*) [12]. Dar *Dace(n)sis*, fiind un adjectiv, aici este cu totul de altă nuanţă. Credem deci, aşa cum vom încerca a demonstra, că *Dace(n)sis* este un atribut direct al lui *Scirtus* şi se leagă de o anumită specializare, dexteritate, a gladiatorului de la Tomis.

În inscripţiile funerare, specialitatea gladiatorului se arată fie înainte fie îndată după nume. Astfel, după nume: *Thelyphus Samnes* [13], *Macedo Thr(aex)* [14], *Maximus Iulianu(us) essed(arius)* [15], *Hylas dymacherus sive assidarius* [16], *Paeraegrinus myrmillo* [17], *Crispus provocator* [18], *Amabilis secutor* [19], *Generosus retiarius* [20] şi încă altele. Chiar la Tomis, o inscripţie, în amintirea altui gladiator, începe: Ἀγροῖκον πυγμῇ προβοκάτορα χερετερόπλον „Agroicos *provocator* cu mîna stîngă în luptă" [21]. Găsim deci, că ar fi mult mai indicat în a considera că *Dace(n)sis* din inscripţia lui *Scirtus* să fie mai curînd o specializare în luptă a gladiatorului, decît originea sau provenienţa.

Între denumirile de gladiatori, specializaţi în anumite lupte, găsim cîteva, care, sub formă de adjective, derivă de la o anumită armă (ofensivă sau defensivă) sau unealtă sau obiect folosit în luptă. Astfel: *cruppellarius* [22] de la *cruppa* „armură (?)" celtică [23]; *essedarius* de la *essedum* „car de luptă" celtic [24]; *falcarius* de la *falx* „sabie în formă de coasă" [25]; *hastatius (?)* [26] de la *hasta* „lance"; *iaculator (?)* [27] de la *iaculum* „plasă";

---

[11] ILS, 5119, *Aculeiensis* (pentru *Aquileiensis*); ILS, 5088, 5089, 5117, *Alexandrin(us)*, şi *nat(ione) Alexandrinus*; ILS, 5122, *Dertonensis*; ILS, 5121, *n(atione) Mutinensis*; CIL, VI, 10. 184, *natione Pal(l)antinus*; ILS, 5120, *n(atione) Viannensis* (pentru *Viennensis*) etc.

[12] G. Lafaye, *op. cit.*, p. 1584—1585, 1587—1588; L. Friedlaender, *Darstellung aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von Augustus bis zum Ausgang der Antonine*, în prelucrarea lui G. Wissowa, vol. IV, Leipzig, 1921⁴, p. 258 şi urm., în capitolul lui F. Drexel, *Kostum und Bewaffnung der Gladiatoren*.

[13] ILS, 5085.

[14] ILS, 5089.

[15] ILS, 5094.

[16] ILS, 5097.

[17] ILS, 5100.

[18] ILS, 5108.

[19] ILS, 5111.

[20] ILS, 5117.

[21] Gh. Ştefan, *op. cit.*, p. 31—32, fig. 1; I. Stoian, *op. cit.*, p. 199, pl. LI, fig. 1.

[22] G. Lafaye, *op. cit.*, p. 1588.

[23] Cf. A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1967⁴, p. 152.

[24] G. Lafaye, *DA*, II, 1, p. 815—817; L. Friedlaender, *op. cit.*, p. 265—266.

[25] Mai jos p. 122.

[26] În inscripţia CIL, VI, 10. 206 *(opus musivum)* apare de două ori ASTACIVS, dar ar putea fi un nume propriu, odată pentru un *retiarius* altă dată pentru un *lorarius (?)* (cf. G. Lafaye, *DA*, II, 2, p. 1598, fig. 3598).

[27] CIL, VI, 10.206 *(opus musivum)*, un IACVLATOR, dar poate a fi numele unui *lorarius (?)* (cf. G. Lafaye, *ibidem*); există totuşi termenul militar *iaculator* (CGL, III, 298, 21).

laquearius de la *laquea* „laț", „lassou" [28]; *manicarius* de la *manica* (armă de aspect necunoscut ?) [29]; *parmularius* de la *parma, parmula* „scut tracic" [30]; *retiarius* de la *rete* „plasă", „rețea" [31]; *sagittarius* de la *sagitta* „săgeată" [32]; *spatharius* de la *spatha* „sabie" de origine grecească [33]. În fața unor asemenea exemple, se poate admite că prin *dace(n)sis* se designează un gladiator care luptă cu o armă cunoscută sub numele de **daca*, denumire ce nu poate fi streină de populația și neamul dacilor [34]. Cuvîntul **daca* a intrat în lexicul roman, păstrat însă numai în limbile din occidentul latin [35].

---

[28] G. Lafaye, *op. cit.*, p. 1589; L. Friedlaender, *op. cit.*, p. 262.

[29] Cf. L. Friedlaender, *op. cit.*, p. 267.

[30] Suetonius, *Domitianus*, 10.

[31] G. Lafaye, *op. cit.*, 1585—1586; L. Friedlaender, *op. cit.*, p. 260—261.

[32] G. Lafaye, *op. cit.*, p. 1589; L. Friedlaender, *op. cit.*, p. 266.

[33] G. Lafaye, *op. cit.*, 1585.

[34] Din *Daca* nu se putea ajunge la o formă de adjectiv cu desinență-*arius*, ca *essedarius, retiarius* etc. Credem că **daca*, arma dacică, poate să provină numai de la *Daci*, adică un derivat al acestui substantiv și nu invers, cum preconiza C. Daicoviciu, *Istoria României*, I, sub red. C. Daicoviciu, E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ștefan, București, 1960, p. 258, „că numele de *dac* pare să provină de la cuvîntul **daca*, nume ce însemna în limba geto-dacă «cuțit», «pumnal» și fusese arma caracteristică a acestei populații". De obicei, numele de obiecte, arbori sau plante, după numele unui popor, derivă din numele etnicului respectiv și nu invers; astfel: *armeniaca*, arbore din Armenia (TLL, II, 610); *britannica*, plantă din *Britannia* (A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 76); *dalmatica*, îmbrăcăminte de origine dalmată (TLL On, III, 20); *dardana*, plantă medicinală din Dardania (TLL, V, 38; cf. A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 164); *francisca*, arma francilor (Du Cange, *Glossarium*, III, p. 592); *persicus*, pom fructifier din Persia (TLLex, IV, 623—624; cf. A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 500); *sarmaticus*, o anumiă țesătură (Du Cange, *Glossarium*, VII, p. 312); σκυθικά, încălțăminte scitică (Hesychius *s. v.*) etc. Alte etimologii pentru daci: P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der Griechieschen Sprache*, Göttingen 1896, p. 202, 214, 221, înrudire cu frigianul *daos* „lup", la rîndul lui din radicalul **dhu-* „stürmen", „a ataca", „a năvăli"; D. Detschew, *Die Thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, p. 546, i.-e. **dhag-* „scharf", „ascuțit", „tăios" (probabil de aici a fost preluată ideia de către C. Daicoviciu); I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967², p. 100, posibil din i.-e. **dha-k-*, radicalul **dhe-* „a pune", „a așeza"; M. Eliade, *De Zalmoxis à Gengis-Khan*, Paris, 1970, p. 13, plecînd de la sugestia lui P. Kretschmer, că frigianul *daos* „lup" (la Hesychius, *s. v.*), „les Daces s'appelaient eux mêmes plus anciennement des «loups» ou «ceux qui sont pareils aux loups», «ceux qui semblent aux loups»".

[35] Se admite că **daca* să fi existat în latina populară, păstrat în neap. *dake*, ital. *daga*, v. catal. *daiga*, catal. și span. *daga*, port. *adaga*, prov. *daga*, fr. *dague* (W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935³, p. 228, nr. 2456). Se pare că în epoca romană tîrzie (sec. VI), în vest, *Daci* erau numiți *Dagi* (Isidorus, *Etym.*, IX, 2, 89), ceea ce ar explica fonetismul din limbile latine occidentale. În scrierile medievale latine, cuvîntul este *daga, dagga, dagha, diga*, cu înțeles de *pugio, sica, ensis, magnus cultelus* (Du Cange, *Glossarium*, III, p. 3). Cuvîntul este prezent și în țările germanice (*degen, daggert, dagge* etc., „kurzes Schwert"), ca și în Anglia și Scoția, dar, peste tot în aceste țări, el este un împrumut francez (Fr. Kluge, W. Mitzka, *Etymologisches Wörterbuch der Deutsche Sprache*, Berlin, 1967²⁰, p. 125). În v. fr. *dague* (subst. fem.) este atestat mai întîi în 1229 și uneori a fost considerat a fi un împrumut din ital. sau prov. *daga*. În vechea vorbire franceză, cuvîntul însemna un pumnal cu lama ascuțită și lată ce putea pătrunde prin cuirasă și cămașa de zale și adesea denumit *dague de miséricorde* sau, simplificat, *miséricorde*, fiind folosit împotriva adversarului căzut de pe cal și care nu implora îndurare. Originea latină a cuvîntului a fost arătată mai întîi de H. Schuchard, *Globus*, LXXX, p. 206—208 și *ZRP*, XXVI, 1902, p. 115, ca provenind din **daca*, cu înțeles de *daca ensis* „sabie dacică"; L. Șăineanu, *ZRP*, XXXI, 1907, p. 259, propune o origine persană *teg, taega* „Schwert", „sabie"; E. Gamilscheg, *ZRP*, XL, 1920, p. 517—518; XLII, 1922—1923, p. 86—89 și *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg, 1928, p. 287—288, **daca* în sensul de „sabie dacică" nu se sprijină pe fapte de tradiție; B. Terracini, *Archivo Glottologico Italiano* (dir. P. G. Goidànich), XX, 1926, p. 151, plecînd de la cuvîntul latin *daculum*

Sensul de **daca*, adică armă dacică, credem că este cel de „sabie dacică", „sabie curbă", „încovoiată". Folosirea unor arme streine de către gladiatorii romani este cunoscută : *spatha* sabie de tip grecesc [36], *sica* pumnal tracic [37] ; *parma* scut tracic [38] ; *essedum* car de luptă celtic [39] etc.

În lexicul latin, **daca* nu este singurul cuvînt care derivă de la numele poporului dac. Astfel, în CGL, I, 84, 91, găsim : *gladium ensem telum mucronem sica(m)- daculum*, deci cele şase sînt sinonime. Glosarul dovedeşte că în limba populară latină exista cuvîntul *daculum* „sabie" sau „pumnal", neatestat în alte scrieri, păstrat însă în cîteva limbi romane din occident, dar cu înţeles de „coasă", mai rar „cosor". S-a admis de unii, că *daculum* este diminutiv al lui **daca*,dar păstrarea cuvîntului numai în cîteva limbi latine din occident, pe o arie destul de restrînsă (nordul Spaniei şi jumătatea de sud a Franţei), ca şi faptul că cuvîntul are înţeles de „coasă", „secere", „cosor" şi nu de „sabie", a făcut să i se caute o altă etimologie [40], dar fără o adeziune unanimă.

(mai jos nota 40), pe care îl crede de origine ligurică, postulează existenţa unui cuvînt **daca* în limba ligură ; W. Meyer-Lübke, *ibidem*, **daca*, cu sens de *daca ensis*, cuvînt latin, „dakisches Messer", „Dolch", s-a format în nordul Italiei, de unde s-a răspîndit în vestul latin ; O. Bloch, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, în colaborare cu W. v. Wartburg, I, Paris, 1932, p. 198, cuvînt de origine obscură, iar un cuvînt latin **daca* „sabie dacică", neexistînd în textele latine, ar fi puţin probabil ; W. v. Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch*, III, Leipzig-Berlin, 1934, p. 1—2, admite cuvîntul latin **daca* „dakisches Messer" ; P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, II, Casablanca-Paris, 1957, p. 1080, *dague* „peut-être lat. pop. *daca* épée dace" ; Ad. Hatzfeld, A. Darmsteter, A. Thomas, *Dictionnaire général de la langue française*, Delagrave-Paris, 1964, p. 618, *daga*, *dague*, origine necunoscută ; A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterand, *Nouveau Dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964, p. 219, *dague* origine obscură, dar ar putea proveni din latinul *daca ensis* „épée dace". C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, II, Firenze, 1951, p. 1204, „*daga*... le altre spiegazioni (lat.* *daca* [*ensis*] o pers. *teg.* spada) sono aleatorie" ; J. Corominas, *Diccionario critico etimologico de la lengua castellana*, II, Berna, 1970, p. 103, „*daga* di origen disconocido".

[36] Nota 33. A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 638—639, se admite o etimologie grecească şi se presupune şi una germanică.

[37] CGL, II, 183 b, *sica* θρακικὸν ξίφος ἐπικαμπές ; Val. Maximus, III, 2, 12 ; L. Friedlaender, *op. cit.*, p. 263—264 ; A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 623.

[38] Hesychius, *s.v.*, πάρμη θράκιον ὅπλον : CGL, II, 142, 19, *parma* θρακικὸν ὅπλον ; G. Lafaye, *op. cit.*, p. 1587 ; D. Detschew, *op. cit.* p. 358—359 ; cf. M. Niedermann, *Essais d'étimologie et de critique verbale latine*, Neuchatel, 1918, p. 36 şi urm. ; H. Meltzer, *Berliner Philologische Wochenschrift*, XXXIII, 1920, p. 783 ; A. Ernout. A. Meillet, *op. cit.*, p. 484.

[39] A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 202.

[40] Cuvîntul a supravieţuit în piem. *dai(a)*, prov. *dalh*, fr. *dail* (subst. masc.), *daille* (subst. fem.), prov. *dalh*, catal. *dalla* (de aici span. *dalle*), sav *dal'*, lyon. *dâyi* „coasă" ; catal. *dall*, ins. Menorca *day* „cosor" ; derivate : v. fr. *dailler*, prov. *dalhar* „mit der Sichel mähen" ; gasc. *redalh*, catal. *redall* „Grummet", „otavă" (W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 229, nr. 2457). În literatura latină medievală apare deabia în anul 1465, sub *dalha*, *dallis* „coasă" şi *daliare*, *dalliare* „a cosi" (Du Cange, *Glossarium*, III, p. 4), iar în scrierile dialectale franceze din sud, începînd cu anul 1416 (Ad. Hatzfeld, A. Darmsteter, A. Thomas, *op. cit.*, p. 618). După H. Schuchard, *ibidem*, cuvîntul, cunoscut în nordul Spaniei şi sudul Franţei, îşi trage originea din lat. *daculum*, derivat din **daca* „dakisches Schwert" ; M. Niedermann, *op. cit.*, p. 49, lat. *daculum* „coasă" este de origine ligurică, această limbă înrudită fiind cu limba siculică, unde găseşte ζάγκλη sinonim cu grec. δρέπανον „coasă" şi reconstituie liguricul **dankla*, **dalkla*, **dalklon* ; de aici o presupusă formă liguro-latină **dalculum*, din care a provenit *daculum* ; la rîndul lui, din **dalculum*, prin trecerea lui *d* la *l*, se formează ital. *falcula* şi din acesta, ca un derivat secundar, lat. *falx* „coasă" ; o bună rezumare a studiului etimologic a lui M. Niedermann, o găsim la H. Meltzer, *op. cit.*, p. 783, „an der Hand von δάγκλη = ζάγκλη auf Münzen des 6. und 5. Jhrh. v. Chr. von *phanclas* = *faculas* für *falculas* bei Varro und von romanischen Ausdrücken

Pentru sabia dacică (**daca, daculum)* însă, după cum se deduce din două texte latine, romanii foloseau cuvîntul *falx* „coasă“, din motiv că această armă avea într-adevăr forma uneltei agricole. Găsim astfel la Statius, *Achilleis*, II, 131—135, ed. H. W. Garrod, Oxford, 1906:

> *. . . didici, quo Paeones arma rotatu,*
> *quo Macetae sua gaesa citent, quo turbine contum*
> *Sauromates f a l c e m q u e G e t e s arcumque Gelonus*
> *tenderet et flexae Balearicus actor habenae*
> *quo suspensa trahens libraret*[41]...

În poemul *Achilleis*, deși inspirat din ciclul troian, unele versuri au fost concepute sub impresia războaielor purtate de împăratul Domițian împotriva germanilor, sarmaților și dacilor[42]. În versurile 131—135, fiecare popor este amintit cu o anumită armă specifică: sarmații cu *contus*

---

für „Dolch“ wie ital. *daga* und für „Sichel“ wie altfranz. *dail, daille* erschliesst der Verf. ein ligurisches **danklon, *dankla,* aus dem durch Anähnlichung **dalklon, *dalkla* geworden sei, das dann im Lateinischen über **palkla* zu *falcula* geführt habe, aus dem als aus einem scheinbaren Deminutivum endlich *falx* entstanden wäre“; A. Walde, *Wochenschrift für klassische Philologie,* 1920, p. 375, exprimă îndoieli în ce privește originea ligurică, **dalklom* nefiind atestat pe teritoriul propriu-zis liguric; E. Gamilscheg, *ibidem,* se pronunță pentru o etimologie celtică, cunoscut fiind irl. *delg* „spine“, „ac“, de unde reconstituie cuvîntul gallic **dalgis*; J. Brüch, *ZRP,* XLI, 1921—1922, p. 583—584, *daculum,* un obiect de formă intermediară *sabie/coasă* și „das dakische Kurzschwert ist auf der Trajanssäule oft genug abgebildet“; W. v. Wartburg, *op. cit.*, p. 2—3, **daculu-,* „Sense“, ca origine pentru cuvintul sinonim din limbile romanice; B. Terracini, *op. cit.*, p. 126—129, 148—152, *daculum,* origine ligurică, fără alte argumente mai convingătoare decît cele ale lui M. Niedermann; W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 209, nr. 2457, pentru *daculum* arc in vedere înaintea tuturor etimologia propusă de H. Schuchard; P. Robert, *ibidem, dail, daille,* „sorte de faux à manche court“, originea în lat. pop. *daculum,* „peut-être diminutive de *daca*“; Ad. Hatzfeld, A. Darmstetar, A. Thomas, *ibidem, dail, daille,* de origine nesigură, s-ar putea apropia de goth. *dailla* „parte“, *daillan* „diviser“; A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterand, *ibidem,* fr. *dail, daille,* din lat. *daculum,* la rîndul lui din **daca* ,dar posibilă și o origine ligurică; A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 214, resping construcția etimologică a lui M. Niedermann, potrivit căreia lat. *falx* este un derivat din *falcula* și nu invers, aceasta, la rîndul ei, ca provenind dintr-un presupus liguric **dhalkla,* care ar fi dat lat. *falcula*; cei doi autori pun sub semnul întrebării dacă lat. *daculum* este într-adevăr de origine ligurică.

[41] Traducerea lui M. Nissard, *Stace, Martial, Manilius, Lucilius Junior, Rutilius, Gratius Faliscus, Nemesianus et Calpurnianus. Oeuvres complètes avec la traduction français,* Paris, 1865, p. 321, „j'appris comment les Péons font tournoyer leurs armes, comment les Macètes lancent leurs javellots, comment les Sarmates font tourbilloner leur ceste, comment les Gètes brandissent la faux, comment le Gélon tend son arc, comment enfin le frondeur des îles Baléares balancent sa courroie sifflante“. Versurile nu au fost luate în considerare de editorii FHDR, I, deși sînt semnificative pentru istoria dacilor în timpul lui Domițian. De asemenea au fost omise tot din *Achilleis,* II, 84—86:

> *...subeunt, quales Maeotide ripas,*
> *cum Scythicas rapuere domos et capta G e t a r u m*
> *m o e n i a, sepositis epulantur Amazones armis.*

Traducerea lui M. Nissard, *ibidem*: „elles entrent semblables aux Amazones, quand sur les rives méotides elles reviennent, après avoir ravagé les demeurs des Scythes et s o u m i s l e s p e u p l a d e s g è t e s, déposer leurs armes et livrer aux festins“. Observația noastră este în legătură cu *et capta Getarum moenia,* care nu pot primi traducerea de mai sus, ci mai curînd *et conquis les citadelles des Gètes*“, „și au cucerit cetățile geților“ (= ale dacilor); versul a fost inspirat din episoadele războaielor dacice ale lui Domițian.

[42] Nota precedentă.

„suliță", „țepușe"[43], geții cu *falx* „coasă", gelonii[44] cu *arcus* „arcul", *Macedae*[45] cu *gaesa* „suliță lungă" celtică[46], balearii cu *habena* „praștia".

Al doilea exemplu este oferit de Fronto, *Principia historia*, ed. C. R. Haines, II, Londra, 1920, p. 204 = FHDR, I, p. 533. [*Traianus*] ... *in bellum profectus est cum cognitis militibus hostem Parthum contemnentibus, sagittarum ictus post ingentia D a c o r u m f a l c i b u s inlata volnera despicatui habentibus.* „[Traian] a plecat la război cu soldați încercați, care disprețuiau pe parți, dușmanii noștrii și nu se speriau de săgețile acestora după grozavele răni pricinuite de c o a s e l e d a c i l o r".

Este pe deplin sigur, că *falx* a geților din poemul lui Statius și *Dacorum falces* din scrierea lui Fronto nu trebuiesc luate în sensul propriu de „coase" ci în cel de „săbii încovoiate getice, dacice". Din *daculum*, cu sens primar de „sabie", ușor s-a putut atunci ajunge la înțelesul popular de „coasă".

Dar există și o dovadă că *falx* „sabia dacică" era folosită de gladiatori; astfel CGL, V, 599, 23, *falcarius gladiator falcem gerens.* Prin analogie, credem atunci că și *Scirtus Dace(n)sis*, de la Tomis, era un *falcarius*, adică gladiator specializat în mînuirea săbiei dacice. S-ar putea admite deci identitatea *dacensis* = *falcarius*, ca și *thraex* = *parmularius* (evenual *sicarius*)[47].

Pe Coloana lui Traian, în cîteva scene, se văd asemenea săbii recurbate, de diferite mărimi; 1° sabie foarte scurtă, un fel de pumnal mai lung recurbat (pe soclul Coloanei), cu care se sinucide Decebal în scena CXLV și care corespunde unei *sica*, armă folosită cu predilecție de traci, chiar cuvîntul, de împrumut în limba latină, ar fi tracic[48] (poate același cuvînt și în limba dacică[49]). Cu aceeași armă se sinucide Decebal și în scena de pe bazoreliefful stelei funerare a lui Tib. Claudius Maximus, de la Grammeni,

---

[43] Cuvîntul este de origine grecească și nu iraniană (A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 140); poetul se referă la sarmații iazygi, care probabil că foloseau o armă asemănătoare.

[44] Poetul sigur că se referă la sarmații răsăriteni, roxolanii.

[45] Populație necunoscută, dar, deoarece luptă cu *gaesum* (nota următoare), ar putea fi celtică; s-ar putea avea în vedere populația **Magetae*, dedusă din Caesar, *Bell. Gall.*, I, 31, *Admagetobrigae*, din *Ad Magetobriga* (M. Jhm. *RE-PW*, I, 377).

[46] A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 265.

[47] Intervine o neconcordanță între calitatea de *dacensis* = *falcarius* și imaginea gladiatorului de pe stela funerară de la Tomis (cea mai clară reproducere fotografică la I. Stoian, *op. cit.*, p. 354, pl. L), în care, *Scirtus Dace(n)sis* ține un *tridens* și un *pugio* în mîna stîngă, care sînt caracteristice pentru un *retiarius*; la fel și *manica* pe brațul stîng, *galerus* pe umărul stîng, *subligaculum, balteus* și *fasciae*, ce se văd bine în imagine, sînt obișnuite pentru un *retiarius* (G. Lafaye, *op. cit.*, p. 1585—1586), în schimb îi lipsește *rete* „plasa" în mîna dreaptă. În mîna dreaptă, *Scirtus* ține o armă (nu este însă un *gladius* cum s-a crezut) de o formă rar întîlnită, care, în loc de tăiș în formă de lamă obișnuită, are trei lame (?) sau trei tije (?) fără vîrf, de lungimi diferite (L. Robert, *Les gladiateurs*, p. 104, nr. 44, pl. IV; p. 232, nr. 296, pl. XX; p. 236, nr. 300, pl. V). Desigur că această curioasă armă nu poate fi o **daca*. Există însă cazuri cînd un *retiarius* nu este obligat să lupte cu armele specifice acestei categorii de gladiatori; astfel, se cunosc cazuri, cînd un *retiarius* în loc de *tridens* ține o *hastă* (G. Lafaye, *ibidem*). Dar, în același timp, un gladiator putea să aibă două specialități, astfel: ILS, 5097, *Hylas dymacherus sive assidarius.* S-ar putea deci, ca și *Scirtus* să fie gladiator cu două specialități: *dacensis* = *falcarius* dar și *retiarius.*

[48] Nota 37.

[49] Ar fi posibil, ca numele lui *Comosicus*, rege dac, urmaș al lui *Burebista* (Iordanes, *Getica*, 73), să fie format din *Como-* și *sica(?)*.

din Macedonia [50]. Poate tot aici ar fi de amintit *cultro Getico* „cu un pumnal getic“, cu care a fost omorît comandantul roman Cyrillus din ordinul lui Vitalianus, în anul 514 (Marcellinus Comes, *Chronicon*, 514, 5); 2° tot pe Coloana lui Traian, se văd săbii încovoiate, ceva mai lungi (soclul Coloanei şi scenele : LXXII, LXXVIII, XCV, XCVI, CLI), pe care noi le identificăm cu *dacula* din glosar [51] ; 3° tot în scenele Coloanei, se văd săbii dacice încovoiate foarte lungi (scenele : LXVI, CXLIV), care sînt de identificat cu **dacae* [52]. Aceeaşi sabie, mînuită cu ambele mîini, se vede şi pe metopele monumentului-trofeu de la Adamclisi [53], ca şi pe monumentul primipilarului Sex. Vibius Gallus din *leg. XIII Gemina*, care doboară în luptă doi daci purtători ai acestei arme [54]. S-ar putea ca tot o asemenea armă să fi avut în vedere Claudianus, XXVIII, 335, în versul *Dacica ... fregerat Ulpius arma.*

Vechimea gladiatorilor luptători cu **daca* sau *daculum* ar putea fi de la o mare reprezentare de circ sau amfiteatru, cînd ar fi fost expuşi numeroşi prizonieri de război de neam dacic pentru a se înfrunta între ei sau cu captivi din alt neam [55]. Un sîngeros spectacol de acest gen, aminteşte Dio Cassius, LI, 22, 6, cînd, cu prilejul consacrării sanctuarului lui C. Iulius Caesar de către Augustus, în anul 29 î. e. n., au fost puşi să lupte daci cu suebi — Δακοί τε καὶ Σουῆβοι ἐμαχέσαντο. În *Curiosum Urbis Regionum* şi în *Notitia Regionum Urbis*, se aminteşte despre un *ludus Dacicus* [55] „şcoala dacică de gladiatori“ de la Roma, construită sub Domiţian [57], probabil în urma capturării de prizonieri din Dacia. După primul război dacic, în anul 103, Traian, ne informează Dio Cassius, LXVIII, 10, 2, dădu reprezentări cu lupte de gladiatori, iar după cel de al doilea război, spune tot Dio Cassius, LXVIII, 15, 1, spectacolele au durat, în total, 123 de zile, în care au fost ucise 11.000 de fiare sălbatice şi au luptat 10.000 de gladiatori. După *Fasti Ostienses*, au fost mai multe lupte de gladiatori, prezidate şi organizate de Traian, începînd din vara anului 107, încheindu-se la 1 nov. 109, în total 117 zile, în care s-au înfruntat 2 941 perechi, adică 5 882 de

---

[50] M. P. Speidel, *Journal Roman Studies*, LX, 1970, p. 142 şi urm., pl. XIII. În săpăturile arheologice din cetăţile şi aşezările dacice, au fost aflate numeroase *sicae* de diferite mărimi.

[51] Un exemplar aflat în unul din depozitele de unelte dacice de fier de pe terasa VIII de la Grădiştea Muncelului (C. Daicoviciu, *Studii şi cercetări de Istorie veche*, IV, 1—2, 1953, p. 169, 171, fig. 22 a ; H. Daicoviciu, *Dacii*, Bucureşti, 1972[3], p. 236).

[52] V. Pârvan, *Getica*, p. 497—498, 506 şi urm., fig. 341, 342 ; H. Daicoviciu, *ibidem*.

[53] F. B. Florescu, *Monumentul de la Adamklissi*, Bucureşti, 1961[2], p. 426, şi urm. (metopele: XVI—XVIII, XX, XXII, XXXIII—XXXV, XXXVII) ; idem, *Das Siegesdenkmal von Adamklissi — Tropaeum Traiani*, Bucureşti-Bonn, 1965, p. 417 şi urm. (aceeaşi numerotare a metopelor).

[54] CIL, III, 14187[3] (= 13648 = 6984) ; ILS, 2663 ; I. I. Russu, *Acta Musei Napocensis*, VIII, 1971, p. 531—537.

[55] Tot în urma unor strălucite victorii şi capturări a numeroşi prizonieri, au apărut gladiatorii *Samnites, Galli, Thraci, essedarii* pe arenele amfiteatrelor romane (G. Lafaye, *DA*, II 1, p. 817 ; idem, *DA*, II, 2, p. 1576—1577, 1584—1585, 1587—1588).

[56] H. Jordan, *Topographie der Stadt Rom im Altertum*, II, Berlin, 1871, p. 23—25, 544.

[57] H. Jordan, *op. cit.*, p. 32, 133—134 ; H. Jordan, Ch. Huelsen, *Topographie der Stadt Rom im Altertum*, I, Berlin, 1907[2], p. 299.

luptători[58]. Anterior, în anul 106, viitorul împărat, Hadrian, organizează și prezidează un măreț spectacol, cu lupte de gladiatori, în cinstea victoriei obținute de Traian în Dacia[59]. La fel, în anul 109, Traian mai organizează și prezidează o *naumachia* „luptă navală de gladiatori", timp de șase zile, în care s-au înfruntat 127 perechi, adică 254 persoane și care se încheie la 24 nov. 109[60]. Sau asemenea spectacole, cu o atît de mare mulțime de luptători, se puteau organiza numai în urma capturării unor numeroși prizonieri daci, obligați să lupte între ei[61]. Un ultim spectacol, la care probabil că au participat tot captivi daci (în majoritate), a avut loc în anul 113, în care au luptat 1 202 perechi, adică 2 404 gladiatori[62].

Cu toate acestea, din știrile pe care le deținem, luptele de gladiatori cu sabia dacică nu au devenit populare la Roma, dar, din inscripția lui *Scirtus Dace(n)sis* putem deduce că ele au fost căutate în orașele grecești de pe coasta de apus a Pontului Euxin și, probabil, în unele orașe din vestul Asiei Mici[63].

Sabia recurbată dacică a fost folosită și de soldații unor unități auxiliare ale armatei romane. Faptul este scos în evidență de inscripția de la *Camboglanna*, din nordul provinciei Britania, cu unitatea *coh. I Aelia Dacorum milliaria*[64], formată la început din daci[65] și care folosea sabia curbă dacică ; pe monumentul epigrafic, alături de textul inscripției, se vede sculptată această armă[66]. S-ar putea însă, ca în anii 218—222, de cînd datează monumentul[67], sabia curbă dacică să fi devenit doar emblema cohortei și, mai puțin probabil, că soldații unității să mai fi fost recrutați dintre dacii ce mai foloseau vechea lor armă. Totuși, în CGL, III, 298, 21 (în

---

[58] A. Degrassi, *Inscriptiones Italiae. Fasti et elogia*, XIII, 1, Roma, 1947, p. 195, fragm. XXI—XXII și p. 227 ; L. Vidman, *Fasti Ostienses*, Praga, 1957, p. 19, 59—60 ; E. M. Smallwood, *Documents illustrating the Principates of Nerva, Trajan and Hadrian*, Cambridge, 1966, p. 31.

[59] A. Degrassi, *op. cit.*, p. 227 ; L. Vidman, *op. cit.*, p. 59—60; cf. L. Perret, *Essais sur la carrière d'Hadrien jusqu'à son avenément à l'empire*, Paris, 1935, p. 91—92.

[60] Nota 58.

[61] G. Lafaye, *DA*, II, 2, p. 1576—1577 ; K. S. Painter, *British Museum Quarterly*, XXXIII, p. 126.

[62] Nota 58. Probabil că această soartă au avut-o cei 50.000 (?) de captivi daci (numărul, deși redus, bineînțeles, că nu este cel real), pe care i-a ridicat Traian după războaiele dacice, σὺν τοῖς ὅπλοις „cu armele (lor)", Criton, *Getica*, la Ioannes Lydus, *De mag.*, II, 28 (F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, II B, Leiden, 1925, p. 931 ; FHDR, I, p. 506—507 ; I. I. Russu, *Studii Clasice*, XIV, 1972, p. 117—118); pentru problema captivilor daci, a se vedea constatările lui A. Bodor, *Acta Antiqua Philippopolitana. Studia historica et philologica*, Sofia, 1963, p. 45—52 ; idem, *Acta Musei Napocensis*, I, 1964, p. 137—162.

[63] L. Robert, *Istros*, I, 1934, p. 214—215, fig. 2. stela gladiatorului Ἴστρος πά(λος πρῶτος) provenită fie de la Aphrodisias fie de la Tralles, despre care autorul spunea, „j'incline à croire qu'il venait de cette région", adică din regiunea Dunării dobrogene ; idem. *Les Gladiateurs*, p. 167—168, nr. 151, pl. IX ; după echipament și scut, *Istros* este un *thrax*, dar arma de atac este mai degrabă un *daculum* decît o *sica*.

[64] CIL, VII, 838 ; R. G. Collingwood, R. P. Wright, *The Roman Inscriptions of Britain*, I, Oxford, 1965, nr. 1914, sub *Modio Iulio leg. Aug. pr. pr. coh. I Ael. D(a)c(orum) cui praeest M. Cl. Menander trib.*

[65] C. Cichorius, *RE-PW*, IV, 278—279.

[66] B. Mitrea, *Revista Istorică Română*, IX, 1939, p. 264—270 ; M. Macrea, *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, V, 1944—1948, p. 389.

[67] M. Fluss, *RE-PW*, XV, 2331—2332 ; R. G. Collingwood, R. P. Wright, *ibidem*, *Modius Iulius* este dovedit ca fiind guvernator al Britanniei inferior în anul 219.

capitolul terminologiei militare), δρεπανηφόροι este tradus prin *falacarius* (ca și CGL, V, 294, 15 și 362, 13, *falcarius falcem gerens*), ceea ce ar demonstra că dotarea unor unități cu *falces* „săbii curbe dacice" a mai dăinuit o oarecare vreme în cadrul armatei romane.

Al treilea cuvînt, derivat din numele etnic al dacilor, pătruns în limba latină, este numele unei plante medicinale, δακίσκα, menționat numai la Dioscurides, *De materia medica*, IV, 131, ed. M. Wellmann, II, p. 276 (= FHDR, I, p. 384—385): κατανάγκη. după care urmează alte opt variate denumiri grecești ale plantei și apoi, Ῥωμαῖοι ἕρβα φιλίκλα, οἱ δὲ δατίσκα, οἱ δε Ιόβις μάνους, Δάκοι καρωπίθλα. Deci numele roman al plantei (identificată cu *solanum dulcamara* „viță sălbatică" (?), „Engelsüss"), era *herba filic(u)la* sau *Iovis manus*, dar și *datisca*. Dar δατίσκα nu poate fi decît δακίσκα *(herba dacisca)*, plantă medicinală bine cunoscută (sub καρωπίθλα) și folosită de către daci [68]; confuzia între *c* și *t* este frecventă în texte. Adjectivul *dacisca*, derivat din *Daca*, trebuie că a devenit uzual în Dacia, încă în sec. II, de îndată ce, în prima jumătate a sec. III, găsim nume de persoane cu cognomenul *Daciscus* [69].

ABREVIERI

Ann. Ep = *Année Epigraphique*, Paris.
CGL = *Corpus Glossariorum Latinorum*, ed. G. Loewe, G. Goetz, Leipzig-Teubner, 1888.
CIG = *Corpus Inscriptionum Graecarum*, ed. A. Boeckh, Berlin, 1828.
CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1877.
DA = *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Ch. Daremberg, Edm. Saglio, Edm. Pottier, Paris.
Du Cange, Glossarium = Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, Niort, 1883.
FHDR, I = *Fontes ad Historiam Dacoromaniae pertinentes*, I — *Izvoare privind istoria României*, I, ed. Vl. Iliescu, V. Popescu, Gh. Ștefan, București, 1964.
IGR = *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, Paris 1901.
ILS = H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae*, Berlin, 1892.
RE — PW = *Real—Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Pauly, Wissowa, Kroll, Mittelhaus, Ziegler, Stuttgart, 1893.
TLL = *Thesaurus Linguae Latinae*, Leipzig-Teubner, 1900.
TLLex = Aeg. Forcellini, *Totius Latinitatis Lexicon*, Prati.
TLLOn = *Thesaurus Linguae Latinae. Onomasticon*, Leipzig-Teubner, 1909.
ZRP = *Zeitschrift für Romanische Philologie*, Berlin.

catal.	= catalan.	lyon.	= lyonez.
fr.	= francez.	neap.	= neapolitan (napolitan).
gasc.	= gasconez.	piem.	= piemontez.
goth.	= gothic.	port.	= portughez.
i. -e.	= indo-european.	prov.	= provensal.
irl.	= irlandez.	sav.	= savoiard.

[68] D. Detschew, *op. cit.*, p. 549; I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967², p. 46, 97.

[69] Lactantius, *De mort. pers.*, XXVII, 8, *imperium.. Daciscum*; Hist. Aug., *vita Aureliani*, 38, 4, *Daciscorum*; idem, *vita Claudii*, 17, 3, *Daciscianis*; *Notitia Dign., Or.*, XL, 21, *Dacisci*; *ibidem*, XLII, 24, 28, *Daciscorum*; CIL, III, 7573; VI, 3320, *Daciscus*; CIL, V, 6244, *Dacisqus*; CIL, V, 1047, *Dacisco*; CIL, VI, 2605, *Dacisca*; CIL, III, 5218, *Daccisca*; CIL, V, 3372, *Daciscis*. În inscripția CIL, VIII, 5349, *praeposito vexillat(ionibus) Daciscis*, comanda se plasează spre sfîrșitul sec. II, iar o altă inscripție din *Drobeta* (D. Tudor, *Oltenia Romană*, București, 1968³, p. 489 nr. 50), cu numele lui *Iul. Daciscus*, începînd cu anii de domnie ai lui Septimiu Sever.

ital.	= italic (antic).	span.	= spaniol.
lat.	= latin.	v catal	= vechi catalan.
lat. pop.	= latin popular.	v. fr.	= vechi francez.

LE GLADIATEUR ΣΚΙΡΤΟΣ ΔΑΚΗΣΙΣ DE TOMI

Résumé

Le nom de *Skirtos Dake(n)sis*, sur l'inscription de la stèle funéraire de Tomi, a été expliqué comme étant d'origine illyre, qui a été colonisé dans la *provincia Dacia* d'où il est arrivé et s'est établi en Mésie inférieure. Mais il est peu probable que par *Dake(n)sis* on sous entendrait *Dacia* dans le sens de *domicilium* ou *origo*. D'après notre opinion, *Dake(n)sis* signifie plutôt une certaine spécialisation du gladiateur, c'est-à-dire un combatant avec une ***daca*, arme spécifique aux Daces. Le nom de ***daca*, avec la signification de „poignard", „épée courte", s'est conservé dans certaines langues romanes de l'Occident latin (voir notes 35, 40).

CUM AU DISPĂRUT ȘASE SATE RĂZEȘEȘTI DE PE HARTA MOLDOVEI *

C. MERIȘCA

Moto : *„Stăpînii cu ocini multe înghit ocinile cu stăpîni mulți". (R. Rosetti — Pămîntul — sătenii și stăpînii în Moldova).*

*

„A umblat dumnealui cu meșteșug și a cumpărat aceste sate". (Condica Miclăușană).

*

„Neavînd altă ce face" și „sătui de arșițile strîmbătăților". (Condica Ş̦cheiană).

*

„(. . .) fiindcă într-această moșie dumnealui boeriul este răzăș". (Condica Miclăușană).

Urmărind cauzele înstrăinării ocinilor strămoșești și mijloacele folosite de boieri pentru a le acapara, vom face referințe concrete la situația de pe „marea feudă a Miclăușenilor", din ținutul Romanului — astăzi localitate în jud. Iași — feudă închegată între 1591—1815, care oferă nu numai variate dar și tipice împrejurări și exemple în această problemă.

În general, actele de vînzare-cumpărare apar, oficial, ca tranzacții cinstite, ocinile răzeșești fiind cumpărate cu bani gheață și vîndute „de bună-voie, de nime siliți nici asupriți" etc. Adevăratele cauze, nevoile de tot felul, presiunile exercitate, tertipurile multiple ale boierilor nu apar relatate direct în zapisele care erau doar încheiate la porunca și sub ochii boierului iar grămăticii nu scriau, se înțelege, ceea ce nu convenea stăpînilor.

Cel mai adesea, nu e vorba de o singură cauză, ci de un *complex de împrejurări potrivnice*, de o acumulare în timp a nenorocirilor, a nevoilor și a constrîngerilor de tot felul, pe care poporul nostru, în prudența și înțelepciunea sa, în specifica sa discreție în suferință și-n exprimarea sa metaforică și eufemistică le numește : sabie, tulburare, urgie, năpastă, silnicie, belea, strîmtorare, cădere la strîmtoare, pustiire, strîmbătate, asupreală, răutate etc. — de fapt acumularea mizeriei, anii de foamete, calamitățile naturale (seceta mai ales), războaie, năvăliri, jafuri, abuz de putere, constrîngeri, ignoranță, înșelăciuni, exploatarea nenorocirilor, birul, datoriile, lăcomia celor puternici.

Urmașii lui Miclăuș vornicul (c. 1380—1440) erau desigur mazili și răzeși. Ei aveau, oricum, conștiința că sînt oameni liberi și au stăpînit satul și moșia Miclăușeni precum și, parțial, cel puțin, sate și moșii vecine, ca : Drulești (în sudul satului Butea de azi), Găurenii de alături și altele.

* Articolul reprezintă un capitol din monografia istorică, în manuscris, a Miclăușenilor.

Stăpînirea lor a durat cam un secol şi jumătate (c. 1450—1600). Cînd în 1591 se hotărăsc să-şi vîndă, „de nime nevoiţi, nici asupriţi, ci de a lor bună voie", ocinile strămoşeşti tocmai *vistierului* Simion Stroici, cine știe ce grele presiuni și nevoi i-o fi împins să facă acest lucru ? Doar trei dintre ei, Răsteu stolnicel, Crăste Gațe (Gagea) neamiș și Georgie Mitiutel, probabil frați, împreună cu nepoții de soră, nu participă la vînzare, nefiind se vede de acord și protestează la scaunul domnesc. E o ultimă încercare de rezistență. Dar Simion Stroici le dă 600 de zloți tătărești, adăugați la cei 3 800, prețul dintîi al cumpărării Miclăuşenilor și le închide astfel gura. Se pare că cei care-i vînduseră prima oară locuiau în satul Miclăuşeni, pe care l-au părăsit acum, plecînd poate pe alte ocini ale lor, cine știe pe unde în cuprinsul Moldovei, iar aceștia care au protestat locuiau în Druleşti şi au continuat să rămînă acolo, căci la 1679 încă e pomenită aici familia Gagea [1], de unde și numele locului de azi, între pămînturile CAP Butea.

Din documentele existente referitoare la satele răzeșești urmărite de noi reiese că au existat unele perioade de mari frămîntări, nenorociri și lipsuri materiale, ca cea, de pildă, dintre 1587—1627. Așa se explică cum, în decurs doar de vreo 30 de ani, ocinile satului Găureni sînt cumpărate şi vîndute de vreo şapte ori. Astfel, Stanca, fiica lui Luca Dereptate, vinde sorei sale Anghelina, care cumpără pămînt şi de la nepotul ei, Condrea, fiul Maricăi. Dar, în martie 1594, Anghelina, la rîndul ei, îşi vinde partea moştenită şi ocinile cumpărate lui Văscan vistiernicelul şi popii Sava din Lăţcani, motivînd că : „a fost multă tulburare, mare răutate, foamete și vinire altor neamuri în pămîntul Moldovii" [2]. În 1603, popa Sava vinde ce-a cumpărat lui Simion Stroici, marele vistiernic. Acesta face danie lui Georgie armaşul, sluga sa, care va vinde lui Ștefan Bene. La 1627, copiii lui Ştefan Bene și vărul lor Toma îşi vînd ocinile lui Lupu Prăjescu [3].

În 1663 a fost foametea „cea mare" şi „moşnenii" din Șărăţei vînd şi zălogesc pămînturi. În 1669 se răscumpără, dar actul s-a pierdut, căci între timp au năvălit tătarii [4]. Foametea devenise aproape cronică de vreme ce din cînd în cînd se simte nevoia să se specifice că „pe vremea foametei celei mari", spre a se face distincţia între aceasta și cea obişnuită. La 1685, pe vremea lui Dumitrașcu-Vodă, iarăşi apare foametea cea mare și însăși faţa popii Dumitru din Şărăţei, Todosia și cu fiica sa, Dafina, dăruiesc ocinile lui Enache grămăticul „ca să le scoată din foamete" [5].

Sărăcirea răzeșilor pe de o parte, *lăcomia boierilor* pe de alta constituie caracteristică socială dominantă a secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea. În ce situaţie disperată se vor fi găsit unii răzeşi, dacă, de pildă în 1635, un Isac şi fiul său Vasile din Săconi (e vorba de satul Săbăoani, din apropiere de Miclăuşeni) vînd lui Lupu Prăjescu a opta parte dintr-o casă !

[1] Arhivele Statului Bucureşti, Condica moșiei Miclăușani (ms. 818) şi Arhivele Statului Iaşi, Condica Miclăuşană (ms. 1798), cap. Drulești, doc. 25.

[2] *Ibidem*, cap. Găureni, doc. 1 şi 2.

[3] *Ibidem*, doc. 1—7.

[4] Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva istorică centrală a statului, vol. III, Buc., 1968, doc. 1946 ; Arh. St. Bucureşti, M-rea Doljeşti, ms. 602, f. 201.

[5] Cat. doc. mold.., vol. IV, Buc. 1970, doc. 943 ; Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, ms. 602, doc. 64, f. 129.

şi ce lăcomie din partea boierului respectiv [6]! În 1786 (august 24), văduva lui Andrei Fedeleşanu, ajungînd la mare strîmtorare, vinde livada sa din Fedeleşeni boierului Dimitrie I. Sturza, scuzîndu-se parcă în act, faţă de ceilalţi răzeşi, de gestul ei disperat: „pe toţi i-am înghiat şi i-am îndemnat să o cumpere, neavînd eu copii ca să o clironomisască şi nime n-au vrut să o cumpere, ci numai dumnealui cuconul Dumitrachi" [7]. Cumpărarea unor pămînturi răzeşeşti de către boier ajunge să fie considerată — în acte — ca un gest de milostenie, de binefacere. De pildă în 1808 (ian. 19), Maria preuteasa, soţia răposatului preot Irimie din Fedeleşeni, rămînînd săracă, capătă învoire de la domnie să-şi vîndă ocinile lui Dimitrie I. Sturza vornicul, care „este răzeş în trupul moşiei", dar pentru care „m-am rugat dumisale ca să li cumpere dumneaului, căci după preţul ci să suisă la mezat nu eram mulţumită şi dumneaului *milostivindu-să* s-au primiit" [8].

Birurile apăsătoare şi de tot felul erau adesea cauza, mărturisită sau nu, a înstrăinării ocinilor. Într-un act scris la Miclăuşeni, la 20 aprilie, fără an, dar în perioada 1626—1630, se arată cum răzeşii din Druleşti: Gligore Juncul, Ionaşco Floare şi alţii vînd boierului Lupu Prăjescu două ocini ale lui Pătraşco, pentru 3 taleri şi 8 potronici, ca să-i plătească dajdea. Pătraşco era desigur consăteanul lor şi era pesemne plecat; oricum, n-avea cu ce-şi plăti birul [9].

Se mai desprinde o realitate din documente: *boierii dispuneau de bani*, putînd concura cu uşurinţă orice alt eventual cumpărător care s-ar fi ivit dintre răzeşi. Un singur exemplu dintre multele: În 1791 (iulie 12), Ion fiul diaconului Ursachi din Fedeleşeni, vinde ocina sa, motivînd: „(...) fiindcă nime n-au vrut ca să-mi de arătaţii bani, ci numai dumnealui banul (Dimitrie I. Sturza — n. n.) ne-au dat deplin plata" [10].

Dispunînd de bani, *împrumutul* devenea o cauză a pierderii pămînturilor, căci răzeşii nu se puteau achita şi deci era totodată un mijloc pentru boieri de a le răpi ocinile. Astfel Lupu Prăjescu îl împrumută pe răzeşul Toader Şaptemese din Druleşti, iar acesta, neputîndu-se plăti de datorie, Prăjescu cere şi i se întăreşte carte domnească, în 1626, prin care se dispune „a ţine şi a opri toată partea de ocină, cu tot vinitul ce va fi" a amintitului răzeş, „pentru căci este el datoriu cu nişte bani şi nu va el să-i deie banii" [11].

Lipsa de bani a răzeşilor, a ţărănimii în genere, ducea la *depăşirea termenului de răscumpărare* în cazul cînd se iveau totuşi răzeşi care, în virtutea dreptului de protimisis, ar fi avut întîietate la cumpărare şi, nevoind să li se înstrăineze ocinile în mîini boiereşti, aveau dreptul să întoarcă ei banii înapoi boierului, răscumpărînd pămîntul vîndut. De pildă la 3 iunie 1798, Alex. Ioan Calimah voievod eliberează hrisov că Dimitrie I. Sturza, biv vel postelnic, a cumpărat în total de la răzeşii din Fe-

---

[6] Arh. St. Buc., ms. 818 şi Arh. St. Iaşi, ms. 1798, cap. Druleşti, doc. 16.
[7] *Ibidem*, cap. Fedeleşăni, doc. 5.
[8] *Ibidem*, doc. 31.
[9] *Ibidem*, cap. Druleşti, doc. 19; Cat. doc. mold., vol. II, doc. 286.
[10] Arh. St. Buc., ms. 818 şi Arh. St. Iaşi, ms. 1798, cap. Fedeleşăni, doc. 6.
[11] *Ibidem*, cap. Druleşti, doc. 6.

deleşeni 24 de stînjeni şi 5 palme jumătate, dar dispune, după uzanţa timpului, să se facă publicaţie „atît acolo la stare locului cît şi pre la toate zilele de tîrg şi pretutindene în tot ţinutul pîră în 6 luni de zile şi dacă pînă la această vadea să vor arăta cineva, ori din rudeniile vînzătorilor sau din alţi răzeşi i megieşi ca să ceară protimisire a răscumpăra (...), viind la divan, să se cerceteze". Peste 3 zile, la 6 iunie, Isprăvnicia Romanului ordonă lui Costandin Popa, mazil, să facă publicaţie. La 14 noiembrie 1798 acesta răspunde Isprăvniciei că a citit la moşia Fedeleşeni cele două publicaţii primite. La 14 decembrie, o samă de răzeşi, mai cuprinşi şi mai dîrzi se vede şi anume post. Mihălachi Brînză, isp. Condurachi Pilat şi alţii vor să răscumpere o parte din moşiile cumpărate de Sturza în Fedeleşeni şi se prezintă pentru aceasta la Isprăvnicia Romanului. La 12 ianuarie 1799 se judecă pricina de mai sus la Isprăvnicie şi se hotărăşte că o parte n-o pot răscumpăra, „fiind împlinită vadeaoa publicaţiei (trecuseră 6 luni — n. n.), iar pentru o parte să dea banii lui D. I. Sturza, cît l-a costat pe acesta şi s-o răscumpere [12]. Ce s-o fi petrecut în continuare, cum va fi acţionat D. I. Sturza, actele nu mai vorbesc, dar peste 12 zile, la 24 ghenarie 1799, Isprăvnicia Romanului dă scris că acei care au cerut răscumpărarea „n-au voit să dei banii la vadeaoa ce li s-au pus, dar şi după vadeaoa, cerîndu-li-se banii, n-au vrut ca să-i dea" şi deci D. I. Sturza să-şi facă întărituri domneşti pe toate cumpărăturile. Într-adevăr, peste 5 zile, la 29 ghenar 1799, Ioan Alex. Calimah voievod îi întăreşte cumpărăturile [13].

Incercuirea unui sat răzeşesc care depunea rezistenţă era o altă tactică, mai avansată, care ducea mai sigur şi mai repede la rezultatul scontat : capitularea. Intervenea acum, pe de o parte, concurenţa între stăpînii puternici care-i încercuiseră pe răzeşi, iar pe de altă parte graba acestora din urmă de a-şi alege totuşi, dacă se putea, stăpînul preferat. Aşa s-a întîmplat la Şărăţei, puternic centru răzeşesc, care a rezistat cel mai mult dintre satele înghiţite în feuda Miclăuşenilor, fără a fi atins pînă pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, favorizat şi de poziţia sa geografică, mai depărtată de Miclăuşeni şi nu chiar spre est, unde s-a îndreptat de la început cuiul înaintării Prăjeştilor şi Sturzeştilor. Acum însă, în a doua jumătate a secolului, după ce în 1758 se adaugă ultima năvălire tătărască, anii de secetă, războiul ruso-turc din 1768—1774, fiind presaţi dinspre sud-est de mănăstirea Doljeşti iar dinspre nord-vest de Ioan S. Sturza de la Miclăuşeni, strînşi ca-n cleşte, între 1760—1800, Şărăţeii cedează.

După ce primeşte ca danie un loc de prisacă în Şărăţei, căci îi împrumutase cu bani, la mare nevoie, pe răzeşii de aici, Ioan S. Sturza mai „cumpără" în 1762 un loc, iar la 17 ianuarie 1765 încă unul de la Neculai şi Pavel Leahu, fiii lui Gavril Leahu şi ai Ilenei [14]. De fapt, nu fusese vorba de vînzări, ci de *danii camuflate sub formă de vînzări* [15]. La rîndul său, Sturza le dă se vede acestora privelegii, căci Neculai Leahu apare peste

[12] *Ibidem*, cap. Fedeleşăni, doc. 15—19.
[13] *Ibidem*, doc. 20 şi 21.
[14] Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, ms. 602, doc. 87.
[15] Arh. St. Buc., ms. 818 şi Arh. St. Iaşi, ms. 1798, cap. Şărăţei, doc. 21.

un număr de ani cu numele de Neculai curteanul. Răzeşii din Şărăţei vor dărui şi vor vinde ocinile în continuare lui Sturza, dar mai cu seamă mănăstirii Doljeşti, în coasta căreia Ioan S. Sturza, înaintînd spre Şărăţei, îşi instalase provocator avantposturile sale, cîteva prisăci, încă din 1748 [16]. O parte din răzeşii din Şărăţei au încercat să se împotrivească înstrăinării ocinilor şi un Grigore Leahu va fugi şi va trăi ascuns în pădure, făcîndu-se poate haiduc. În 1762 (mai 27), ieromonahul Dionisie Hudici, „stareţul" de aici, împreună cu tot soborul schitului Doljeşti se jăluieşte din nou domnului împotriva lui Ioan S. Sturza, biv vel vornic, care, cumpărînd partea de moşie a unui răzeş din Şărăţei, a pus o prisacă în mijlocul moşiei, în coastele mănăstirii Doljeşti, căreia aproape toţi răzeşii din Şărăţei i-au dăruit, zice actul, părţile lor de moşie [17]. Se citeşte limpede printre rînduri, în tot acest lung proces început între cei doi rechini, invidia şi lăcomia amîndorora. Concurenţa devine făţişă. La 8 februarie 1766, Grigore Alex. Ghica voievod, în urma jalbei ieromonahului Dionisie Hudici de la schitul Doljeşti, scrie lui Ioan S. Sturza, biv vel vornic, să nu mai pricinuiască pagube şi supărări schitului prin cumpărări de moşii în Şărăţei de la răzeşii de acolo, deoarece călugării nu vor să fie răzeşi cu ei pe acea moşie [18].

Profitînd de misticismul unora, mănăstirea atrăgea la călugărie o parte dintre răzeşii Şărăţeilor pentru ca aceştia să-i dăruiască ocinile.

Un alt mijloc folosit aici erau *vînzările camuflate sub formă de danii.* Ţinîndu-se seama de dreptul de protimisis, mănăstirea, pentru că nu avea întîietate la cumpărări de ocini, uza de un „meşteşug" foarte răspîndit în epocă : ocinile cumpărate de la răzeşi pretindea că i-au fost dăruite, căci, în acest caz, răzeşii au avut pînă în 1785 deplină libertate de a-şi înstrăina pămîntul. Astfel, diaconul Ion Leahul din Şărăţei (al cărui tată, Grigore, trăia în pădure, deoarece era urmărit), fiind chemat de episcopul Ionichie al Romanului la 1 noiembrie 1768 împreună cu unchiul său Vasile chelar şi cu alţii, îi dezvăluie acestuia, acuzînd-o, că mănăstirea Doljeşti, în frunte cu ieromonahul Dionisie Hudici, cumpărase pe bani pămînturile unor răzeşi din Şărăţei, dar încheiase cu ei acte de danie, sustrăgîndu-se astfel dreptului de protimisis [19].

La 28 ianuarie 1794, „pentru ca să lipsască pricinile şi giudecăţile, care în curgire de mulţi ani au fost necontenit pînă acum şi sfîrşit nu a mai luat, pricinuindu-să şi la o parte şi la alta multă pagubă cu cheltuielile ce s-au făcut, umblînd pre la giudecăţi" – se hotărăşte ca din cei şase bătrîni cît avea moşia Şărăţei să se împartă pămîntul în cinci părţi : trei să le ia mănăstirea şi două răzeşii [20].

De-acum înainte, porneşte Dimitrie I. Sturza ofensiva. Între răzeşi începe se vede *panica şi deruta*, care, adăugată situaţiei lor economice desperate, îi determină să vină pe rînd, aproape zilnic, să-şi vîndă pămîntu-

---

[16] Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, ms. 648, doc. 82.
[17] *Ibidem*, ms. 602, doc. 108.
[18] *Ibidem*, doc. 115.
[19] *Ibidem*, doc. 125.
[20] *Ibidem*.

rile. În 1796, la 30 martie, D. I. Sturza le cumpără 137 de stînjeni, la 1 iunie — încă 28 stînjeni, pe 3 iunie — $2\frac{1}{2}$ stînjeni, pe 5 iunie — 63 stînjeni, pe 8 iunie — 6 stînjeni, pe 18 iunie — 9 stînjeni, pe 19 iunie — 2 stînjeni, pe 24 iunie — 37 stînjeni, pe 1 iulie — alţii, pe 13 iulie — 11 stînjeni, pe 18 iulie — 32, pe 23 iulie — 14, „cuprinzîndu-se în stăpînirea dumisale — scriu răzeşii acum — toată moşia Şărăţei“ [21].

Pierderea actelor de proprietate de către răzeşi a fost şi ea o cauză a cedării unor moşii ale lor. Pierzîndu-şi actele, după un timp mai îndelungat, se întîmpla să uite şi cît pămînt au avut, să-i uite hotarele şi, în orice caz, să dea prilej boierului din vecinătate să le conteste unele ocini, cum a păţit şi străbunicul dinspre mamă al Otiliei Cazimir, care, rămînînd „răzeş fără pămînturi“ în moşia lui Sturza, Poenile Oancii, a intrat în slujba boierului de la Miclăuşeni. Sau iată ce spun la 1785 răzeşii din Hîndreşti : „(...) despre o parte, scrisorile noastre mai toate s-au prăpădit, despre altă parte, neamurile ni s-au înmulţit şi mai nu ştim cîţi bătrîni au fost din început, ca să ştim cum să ne împărţim pentru ca să nu mai umblăm sărăcindu-ne prin judecăţi“ [22]. De această situaţie profitau boierii, în cazul nostru Sturzeştii, care păstrau cu străşnicie toate actele de proprietate, toate hîrtiile privitoare la averea lor, în tainiţele conacelor sau, la vreme de primejdie, în ascunzătorile mănăstirilor. Tot aşa, în 1767, la judecata lui Grigore Ioan Calimah voievod, în urma cercetărilor făcute prin boieri hotarnici, cum răzeşii din Dăiceni n-au avut decît două zapise iar biv vel vornicul Ioan S. Sturza a prezentat numeroase zapise, se hotărăşte ca „dumnealui vornicul să stăpînească opt părţi dintr-acea moşie Dăiceni, după zapise şi ispisoace ce are şi răzeşii să stăpînească patru părţi, iar neodihnindu-se vreo parte şi s-ar cere la divan, uşa Divanului Domniei mele este deschisă“ [23]. E adevărat, răzeşii scotociseră disperaţi şi mai găsiseră încă două acte, unul din 1641 şi altul din 1705, dar Ioan S. Sturza a scos şi el zapise mai vechi despre acele locuri şi deci lui i se dă dreptate [24].

În ultimele secole şi *diferenţierile între răzeşi*, faptul că unii dintre ei devin mai „cuprinşi“, mai „înstăriţi“, duce la pierderea unor ocini ale altora care sărăciseră, concentrîndu-se pămîntul răzeşesc în mîini mai puţine. Deci şi între ei apăsau uneori tendinţe de acaparare. Astfel, la 10 mai 1670, „moşnenii“ din Şărăţei dau mărturie lui Larion Bărbînţă din acest sat că, după ce acesta i-a ajutat la vreme de nevoie şi de foamete cu bani şi cu pîine, fiind „mai putincios“, iar acum fiind pricină între ei vrînd să-i cuprindă „mai pe toţi“, acesta, nevoind totuşi să se judece şi-a primit împrumuturile şi, la rugăminţile lor, a rămas să-şi stăpînească probabil vechile ocini [25]. Dar în anul foametei celei mari, la 5 septembrie 1663, Maria, fata lui Marco, soţia lui Drăgan şi fratele ei Sindălachi vînd totuşi lui Larion Bărbînţă din Şărăţei partea lor de moşie de aici, partea lui Mănăilă, cu loc de casă în silişte, apă, pădure, loc de prisacă, livezi de pomi

---

[21] Arh. St. Buc., ms 818 şi Arh. St. Iaşi, ms. 1798, cap. Şărăţei, doc. 21.
[22] *Ibidem*, cap. Hîndreşti, doc. 3.
[23] *Ibidem*, cap. Dăiceni, doc. 10.
[24] *Ibidem*, doc. 9.
[25] Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, ms, 602, f. 201 ; Cat. doc. mold., vol. III, doc. 1946.

şi vad de moară, cu 6 lei bani vechi, 3 merţe de grîu curat şi un bezmăn de ceară de 4 oca şi jumătate, „pe timp de foamete mare" [26].

Pe la 1760, *pentru furt*, Toader Grumază dăruieşte o bucată de ocină *ca să scape de spînzurătoare.* Iată impresionanta sa mărturie: „Adecă eu, Toader Grumază, sîn Ştefan Şuşeniţi şi cu fraţii miei scriu şi mărturisesc cu ceastă scrisoare a mea, precum m-au îndemnat becisnicia mea de-am furat o iapă lui Mareş din Lărăunteşti şi altor oameni buni din Miclăuşeni, deci m-au prins şi am căzut la legătură, deci unora am plătit, iar altora n-am avut cu ce plăti, ce au vrut să mă spînzure, deci eu am căzut cu unciu-meu, cu Nechifor şi cu alţi oameni ai mei, cu toţii am căzut la Mareş din Lărăunteşti şi cu Nazariia din Cionceşti de mi-au făcut bine cu 10 taleri de mi-am scos capul de la furci şi eu le-am dat o bucată de ocină a noastră ce-au fost de parte i Dăvidoe, ca să le fie lor ocină dreaptă, precum le-au fost şi întîiu şi aiastă scrisoare s-au făcut denainte lui Corchin (Corchiuz) vornicul ot Miclăuşăni i vornicul Toader ot tam şi Lucor ot tam, Vasilie Oniul şi Onca cel bătrîn şi Tetiul şi de Goia vornicul ot Hălăuceşti, toţi noi ne-am tîmplat acolo cînd s-au făcut aiastă scrisoare şi pentru mai mare credinţă ne-am pus şi degitele să se ştie" [27].

Şi *certurile, neînţelegerile între rude* duc la înstrăinarea unor ocini ale răzeşilor. Astfel Toma, feciorul Urîtei, din neamul Benea, vinde la 1631 a patra parte din satul Găureni boierului Lupu Prăjescu „pentru căci verii i-au fost vîndut o parte de ocină a lui din sat din Druleşti" [28], adică „ei încă au vîndut, osebit de Toma, o parte de ocină ce-au avut Toma în satul Druleştii" [29].

Ca să-i răscumpere din închisoare şi de la pedeapsa cu moartea răzeşii dau disperaţi boierului ocinile lor. Ioan C. Sturza pătrunde în moşia Brătuleşti şi devine stăpîn pe partea lui Bejan de aici, care-i dăruise pămîntul ca boierul să-i salveze feciorul prin răscumpărare: „am scos pe feciorul lui Bejan din temniţă cînd au muncit pe o babă la Găneşti cu alţi tîlhari şi vrea să-l spînzure şi am dat şi 12 lei de au dat armaşilor" [30].

După cum se constată, *dania* era mijlocul cel mai lesnicios, cel mai răspîndit pentru ca boierul să-şi poată continua expansiunea pe alte moşii răzeşeşti, acaparîndu-le şi desfiinţînd treptat satele de răzeşi. Avantajul cel mare era că părţile obţinute prin danie nu erau supuse dreptului de protimisis, deci le putea primi oricine. Nu se mai punea deci problema, ca la vînzări de ocini, să fii răzeş în acel sat şi nici problema priorităţii rudelor, vecinilor etc. Motivele daniei sînt diferite. Uneori ele nu apar specificate. Ioan C. Sturza notează de pildă doar că o parte din Doljeşti „mi-au dat danie Toader ficiorul lui Darie" [31]. *Dania* se făcea adesea *pentru a ieşi din foamete*, boierul, boiernaşul sau răzeşul mai înstărit acordîndu-i celui căzut la nevoie un împrumut în bani sau alimente. Aşa de pildă, cum ară-

---

[26] Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, VII/80; Cat. doc. mold., vol. III, doc. 1005.
[27] Arh. St. Buc., ms. 818 şi Arh. St. Iaşi, ms. 1798, cap. Loränteşti, doc. 5.
[28] *Ibidem*, cap. Găureni, doc. 7.
[29] *Ibidem*, doc. 8.
[30] *Ibidem*, cap. Miclăuşeni, doc. 16.
[31] *Ibidem*.

tam, la 7 decembrie 1685, Iordosia, fiica preotului Dumitru din Şărăţei, soţia lui Gligoraş Plote, dăruieşte lui Enache grămăticul din acelaşi sat toată partea de la mama sa Alexandra şi a fetei sale Dafina din Şărăţei ţinutul Romanului, „ca să le scoată din foamete". Enache grămăticul din Şărăţei a fost socrul visticrnicului Ştefan Luca, tatăl vel stolnicului Toma Luca de la 1760 [32].

Un alt mijloc de acaparare era *zălogirea pentru un împrumut* acordat în anumite condiţii. De pildă Apostol Goe, e drept, boiernaş, ajuns chiar pîrcălab, dar avînd rude răzeşi, zălogise boierului Prăjescu (lui Grigore sau Dumitraşcu Prăjescu — n. n.) 1/4 din satul Doljeşti, pentru care nepoţii sînt nevoiţi să zălogească în 1676 alte ocini ale lor din satul Icuşeni, peste Siret, împrumutînd astfel de la Pîntileiu 100 lei bătuţi, ca să răscumpere cu această sumă partea din Doljeşti zălogită lui Prăjescu de către unchiul lor [33]. În 1688, aceşti nepoţi, fraţi între ei (Vasile Goe, Dumitraşcu şi Darie diacul) se judecă cu Pîntelei, fratele lor, care-i împrumutase, dar le ceruse şi camătă, „deşi tocmeala le-a fost ca, pentru achitarea acestor bani, să-şi ia zeciuiala de pe a treia parte din satul Iucşeni, să are şi să cosească în Balomireşti şi în Doljeşti, luînd şi zeciuială, pînă se împlinesc acei bani. Pîntelei pierde procesul şi e obligat să dea înapoi camăta [34].

Datoriile neplătite la timp, în termenul fixat, atrăgeau după sine pierderea ocinilor. Astfel, pe la 1620, răzeşul Mihăilă Horje zălogise o parte din satul Oţeleni lui Petre Cehan, tatăl lui Racoviţă, pentru 32 taleri, datoraţi pentru un cal. La 1631, domnitorul volniceşte pe Racoviţă să stăpînească toată partea lui Mihăilă Horje din Oţăleni pentru datoria sa, precum şi partea lui Gheorghe Horje, nepotul lui Mihăilă, care se împrumutase de la tatăl lui Racoviţă cu 3 galbeni, 7 potronici şi 5 lei [35].

Vinderea zapiselor de cumpărare era şi şi ea o uzanţă a vremii care preceda adesea vinderea pămîntului. Aşa, în 1792, giupînul Vasile Noroce, nemesnic, după ce cumpără la 3 mai pămînt la Fedeleşeni, la 5 iunie vinde zapisul lui Dimitrie I. Sturza [36]. Dar în 1796 (august 8) îi vinde pămîntul lui Sturza [37]. Sau, altă situaţie: în 1793, răzeşii Neculai şi Iordache Pilat cumpără de la Dimitrie I. Sturza „cartea" tatălui lor din Fedeleşeni, „ce o cumpărase dumnealui de la tatăl nostru", dar se angajează ca ei să n-o poată vinde decît tot lui Dimitrie Sturza [38].

O portiţă de intrare a unui boier într-un sat răzeşesc era *cumpărarea sau primirea unei danii de la o rudă tot boier care era însă „răzeş" în acel sat*. De pildă, Lupu Prăjescu pătrunde în Lăţcani prin dania primită aici de la socrul său, Ionaşco Gheanghea, mare vornic de Ţara de Jos [39]. Tot aşa reuşeşte Ioan C. Sturza să pătrundă în puternicul centru răzeşesc al Fedeleşenilor, cumpărînd în 1707 de la vărul său, boierul Ştefan Hăbă-

[32] Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, ms. 602, doc. 64, f. 129 ; Cat. doc. mold., vol. IV, doc. 943.
[33] Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, V/6 ; Cat. doc. mold., vol. IV, doc. 25.
[34] Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, ms. 648, f. 141 ; Cat. doc. mold., vol. IV, doc. 1163.
[35] Cat. doc. mold., vol. II, doc. 609 şi 658, apud Arh. St. Buc., ms. 597, f. 2.
[36] Arh. St. Buc., ms. 818 şi Arh. St. Iaşi, ms. 1798, cap. Fedeleşăni, doc. 7.
[37] *Ibidem*, doc. 9.
[38] *Ibidem*, doc. 8.
[39] *Ibidem*, cap. *Druleşti*, doc. 10.

...escul, care moștenise aici așa-zisa parte a Letii; Sturza va fi de acum înainte „răzeș“ în Fedeleșeni [40].

Deci greutatea pentru boieri era la început, pînă-și creau un „cap de pod“, pînă găseau „cuiul lui Pepelea“. Locul obținut putea fi cît de mic. Răzeșii din Șărăței, ajungînd la ananghie, fuseseră nevoiți să apeleze la ajutorul lui Sturza, dar, mai tîrziu, în 1780, dădură pentru acest împrumut zapis „la cinsitit mîna dumisale vorn. Ioan Sturza ot Miclăușeni, precum să se știe că făcîndu-ne dumnealui bine cu bani într-un an de zile, i-am dat și noi din moșia noastră dumisale un loc de prisacă acolo în Șărăței, însă să șadă om zdravăn la mijlocu locului și cît a pute zvîrli cu toporu de pol ocă în patru părți după obiceiu, atît să fie acel loc și să fie dumisale dreaptă ocină și moșie și cuconilor dumisale“ [41]. Odată intrat, boierul își crea cît mai multe asemenea capete de pod în satul răzeșesc respectiv, fiind de-acum liber să le cumpere ocinile, iar ei să-i vîndă „ca unui drept răzeș ci este în numita moșie împreună cu noi“ — cum declară de pildă cei din Fedeleșeni despre Dimitrie I. Sturza [42]. Am văzut că așa proceda și Lupu Prăjescu: odată pătruns într-un sat răzeșesc, el cumpăra în continuare orice i se ivea: o casă, chiar și numai o parte de casă, o livadă etc., ca să prindă omul cheag cît mai mult și-n cît mai multe sate, așteptînd apoi în liniște, dar urmărind de la distanță, ca păianjenul prada, momentul cînd răzeșii sînt la strîmtoare ca să-i învăluie.

Așa au dispărut pentru totdeauna de pe harta Moldovei șase sate răzeșești, înghițite în feuda Miclăușenilor: Găureni, Drulești, Șărăței, Lorintești, Dăiceni, Lățcani, iar Miclăușenii, Hîndreștii și Fedeleșenii au rămas ca localități dar cu o populație îngenuncheată, de clăcași și de robi.

COMMENT ONT DISPARU SIX VILLAGES ALLODIAUX EN MOLDAVIE

Résumé

On analyse les conditions de disparition de six villages allodiaux (Găureni, Drulești, Sărăței, Lorintești, Dăiceni et Lețcani), qui ont été avalés par la grande propriété féodale, ci-réprésentée par le boyrd Lupu Prăjescu, la famille des voyards Stourza et les autres.

Dans les temps de famine ou de troubles internes et externes, ce processus s'ait manifesté intensément, mais il fut ininterrompu jusqu'à la liquidation totale des grandes terres allodiales (comme celles citées).

[40] *Ibidem*, cap. Miclăușeni, doc. 16.
[41] *Ibidem*, cap. Șărăței, doc. 3.
[42] *Ibidem*, cap. Fedeleșăni, doc. 11.

INADVERTENȚE PRIVIND CERCETAREA DOMNIEI LUI IOAN VODĂ CEL VITEAZ ÎN MOLDOVA (1572—1574)

CONSTANTIN CIHODARU

În istoriografia mai veche și mai nouă și-a făcut loc o discuție plină de contradicții în legătură cu autorul trădării lui Ioan Vodă cel Viteaz în lupta de la Cahul, în iunie 1574 și cu funcțiile deținute de el ca dregător în Moldova. Izvoare istorice contemporane cu evenimentul în cauză, cum sînt descrierile domniei lui Ioan Vodă făcute de Paprocki [1] și Gorecki [2], dau ca autori al acestui fapt rușinos pe pîrcălabul Ieremia Cernăuțeanul („Burcalab Zannovietzki" la primul [3] și „Czarnaviecium Barcalabum, praefectus arcis Chocinensis" la al doilea [4]). La cel din urmă mai apare și informația că Ieremia (Veremia) era *magister equitum* [5], deci comandant al călărimii moldovene, hatman și portar de Suceava. Dacă în adevăr lucrurile s-ar prezenta astfel, ar fi unicul caz din istoria Moldovei, cînd una și aceeași persoană a cumulat cele două dregătorii. Lăsăm, deocamdată, la o parte numele de Cernăuțeanu, care a putut fi purtat de familia lui Ieremia, dar tot atît de bine s-ar putea lega de stărostia Cernăuților tot un fel de pîrcălăbie.

Cei doi autori poloni, redactîndu-și operele în forma clasică și presărîndu-le cu lungi discursuri și cu date discutabile, se străduiesc să accentueze prin orice mijloace dramatismul acelor împrejurări. Relativ la evenimentele din vara anului 1574, ei ne informează că în timpul atacului asupra Tighinei, lui Ioan Vodă i-a venit vestea că turcii concentraseră o mare oștire în Dobrogea și făceau pregătiri pentru a trece în nordul Dunării. Luînd cunoștință de această gravă amenințare care plana asupra țării, Ioan Vodă a pus la dispoziția pîrcălabului Ieremia, numit Cernăuțeanul, un corp de oștire numărînd vreo 1 300 de oameni și l-a trimis spre a opri la vadul de la Oblucița trecerea oștirii turcești la nord de Dunăre. Ostașii lui Ieremia și-au făcut pe deplin datoria, au apărat cu succes vadul și au împiedicat trecerea dușmanului în nordul fluviului.

---

1 Bartolomeu Paprocki, *Warhafftige Beschreibung der Krieges welchen der walachische Woievod Iuon mit den Turken gefrühet*, 1576, în *Tezaur de monumente istorice*, III, 1864, p. 273—286.

2 Leonard Gorecki, *Descriptio belli Iuoniae vaiuodae Valachiae quod anno MDLXXIIII cum Selymo II Turcarum imperatore gessit*, Frankfurt, 1578, *ibidem*, p. 209—252.

3 Paprocki, *op. cit.*, p. 281.

4 Gorecki, *op. cit.*, p. 236.

5 *Ibidem*, p. 225.

În faţa acestui insucces, comandanţii oştirii turceşti şi Petru Şchiopul, noul domn numit de Poartă în locul lui Ioan Vodă, au chemat la ei pe pîrcălabul Ieremia, l-au convins să-şi trădeze domnul, plătindu-i suma de 30 000 galbeni ungureşti şi făcîndu-i şi alte promisiuni. El trebuia nu numai să înlesnească trecerea turcilor peste Dunăre, ci să şi furnizeze domnului său informaţii false cu privire la efectivele oştirii turceşti [6].

După săvîrşirea acestui prim act de trădare, Ieremia a revenit în tabăra domnului care de această dată era la Huşi [7] şi aici aşa cum convenise cu paşalele otomane a arătat că nu a putut opri trecerea turcilor la nord de Dunăre, dar că efectivele lor sînt reduse şi indisciplina măreşte slăbiciunea oştirii lor. Autorii în cauză considerau pe Ieremia atît de naiv, încît să debiteze în faţa lui Ioan Vodă, om cu o minte deosebit de ascuţită [8], informaţii atît de contradictorii şi anume că oştirea sa nu a putut opri pe turci, dar că aceştia erau în număr redus şi nedisciplinaţi, deci uşor de învins. Haşdeu, într-un adaos la monografia sa, arată cît de exagerate sînt datele cuprinse în expunerea lui Paprocki [9]. Cînd acesta afirmă că trădarea lui Ieremia fusese plătită cu 30 000 de galbeni, el nu-şi dădea seama că suma aceasta atingea aproape valoarea tributului plătit de Moldova pe un an Porţii otomane.

La Dunăre şi la Huşi s-ar fi consumat primul act al trădării lui Ieremia. Al doilea a urmat în lupta de lîngă Cahul. Aici pîrcălabul cu călărimea de sub comanda sa a trecut la începutul luptei în tabăra turcească. Rîndurile lor au fost însă întoarse de turci împotriva moldovenilor rămaşi credincioşi lui vodă şi au fost decimate de focul artileriei acestora [10]. Istoricii poloni citaţi mai adaugă că trădătorul era unul dintre intimii domnului şi îl însoţise în timpul pribegiei sale prin ţările străine [11]. Referinţele date de cei doi istorici au fost utilizate într-un număr mare de scrieri care au apărut în anii care au urmat [12].

Dintre cronicarii moldoveni le-au cunoscut Grigore Ureche şi Nicolae Costin. Primul era în măsură să controleze prin martori oculari ai evenimentelor din anul 1574, afirmaţiile scriitorilor poloni. Din această cauză, ele apar retuşate în opera sa. El scrie lămurit că „Ion Vodă dacă au înţeles, cu oastea sa, cu toată, s-au pornit şi au supus oastea sa suptu Tighina şi au trimis o seamă de oaste cu Ieremia pîrcălabul de Hotin, ca să apere trecătoarea turcilor, să nu treacă Dunărea. Ce anevoie iaste a opri cei puţini pe cei mulţi şi cei slabi pe cei tari .... Văzînd Ieremia pîrcălabul

---

[6] *Ibidem*, p. 236 şi urm. ; Paprocki, *op. cit.*, p. 281 şi urm.

[7] În alte izvoare se afirmă că Ioan Vodă îşi ţinea ostaşii în tabără lîngă Iaşi, cf. Hurmuzaki, II, 1, p. 706 (Raportul lui Carol Rym şi a lui David Unguad).

[8] *Cronica lui Azarie* în *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 148.

[9] B. P. Haşdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1894, p. 229 şi urm.

[10] *Ibidem*, p. 141 şi urm, Haşdeu atribuie în mod greşit, funcţia de portar de Succava, sub Ioan Vodă, lui Slăvilă.

[11] v. B. P. Haşdeu, *op. cit.*, p. 31. Afirmaţia „emigrat încă sub Lăpuşneanu" ar trebui precizată. După cum se va vedea este vorba de Bogdan Lăpuşneanu.

[12] v. Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1966, p. 5 şi urm. ; Scarlat Calimachi, *Un nou izvor istoric despre Ion Vodă cel Cumplit*, în „Buletinul Ion Neculce", IX, p. I-a, p. 64 şi urm.

că nu-i poate opri, s-au întors și de sîrg au dat de știre lui Ion Vodă"[13]. Se arată aici numai insuccesul lui Ieremia și nu se pomenește nici un fel de trădare. Cronicarul se îndoiește și asupra celui de al doilea act al trădării, săvîrșit de Ieremia înainte de începutul luptei de la lacul Cahul. În legătură cu aceasta, Ureche spune numai atît: „La începutul războiului zic unii că o seamă de moldoveni să se fi închinat la turci și turcii i-au pus în frunte de s-au oprit focul într-înșii, de au pierit cu totul"[14]. Face aluzie la afirmațiile lui Gorecki și nu dă nici un nume ca unul ce nu credea în ele. Felul cum introduce aceste informații în cronica sa prin folosirea termenului „zic" exprimă toată îndoiala asupra veridicității lor. Dacă ar fi fost sigur nu ar fi ezitat așa cum face atunci cînd relatează trădarea boierilor Cozma Murgu, Bilăi și Slăvilă și ar fi găsit cuvinte ca să-l scuze și pe Ieremia, așa cum scuză și comportarea acestora. El înregistrează pe cei trei boieri cu specificarea înaltelor dregătorii în care, spre a atrage și pe alții, noul domn i-a numit imediat. Primul a devenit mare vornic al Țării de Sus, al doilea al Țării de Jos și cel de-al treilea hatman și portar de Suceava.

Nicolae Costin, înzestrat cu mai puțin discernămînt critic, acceptă fără rezerve spusele informatorilor săi poloni. Referindu-se la pretinsa trădare a lui Ieremia în lupta de la lacul Cahul, el spune: „Ce Ion Vodă, ca om cu inima mare ce era, să nu-și blăzuiască inimile pentru Ieremia pîrcălabul, care au viclenit pe domnul său, așea, îndată au poroncit să dea din tobe și din trîmbițe semn de război. Iară turcii au pus în frunte pe Ieremia pîrcălabul de-i mîna dinapoi ca pe niște vite asupra oștirii lui Ion Vodă. Iară Ion Vodă au poroncit de au slobozit sănețile toate într-înșii, de au pierit pînă la urmă. Cei care nu au murit de focul lui Ion Vodă, îi ucidea turcii din urmă, de nu putea să străbată de trupurile căzute"[15].

Istoricii noștri, în general, deși unii nu au dat prea multă crezare spuselor din Paprocki și Gorecki, au acceptat actul de trădare de la lacul Cahul și s-au străduit să identifice, cît mai de aproape, pe autorul lui. Astfel Bogdan P. Hașdeu în monografia sa despre *Ion Vodă cel Cumplit*, considerînd în mod eronat, că funcția de hatman a fost deținută în timpul domniei lui Ioan Vodă de Slăvilă și acceptînd că Ieremia a deținut numai funcția de pîrcălab, credea că-l poate identifica în persoana lui Ieremia, pîrcălab de Orhei, căruia greșit îi dă numele de Ieremia Golia. El ajunge la acest rezultat în cercetările sale, prin analiza unui act din 10 martie 1575, publicat cu dată greșită de 10 mai și cu alte greșeli în *Zapiski Odescago obšcestva po istorii i drevnosti*[16] și de asemenea în *Documente privind Istoria României*[17]. Prin acest act, Ion voievod dăruiește lui Ion Golia

---

[13] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 201—202.

[14] *Ibidem*, p. 202.

[15] N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ed. Ioan St. Petre, București, 1942, p. 527—533.

[16] p. 253—254.

[17] DIR, A, XVI, 3, p. 36. Aici este publicat sub data greșită de 10 mai 1574. Hașdeu, comparînd textul documentului cu cel al unei copii transcrise după el în condica 1015 de la Arh. St. București, o rectifica în 10 martie 1574. În DIR s-a citit greșit numele Mocșia, care este redat sub forma Domocșia (*meždo Molovat i meždo Mocșia* nu *meždo Molovat i mež Domocșia*).

logofăt, Tudorei şi lui Ieremia pîrcălab de Orhei, două locuri din pustie la Nistru şi anume Oxentia între Molovata şi Moxia şi altul la capătul Peşterilor, mai sus de Orheiul vechi. Haşdeu credea că Ieremia, unul din beneficiarii menţionaţi în acest act, era fratele marelui logofăt Ion Golia[18]. Analizînd, de asemenea, textul acestui act şi altele în legătură cu familia logofătului citat, Sever Zotta ajungea la concluzia că Ieremia, nu a fost fratele lui Ion Golie, ci cel mult cumnatul acestuia, fiind căsătorit cu sora sa Tudora menţionată în acest act[19]. De altfel el considera că autorul trădării nu era acest boier, ci viitorul hatman Slăvilă[20].

Identificarea greşită a pîrcălabului Ieremia Cernăuţeanul cu un inexistent Ieremia Golia pîrcălab de Hotin, făcută de Haşdeu, a trecut apoi în toate manualele folosite în şcolile de toate gradele precum şi în opere istorice şi literare (*Patima roşie* de Sorbul).

Pagini pline de indignare descoperim astfel în opera lui Xenopol. „Golia — spune el — rămăsese tot ce era, fire de vulpe şireată şi trădătoare, îmbrăcată în chip de om şi lucru şi mai înjositor nu fu măcar răsplătită cu o ambiţioasă mărire, ci cu bani, cumpărată şi vîndută ca o marfă de tarabă ...... Pentru această sumă, peste care i se mai făgăduia încă şi alta, Ieremia nu se sfii de a vinde pe domnul, prietenul şi binefăcătorul său şi a călca jurămîntul ..... De aicea îl vedem cu o îndrăzneală ne mai pomenită, revenind lîngă Ioan şi luind comanda cavaleriei în lupta hotărîtoare ce era să înceapă. Atacul trebuia să înceapă de la stînga, unde se afla cavaleria sub hatmanul Golia, care sperase că va putea dobîndi pe domn în mijlocul ei“ [21].

N. Iorga, în lucrările sale mai vechi, deşi se îndoia de veracitatea informaţiilor date de Paprocki şi Gorecki, mai ales în privinţa amănuntelor cu privire la isprăvile săvărşite de cazaci „în care închipuirea îşi are locul“, totuşi reproduce cu oarecare îndoială informaţiile date de ei. El ne arată că domnul a trimis la Dunăre să apere vadul la Oblucița pe Ieremia, „fost staroste de Cernăuţi şi acum hatman“. Îl credea sigur; dintre boieri „erau să trădeze îndată Bilăi, Murgu şi Slăvilă hatman“. Ieremia „le-ar fi lăsat vadul“ (turcilor) pentru 30 000 de galbeni. În timpul luptelor de la lacul Cahul, el a trecut la duşmani cu cei 13 000 de oameni ai săi „cu pălăriile în suliţi şi săbii“ [22].

Într-un alt studiu, mai vechi, merge pe urmele lui Haşdeu şi ne arată că în vremea lui Ioan Vodă era în Moldova o familie de boieri, aceea a Golăeştilor, Lazăr Golia avusese cu soţia sa Elena măcar doi fii, pe Ion şi pe Ieremia. Ion devenise marele logăfăt al lui Ioan Vodă. Celălalt frate, Ieremia era la 1574, numai pîrcălab de Hotin, susţine Ureche, de Cernăuţi,

---

[18] B. P. Haşdeu, *op. cit.*, p. 227.

[19] Sever Zotta, *O mistificare genealogică*, în *Inchinare lui N. Iorga*, p. 431 şi urm. Pentru neamul lui Ion Golie logofăt, v. acelaşi în „Bulet. Com. Mon. Ist. “ XVII, fasc. 41, p. 127 şi „Buletinul Ion Neculce“, fasc. 5, p. 39.

[20] Idem, în *Închinare lui N. Iorga*, p. 434.

[21] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, ed. I. Vlădescu vol. V, p. 104.

[22] N. Iorga, *Istoria armatei române*, Bucureşti, 1970, (ed. N. Gherman şi V. Ionaş), p. 183—184.

scriu polonii" [23]. Ieremia, care comanda straja la hotare s-a lăsat cumpărat de duşmani şi a dat domnului său informaţii false. Totuşi, mai jos, cînd este pus în situaţia de a descrie lupta de la lacul Cahul, el afirmă că ar povesti-o amănunţit după Paprocki, „dacă ar avea garanţia expunerii lui". Din această cauză, după ce mai sus prezentase trădarea boierilor Cozma Murgu, Bilăi şi Slăvilă, el ne vorbeşte numai despre frumoasa apărare a moldovenilor şi în general despre trădarea boierilor, care au trecut la duşman şi au fost cei dintii distruşi, despre ploaia care a udat praful de puşcă al moldovenilor şi despre retragerea spre seară la Roşcani. Unele din aceste puncte de vedere au fost revizuite în Istoria Românilor [24]. Aici vorbeşte numai despre o încercare de împotrivire la trecerea Dunării prin Ieremia pîrcălabul de Suceava. În nota care însoţeşte aici textul ne arată că numele de Cernăuţeanu provine dintr-o confuzie cu numele lui Svercevski, comandantul cazacilor. Cînd descrie lupta de la Cahul vorbeşte numai despre trădarea boierilor Murgu, Bilăi şi Slăvilă.

În tratatul său de Istoria Românilor, Const. C. Giurescu, prezintă pe Ieremia „pîrcălab şi portar de Suceava" la fel cu Gorecki [25]. În manualul publicat în colaborare cu Dinu Giurescu se referă în general numai la trădarea boierilor [26].

După cel de al doilea război mondial, au apărut cîteva lucrări mai întinse asupra domniei lui Ioan Vodă [27]. În prima din acestea, opera unor militari, se urmează de aproape informaţia din Gorecki şi Paprocki. Ieremia Golia este trimis la Dunăre spre a opri trecerea turcilor prin vadul de la Oblucița. Aici hatmanul Ieremia s-a lăsat cumpărat cu 30 000 de galbeni şi a permis turcilor să treacă în nordul fluviului. Dă apoi domnului informaţii false, iar în lupta de la lacul Cahul trădează pe domn. La această trădare se mai adaugă apoi şi cea săvîrşită de boierii Murgu, Bilăi şi Slăvilă [28].

În monografia sa despre Ioan Vodă cel Viteaz, Dinu C. Giurescu cu privire la aceste evenimente are o informaţie extrem de bogată, dar acceptă datele înregistrate de scriitorii poloni. Face deosebire între Ieremia (Golia) pîrcălabul de Orhei şi Ieremia portar de Suceava şi hatman. Pe acesta îl considera autor al trădării şi-l prezintă cu tot luxul de amănunte dat de Gorecki şi Paprocki [29]. Adaugă la numele său consecvent porecla de „Cernăuţeanul".

Ilie Minea face de asemenea deosebirea între Ieremia pîrcălabul de Orhei, pe care îl vede înrudit cu marele logofăt Ion Golia, soţia sa Tudora

---

[23] Idem, Introducere la vol. XI din col. Hurmuzaki, p. XXVI—XXVII.

[24] Idem, *Istoria Românilor V*, Bucureşti, 1937, p. 153—154.

[25] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea I-a, ed. a III-a, Bucureşti, 1940, p. 210.

[26] Const. C. Giurescu şi Dinu Giurescu, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1971, p. 332.

[27] Un deosebit interes pentru problema pe care o urmărim aici prezintă lucrările *Arta militară a moldovenilor în perioada domniei lui Ioan Vodă „cel Cumplit"* apărută fără autor în Editura Militară, Bucureşti, 1959 şi Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, Bucureşti, 1966 (ed. a 2-a); a mai dat şi alta cu caracter de popularizare *Ion Vodă cel Viteaz*, Bucureşti, 1971.

[28] *Arta militară a moldovenilor*, p. 60—67, 70.

[29] Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, p. 10, 11, 66—68, 72, 73, 75, 163—164.

fiind sora Anei,encaghina acestuia. După el, trădătorul de la lacul Cahul ar fi fost Ieremia Slăvilă, care este enumerat de Ureche printre boierii trădători [30]. Ipoteza nu se verifică întrucît în toate documentele emise de cancelaria lui Ioan Vodă, portar de Succava este menționat mai întîi Gîrlea și apoi Ieremia, iar în prima parte a domniei lui Petru Șchiopul numai Slăvilă. Niciodată nu i se spune Ieremia Slăvilă. Hotărît, sînt două persoane diferite.

Rezultă deci din cele discutate pînă aici că adevărul în legătură cu trădarea săvîrșită de unii boieri moldoveni în lupta de la lacul Cahul a rămas necunoscut din cauză că s-a acordat prea mare credit expunerilor făcute de Paprocki și Gorecki și nu s-au cercetat suficient documentele interne.

Într-un astfel de act redactat cu mult mai tîrziu, în timpul domniei lui Alexandru Iliaș cu data de 1621 martie 13, publicat de două ori în aceeași colecție [31], se menționează Ieremia hatmanul cu ocazia unui proces pentru satul Sloboziani, care pe atunci începuse să se numească și Iacobeni, pe Jijia. Alexandru Iliaș întărea acest sat lui Ieremia pîrcălab și lui Dumitru Lupe vornic de gloate, nepoții lui Matiaș logofăt. Ei înfățișaseră domnului „un ispisoc de pîră“ de la Ieremia Movilă voievod, referitor la procesul pe care l-au avut cu fiii lui Toader Clucer pentru acest sat. Au mai înfățișat și un alt document prin care dovedeau că satul în cauză le era de moștenire din timpul lui Petru Rareș. Partea adversă, fiii lui Toader clucer au mărturisit însă în fața lui Ieremia Movilă că au dat *unchiului* primilor, lui *Ieremia hatman*, pentru satul amintit un țimir (surguci), o pereche de brățări de aur și un cal cu rafturi în preț de 380 ughi galbeni. Au mai dat apoi 12 cai lui Petru voievod (Șchiopul) „pentru că luase acest sat să fie domnesc“. Nepoții lui Mateiaș logofăt au înapoiat banii, obiectele primite de hatmanul Ieremia și caii dați lui Petru Șchiopul [32] de Toader clucer, și li s-a restituit satul. Ieremia, unul dintre cîștigătorii din acest proces, a deținut funcția de postelnic și acum era pîrcălab de Hotin. Mai deținuse această funcție și în timpul domniei lui Ștefan Tomșa. Își spunea Ieremia Matieșescu și era fiul unei surori a lui Ieremia hatman.

Actul acesta este de un deosebit interes, deoarece ne prezintă pe hatmanul Ieremia, ca un boier care nu s-a bucurat ca Murgu, Bilăi și Slăvilă de favorurile lui Petru Șchiopul. Conform relatărilor lui Paprocki și Gorecki, acest domn îi făgăduise pe lîngă cei 30 000 de galbeni, dați ca preț al trădării și alte favoruri. Este deci legitimă întrebarea pentru ce, ajuns domn, Petru Șchiopul îi confiscă satul în loc să-i facă alte donații. Răspunsul, ce i se poate da, este clar. Nu! Ieremia, portarul de Suceava al lui Ioan Vodă a îndeplinit în timpul campaniei din vara anului 1574 importante misiuni, dar nu și-a trădat domnul.

Hatmanul menționat în uricul din 13 martie 1621, era fiul lui Matiaș, pîrcălab de Roman și boier în sfat fără dregătorie în timpul lui Ștefan

---

[30] Ilie Minea, *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, în „Cercetări Istorice“, nr. I, (1925), p. 326.

[31] DIR, A, XVII, 4, p. 493 și XVII, 5, p. 20—21.

[32] În nota din DIR, A, XVII, 4, p. 493 se face rectificarea „Ieremia Movilă“ în loc de „Petru Șchiopul“.

Lăcustă [33] și mare logofăt în a doua domnie a lui Petru Rareș [34]. La 14 decembrie 1545, acest domn îi întărea satul Brăești [35], cumpărat de la nepoții lui Boris Braevici, unul din marii boieri din vremea lui Alexandru cel Bun. După moartea lui Petru Rareș, Mătiaș nu mai este menționat în actele emise din cancelariile fiilor săi Iliaș și Ștefan. Abia la 22 martie 1560 sînt amintiți fiii săi în număr de 12, șapte fete și cinci băieți, printre aceștia aflîndu-se și Ieremia, viitorul hatman. Ei se prezentau în fața sfatului domnesc pentru a li se confirma stăpînirea asupra numeroșilor robi țigani, moșteniți de la părinții lor [36].

Alte date în legătură cu unii din ei descoperim în documentul, dat de Ioan voievod la data de 17 februarie 1573. Vin atunci în fața domnului, din cei 12 fii, numai Ion vistier, Ieremia postelnic (avansat ulterior hatman) și Nicoară comis [37]. Ei deschideau acum un vechi proces în care de mai multe ori fuseseră nedreptățiți. Se plîngeau domnului că atunci cînd a venit Petru Voievod de la Poartă, se înțelege, cu a doua domnie, el le-a dăruit niște vii, luate de la fiii lui Ivăncuț. Tatăl lor, marele logofăt Matiaș, plătise atunci cu 12 000 de zloți tătărești „capetele" acestora, pentru că au ucis pe fiii unui turc, Ionuz beg și „multă avere au luat de la dînșii" [38]. Matiaș logofătul a stăpînit acele vii pînă la moartea sa și apoi le-au ținut fiii săi pînă în timpul domniei lui Alexandru voievod Lăpușneanu. Acum fiii lui Ivăncuț au revendicat viile, dar domnul s-a mîniat și nu le-a dat nici unora, nici altora, ci vornicului Burnar în a cărui folosință au stat pînă la moartea sa. După moartea lui Burnar, fiii logofătului Matiaș au redeschis procesul în fața sfatului domnesc al lui Bogdan Lăpușneanu. Cînd au văzut fiii lui Ivăncuț că nu pot dobîndi viile „au căzut cu minciună și au dat mită mitropolitului Teofan care au făcut cum au putut și a scos cu înșelăciune" ispisocul de la fiii lui Matiaș. L-a dat doamnei Ruxanda, mama voievodului, care l-a aruncat în foc.

Imediat după venirea la domnie a lui Ioan Vodă, fiii logofătului Matiaș au redeschis procesul. Pîrîții au cerut domnului un termen de jumătate de an pentru a restitui sumele plătite beiului turc pentru răscumpărarea crimei săvîrșite de ei. Pentru această amînare intervenise și mănăstirea Voroneț [39]. Pîrîții nu pot plăti și fiii lui Matiaș pun stăpînire pe vii.

---

[33] *Ibidem*, XVI, 1 p. 393—398, 400, 402.

[34] *Ibidem*. p. 411—544.

[35] Probabil numai părți din acest sat, căci nepotul său Ieremia Matieșescu, postelnic și Pîrcălab de Hotin, în timpul domniei lui Ștefan Tomșa cumpăra de la verii săi și de la strănepoții lui Boris Braevici alte părți. v. DIR, A, XVII, 2, p. 22, 251, 313, 316, 332. XVII, 3, p. 100, 119, Pentru cumpărarea satului Brăești, *Ibidem*, XVI, 1, p. 411.

[36] *Ibidem*, XVI, 3, p. 131—132. Locul ras în documentul original (v. nota 2) se poate completa cu numele lui Nicoară, menționat în alte acte de mai tîrziu.

[37] *Ibidem*, XVI, 3, p. 14—15.

[38] La uciderea fiilor lui Ionuz beg au mai participat și Matiaș, fiul lui Ioanaș, pentru care Petru Rareș a plătit 3000 de zloți tătărești și i-a luat satul Șerbănești de pe Siret și Cozma logofăt pentru care a dat Dan portar de Suceava 1000 de aspri și a primit de la el niște vii de la Cotnar. v. DIR. A, XVI,1, pp. 505—506 și XVI, 2, p. 72.

[39] Unul dintre fiii lui Ivăncuț se călugărise cu numele de Efrem și se afla la mănăstirea Voroneț, v. DIR, A, XVI, 3, p. 366.

În actul citat, fiii lui Matiaş logofăt apar cu tiluri de dregătorie : Ioan este vistier, probabil al II-lea, căci în sfat apare cu acest titlu alt boier numit Iani[40], Ieremia este postelnic, iar Nicoară comis. Primele documente de la Ioan vodă, avînd lista membrilor sfatului domnesc sînt din 13 şi 20 decembrie 1572. În ele, Ieremia nu este menţionat în nici un fel. Postelnic este Ioan Caraghiuzel, iar portar de Suceava (hatman) Gîrlea[41]. Abia cu începere de la 17 ianuarie 1573, Ieremia este menţionat în acte ca postelnic[42] şi deţine această funcţie pînă în februarie 1574, cînd, după ruperea relaţiilor cu Poarta, Ioan Vodă a remaniat sfatul domnesc. Dispar acum din sfat Păcurar, marele vornic al Ţării de Sus, înlocuit cu Grumază, şi Gîrlea, în al cărui loc este promovat Ieremia, fiul lui Matiaş, fost pînă acum postelnic, ceea ce înseamnă unul dintre cei mai de încredere dregători ai domniei. Au mai fost înlăturaţi acum Romaşco, pîrcălabul de Neamţ, în locul căruia a fost adus Toader de la Roman, şi Ţopa de aici a fost înlocuit cu Caraghiuzel, fost pînă acum pîrcălab de Hotin. Acolo a rămas să comande, singur, Lupea Huru, socrul domnului. Lipsa de încredere s-a vădit şi faţă de Cristea, cel de al doilea pîrcălab de Orhei, înlocuit cu Ieremia, presupusul frate al lui Ion Golăe. Dintre trădătorii de la lacul Cahul s-au menţinut Cozma Murgu, boier fără dregătorie şi stolnicul Bilăe[43]. Marele logofăt, Ion Golăe, cel care în adunarea chemată să hotărască ruperea legăturilor cu Poarta şi spunea domnului „din două alege—ţi pe cea mei bună sau pleacă-ţi capul în faţa împăratului sau pleacă şi du-te în ţări streine, dar cu turcii nu te apuca la luptă“ [44], a rămas la postul său. Ca şi alţi boieri şi-a trimis soţia şi averile la Hotin. Acolo acestea au fost prădate de ostaşii poloni[45].

Revenind la Ieremia Matieşescu, învestit acum cu funcţia de portar de Suceava sau hatman, trebuie să observăm că el a făcut, la începutul domniei lui Ioan Vodă, parte din sfat în calitate de postelnic. Spre sfîrşitul anului 1572 şi la începutul celui următor nu mai apare printre membrii acestui înalt for de conducere. Este menţionat din nou printre ei abia în februarie 1573. Credem că în acest timp de încordare a relaţiilor moldo-polone, ca om de încredere al domnului, el a înlocuit pe Caraghiuzel în funcţia de pîrcălab de Hotin şi apoi a deţinut dregătoria de staroste de Cernăuţi. Tatăl său, logofătul Matiaş, avea proprietăţi prin apropierea acestui oraş[46]. În funcţiile arătate a putut fi cunoscut de Bartolomeu Paprocki însoţitor al lui Andrei Tarnowski, solul trimis de regele polon, în cursul

[40] Nu se poate confunda nici cu Ioan vistier din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu. Acesta este fiul unui oarecare Petrică. S-ar putea ca cel de care ne ocupăm noi să fie menţionat în unele documente, v. DIR, A, XVI, 4, p. 126, ; XVII, 1, 30 şi XVII, 3, p. 41.

[41] DIR. A. XVI, 3, p. 10—11.

[42] *Ibidem*, p. 16. Întregirea Mă < laiu Patru postelnic> din documentul datat „aprilie 1573“, este greşită. În actul următor, acesta este menţionat ca boier fără dregătorie.

[43] *Ibidem*, p. 29—32, 35, 36.

[44] *Letopiseţul lui Azarie*, în P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, Bucureşti, 1959, p. 151.

[45] A. Sava, *Documente privitoare la ţinutul şi tîrgul Lăpuşna*, Bucureşti, 1939, p. 31—36. Cf. Dinu Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, Bucureşti, 1974, p. 183.

[46] DIR, A, XVII, 1, p. 134. Nepotul său Lupu Herţea le vindea lui Boul vistier.

anului 1572, la Constantinopol[47]. Fratele lui Ieremia, Nicoară, apare în toate documentele existente, ca membru al sfatului domnesc, în funcţia de comis.

Izvoarele externe îl arată pe Ieremia, numit și Cernăuţeanul, ca tovarăș de pribegie al lui Ioan Vodă. Din documentele citate se vede însă că el a rămas în țară pînă în primii ani de domnie ai lui Bogdan Lăpușneanu, înainte de 15 octombrie 1570, cînd a murit doamna Ruxanda, mama domnului[48]. Prigonit de aceasta și de mitropolitul Teofan, el s-a văzut, probabil, nevoit să fugă în Imperiul Habsburgic unde s-a alăturat lui Ioan. Informaţia totuși rămîne nesigură.

După ruperea legăturilor Moldovei cu Poarta, Ieremia a însoţit pe domn în toate acțiunile întreprinse. În lupta de la Jiliște a fost pe punctul de a fi ucis, dacă domnul însuși nu ar fi sărit în ajutorul său[49]. În vara anului 1574, Ioan Vodă i-a încredinţat misiunea de a stăvili invazia oștirii otomane peste Dunăre. În cronica lui Grigore Ureche, care a putut culege multe informaţii de la tatăl său Nestor, fost uricar în cancelaria lui Ioan Vodă[50], nu se face nici o aluzie la trădarea sa sau la faptul că nu și-a făcut datoria. În afară de relatările lui Paprocki și Gorecki există și altele din care rezultă că turcii au reușit să treacă peste Dunăre numai după lupte grele. Așa se prezintă, de pildă, acest eveniment în descrierea făcută în cronica germanului Carion, continuată de Filip Melanchton și de Gaspar Peucer, unde se afirmă că Ieremia nu s-a retras fără luptă de la Dunăre[51].

După retragerea de la Dunăre, Ieremia s-a prezentat în fața domnului și i-a înfățișat situația reală. Acesta a luat ultimele măsuri pentru apărarea țării. Și-a împărțit oștirea în mai multe corpuri, care trebuiau să opereze distinct. Unul din ele, condus, probabil, de marele vornic al Țării de Sus, Grumază, a fost trimis să oprească înaintarea oștilor care amenințau de la sud de Mikov[52], al doilea, sub conducerea hatmanului Ieremia a fost îndreptat spre Nistru spre a opri joncțiunea tătarilor cu turcii, iar grosul oștirii sub conducerea sa personală s-a îndreptat spre Dunăre pentru a înfrunta pe turcii care trecuseră pe la Oblucița în nordul Dunării[53]. Un raport ardelean ne arată că hatmanul a stat în calea tătarilor cu un corp de oștire numărînd 16—20.000 de oameni. Nu i-a putut opri și în fața dezastrului, împreună cu soția și copiii precum și cu unii boieri de frunte a fugit peste graniță[54].

Iată cum se pot lămuri aceste contradicții, Gorecki a scris istoria lui Ioan Vodă în anul 1575. Se pare că și-a cules cele mai multe din știrile

[47] *Călători străini despre Țările Române,* II, București, 1970, p. 402.

[48] v. Ilie Minea, *Letopisețele moldovenești scrise slavonește,* în „Cercetări istorice", I, (1925) p. 196.

[49] M. Mignat, *Histoire de l'Empire Otoman depuis son origine jusqu'à la paix de Belgrad en 1740,* vol. II, Paris, 1771, p. 212.

[50] Semnează un act din 9 august 1572, v. Ilie Minea, *op. cit.*, p. 309.

[51] Cf. Sever Zotta, *O mistificare genealogică,* în *Închinare lui N. Iorga,* Cluj, 1931, p. 437.

[52] Pentru fuga marelui vornic Grumază peste hotare și pierderea actelor pentru satele Locești și Cucorești v. DIR. A, XVI, 3, p. 134.

[53] Hurmuzaki, II, 1, p. 706.

[54] *Ibidem,* p. 695, 706, 713.

sale de la nişte cazaci, care participaseră la lupta de la lacul Cahul şi nu uitau să laude vitejia de care dăduseră ei dovadă acolo. Ei au putut să spună lui Gorecki că hatmanul este cel care a trădat pe domn. Se refereau însă la noul hatman al lui Petru Şchiopul, Slăvilă, Paprocki şi după el şi Gorecki, au pus totul pe seama lui Ieremia pe care primul l-a putut cunoaşte în timpul călătoriei sale prin Moldova în anul 1572 ca staroste de Cernăuţi şi ca pîrcălab de Hotin. La Slăvilă, numit imediat de Petru Şchiopul, înaintea luptei de la lacul Cahul, în funcţia de portar de Suceava şi hatman se referă informaţia din raportul lui Hagimas, în care se afirmă că mulţi moldoveni trec la domnul cel nou şi între ei chiar „supremus vaivodae moldaviensis belli ductor [55].

Concluzia care se desprinde din această discuţie este aceea că în vara anului 1574 a avut loc numai o singură trădare şi anume aceea a boierilor amintiţi de cronicarul Grigore Ureche.

INADVERTENCES CONCERNANT LES RECHERCHES SUR LE REGNE DE JEAN LE VAILLANT, PRINCE DE MOLDAVIE (1572—1574).

Resumé

Les recherches entreprises jusqu'à présent par les historiens roumains pour connaître les differents aspects du règne de Jean le Vaillant, prince de Moldavie, pendant les années 1572—1574, n'ont pas réussi à écarter encore les contradictions existeentes dans sources sur ce sujet. Ils ne son pas arrivés à établir, par exemple, l'auteur de la trahison qui ent lieu pendant la lutte du lac Cahul et en quoi consiste cette trahison. Ce fait, si discuté dans les études sur le règne de Jean le Vaillant, constitue l'objct de ces recherches. Leur auteur, en utilisant des informations ignorées par d'autres historiens, vient d'établir que la fonction de hetman, c'est-à-dire de comandant de la garnison de chateau fort de Suceava et de la cavalerie moldave, a été détenue alors par Ieremia Matieşeşcu, fils du logothète Matiaş. Lors la guerre contre les otomans pendant l'été de 1574, il a été envoyé par le prince, avec un corps de 1300 guerriers pour empécher l'armée otomane de passer le Danube. Avec toute la vaillance montrée par ses hommes, il n'a pas réussi arréter l'invasion de l'ennemi en Moldavie. Les informations des chroniqueurs polonais Bartholomée Paprocki et Léonard Gorecki, selon lesqueles il entama des négociations avec le comandant de ' l'armée turque et se laissa acheter pour 30000 pièces d'or sont fort discutables. D'après les témoignages d'autres sources il résulte que le commandant moldave accomplit là son devoir.

Il n'a pas pu trahir son pays pendant la lutte du lac de Cahul (11 Juin 1574) pour le simple motif qu'il accomplissait alors une autre mission. Il n'a pas participé à cette lutte parce qu'il était envoyé par le prince sur le Dnester pour empêcher le passage des Tartares sur ce fleuve et leur jonction avec l'armée turque. La seule trahison qui se soit produite à Cahul fut celle des boyards Cosma Murgu, Bilăi et Slăvilă, tous récompensés par le nouveau prince, Pierre le Boiteux, succèsseur de Jean, par des donations et de hautes charges après la défaite. Ieremia se sauva avec sa famille au-delà de la frontière du pays. Ses biens ont été confisqués par le nouveau prince.

[55] Cf. N. Iorga, Introd. la vol. Hurmuzaki XI, p. XXVI.

REFORMELE CU CARACTER ADMINISTRATIV DIN MOLDOVA ALE LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT

N. GRIGORAȘ

Constantin Mavrocordat, fiul domnitorului fanariot Nicolae Mavrocordat, s-a născut în Constantinopol (27 februarie 1711). A primit o educație aleasă și de copil a fost inițiat în trebile publice. Începînd cu anul 1730, deci la vîrsta de 19 ani, a fost ales domn al Țării Românești și a domnit de șase ori în Țara Românească și de patru ori în Moldova. Cea mai importantă domnie a lui din Țara Românească e aceea care a început la 27 noiembrie 1735 și s-a încheiat în septembrie 1741. În această domnie el a inițiat și aplicat o serie de reforme cu caracter administrativ și social, pe care le va aplica și în Moldova, în domnia cuprinsă între septembrie 1741 și iulie 1743.

1. *Justiția*

Și în perioada de timp dintre anii 1741–1832, organizarea și funcționarea justiției a fost în atenția deosebită a puterii centrale de stat, ca și asigurarea condițiilor de funcționare a instanțelor, care s-au înmulțit și pe parcurs au fost continuu completate și chiar reorganizate, pentru a corespunde cererilor și exigențelor populației și societății în continuă evoluție. Normele juridice au început să fie codificate, pentru a fi la îndemîna membrilor instanțelor, iar judecătorii se numeau pe cît posibil, dintre oameni cu o cultură de specialitate și ca atare, s-a impus și salarizarea lor, pentru a-i opri să ia mită. Se observă în această epocă schimbări structurale în organizarea judecătorească ca să poată cuprinde și face față noilor forme de viață, de intervenție în neînțelegerile locuitorilor țării, ale acestora cu străinii, dintre proprietari și locuitorii de pe moșii, dintre orașe, mănăstiri, boieri și membri ai familiei domnitoare, în general de la delicte și pînă la crime.

Obiceiul pămîntului a rămas în vigoare avînd preponderență asupra oricărei pravili sau a oricărui cod de legi, iar cea mai înaltă instanță de judecată a țării, este cunoscută sub denumirea de Divan domnesc, al cărui președinte era domnul, ca și atunci cînd se numea Sfatul sau Consiliul domnesc. Și divanul, ca și Sfatul domnesc, se putea constitui în instanță și judeca acolo unde se afla domnul, nu numai în Capitală.

---

* Cap. din lucrarea *Instituții feudale din Moldova*, II, în manuscris.

Ce prevedea aşezămîntul lui Constantin Mavrocordat cu privire la organizarea justiţiei, cum a încercat el s-o reformeze ? Legea de bază ce guverna ţara şi cuprindea principalele norme juridice a rămas în continuare obiceiul pămîntului, care da însă posibilităţi de abuzuri, arbitrarii şi interpretări subiective, ce nu puteau de multe ori acorda judecata adecvată celor care o solicitau. Prin reorganizarea justiţiei, Constantin Mavrocordat, a voit să lichideze abuzurile posibile datorită normelor obiceiului, neprecise şi prea generale, ca dreptatea să fie aceeaşi pentru toţi, să aibă judecători corecţi, imparţiali ; dar oare unde puteau fi găsiţi aceştia ?

Potrivit aşezămîntului publicat în *Mercure de France* (iulie 1742), pe care îl aprobase încă la 7 februarie 1740, cînd domnea în Ţara Românească, în articolul al V-lea, Constantin Mavrocordat s-a referit la boierii fără dregătorii, foarte numeroşi, cărora le-a promis salarii, dacă s-ar fi ocupat cu rezolvarea nenumăratelor plîngeri ale locuitorilor, adresate domnitorului [1]. Pentru că mulţi locuitori nu puteau veni în Iaşi, ca să-şi caute dreptatea şi fiindcă „căpeteniile districtelor" nu aveau delegaţie şi nici timp suficient să judece, Constantin Mavrocordat a numit judecători salariaţi, care aveau să împartă „săracilor dreptate" şi să-i ferească „de orice nedreptate şi silă" [2]. Totodată, a mai hotărît ca protopopii, care inspectau parohiile şi se amestecau abuziv în pricinile dintre locuitori, şi aveau pînă şi închisori proprii, în care închideau locuitorii, iar ca să-i elibereze încasau de la ei sume mari de bani, a hotărît ca să nu se mai dedea la asemenea acte [3]. Din septembrie 1741 şi pînă în martie 1743, Constantin Mavrocordat a trimis numeroase circulare ispravnicilor, cu referire la organizarea nouă a justiţiei, despre atribuţiile lor, în materie judiciară, de felul cum să judece şi despre procedură. Asemenea circulări cuprindeau indicaţii, care nu se găsesc în aşezămînt.

Aplicarea noilor reforme, din administraţia de stat, în care se include şi cea judecătorească s-a făcut în condiţii nefavorabile, în special din cauza secetei, care a bîntuit ţara între anii 1741—1743 [4]. Domnul şi-a menţinut în continuare dreptul de a aprecia cum îşi îndeplineau obligaţiile şi atribuţiile în materie judiciară, dregătorii cu asemenea delegaţii, invitîndu-i continuu să „judece drept". Dar ca aceştia să-şi poată îndeplini corect atribuţiile trebuia să li se dea ajutoare noi, să li se reducă pe cît posibil numărul de procese pe care trebuiau să le judece. Pe cei care judecau „strîmb", îi anunţa că se expun unor pedepse grave, dacă nu-şi schimbau comportarea.

Judecătorii principali din ţinuturi au devenit ispravnicii, cu atribuţii mărite şi bine precizate, pentru ca locuitorii să nu mai fie nevoiţi să se deplaseze în Capitală, pentru pricini care puteau fi judecate pe loc [5]. El a

---

[1] I. Minea, *Reforma lui Constantin Mavrocordat*, în „Cercetări istorice"—, an. II-III (1926—1928), p. 156.

[2] *Ibidem.*

[3] *Ibidem*, p. 157.

[4] M. Kogălniceanu, *Cronicele Românici sau Letopisețele Moldovei și Valahiei*, (în continuare se va cita *Letopisețe*), ed. a II-a, vol. III, Bucureşti, 1872, p. 214.

[5] Ion Neculce, *Letopisețul țării Moldovei*, ed. a II-a, publ. de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1959, p. 322 şi 381—382.

urmărit ca la proces „dreptatea să nu se vîndă", „iar servilor nu sila să le fie lege"[6]. La baza noii organizări judecătorești urma să stea controlul domnesc, procedura scrisă ca și consemnarea în scris a tuturor sentințelor, care urmau să fie nemijlocit comunicate celor judecați. Se urmărea astfel înlăturarea arbitrariului, care prevala atunci cînd se judeca după amintirile cuprinse în normele din obiceiul pămîntului. Din cauza aceasta a dispus ca hotărîrea și procedura să fie înscrise în cartea de judecată, care se redacta în două exemplare, cea care rămînea la judecătorie se înscria „la protocol", iar cealaltă se da celui care cîștigase[7]. „În cartea de judecată" trebuia să se însereze și cererea de deschidere a acțiunii, motivul, interogatoriul inculpatului, mărturiile și hotărîrea[8].

Preocuparea principală a domnului a fost ca să se înlăture din practica instanțelor de judecată abuzul, favoritismul, mita, dreptatea să fie aceeași pentru toți, adică imparțială. În continuare, Constantin Mavrocordat a încercat să introducă o ordine în îndeplinirea actului de judecată prin fixarea unui termen la care împricinații urmau să se prezinte în fața instanței. Cel care nu se prezenta în termen, urma să fie adus cu forța și obligat să plătească o amendă[9]. Isprăvniciile aveau registre duble în care se copiau „cărțile de judecată". Unul din registre se trimitea în fiecare lună la Iași, ca să se controleze felul cum s-au făcut judecățile, iar cealalt rămînea la isprăvnicie. Foile registrului trimis la Iași se pecetluiau, pentru a nu putea fi înlocuite.

Nici un judecător nu putea refuza să judece pe un împricinat care cerea aceasta, însă se pedepsea inculpatul citat, care nu se prezenta la termen[10]. Judecata făcută la ținuturi era cea principală, de fond, iar Divanul, care putea judeca și fondul, ca și boierii cei mari, de apel. Cînd se declara apel de către una din părți, trebuia înștiințată și cealaltă, care dacă nu voia să se prezinte era adusă cu forța[11]. Ispravnicii ținuturilor puteau judeca boieri, mazili, țărani, în orice pricină, în afară de cei care făcuseră morți de om. Îi puteau ancheta pe tîlhari, după care îi trimiteau la Divan. Nici un ispravnic sau judecător nu puteau încasa amenzi fără a se fi încheiat judecat[12].

Cît privește reorganizarea instanțelor centrale, Constantin Mavrocordat a menținut Divanul ca instanță supremă, compus din domn, mitropolit, episcopii aflați în localitate, toți marii boieri dregători, boierii mazili și cei întîmplător aflați în capitală, pînă la clucerul de arie[13]. În general, Divanul a rămas mai mult instanță de apel. Asemenea atribuții aveau în materie respectivă și marii dregători, care urmau să judece continuu, chiar la gazdele lor. Astfel marelui logofăt i-au rămas în atribuție judecarea pri-

[6] Const. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români*, București, 1890, p. 314—315.
[7] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 294.
[8] *Ibidem*, p. 212.
[9] *Ibidem*, p. 226.
[10] *Uricarul*, vol. IV, p. 396.
[11] N. Iorga, *op. cit.*, p. 226—227.
[12] *Uricarul*, *loc. cit.*
[13] I. Minea, *op. cit.* p. 172.

cinilor de proprietate funciară, marilor vornici diferite pricini din Ţara de jos, sau din cea de Sus, marele hatman pricinile în care erau părţi ţiganii — robi şi străinii, marele vistiernic, plîngerile împotriva slujbaşilor visteriei în materie de impunere şi încasări de dări, vel aga îi judeca pe orăşeni, iar marele spătar pe streinii [14] care cereau să fie judecaţi.

Pentru a descongestiona lucrările Divanului, căruia i se adresau în medie cîte o sută de plîngeri pe zi, pe lîngă marii boieri dregători, ca să asiste la judecăţi şi „să fie împreună la toate trebile, judecăţile şi sfaturile nelipsiţi“ [15], Constantin Mavrocordat a mai numit trei judecători, în Iaşi, cu leafă de 50 lei pe lună. Domnul putea indica acestor judecători şi ce fel de probe să ia în considerare. Documentele mai vechi de o sută de ani trebuiau excluse [16]. Constantin Mavrocordat a mai numit pe lîngă Divan, 5—6 logofeţi „de taină“, care-i citeau răvaşele strînse de la jeluitori. Aceştia răspundeau la cererile locuitorilor; răspunsurile erau înscrise într-un registru special [17]. Între cei trei mari judecători numiţi de Constantin Mavrocordat a fost şi Ion Neculce [18].

Constantin Mavrocordat tria plîngerile adresate Divanului şi le repartiza boierilor judecători din Iaşi sau ispravnicilor, şi numai dacă unor împricinaţi nu le-ar fi convenit hotărîrile acestora, se puteau adresa Divanului. Înainte de a repune asemenea procese pe rol, el însuşi cerceta procedura, mărturiile şi hotărîrea dată [19]. De aceea, s-a şi scris că în timpul celei de-a doua domnii „uşile divanului erau deschise şi multă vorbă cu prostimea avea“. Acei boieri care spuneau cuvinte necuviincioase despre „prostime“ erau batjocoriţi şi pedepsiţi cu închisoarea [20]. Divanurile lui ţineau de dimineaţă şi pînă la orele opt din zi. La judecăţi se pricepea mai bine ca înaintaşul său Grigore Ghica şi chiar se „ispitea să să pui şi împotriva boierilor unde socotea că giudecă strîmb“ [21].

Cu referire la reforma judecătorească a lui Constantin Mavrocordat, un cronicar grec, răsplătit probabil bine de domn, a notat că „în regimul certelor civile“ prefera dreptatea „mai mult ca orice“, considerînd-o ca fiind „baza cea mai statornică a puterii“. Pentru aceasta domnitorul şi-a propus ca regulă constantă „dreptatea şi imparţialitatea“. Constantin Mavrocordat a dispus să se prelucreze pentru dregătorii din toată ţara şi „pentru judecătorii de toată ziua, definiţiunile cazurilor speciale judecătoreşti aflate la tot felul de afaceri şi dreptate şi nestrîmbarea justiţiei în toate desluşită pînă în fir, căci de aici înainte dreptatea la judecată să nu se mai vîndă, iar servilor nu sila să le fie lege“ [22]. El voia, ceea ce era imposibil pentru acea vreme, să facă dreptate tuturor, afişîndu-se în special ca un apărător al celor obijduiţi. Ţelul lui a fost să creeze şi să dispună de o justiţie ne-

---

14 *Uricarul, loc. cit.*
15 *Letopisețe,* vol. III, p. 183, ; Ion Neculce, *op. cit.*, p. 381.
16 Arh. St. Bucureşti, Mss. nr. 522, f. 165 v — 166.
17 *Letopisețe,* loc. cit., Ion Neculce, *loc. cit.*
18 N. Iorga, *op. cit.*, p. 225. La 10 februarie 1742 Ion Neculce funcţiona ca judecător.
19 *Letopisețe,* vol. II, p. 183 şi urm.
20 *Ibidem,* vol. III, p. 201.
21 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 322.
22 Const. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 316—317.

părtinitoare, deşi i se imputa această atitudine de către boierime. Dispoziţiile adresate ispravnicilor repetau mereu ca să fie cu mare dreptate săracilor, să nu-i năpăstuiască cu nimic şi nici să nu îngăduie altora aşa ceva. Continuu erau avertizaţi că dacă nu s-ar fi conformat unor asemenea dispoziţii, aveau să fie grav pedepsiţi, deoarece, considera el, fusese trimis de Dumnezeu „într-acest pămînt, ca să păzească pe săraci şi să-i fie milă de dînşii" [23]. Aceasta i-a făcut pe ţărani mai îndrăzneţi, să nu mai rabde atitudinea îngîmfată a boierimii şi pentru orice credeau că-i supără se duceau cu plîngeri la isprăvnicii şi chiar la Divan.

Încercarea lui Constantin Mavrocordat de a reforma administrarea şi organizarea judecătorească, cum aprecia prof. Ilie Minea, „nu s-a putut păstra, fiindcă nu s-a introdus şi o anumită colecţie de legi şi nu s-a fixat procedura, care să se impună şi să nu pară o vexaţiune pentru o vreme, cînd atîta lume nu ştia scrie, nici citi" [24].

Referindu-se la atribuţiile judecătoreşti ale dregătorilor publici, Constantin Mavrocordat a scris următoarele: „Aşişderea înştiinţăm şi pentru giudecăţi afară de cînd cîte o dată se va întîmpla să nu putem face Divan necontenit, în toate zilele va fi Divan precum, şi pînă acum. Dar văzînd că pe zi cîte o sută de jalbe viind şi nu-i cu putinţă să se isprăvească toate, şi mai mult de cele mai de trebuinţă neurmîndu-le rîndul zăbovesc a se isprăvi fiind din cele o sută cele mai multe lucruri mici, nemergînd la rînduiţii giudecători".

„Giudecătorii au poruncă de a giudeca necontenit şi la gazdele dumilorsale. Veliţii boieri cu toţi de lucruri mai mari. Vel logofătul de fieştecăruia, vel vornicul de Ţara de Gios pe oamenii de ţinuturile de gios, vel vornicul de Ţara de Sus pe oamenii de ţinuturile de sus, vel hatman pe ceata sa şi pricini de giudecăţi de ţigani şi pe străini, vel visternicul pe cei ce jeluesc de slujbaşi şi pricinile dăjdiilor precum hotărăsc ponturile, vel spătariul pe oamenii streini ce vor merge la d-lui, vel aga pe tîrgoveţi" [25]. „Ispravinicii de ţinuturi pe boieri şi pe mazili şi ţărani ce sînt la ţinutul său, de tot felul de giudecată, avînd puterea Divanului, afară numai de moarte de om, pe tîlharii de furtişag să nu hotărască numai să eie sama şi să-i trimită aici. Fiecare dintr-aceste giudecăţi, mare, mică, carte de giudecată să se dea şi toate să le pue în condică" [26].

Reforma judecătorească a lui Constantin Mavrocordat, deşi s-ar părea că în general a fost primită cu interes, a început curînd să fie uitată, iar dispoziţiile de aplicare trecute pe planul al doilea. Astfel, domnitorul Matei Ghica (iunie 1753 – februarie 1756) a reamintit locuitorilor că dacă nu vor găsi dreptate la ispravnici, împotriva abuzurilor subalternilor acestora, să vină la „Divanul domnesc". Domnul va porunci să fie aduşi de faţă şi dovedindu-se că sînt „oameni răi", îi va obliga să-i despăgubească dublu la valoarea bunurilor însuşite, şi în plus vor fi „pedepsiţi cu pedeapsă domnească". În schimb, şi el a atras ispravnicilor atenţia că trebuie „să

[23] *Ibidem.*
[24] I. Minea, *op. cit.* p. 247.
[25] Ion Peretz, *Curs de istoria dreptului român,* vol. IV, Bucureşti, 1931, p. 106–107.
[26] N. Iorga, *op. cit.*, p. 226; Ion Peretz, *op. cit.*, p. 107–108.

umble neîncetat prin ţinuturi, să vegheze şi asculte cu grijă pricinile" locuitorilor şi să le facă dreptate. Orice slujbaş, chiar ispravnic, dacă ar fi îndrăznit să facă rău sau nedreptate vreunui locuitor, acesta trebuia ca imediat, „fără sfială", să „dea jalbă la Divan", care rămînea „deschis pentru ca fiecare să-şi găsească dreptate" [27].

Potrivit unui obicei, o perioadă îndelungată de timp toate cererile de deschideri de acţiuni în justiţie se adresau domnitorului. Diecii domneşti, dacă era cazul, întrebînd pe marele logofăt, care pentru cazuri mai complicate solicita părerea domnitorului, le repartiza ispravnicilor sau boierilor cu atribuţii judecătoreşti. În caz că părţile nu erau mulţumite cu judecata acestora, boierul judecător sau ispravnicul respectiv redacta şi înainta domnului, un raport. Asemenea pricini, ori se repartizau divanului, sau dacă pricina era minoră, se retrimitea instanţei care o luase în considerare prima dată, sau dacă necesita o anchetă prealabilă, se dau dispoziţii în acest sens. Potrivit cererilor de deschideri de acţiuni, domnul fixa termenele la care părţile trebuiau să fie faţă sau porunceau dregătorilor locali să facă aceasta.

Deşi „aşezămîntul" lui Constantin Mavrocordat preciza atribuţiile judecătoreşti ale marilor boieri, totuşi de la caz la caz aceştia trebuiau să primească şi o delegaţie domnească [28]. Aplicarea hotărîrilor Divanului se făcea prin dispoziţie domnească. Dacă una din părţi nu voia să i se conformeze, se cerea intervenţia domnului ca autorităţile competente să nu îngăduie încălcarea hotărîrii date, şi chiar să dea publicitate cazului [29]. Încheierea dezbaterilor oricărui proces era urmată de o „carte domnească" de judecată, înmînată părţii ce cîştigase procesul, care cuprindea hotărîrea instanţei şi dispoziţia de aplicare, de aducere la îndeplinire [30].

Fără a face procese, domnitorii căutau să aplaneze neînţelegerile dintre mănăstiri şi săteni, încercînd, prin instrucţiuni, care aveau la bază justificările cuprinse în plîngerile mănăstirilor. În cazurile în care mănăstirile nu dispuneau de întinderea de pămînt necesară sătenilor din unele sate, cînd aceştia se deplasau şi munceau unde găseau pămînt, călugării le pretindeau totuşi cîte o sumă de bani pentru lucrul ce ar fi trebuit să li-l presteze. Ispravnicii primeau dispoziţii în sensul de a-i sprijini pe călugări ca să-şi poată încasa banii şi chiar restanţele pe anii în urmă. Dar dacă sătenii se opuneau, pretextînd că au altă situaţie juridică şi socială, că dispuneau de mărturii, scrisori *sau alte dovezi, în acest sens, ispravnicii urmau să le fixeze un termen pentru a fi judecaţi de Divan* [31].

Ispravnicii şi judecătorii de ţinuturi, de comun acord cu egumenii mănăstirilor, trebuiau să ia măsuri pe cale administrativă şi judecătorească ca sătenii să nu fie „împotrivitori şi păgubitori", nici violenţi cu trimişii

---

27 *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695—1754*, ediţie îngrijită de Nestor Camariano şi Adriana Camariano — Cioran, Bucureşti, 1965, p. 673.

28 „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului municipal din Iaşi" (În continuare se va cita „Buletinul"), fasc. 6 (1927—1928), p. 167—169.

29 Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, vol. VI_1, p. 109.

30 Bibl. Acad.., mss. nr. 237, f. 247, r.

31 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 207—208 ; Arh. St. Buc., M-rea Rîşca, XVIII/6.

mănăstirilor, să nu-i molesteze sau alunge, ci să-i ajute ca să-și poată încasa veniturile. Se menționa într-o asemenea dispoziție domnească, ca țăranii „împotrivitori" să fie chemați și anchetați, pentru ca să se poată cunoaște „ce împotriviri fac și cu ce cap, cine îi sumețește". Dacă avea să se constate că „îmblă fără cale și sînt împotrivă", să le dea „poruncă cu înfricoșare", ca să fie „plecați și să-și facă slujbă", dar dacă vor continua să aibă aceleași comportări, ispravnicul și judecătorul urmau să-i pedepsească, fără judecată, ca pe niște „răi și gîlcevnici" și să-i oblige la despăgubiri pentru compensarea pagubelor suferite de mănăstiri [32]. Din porunca domnească trimisă doar judecătorilor de ținut, fără să se fi recurs la vreo acțiune, sau dat vreo hotărîre judecătorească, sătenii care lucrau moșiile mănăstirii Socola trebuiau obligați să dea dijmă, să lucreze cele 12 zile pe an — șase vara și șase iarna — și să plătească cîte un leu pe an. Împotrivitorii urmau să fie supuși și împliniți cu forța ca oponenți ai unei norme de drept în funcțiune [33].

În cazurile în care judecata se făcuse de delegați domnești, ca marii boieri dregători, de hotărîrea cărora cei reclamați nu voiau să țină seama, chiar dacă reclamantul era înarmat cu „carte domnească", care cuprindea hotărîrea instanței și ordinul de executare, avizat, domnul poruncea ispravnicilor, să convoace „de față" ambele părți și pe loc, să le „cerce pricina acolo cu foarte bună dreptate". Hotărîrea lui trebuia dată" pe carte de judecată" [34]. Și la plîngerile înaintate de mănăstiri domnului, prin care cereau să li se facă dreptate împotriva sătenilor de pe moșii, care nu voiau să le dea venitul și nu le făceau podvoadele, iarăși ispravnicii trebuiau să-i „aducă de față" pe reclamați, și „să le ia sama, pentru ce nu-ș fac podvoadele și nu dau venitul moșiei". Potrivit poruncii domnești ispravnicii aveau obligația de a-i forța pe asemenea săteni să dea venitul și să facă podvoadele obișnuite, dar „neodihnindu-se ... și s-ar cere la Divan să le dea zi de soroc" [35].

Cu „carte domnească", la cererea oricărui egumen, mănăstirile erau îndreptățite să-și apere moșiile pe care le voiau unii săteni, care afirmau că sînt ale lor, ca moșneni, și evident, în asemenea cazuri nu voiau să-și îndeplinească obligațiile în munci și de dijme, iar dacă ar fi protestat în continuare, urmau să se prezinte la Divan, cu documentele la data fixată de ispravnic [36].

În anumite situații, ca de exemplu aceea în care a fost implicată mănăstirea Pîngărați, în aprilie 1773, era absolută nevoie de intervenția caimacamilor, pentru că intrase în conflict cu un grup de 20 de plăești și cu vătăjelul lor, care nu admiteau alți săteni să lucreze un loc de lîngă mănăstire numit Tarcău, dar nici ei nu acceptau să dea mănăstirii cele cuvenite. S-a menționat anume că vătăjelul plăeștilor era „om dîrz și semeț", care a „sărit" la călugări „cu gîlceavă și bătae". Ispravnicii au fost

---

32 Arh. St. București, M-rea Neamț, VII/9 ; VII/10.
33 N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, vol. I, p. 437
34 Arh. St. Buc., M-rea Bistrița, IX/10.
35 *Ibidem*, Achiziții Noi, CCVIII/8.
36 *Ibidem*, M-rea Probota, I/26, I/29.

invitaţi categoric să-l cheme pe vătăjel, să-l supună „la toate" şi să împlinească de la toţi cîte doi lei de casă, „ca să nu mai vie jalbă la Divan" [37]. Cînd era cazul şi marele serdar putea îndeplini aceeaşi sarcină, anunţîndu-i totodată pe cei în cauză să se înfăţişeze la Divan [38]. În general cînd Divanul judeca fără domn, şi acest lucru devine obicei, hotărîrile, denumite anaforale, ca să poată fi aplicate, trebuiau întărite de domn; chiar hotărîrile boierilor delegaţi să judece trebuiau să aibă aceeaşi întărire [39].

Un îndelungat proces dintre mănăstirea Slatina şi locuitorii satului Rădăşeni, a fost dirijat de la centru, de domn, care a făcut cunoscut ispravnicilor cuprinsul plîngerilor egumenilor, dar şi ale locuitorilor, repetîndu-le de fiecare dată că „neodihnindu-se" cu judecata lor, să le pună „zi cu soroc", ca să se „afli aici la Divan şi o parte şi alta şi cu mărturii ce vor avea, ca să li se hotărască judecata" [40]. Pentru încheierea acestui proces, Constantin Racoviţă, la 28 octombrie 1750, a numit un complet de judecată format din trei boieri, care a dat dreptate mănăstirii [41]. Hotărîrea a fost întărită de domn [42].

Peste doi ani, acelaşi domn a delegat alţi doi boieri judecători pentru judecarea aceleeaşi neînţelegeri fiindcă sătenii n-au acceptat hotărîrea din 28 octombrie 1750. Din raportul lor înaintat domnului se observă că probele ambelor părţi erau de aceiaşi valoare, însă s-a dat cîştig de cauză mănăstirii. Pe baza hătărîrii acestor boieri judecători „denumită carte de judecată", domnitorul Constantin Cehan Racoviţă a pus următoarea rezoluţie: „După hotărîrea boierilor giudecători ce arată printr-această carte de giudecată, găsind şi domnia mea a fi cu cale, am întărit şi cu a domnii mele pecete" [43]. Iar peste încă 11 ani (29 octombrie 1763), timp în care hotărîrea amintită nu a putut fi aplicată, mănăstirea Slatina s-a plîns din nou domnitorului, care de data aceasta era Grigore Callimachi. Acesta n-a mai trimis procesul altei instanţe, ci a scris ispravnicilor, ca să „cheme pe acei oameni de faţă", să cerceteze „şi de vreme că nu urmează ei să dea adetiul moşiei", să se „împlinească de la dînşii atît cît dau şi alţii de pe alte moşii" [44]. Pentru că locuitorii nu s-au grăbit să se conformeze nici acestei hotărîri şi cum ispravnicii se pare nu au dispus de forţa necesară pentru a o putea impune, egumenul s-a adresat din nou domnitorului, plîngîndu-se că acei locuitori nu au ţinut seama nici de „omul gospod" trimis la faţa locului. A cerut din nou ca pricina să fie judecată „înaintea veliţilor boieri", fiindcă „cu aceşti oameni multe judecăţi în multe rînduri au avut mănăstirea şi nici într-un chip nu vor să se supue", şi nici să respecte învoielile, ba mai mult încă, au reuşit să obţină o hotărîre de ju-

---

[37] *Ibidem*, *M*-rea Pîngăraţi, III/149.

[38] Paul Mihail, *Documente şi zapise moldoveneşti de la Constantinopol (1607—1806)*, Iaşi, 1948, p. 99—100.

[39] *Ibidem*, p. 103—106.

[40] Bibl. Acad., CLXXXVII/204.

[41] *Uricarul*, vol. X, p. 184—185.

[42] *Ibidem*, p. 185—188.

[43] Arh. St. Buc., M-rea Slatina, VI/11.

[44] *Ibidem*, VI/14.

[illegible]ecată făcută de stolnicul Const. Kogălniceanu că sînt „moşinaşi". Mănăstirea a venit din nou la Divan, iar sătenii au fost aduşi cu „om gospod". Egumenul a cerut intervenţia categorică a domnului, care convins de „dreptatea mănăstirii a pus următoarea rezoluţie pe plîngerea egumenului : „Ceauş de aprozi, să-i chemi la dumnealor veliţii boieri şi să facă anafora" [45].

Delegaţi noi, să judece pricina au fost banul Constantin şi medelnicerul Constantin Başotă, care au dat iarăşi ciştig de cauză mănăstirii [46]. La 4 iunie 1765, Grigore al III-lea Ghica a întărit, o nouă judecată între [illegible]şi, dînd iarăşi cîştig de cauză mănăstirii. De data aceasta, judecător a fost fostul mare pitar Manolachi [47]. Fiindcă Rădăşenii nu au acceptat nici această hotărîre, la 14 octombrie 1765 i-au judecat patru mari boieri dregători şi anume, un mare logofăt, doi mari vornici şi hatmanul Vasile Roset, care din nou au dat cîştig de cauză mănăstirii [48]. Domnul a primit însă o altă plîngere de la mănăstire în decembrie 1767 în care, pe lîngă că se făcea reinformarea asupra judecăţilor avute, s-a subliniat că nu se rezolvase nimic [49]. Călugării au reuşit să obţină şi o poruncă de la Grigore Callimachi (30 ianuarie 1768), luată după o rejudecare a cazului de mitropolit şi de toţi marii boieri, către ispravnicul de Suceava, ca după ultima judecată dintre mănăstire şi Rădăşeni, să ia de la aceştia toate documentele, să le rupă, să le dea în mîna egumenului şi să-i forţeze pe locuitorii amintiţi să-şi îndeplinească toate obligaţiile [50].

Fără proces se pare, la 23 martie 1761, domnitorul a hotărît în conflictul dintre sătenii din Horleşti şi preotul iezuit, care-i ameninţa că dacă nu-i vor executa anumite munci şi plăti o sumă de bani, îi va alunga din sat. Domnul a hotărît că preotul nu „poate să strămute oamenii birnici" de pe moşie „fiind trăitori acolo şi aşezaţi de multă vreme" şi le-a fixat el suma de plată către preot, la un leu pe an [51].

Un mare număr de procese, care au solicitat continuu intervenţia domnilor, au fost şi acelea de proprietate, în general, cu toate consecinţele lor. Astfel, domnii acordau întăririle de stăpînire ale unor proprietăţi celor ce obţinuseră cîştig de cauză în instanţele de judecată [52]. De exemplu, Constantin Mavrocordat, la 19 ianuarie 1749, a dat unui reclamant, care cîştigase procesul, următoarea carte de judecată : „Avînd tu carte de giudecată de la altu domn şi devreme ce de la Divanul ci-au avut înaintea noastră, n-au putut să dovedească, el rămînînd, să stăpîneşti tu, tot după carte ce ai de la giodecata de mai înainte, pentru aceia nu ţi s-au dat altă carte de la noi. Să aibi voe să stăpîneşti moara după cartea ce ai de mai înainte" [53].

[45] *Ibidem*, VI/45.
[46] *Uricarul*, vol. X, p. 188—190 (10 mai 1764).
[47] *Ibidem* p. 191—193.
[48] *Ibidem*, p. 193—196.
[49] Arh. St. Buc., M-rea Slatina, VI/46.
[50] *Ibidem*, mss. nr. 522, f. 195.
[51] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. I—II, p. 109.
[52] Arh. St. Iaşi, Anaforale, nr. 148, f. 40.
[53] *Ibidem*, VI/24.

2. *Reforma administrativă.* Prin reforma administrativă domnitorul Constantin Mavrocordat a urmărit să aibă un control eficient al întregii vieţi publice şi din cauza aceasta a încercat o reorganizare a ei, în sensul că a căutat să numească în fruntea instituţiilor locale oameni corespunzători şi apoi să desfiinţeze confuziile de atribuţii dintre slujitorii instituţiilor centrale de stat şi cele locale. În fruntea ţinuturilor ispravnicii au luat locul pîrcălabilor. Importanţa acestui act nu constă atît în schimbarea denumirii ce o purtau conducătorii ţinuturilor, cît mai ales în fixarea clară a atribuţiilor încredinţate. În ţinuturile Suceava, Neamţ, Roman, Bacău, Tecuci, Tutova, Vaslui, Fălciu, Soroca, Dorohoi, Hîrlău şi Iaşi, a numit cîte doi ispravnici, iar în Greceni, Codru şi Cîrligătura cîte unul [54]. S-au păstrat însă vornicii de Cîmpulung, de Vrancea, pîrcălabul de Galaţi ca şi staroştii de Cernăuţi şi Putna [55]. De asemenea, Constantin Mavrocordat a separat administraţia ţinutului Soroca de a Lăpuşnei şi Orheiului, care formaseră o unitate separată, administrată de serdar [56].

Noii dregători locali au fost supuşi continuu unei supravegheri personale a domnului, care îi întreba pe cei ce nu-i raportau la timp anumite întîmplări, pe care trebuia să le cunoască şi le aflase de la alţii, nu de la cei cu asemenea atribuţie, astfel: „ce fel de dregători sînteţi şi ce grijă purtaţi, de ce nu ne-aţi înştiinţat" [57]. Ispravnicii trebuiau să supravegheze ca locuitorii să nu fie supăraţi cu ceva [58]. Chiar Constantin Mavrocordat, în deplasările sale prin ţară, reamintea dregătorilor instrucţiunile date în acest sens, ca şi locuitorilor care-l întîmpinau [59]. Pedepse grele îi ameninţau pe toţi dregătorii, care s-ar fi comportat altfel [60], sau nu şi-ar îndeplini sarcinile [61], deşi comportări abuzive avuseseră şi dregători din apropierea curţii domneşti, cum recunoştea chiar domnitorul [62].

Dregătorii locali ai puterii de stat aveau datorie de a explica, lămuri pe locuitori despre măsurile luate de domn, care a poruncit de mai multe ori ca să fie citite şi explicate celor adunaţi în zile de tîrg, pe la vămi, în biserici şi chiar în sate [63]. Constantin Mavrocordat făcea eforturi ca să citească rapoartele dregătorilor săi şi să le răspundă, aprobîndu-i sau mustrîndu-i. Astfel, la un raport al unui ispravnic de Suceava cu privire la abuzurile unor turci, i-a scris următoarele: „Pentru supărările ce fac turcii oamenilor, şi-i bat şi banii ce au dat oamenilor pe poame şi pe altele îi plinesc de la dînşii îndoit şi întreit, şi la porunca noastră nu să supun, şi ne arăţi că n-ai ce să le faci, că face ce le este voe, şi nu poţi să-i opreşti — aceasta este blăstămăţia ta : pentru ce să nu aperi pe oameni, şi pentru

---

[54] Petru Rişcanu, *Lefile şi veniturile boierilor Moldovei în 1776*, Iaşi, 1887, p. 80—81,
[55] I. C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, Bucureşti 1935, p. 45.
[56] I. *Minea, op. cit.*, p. 167.
[57] N. Iorga, *op. cit.*, p. 222—223.
[58] *Ibidem*, p. 227.
[59] *Ibidem*, p. 228.
[60] *Ibidem*, p. 280.
[61] *Ibidem*, p. 281.
[62] *Ibidem*, p. 228.
[63] *Ibidem*, p. 280.

ce să-i lași în voe lor, să facă ce le iesle voe? Sau, dacă nu poți tu și nu ești harnic de slujba aceasta, ca să aperi pe lăcuitori, să știu, să punem pe altul, carele va putea să stea împotriva lor și să apere pe oameni. Ne arăți că sînt în Bosancea vre-o 7—8 aldăi și pe aiurile, și numele lor nu le scrii anume; ce turci sînt și de unde sînt și ce fel de răutăți au supărări au făcut? Că iată și ceauș împărătesc am adus, cu care să le putem veni la hacul lor. Din vreme că noi în tot chipul sărim ca să răsuflăm și să odihnim pe lăcuitori“ [64].

În plus, domnul cerea ca toate rapoartele care i se trimiteau să fie scrise în limba română, mustrîn-du-i pe cei care își scriau corespondența în limba greaă [65]. Ispravnicii au mai primit instrucțiuni ca să nu se facă nici o „silă“, să nu fie obligați locuitorii ca să găzduiască pe oricine, fără voie sau chirie, să nu li se ia bani, gloabe, angării sau să pretindă a li se face clăci. Să oprească pe cei ce ar fi voit să ia din casele locuitorilor așternuturi, vase etc. pentru musafirii cazați.

Ispravnicii au primit instrucțiuni cu privire la străinii care voiau să se așeze în orașe și în sate, despre obligațiile proprietarilor de moșii și ale vecinilor, cu privire la zaherele, conace, podvezi de cară, cai de olac etc. etc. În ținuturi „nici un om gospod“, cu sau fără poruncă domnească, nu putea să intre fără voia ispravnicului. De asemenea, ispravnicii trebuiau să cerceteze dacă au „răspopi, ipodiaconi sau alți oameni fără dar, ce se poartă cu chip bisericesc“ și „să le dea peceți“. La înlocuire, ispravnicul era obligat să lase „toate ... poruncile“ înlocuitorului. Egumenii mănăstirilor, boierii sau locuitorii nu aveau voe să-și vîndă moșiile turcilor. Ispravnicii au fost împuterniciți „ca să cerce a cui moșie se va afla că s-au vîndut turcilor să le oprească în sama domnească și venitul acelor moșii să fie a ispravnicilor“ [66].

Prin reforma sa administrativă, bine intenționată, Constantin Mavrocordat a urmărit deci curmarea abuzurilor și desființarea suprapunerilor de atribuții și în special întărirea autorității ispravnicilor, reprezentanții principali ai puterii centrale în ținuturi.

S-a discutat și despre o reformă militară a lui Constantin Mavrocordat [67], care însă nu s-a făcut, fiindcă nu există o forță militară națională, care ar fi urmat să fie reorganizată.

3. *Reforma fiscală.* Constantin Mavrocordat și-a ales dregătorii principali și ispravnicii ținuturilor dintre boierii mari. Tuturor le-a fixat venituri speciale și le-a acordat scutiri de dări. Pe ceilalți privilegiați „carii n-au încăput la boieri și la isprăvnicii ș-au fost cu boierii-vel sau feciori de boieri-vel, pe aceia i-au rînduit să-i puie pe rînd, pe toți, la slujbe. Ș' le-au ridicat dajdiile să nu dea nemică, nici ei nici feciorii lor“. Boierilor

---

[64] *Ibidem*, p. 289.

[65] *Ibidem*, p. 290, 294.

[66] Gh. I. Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat 1746—1946*, p. 57—62., Așezămîntul din martie 1743.

[67] I. C. Filitti, *Cîteva cuvinte despre alcătuirea oștirii de țară în Principatele Române pînă la Regulamentul Organic*, București, 1936, p. 19, și urm.

mazili de categoria a doua le-a redus substanţial dările, scutind totodată de „dajde" toate mănăstirile şi preoţi" [68].

„Şi — relatează Ion Neculce — pe ţară au scos mai întăi banii steagului, cîte 105 parali de om, cele cinci parali să fie a boierilor ce or strînge banii, iar 100 parali să margă la visterie. Şi au aşezat să fie patru civeturi într-un an. Cîte 105 parali să dea tot omul căsar, iar holteii cei cu părinţi să dea cîte 55 parali. Şi le-au dat peceţi tuturor, tipărite anume, feţelor lor, numele şi poreclele. Şi după ce s-au cisluit, le-au dat zlotaşii izvoade, şi la visterie le-au scris la condică" [69]. Apoi „au făcut obiceiu, zlotaşii pe oameni, pe ţărani, să nu-i supere nemică. Ce dintr-acele cinci parali să-ş cumpere bucati, fîn, ce le-or trebui. Şi alte obiceie rele, ce era mai înainte, niciunele de acele să nu fie, nici văcărit, nici pogonărit, nici cuniţe, nici adăoşaguri, nici jacuri de ciocoi să îmble prin oameni mîncîndu-i" [70].

„Dat-au şi strînsoare mare, de cerca pe oameni, şi pe unde îi afla îi bătea. Şi pe vornicеii carii tăgăduiea pe oameni, de nu vrea să-i puie, îi da pre uliţe şi-i trimitea la ocnă. Mai adeverit-au că, de i-a ieşi somă bună, să poată rădica poroncile împărăteşti, a ridica boierilor mazili şi mănăstirilor desetina şi vădrăritul ... Dat-au şi boierilor celor mari cîte 50, 60 de oameni de scuteală, altora, boieri mazili, cîte 20, cîte 15, cîte 5. Aşijdere au dat şi la giupînese sărace, ca de scuteală, cîte 10, cîte 15, careş după boierie" [71].

Aceste sînt informaţiile despre reforma fiscală a lui Constantin Mavrocordat date de un cronicar contemporan, care a colaborat cu el. Deci, şi Constantin Mavrocordat a încasat în primul rînd banii steagului, cum obişnuise fiecare domn nou numit, iar în al doilea a fixat capitaţia la 105 parale de locuitor căsătorit, şi la 55 parale pentru fiecare „holtei", plătibilă în patru sferturi, după ce în prealabil întocmise un recensămînt fiscal. Totodată, a luat măsuri drastice împotriva evazioniştilor ca şi a dregătorilor locali, care se dedau la abuzuri. Evident că prin această măsură s-a ridicat numărul impozabililor. Pentru ca fiecare locuitor să ştie cît are de plătit a primit cîte o fişă de impunere, înscrisă în condicile vistieriei. Boierilor, ca să nu mai intervină la visterie pentru scutirea unor vecini, cum se practica pe atunci, le-a acordat un număr de scutelnici, adică primeau de la visterie valoarea dărilor acestora.

Constantin Mavrocordat a urmărit o aşezare mai bună, mai uşoară a dărilor şi a încercat să desfiinţeze abuzurile slujbaşilor publici, salarizîndu-i dintr-o sumă fixă, adausă la capitaţie. Evident, că dacă se respecta această măsură, ar fi urmat o serioasă reducere a totalului obligaţiilor fiscale. Domnul a menţinut însă toate celelalte dări în afară de văcărit, cuniţă, pogonărit şi „adăoşaguri" [72]. Prin urmare, toţi locuitorii ţării au continuat să plătească desetină şi gorştină, dări considerate ca cele mai grele, fiindcă afectau direct producţia. Cuantumul acestora se fixa de slujitorii visteriei, domnul avînd astfel posibilitatea de a solicita aparatul fiscal, alcătuit nu-

[68] I. Neculce, *op. cit.*, p. 381.
[69] *Ibidem*, p. 382.
[70] *Ibidem*.
[71] *Ibidem*, p. 383.
[72] Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, vol. II, Iaşi, 1857, p. 18.

mai din boieri și oamenii lor, să depună eforturi și să trimită visteriei cît mai mulți bani. Fiindcă de posibilitățile de plată ale visteriei depindea dacă ei și mănăstirile puteau fi scutite de desetină și vădrărit. Apăsarea fiscală nu s-a redus deși desetnicii incorecți erau uneori obligați să restituie întreitul sumelor încasate pe nedrept [73]. Se da ca exemplu în acest sens un clucer din Roman învinuit că încasase mai mult de trei parale „de nume și două parale de leu" [74].

Ca oricare domn fanariot și Constantin Mavrocordat, deși venise în țară în jurul datei de 1 octombrie s-a grăbit să încaseze primul sfert în luna următoare, deoarece, pretindea el, haraciul ar fi trebuit plătit la 1 septembrie [75]. Încercînd să curme abuzurile, care se făceau cu ocazia încasării taxelor de bunurile de consum, Constantin Mavrocordat a hotărît ca pîrcălabii să încaseze numai 20 potronici de car sau bute, fără cele două ocă de vin sau alte băuturi pe care le luau în plus [76]. Ca să elimine situațiile neclare, ce puteau da naștere la arbitrarii și abuzuri, Constantin Mavrocordat a desființat deosebirile de impunere, la suma capitației, dintre satele cu vecini și cele de ruptoare, de la margine sau cele care aveau regimuri speciale [77]. Totodată, a înștiințat pe slujitorii visteriei că întreaga lor activitate și comportare va fi supravegheată atent, iar cei care se dedau la abuzuri au fost amenințați cu destituirea și pierderea răsurii, dar celor cinstiți le-a promis o răsplată corespunzătoare [78].

Pentru a mări numărul impozabililor Constantin Mavrocordat a hotărît ca preoții și diaconii fără biserici și neștiutori de carte — care erau în număr mare — să fie puși la „bir cu țăranii", ca adică „să plătească și ei bir ca și altă țară". Din cauza aceasta unii au început să învețe carte la bătrînețe [79]. Cu toate eforturile depuse situația încasărilor visteriei nu s-au îmbunătățit repede. Bauer explică astfel situația: „Poate — se referă la Constantin Mavrocordat — primele sale intenții n-au fost de condamnat, se poate spune chiar mai mult că a făcut cîteva regulamente bune de finanțe în cursul primei sale domnii. Însă, în general, el n-a știut întrebuința decît paliative în contra unor rele învechite ... Foarte departe de a se gîndi la ștergerea capitației, cel puțin la diminuarea și fixarea acesteia, încă mai puțin de a se gîndi să așeze greutatea principală a impozitului pe produsele și consumația țării, el augmentă capitația și abondonă celelalte venituri arendașilor după pilda înaintașilor săi" [80]. De aceeași părere a fost și A. D. Xenopol [81].

Preluînd domnia a doua în situația și cu obligațiile bănești cunoscute, Constantin Mavrocordat, ca și înaintașii săi, și-a menținut, în continuare,

---

[73] I. Minea, *op. cit.* p. 176.
[74] N. Iorga, *op. cit.* p. 404.
[75] *Ibidem*, p. 269.
[76] I. Neculce, *op.*386—387.
[77] I. Minea, op. cit., p. 209.
[78] N. Iorga, *op. cit.*, p. 217—218.
[79] Enachi Kogălniceanu, *în Letopisețe*, III, p. 203—204.
[80] *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie publiés par M.B.*, Neufchatel, 1789, p. 101.
[81] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, vol. VII, București, 1926, p. 97.

funcţia administrativă în materie de organizare fiscală, ba mai mult încă, prin controlul exercitat permanent asupra aparatului fiscal, a rămas principalul contabil, agent de impunere şi percepere al ţării. Acest control susţinut, agravat prin folosirea forţei, a dus uneori la crize interne, cauzate de opoziţia masei impozabile faţă de abuzurile de forţă ale aparatului de stat, care acţiona la ordinul domnului. În acest sens, ca şi în perioada anterioară, puterea domnitorilor era cu adevărat nemărginită fiind susţinută la nevoie, de forţa Imperiului otoman. Ca exemplu amintim scrisoarea lui Constantin Mavrocordat, din 2 decembrie 1741, adresată locuitorilor din Cîmpulung, care se opuneau încasatorilor Visteriei şi dregătorilor puterii centrale. După ce le-a atras atenţia să nu se împotrivească trimişilor săi, i-a avertizat că dacă se vor „sumeţi" sau se vor împotrivi poruncilor sale, „iată domnia mea, ca să ieşim din păcat şi aceasta vă arătăm, că celor nesupuşi după toată dreptatea li să cade a le veni de hac, şi atunci nu numai cu slujitori de ai noştri, *ce şi cu oştile împărăteşti vă vom pedepsi*, de vreme ce racoa împărătească să numără că sînteţi, să cade să fiţi supuşi stăpînilor voştri, iar nu împotrivitori"[82]. Din scrisoarea amintită se vede clar slăbirea puterii centrale, a aparatului de represiune, deoarece domnii, în loc să ia măsuri împotriva celor nesupuşi, duceau tratative cu ei.

Domnii fanarioţi fiind în esenţă doar nişte arendaşi ai veniturilor, era normal ca preocuparea lor cardinală să fie, dirijarea operaţiilor de impunere, percepere şi contabilizarea dărilor şi totodată să-şi însuşească sumele, care rămîneau după plata haraciului şi a celelalte plocoane făcute sultanului şi dregătorilor săi. Între măsurile cu caracter de reformă ale lui Constantin Mavrocordat poate fi inclusă şi anularea deosebirii dintre visterie şi cămara domnească, deoarece toate veniturile provenite din dări sau taxe, urmau să fie strînse şi contabilizate la un loc, nu distinct[83].

Constantin Mavrocordat a reformat şi sistemul de impunere şi percepere, cu intenţia de a aduna cît mai mulţi bani în visterie. Aştfel, în octombrie 1741, adresîndu-se boierilor, boiernaşilor, mazililor, dregătorilor, vorniceilor, vătămanilor şi tuturor celorlalţi locuitori, pretexta că i-ar fi cerut introducerea şi în Moldova şi aşezămîntului „dăjdiilor ce s-au făcut Ţării Româneşti", ca desfiinţarea văcăritului şi cuniţei, care pricinuiseră ţării „multă pagubă şi stricăciune", fiindcă locuitorii care nu puteau plăti aceste dări îşi vindeau sau îşi sacrificau vitele. Totodată, a hotărît desfiinţarea pogonăritului, fiindcă din cauza acestei dări locuitorii îşi lăsau viile în păragină. În locul acestor dări şi a „dejdiei", adică a birului, a introdus o dare anuală plătibilă în patru rate trimestriale. Urma deci ca fiecare locuitor „atît casnicii cît şi holteii de vîrstă, slujitori, păstori, argaţi, slugi boiereşti" şi alţii, „chiar de se vor numi mazili, negustoraşi, curteni, căpitani" sau „oameni streini aşezaţi în ţară, au ruptaşii cămării, au vornicii şi vătămanii, sau ce om sau suflet va fi," să-şi ia „pecetea" adică fişa de impunere şi să fie cuprins „în foaia domnească de cislă". Deci, cu „toţii urmau să se puie la

[82] N. Iorga, *op. cit.*, p. 323.
[83] I. Minea, *op. cit.*, p. 235.

cisla satului şi să-şi ia peceţi pe feţele lor, afară de boierii mazili şi negustorii ce vor fi în foaia domnească pecetluită".

Armenilor şi evreilor urma să li se dea „peceţi deosebite" şi să se cisluiască între ei, ca şi cei care locuiau în jurul oraşelor ce urmau, de asemenea să se cisluiască „între dînşii cu foaie domnească de cislă", cei „risipiţi" prin sate urmau să-şi plătească pecetea personal, adică să nu fie cisluiţi împreună cu satul. Dregătorii care ar fi dat peceţi orbilor, şchiopilor, ciungilor sau altor locuitori, ce nu se puteau hrăni din munca lor, ca şi holteilor neajunşi la majorat, aveau să le restituie îndoit sumele încasate. Holteii majori, fără părinţi, cu case proprii, urmau să fie cisluiţi şi „să plătească pe cîte capete îi va ajunge cisla satului", dar holteii „în vîrstă", care trăiau la un loc cu părinţii, nu puteau fi impuşi la cisla satului mai mult decît cu 20 de parale, „de vreme ce casa acelui cît îi vine după prilejul lor, se încarcă părinţii lor la cislă".

S-au înmînat zlotaşilor foi de cislă, cu pecete domnească, pentru toate satele. Cisla urma să se repartizeze „pe capetele oamenilor, pe dobitoace, pe vii, pe hrana omului şi tot prilejul său, şi fiecare cum îl va ajunge cisla, cu dreptatea să-şi plătească dajdea sa". Fiecare aşezare rurală a primit cîte două foi de cislă, una semnată de zlotaş, vornicel sau vataman, se trimitea vistieriei. Zlotaşii nu trebuiau să se amestece în operaţia de cisluire. Numai locuitorii singuri aveau să socotească bunurile fiecăruia dintre ei — în scris — urmînd ca fiecare să plătească după starea sa materială, fără vreun amestec din partea zlotaşilor, vorniceilor, sau a vatamanilor, care dacă ar fi avut o astfel de comportare aveau să primească „mare certare". Unde s-ar fi aflat aşezaţi de la doi pînă la zece oameni, deosebiţi de cei localnici, din orice „breaslă" ar fi făcut parte : curteni, căpitani, slujitori, „negustoraşi" etc. trebuiau încadraţi şi cisluiţi cu satul cel mai apropiat şi să plătească întreaga dare tot după numărul de „bucate" de care dispuneau.

Fiecare locuitor, dintr-un sat mare sau cătun, „adică lăturaş, primprejur toţi în foaia domnească de cislă să se cisluiască". Zlotaşii urmau ca să „scrie osăbit în „tabla vistieriei" satul şi osăbit cătunele, fiecare cu numele pămîntului, unde şi pe ce moşie şede „iar locuitorii" acolo să-şi dea dajdea, iar să nu şadă într-un sat şi să-şi dea dajdea în altul". Împreună, vornicelul şi vatmanul, urmau să dea zlotaşilor numele locuitorilor plecaţi temporar din sat, atît casnici, cît şi holtei, deoarece şi aceştia trebuiau înscrişi în foaia de cislă a satului, şi cisluiţi după „starea" lor materială. Peceţile unor asemenea locuitori rămîneau în păstrarea vorniceilor sau vatamanilor, care le înmînau celor în cauză la întoarcerea în sat. Peceţile trebuiau scrise „pe feţele lor", pentru ca la „cercătură", călătorul găsit fără pecete sau „nescrisă pe faţa lui", să plătească dările împătrit iar vorniceii şi vatamanii satelor să fie globiţi şi să suporte „mare certare"

După operaţiile de cisluire şi împărţire a peceţilor urma „cercătura, cu mare tărie" şi cine era găsit fără pecete nescrisă „pe faţa lui" avea să plătească îndoit, iar vornicelul şi vatamanul gloabă şi să primească „mare pedeapsă". Pedepsiţi şi amendaţi urmau să fie şi locuitorii prinşi că se mută dintr-un sat în altul. S-a interzis zlotaşilor, vorniceilor sau vatamanilor să

încaseze, „după vechea practică“, banii dajdiei de la un om pentru altul, deoarece fiecare trebuia să plătească numai suma fixată la cisla satului. Sub ameninţarea unei amenzi de o întreită valoare a peceţii, iar cine ar fi încasat mai mult de 106 parale de fiecare pecete urmau să restituie o sumă înzecită.

Referindu-se la cheltuielile slujbaşilor şi ale celorlalţi dregători ce se deplasau „prin ţară cu trebi“, care obişnuit făceau multă „pagubă. . .săracilor“ şi în felul acesta se „da îndămîna vorniceilor şi vătămanilor de făcea mîncătură, cisluind banii îndoiţi şi întreiţi pe săraci, care cheltuieli se ajungea cu dajdea lor ce o trăgea“. Pentru a se exclude asemenea situaţii fiecare dregător în deplasare, urma să plătească în bani, la preţul curent, „conacul“, care nu avea să mai fie pregătit de vornici sau de vatamani. Zlotaşii, primeau, în schimb, „foaie iscălită“ pentru astfel de cheltuieli. Totodată, locuitorii nu mai erau obligaţi să facă clăci sau să aibă alte obligaţii pentru dregătorii ţinuturilor: căpitani, vornicei sau vatamani.

Zlotaşii au primit instrucţiuni precise ca să „scrie la tablă satele, pe rînd, fiecare cu cătunul lui osăbit, cum vor veni, sat după sat, iar nu amestecat, un sat din sus, între cele din gios“ sau invers. Aşa zisa „tablă“ trebuia scrisă pe o „coală de hîrtie întreagă şi într-o faţă de coală două rînduri de nume . . . iar la marginea tablii înscris fiecare sat şi cătun şi numele pămîntului şi stăpînul moşiei, şi cu suma de mădulare a fiecărui sat şi cătun, osăbit, şi cătunul de ce sat ţine“. În „tabla“ care trebuia predată vistieriei, zlotaşul urma să noteze numele locuitorului, porecla şi numele tatălui, „după cum scria în foaia gospod de cislă“. Holteii care plăteau numai cîte 20 de parale trebuiau înscrişi, după locuitorii căsătoriţi. Răzeşii, care munceau şi locuiau pe pămînturile lor, rămîneau pe „sama gospod“, deci nu erau supuşi nimănui şi nici nu trebuiau să lucreze sau să „clăcuiască“ cuiva. Zlotaşul care nu avea să fie sîrguincios în slujbă şi nici nu ar fi activat „cu dreptate“, iar la „cercătură“ i s-ar fi găsit „oameni fără de peceţi sau cu peceţi nescrise pe feţe“, avea să-şi piardă răsura, lipsit de mila domnească şi „dezlipit de slujba curţii“, dar cei care şi-ar fi făcut datoria aveau să se bucure de „osăbită milă domnească“ [84].

Constantin Mavrocordat nu a încercat numaidecît să reformeze sistemul fiscal ci mai întîi a căutat să încaseze banii de care avea nevoie pentru întreţinerea curţii şi plata datoriilor făcute cu ocazia numirii sale ca domnitor. Numai după aceasta, împreună cu boierii dregători principali, a căutat să înlocuiască vechiul sistem de impunere şi percepere cu scopul evident de a spori încasările vistieriei şi nicidecum de a le reduce. Înainte de a lua complexul de măsuri necesare pentru aplicarea reformei, Constantin Mavrocordat s-a documentat asupra trecutului organizării fiscale din Moldova prin Ion Neculce, dar destul de tîrziul. Înainte de 7 decembrie 1742, Ioan Neculce i-a prezentat domnitorului informaţiile cerute care se refereau la cuantumul şi numărul dărilor încasate de domnii anteriori, la „dăjdiile“, „angheriile“ şi obiceiurile „ce au fost la domnii trecuţi, şi care domni au adaos dăjdiile şi care le-au scăzut şi ce boieri au fost îndemnători, ori la adaos,

[84] N. Iorga, *op. cit.*, vol. VI, p. 215—218.

ori la scădere, ori la vreo dajde ce s-au adaos, de toate, de amănuntul"[85]. La 19 decembrie, Ioan Neculce i-a raportat domnitorului, în scris, despre obiceiurile „bune sau proaste", care au fost în ţară şi de care domni au fost introduse, dar numai despre „cîte a ţinut minte" că „sînt adevărate" şi despre cîte a „auzit den oameni bătrîni". Nu a uitat însă să atragă atenţia. ca un adevărat istoric, că „de aceli ce-am auzit, chizeş nu sînt"[86].

Nu se cunosc măsurile de reorganizare a vistieriei ca şi al aparatului care o deservea, luate de Constantin Mavrocordat. Probabil însă că aceasta nu l-a preocupat prea mult, fiindcă el personal le dirija întreaga activitate. Atenţia lui s-a îndreptat mai întîi asupra personalului care trebuia să încaseze dările, ca şi asupra celui care făcea operaţiile de impunere. Ca măsură administativă, Constantin Mavrocordat a hotărît ca ispravnicii să încaseze „răsura pe jumătate mai mult decît soţiile lor"[87] şi „le-au rădicat dăjdiile hotărînd să nu dea nimic", nici ei, „nici feciorii", adică subalternii lor".[88] După instrucţiunile domneşti, prima obligaţie a ispravnicilor a fost de a întocmi recensăminte fiscale, clare şi detailate, după care masa impozabilă să poată fi urmărită îndeaproape[89], iar „testamenturile şi cărţile gospod pe unde se vor afla şi nu vor fi înnoite" de el să nu se ţină seamă". Acei zlotaşi care nu lucrau „cu luare aminte", sau nu-şi dau interesul, „din rînduiala curţii domneşti să va lipsî"[90]. De asemenea, ispravnicii aveau îndatorirea de a-l informa pe domn despre „starea locuitorilor cum se află, cu ce bucurie au primit aşezarea aceasta", care, bănuia el, trebuia să le fi fost „plăcută, fiind de obşte folos şi tuturor cu dreptate".

Dacă locuitorilor autohtoni, după efectuarea recensămîntului le-a fixat dările şi cuantumul, (20 noiembrie 1741) a hotărît ca străinii să nu plătească nici o dare pînă în luna mai, după care urmau să fie impuşi cu 105 parale „căsarii şi holteii" cei „de vîrstă, cu mustăţi, iar cu copilandrii"[91]. Înainte de 2 aprilie 1742, fiind informat că mulţi streini, „din alte părţi", care au fost locuitori ai ţării, au plecat din diferite motive, a hotărît că dacă s-ar fi întors să aibă „odihnă", o perioadă de timp, după care urmau să plătească, în patru sferturi anuale, birul în valoare de 105 parale pentru casnici, holteii cu părinţi cîte 55 parale, dar „numai cei ce vor fi de vîrstă, cu musteţe, aceia vor da, iar copilandrii, cei care n-au musteţi, aceia nu vor da nemică, nici să vor număra"[92].

Slujbaşii visteriei au fost controlaţi îndeaproape, în întreaga lor activitate. Instrucţiunile care li se trimiteau erau în funcţie de nevoile băneşti ale visteriei, dar şi de aplicarea noilor măsuri fiscale. Astfel, la 20 noiembrie 1741, Constantin Mavrocordat a scris zlotaşilor că după ce au încasat

---

[85] *Ibidem*, p. 292. În scrisoarea sa domnul i-a cerut lui Ion Neculce „să-mi faci nişti trătaji şi să ni-i trimiţi".
[86] *Ibidem*, p. 307.
[87] Ioan Canta, *Letopiseţul ţărei Moldovei de la a doua şi pînă la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat vv. (1741—1769), în Letopisețe*, vol. III, p. 183.
[88] *Ibidem*.
[89] N. Iorga, *op. cit.* p. 226 şi urm.
[90] *Ibidem*, p. 313—314.
[91] *Ibidem*, p. 321.
[92] *Ibidem*, vol. V, p. 105—106, nota 2.

şi trimis visteriei „obicinuitul poclon al steagului" venise timpul să se înceapă nu numai aşezarea „locuitorilor cu patru sferturi pe an", dar să şi încaseze primul sfert, pentru lunile noiembrie, decembrie şi ianuarie. După ce i-a îndemnat pe slujbaşi ca să explice locuitorilor birnici din toate satele principiile reformei sale, de „îndată" să înceapă şi încasarea banilor, fiindcă avea „trebuinţă de o somă de bani mai în grabă". De aceea voia ca pînă la 10 decembrie să se încaseze cîte un leu şi jumătate de la fiecare locuitor, şi să fie trimişi la visterie, deoarece urma să-i expedieze la Ţarigrad. Restul banilor trebuiau încasaţi în termen de 40 de zile „pentru ca să aibă şi locuitorii vreme de odihnă şi de răsuflare pînă la sfertul al doilea".

Controlul sumelor încasate urma să se facă după verificarea fişelor de impunere. Totodată, avea să se cerceteze dacă nu au rămas locuitori impozabili fără peceţi. Aceiaşi dregători mai trebuiau să încaseze „peceţile poclonului steagului", şi să oblige pe cei ce nu plătiseră prima dare, să le dea acum pe ambele, şi în plus cîte zece lei pentru „osteneala zlotaşilor" [93].

La 17 noiembrie 1741, adresîndu-se locuitorilor, Constantin Mavrocordat îi informa despre ceea ce ei ştiau prea bine — că „jafurile, feliuri de feliuri" întreceau valoarea dărilor. De aceea îi sfătuia să-şi ia „peceţi", adică să „iasă la recensămînt", altfel erau ameninţaţi să plătescă dublu şi cu valoarea sfertului al doilea, întreit. Cu această ocazie, personal, domnitorul, ceea ce arată încă odată preocuparea lui principală, a făcut cercetări în Iaşi unde a găsit numeroşi locuitori „fără de peceţi şi cu peceţi nescrisă pe feţele lor, carii după hotărîre au plătit îndoit" [94]. Constantin Mavrocordat gîndea să facă asemenea inspecţii" şi pe afară, adică pre la toate ţinuturile... cu boiernaşi osăbiţi", dar fiindu-i milă de locuitori şi dorind să nu fie puşi în situaţia de a plăti dublu, îi îndemna că dacă s-ar înscrie acum, adică şi-ar lua „peceţi la cercătura ce iaste să fie, să nu plătească întreit". De aceea a mai prelungit termenul de înscriere cu 15 zile. Locuitorii aflaţi în asemenea situaţie trebuiau să plătească „cercătorilor", pentru „ostineală" doar 10 parale.

Domnitorul pretindea că locuitorii trebuiau să-i fie îndatoraţi, deoarece el putea încasa" şi văcărit ... şi altele ce erau rău obicinuite", dar n-a făcut-o. Ca atare îi sfătuie să iasă „la boierii zlotaşi neaşteptînd cercătura ce vrea să fie", în schimb recalcitranţii erau ameninţaţi cu plata întreită, iar vorniceii şi vatmanii cu pedepse grave. Constantin Mavrocordat nu accepta ca locuitorii satelor să nu primească în cislă pe cei „săraci", şi a afirmat că cislele lor nu se făceau „cu dreptate, puind capetile mai mult şi asupra vitelor mai puţin", şi pentru că pe unii dintre constătenii lor, deşi erau „de samă", îi înscriau ca „bătrîni şi nevolnici", ca holtei, îi socoteau „numai pe cei cu mustăţi", încărcînd altfel pe săraci. Domnul i-a avertizat că le-a lăsat dreptul de cisluire numai pentru că îi considera cinstiţi şi drepţi. A insistat însă că „şi vitele precum s-a cădea" să le facă „capete", altfel va da poruncă „să se strice cislele" şi să fie pedepsiţi „cei ce vor fi mai fruntaşi". Deci, în sistemul de impunere prin cislă, după indi-

---

[93] *Ibidem*, vol. VI. p. 322.
[94] *Ibidem*, p. 320.

caţiile domnului, prevala averea şi nu persoana [95]. În sensul acesta ne informează şi Enachi Kogălniceanu care a consemnat în cronica sa că domnitorul Constantin Mavrocordat a numit ispravnici „scornind şi alte multe, făcîndu pe ţară ca să-şi cisluiască, făcîndu 10 bucate un capu, fiece bucate, şi capul puindu-l la fieştecare sfertu cîte un ortu, şi meşteşugul era asemenea [96] ...".

Domnul urmărea atent întreaga activitate a dregătorilor fiscali locali, astfel că nu ştim ce rol mai avea marele vistier. Nu este însă mai puţin adevărat că şi aceştia îl solicitau mereu. Astfel la o întrebare a postelnicului Iordache, care îndeplinea funcţia de „capuchehaie" de Hotin, la 28 octombrie 1741, cu referire la cererea lui Samsongi-Ali-aga de a i se da ca împrumut 10 pungi de bani, domnul i-a răspuns, nu motivînd că luase domia doar de 60 de zile, că trebuia urgent să trimită haraciul, că avea datorii şi însfîrşit că „pînă acum nici 30 de pungi" nu putuse aduna, dar nici nu putea să lase neachitate „zaigelile şi alte osebite atîtea cheltuieli" ale unei domnii noi. Deci fiind într-o asemenea situaţie s-ar fi căzut să-l împrumute paşa pe el, după cum îl imprumutase la Ţarigrad „atit maghistanii şi stăpînii, cît şi alţi prieteni", fiindcă cu banii împrumutaţi nu putuse „împlini soma gaigealilor şi a cheltuielilor domniei nouă". Pentru aceasta capuchehăile lui de la Poartă erau supuse la diferite presiuni şi ameninţări.

Constantin Mavrocordat ştia că nu era obiceiul ca domnii să împrumute cu bani pe paşii din jur, ci ei se împrumutau de la ei, „de vreme ce domnii avînd datorii, mult nu le da îndemîna a să neguţători cu zarafii". Domnii trimiteau paşilor „abudieturi, plocoane", dar nicidecum nu le-au dat bani cu împrumut, care bineînţeles că nu se mai restituiau. Dacă el l-ar fi împrumutat pe acest paşă nu avea să mai poată cere bani cu împrumut de la alţi paşi. Se înţelege deci că domnul se temea că, dacă i-ar da suma de bani cerută s-ar „face obiceiu" [97], adică s-ar transforma într-o obligaţie permanentă.

Grăbit să plătească la timp datoriile făcute la Constantinopol, Constantin Mavrocordat a poruncit slujitorilor săi, ca să nu mai trimită banii la visterie, ci direct la Galaţi, unde se găsea (octombrie 1741) delegatul, care avea să-i transporte şi predea celor indicaţi [98]. Unde a fost cazul, dacă nu peste tot, Constantin Mavrocordat a redus drastic numărul slujitorilor, care pentru serviciile făcute erau scutiţi de dări. Protestele unor dregători locali sau cererile lor de a li se suplimenta numărul de subalterni necesar operaţiunilor de urmărire şi percepere, nu erau acceptate de domnitor.[99] Însuşi domnul dădea personal instrucţiuni pentru activarea încasărilor şi mustra pe zlotaşii vinovaţi de deficienţele semnalate la preceperea dărilor[100].

Ioan Canta relatează că în anul 1742, „au venit de la Poartă multe havalele asupra ţării". Între acestea s-a cerut să se trimită 800 salahori la Vozia (Oceacov), la Constantinopol 150 care cu citeva mii de chile de grîu,

---

95 , p. 320—321.
96 Enaki Kogălniceanu, *op. cit.*, în *Letopiseţe*, vol. III, p. 203.
97 N. Iorga, *op. cit.*, p. 269—270.
98 *Ibidem*, p. 305.
99 *Ibidem*, p. 345.
100 *Ibidem*, p. 343.

iar lui „casap başa să se dea cîteva pungi de bani de au cumpărat oamenii lui oi împărăteşti". De asemenea, a trebuit să întreţină timp de două luni la Tighina pe cneazul Rumianţov, care trecea, împreună cu 3 000 de oameni, în solie la Poartă. Aceste „havalele" au necesitat „mare somă de bani" şi de aceea domnul a fost nevoit să adaoge la bir încă două sferturi anuale, deci şase în loc de patru [101]. Informaţia dată de cronicar e veridică în parte. Iată ce spuneau domnul în adresele trimise ispravnicilor săi : „ni-au orînduit şi pre noi o somă de cherestea şi 800 de salahori şi 150 cară pentru lucrul cetăţii Vozia.

Vrînd să se ţină de cuvînt, adică să-şi respecte principiile reformei pe care le popularizase prin numeroase circulare trimise în toate localităţile ţării, Constantin Mavrocordat a dispus ca obligaţiile amintite să se plătească în bani. Apropiindu-se termenul fixat de turci, şi neavînd bani, a poruncit să se încaseze sfertul înainte cu 20 de zile. Totuşi, nu a uitat să promită că nu-şi va schimba hotărîrea şi de aceea a poruncit zlotaşilor să încaseze pînă la 15 aprilie doar cîte un leu şi jumătate de locuitor, fiindcă salahorii aşteptau să fie plătiţi înainte de a pleca la Vozia [102]. În schimb, sfertul următor urma să se încaseze la termen [103].

Pentru un demnitar turc şi alaiul său, aflat în trecere prin Moldova (24 aprilie 1742), Constantin Mavrocordat a poruncit să se facă „izvod moldovenesc" de toate cheltuielile, care s-a oprit la visterie. În plus, izvodul trebuia să cuprindă numărul de găini şi curcani mîncaţi de asemenea musafiri nedoriţi, la preţul de 4 parale găina şi 12 parale curcanul. Locuitorii au fost obligaţi să dea gratis fînul şi lemnele [104]. Cînd se trimiteau banii de haraci şi plocoanele la Ţarigrad, domnul da instrucţiuni speciale cu privire la numărul oamenilor care formau escorta, plata lor, nelăsînd o asemenea sarcină pe seama altcuiva [105], deoarece le răspundea direct de sosirea la timp a haraciului în „haznaua" turcească. În 1741 a venit în ţară patriarhul Parthenie al Ierusalimului, care a cerut să fie ajutat, pentru a putea plăti datoriile Sf. Mormînt. Domnul şi boierii au fost de acord ca să i se acorde ajutorul solicitat, dar pentru aceasta au „scos pe toată ţara o dare nouă în valoare de un ort de fieştecare nume. Suma astfel încasată i-au dat-o patriarhului. În plus, şi fiecare boier a contribuit cu cît „i-a dat mîna" [106].

Se constată deci că holteii au pus o serie de probleme atît slujbaşilor locali ai vistieriei cît şi domnului. În primul rînd s-ar părea că numărul lor a fost considerat prea mic. Astfel ne explicăm de ce unii zlotaşi i-au cerut domnului, nu vistieriei, mai multe formulare de „peceţi". În acelaşi timp domnul a lăsat la latitudinea agenţilor locali cum să-i considere şi încadreze pe cei ce fuseseră neînscrişi în registrele vistieriei. Constantin Mavrocordat a propus ca cei „mai cu putinţă", adică cu o stare materială mai bună şi cu părinţi să-i socoată între „căsari", deşi trebuiau să le dea

[101] Ion Canta, *op. cit.*, în *Letopiseţe*, vol. III, p. 184.
[102] N. *Iorga, op. cit.*, p. 354—355.
[103] *Ibidem.*
[104] *Ibidem*, p. 357—358. Pentru plata aprovizionărilor vezi şi p. 349.
[105] *Ibidem*, p. 319.
[106] Enaki Kogălniceanu, în *Letopiseţe*, vol. III, p. 204.

„peceţi" de holtei, iar cu cei „mai săraci" să facă cum vor crede „c-a fi mai drept şi mai de folos"[107].

Zlotaşilor li s-au dat instrucţiuni să grăbească încasarea sfertului, pentru ca ţăranii să se poată apuca de lucrul pămîntului. Constantin Mavrocordat credea că din cauză că nu li se încasase aceşti bani la timp nu-şi vor putea îndeplini lucrările agricole. Pentru ţăranii neînscrişi în catastivele vistieriei, adică fără peceţi, slujbaşii locali ai fiscului au fost sfătuiţi ca „după noua milă" adică uşurările acordate, să facă „cercătura" mai cu atenţie. De la holteii găsiţi neînscrişi în catastifele visteriei, zlotaşii urmau să încaseze „cîte un leu", precum şi „banii drepţi ai peceţii", fără a le cere sfertul întăi şi banii steagului. Sătenilor li s-a atras atenţia că cisluindu-şi holteii, îşi vor face dreptate între ei şi se vor putea apuca mai curînd de lucrul pămîntului. Se reamintea apoi că de acum înainte zaherelele şi conacele se vor plăti, deci nu vor mai fi suportate de ei, „dar ei aveau obligaţia ca să anunţe pe oamenii „dosiţi între ei" şi pe zlotaşi ca să le dea „peceţile" respective[108].

Banii sfertului — scria domnul la 12 februarie —, trebuiau încasaţi cît mai repede, deoarece în ziua de 5 martie urma să plece la Ţarigrad marele comis ca să achite o parte din creditorii de la care împrumutase bani pentru plata pocloanelor şi a bairamlicului. În restul zilelor trimestrului, trebuia să se încaseze şi trimită la visterie toate restanţele[109]. La mai puţin de o săptămînă (18 februarie) a urmat o altă circulară domnească, prin care zlotaşii erau mustraţi că nu se grăbeau să încaseze banii „ca să aibă oamenii răsuflare pînă la mai"[110], cînd trebuia să se înceapă încasarea sfertului următor. Dar, fiindcă la 1 martie nu sosiseră la vistierie toţi banii din ţinuturi, domnul s-a adresat iarăşi zlotaşilor, cerîndu-le să se grăbească, reamintindu-le data plecării la Constantinopol a delegatului, ca să plinească „haznaua"[111]. Fiindcă nu sosiseră toţi banii nici la 11 martie, deşi se încheiaseră cele 40 de zile în care trebuise să „se facă istovul", porunca domnească următoare le fixa data de 15 martie cînd zlotaşii urmau să vină în capitală ca să dea „tablă şi samă la vistierie"[112].

Uneori domnul era obligat să intervină direct în neînţelegerile dintre cei trei sau patru zlotaşi ai unui ţinut, care deşi trebuiau să coopereze, nu se înţelegeau între ei şi voiau să-şi dea fiecare, separat „sama" şi „tablele"[113]. În urma reclamaţiilor primite de la săteni se atrăgea atenţia zlotaşilor abuzivi, să se conformeze instrucţiunilor sale. Se citează că la 21 martie 1742 un zlotaş deosebise dintr-un sat 12 oameni „mai cu putinţă" de restul locuitorilor, ceea ce era interzis[114]. La începutul lunii aprilie a anului 1742, în timp ce se urmărea încasarea sfertului al treilea, domnul îi îndemna iarăşi pe zlotaşi să se grăbească, avînd nevoie de bani ca să

[107] N. Iorga, *op. cit.*, p. 337.
[108] *Ibidem*, p. 331.
[109] *Ibidem*, p. 336.
[110] *Ibidem*, p. 337.
[111] *Ibidem*, p. 341, 342.
[112] *Ibidem*, p. 344.
[113] *Ibidem*, p. 346.
[114] *Ibidem*, p. 347.

poată plăti salahorii şi carele pentru transportul de materiale la Vozia, unde urmau să fie la Sf. Gheorghe, ca să poată începe lucrul. Deci pînă la 15 aprilie trebuiau să încaseze iarăşi cîte un leu şi jumătate de la fiecare locuitor şi să fie trimişi la visterie. Cu aceşti bani domnul avea să facă faţă altor „nevoi". Ca să-i grăbească a trimis la faţa locului „zapcii" personali. Zlotaşii nu trebuiau să aştepte încasarea întregii sume, ci „rînduri, rînduri", adică îndată ce s-ar fi încasat o anumită sumă trebuiau s-o şi, trimită la vistierie. Termenul ultim pînă la care urma să fie încasaţi toţi banii era de la 15 aprilie şi în aceeaşi zi trebuiau trimişi la visterie cu omul domnesc ce aştepta lîngă ei. „Şi cînd banii aceştia vor sosi — scria domnul zlotaşilor — şi locuitorii de ceilalţi bani s-or mai păsui, ca să dea mai pe încet" [115]. Dacă li s-ar fi poruncit să dea alte sume din ţinut, chiar în acest timp, nu trebuiau să le scadă din aceasta, ci din restul care mai rămăsese de încasat.

Controlul domnesc asupra zlotaşilor nu înceta, se transformase într-o preocupare permanentă. După cele amintite, la 5 mai Constantin Mavrocordat a scris din nou zlotaşilor să facă „istovul sfertului" şi să încaseze cîte un leu ce mai rămăsese să dea fiecare locuitor. Le poruncea să facă acest efort pentru ca „să aibă locuitorii răsuflare pînă la vremea sfertului al patrulea", fiind acuma şi toiul muncilor agricole [116]. Banii urmau să fie trimişi numaidecît vistieriei, deoarece avea multe trebuinţe şi „porunci" de îndeplinit şi numai după aceea vor „da şi unde s-a orînduit" [117]. Înainte de mijlocul lunii iulie Constantin Mavrocordat a scris iarăşi zlotaşilor că avea din nou „mare trebuinţă" de bani „pentru hacul salahorilor şi carelor" de la Vozia. Banii urmau să fie trimişi la vistierie „rînduri",adică pe măsura încasărilor, iar pînă la 25 iulie trebuia făcut „istovul" sfertului [118]. Dar aproape imediat, la 22 ale aceleeaşi luni, zlotaşilor însărcinaţi de data aceasta cu încasarea sfertului al patrulea, domnul le-a scris că i-a venit „călăraş de la Ţarigrad", cu scrisoare de la capuchehăi, prin care era înştiinţa că „stăpînii", adică turcii, urmau să-i „facă mucarer". Ca atare iarăşi avea nevoie urgentă de o sumă de bani pe care s-o trimită la Ţarigrad, fiindcă capuchehăile se aflau „în mare strîmtoare". De aceea nu uita să le reamintească faptul că pînă la 25 iulie trebuiau să termine încasarea sfertului, şi observa ca pînă la 22 iulie primise prea puţini bani, deci sub ameninţarea pedepsei i-a îndemnat să se grăbească [119]. Nu totdeauna zlotaşii erau obligaţi să trimită toţi banii la vistierie, ci uneori primeau poruncă să facă plăţi pe loc din încasările efectuate. De exemplu, la 29 iulie 1742, zlotaşii din ţinutul Sucevei au primit dispoziţie să plătească 1 280 lei fratelui domnesc Alexandru, leafa pe trei luni, mai, iunie, iulie. Chitanţa şi cartea domnească avea să le servească drept acte justificative pentru a li se „ţine seamă la visterie" [120]. Scrisoarea lui Constantin

[115] *Ibidem*, p. 354.
[116] *Ibidem*, p. 359—360.
[117] *Ibidem*, p. 360.
[118] *Ibidem*, p. 377—378.
[119] *Ibidem*, p. 380.
[120] *Ibidem*, p. 381.

Mavrocordat ne mai informează că membrii familiei sale aveau lefuri fixe, trimestriale plătite din dările încasate.

La început de trimestru, în special cel care începea la 1 august, zlotașii primeau instrucțiuni asupra impunerii celor așezați de curînd în țară și li se încheiase „socoteala“. Urmau să-i înscrie „la tablă osăbit“, ca „oameni noi“, și totodată să trimită și domnului o listă iar pe urmă trebuiau să li se „facă peceți“. Tot la început de an fiscal, zlotașii erau obligați să schimbe pecețile tuturor „locuitorilor birnici“ [121]. La 19 august domnul s-a referit în mod special la oamenii indicați de locuitori că nu sînt streini, ci localnici, care se deplasau din loc în loc, din ținut în ținut. Zlotașii aveau datoria ca să-i afle „că de acum de s-or și ridica zapise de la săteni“, nu le va crede. Domnul îi amenința că va „face cercătură cu mare tărie“ și dacă nu i va găsi în regulă va porni asupra lor cu toată „urgia“ și-i va obliga să plătească pentru ei. Se mai poruncea ca să ia zapise de la săteni „și toată gloaba ce s-au hotărît, adecă de omul fugit, și s-ar afla, cîte 20 lei să luați, căci noi pentru acei ce-i veți arăta fugiți, de la dumneavoastră vom lua samă“ [122]. La 7 decembrie domnul scria unui zlotaș că „sama făr de tablă nu se potrivește“. Chiar zlotașul raportase domnului că în unele sate împărțind pecețile aflase mai puțin oameni fugiți decît îi indicase alții. Arătîndu-i greșelile, domnul îi făcea observația că a luat în seamă numai spusele țăranilor, fără să fi făcut vreo „cercare sau încredințare“ [123].

Înainte de terminarea trimestrului zlotașii primeau dispoziții despre sumele ce urmau să trimită la vistierie. Cei din Țara de Jos trimieteau banii încasați direct la Galați, de unde, cu cei sosiți de la Iași, erau îndreptați spre Constantinopol [124]. Odată cu terminarea încasărilor, zlotașii trebuiau să trimită la vistierie restul de bani și „tabla“ [125], după care urma să li se expedieze alta pentru sfertul următor [126]. Făcînd excepție, erau și zlotași care nu înțelegeau instrucțiunile domnului și grăbeau încasarea „sferturilor“ înainte de termen. Astfel, la 9 decembrie 1742 un zlotaș l-a anunțat pe domn că terminase de încasat sfertul lui octombrie și acuma urma să-l încaseze și pe al lui noiembrie. „Noi știm – scria domnul – că sfertul lui noiembrie pînă acuma n-am scos, cum poți scrie d-ta aceasta ? Ce pe semne d-ta ai făcutu această greșeală și spaimă între locuitori, căci noi știm că de cînd ai mers d-ta acolo, numai sfertul lui octombrie, ce s-au scos pentru mucarer ți-am poruncit de ai stîns, iar sfertul la noiembrie n-am scos. Ce d-ta trebuia cărțile domniei să le citești bine și să le înțelegi și să urmezi după cum îți poruncim“ [127].

Din poruncile trimise zlotașilor referitoare la sfertul încasat în octombrie pentru mucarer, li se făcea cunoscut că primul sfert se percepuse în august. Venind timpul să încaseze sfertul al doilea, în noiembrie, dar l-a

[121] *Ibidem*, p. 385.
[122] *Ibidem*, p. 386—387.
[123] *Ibidem*, p. 395.
[124] *Ibidem*, p. 401.
[125] *Ibidem*.
[126] *Ibidem*, p. 404.
[127] *Ibidem*, p. 404—405.

amînat pînă ce aveau să adune în întregime banii mucarerului. Deci, de acum înainte „după pecețile" date locuitorilor trebuia să se treacă la încasarea sfertului al doilea. În acelaşi timp domnul cerea insistent informații despre numărul locuitorilor [128]. Prin urmare zlotaşii aveau ca sarcină principală predarea valorii integrale a dărilor, distribuirea „peceților" şi trimiterea la vistierie a unui „izvod" în care să fie înscrişi mai mulți locuitori impozabili decît în anul expirat. Înainte de a întocmi aceste lucrări, zlotaşii erau avertizați că se va face „cercătură cu alte obraze şi cu mai mare tărie" [129], adică un control mai exigent al boierilor mari.

Zlotaşii erau obligaţ nu numai să împartă „pecețile fără hatîr", dar să le şi „îmbrace" adică să le împartă pe toate, domnul fiind convins — prin aceasta căuta să le mărească zelul în îndeplinirea sarcinii — că nu le vor ajunge şi că chiar îi vor mai cere [130]. Cind făceau împărțirea „pecetilor", în special pentru holtei, zlotaşii trebuiau să-şi „deschidă ochii", adică să fie deosebit de atenți „mai cercînd", căci era posibil cu mulți „cu oarecare gînd de meşteşug, căsari fiind s-or fi răspuns holtei". Evident însă că zlotaşii, acolo unde ar fi greşit, celor dovediți a fi holtei, considerați însă anterior căsari, trebuiau să le schimbe pecețile [131]. Tot ei aveau obligația de a-i şterge din registre şi lua pecețile celor care decedaseră [132].

Constantin Mavrocordat a consemnat, în listă separată, numărul zlotaşilor cu sfertul întîi, împreună cu sumele care li se cuveneau din răsuri [133].

4. *Domnul, agenții săi şi noua organizare fiscală.*

„Zapcii de zlotaşi sau pentru zlotaşi". Tot din documentele referitoare la domnia a doua din Moldova a lui Constantin Mavrocordat aflăm despre existența unor inspectori fiscali sau similari cu aceştia, numiți *zapcii*, slujitori de încredere ai domnului, trimişi în ținuturi pe lîngă zlotaşi. Ei trebuiau să cunoască ultimele dispoziții domneşti în materie de impunere şi percepere a dărilor. În prima din instrucțiunile cu care erau înarmați aceşti zapcii, din 19 octombrie 1741, se preciza că pentru acoperirea nevoilor vistieriei sumele care trebuiau plătite de locuitori s-au mărit, astfel că atît „căsarii" cît şi holteii trebuiau să dea — fiecare — 120 parale la sfert. Zapciul trimis la fața locului urma să „zapciiiască", adică să grăbească încasarea celor 60 parale „de căsariu şi 50 parale de holtei", pentru ca să sosească sfertul la vistierie „mai înainte". Totodată, ei aveau îndatorirea de a sta lîngă zlotaşi pînă avea să se încaseze diferența de pînă la 120 parale de fiecare om şi, „rînduri pornind banii, către vistierie, cu tabla ținutului şi cu toată suma banilor, făcînd istovul" să se aducă la Iaşi [134]. Deci zapcii nu se trimiteau permanent pe lîngă zlotaşi, ci numai cînd se dau instrucțiuni noi referitoare la cuantumul dărilor şi grăbirea încasării lor. Zlotaşii depuneau eforturi şi mai mari în îndeplinirea sarcinii lor, cînd erau

128 *Ibidem*, p. 405—406.
129 *Ibidem*, p. 400—401.
130 *Ibidem*, p. 399.
131 *Ibidem*, p. 332.
132 *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237, f. 727.
133 *N. Iorga, op. cit.*, p. 382.
134 *Ibidem*, p. 387. Data de lună — august — e greşită.

amenințați că domnul va trimite zapcii în ținut[135]. În unele documente acești zapcii sînt denumiți și „oameni domnești“[136], ceea ce ar dovedi că nu făceau parte din personalul vistieriei, ci din cel executiv.

Cînd erau trimiși pe teren sarcina principală a zapciilor era să-i urmărească permanent pe zlotași în activitatea lor, și pe măsură ce se încasau banii să-i expedieze vistieriei[137]. Numai zlotașii care-și îndeplineau la timp sarcinile erau înștiințați că nu aveau să fie supărați de zapcii[138]. O dată cu instrucțiunile domnești, pe care le primeau, zlotașii făceau cunoștință și cu zapcii trimiși de la centru. Aceasta se întîmpla cînd domnul știa că nu vor sosi la timp, în vistierie, sumele de bani încasate[139]. Cînd domnul avea nevoie presantă de bani, tot zapcii aveau și sarcina să „răpadă“ vistieriei ce se putea[140]. Dacă zapciul plecase în altă parte, și zlotașul nu-și îndeplinise sarcina, domnul îl amenința cu „alt zapciu“ și chiar cu „martulburare“[141]. Uneori se justifica trimitarea zapciilor în ținuturi deoarece trecuseră două „sorocuri“, timp în care zlotașii nu se conformaseră poruncilor[142], sau de cînd nu trimiseră vistieriei sumele de bani cerute, deși termenul se apropia[143].

Domnul i-a spus zapciului trimis, la 11 august 1742, la „strîngătorii“, sfertului întăi, că avea urgentă nevoie de o sumă de bani pentru a o trimite la Constantinopol. Potrivit dispozițiilor lui urma să se dea „pecetluituri“ celor de la care încasaseră bani. Domnul mai fusese informat că „la sfertul trecut“, cînd poruncise zlotașilor ca să perceapă înainte de termen cîte 20 parale de contribuabil, aceștia încasaseră de la unii chiar sfertul intreg[144]. Unor zapcii li se fixau termene precise, cu număr de zile, în care trebuiau să-și îndeplinească misiunea. Cînd, înainte de 26 iunie 1742, sosise la Iași Cuciuc-Ceauș, pentru a încasa o sumă de bani destinată plății soldelor ienicerilor din Bender, domnul neavînd bani, a trimis zapcii în ținuturi, la zlotași, care trebuiau să vină cu banii în termen de zece zile[145].

Personal, zlotașii pe lîngă care se trimiteau zapcii, le suportau cheltuielile de deplasare și întreținerea. Zapcii care nu reușiseră să-i facă mai activi pe zlotași erau avertizați la rîndul lor, că „le va trimite și alți zapcii și mai cu grele ciubote“[146]. Erau și zapcii care nu-și îndeplineau misiunea. La 22 decembrie 1742 Constantin Mavrocordat a trimis zapcii în ținuturi cu misiunea de a lua „sama și tabla sfertului lui octombrie“ și le-a dat ca exemplu pe zapciul ce fusese „trimis mai înainte“, care trebuia pus „în butuci“ și trimis la Iași, deoarece nu se conformase poruncii sale[147]. Ca să

135 *Ibidem*, p. 336.
136 *Ibidem*, p. 337, 345.
137 *Ibidem*, p. 354.
138 *Ibidem*.
139 *Ibidem*, p. 377—378, 395.
140 *Ibidem*, p. 378;.
141 *Ibidem*, p. 380.
142 *Ibidem*, p. 398.
143 *Ibidem*, p. 399.
144 *Ibidem*, p. 385.
145 *Ibidem*, p. 375.
146 *Ibidem*, p. 379.
147 *Ibidem*, p. 407.

facă față unor nevoi urgente de bani, domnul s-a văzut nevoit să trimită la zlotași chiar și „în olac“ *„copii de casă“* cu porunca clară, ca pînă la o zi fixă să se afle la Iași cu banii [148]. Alteori domnul nu putea aștepta sosirea zapciului, sau trimiterea banilor de către acesta, și delega *„un copil de casă“* ca să aducă banii imediat în vistierie [149]. La ținuturi, pe lingă zlotași sau zapcii, domnul mai trimitea și alți dregători denumiți în documente „oameni domnești“ [150]. Controlul permanent inițiat de domn asupra activității zlotașilor a trebuit să dea roade. Aceștia, urmăriți îndeaproape nu se puteau deda prea ușor la abuzuri sau la însușirea banilor încasați din dări. Totuși, sîntem informați că domnul s-a văzut nevoit uneori să trimită *„copii de casă“* chiar la unii foști zlotași, pentru a le lua vitele și alte bunuri, ce ar fi găsit pe lîngă casele lor, și să le vîndă pentru a acoperi lipsurile la sumele de bani încasate și nepredate vistieriei [151].

La 15 ianuarie 1742, Ioniță, „copil în casa mică“ a fost delegat să însoțească pe Antohie Caragea, vornic de Botoșani — chemat probabil pentru a da seamă de mersul nesatisfăcător al încasării dărilor — și pînă la 7 februarie, să „plinească“ rămășița sfertului întîi, din ținuturile Hirlău, Dorohoi și Botoșani. I se porunci acestui „copil de casă“ să încaseze toți banii, „și unde va fi rămășițe, să ia vite, să le vînză, și neîmplinind banii păr la sorocul ce s-au pus, să-l ducă din nou la Iași [152], probabil pentru a-l pedepsi. „Copii de casă“ se trimiteau și la ispravnici ca să aducă cît mai repede la vistierie banii necesari acoperirii unor plăți, pentru care veniseră chiar turci, de care domnul voia să se scape cît mai curînt [153]. „Copii de casă“ erau delegați să se deplaseze în ținuturi ca să cerceteze, controleze de ce ispravnicii nu răspundeau urgent pentru bani. Cînd plecau cu asemenea misiuni, încasau ca „ciubote“ între 20—30 lei [154], dar cînd li se da sarcina să încaseze dări de la turcii răi platnici copiii de casă trebuiau însoțiți de beșlii [155], pentru a-și putea îndeplini misiunea.

Constantin Mavrocordat a avut însă surprize și cu unii copii de casă. Astfel, la 28 ianuarie 1742, a dat o carte unui „om gospod“ ca să aducă „la domnie“ pe copilul de casă Contantin Goian ca să dea seamă despre rămășițele desetinii și gorștinii adunată de el din ținutul Putnei și pe care nu le predase [156]. Un alt om „gospod“ a fost trimis, la 8 aprilie 1742, după Savin, copil de casă, după Bîrsan paharnicul și Gavril căpitanul, foști gorștinari la Vaslui, ca să încaseze de la fiecare cite 28 lei, bani cu care rămăseseră datori vistieriei din gorștina de la Vaslui [157]. Asemenea „oameni domnești“ se trimiteau ca „să aducă la domnie“ și pe țăranii găsiți „fără peceți“ [158].

---

[148] *Ibidem*, p. 341—342.
[149] *Ibidem*, p. 354.
[150] *Ibidem*, p. 380.
[151] *Ibidem*, p. 330.
[152] *Ibidem*.
[153] *Ibidem*, p. 351.
[154] *Ibidem*, p. 320.
[155] *Ibidem*, 334.
[156] *Bibl. Acad.*, mss. nr. 273, f. 691 v.
[157] *Ibidem*, f. 764.
[158] *Ibidem*, f. 36 v.

Cele mai grave perturbări în perceperea dărilor le produceau schimbările de domiciliu ale ţăranilor, de aceea domnul cerea slujitorilor săi ca să fie foarte atenţi în această privinţă, adică să combată cu toate mijloacele asemenea tendinţe, iar pribegii să fie aduşi în satele din care plecaseră. Uneori domnul a ajuns în situaţia de a porunci agenţilor săi — probabil cînd numărul celor strămutaţi era prea mare — să încaseze toate dările de la cei rămaşi pe loc, ceea ce constituia un abuz major, pe care îl combătuse. La 28 august 1742, domnul mustra astfel pe unul din dregătorii săi cu următoarele cuvinte: „...adecă moltă somă de oameni vrei să ne arăţi fugiţi. Care, lîngă atîta milă ce facem cu d-ta, cînd socoteam să ne arăţi spor, d-ta atîta lipsă ne arăţi, ce noi pentru cei fugiţi am mai scris ... carii vor fi ieşiţi din ţară să-i scoţi d-ta din tablă însă cercînd bine, căci mulţi nu sînt ieşiţi din ţară, ce îmblă din sat în sat şi din ţinut în ţinut, mistuindu-se după obiceiul lor. Şi de acum zapisă de la ţărani nu vom mai primi, ce de la d-ta" [159].

Pe un alt slujbaş al vistieriei, care avea în administrare un ocol, domnul nemulţumit că-i trimisese numai 500 de lei din „atîta somă de bani", îl întreba de ce face „smintcală" şi-l sfătuia să se intereseze cum se procedează în celelalte „ocoale". Totodată, i-a poruncit ca să-i cerceteze pe cei strămutaţi, trimiţîndu-i în ajutor patru slujitori, şi pentru activarea încasărilor să-i cruţe numai pe cei veniţi în ţară de curînd [160].

Doi delegaţi domneşti, cărora nu li se indică funcţia, care însă operau în ţinutul Sucevei, ca răspuns la un raport al lor, la 21 iulie 1742, domnul le adresa aspre observaţii. Mai întîi i-a întrebat cum este posibil ca dintr-un ţinut ca acela să-i trimită numai 600 de lei, în timp ce din alte ţinuturi i se trimiteau pungi; ca atare, le-a cerut toţi banii, astfel avea să se „scîrbească" asupra lor [161]. Unuia din aceştia, care a scris domnului că-şi va da toată silinţa, i-a răspuns, că „tabla va alege". Referindu-se la oamenii veniţi cu peceţi din alte ţinuturi, domnul le poruncea să le ia banii şi ei să se ducă la vistierie ca să arate cui au dat „acei trei lei". Îi cerea „tablă fără zăbavă", adică predarea întregii sume, dar îl oprea să ia 20 lei gloaba vorniceilor, promiţîndu-i „alte mili", adică răsplăţi [162].

Potrivit indicaţiilor lui Constantin Mavrocordat, pe lîngă zlotaşi, un rol deosebit în materie de percepere au avut şi ispravnicii. Aceştia, fiind însă aglomeraţi cu sarcinile administrative şi judecătoreşti, lăsau activarea încasării dărilor pe planul al doilea şi datorită faptului că nu primeau nimic din răsuri, iar după dispoziţiile lui Constantin Mavrocordat, nici nu-şi puteau crea venituri, pe spinarea contribuabililor. Delăsarea sau inactivitatea ispravnicilor în materie de percepere a dărilor jena mult pe trimişii domneşti. Aşa se şi explică măsura luată de domn, înainte de 9 noiembrie 1741, de a trimite copii de casă, cu misiunea de a-i informa despre ispravnicii care nu activau în materie fiscală, obligîndu-i chiar să plătească „ciubote", în sumă care varia de la 20 la 30 lei [163].

---

[159] *N. Iorga,* op. cit., p. 389.
[160] *Ibidem,* p. 396.
[161] *Ibidem,* p. 379.
[162] *Ibidem,* p. 293.
[163] *Ibidem,* p. 320.

Totuşi, locuitorii care luaseră „peceţi", deci fuseseră înscrişi în registrele fiscale, şi nu voiau să plătească — şi asemenea cazuri nu erau rare — trebuiau obligaţi de ispravnici să-şi respecte obligaţiile la care erau impuşi, în caz contrar li se sechestrau şi vindeau bunurile. Totodată, în cazuri urgente, cînd domnul avea nevoie presantă de bani, ispravnicii primeau ordine să rămînă în ţinut, să sprijine activitatea de încasare mai ales cînd se cerea anticipat plata unei cote de dări, punînd la dispoziţia fiscului forţa de care dispuneau [164]. Ispravnicii erau folosiţi şi în cazuri mai urgente, cînd domnul era presat de turci ca să le dea anumite sume de bani. În acest sens este edificatoare adresa din 2 aprilie 1742 trimisă tuturor ispravnicilor din ţară, prin care domnul i-a înştiinţat că Poarta i-a cerut o sumă de bani cu care să se plătească soldele ienicerilor din Bender, şi neputînd-o acoperi cu „rămăşiţa sfertului al doilea", mai ales că fusese nevoit să facă şi alte cheltuieli, a hotărît ca toţi ispravnicii să-i găsească în timp de o lună, cu împrumut şi cu o dobîndă de 10 lei de pungă, de la negustori şi „prieteni", o sumă de bani. Sumele fixate pe ţinuturi erau : 500 lei de la Suceava, 1 000 lei de la Neamţ, 500 lei de la Roman, 500 lei de la Bacău, 1 500 lei de la Putna, 1 000 lei de la Tecuci, 1 000 lei de la Covurlui, 1 000 lei de la Tutova, 1 000 lei de la Vasului, 500 lei de la Fălciu, 1 000 lei de la Orhei, 500 lei de la Cernăuţi, 500 lei de la Cîrligătura, 1 000 lei de la Hîrlău — Dorohoi — Botoşani, 500 lei de la Iaşi şi 1 000 lei din oraşul Iaşi [165].

Ispravnicii au fost instruiţi să găsească aceşti bani cît mai repede, de vreme ce „havalegii" stătea în Iaşi şi chiar a trimis cîte un copil de casă la fiecare din ei ca să aducă banii. Domnul i-a înştiinţat pe ispravnici că-şi vor putea lua aceşti bani din sfertul al treilea şi nici un accepta scuza că n-ar găsi suma cu o dobîndă atît de mare. Ispravnicii erau sfătuiţi să împrumute chiar de la negustori turci. În încheierea scrisorii, domnul îi avertiza că dacă îi vor face „sminteală" îşi va face o „părere" rea despre ei [166]. Tot ispravnicii au primit instrucţiuni, la 15 iunie 1742, pentru ca domnul să nu mai fie pus în situaţia de a apela la împrumuturi particulare, cu dobînzi ridicate, să încaseze anticipat cîte şase potronici de contribuabil pentru soldele ienicerilor din Bender. De restul sumei de pînă la 105 parale, contribuabilii, ca o compensaţie, aveau să fie păsuiţi. Cei 6 patronici încasaţi de la fiecare contribuabil trebuiau trimişi la vistierie în termen de zece zile [167]. Ispravnicii erau obligaţi să aducă la cunoştinţa tuturor locuitorilor din ţinut cuprinsul instrucţiunilor domneşti, care, trebuiau semnate de preoţi şi vorniceii, adeverindu-se astfel că s-au citit în sate, după care urma să fie restituite domnului [168]. De asemenea, tot ispravnicii erau obligaţi să cerceteze plîngerile locuitorilor năpăstuiţi cu orice „fel de angării". Dacă le-ar fi constatat plîngerile juste trebuiau să-l anunţe pe domn şi să ia măsuri pentru despăgubirea celor lezaţi [169]. Tot ispravnicii aveau

---

[164] *Ibidem*, p. 370—371.
[165] *Ibidem*, p. 351.
[166] *Ibidem*.
[167] *Ibidem*, p. 370.
[168] *Ibidem*, p. 280.
[169] *Ibidem*.

în sarcină şi adunarea zaharelei sau să-i sprijine cu autoritatea lor pe cei care primiseră o asemenea misiune[170], să raporteze despre activitatea slujitorilor vistieriei[171] şi evident să ia măsurile indicate după instrucţiuni, pentru activarea şi grăbirea încasărilor, ca să ajungă la Ţarigrad banii destinaţi turcilor şi creditorilor[172]. Ispravnicii trebuiau să ia de la vatamanii zapise de încredinţare" că toţi locuitorii satului aveau peceţi după care trimiteau vistieriei izvod, de cei prezenţi cît şi de cei fugiţi sau dedaţi[173].

Şi staroştii, ca dregători principali locali în ţinuturile de graniţă, aveau atribuţii fiscale de bază, cînd în ţinuturile lor nu erau trimişi zlotaşi. Astfel, starostele de Cernăuţi era obligat să trimită vistieriei „tabla" şi toate sumele încasate, adică de valoarea sfertului, înainte de a se începe operaţiile de încasare ale celui următor[174]. Ajutoarele staroştilor, adică slujbaşii fiscali subordonaţi, primeau o parte din răsuri, proporţională cu încasările făcute, indicată se pare chiar de domn. Domnul nu uita şi cu asemenea ocazii să-i îndemne ca să „istovească cu un ceas mai devreme" încasarea dărilor[175]. Staroştii primeau de la domn indicaţii cum să contabilizeze sumele încasate peste cotele fixate[176]. La 9 martie 1742 un staroste de Cernăuţi era mustrat de domn, pentru că trimisese prea puţini bani vistieriei. „Măcar — scria domnul — că destulă jalobă arăţi d-ta pentru ţinutul acela... dar cu toate acestea te sileşte d-ta de mai trimite bani, căci mai puţini bani decît de la d-ta nici de la un ţinut nu ne-au venit. Ce, cum zicem, te sileşte d-ta de trimite bani, căci trebuinţele domniei mele ce aveam. le ştii d-ta"[177]. În materie de percepere a dărilor staroştii aveau o situaţie mai grea decît ceilalţi slujitori locali, fiindcă locuitorii din satele ţinuturilor de margine se puteau deplasa mai uşor, puteau trece oricînd peste graniţă.

Înainte de 24 aprilie 1742, un staroste, de Putna raportase domnului că îi fugiseră vreo 60 de contribuabili peste graniţă, dînd ca motiv începutul încasării sfertului înainte de termen. Domnul, care i-a cerut la data amintită toţi banii, i-a răspuns că nu acesta ar fi fost motivul — adică al încasării sfertului cu 5—6 zile înaintea fugii locuitorilor din ţinut. Măsura a fost luată — se scuza domnul — „pentru multe trebuinţi". Locuitorii trebuiau să ştie că dacă nu se încasa sfertul acum, ei urmau să plătească pentru „care şi salahori pe ţinuturi", în afară de sfert, şi evident că astfel le-ar fi fost mult mai greu. Dar, susţinea domnul, aceasta se obişnuia în ţinuturile de margine, ai căror locuitori cînd treceau dincolo, cînd se reîntorceau. Tot cu ocazia aceasta domnul a dat aceluiaşi staroste şi instrucţiuni despre felul cum să ridice şi reţină „peceţile morţilor"[178]. S-ar părea

---

170 *Ibidem* p, 336.
171 *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237, f. 573.
172 N. Iorga, *op. cit.*, p. 381.
173 *Ibidem*, p. 299.
174 *Ibidem*, p. 328—329.
175 *Ibidem*, p. 330.
176 *Ibidem*.
177 *Ibidem*, p. 342.
178 *Ibidem*, p. 357.

că domnul n-a fost prea clar în instrucţiunile adresate acestui staroste, fiindcă le-a repetat, la 22 decembrie, 1742, scriindu-i următoarele: „Încă pînă acuma n-ai înţeles poronca", că „ponturile peceţilor" anului trecut — rămîn în vigoare pentru acest an, în sensul că fiecare locuitor contribuabil, „unde va fi şederea lui, acolo să plătească". Deci starostele era obligat să arate unde se mutase fiecare locuitor. Despre fugari domnul pretindea că chiar „şi prin păduri măcar că unii ca aceia se pot găsi; şi de n-am afla, atunci nimic şi ne-am odihni la cît o fi, iară aflînd atunci om avea a vorovi cu d-ta" [179]. Staroştii aveau voie să angajeze slujitori din oameni căsaşi, cărora le puteau ridica peceţile, adică să-i scutească de anumite dări [180].

Pîrcălabii, ca şi ceilalţi dregători fiscali au fost înştiinţaţi de Constantin Mavrocordat, cu privire la plîngerile negustorilor de ţară şi ale celor streini, care treceau „piste hotar", de la care încasau „mai mult decît se cuvenea". De aceea, le-a poruncit să-şi deschidă „ochii" fiecare, şi să se ferească „şi afară din obiceiuri să nu ia de la nimeni nici un ou". Dacă ar fi aflat că cineva luase chiar un ban „peste obiceiu", un asemenea „călcător de poruncă" avea să fie pedepsit cu uliţa şi cu ocna" [181]. Şi locuitorii au fost avizaţi ca să nu dea nimic în afară de obiceiu, iar dacă avea să li se ia cu forţa trebuiau să se plîngă ispravnicilor, care primiseră instrucţiuni să-i facă cunoscut asemenea abuzuri şi el avea să-i pedepsească pe acei pîrcălabi şi slujbaşi. Pe lîngă expedierea banilor spre Constantinopol, pîrcălabul de Galaţi avea şi sarcina de a contabiliza şi adăuga sumele ce i-ar fi venit cam în acelaşi timp din alte ţinuturi, ai căror ispravnici sau zlotaşi primiseră dispoziţii în acest sens, pentru a putea ajunge mai repede la Constantinopol. Cheltuielile de transport urmau să li se ţină în seamă [182].

Un rol deosebit în perceperea dărilor, într-o anumită regiune a ţării a avut marele serdar de Orhei, a cărui întreagă activitate era trasată şi controlată, pas cu pas de către domn. Grija principală a serdarului, după cum îi poruncea domnul, era de a trimite la vistierie banii toţi încasaţi, la sfert, sau cel puţin „o sumă bună" [183]. În al doilea rînd, trebuia să încadreze slujitorii care-i avea în subordine, nescutiţi de dări, în anumite cisle de sat. La 22 februarie 1742, Constantin Mavrocordat i-a scris vel serdarului Pavalache „pentru slujitorii de la vad, de la Jora de pe Nistru, ce scrie ca să fie slujitori acolo precum au fost şi mai înainte de paza marginii". Acestuia i se dăduse un număr — socotit necesar — de umblători călăraşi, cît socotise domnul că-i sînt necesari. „Pentru rufeturile ce sînt acolo la acele ţinuturi, aprozi, copii de casă, cociiari, călăraşi, pentru aceştia s-au scris numai copiilor den casă, ce a treci mai mult cisla lor peste 100 parale, ce li să ridice de la visterie, să-i cisluiască satele. Iar cisla călăraşilor şi aprozilor şi cocierilor şi altor rufeturi, ce a trece mai mult peste 100

---

179 *Ibidem.*
180 *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237, f. 747.
181 N. Iorga, *op. cit.*, p. 279—280.
182 *Ibidem*, p. 321—322.
183 *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237, f. 715 v.

parale să-şi plătească ei, iar satele să nu se supere cu cisla lor şi să romîne ei mulţămiţi cu aceasta“[184].

Evident că în privinţa aplicării dispoziţiunilor domneşti, în materie de impunere, se iveau deseori neînţelegeri, şi domnul era nevoit să trimită instrucţiuni suplimentare. La 7 decembrie 1742, serdarului i se făcea cunoscut că nu se va mai grăbi încasarea sferturilor, ca înainte, cînd avusese cheltuieli neprevăzute cu soli şi cetăţi. Ca atare, îi trimisese peceţi cu scădere, 100 parale pentru căsar şi 50 parale, holteiul. Serdarul trebuia să-i înştiinţeze pe locuitori că nu vor plăti mai mult de patru sferturi, şi ca atare să nu se „mai spuie între dînşii voroave răsuflate“. Deci după ce le-a redus dajdea „de meşterşuguri să se lase“. Probabil că acest serdar ceruse o reducere a dărilor, pe care nu ştim cum o justificase. Domnul însă n-a voit să-i aprobe cererea, avertizîndu-l că dacă va insista, ar însemna „să cercăm un alt obraz“ — adică să-l înlocuiască — şi chiar pedepsească „aflîndu-se mai mult de cercători“.

Serdarul era obligat să facă un „estract“ din „tablă“[185], pentru sumele trimise la vistierie. De asemenea, serdarii ca şi ispravnicii şi pîrcălabii erau permanent presaţi de domn să grăbească strîngerea dărilor[186], iar la cererea lor de a li se mai prelungi termenele de percepere şi depunere a încasărilor, domnul le răspundea obişnuit negativ[187]. Încurcături aveau serdarii cu încasarea uşurului şi alămului de la tătari, deşi căutau să urmeze instrucţiunile domneşti[188]. După un ordin domnesc din 24 aprilie 1742 serdarului îi rămîneau numai ţinuturile Lăpuşna şi Orhei, iar Soroca trecea sub administraţia vel căpitanului de Soroca[189]. Deci, căpitanii şi vel căpitanii ajung adevăraţi slujbaşi fiscali în ţinuturi, controlaţi direct de domn. Potrivit instrucţiunilor primite de vel căpitanul amintit, ţinutul Soroca era „în sama lui“, iar „tabla“ ce avea s-o întocmească urma să fie deosebită de a Lăpuşnei şi Orheiului. El urma să ia numai răsurile de la Soroca, adică din sumele sferturilor încasate din acest ţinut[190].

Vel căpiţanul de Dorohoi primea, la 12 mai 1742, ordin domnesc referitor la un număr de oameni de prin sate, care „la sfertul al doilea s-au dosit şi s-au făcut că sînt fugiţi“. El trebuia să-i cerce, adică să facă un nou control „şi să le ia banii peceţilor“ şi „îndoială pentru osteneala zlotaşilor“, să nu le încaseze sfertul al doilea, în schimb trebuiau să-i trimită la Iaşi[191]. Acelaşi căpitan primise înainte de 27 decembrie 1742 poruncă de la domn, ca să dea peceţile locuitorilor la locul unde şedeau, de aceea a înmînat asemenea peceţi şi unor cîmpulungeni[192]. Ce raport era între acest căpitan şi zlotaşi? Avea doar sarcina de a-i susţine în activitatea lor Poruncile domneşti arată că ei deţineau atribuţii fiscale largi. Astfel, fără a mai întreba organele fiscale locale, lua oameni din sate pentru „slujba

184 *Ibidem.*
185 N. Iorga, *op. cit.*, p. 403—404.
186 *Ibidem*, p. 379.
187 *Ibidem*, p. 380.
188 *Ibidem*, p. 402.
189 *Ibidem*, p. 359.
190 *Ibidem.*
191 *Ibidem*, p. 361.
192 *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237, f. 613 v

căpităniei", care bineînțeles se scuteau de cislă, iar cota lor se suporta de ceilalți locuitori. La plîngerea acestora, domnul a dezaprobat măsura, indicînd clar că potrivit dispozițiilor date, ei trebuiau să strîngă numărul de călărași „pentru slujbă" dintre „streini" și nu din oamenii „de prin sate"[193].

Înainte de 8 decembrie vel căpitanul de Covurlui avusese sarcina să întocmească „tabla pentru sfertul mucarerului", dar nu reușise[194]. În decembrie 1742, vel căpitanul de Tecuci propunea domnului să reducă dările unor locuitori ,deoarece îi „trag în ceia parte la slobozenii" (nu știm la ce regiune se referă). Domnul n-a admis propunerea susținînd că „destul iaste mila ce am făcut", cum se putea constata din pecețile date anume. Socotind că locuitorii vor să plece nu atît din cauza dărilor cît a abuzurilor , i-a poruncit să se ferească „de jaf", să-i ocrotească, să le facă dreptate cum se cade și „cercături", ca să nu i se găsească „ceva" în urmă — adică oameni neînscriși și fără peceți[195]. Aceiași căpitani aveau obligația de a da alte „peceți" locuitorilor, care le pierduseră pe cele vechi[196].

Vel căpitanii, ca cel de Codru, aveau datoria să oprească locuitorii, care voiau să se deplaseze sau să-i stabilească unde îi găsise. Peceți nu avea voie însă să le dea fără a-l fi înștiințat în prealabil pe domn. De asemenea, nu aveau voie să-i oprească pe cei care veneau să-i ia la „urmă". Totodată, cînd era cazul, putea amesteca la cislă pe locuitorii din două sate, probabil apropiate, care erau puțini la număr[197]. Ceilalți dregători locali, dacă aveau de a face cu locuitorii plecați din ținutul Codrului, erau datori ca numaidecît să-l înștiințeze pe vel căpitan ca să nu-i așeze în alt loc și să le dea peceți[198]. Că acești vel căpitani aveau și alte atribuțiuni, nu numai fiscale, constatăm dintr-o adresă domnească trimisă vel căpitanului de Soroca, Ilieș : „Plicul cu cărțile și răclița — scria domnul — ce-au adus îmblătoriul de la Liov și cu *tabla ciferetului*, cu izvod de oameni fugiți, cu morți, li-au adus, dar altă dată să nu mai amesteci trebile vistieriei... cu veștile la un loc, ce osăbit să scrii trebile vistierii". Deci un asemenea vel căpitan trebuia să aibă grijă de încasarea sfertului, să întocmească „izvodul" de oamenii fugiți, și bineînțeles să trimită banii, „tabla" și izvoadele la vistierie[199], sau să se prezinte personal, cînd era cazul, ca să dea „samă" de activitatea sa[200].

Vel căpitanii primeau confirmare de predarea banilor trimiși vistieriei iar uneori, indicații unde să-i trimită, de exemplu, la Galați de unde se expediau la Constantinopol, sau să plătească anumite lefi[201]. Dar, fiindcă erau puțini căpitanii ce puteau trimite o dată toți banii unui „sfert", domnul îi îndemna să-și dea interesul și pentru rest, altfel se va „și scîrbi"

193 *N. Iorga, op., cit.*, p. 397.
194 *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237, f. 609.
195 *N. Iorga, op. cit.*, p. 292.
196 *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237. f. 737.
197 *Ibidem, f.* 586. v.
198 *Ibidem, f.* 588 v.
199 N. Iorga, *op. cit.*, p. 279.
200 *Ibidem*, p. 385.
201 *Bibl. Acad.*, mss. *nr.* 237, f. 713 v — 714.

asupra lor [202]. Nu este însă mai puțin adevărat că uneori domnul nu voia să le aprobe unele plăți [203]. Acești căpitani, potrivit poruncilor domnești trebuiau să-i „împlinească" pe cei care încasaseră anumite sume de bani din ținut și nu le predaseră vistieriei [204], dar uneori se trimiteau aprozi ca să-i constrîngă pe unii căpitani, să restituie vistieriei banii încasați și nepredați — ca cel de Vaslui de exemplu — care la 11 februarie 1742 nu trimisese vistieriei suma de 50 lei și trei potronici noi, încasați din gorștină.

La 9 noiembrie, 1742, căpitanii de Vaslui, Bîrlad și Puțeni, după instrucțiunile domnești, urmau să pregătească conacele pentru solul polon, care mergea la Țarigrad, precum și pîine, orz și celelalte, ce urmau să fie plătite cu banii dați din vistierie vistiericului Antohi Caragea, însoțitorul solului [205]. „Și cu această carte — le scria domnul — să aveți volnicie ca să dați poruncă lăcuitorilor să le gătească și cu bani plătindu-li-să să le luați" [206].

În materie de cheltuieli, care ar fi afectat veniturile vistieriei, domnul era deosebit de atent și făcea observații aspre. Astfel, la 12 februarie 1742 vel căpitanul de Codru era întrebat pentru ce a pus un „păzitor" la temniță, un altul la menzil, și de ce a propus să se ridice pecețile beșliilor. Neadmițînd aceste măsuri a poruncit ca paza temniței și a menzilului să se facă cu rîndul de fălcieni, iar beșlii se vor trimite de la Iași, deci să nu fie recrutați de pe loc. I s-au dat dispoziții ca să ridice pecețile pe care le dăduse la șase „feciori slugi a căpitanului", fiind munteni, iar pentru cei 244 lei dați ca leafă arnăuților, îl făcea direct răspunzător, și l-a avertizat că nu i se va da leafa pe lunile august, septembrie și octombrie, fiindcă avea „mansup" [207]. Cunoscîndu-l pe domn, vel căpitanul de Soroca i-a cerut aprobarea să recruteze slujitori pentru paza marginii și pentru alte servicii. Totuși, urmărind să se facă economii și în această direcție domnul i-a aprobat numai ridicarea a 20 de peceți, adică scutirea a douăzeci de oameni, cu care însă trebuia să mulțumească 40 de oameni. Le reducea deci acestora 50 parale la sfert. Pentru acești bani ei trebuiau să aibă cai și „să poarte grijă acolo la margine făr de nici o sminteală" [208].

Alături de alți dregători, cu aprobarea domnului, căpitanii trebuiau să adune caii slabi de la țimiruri, să-i trimită la Iași și în locul acestora, la valoare de 15 lei un cal, să li scadă din banii ce urmau să-i predea vistieriei [209]. Căpitanii erau însă controlați sau îndrumați de zlotași sau de boieri dregători, delegați de domn în acest scop. Într-o scrisoare din 9 noiembrie 1791 trimisă de domn stolnicului Vasile Sturza, căruia-i făcea observații de ce nu a mers singur la Greceni și a trimis pecețile și ponturile căpitanului de Greceni. El, stolnicul trebuia să fi mers acolo și să-i explice verbal căpitanului folosul lor. Din cauza acestei delăsări banii pe care trebuia să-i

---

[202] *Ibidem*, f. 722. Pentru vel căpitan de Dorohoi.
[203] *Ibidem*, f. 710.
[204] *Ibidem*, f. 33.
[205] *Ibidem*, f. 709.
[206] *Ibidem*, f. 565 v.
[207] N. Iorga, *op. cit.*, p. 336—337.
[208] *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237, f. 794 v — 795.
[209] *Ibidem*, f. 646.

trimită direct la Galaţi nu s-au putut încasa, şi a fost nevoit să-i acorde un alt soroc [210]. Această scrisoare arată că toţi agenţii administraţiei locale erau controlaţi în întreaga lor activitate fiscală de domn şi dregătorii săi.

Pe lîngă întregul aparat administrativ principal amintit, în ţinuturi şi oraşe, operau şi vameşi, cămănari, bezmănari, mortasipi, folari, bouorari [211] vistieri [212] — probabil delegaţi speciali ai vistieriei — vornicii de oraşe [213], care puteau plăti şi lefuri din sumele încasate [214]. Sarcini fiscale deosebite şi de răspundere adecvată aveau vorniceii satelor. Cei care nu-şi îndeplineau sarcinile după instrucţiunile domneşti erau amendaţi [215], apoi trimişi în „butuci" la Iaşi, bunurile li se confiscau [216] sau erau închişi, „la ocnă", pentru că nu scoaseră toţi oamenii la „peceţi", sau pentru că îi încadrase pe unii în categorii neimpozabile [217].

Alături de aceştia dregătorii locali mai operau în ţinuturi: gorştinarii, desetnicii, pogonarii, vădrarii etc. Sarcinile lor fiscale, ca şi ale celorlalţi, erau indicate de domn, iar activitatea lor urmărită îndeaproape. Astfel, în octombrie 1742, gorştinarii au fost invitaţi să încaseze „gorştina dreaptă", adică pentru „zece bucate un leu". Fiecare locuitor, în afară de boieri şi membrii clerului, care erau scutiţi, trebuia să plătească la locul lui. „Ciobanii holtei" plăteau la un loc, adică în aceeaşi localitate cu stăpînii, iar cei însuraţi unde-şi aveau locuinţa. Evident că şi gorştinarii erau invitaţi să aducă de urgenţă banii la vistierie [218]. O dispoziţie domnească, care a urmat aproape imediat, atrăgea atenţia gorştinarilor ca pînă la sfîrşitul lui octombrie să predea vistieriei jumătate din bani, iar la 20 noiembrie „să facă tot istovul", deoarece avea de făcut plăţi la Constantinopol" [219].

Gorştina se percepea pe ocoale, fiecare ocol fiind, în sama unui gorştinar — pe baza unei „table" [220], similară se pare cu a sferturilor. Gorştinarii se recrutau dintre micii boiernaşi. De exemplu, înainte de 8 aprilie 1742 gorştinari de Vaslui fuseseră Savin — copil de casă — Bîrsan paharnic şi Gavril căpitan. Fiecare din ei rămăsese dator vistieriei cu cîte 28 de lei din gorştină. Domnul a dat ordin unui „om gospod" ca să-i „împlinească" [221].

După dispoziţiile domneşti desetnicii încasau desetina pentru stupi şi „gorştina de mascuri" de la mazili, de la „rufeturi şi bresle ce sînt de slujba curţii" şi de la toţi ţăranii, nu însă de la mănăstirile închinate la Ierusalim şi Muntele Atos, şi nici de la cei scutiţi de Constantin Mavrocordat. Instrucţiunile primite de desetnici prevedeau că desetina pentru stupi se va plăti acolo unde se aflau prisecile, iar pentru mascuri „unde va

---

210 *N. Iorga, op. cit.*, p. 318.
211 *Ibidem*, p. 279—290.
212 *Ibidem*, p. 330.
213 *Ibidem*, p. 340.
214 *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237, f. 732.
215 N. Iorga, *op. cit.*, p. 293.
216 *Ibidem*, p. 321.
217 *Ibidem*, p. 245.
218 *Ibidem*, p. 279.
219 *Ibidem*, p. 395.
220 *Ibidem*, p. 407.
221 *Bibl. Acad.*, mss. nr. 237, f. 764.

fi şederea stăpînului". Desetnicii trebuiau să predea jumătate din bani la 15 august, iar restul la sfîrşitul aceleiaşi luni. Locuitorilor cu stupi, care nu aveau sau nu voiau să plătească, urma să li se „bată" stupii şi vîndă mierea. Proprietarii de stupi mai erau obligaţi să dea desetnicilor de mîncare, pîine, ouă, brînză, lapte, şi „bucate de săc, ce să va tîmpla la locuitori şi iarbă pentru cai; iar cu altele să nu fie supăraţi, ce, de le vor trebui alte bucate, să-şi cumpere cu bani" [222].

La 29 iulie 1742 Constantin Mavrocordat a poruncit „pogonarilor de titiun de pe la ţinuturi „ca să încaseze" pogonăritul de titiun de pe la toţi, după obiceiu, precum s-au luat şi în alţi ani", dar i-a îndemnat ca de obicei, să strîngă banii cît de urgent „şi să-i aducă la cămara gospod"[223] Pe lîngă pogonari erau şi „boieri vădrari", care încasau „banii vădrăritului". Domnul le-a poruncit şi acestora ca să grăbească perceperea acestei dări, nelăsînd pe nimeni să ridice vinul de la crame înainte de a plăti, în caz contrar puteau fi bănuiţi de părtinire. Ca atare, domnul le-a atras atenţia ca pînă la sfîrşitul lunii (adresa e din 8 octombrie) „negreşit să facă tot istovul banilor la vistierie", fiindcă fuseseră prevăzuţi în sumele ce trebuiau trimise la Constantinopol [224]. Încasarea vădrăritului era urmărită atent de domn, care poruncea să fie trimişi la Iaşi cei care nu plătiseră toţi banii [225] şi chiar să fie amendaţi şi obligaţi să suporte ciubotele oamenilor trimişi să-i aducă [226].

Se înţelege deci că domnitorul îşi pierdea majoritatea timpului redactînd instrucţiuni pentru slujbaşii fiscului. Probabil că în urma unui raport primit înainte de 8 octombrie 1741, Constantin Mavrocordat a poruncit să se sechestreze vitele şi să se ia zăloage de la cei ce nu-şi plătiseră „banii podurilor" să fie vîndute, şi astfel să facă istov la vistierie" [227]. Se relatează, la 24 octombrie 1741, că marele vistier încredinţase încasarea mortasipiei Galaţilor unei persoane. Domnul nu a fost de acord şi a încredinţat-o alteia [228].

Ca şi înaintaşii săi, dacă nu se încasau toţi banii din dări şi Constantin Mavrocordat nu-şi plătea slujbaşii şi îi trimitea să încaseze, în contul lefilor, rămăşiţele de dări. La 16 februarie 1742 slujitorii seimeni din curtea domnească au fost împuterniciţi „a-şi strînge rămăşiţa ce s-au orînduit în lefile lor de cinci luni". Puteau lua şi zăloage, şi să le vîndă [229]. Îşi poate închipui oricine la ce abuzuri se puteau deda asemenea oameni.

Încercările lui Constantin Mavrocordat de a uşura pe cît posibil sarcinile fiscale ale populaţiei neprivilegiate, prin lichidarea abuzurilor administrative, a corupţiei dregătorilor şi chiar a desfiinţării unor dări, nu au fost acceptate şi nici aplicate de domnitorii care i-au urmat. Chiar fratele

---

222 N. Iorga, *op. cit.*, p. 380—381.
223 *Ibidem*, p. 381.
224 *Ibidem*, p. 394—395.
225 *Ibidem*, p. 400.
226 *Ibidem*. Medelnicerul Carp, vădrar la Tecuci urma să plătească 10 lei ciubote, şi să fie adus la Iaşi „pînă mîine seară" (21 noiembrie 1742).
227 *Ibidem*, p. 311.
228 *Ibidem*, p. 315.
229 *Ibidem*, p. 337.

său Ioan, o figură sinistră în şirul domnilor fanarioţi, avid de bani, de îndată ce a fost numit şi instalat domn, în iunie 1743, nu numai că a reînfiinţat văcăritul dar l-a şi ridicat „cu prisosinţă“ [230], locuitorii trebuind să plătească în timpul iernii cîte doi lei şi 30 bani de vită şi 90 bani de viţel, „iar vara cîte 50 parale de vită, una cu alta“[231]. Enachi Kogălniceanu pretinde că în vremea acestui domn uneori se percepeau cîte 2—3 „văcărituri“ pe an, fiindcă se încasa unul în ianuarie, al doilea în mai şi ultimul în decembrie, astfel că darea se putea urca pînă la şapte lei şi 45 bani de vită, „care era un mare greu ţării“[232], adică locuitorilor. Ion Mavrocordat „au adaosu şi ciferturile pe an, cîte 50 ciferturi şi un rîndu de cîte trei lei galbenul“ [233]. Deşi a sporit toate dările „au scos şi gorştina cîte 11 parale de oaie“ [234], şi tot n-a putut plăti „datoriile domniei“, deoarece „căuta mai mult zefurile cu mese mari ... şi noaptea umbla prin tîrgu cu veselii şi cu jocuri“ şi „alte desfătări a lumii“ [235]. De aceea şi boierii „luase cu toţii un mare obrazu şi nu-l băgau în seamă şi făceau ce le era voia lor“ [236]. Evident că avînd un asemenea domn boierilor le „părea bine, căci mîncau fieştecare, şi aveau tot ridicături de la acest domn ... şi de atunce au făcut bani toţi boierii“, dar mai ales cei „ce şedeau la ţară“ [237]. Însă favoriţii domnului, în special grecii, abuzau de situaţia lor „cît puteau şi mîncau ruşfeturi destule, căzînd la boierii, că erau paiele ieftine“ [238].

Dar, fiindcă nu toţi boierii se puteau căpătui din jaful patronat de acest domn, cei nemulţumiţi au trecut în Polonia. Întrebaţi pentru ce au făcut aceasta au răspuns, pentru că „nu pot şi ei a se îndulci de milele domnului“, că mulţi s-au îmbogăţit, în timp ce ei rămăseseră „de rîsul slugilor“. Ca să nu aibă încurcături domnul le-a promis şi acestora „boierii“, „lefi şi scutelnici“, şi după cum menţionează cronicarul „s-a ţinut de cuvînt“ [239], ceea ce nu se prea obişnuia din partea domnitorilor vremii. Totuşi, dacă toţi boierii au fost mulţumiţi de veniturile acordate, cînd a fost mazilit, în mai 1747, Ioan Mavrocordat, „multe blăstămuri au luat de la săraci, pentru văcăritu, alesu de la babele cele văduve, pînă una au azvîrlit cu o piatră în el, în ziua în care au purces din Iaşi, dar n-a lovit decît calul“ [240].

Cronicarii nu au exagerat cu nimic atunci cînd au scris despre exploatarea fiscală din timpul domniei lui Ioan Mavrocordat, fiindcă şi numeroase documente se referă la ea [241], faţă de mănăstiri a avut aceeaşi atitu-

---

[230] Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 19.
[231] *Ibidem.*
[232] Enachi Kogălniceanu, în *Letopisețe*, vol. III ,ed. a II-a, p. 205 ; Pentru aceasta vezi şi Ion Caonta, în aceeaşi colecţie, p. 185.
[233] Ion Canta, *loc. cit.*, p. 185.
[234] *Ibidem.*
[235] *Ibidem.*
[236] Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 205.
[237] *Ibidem*, p. 206.
[238] *Ibidem.*
[239] *Ibidem.*
[240] *Ibidem*, p. 212.
[241] N. Iorga, *op. cit.*, p. 129.

dine ca și fratele său, adică le-a acordat scutiri sau reduceri consistente de dări [242]. A. D. Xenopol l-a caracterizat pe Ioan Mavrocordat ca pe „unul din cele mai de rînd tipuri ale domnilor fanarioți. Lacom de avuție pe care se silește a o dobîndi fără nici o măsură, cheltuitor al unor bani cîștigați fără muncă, petrecîndu-și domnia în orgii și desfrînări"[243].

Urmașul lui Ioan Mavrocordat, Grigore II Matei Ghica, domn de această dată al Moldovei doar timp de circa 11 luni (mai 1747 – aprilie 1748), avînd datorii mari, și „mulți mîncători pe acea vreme la porțile turcești" [244], a încasat văcărit „de vară" cîte 90 bani de vită, „peceți" de cîte patru lei, trei lei, doi lei și de cîte un leu" [245], văcărit de iarnă cîte doi lei de vită, plus răsura obișnuită [246]. Manolache Drăghici afirmă că pecețile le-a „împărțit pe stări ..., după puterea omului" [247]. Evident că o asemenea redistribuire a sarcinilor fiscale anula sistemul de cislă. Grigore II Matei Ghica, a încasat în același timp gorștina, desetina și vădrăritul[248]. Pe lîngă toate aceste obligații fiscale, populația Moldovei a avut de îndurat și o iarnă foarte grea, care a ținut pînă la 15 aprilie, timp în care au murit numeroase vite [249].

După ce a stors din țară cît a putut, fiindcă venea și timpul mucarerului, Grigore II Matei Ghica a cerut și obținut să fie mutat în Țara Românească, iar în Moldova i-a luat locul din nou Constantin Mavrocordat (aprilie 1738 – august 1749), care a dispus să se tipărească peceți pentru stupi, mascuri și pogoanele de tutun [250], deci a venit cu o altă inovație fiscală. Deși nu a încasat văcărit, totuși a sporit birul încasînd 12 sferturi pe an, deci cîte unul în fiecare lună, așa cum hotărîse Grigore II Matei Ghica [251]. Consecvent, ca și în domnia a doua, Constantin Mavrocordat a scutit boierii, membrii clerului și pe turci, de gorștină [252]. Ion Canta, care l-a judecat foarte aspru reforma fiscală din domnia a doua, afirmă că au „adausu mucarerurile vistieriei împărătești și pocloanele pe la toate curțile, care toate acelea au rămas greutate țărilor și tot norodul îl blestema" [253]. Deci nu numai urmașii lui Constantin Mavrocordat ci chiar el a acceptat anularea reformelor sale, reținînd inovațiile lor fiscale.

Constantin Racoviță (31 august 1749–3 iulie 1753), înlocuitorul lui Constantin Mavrocordat, pretextînd că are multe cheltuieli, datorii etc. la Constantinopol, a încasat din nou văcărit, cîte 92 parale de vită, „sferturile de agiunsu, încă și îndoite", „cunița de vară la un leu, bani vechi, nu 20 parale", apoi a arendat ocnele, vămile și mortasipiile. Evident că

---

[242] Arh. St. Iași, XLVIII, p. 12—15; *Uricarul*, vol. VIII, p. 238—240.
[243] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 76.
[244] Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 212.
[245] I. Canta, *op. cit.*, p. 186.
[246] Enachi Kogălniceanu, *loc. cit.*
[247] Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 20.
[248] Enachi Kogălniceanu, *loc. cit.*
[249] Manolache Drăghici, *loc. cit.*
[250] I. Minea, *op. cit.*, p. 234.
[251] Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 34.
[252] I. Minea, *loc. cit.*
[253] I. Canta, *op. cit.*, p. 185.

aceste dări atît de numeroase şi grele nu-i bucurau pe locuitori, fiindcă trebuiau să le plătească [254]. Pe lîngă aceasta caimacamul său Iordache Stavarachi, care i-a ţinut locul pînă la sosirea sa în ţară, încasase vădrărit, desetina şi „gorştina întreită“ [255]. După cum şi era de aşteptat au izbucnit neînţelegeri grave între cele două categorii de exploatatori, favoriţii domnului şi boierii „de ţară“. Aceştia din urmă pretindeau că cei dintîi vor să-i „desbrace“ şi de aceea în loc să sprijine încasarea dărilor, au fugit peste graniţe [256]. Domnul a reuşit însă să-i împace făcîndu-le concesii.

În domnia dintre anii 1753 şi 1756 Matei Ghica a mers pe urmele înaintaşilor săi, deoarece, cum a scris un cronicar, a strîns „mulţime de averi, pentru că dările agiunsăsă a să călca una pe alta“ [257]. Constantin Racoviţă (1756—1757) cum s-a urcat pe tron a încasat numaidecît cuniţă şi văcărit iarna, fiindcă nu ar fi putut să lupte cu alte dări ce erau“ [258], adică n-ar fi reuşit să facă faţă cheltuielilor. Din cauza nemulţumirilor generale, şi fiindcă încasase mulţi bani, a desfiinţat văcăritul [259] şi vădrăritul, care era, după cum se scrie în documentul din 20 august 1756, „lucru mai rău şi fără nici o dreptate“, deoarece i se adăugase şi „năpaste“ [260].

Domnii se schimbau destul de des dintr-o ţară în alta, pentru a fi uitaţi un timp de populaţie din cauza abuzurilor şi exploatării fiscale practicate. În general domnii fanarioţi erau nu numai tutelaţi, dar chiar estorcaţi la rîndul lor de capuchehăi, adică de reprezentanţii lor la Poartă, care hotărau sumele ce trebuiau trimise la Constantinopol [261]. Membrii celor două familii domneşti, care se înlocuiau destul de des în scaunele de la Bucureşti şi Iaşi, au fost Racoviţeştii şi Ghiculeştii. Astfel că la Iaşi, în locul lui Constantin Racoviţă, in martie 1757, s-a instalat Scarlat Ghica, care, împreună cu favoriţii săi, au apucat „treburile cu mare străşnicie şi jăcuiri ... Ruşfeturi şi spucături nu se socoteau cîte luau toţi in toate părţile, sferturi de dăjdii mai pe toate lunile şi mai de mult ori îndoite“. Pe lîngă aceasta domnul se ţinea numai de plimbări şi petreceri. Totuşi, neajungîndu-i banii a încercat să reintroducă văcăritul, dar n-a avut timp fiindcă a fost mazilit şi înlocuit cu Ioan Theodor Calimachi [262].

Dar, înainte ca Ioan Theodor Calimachi să preia tronul, o bună parte din Moldova a fost cumplit jefuită, la mijlocul lunii septembrie 1758, de tătari, care au distrus toată recolta, au luat nenumăraţi robi şi toate vitele găsite [263]. Aşa dar noul domn nu putea găsi banii cu care să-şi plătească

[254] Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 219—220.
[255] *Ibidem*, p. 219.
[256] *Ibidem*, p. 221—222.
[257] Manolache Drăghici, *loc. cit.*
[258] Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 230.
[259] *Ibidem*; vezi şi N. Grigoraş, *Mitropolitul Iacov Putneanul*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei, an. XXXIV (1958), nr. 9—10, p. 791—811.
[260] Arh. St. Iaşi, CLXIV/38; *Uricarul*, vol. II, p. 67—71.
[261] Vasile Mihordea, *Politica orientală franceză şi ţările române în secolul al XVIII-lea 1749—1760. După corespondenţa de la „Secret du roi“*, Bucureşti, 1937, p. 68.
[262] Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 232; I. Canta, *op. cit.*, p. 188.
[263] Hurmuzaki, vol. IX_2, p. 42; N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, vol. II, p. 62—5626.

datoriile contractate pentru cumpărarea tronului. Totodată, nimeni nu voia, să primească funcţia de mare vistier fiindcă ţara era „stricată". Stavarachi capuchehaia domnului, care-l împrumutase cu banii necesari ca să poată cumpăra domnia, a venit în ţară şi a luat „toate trebile în mîna lui", ca al doilea domn[264]. Numit vechil al vistieriei, nu titular, Stavarachi a reorganizat isprăvniciile şi cu ajutorul zapciilor a început să stoarcă bruma ce mai rămăsese în casele locuitorilor şi chiar să impună mănăstirile, boierii, văduvele boierilor şi să reintroducă dările anulate etc.[265]. Aceste acţiuni au dat naştere la o răscoală populară, pusă la cale şi de boieri, care a culminat cu alungarea din ţară a lui Stavarachi[266].

Nu se putea deci pune problema unei reduceri a dărilor fiindcă domnul şi oamenii lui voiau să reintroducă văcăritul. Din cauza opoziţiei boierilor, domnul şi anturajul său au venit cu o inovaţie fiscală, cu o nouă dare numită ajutorinţă, însă pe „ogeacuri", în sumă de 11 lei, 5,50 lei şi 3 lei. După cum relatează cronicarul această „slujbă mai pe urmă le-au ieşitu mai bine decît văcăritul, căci cuprindea două sămi a văcăritului, şi încă nu ajungea, că o scotea o dată iarna şi apoi vara şi celelalte slujbe deosebitu"[267]. Pentru că a ridicat excesiv dările cetăţenilor poloni, care făceau comerţ de vite şi îşi păşunau vitele cumpărate în Moldova, domnul a fost reclamat la Poartă[268]. Grigore, fiul lui Ioan Theodor Callimachi, domn între anii 1761 – 1764 i-a urmat pe înaintaşii săi în materie fiscală şi împreună cu boierii a încasat „mulţi bani din ţară", mai ales că, fiind tînăr „nu prea ştia rîndul ca să cîrmuiască"[269].

La 29 martie 1764 şi-a început domnia Grigore al III-lea Al. Ghica. El, ca şi Constantin Mavrocordat, a încercat o serie de reforme fiscale. A cerut ispravnicilor nou numiţi să-i ocrotească pe ţărani, să-i apere de abuzuri, să nu-i năpăstuiască, a menţinut încasarea dărilor pe sferturi şi a poruncit să se ceară permanent chitanţe pentru orice încasări, plăţi sau cheltuieli şi totodată a reintrodus cisla[270]. Grigore al III-lea Al. Ghica a încercat să ţină o riguroasă contabilitate a veniturilor şi cheltuielilor statului şi totodată s-ar părea că nu a sporit nici o dare, cum obişnuiseră înaintaşii săi. Se ştie că pînă la mazilire (2 februarie 1767) el a reorganizat şi Academia domnească şi a adus apă în Iaşi prin cişmelele de la Golia şi Sf. Spiridon[271]. Cu toate acestea, în timpul domniei urmaşului său, Grigore Calimachi (3 februarie 1767 – 14 iunie 1769), populaţia ţării era foarte strîmtorată fiindcă domnul cheltuia mult şi neavînd nici o autoritate boierii „mîncau toţi şi nu voiau ca să-l ştie că le este domn"[272]. Capuchehaia sa, postelnicul Nicolae Suţu zis Dracu, nemulţumindu-se cu venitul ce-l avea din ţară, a oprit pînă la urmă şi banii daţi de turci pen-

264 Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 234—236.
265 *Ibidem*, p. 236.
266 *Ibidem*, p. 238 ; N. Iorga, *op. cit.*, vol. I-II, p. 565—567; N Grigoraş, *op. cit.*, p. 798—800
267 Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 242—243.
268 N. Iorga, *Documentele Callimachi*, vol. II, p. 248—250.
269 Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 244 ; I. Canta, *op. cit.*, p. 191.
270 N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, Bucureşti, 1938, p. 190—191.
271 Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 30.
272 Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 255.

tru cumpărarea zahcrelei necesară armatei ce se pregătea să înceapă războiul cu ruşii (30 octombrie 1768). Pentru acest act turcii i-au condamnat pe ambii la moarte şi executat prin strangulare (8 septembrie 1769)[273].

În ianuarie 1768 Grigore Calimachi ar fi făcut şi un „bine", reducînd groştina. După documentul domnesc, darea fiind exagerat de mare, la care se mai făceau obişnuit unele adaosuri, locuitorii nu mai creşteau oi. De această dare erau nemulţumiţi şi străinii, care-şi păşunau oile în Moldova. Ca atare „fiindcă foarte se împuţinase aceste bucate în ţară", Grigore Calimachi, a hotărît ca proprietarii de oi să plătească vistieriei numai cîte zece bani noi de oaie"[274].

În plin război, în locul lui Grigore Calimachi, turcii l-au numit pe bătrînul fost domn Constantin Mavrocordat, care a ocupat tronul a IV-a oară, doar cîteva luni (29 iunie — 23 noiembrie 1769). Obligaţia principală a acestuia a fost de a aduna din Moldova provizii pentru armata turcească aflată în plină campanie. De data aceasta nu a putut să-i scutească nici pe boieri. Personal a făcut statistica satelor boiereşti şi însoţit de slujitori şi zapcii mergea prin sate şi-i forţa pe ţărani şi boieri să-i arate „gropile" cu orz şi grîu, pe care-l încărca şi trimitea armatei şi la „sarhaturi"[275].

La sfîrşitul acestui război ţările româneşti erau complet pustiite, jefuite, arse, astfel încît armatele ruseşti fuseseră nevoite să-şi aducă provizii din Polonia. Ambele ţări nu puteau contribui cu nimic la acoperirea cheltuielilor sau despăgubirilor de război. Tot acuma a izbucnit şi o epidemie de ciumă din cauza căreia a murit o bună parte din populaţia ţării[276] şi datorită acestui fapt, prin articolul al XVI-lea din tratatul de la Kuciuk-Kainardji, s-a prevăzut ca Moldova şi Ţara Românească să fie scutite de plata haraciului timp de doi ani şi de orice contribuţie pentru acoperirea cheltuielilor de război. După expirarea celor doi ani Poarta nu trebuia să urce contribuţiile în bani ale ţărilor române, iar paşii şi guvernatorii turci nu aveau să mai pretindă alte contribuţii în bani sau să le adauge pe cele obişnuite[277].

În materie fiscală Grigore al III-lea Ghica, numit domn înainte ca trupele ruseşti să fi evacuat total ţara, a introdus o reglementare precisă a veniturilor şi salariilor tuturor dregătorilor centrali şi locali ai aparatului de stat, a înfiinţat o „condică" a vistieriei în care s-au înscris veniturile boierilor şi dregătorilor, ca mortasipia, pîrcălăbia, camăna etc. A anulat celelalte venituri acordate anterior mănăstirilor şi altor persoane, considerîndu-le ca nedrepte şi „asupritoare locuitorilor". Fiecare boier trebuia ca de acum înainte să-şi ia venitul fixat pe baza unei cărţi domneşti[278].

Constantin Moruzi, care l-a înlocuit pe Grigore Ghica, după moartea sa tragică (1 octombrie 1777), a făcut o nouă repartizare a dărilor personale după numărul locuitorilor rămaşi, a delimitat ţinuturile, şi ţinînd seama de

---

273 I. Canta, *op. cit.*, p. 192.
274 *Ibidem*, p. 193; Arh. St. Iaşi, XIX-a/11; *Uricarul*, vol. I, ed. a II-a, p. 338—341.
275 Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 263.
276 *Hurmuzaki*, supl. I, p. 797, 822, şi supl. III, p. 830.
277 Martens, I, p. 111—113.
278 N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XXII, p. 3.

luarea Bucovinei de austrieci, a redus gorştina, desetina şi vădrăritul, căutind în acelaşi timp să menţină pe lîngă el pe cei mai cinstiţi dregători ai timpului [279].

Pînă la semnarea tratatului de la Iaşi (9 ianuarie 1792) nu se cunosc noi măsuri fiscale. În orice caz ţările noastre devenite teatru de luptă au avut mult de suferit. Noul domn Alexandru Moruzi după semnarea păcii de la Iaşi, a condus ţara mai puţin de un an. Informat despre situaţia grea a ţărilor noastre şi din cauză că populaţia emigra în masă, sultanul le-a iertat restul tributului şi a mai hotărît ca orice dregător turc, chiar vizirul, dacă ar fi intrat în Moldova să-şi plătească întreţinerea şi deplasarea din banii proprii. Strîngătorii de dări nu trebuiau să pretindă ceva în plus de la locuitori, care erau îndemnaţi să nu-şi ascundă oile ci să le vîndă negustorilor delegaţi, la preţurile stabilite. Zahereaua trebuia plătită în bani, iar locuitorii să nu fie „încărcaţi". Prin aceeaşi scrisoare, sultanul l-a sfătuit pe domn să încaseze de la locuitori dări potrivit cu starea lor materială a fiecăruia, şi să nu fie îngreuiaţi, din diferite motive, unii în favoarea altora [280]. Totuşi acest domn, în timpul scurt în care a domnit, a fost prea ocupat doar cu verificarea socotelilor vistieriei pentru cheltuielile armatelor streine, care s-au luptat pe teritoriul Moldovei [281]. A încercat să se conformeze dispoziţiunilor sultanului, pentru a opri emigraţia şi ca locuitorii să se poată ocupa de muncile agricole [282].

Realitatea este că domnii au continuat să încaseze de la locuitori cît puteau, gîndindu-se doar la interesele lor personale şi ale stăpînilor lor. La fel procedau şi boierii „Statul era — cum se exprima A. D. Xenopol — considerat pe atunci ca o ... companie de exploatare; poporul ca o turmă de oi de la care culegi roadele, fără aţi da altă osteneală decît de a le lăsa să pască cîmpii" [283].

Trebuie reţinut însă faptul că Alexandru Moruzi în domnia a doua (1802—1806) a încercat o reformă a sistemului fiscal al ţării, pe care a aplicat-o în anul 1804. Mai întîi a cerut boierilor să-i întocmească un raport asupra organizării fiscale. La 16 noiembrie 1802 aceştia i-au înaintat, o anafora, intitulată „Pentru aşezarea birului ţării", care, după părerea lor urma să fie fixat „după starea ţării, de acum cu oareşcare îngreuiere, socotindu-se lipsirea cea cu totul a havalelilor numai spre uşurinţă".

Ei au propus ca sumă totală a dărilor ce ar fi urmat să se încaseze de la ţărani, orăşeni şi ceilalţi locuitori impuşi, să se ridice la suma de 3 500 pungi, în afară de banii răsurilor, din care urmau să se plătească lefurile, plus rusumaturile şi banii menzilurilor. Au mai propus apoi ca, pentru „urşurarea locuitorilor" să nu mai fie obligaţi la facerea fînului pentru menzil, iar surugii să fie plătiţi din banii menzilurilor. De la orice cheltuieli erau excluse veniturile doamnei şi sumele încasate de la „ţiganii gospod". Tot din cele 3 500 pungi trebuiau plătiţi şi scutelnicii, oprindu-se celelalte

---

279 Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 45—46.
280 *Uricarul*, vol. III, p. 131—144.
281 C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 337.
282 Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 58.
283 A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 141.

asupritoare „chipuri a tuturor de obşte ce se vor afla în toate dregătoriile mari şi mici şi a tuturor slujitorilor".

Boierii au mai propus să nu se pretindă locuitorilor alte sume de bani ce se încasau sub diferite denumiri ca: „grajdu domnesc, pentru untul împărătesc, pentru a vistieriei cheltuieli, şi în scurt pentru multe asemenea numiri izvodite din nou, în toată vremea, spre împilarea nărodului". Totuşi şi această sumă de 3 500 pungi trebuia „să se împlinească cu toată chibzuirea şi de iznoavă alcătuire ce se va face prin sfatul obştesc, cumpănindu-se a se lua din ţară după starea în care se va afla pămîntul în fieştecare an ... Iar cînd nu se va face contenirea tuturor havalelilor şi a izvodirilor celor răpitoare, atunce mai multă greutate să va pricinui ţării [284].

Alexandru Moruzi a continuat să studieze situaţia, să se documenteze şi de abia peste doi ani, deci în iulie 1804, a emis, tot pe baza unei anaforale, documentul unei noi reforme fiscale [285].

În concluzie, încercările lui Constantin Mavrocordat de a reorganiza întreaga administraţie de stat, voind in special să schimbe practica în justiţie şi abuzurile agenţilor fiscului, să desfiinţeze abuzurile administrative, ale agenţilor fiscali în special, s-a constatat că în general, nu a reuşit în întreaga administraţie de stat au continuat să se practice abuzurile, corupţia şi arbitrariul. Situaţia locuitorilor neprivilegiaţi, în special a ţăranilor a rămas aceeaşi.

LES RÉFORMES ADMINISTRATIVES FAITES EN MOLDAVIE PAR CONSTANTIN MAVROCORDAT

Résumé

Dans le V-ème décennie du XVIII-ème siècle, les pays roumains étaient gouvernés par les éléments turco-phanariotes. En outre du payement du tribut et des dons pour les dignitaires, les phanariotes étaient préoccupés de s'enrichir de plus en plus. À cette époque, le quantum des dettes des habitants non privilégiés envers l'État s'augmentait. La population — paysans et citadins — soumise aux abus administratifs, était forcée d'émigrer.

Les turques exigaient des sommes de plus en plus grandes ; les paysans émigraient ou refusaient de payer. On cherchait des méthodes pour faire face à la situation.

Ce fut Constantin Mavrocordat, le premièr prince phanariote qui a tenté de remédier cet état de choses. Il a réorganisé la justice et l'administration pour controler directement les dignitaires. Des hommes d'honneur ont été nommés pour diriger les institutions d'État. Une réorganisation du système des impôts a été tanté, mais sans résultats.

[284] *Uricarul,* vol. I., p. 7—10 ; Arh. St. Iaşi, mss. nr. 48, p. 10 v—11.
[285] *Uricarul,* vol. I, p. 14—20 şi 21—34 ; Arh. St. Iaşi, nr. 48, p. 12—19 şi 14—20.

GHEORGHE PANAITEANU-BARDASARE — DATE NOI ŞI PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA FONDAREA PINACOTECII NAŢIONALE DIN IAŞI

MARIA PARADAISER

Ideea organizării unui muzeu de pictură și a unei şcoli de arte frumoase la Iași îl preocupa pe Gheorghe Panaiteanu-Bardasare încă de pe vremea cînd se afla la München. După cum ne relatează el însuşi, în anul 1846 a primit de la Scarlat Vârnav — înflăcărat patriot român, student pe-atunci la Paris — catalogul unei colecţii de tablouri flamande, olandeze, franceze, italiene și spaniole pe care acesta le cumpărase, la 20 decembrie 1845, în capitala Franţei, cu prilejul licitării celebrei colecţii de artă a marchizului Aguado de Las Marismas [1]. O dată cu acest catalog, Scarlat Vârnav i-a trimis și o scrisoare, „. . .rugîndu-l să-i comunice ce trebuie să facă cu acele tablouri . . . la care epistolă, Panaiteanu i-a răspuns : să puie cu ele temelia fundamentală a unui muzeu de tablouri în capitala Moldovei, spre eterna sa memorie“[2]. Conformîndu-se, Vârnav donează în 1847, Epitropiei învăţăturilor publice din Iași, colecţia sa de artă, compusă din 15 picturi atribuite unor celebri maeştri europeni — ca Rubens, Murillo, Eustache Le Sueur, Philippe de Champaigne, Teniers ş.a. — „cu speranţa că se va forma măcar cu încetul o galerie naţională de tablouri“[3]. Acesta este primul demers eficient făcut de Gheorghe Panaiteanu-Bardasare în vederea organizării Muzeului de artă din Iași. Acţiunile sale pentru realizarea acestui ţel vor dobîndi însă un caracter mult mai susţinut şi sistematic după ce va reveni în ţară. Sosind la Iaşi, în luna iunie 1858, el se adresează, în repetate rînduri, Ministerului Instrucţiunii Publice cu „petiţiuni“ prin care solicită să fie angajat „la orice îi va pare (ministerului) capabel de a-l servi“[4]. La aceste „petiţiuni“, al căror obiect pare indefinit la prima vedere, el anexează însă de fiecare dată şi „hîrtii atingătoare . . . despre muzeul de pictură şi . . . despre înfiinţarea unei şcoale în frumoase arte“, de fapt proiecte ale celor două instituţii, pe care se oferea să le organizeze, „dacă Onoratul Minister se va pătrunde de necesitatea . . . lor și va avea încredere în micile (sale) cunoştinţe, cum şi în soliditatea carac-

---

[1] „Catalogue d'une collection de tableaux anciens des écoles Flamande, Hollandaise, Française, Italiene et Espagnole. Dependant de la succesion de M. la Marquis de Las Marismas et dans la vente aura lieu par suit de son deces le vendredi 19 et Samedi 20 Decembre 1845, à une heure dans la galerie Rue Grange — Batelière Nr. 12, Paris „(Cf. Arhivele Statului București, Minist. Instr. Publ. și al Cultelor, ds. 426/1893. f. 113—114).

[2] Arh. St. București, Minist. Instr. Publ. și al Cultelor, ds. 426/1893. f. 114.

[3] Arh. St. București, Fond Minist. Cult. și Instr. Publ. Moldova, ds. 262/1850, f. 1.

[4] Arh. St. Iași, Fond 183, ds. 1/1859—1864, f. 9.

terului" său[5]. Pînă să fie angajat, vreme de doi ani el este nevoit să trăiască din pictură, din „practicarea fotografiei şi a panotypiei"[6] şi chiar din împrumuturi. În 1859, spre exemplu, după ce declara într-o nouă petiţie că îşi pune„... la dispoziţia guvernului ale sale mijloace", solicita Ministerului Instrucţiunii „să i se rînduiască un împrumut de 200 galbeni, cu condiţia de a i se trage pe rînd din leafa ce i s-ar face ca profesor de pictură la institutele publice"[7]. Rezultă de aici că, pe de o parte, mijloacele sale de existenţă nu erau sigure deocamdată, iar pe de altă parte că Ministerul îi oferise totuşi perspectiva unei viitoare angajări, nerealizabilă pentru moment deoarece vechile forme de învăţămînt artistic organizate de Asachi se desfiinţaseră, iar altele noi încă nu apăruseră. În aceeaşi situaţie se afla şi Gheorghe Năstăseanu, fostul său coleg de la „clasul de zugrăvitură", care, întorcîndu-se din străinătate, cam în acelaşi timp cu el, înainta, de asemenea, Ministerului Instrucţiunii Publice din Iaşi, proiecte „pentru formarea unui Muzeu naţional în arta picturii"[8], tratînd totodată cu V. Alexandrescu-Urechia, şeful Secţiunii I din acelaşi minister, problema restaurării tablourilor donate de Scarlat Vârnav, care, datorită unor condiţii de conservare cu totul necorespunzătoare, au suferit avarii atît de grave încît nu puteau să „compară într-o galerie publică fără a fi restaurate"[9]. Cu această ocazie şi el solicita „Onorabilului Ministriu să binevoiască a-i anticipa o mică sumă de 20 galbeni, cerîndu-i-se cheltuieli neapărate la o asemenea întreprindere"[10].

După Unirea Principatelor Române situaţia devenise favorabilă realizării proiectelor iniţiate de Gheorghe Panaiteanu-Bardasare şi Gheorghe

---

[5] Idem.

[6] Cf. Arh. St. Iaşi, Fond 183, ds. 1/1864, f. 256.

[7] Cf. Eugen Pohonţu, „Începuturile vieţii artistice moderne în Moldova", Ed. Meridiane, Buc., 1976, p. 58,

[8] Iată proiectul lui Gh. Năstăseanu:

„I. Singurul local la noi este Cabinetul de Istorie Naturală, acolo sînt saloane de o vastitate cerută pentru formarea unui muzeu, fiind că acel ce va fi însărcinat cu formarea galeriei va putea combina distanţa şi lumina cerută.

II. În Galeria Naţională nu se vor primi decît tablouri originale de autori cu reputaţie, căci primind mediocrităţi vom forma răul gust, vom introduce barocul purismului şi ...manieratul; pentru tablourile sau copii făcute de către indigeni (adică de pictori români — n.n.M.P.) va fi o sală expre, fiind că nu-i cantitatea care subtilizează talentele ci stilul, metoda şi meritul;.. Tablourile ce se află în gimnaziul nostru sînt cea mai mare parte clasice precum poate certifica specific şi catalogul lor, cu toate însă ele nu pot compara într-o galerie publică fără a fi restaurate.

III. Portretul lui Mihai cel Mare, Ştefan şi Vasile Vodă vor fi cele întîi care vor compara în galeria naţională.

IV. Muzeul Naţional va fi consiniat unei persoane competente care persoană va depune o garanţie la Onor Minister, nu mai puţin el va fi survelat de corpul membrilor Muzeului Naţional, cari membri vor fi recrutaţi şi autorizaţi de Minister, ei vor fi dintre patrioţii competenţi în frumoasele arte şi cu bine volontăţi pentru patria lor.

V. Un costode sau păzitorul Muzeului care să cunoască cel puţin limba franceză îngrijind şi de buna curăţenie a Muzeului care să fie vizibil de la 9 pînă la 4 după ameaze atît pentru admiratori, cît şi pentru cei ce vor voi să copieze. G. Năstăsanu", Cf. Arhivele Statului Bucureşti, Fond Minist. Cult. şi Instr. Publ. Moldova, ds. 518/1859, 5—6—7; Claudiu Paradais, „Valori ale picturii universale în Muzeul de artă din Iaşi". Comitetul de cultură şi educaţie socialistă al jud. Iaşi, 1972, pp. 23—25.

[9] Cf. Arhivele Statului Bucureşti, Fond Minist. Cult. şi Instr. Publ. Moldova, ds. 518/1859, f. 6.

[10] *Idem*, f. 27 (această scrisoare a lui Gh. Năstăseanu este datată: „1860, iunie 8 zile, Iaşi").

Năstăseanu. În fruntea ţării se aflau oameni luminaţi ca Alexandru Ioan Cuza şi Mihail Kogălniceanu, cel din urmă fiind pe-atunci prim-ministru şi ministru ad-interim al Instrucţiunilor Publice, dar şi un mare iubitor de artă, posesor al unei impresionante colecţii de pictură universală şi de artă românească veche. Sprijinind cu autoritatea sa propunerile celor doi pictori, ca şi demersurile insistente şi bine argumentate ale lui V. Alexandrescu-Urechia[11], concomitente şi corelate în mod deliberat, probabil, cu ale primilor, Mihail Kogălniceanu convinge Adunarea legislativă a ţării, în şedinţa din 30 iunie 1860, să voteze „înfiinţarea unui muzeu de pictură, adăugînd" în bugetul ţării, la capitolul VI, sumele necesare „pentru remunerarea personalului acestuia" „compus din un director cu un salariu anual de 12.000 lei, un custode plătit cu un salariu anual de 2.400 lei şi un servitor cu un salariu anual de 1.200 lei. S-a mai prevăzut, de asemenea, o sumă de 13.700 lei pentru cumpărarea de tablouri şi încadrări cu rame"[12], hotărîndu-se totodată ca „Guvernul să însărcineze pe dl. Panaiteanu şi dl. Năstăseanu cu compunerea de tablouri naţionale" în vederea înzestrării viitoarei galerii[13].

Pentru elaborarea proiectului de organizare a Muzeului, ca şi pentru postul de director al acestuia a fost preferat Gheorghe Panaiteanu-Bardasare. Ca urmare, el este invitat în ziua de 27 iulie 1860 la Minister „în calitate de pictor român" pentru „a combina organizarea unui asemenea aşezămînt"[14]. După propria-i relatare, „Proiectul pentru fundarea primului Muzeu de tablouri", prezentat de el atunci, a primit aprobarea lui Mihail Kogălniceanu „fără modificare"[15]. Cîteva săptămîni mai tîrziu, la 20 august 1860, acelaşi înalt demnitar îl recomanda lui Alexandru Ioan Cuza pentru „postul de director al Muzeului... cu un salariu anual de 12.000 lei"[16], recomandare în urma căreia se emite ordonanţa domnească nr. 9223 din 29 august 1860, prin care „D-lui Baltasar Panaiteanu este întărit în postul de directore al Muzeului din Moldova cu speciale îndatoriri: de a restaura tabloanele actuale ale acestui muzeu, de a completa albumul naţional şi de a preda deocamdată la şcoala de pictură şi sculptură ce se va înfiinţa"[17].

---

[11] *Ibidem*, filele 1 ; 11 ; 23 ; 24—25.

[12] Cf. Arhivele Statului Iaşi, Fond 183, ds. 1/1871, f. 152.

[13] Cf. V. Vasilovici, „Valori de artă românească. Achiziţii din ultimele două decenii 1951—1970. Catalog, Muzeul de artă Iaşi, 1970, p. 12.

[14] Cf. Arhivele Statului Iaşi, Fond 183, ds. 1/1859—1864, f. 52.

[15] *Idem*, f. 256 (Din păcate nu se cunoaşte acest proiect pentru a-l compara cu cel întocmit de Năstăseanu şi pentru a vedea de ce a fost preferat al lui Gh. Panaiteanu).

[16] Cf. Arhivele Statului Bucureşti, Fond Minist. Cult. şi Instr. Publ., Moldova, ds. 518/1859, f. 78.

[17] *Idem*, f. 79 ; M. Kogălniceanu, „Prescriptum verbale", rev. „Ateneul Român", nr. 1 Iaşi, septembrie, 1860, p. 12. (Potrivit unor informaţii, pictorul avea de gînd să reproducă — în acest album — „17 portrete, 13 documente, 6 sigiluri şi 8 scene istorice, care toate ar fi avut rostul lor în cunoaşterea istoriei românilor". Din aceeaşi sursă aflăm în detaliu tot ce urma să cuprindă «Albumul Naţional»:

„I. Portrete.

1 Ion Ignatie ducele Valahiei — de pe o pictură originală în stilul bizantin din 1150.

2 Matei Coroiu — de pe o calcografie a timpului.

3 Mihai Viteazu — calcografie de Sadeler, 1601. Adevăratul portret a lui Mihai aflat de N. Bălcescu în Biblioteca din Paris.

4 George Ştefan Răzvanul — calcografiat de Böner.

Considerîndu-l pe Panaiteanu mai indicat pentru funcţia de director al Muzeului, probabil datorită firii sale ponderate, spiritului său metodic şi tenacităţii de care era capabil, Mihail Kogălniceanu preţuia în acelaşi timp şi talentul lui Gheorghe Năstăseanu, pe care nu-l putea lăsa în afara acţiunilor de ctitorire a unui asemenea aşezămînt. Lui i-a rezervat însă o altă misiune. Într-un „Prescriptum-verbale" din 12 august 1860, el prevedea — la sugestia lui Panaiteanu, desigur — că „pe lîngă Muzeul nou înfiinţat . . . se va organiza un început de şcoală de pictură şi sculptură", pentru care, „spre a se putea forma modele . . . după tabloanele clasice, pe de o parte se va aduna o colecţiune de stampe şi copii de statui în ipsos", mai cu seamă după cele ale antichităţii greceşti, „cum şi un model de anatomie tot din ipsos, iar pe de altă parte, *pentru copierea de tablouri clasice, se va trimite în Italia şi pe la diferite alte muzee pe D. G. Anastaseanu (= Năstăseanu), căruia i se va da un stipendiu*

---

[5] Vasile Lupu depins de Wosterweld şi calcografiat de Hondius, 1651.
[6] Maria, fiica lui Vasile Lupu şi soţia lui Ion Radziwill de pe o stampă a timpului din Theatrum Europeum.
[7] Ştefan Georgizza, depins de Blouen şi calcografiat de K. Bianchi.
[8] Mihne Vodă, depins şi calcografiat de E. Wideman, 1651.
[9] Constantin Şerban Basarab, depins de Blouen şi calcografiat de K. Bianchi, 1654.
[10] Giorgie Grigore Ghica, depins de I. Toorcuvliet şi calcografiat de G. Bouttatos Univer, 1664.
[11] Ion Giorgie Ghica, calcografiat de E. Meysens, 1663.
[12] Dimitrie Cantemir.
[13] Constantin Brîncoveanu.
[14] Grigore Ghica bătrînul.
[15] Neculau Mavrocordat.
[16] Alexandru Calimach.
[17] Daniel Apostolu.
II. Documente.
[1] Uricarul latinesc a lui Mircea, cu sigiliu.
[2] Asemene.
[3] Uricarul lui Ştefan cel Mare, cu sigiliu.
[4—5] Asemene.
[6] Uricarul lui Bogdan fiul lui Ştefan, cu sigiliu.
[7] Scrisoarea lui Ştefan Tomşa cu facsimile şi sigiliu.
[8] Facsimile a lui Despot Vodă, 1561.
[9] Uricarul lui Petru cel Şchiop cu sigiliu, 1579.
[10] Scrisoarea lui George Ghica din 1658, cu sigiliu şi facsimile.
[11] Scrisoarea lui Ion Ştefan din 1639, cu facsimile.
[12] Asemene din 1665.
[13] Uricul cu facsimile a lui Vasile Lupu.
III. Sigiluri.
[1—3] Sigiliu lui Mircea.
[4—5] Sigiliu lui Ştefan cel Mare.
[6] Sigiliu lui Petru Rareş.
IV. Scene istorice :
[1] Asediul Tîrgoviştei la 1595, de pe o calcografie a timpului.
[2] Bătălia de la Obertin de pe o calcografie a timpului.
[3] Bătălia de la Wiszniawicki cu turcii şi de la Chotin din 1673, de pe un relief de fildeş.
[4] Bătălia de la Chotin, de pe o calcografie a timpului.
[5—7] Detailurile acestei bătălii.
[8] Prinderea lui Cloşca, de pe o calcografie a timpului" (Cf. Ioan Bacila, „Pictori români din sec. XIX ; C. Petrescu — 1848 — G. Bardazar-Panaiteanu — 1860 — ", Universul literar nr. 20/1927, p. 316).

anual de 12.000 lei (subl.n.—M.P.), punîndu-i-se îndatorirea a înfăţişa guvernului atestate formale din partea autorităţilor competente locale pentru *intocmai copierea tabloanelor* de pe care va trimite guvernului copii“[18]. În acelaşi „Prescriptum-verbale“, Mihail Kogălniceanu mai preciza, printre altele, că „Muzeul de pictură se va deschide în localul specialmente afectat pentru muzeu, bibliotecă şi facultăţi“, adică în palatul hatmanului Alecu Rosetti Roznovanu, cumpărat de stat încă din luna iulie 1860 — cu 18 000 de galbeni — tocmai pentru a servi acestui scop.

După plecarea lui Gheorghe Năstăseanu în Italia, pe la începutul lunii septembrie, în acţiunea de organizare a „Muzeului de pictură“ şi, mai apoi, a Şcolii de arte frumoase, începe să apară tot mai frecvent numele pictorului Gheorghe Şiller, care va deveni de-acum încolo unul dintre colaboratorii permanenţi ai lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare. El studiase pictura la Veneţia, timp de 15 ani (1840—1855), cu maestrul Natale Schiavoni, tatăl lui Giovanni şi cu Felice Schiavoni, fiul celui dintîi şi, bineînţeles, fratele celui de al doilea. A revenit la Iaşi cu trei ani înaintea lui Panaiteanu, adică în 1855, fiind folosit de Ministerul Instrucţiunii Publice la diverse acţiuni cultural-artistice, fără să-l fi angajat în vreo slujbă de stat. Aşa se face, că la 12 septembrie 1860, Panaiteanu primeşte ordin de la Minister să ridice, *împreună cu Gheorghe Şiller*, toate lucrările de artă depozitate la Biblioteca şcoalelor, al cărei sediu era în localul fostei Academii Mihăilene, pentru a le pregăti în vederea inaugurării Muzeului. Au fost preluate cu acest prilej, la 18 septembrie 1860, „pe seama şi răspunderea pictorului Panaiteanu, ca director al Muzeului de pictură“, dar şi pe semnătura lui Gheorghe Şiller, 28 de tablouri în ulei, 18 mulaje în ghips şi 98 de litografii[19]. Din cele 28 de tablouri, 13 fuseseră adunate cu vremea, de Gheorghe Asachi, la Academia Mihăileană, iar 15 reprezentau colecţia de pictură donată în 1847 de Scarlat Vârnav şi care ajunsese la Epitropia din Iaşi — după multe vicisitudini — abia în 1850. Printre cele dintîi, remarcăm: „Isus binecuvîntînd“ şi „Răstignirea“ de Giovanni Schiavoni, „Portretul pictorului Năstăseanu“ de Gheorghe Lemeni, „Grigore Ghica Vodă“ de Niccolo Livaditti, „Portretul lui Ştefan cel Mare“ de Constantin Lecca şi „Sacerdot“ de Panaiteanu însuşi. Mult mai valoroase erau operele donate de Scarlat Vârnav, cuvenindu-se a fi relevate în mod deosebit: „Cezar primind

---

[18] Cf. M. Kogălniceanu, „Prescriptum verbale“, rev. „Ateneul Român“, anul I nr. 1, Iaşi, septembrie 1860, pp. 13—14. (Întrucît în toate materialele blibliografice care se referă la această trimitere a lui Gh. Năstăseanu în Italia, se afirmă că el trebuia să execute copii după opere celebre, pentru a înzestra muzeul cu ele, este momentul să precizăm că potrivit acestui „Prescriptum verbale“ semnat de M. Kogălniceanu, copiile erau destinate — ca modele — Şcolii de pictură ce urma să se înfiinţeze şi nu muzeului. Precizarea se impune cu atît mai mult, cu cît în art. 2 al „Proiectului pentru formarea unui Muzeu Naţional în arta picturii“ prezentat de Gh. Năstăseanu, la 21 iulie 1859, Ministerului Instrucţiunii Publice din Iaşi se prevedea deosebit de categoric: „În Galeria Naţională nu se vor primi decît tablouri originale de autori cu reputaţie, căci primind mediocrităţi vom forma răul gust“. Tot la acest articol, Gh. Năstăseanu critica „Onorabilul Minister.. de la fraţii noştri valahi care stimulaţi de bunele lor voinţi au fondat la Bucureşti un Muzeu Naţional de toate soiurile (pentru studenţii români — n. n. M.P.) astfel încît, crezînd că face bine, au făcut cel mai mare rău..“ — Cf. Arhivele Statului Bucureşti, Fond Minist. Cult. şi Instr. Publ. Moldova, ds. 518/1859, f. 6).

[19] Cf. Arhivele Statului Bucureşti, Fond Minist. Cult. şi Instr. Publ. Moldova, ds. 518/1859, filele 88—89.

capul lui Pompei" atribuită atunci lui Rubens şi acum lui Caravaggio, „Judith şi Holofern" de Pietro-Liberi, „Portret" de Philippe de de Champaigne, „Cafenea flamandă" de Egbert van Heemskerk cel Tînăr, „Pieta" şi „Fecioara în extaz" atribuite lui Murillo ş.a. „Pînzele acestea — relata mai tîrziu Panaiteanu — erau atît de deteriorate, încît nu se mai cunoştea nimic din sujetul lor! Salvarea... de o totală nimicire se datoreşte eminentului pictor şi restaurator Gheorghe Şiller, carele a ştiut să le ridice aspectul lor cel frumos de astăzi"[20].

Pe la mijlocul lunii octombrie, Ministerul Instrucţiunii Publice adaugă la modesta colecţie a noului Muzeu încă şase tablouri: „Cavaler în zale" şi „Portretul lui Alexandru Ioan Cuza" de Gheorghe Năstăseanu, „Unirea Principatelor" şi „Ştefan cel Mare cu arcaşii" de Theodor Aman, un portret al mitropolitului Veniamin Costache semnat de un oarecare A. Kauffmann şi un portret anonim.

Dîndu-şi seama că tot ce adunase pînă aici constituia „o prea neînsemnată colecţiune pentru a merita pomposul titlu de Muzeu", Gheorghe Panaiteanu-Bardasare stăruie „prin necontenite rugăminţi" pe lîngă prietenul său Costache Dasiade, avocat ieşean, izbutind „a-l îndupleca să dăruiască colecţiunea sa de 30 de tablouri noului Muzeu, însă sub condiţiunea ca nici o dată să nu se strămute tablourile sale din Muzeul ieşean, mai ales în vederea deciziunii ce s-a luat atunci de a să strămuta reşedinţa domnească din Iaşi la Bucureşti"[21]. Pentru „asemenea lăudabilă faptă", lui Costache Dasiade i s-au adus mulţumiri publice prin Decretul domnesc nr. 15.480, care a fost dat publicităţii „spre obştească apreţuire"[22]. Colecţia sa de tablouri a intrat în patrimoniul Muzeului pe la mijlocul lunii octombrie, cele mai multe dintre lucrări fiind anonime şi copii, sau de pictori cu totul obscuri. Cîteva însă — atribuite unor maeştri ca François Boucher, Angelica Kauffmann, Christian Dietrich, sau unor anonimi spanioli şi olandezi din secolul al XVII-lea — sînt apreciate şi astăzi pentru valoarea lor artistică.

Cu cele 64 de tablouri adunate pînă acum, ca şi cu cele 98 de litografii şi 18 mulaje s-a procedat la organizarea Muzeului, căruia i s-au rezervat — în imobilul amintit mai sus — trei saloane la etajul întîi. Deschiderea a avut loc în ziua de 26 octombrie 1860, cînd s-a celebrat — în acelaşi local — şi inaugurarea primei Universităţi moderne din ţara noastră.

La solemnitate, al cărei început a fost anunţat cu 21 de lovituri de tun, au participat domnitorul Alexandru Ioan Cuza, Consiliul de Miniştri în frunte cu Mihail Kogălniceanu, „domnii reprezentanţi ai puterilor străine", reprezentanţi ai municipalităţii şi ai corporaţiilor, „deputaţiunile de profesori şi de magistraţi districtuali", membrii Societăţii de încurajare la învăţătură, seminariştii de la Socola, două fanfare militare etc.[23].

---

[20] Cf. Arhivele Statului Bucureşti, Minist. Instr. Publ., ds. 426/1893, filele 159—160.

[21] *Idem*, f. 161.

[22] Cf. Arhivele Statului Bucureşti, Fond Minist. Cult. şi Instr. Publ. Moldova, ds. 518/1859, filele 98—99; 133—135 şi 138.

[23] Programul festivităţilor a fost întocmit de M. Kogălniceanu şi a fost publicat sub formă de afiş. Un asemenea afiş se păstrează la Muzeul literaturii din Iaşi. Vezi şi Claudiu Paradais, op. cit., p. 5—6.

Patrimoniul Muzeului continua să fie totuşi destul de precar şi trebuia dezvoltat pentru a consolida însăşi poziţia instituţiei. Întrucît fondurile destinate achiziţiilor erau neînsemnate, Gheorghe Panaiteanu se vede silit să apeleze tot la generozitatea colecţionarilor. După cum ne relatează el însuşi, „aflînd că marele patriot şi amator de arte ... Costache Negri posedă o frumoasă galerie de tablouri vechi originale, a insistat cu toată căldura pe lîngă dînsul, care venise atunci la Iaşi de la Constantinopol, unde era ambasador ... să o pună vremelniceşte în noul Muzeu ieşean. D-l Negri, judecînd că tablourile sale ar fi de mare utilitate pentru junimea studioasă, a consimţit la propunerea făcută" împuternicindu-l pe Panaiteanu „a ridica tablourile de la domiciliul profesorului Nicolae Ionescu[24] şi a le depune în zisul Muzeu ... ceea ce s-a şi făcut ... la 7 aprilie 1861, contra unei adeverinţe de primire"[25]. Colecţia lui Costache Negri, compusă din 39 de tablouri, cuprinde piese cu atribuiri dintre cele mai ilustre : Van Dyck, Nicolas Poussin, Tintoretto, Veronese, Salvator Rosa, Carlo Dolci, Giulio Romano, Francesco Solimena, Guido Reni, Jan Horemans cel Bătrîn, Jan Both etc. Depuse „vremelniceşte" iniţial, aceste lucrări au fost cumpărate ulterior de către stat şi incluse definitiv în patrimoniul Muzeului, la 10 iulie 1874, în urma unor îndelungate tratative purtate de Gheorghe Panaiteanu cu Costache Negri, cu Mihail Kogălniceanu, cu generalul Christian Tell, cu Titu Maiorescu şi cu alte personalităţi ale vieţii social-culturale, care s-au perindat prin funcţii de răspundere în acest interval de timp. Subliniem însă că obiectul acestor tratative complicate nu l-a constituit nici pe departe preţul la care trebuiau cumpărate lucrările, ci numai căile de achiziţionare a lor ; Costache Negri, care spunea că „... înainte de a fi negustor de tablouri", el consideră că „Statul are alte nevoi mult mai însemnate, unde să-şi verse banii", refuza categoric, după expresia lui Mihail Kogălniceanu, „a trece prin purgatoriul formalităţilor guvernamentale şi parlamentare ... mai ales cînd la mijloc" era „o donaţiune mai mult decît o vînzare"[26]. Într-adevăr, evaluate de Gheorghe Panaiteanu şi Gheorghe Şiller la suma de 114.115 lei, cu menţiunea „după starea actuală a ţării", Costache Negri a consimţit, în cele din urmă, să cedeze tablourile cu mai puţin de jumătate din evaluarea iniţială, care şi aşa era derizorie, nereprezentînd — după opinia de versat colecţionar a lui Mihail Kogălniceanu — nici măcar costul unei singure opere din cele 39. Asemenea lui Costache Dasiade, Costache Negri şi-a cedat şi el colecţia tot cu clauza „ca tablourile să rămîie neclintite totdeauna în Iaşi"[27].

Potrivit unei situaţii întocmite de Gheorghe Panaiteanu-Bardasare în 1880, după 20 de ani de existenţă, patrimoniul Muzeului însuma 184 de tablouri româneşti şi străine, cele mai multe dintre ele fiind donate de colecţionari particulari. Pe lîngă cei amintiţi pînă acum, în situaţia respectivă mai figurează ca donatori — cu una sau mai multe lucrări — Iancu Fătu, Ion Aivas, Theodor Codrescu, Iordachi Beldiman, principesa Adela Moruzi,

[24] Vezi cat. nr. 15. Cf. M. Paradaiser, „Cat. Gh. Panaiteanu-Bardasare" cat. 15.
[25] Cf. Arhivele Statului Bucureşti, Minist. Instr. Publ., ds. 426/1893, f. 164.
[26] Cf. A. D. Atanasiu, *„Colecţia Costache Negri* în Pinacoteca din Iaşi", rev. „Arhiva", anul XVIII, nr. 1, 2, 3 şi 4 din 1907, pp. 119—120.
[27] Idem, pp. 113—114.

domnişoara Diamandescu Alexandrina, Iancu M. Codrescu ş.a. Cel din urmă, de pildă, „a hărăzit Muzeului 18 tablouri, din care însă — preciza Panaiteanu — şapte diverse reproduceri"[28].

Mişcat de ofrandele acestor colecţionari, directorul instituţiei făcea, la 7 iunie 1880, următoarea propunere către Minister: „Pinacotheca de aici, aproape în totalitatea ei fiind compusă din donaţiuni oferite de cetăţeni patrioţi şi generoşi, s-ar cuveni din partea locului competent a li se face un semn de recunoştinţă prin care s-ar deştepta şi mai mult simţul dărniciei străbune. Spre a se îndeplini această datorie . . ., subsemnatul au fost şi este de părere a se introduce aşa-numita „Carte de aur" în care să se scrie cu litere mari aurite numele donatorilor şi tot în acelaşi timp să se zugrăvească portretele lor de către cei mai eminenţi dintre junii pictori de aici, pentru ca astfel să se perpetueze memoria inimilor generoase generaţiilor viitoare. Această măsură va produce desigur fructele cele mai salutare, atît pentru dotarea şi prosperarea acestei Pinacoteci lipsită de fonduri, cît şi pentru încurajarea artelor indigene care în momentul de faţă nu puţin suferă de nepăsarea publicului nostru ieşean"[29].

Cartea de aur a donatorilor, aşa cum a preconizat-o el, nu s-a întocmit niciodată, iar portretele acestora — cu două-trei excepţii realizate mult mai tîrziu — nici ele n-au fost zugrăvite vreodată. Cu toate acestea, donaţiile n-au stagnat, iar patrimoniul Muzeului a continuat să crească atît pe calea aceasta, cît şi prin unele achiziţii efectuate de stat. În categoria celor din urmă intră o serie de lucrări executate de pictori români ca Emanoil Bardasare, Constantin Lecca, Gheorghe Panaiteanu, Constantin Stahi, Theodor Aman, Nicolae Grigorescu şi chiar Ion Andreescu.

Pînă la 15 octombrie 1892, cînd se retrăgea la pensie, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare izbutise să colecţioneze 214 lucrări de artă românească şi străină. Instituţia prinsese rădăcini adînci în viaţa culturală a oraşului, devenind un focar de educaţie estetică şi civică pentru public, un nucleu luminos în jurul căruia începuse să graviteze întreaga mişcare plastică din Moldova.

GHEORGHE PANAITEANU-BARDASARE — NOUVELLES DONNÉES ET ÉCLAIRCISSEMENT SUR LA FONDATION DE LA PINACOTHÈQUE DE IASSY

Résumé

L'idée de l'organisation d'un musée de peinture et d'une école des beaux arts à Iassy, preocupait Gheorghe Panaiteanu-Bardasare depuis la période quand il se trouvait à München. D'après ses déclarations, en 1846 il avait reçu de la part de Scarlat Vârnav, ardent patriote

[28] Cf. Arhivele Statului Iaşi, Fond 183, ds. 3/1880, f. 83.

[29] Idem, f. 158. (În 1901, luînd în primire direcţia Pinacotecii şi a Şcolii de bele-arte din Iaşi, Emanoil P. Bardasare dădea la casare o aşa numită „Carte de aur a donatorilor" pe care o prelua de la antecesorul său C. D. Stahi. Credem că aceasta nu putea fi decît un concept al „Cărţii de aur" pe care o proiectase Gh. Panaiteanu, pentrucă dacă aceasta ar fi fost realizată aşa cum o gîndise primul director al celor două instituţii, casarea ei nu ar fi avut nici o justificare. Cf. Arhivele Statului Iaşi, Fond 183, ds. 7/1901, f. 10; Emilia Armeanu, *„Din istoricul Pinacotecii din Iaşi"* S.C.I.A. Seria Arta plastică, Tom. 13, nr. 2, 1966, p. 265.

moldave, alors étudiant à Paris, le catalogue d'une collection des tableaux flamands, hollandais, français, italiens et espagnoles. Celui-ci les avaient achetés le 20 décembre 1845, dans la capitale de la France, à l'occasion de l'enchère de la célébre collection d'art, du marquis Aguado de Las Marismas. En même temps, avec le catalogue, Scarlat Vârnav lui a envogé une lettre „... en le priant de lui communiquer ce qu'il doit faire avec ces tableaux.., Panaiteanu lui a repondu: qu'il mette les fondements d'un musée des tableaux dans la capitale Moldave, en vue de sa impérissable mémoire". Conformément à ces recommandations, Vârnav fait donation en 1847 au Conseil d'administration de l'enseignement publique de Iassy, sa collection d'art, composée de 15 peintures attribués aux célébres peintres européens comme: Rubens, Murillo, Eustache Le Sueur, Philippe de Champaigne, Teniers ecc. „dans l'espoir de se constituer petit à petit une galerie nationale des tableaux". C'est la prèmiere dèmarche efficiente faite par Gheorghe Panaiteanu-Bardasare, en vue de l'organisation du musée d'art de Iassy. Ses actions pour realiser ce but acquériront toute fois un caractère plus constant et systématique après son retour dans son pays. Il a solicité plusieurs fois au Ministère de l'Instruction Publique de lui confier l'organisation d'un musée de peinture et d'une école de beaux arts à Iassy, en présentant les projets de ces deux institutions.

Après l'Union des Principautés, les circonstances deviennent favorables pour la réalisation des projet initiés par Gheorghe Panaiteanu-Bardasare. Dans la séance de l'Assamblé Legislative du 30 juin 1860 l'on a voté pour la création d'un musée de peinture, en ajouant dans le budget du pays, les sômmes nècessaires pour la fondation. Le 29 août 1860, par l'ordonnance princière nr. 9223 Gheorghe Panaiteanu-Bardasare est nommé comme directeur du musée et le 12 septembre 1860 reçoit l'ordre du Ministère de ramasser toutes les ouvrages d'arts déposités à la Bibliothèque des écoles, collection qui sera complété ultérieurement avec la donation de l'avocat Costache Dasiade, composé de 30 travaux d'arts. Avec les 64 tableaux, 98 lithographies et 18 moulages, on a procédé a l'organisation du musée, qui a été instalé dans les trois pièces de l'imeuble du „hatman" Alecu Rosetti Roznovanu. L'inauguration a eu lieu le 26 octobre 1860, quand on a fèté également, l'inauguration, dans le même édifice, de la prémière Université moderne de notre pays.

Au patrimoine initial sont ajoutés ulterieurement les répartitions, faites par le Ministère, la collection du Costache Negri, ainsi que les donations faites par Iancu Fătu, Alecu Donici, Ion Aivas, Teodor et Iancu Codrescu, Ion Beldiman ecc. Vers le 15 octobre 1892, quand Gheorghe Panaiteanu-Bardasare passait à la relaite, il avait réussi de rassembler 214 ouvrages d'arts roumains et étrangèrs. Cette institution avait pris des profondes racines dans la vie culturelle de la ville, devenant un important facteur d'éducation esthètique et civique pour le publique, un noyau autour duquel avait commencé se dérouler le mouvement de l'art plastique de la Moldavie

TRADIŢIILE DEMOCRATICE ALE PRESEI IEŞENE : ZIARUL „TRIBUNA" (1918)

ION AGRIGOROAIEI

La sfîrșitul anului 1916, în urma ocupării Olteniei, Munteniei şi Dobrogei de către trupele Puterilor Centrale, o parte a populației, cea mai mare parte a cercurilor conducătoare, armata și principalele instituții s-au retras în Moldova. Oraşul Iaşi a devenit, în aceste condiții grele, timp de aproximativ doi ani, capitala ţării și — aşa cum s-a spus — „oraşul rezistenţei pînă la capăt" şi „leagănul celei de-a doua uniri". S-a trecut la refacerea potenţialului militar şi la alte măsuri menite să contribuie la intărirea capacităţii de apărare a ţării. În legătură cu aceasta și cu noua fază, hotărîtoare, a luptei pentru realizarea dezideratului naţional, cercuri tot mai largi ale opiniei publice româneşti s-au pronunţat pentru elaborarea imediată a reformelor democratice, luate în discuţie şi în preajma războiului. Răspunzînd unor necesităţi obiective ale societăţii româneşti, în condiţiile efervescenţei revoluţionare din interior, parlamentul ce-şi desfăşura activitatea la Iaşi a votat, în iunie 1917, modificarea Constituţiei, introducîndu-se principiul exproprierii marii proprietăţi şi al votului universal[1]. Chiar dacă prin modificarea articolelor 19, 57 și 67 din Constituţie au fost numai recunoscute aceste principii pe baza cărora urmau a fi întocmite legi detaliate, faptul şi-a avut importanţa sa, oferind cadrul juridic pentru elaborarea reformelor agrară și electorală în perioada 1918 — 1921.

În cadrul dezbaterilor aprinse din parlament și a frămîntărilor din viaţa politică prilejuite de modificarea Constituţiei, s-a creat la Iaşi, la sfîrşitul lunii aprilie, Partidul muncii. Manifestat mai mult ca o grupare sau o tendinţă în viaţa politică, şi mai puţin ca un partid în sensul deplin al cuvîntului, Partidul muncii a avut o anumită semnificaţie în epocă. Programul său cuprindea revendicări cu un larg caracter burghezo-democratic ; noua grupare, din care făceau parte G. Diamandi, Grigore Iunian, dr. N. Lupu, Mihail Macavei, Mihai Carp, Gr. Trancu-Iaşi ş.a.[2], a desfăşurat o activitate deosebită în parlament, cerînd, în cadrul proiectelor de legi proprii, reforme mai largi decît cele propuse de guvern, în mai 1917[3].

---

[1] Vezi, pe larg, Ion Agrigoroaiei, *Problema reformelor agrară și electorală din România între anii 1916 și 1918* în „Cercetări istorice", VI, Iaşi, 1975, p. 179 şi urm. ; *Relații agrare și mișcări ţărăneşti în România 1908— 1921*, Editura politică, Bucureşti, 1967, *passim*.

[2] Arhivele statului Bucureşti, fond Parlament, dosar 1810/1916—1917, f. 41.

[3] Eufrosina Popescu, *Crearea Partidului muncii-şi activitatea sa în parlamentul din Iaşi (mai-iunie 1917)*, în „Studii", nr. 5, 1972, p. 1017 şi urm ; Ioan Agrigoroaiei, *Programul şi orientarea Partidului muncii din 1917— 1918*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al I. Cuza" din Iaşi, Istorie", fasc. 2, 1973, p. 222 şi urm.

După activitatea intensă a partidului muncii în perioada aprilie-iunie 1917, a urmat, din motive asupra cărora nu ne oprim aici, o oarecare întrerupere a ei şi o nouă intensificare, o dată cu apariţia la Iaşi, la 1 martie 1918, a organului său de presă, ziarul „Tribuna"[4]. Numeroase articole l-au avut ca autor pe profesorul ieşean de la Liceul Internat, Mihai Carp, intelectual cu largi vederi democratice, cunoscut ca unul dintre cei mai activi membri ai grupului de la revista „Viaţa românească", din perioada anterioară primului război mondial.

În afară de reprezentanţii Partidului muncii, la „Tribuna" au colaborat şi alţi oameni politici şi intelectuali democraţi, precum şi fruntaşi ai mişcării socialiste ieşene. Şi faptul îşi are explicaţia sa. Pe de o parte, toţi aceştia aveau, pînă la un punct, aşa cum se va vedea, preocupări comune şi o orientare comună izvorîtă din poziţia general-democratică ; pe de altă parte, condiţiile grele în care îşi desfăşura activitatea mişcarea muncitorească şi socialistă în timpul războiului, au determinat-o să folosească toate posibilităţile care i se ofereau pentru a-şi exprima poziţia, pentru a-şi face cunoscute cerinţele sale. În ansamblul său, cu unele limite şi inconsecvenţe, ziarul „Tribuna" a fost într-adevăr o tribună democratică, înscriindu-se în seria extrem de bogată a publicaţiilor ieşene promotoare a ideilor înnoitoare, a aspiraţiilor maselor largi populare.

În ziarul „Tribuna" au apărut numeroase articole, în care se explica poziţia Partidului muncii din perioada aprilie-iunie 1917, în problema reformelor agrară şi electorală, se reafirma această poziţie democratică, combătîndu-se totodată măsurile preconizate sau iniţiate de guvernul conservator Marghiloman (format la cîteva zile după apariţia primului număr al ziarului), tendinţa sa de a restrînge reformele înscrise în Constituţie[5]. La îndeplinirea unui an de la depunerea în Cameră, în 1917, a proiectului de reformă agrară întocmit de Partidul muncii, Mihai Carp publica articolul *Desfiinţarea latifundiilor*[6], care reproducea fragmente din acel proiect şi preciza poziţia faţă de guvernul Marghiloman : „Privim azi cu rezervă şi temere făgăduiala lipsită de preciziune a adversarilor de odinioară ai reformelor democratice". Desfiinţarea proprietăţii latifundiare era considerată ca o *necesitate de stat* şi orice reformă agrară trebuie să plece de la această bază[7].

M. Carp combătea din nou, aşa cum o făcuse şi în parlament cu un an mai înainte, pe cei care încercau să limiteze reforma agrară, sub pretextul că ar lovi în interesele economice ale statului, prin consecinţele negative asupra producţiei agricole[8]. În condiţiile istorice concrete din timpul şi de la sfîrşitul războiului, apărarea marii proprietăţi, avînd la bază acest criteriu (aşa cum încerca, în mod deosebit, C. Garoflid) avea un caracter reacţionar. În articolul *Între mica şi marea proprietate*, M. Carp arăta că împroprietărirea ţărănimii pe baza unei largi exproprieri, „făcute în contul marii proprietăţi şi cu desfiinţa-

---

[4] Colecţia ziarului „Tribuna" din Iaşi (1 martie 1918 — sfîrşitul lui decembrie 1918) se află la Biblioteca Academiei R. S. România. Ziarul apărea zilnic.
[5] *O rectificare*, în „Tribuna", 20 aprilie 1918.
[6] „Tribuna", 6 mai 1918.
[7] *Ibidem*.
[8] M. Carp, *Proprietatea mică şi finanţele statului*, în „Tribuna", 24 mai 1918.

rea proprietății funciare (latifundiare — I.A.), nu numai că nu va micșora producția agricolă și veniturile statului, dar unită cu buna organizare a muncii agricole, prin obști conduse de agronomi, va spori producția și va contribui la înflorirea generală a țării"[9]. Pauperismul țăranului se explică prin aceea că țăranul „este încătușat de formidabila putere a proprietății mari și înnăbușit de proprietatea latifundiară, care nu poate trăi decît cu condiția ca să ruineze gospodăria țăranului "[10]. M. Carp combătea afirmațiile unor membri ai guvernului Marghiloman, care încercau să evite reforma sub pretextul că nu era pămînt suficient pentru a împroprietări pe toți țăranii. El venea cu date concrete în spiritul ideii că există suprafața cultivabilă necesară pentru a se împroprietări țăranii fără pămînt sau cu pămînt puțin, astfel ca media micii gospodării să fie de cel puțin 5 ha[11].

Ziarul „Tribuna" considera că nu este permis a se ocroti proprietatea latifundiară, care are consecințe grave asupra situației țărănimii : *„Cînd proprietatea mare ajunge să înăbușe mica și mijlocia proprietate și să facă din țărani și din proprietarii de mijloc o clasă fără nici o însemnătate politică și socială, atunci proprietatea mare se cheamă latifundiară"*. Și de aici, concluzia că reforma agrară trebuie să aibă ca punct de plecare desființarea latifundiilor[12]. „Tribuna" scotea la iveală scopurile urmărite prin adoptarea, de către guvernul Al. Marghiloman, a unor măsuri ca legea obligativității muncii și a culturilor agricole și legea arendărilor obligatorii[13]. Articolul *Împroprietărirea fără expropriere ?* arăta că Partidul conservator a acceptat, în sfîrșit, principiul exproprierii, „dar cu rezerva mintală că nu va fi nevoie de aplicarea lui : proprietarii înșiși vor da țăranilor pămîntul de care aceștia au nevoie, fără violență și fără constrîngere , prin o lege care va *îndemna* pe proprietarii mari să arendeze pămîntul țăranilor . Așadar, ne găsim din nou la soluțiunea prin bunăvoința marilor proprietari". Aceasta reprezintă un pas înapoi față de modificarea Constituției din 1917, o încercare de reîntoarcere, aprecia ziarul, la o legislație asemănătoare celei de după 1907, încercare, însă, care nu are sorți de izbîndă[14].

În articolul *Arendările obligatorii*, M. Carp observa, în mod just : „Ca un corolar al legii obligativității muncilor agricole, guvernul proiectează să vie cu o lege a obligativității arendării unei părți din moșiile proprietarilor la țărani". Scopul legii arendării obligatorii este de a înlesni amînarea împroprietăririi țăranilor[15]. La sfîrșitul lui august 1918, același autor a publicat un ciclu de 4 articole[16], intitulat *În chestia agrară* : *Făgăduieli și realizare*, *Menținerea*

---

[9] „Tribuna", 27 iunie 1918.

[10] M. Carp, *Proletariatul agricol și pauperismul*, în „Tribuna" 29 iunie 1918.

[11] Ibidem, *În chestia agrară*, în „Tribuna", 28 iunie 1918. În *Modalitățile împroprietăririi* („Tribuna", 2 iunie 1918) M. Carp arată că soluția *lotului uniform de 5 ha*, cerută anterior de Partidul muncii, mai poate fi discutată, că pot interveni unele particularități de relief (șes, deal, munte). Vezi și M. Carp, *Proletariatul agricol și pauperismul*, în *loc. cit.*

[12] *Dar proprietatea latifundiară* în „Tribuna", 20 iunie 1918.

[13] Despre aceste măsuri, vezi *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921*, Editura politică, București, 1967, p. 219—220.

[14] „Tribuna", 25 iunie 1918.

[15] „Tribuna", 22 iunie 1918. M. Carp combătea preocuparea guvernului *de a înființa, prin lege*, o clasă de țărani proprietari mijlocii, „un fel de burghezie a satelor, termen întrebuințat chiar" (*Crearea proprietății mijlocii, țărănești*, în „Tribuna", 30 iunie 1918).

[16] „Tribuna", numerele din 22—25 august 1918.

exploatării latifundiare, *Legiferarea de astăzi*, *Tot legiferarea de astăzi*. Era precizată, şi cu acest prilej, poziţia Partidului muncii în chestiunea reformelor, în raport cu situaţia din 1917 : „Dar dacă reformele liberale, aşa cum le vedem în comparaţie cu proiectul depus acum în Cameră, şi încă ne-au făcut să ducem în contra lor o luptă violentă în camera din 1917, — uşor se poate înţelege cum putem privi opera ce ni se prezintă acum ca o legiferare menită să vie în ajutorul ţărănimii"[17]. Prin legea arendării obligatorii se nesocotea textul Constituţiei modificate ; „desigur — scria M. Carp că — primul lucru pe care-l urmăreşte legea arendării obligatorii este acela de a amîna rezolvarea largă a problemei agrare"[18].

Ziarul „Tribuna" a dus o campanie susţinută împotriva lui Al. Marghiloman care încerca, prin introducerea aşa-ziselor „temperamente", să limiteze dreptul de vot la ştiutorii de carte, să introducă votul plural pentru anumite categorii de cetăţeni. Într-un articol, în parte cenzurat, se arăta că expresia lui Al. Marghiloman, „sufragiul universal cu oarecare temperamente", rostită în cadrul unei cuvîntări la Bîrlad, înseamnă „prin urmare, trăiască *„sistemul cenzitar*"[19]. M. Carp, în articolul intitulat sugestiv *Vot universal*, reproducea fragmentele respective din proiectul de reformă electorală propus de Partidul muncii în mai 1917. El arăta că votul universal, acceptat în 1917, revine în discuţia publică şi că „procesul a fost redeschis" prin formula „votul universal cu temperamente", care reprezintă o reînviere a poziţiei conservatoare, un pas înapoi faţă de Constituţia din 1917 : „Ei bine, ideea conservatoare, absentă din Cameră la discuţia şi votarea reformelor constituţionale din mai şi iunie 1917 (de fapt, mai puţin prezentă la problema electorală decît la cea agrară — I.A.), îşi cere astăzi drepturile ei[20]". Într-un alt articol, M. Carp dezvăluie încercările repetate ale conservatorilor de a limita, într-un fel sau altul, dreptul de vot : „De la primele «oarecare temperamente» ale d-lui Marghiloman, trecînd prin enunţarea «Iaşului» (organ de presă conservator — I.A.) că „sistemul cenzitar este încă un sistem care dă mai multă garanţie de ordine", s-a ajuns în sferele guvernamentale, după cît se pare, la ideea unui compromis, în care ştiinţa de carte ar avea rolul principal". Autorul sublinia şi faptul că statul era deja vinovat faţă de neştiutorii de carte şi că nu trebuie să mai săvîrşească încă o nedreptate, prin înlăturarea lor de la acest drept. Apoi, îngrădirea votului universal nu mai era posibilă deoarece el fusese înscris în Constituţie şi era cerut de întreaga ţară. Votul universal, egal, direct, obligatoriu — scria M. Carp — este o necesitate a timpului[21].

Problema a fost reluată şi dezbătută pe larg într-un ciclu de 6 articole, intitulat (reluîndu-se expresia lui Al. Marghiloman), „*Votul universal cu temperamente*"[22], semnate de C. Ionescu-Olt : *Capacitatea ca criteriu al electoratului*, *Averea şi dreptul de vot*, *Abuzurile sistemului cenzitar*, *Vîrsta şi dreptul*

[17] M. Carp, *Făgăduieli şi realizare*, în „Tribuna", 22 august 1918.

[18] Idem, *Menţinerea exploatării latifundiare*, în „Tribuna" 23 august 1918.

[19] *Reforme conservatoare*, în „Tribuna", 20 mai 1918.

[20] M. Carp, *Votul universal*, în „Tribuna", 23 mai 1918.

[21] Idem, *Integritatea votului universal*, în „Tribuna", 6 iunie 1918.

[22] „Tribuna", numerele din 17—22 iunie 1918.

de vot (I), *Vîrsta și dreptul de vot* (II), *Familia și dreptul de vot*. Autorul combătea aceste „criterii" și sublinia că nici titlurile universitare, nici vîrsta, nici calitatea de familist nu trebuie să atragă votul suplimentar ; se avea în vedere și reducerea majoratului electoral sub 21 de ani, cu specificarea ca, pentru alegerile comunale și districtuale, vîrsta să fie mai mică decît pentru cele parlamentare.

Ziarul „Tribuna" se pronunța pentru democratizarea țării ca o necesitate a dezvoltării societății românești. Editorialul ziarului din 16 aprilie 1918 (semnat *Tribuna*) exprima o adevărată profesiune de credință, în acest sens : „Avem datoria față de noi înșine și de ideea democratică, ai cărei credincioși sîntem, să ajutăm din toate puterile democrația născîndă a acestei țări", instituțiile democratice fiind o cerință „irezistibilă a timpului". Se preciza apoi ce înțelegea „Tribuna" prin această democrație : „Democrația e domnia legilor, e regimul libertății de gîndire și de acțiune, e potrivnică privilegiilor și abuzurilor sub orice formă. Vom cere și vom lupta ca democratismul să pătrundă în toate instituțiile și în toate conștiințele"[23]. Era vorba — și precizarea este absolut necesară — de democratizarea societății existente, fără a se trece de marginile impuse de esența sa burgheză. Sînt evidente și anumite influențe ale mișcării socialiste, dar nu era înțeles — aspect asupra căruia revenim mai jos — rolul muncitorimii în transformarea societății.

La sfîrșitul lunii noiembrie 1918, „Tribuna" aprecia foarte bine că acordarea votului universal[24] nu înseamnă, implicit și „triumful desăvîrșit al democrației". Votul universal, care trebuie aplicat imediat, nu este un scop in sine, ci un mijloc. Este nevoie, așa cum se precizează chiar din titlul articolului, de organizarea forțelor democratice : „Pentru ca puterea să fie cu adevărat în mîna poporului, trebuie ca aceasta să fie luminat și organizat în vederea luptei politice"[25].

„Tribuna" a cerut ca masele populare să-și poată trimite reprezentanții lor in parlament, a protestat în mai multe rînduri împotriva introducerii cenzurii (numeroase numere ale ziarului au apărut cenzurate)[26], a dezvăluit situația grea a poporului și a publicat știri despre acțiunile muncitorimii.

Realizarea reformelor în țara noastră era privită în contextul general al procesului de democratizare, care se manifesta pe plan internațional, în urma revoluției din Rusia, apreciată, în iulie 1918, ca „faptul dominant al epocii actuale"[27].

Muncitorimea de pretutindeni a căpătat „conștiința forței sale", mișcarea grevistă a cuprins toate țările, ceea ce ne arată că prestigiul vechilor forme și principii este adînc zdruncinat. „Din această trezire a forței latente, pe de

---

[23] *Imperativul zilei*, în „Tribuna", 18 aprilie 1918.

[24] La 14 noiembrie 1918, a fost dat, la Iași, decretul-lege nr. 3402, referitor la alegerile pentru Adunarea Deputaților și Senat, care prevedea votul, obștesc, obligator, egal, direct și secret pentru toți cetățenii majori. Decretul-lege a fost publicat în „Monitorul oficial", nr. 191 din 16 noiembrie 1918.

[25] *Organizarea democrației*, în „Tribuna" 22 noiembrie 1918.

[26] Vezi articole ca *Libertatea presei și cenzura* și *Libertatea presei*, *Libertatea politică*, în „Tribuna" din 21 mai 1918 ; *Din relele presei noastre* și *Presa noastră*, în „Tribuna", 5 și respectiv, 6 octombrie 1918 ș.a.

[27] M. Carp, *Către noi forme de viață*, în „Tribuna", 23 iulie 1918.

o parte — sublinia M. Carp — și din zdruncinarea concepțiilor de ieri, formele politice de mîine se desemnează ca o evoluție grăbită spre stînga, către trecerea puterii și conducerii în stat asupra celor ce alcătuiesc marea armată a muncii. Democrația e în mersul ei triumfal"[28].

Subliniindu-se amploarea și semnificația acestui proces care se manifesta în întreaga Europă (revoluția rusă, „democratizarea Germaniei", „însemnatele schimbări pe cale să se producă în Imperiul habsburgilor"), era exagerat, uneori, rolul factorilor externi. Evenimentele din România, prefacerile înnoitoare care se anunțau erau privite, mai mult, ca un import de democrație și, mai puțin, ca o parte integrantă a acestui proces general[29].

Ziarul „Tribuna" s-a pronunțat pentru dezvoltarea industriei naționale în vederea limitării importului, pentru valorificarea superioară a bogățiilor țării, precum și pentru creșterea ponderii capitalului românesc[30]. Refacerea economică era concepută ca o acțiune organizată pe alte temeiuri decît cele din trecut[31]. Opera de refacere și dezvoltare a economiei era legată de democratizarea țării, de îmbunătățirea situației maselor și de acordarea drepturilor și libertăților politice „În primul rînd — se scria într-un articol din „Tribuna" — refacerea e necesar să pornească de la clasa socială care a fost obijduită de război [. . .] E clasa nevoiașă a țăranilor și muncitorilor, care au dat armata și acum sînt chemați să dea producția țării. Îi trebuie pămînt și posibilitate de muncă [. . .]. Îi mai trebuie și libertatea de a-și spune cuvîntul în alcătuirea socială"[32].

S-a mai arătat necesitatea creării ministerului muncii și, în cadrul lui, a consiliului superior al muncii în condițiile creșterii rolului statului în organizarea și îndrumarea muncii ; de asemenea, „e nevoie de o legislație unitară a muncii în toate ramurile, e nevoie de o altă direcție și de alte măsuri în materie de pregătire profesională, de mutualitate și de credit ; e nevoie de imediate măsuri în materie de prevedere și higienă socială"[33]. În legătură cu acest aspect, într-un alt articol, se arata că s-a făcut foarte puțin în ce privește birourile de plasare, cooperativele de producție și consum ale meseriașilor, în ce privește spitalele, policlinicile, sanatoriile pentru meseriași[34].

Către sfîrșitul anului 1918, în condițiile realizării dezideratului național, „Tribuna" a subliniat rolul maselor populare în realizarea măreţului act. În articolul *Cine a făcut Unirea?*, scoțîndu-se în evidență rolul important al păturilor de jos, al țărănimii și muncitorimii, erau contestate pretențiile exclusiviste, fie ale liberarilor, fie ale margilomaniștilor, de a fi realizat Unirea din 1918. „Da, toată lumea de aici a contribuit la închegarea Unirii, iar de

---

28 *Ibidem.*
29 *Spre democrație,* în „Tribuna", 20 septembrie 1918.
30 Gr. Trancu — Iași, *Industriile noastre,* în „Tribuna", 12 aprilie 1918.
31 *Pozitivii,* în „Tribuna", 6 martie 1918.
32 *Refacere,* în „Tribuna", 1 aprilie, 1918.
33 C. Ionescu-Olt, *Casa centrală a meseriilor,* în „Tribuna", 3 mai 1918. Același autor, în articolul *Problema financiară* („Tribuna", 1 mai 1918) scria : „Noi cerem introducerea imediată a impozitului progresiv pe venit ; sporirea taxelor succesorale și reducerea gradelor succesibililor în linie colaterală ; taxarea obiectelor de lux, a beneficiilor excepționale procurate de război și a produselor exportate [. .]. Cerem apoi revizuirea averilor, făcute chiar indirect, pe socoteala statului sau prin exploatarea statului".
34 Ion P. Condeescu, *Organizarea meseriilor,* în „Tribuna", 25 mai 1918.

peste granițele de ieri, întreaga suflare românească" [35]. Și în legătură cu acest eveniment, s-a arătat, o dată în plus, necesitatea transformării vechii Românii intr-o Românie nouă, „clădită pe mai multă dreptate socială, pe mai multă grijă a binelui general, pe mai multă iubire și solidaritate națională"[36] Cu toate bunele intenții, care nu pot fi contestate, sînt evidente aici limitele democratismului promovat de Partidul muncii și de organul său de presă, „Tribuna", democratism utopic în unele privințe și care se lovea de limitele sale burgheze.

Ideea unirii intelectualilor cu muncitorii și țăranii era des subliniată in ziarul „Tribuna". „Este de datoria intelectualilor acestei țări, se scria chiar în primul număr al ziarului „Tribuna", să-și pună toate puterile lor în slujba *unirii tuturor categoriilor muncii* — de la orașe și de la sate — într-o mare și puternică organizație politică"[37], care, se înțelege, trebuia să fie Partidul muncii. M. Carp, acorda un mare rol intelectualității în opera de ridicare a maselor. Intelectualii trebuie să acționeze pentru îmbunătățirea stării celor de jos, ei trebuie să fie „cimentul care să unească masa cea mare de la sate cu muncitorimea de la orașe și, în același timp, creierul care să coordoneze mișcările pe drumul de la capătul căruia stă mîntuirea neamului [. . .]. Datoria intelectualilor este să se puie în fruntea mișcării pentru uniunea tuturor democraților"[38]. M. Carp, ca și alți oameni politici ai vremii, atribuia intelectualității rolul conducător in opera de democratizare a societății. Plecîndu-se de la exagerarea factorului cultural și moral în transformarea societății, se vorbea de intelectualitate in general, fără a se discuta interesele unor categorii de intelectuali, orientările existente în sînul lor etc. De altfel, articolul lui M. Carp a primit un răspuns imediat din partea mișcării socialiste. Zaharia Tănase, fruntaș socialist din Iași, a publicat, tot in „Tribuna", articolul *Pentru intelectualii mari la suflet*, cu subtitlul *În legătură cu articolul lui M. Carp, „Datoria intelectualilor"*[39]. Expunînd punctul de vedere socialist, Zaharia Tănase preciza că numeroși intelectuali observă nedreptățile existente, dezvăluie cauzele lor, dar se limitează numai la o activitate critică, fără a acționa energic. Intelectualii sînt chemați să propage cultura în rîndul muncitorilor, să-i lumineze și să-i instruiască. El sublinia că, numai prin clasa muncitoare, intelectualitatea poate impune înfăptuirea ideilor mari politico-sociale, pe care le preconizează. Zaharia Tănase revenea, intr-un alt articol, asupra acestei probleme. Opera de ridicare, sub toate raporturile, a clasei muncitoare trebuie să înceapă de la muncitorii conștienți de necesitatea unirii lor. La această operă este nevoie și de concursul „intelectualilor mari la suflet și la minte"[40].

Tot în „Tribuna" a publicat Zaharia Tănase, la începutul lunii octombrie, trei articole referitoare la abuzurile comise de autorități față de presa democratică a vremii[41].

---

35 „Tribuna", 4 decembrie 1918.
36 *Unirea*, în „Tribuna", 30 noiembrie 1918.
37 *Partidul muncii. Ce este de făcut ?*, în „Tribuna", 1 martie 1918.
38 M. Carp, *Datoria intelectualilor*, în „Tribuna", 15 august.
39 „Tribuna", 31 august 1918.
40 *Pentru muncitorii conștienți*, în „Tribuna", 5 septembrie.
41 *Presa țării mele* („Tribuna", 3 octombrie 1918), *Din relele presei noastre* (5 octombrie 1918) și *Presa noastră* (6 octomtrie 1918).

Ziarul „Tribuna" a fost preocupat de soarta celor mulți. În paginile sale a fost dezvăluită situația grea, din timpul războiului, a muncitorilor, a țăranilor, a funcționarilor, a învățătorilor și profesorilor etc. Au apărut numeroase articole privind situația muncitorilor din diferite ramuri, conflictele de muncă și programele de revendicări, starea asigurărilor sociale etc. Pot fi amintite aici informațiile privind situația grea a muncitorilor de la C.F.R.[42], a tipografilor[43], a muncitorilor din industria lemnului[44], a meseriașilor[45] etc. Au apărut, în „Tribuna", date despre grevele muncitorimii (în special a ceferiștilor din Iași, Pașcani, Galați)[46], despre doleanțele muncitorilor sondori[47], despre *Memoriul intregului personal inferior C.F.R. de la Mișcare*[48] etc. Alte articole cereau drepturi politice pentru femei[49] (în special, dreptul la vot), tratau problema foametei, cerîndu-se măsuri imediate împotriva speculanților[50], se ocupau cu starea sanitară precară a populației[51], cu problema chiriilor[52], cu situația grea a funcționarilor[53], a cadrelor didactice[54], se ridicau împotriva analfabetismului[55] etc.

Prezentînd aspecte ale situației maselor populare, pronunțîndu-se pentru „triumful democrației în această țară", pentru o activitate comună a tuturor celor ce muncesc, ziarul „Tribuna", situîndu-se pe o poziție burgheză și-a exprimat dezacordul cu lupta revoluționară. Democrația largă pe care o doreau ei nu trebuia să depășească marginile existente. Din această cauză era combătută ideea cuceririi puterii de către clasa muncitoare și se încerca a se canaliza nemulțumirile maselor numai pe căile legale de acțiune, „pentru a evita convulsiunile sociale"[56].

---

42 „Tribuna", 1 martie 1918.

43 *Ibidem,* 10 martie 1918.

44 *Ibidem,* 9 martie 1918.

45 *Ibidem,* 23 martie 1918.

46 *Ibidem,* ; „Tribuna", 9 iunie 1918. M. Carp se ridica împotriva destituirii unor lucrători ceferiști din Iași, Pașcani și alte localități ca „instigatori" ai grevei de la C.F.R., arătînd că trebuie analizate cauzele mai adînci ale acestor acțiuni (*Instigatorii,* în „Tribuna", 1 septembrie 1918 și *În chestia lucrătorilor de la C.F.R.,* în „Tribuna", 12 august 1918).

47 *Ibidem,* 29 martie 1918.

48 Ibidem, 30 martie 1918.

49 *Drepturile femeilor,* în „Tribuna", 26 iunie 1919 și 3 iulie 1918.

50 *Urcarea prețurilor și măsurile excepționale,* în „Tribuna" 30 iunie 1918 ; *Contra speculei,* în „Tribuna", 2 iulie 1918 ; *Patronii infometării* (1 octombrie 1918) ; *Infometatorii* (4 octombrie 1918), *Problema pîinii* (11 octombrie 1918) ; *Problema alimentară* (21 octombrie 1918).

51 *Sifilisul și pelagra fac ravagii,* în „Tribuna", 17 august 1918 ; *Primejdia tuberculozei* (19 august 1918) ș.a.

52 Un ciclu de articole de C. Ionescu-Olt, *Problema chiriilor,* în „Tribuna", numerele din 1, 2 și 3 iulie 1918.

53 *Traiul funcționarilor,* în „Tribuna", 24 iunie 1918 ; *Lemne pentru funcționari* (9 iulie 1918) ; *Situațiunea funcționarilor statului* (18 iulie 1918).

54 M. Carp, *Situația materială a corpului didactic,* în „Tribuna", 15 septembrie 1918.

55 *Împotriva analfabetismului,* în „Tribuna", 7 iulie 1918.

56 C. Ionescu-Olt, *Conștiința populară și vechile partide politice,* în „Tribuna", 15 iunie 1918 ; M. Carp, *Un pas greșit* (13 noiembrie 1918).

În condiții de care nu ne ocupăm aici[57], la sfîrșitul anului 1918, Partidul muncii se destramă[58]. În ultima lună de apariție[59], în ziarul „Tribuna“ de la Iași au publicat articole și reprezentanți ai noii grupări politice cu orientare democratică, *Partidul muncitor* sau *Partidul țărănesc și muncitor*, în frunte cu Paul Bujor, C. I. Parhon, Ion Borcea, N. Costăchescu ș.a.[60]. Încă din vara anului 1918, prof. univ. Paul Bujor publica în „Tribuna“ mai multe articole in care se pronunța pentru adînci reforme economice și politice, pentru lărgirea dreptului de vot, împroprietărirea țărănimii, pentru egalitatea deplină a cetățenilor, indiferent de naționalitate[61]. În decembrie 1918, în „Tribuna“ apar articole semnate de fruntași ai noii grupări politice, în care sînt expuse puncte programatice, se fac referiri la orientarea organizației etc. „O samă de oameni — scria prof. univ. N. Costăchescu — am pornit să grupăm tot ce vom găsi în țară; curat, dornic de bine, pentru a începe în comun acțiunea de educare cetățenească a maselor muncitoare de la orașe și sate [...]. Nu o grupare universitară ci un partid al muncitorilor intelectuali și manuali din România, — care-și extinde acțiunea în tot cuprinsul vechi și nou al țării“[62]. Se vorbea, apoi, despre necesitatea intrării în viața constituțională[63], a luptei împotriva oligarhiei liberale, pentru „schimbarea radicală a orînduielii interne“[64], o „regenerare sănătoasă“, ce trebuie să aibă la bază „o concepție socială“ și nu „concepția individualistă“ asupra transformării societății[65].

Noua grupare politică ieșeană era sincer interesată în ridicarea maselor populare. Fără a fi un partid socialist (așa cum îl apreciau unii), Partidul muncitor era influențat (ne gîndim în special la Paul Bujor și C. I. Parhon) de ideile general-democratice ale mișcării socialiste și privea cu simpatie mișcarea muncitorească. Și după fuziunea cu Partidul țărănesc creat la București[66], gruparea de la Iași se va situa în aripa de stînga a acestui partid și, apoi, a Partidului național-țărănesc[67]. Ziarul „Tribuna“ a fost folosit, în

---

[57] Vezi I. Agrigoroaiei, *Programul și orientarea Partidului muncii..*, p. 244—245.

[58] Gruparea condusă de Gr. Trancu-Iași, aflată la sfîrșitul anului 1918 sub influența directă a Ligii poporului, a scos la Galați, începînd cu 1 decembrie 1918, ziarul săptămînal „Tribuna“, cu subtitlul *Ziarul Partidului muncii. Ediția Galați.* Începînd cu nr. 14 din 25 februarie 1919, subtitlul se modifică: *Ziarul Partidului muncii. Organizația Galați și Brăila.* Își încetează apariția către sfîrșitul lui noiembrie 1919.

[59] În numărul din 25 decembrie 1918 al „Tribunei“, se anunță suspendarea temporară a apariției „în vederea reînoirii tipografiei și a reorganizării ziarului“. În legătură cu dezorganizarea Partidului muncii, ziarul și-a încetat, probabil, apariția cu acest număr.

[60] I. Agrigoroaiei, *Programul și orientarea Partidului muncii..*, p. 247—248.

[61] Paul Bujor, *Discuțiuni. În chestia reformelor*, în „Tribuna“; 16 iunie 1918; idem *Discuțiuni. Chestia evreiască și reforma administrativă în legătură cu reforma agrară și politică*, în „Tribuna“, 21 iunie 1918.

[62] N. Costăchescu, *Vorbe și fapte*, în „Tribuna“, 21 decembrie 1918.

[63] *Ibidem*.

[64] Ion Borcea, *Noua orînduială*, în „Tribuna“, 13 decembrie 1918.

[65] Paul Bujor: *Starea de drept și starea de fapt din țara noastră* (articol cenzurat, în mare parte), în „Tribuna“, 19 decembrie 1918; idem, *Constituția și aplicarea ei*, în „Tribuna“, 24 decembrie 1918.

[66] Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului țărănesc (1919—1926)*, Editura Litera, București, 1975, p. 19—20.

[67] Vezi I. Agrigoroaiei, *Mișcarea democratică și socialistă din orașul Iași în preajma creării P.C.R.*, în „Cercetări istorice“, II, Iași, 1971, p. 209.

decembrie 1918, de conducătorii Partidului muncitor, pentru a face cunoscută opiniei publice orientarea democratică a noii grupări politice.

Apariţia ziarului „Tribuna" la Iaşi, în legătură cu activitatea Partidului muncii şi a altor forţe democratice, exprima starea de spirit care cuprinsese pături largi ale societăţii româneşti nemulţumite de greutăţile războiului şi interesate vital în reforme largi, democratice. Fără a ne fi propus aici o analiză exhaustivă a tuturor problemelor cuprinse în paginile ziarului, în cele aproape zece luni de apariţie, chiar şi numai aspectele luate de noi în discuţie evidenţiază poziţia democratică a publicaţiei. Ziarul „Tribuna" din 1918 ocupă un loc semnificativ în evoluţia generală a presei democratice din oraşul Iaşi. Tradiţiile democratice ieşene vor fi considerabil îmbogăţite prin activitatea unor ziare şi reviste din anii următori primului război mondial. Presa democratică şi antifascistă ieşeană din perioada interbelică a ocupat un loc remarcabil în cadrul presei româneşti cu o astfel de orientare[68].

DES TRADITIONS DÉMOCRATIQUES DE LA PRESSE DE IASSY: LE JOURNAL „TRIBUNA" (1918)

Résumé

Le journal „Tribuna" parut à Iassy, du 1-er mars au 25 décembre 1918, en tant qu'organe de presse du Parti du Travail, groupement politique à coloris démocratique, créé en avril 1917. Excepté les représentants du Parti du Travail, dont, en premier lieu, le professeur Mihai Carp, à la „Tribuna" collaborèrent également d'autres hommes politiques et intellectuels de prestige à vues démocratiques, de même que des dirigeants du mouvement socialiste. Le Journal demanda une réforme agraire radicale, une réforme électorale démocratique, tout en combattant les mesures du gouvernement conservateur Al. Marghiloman qui contrevenaient à la Constitution modifiée en 1917. En soulignant le rôle des masses populaires dans la réalisation du grand acte national — le parachèvement de l'union d'état — „Tribuna" relevait la nécessité de transformations démocratiques qui pussent contribuer à améliorer la situation du peuple. A la fin de l'année 1918, „Tribuna" publia aussi des articles d'un nouveau groupement politique, intitulé Le Parti Ouvrier.

Malgré sa brève existence et ses limites dans la compréhension des voies de transformation de la société roumaine, le journal „Tribuna" occupe une place significative dans l'évolution générale de la presse démocratique de Iassy.

[68] A. Karetchi, C. Cloşcă, *Publicaţii antifasciste ieşene*, Iaşi, 1968; capitolul *Intelectualitatea ieşeană — o prezenţă activă în presa democratică, antifascistă a vremii*, în Gh. I. Ioniţă, A. Karetchi, *Intelectuali ieşeni în lupta antifascistă*, Iaşi, 1971, p. 207 şi urm.

DIN ACTIVITATEA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ÎN PRIMII ANI DUPĂ CONSTITUIRE

AUREL LOGHIN

Crescut din solul fertil al faptelor glorioase ale poporului român, strîns legat de masele populare care, stînd stavilă de milenii tuturor năvălirilor, au constituit permanența noastră pe aceste pămînturi, Partidul Comunist Român s-a afirmat cu putere încă de la constituire în viața politică a României. „Crearea Partidului Comunist Român pe baza ideologiei marxist-leniniste — se subliniază în Programul P. C. R. — a marcat o etapă nouă, superioară, atît pe plan politic și ideologic, cît și organizatoric în mișcarea revoluționară din România, în dezvoltarea detașamentului de avangardă al clasei muncitoare, a dat un nou și puternic avînt luptelor politice și sociale desfășurate de masele largi populare din țara noastră[1].

Clasele dominante din România, simțind pericolul pe care-l reprezenta partidul comunist pentru dominația lor de clasă, au luat, de la început, cele mai teroriste măsuri, care au mers pînă la arestarea delegaților unui întreg congres, fapt nemaiintîlnit în lume.

Situația creată după arestarea delegaților la Congresul de constituire, condițiile potrivnice desfășurării oricăror activități, rezultat al măsurilor represive luate de aparatul de stat burghez, au impus partidului comunist o serie de acțiuni rapide și hotărîte pentru realizarea conducerii organizate a clasei muncitoare și a intregului popor în lupta împotriva asupririi sociale. Pentru aceasta, principala sarcină care stătea în primii ani de după constituire în fața partidului de tip nou — Partidul Socialist Comunist, cum s-a numit scurt timp după constituire — era lupta pentru *consolidarea politică și organizatorică a rîndurilor sale*, pentru atragerea și organizarea maselor în lupta revoluționară.

Arestarea delegaților la Congresul din mai 1921 a împiedicat alegerea organelor centrale și adoptarea rezoluțiilor în problemele de deosebită însemnătate discutate acum. Faptul nu a putut însă zădărnici hotărîrea congresiștilor de a lua măsurile necesare pentru continuarea activității revoluționare. Intitulate secțiune socialistă, organizațiile partidului comunist din Galați,

---

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 40.

Braşov, Cîmpina ş.a. desfăşurau o asiduă activitate revoluţionară, la care participau, pe lîngă comunişti şi militanţi socialişti-centrişti. La Iaşi, prin crearea unui consiliu provizoriu, constituit din comunişti şi socialişti, partidul comunist se afirma în viaţa politică locală[2].

În luna septembrie, în înţelegere cu cei arestaţi, s-a ajuns la constituirea la Bucureşti a unui comitet de partid ilegal, cu misiunea de a reorganiza partidul pe baze legale[3]. În luna decembrie 1921, se alcătuieşte Comitetul provizoriu al secţiunii Bucureşti, compus din C. Ivănuş, M. Pauker şi N. Simulescu-Militaru. Tot în acest timp, cei trei militanţi, împreună cu M. Macavei, L. D. Pătrăşcanu şi un activist neidentificat, cu numele conspirativ de Leontiev[4], au alcătuit Comitetul Executiv Provizoriu care a condus munca partidului pînă la cel de al doilea Congres.

Realizarea consolidării politice şi organizatorice a partidului impunea, mai întîi, reconstituirea organizaţiilor sale legale, clarificarea politico-organizatorică a poziţiei faţă de alte curente din mişcarea muncitorească, reapariţia ziarului „Socialismul", suspendat o dată cu arestarea delegaţilor la Congres, reorganizarea sindicatelor pe baze revoluţionare, crearea organizaţiei comuniste de tineret, intensificarea acţiunii pentru dejucarea înscenării judiciare şi pentru amnistie politică, militară şi agrară.

Înfruntînd persecuţiile şi regimul de teroare al închisorii, comuniştii şi-au organizat astfel activitatea încît să asigure, înainte de toate, reapariţia ziarului „Socialismul" prin care să se poată realiza legătura cu masele. Faptul era cu atît mai imperios, cu cît ziarul „Tineretul socialist", care, înfruntînd cenzura, dusese o serioasă campanie de susţinere a luptei partidului, nu mai putea face faţă obligaţiilor mereu crescînde ale muncii de partid.

Cu toată împotrivirea aparatului represiv, comuniştii au făcut ca la 14 decembrie 1921 să reapară ziarul „Socialismul", marcîndu-se astfel, prin nr. 88, continuarea apariţiei lui. În articolul intitulat: *Am reapărut*, deşi cenzurat, se arată că „ziarul „Socialismul", reapare pentru a grupa şi ordona în jurul lui toată muncitorimea conştientă de interesele ei de clasă, pentru a îndruma şi îndemna pînă şi în secţiunile cele mai îndepărtate, acţiunea de organizare şi de educare a proletariatului, pînă cînd sute de mii de muncitori *vor intra în sindicate* şi apoi în acţiunile politice ale partidului comunist"[5].

În etapa respectivă, reorganizarea sindicatelor pe baze revoluţionare şi unificarea mişcărilor sindicale reprezentau unul dintre obiectivele principale în activitatea partidului comunist.

---

[2] A se vedea pe larg Marin C. Stănescu, *Secţiunea P.C.R. Iaşi în perioada anilor 1921 1924*, Virgil Smircea, *Lupta revoluţionară a organizaţiei P.C.R. Bucureşti în anii 1921—1924*, Florian Tănăsescu, *Activitatea revoluţionară a comuniştilor din Oltenia între anii 1921—1924*, în „Anale de istorie" nr. 4/1972.

[3] M. C. Stănescu, *Mişcarea muncitorească*.. p. 53.

[4] *Ibidem*, p. 54.

[5] „Socialismul" nr. 88, din 14 decembrie 1921.

Lovită prin înăbuşirea grevei din anul 1920, mişcarea sindicală trebuia refăcută pe baze revoluţionare. Aceasta cu atît mai mult cu cît cercurile guvernante, prin „legea sindicatelor profesionale" din 1921, denumită după autorul ei „Legea Trancu-Iaşi", care prevedea un sistem încîlcit de „acte, dovezi, aprobări, modificări, sentinţe, apeluri, recursuri, termene[6] etc. etc., îngreuiau mult posibilitatea organizării. Dar, în pofida acestei situaţii, influenţa comuniştilor în rîndurile sindicatelor creştea, fapt evidenţiat de încercările de unificare a sindicatelor, ce s-au făcut la Conferinţa de la Ploieşti (iunie 1920) şi la Congresul de la Braşov (octombrie 1921), unitatea organizatorică a sindicatelor realizîndu-se la Congresul de la Sibiu (iunie 1922).

Paralel cu munca de organizare a sindicatelor, pentru atragerea lor de partea luptei revoluţionare, partidul desfăşura o vastă acţiune pentru propria-i organizare. În acest scop, comuniştii au folosit condiţiile pe care burghezia a fost nevoită să le acorde în perioada alegerilor din 1922, cînd a trebuit să suprime cenzura şi starea de asediu. În noile condiţii, conducerea provizorie a partidului a hotărît participarea la această campanie electorală. Acţiunea nu urmărea obţinerea locurilor în parlament, ci noi posibilităţi de organizare, pentru atragerea maselor în înfăptuirea obiectivelor sale imediate. Astfel, conducerea provizorie, elaborînd o serie de instrucţiuni ce au fost trimise apoi în întreaga ţară, cerea „înfiinţarea nucleelor comuniste"[7] în fabrici, pe diferite proprietăţi rurale, în garnizoane etc.

Folosind ziarul ca pe o tribună de afirmare a deziderатelor proprii, partidul comunist, în manifestul electoral din 17 februarie 1922[8], afirmîndu-se ca un partid de luptă, ca un partid de acţiune cerea voturile tuturor acelora care nu aşteaptă scăparea de la nimeni, ci care, prin propria lor putere, vor să izbîndească. „*Partidul socialist-comunist*, pe toţi cei pe cari îi cheamă la vot, îi cheamă în acelaşi timp la *luptă*"[9].

O serie de libertăţi, îngăduite în campania electorală, au fost folosite de partid pentru realizarea obiectivelor urmărite. Astfel, partidul a organizat mari întruniri, desfăşurate în lunile februarie, martie ale anului 1922. Întrunirile, care se succed într-un număr impresionat, exprimă peste tot entuziasmul miilor de participanţi.

Întrunirile organizate de partid în diferite cartiere[10] ale Bucureştiului, în sălile „Griviţa", „Eforia", „Dacia", unde s-au adunat mii de muncitori[11], precum şi în ţară la Iaşi, Ploieşti, Cîmpina etc., au demonstrat adeziunea

---

[6] „Tineretul Socialist" nr. 8, din 25 septembrie 1921.

[7] Prin nuclee trebuie înţelese grupele de partid compuse din 5—10 membri. Acestea s-au constituit însă mai tîrziu, în anii 1923, 1924, forma de organizare predominantă, în primii ani de activitate, constituind-o organizaţiile de partid pe cartier.

[8] Un alt manifest electoral a fost publicat la 27 februarie 1922.

[9] *Documente de istoria partidului comunist şi a mişcării muncitoreşti revoluţionare din România (1921—1924)*, Editura politică, Bucureşti, 1970, p. 147.

[10] Arhiva C.C. al P.C.R., Colecţia nr. 50, dosar nr. 1, f. 244, 246.

[11] *Loc. cit.*, f. 241, 242.

impresionantă a muncitorilor și a diferitor cetățeni la programul de luptă al comuniștilor.

Partidul a trecut, totodată, la anumite măsuri privind organizațiile sale. Prin Comitetul executiv provizoriu al secțiunii București s-a convocat, la 12 februarie 1922, o adunare generală la care s-a hotărît cooptarea în comitet a delegaților din toată țara, ceea ce exprimă un vădit pas spre centralizarea activității. Alte puncte majore ale adunării priveau precizarea sarcinilor activității concrete, pe grupuri, urmărindu-se *întărirea nucleului de partid* ca organizație pe care trebuia să se bazeze întreaga activitate. S-a insistat, de asemenea, asupra dezvoltării criticii și autocriticii ca metodă de lucru, asupra întăririi democrației interne de partid, asupra centralismului democratic. La începutul lunii martie, partidul și-a expus programul său de acțiune, cu privire la organizarea pe care o vedea bazată pe o disciplină severă, pe realizarea frontului unit al proletariatului.

Conștient de rolul tineretului ca sprijin important în lupta sa, partidul a acordat o însemnătate aparte problemelor organizării și atragerii lui în lupta împotriva claselor dominante.

Situat de la bun început pe poziții revoluționare[12], scoțînd un ziar al său în condițiile cînd mișcării muncitorești i se luase, după arestarea delegaților la Congres, orice posibilitate de presă, tineretul și-a atras o îndrituită apreciere, într-un document de partid intitulat *Către tineretul muncitor din România*. Se sublinia, cu acest prilej, că, „într-o vreme cînd cuvîntul „organizare“ este o crimă împotriva siguranței statului, într-o asemenea vreme de neagră teroare scoaterea unui ziar socialist care să proclame cu hotărîre idealul nostru revoluționar este o faptă de înalt curaj, care va rămîne neuitată în istoria mișcării muncitorești din România“[13].

Reorganizată pe baze legale în vara anului 1921, mișcarea revoluționară de tineret, condusă de un comitet provizoriu, a acționat cu hotărîre pentru consolidarea sa organizatorică, pentru apărarea intereselor specifice ale tineretului, pentru crearea unei organizații revoluționare, unice de tineret în România.

Ponderea tot mai mare pe care o avea tineretul în mișcarea comunistă a dus la extinderea muncii de atragere în rîndurile tineretului comunist a unui mare număr de muncitori, a tinerilor studioși, unde partidul organizează grupe de studenți, și în care, așa cum se arată în apelul tinerilor închiși la Jilava, se manifestă „o sete nebănuită de ideal, doarme o putere generoasă de luptă și de sacrificiu“[14].

Aceste acțiuni, la care se adaugă conferințele organizațiilor tineretului din vechiul regat, cu invitați din celelalte provincii ale țării, au pregătit conferința care s-a ținut la București, la 19–20 martie 1922. Avînd ca pro-

---

[12] Uniunea Tineretului Socialist din România a primit, în anul 1924, denumirea oficială de Uniunea Tineretului Comunist. Odată cu ilegalizarea Partidului Comunist a fost ilegalizată și Uniunea Tineretului Comunist.

[13] *Documente*.. p. 109.

[14] *Ibidem*, p. 110.

blemă centrală reorganizarea și unificarea mișcării tineretului pe principiile revoluționar-comuniste, precum și pregătirea congresului unde urma să se voteze statutele organizațiilor de tineret, Conferința a lansat un apel către muncitorimea tînără din România, chemînd-o la reorganizare. S-a creat astfel organizația revoluționară unică de tineret din România.

Elaborînd un regulament de organizare a tineretului socialist din România, instrucțiuni pentru activitatea membrilor cercurilor locale și comitetelor locale, organizația revoluționară de tineret, îndrumată și ajutată de partid, și-a sporit în scurt timp rîndurile. La numai un an de la reapariția ziarului „Tineretul Socialist", numărul membrilor organizației revoluționare de tineret crescuse de peste 30 ori[15]. Aceste succese au făcut ca burghezia să-și îndrepte persecuțiile împotriva tineretului. Dar, diferitele măsuri prin care se încerca să-l îndepărteze de partid, să-l dezorienteze, nu au reușit. Tineretul revoluționar a mers tot mai unit, în toate marile sale acțiuni, alături de partid.

Noile succese ale activității revoluționare a partidului și tineretului, numeroasele acțiuni ale maselor largi populare, la care s-a adăugat și protestul a numeroși oameni de bună credință, au presat guvernul liberal să promită judecarea procesului delegaților arestați cu prilejul Congresului de constituire.

Cu toate protestele, cu toate argumentele avocaților, care demonstrau că acest proces nu trebuie judecat de către justiția militară, guvernul liberal, pentru a fi mai sigur, a încredințat totuși acest proces justiției militare[16].

Început la 23 ianuarie 1922, procesul este denumit de ziarul „Socialismul" pentru semnificația sa „procesul între clasa muncitoare și oligarhia stăpînitoare". El s-a desfășurat în sala cercului subofițerilor din str. Uranus (Dealul Spirii), cu ușile închise, în condiții de incredibilă teroare, care a mers pînă la maltratarea acuzaților în sala de ședințe.

Prin atitudinea fermă, prin justețea cauzei și argumentelor, care dezvăluiau regimul de injustiție și opresiune al burgheziei, comuniștii au demascat învinuirile și falsurile folosite împotriva lor.

Deși nu voia să se recunoască înfrînt, guvernul a fost nevoit, în fața presiunii maselor muncitoare, a opiniei publice interne și internaționale, să acorde amnistia, ceea ce reprezenta o victorie a comuniștilor asupra guvernului liberal, care inscenase procesul.

Cu toate că, în urma amnistiei, care elibera peste 200 de luptători comuniști, în temniță mai rămîneau 44 de comuniști, condamnați la ani grei de închisoare, procesul din Dealul Spirii, soldat cu un adevărat eșec pentru cercurile guvernante, a constituit una din marile victorii din istoria partidului.

Succesele obținute, care demonstrau durabilitatea principiilor comuniste, puterea de organizare și influența lor asupra maselor, au sporit represiunile cercurilor guvernante. Astfel, partidul a întîmpinat serioase împotriviri din partea Ministerului de interne în convocarea conferinței ce urma să se țină legal în martie sau aprilie 1922, imperios necesară activității de organizare și consolidare. Piedicile priveau exclusiv partidul comunist, deoarece, după alegeri, guvernul interzisese din nou adunările publice, admise

[15] „Tineretul Socialist" nr. 31, din februarie 1922.
[16] *Documente*... p. 127.

însă tacit celorlalte partide[17]. Ziarul „Socialismul" arăta că guvernul liberal, încercînd să oprească dreptul de întrunire al comuniştilor, se temea de cuvîntul lor, deoarece ştia bine că „Partidul Socialist Comunist este singurul care, chiar după alegeri, cheamă muncitorii la discuţia publică a situaţiei politice"[18].

În ciuda manevrelor de tot felul, răspunzînd noii convocări, delegaţi din toată ţara sosesc la Bucureşti, hotărîţi să ţină conferinţa şi fără aprobarea guvernului. Adunaţi acasă la Mihail Macavei, membru al conducerii provizorii a partidului, aşteptînd aprobarea guvernului, ei erau hotărîţi ca, în caz că nu vor obţine autorizaţia, să ţină conferinţa în secret. Erau reprezentanţi ai secţiilor din Bucureşti, Cluj, Iaşi, Ploieşti, Turnu Severin, Constanţa, Craiova, Buzău ş.a. precum şi un reprezentant al tineretului.

Tergiversînd problema aprobării, pînă în ziua conferinţei, guvernul, nerăspunzînd nici afirmativ nici negativ, interzicea, în fapt, ţinerea ei. Ziarul „Socialismul" dezvăluie manevra, arătînd că „guvernul, după ce prin şicane mărunte ne-a silit să amînăm cu o zi şi jumătate conferinţa, ne-a interzis în ultimul moment ţinerea ei. Astfel, guvernul vrea să desfiinţeze cu mijloace *paşnice* partidul nostru"[19]. Conferinţa are loc însă, aşa cum convenisem, de la început delegaţii, într-o casă particulară. Cu acest prilej s-a hotărît ca actuala conducere provizorie să-şi ducă munca pînă la o viitoare conferinţă mai larg reprezentată, pentru care trebuiau începute pregătirile. Tot acum, Comitetul Executiv Provizoriu a primit misiunea să publice un document prin care să se arate maselor ţelurile de luptă ale comuniştilor.

Desfăşurarea lucrărilor conferinţei demonstra încă o dată respectarea fermă a hotărîrilor Congresului din mai 1921, necesitatea disciplinei de partid.

În activitatea desfăşurată de P.C.R. pentru consolidarea sa politică şi organizatorică, sărbătorirea zilei de 1 Mai a anului 1922 a constituit o nouă şi puternică acţiune de masă, condusă de partid. Cu toate că siguranţa dăduse ordin să nu se admită manifestaţii cu lozinci socialiste sau cu steaguri roşii pe străzile oraşului, comuniştii au chemat masele să participe la manifestaţia de 1 Mai sub lozinca „pentru opt ore de muncă, intrarea guvernului în legalitate şi pace cu toate popoarele"[20]. Partidul chema, astfel, proletariatul român să sărbătorească ziua de 1 Mai, manifestînd pentru organizare în sindicatele unite ale întregii ţări, pentru că numai unirea reprezintă o forţă pe care nimeni nu o va putea înfrînge[21]. Participanţii la manifestaţii urmau să demonstreze, de 1 Mai, de asemenea, sub lozinca *Libertate pentru închişii noştri, amnistie generală pentru toţi deţinuţii politici civili şi militari*[22], ajutorarea celor închişi.

Acţiune de largi proporţii, care cerea spirit de iniţiativă, perseverenţă şi fermitate, lupta partidului pentru continua-sa întărire organizatorică a impus iniţierea şi constituirea grupelor de propagandişti în diferite centre

---

17 „Socialismul" nr. 139, din 7 aprilie 1922.
18 *Ibidem.*
19 *Ibidem*, nr. 141, din 14 aprilie 1922.
20 Arhiva C.C. al P.C.R., Colecţia nr. 50, dosar 33, fila 31.
21 *Documente*... p. 208.
22 *Ibidem.*

muncitoreşti. În munca de consolidare organizatorică şi de clarificare ideologică s-au distins cunoscuţii activişti ai partidului Gheorghe Cristescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Timotei Marin, Al. Dobrogeanu-Gherea. D. Fabian, G. M. Vasilescu, N. Popescu-Doreanu şi mulţi alţii. Prestigiul şi influenţa partidului se poate observa din măsurile luate de directorul general al siguranţei, care a dispus trimiterea unor telegrame cifrate în toată ţara, pentru a opri orice întruniri la care ar urma să ia parte comuniştii eliberaţi în urma amnistiei[23]

Paralel cu activitatea desfăşurată în centrele industriale, comuniştii duceau munca de lămurire şi atragere a maselor ţărăneşti, fapt sesizat de siguranţă, care informa că în fiecare duminică, sărbătoare şi în zilele cînd vin ţăranii la Obor, comuniştii se postează la barierele oraşului şi distribuie gratuit sătenilor, care vin sau pleacă din Bucureşti, numere vechi din ziarul „Socialismul" care se ocupă de chestiunea agrară şi de altele care îi interesează[24].

Partidul duce, în aceeaşi perioadă, o intensă activitate în rîndurile intelectualilor, cărora le recomandă să intre în învăţămînt sau în diferite servicii publice, pentru a influenţa aceste categorii sociale[25]. O atenţie aparte s-a acordat şi tineretului studenţesc a cărui reorganizare s-a realizat printr-o întrunire publică ce a avut loc la Bucureşti[26].

În sindicate, comuniştii, intensifică munca de recrutare a noi membri, care să ducă lupta hotărîtă pentru recunoaşterea revendicărilor muncitorimii. Comuniştii desfăşoară, tot acum, o activitate febrilă în rîndurile celor mai diverse categorii sociale.

În faţa succeselor obţinute în acţiunea de atragere a maselor pentru cauza revoluţionară, se simţea nevoia convocării unei conferinţe sau consfătuiri care să analizeze rezultatele pe tărîmul organizării, problemele legate de unitatea partidului şi sarcinile de viitor în aceste domenii.

Ştiind că această consfătuire nu va fi autorizată de guvern, conducerea provizorie a hotărît, de la bun început, să se desfăşoare conspirativ, într-o casă particulară, fapt realizat la începutul lunii iulie 1922, la Bucureşti. Pentru a deruta siguranţa s-a convenit ca data să fie anunţată aproximativ.

După consfătuire, care a contribuit la lămurirea unor probleme de tactică, s-a trecut la o şi mai intensă muncă de organizare, la întărirea organizaţiilor locale, la pregătirea unei conferinţe pe ţară, care urma să discute problemele construcţiei de partid şi să aprobe statutul, să orienteze prin noi măsuri munca de atragere a maselor la lupta împotriva claselor dominante. Astfel, în vederea pregătirii acestei conferinţe, comuniştii şi-au consolidat organizaţiile de partid din Bucureşti, unde, în luna iulie 1922 existau 36 grupe în diferite cartiere şi străzi ca : Griviţa, Grand, Matache Măcelaru, Filantropia, Văcăreşti, Cărămidari, Şerban Vodă, Băneasa, Caracaş, Sfinţii Apostoli etc.[27] şi din întreaga ţară, prin întărirea nucleelor de partid, în special în centrele muncitoreşti din Valea Prahovei. Aici, partidul comunist se bucura de o mare influenţă la Cîmpina, Băicoi, Buştenari, Ţîntea, Moreni etc.[28]. Partidul Comu-

---

[23] Arhiva C.C. al P.C.R., Colecţia nr. 50, dosar nr. 33, f. 78.
[24] *Loc. cit.*, Colecţia nr. 50, dosar nr. 1, f. 377.
[25] *Loc. cit.*, Colecţia nr. 50, dosar nr. 33, f. 275.
[26] *Ibidem*, f. 86.
[27] *Ibidem*, f. 125.
[28] *Ibidem*, dosar nr. 1628, f. 316.

nist Român a trecut, în același timp, la organizarea în toate provinciile a cursurilor teoretice de pregătire ideologică, conferințe cu teme de economie politică marxistă etc.

Îngrijorată de creșterea prestigiului partidului comunist, siguranța notează acțiunile comuniștilor: „toți capii nucleelor au înființat grupe în provincie și activează foarte mult. Ploieștiul și Valea Prahovei are grupe formate. Craiova, Turnu Severin, Brăila, Galați merg mînă în mînă cu cei din București ... În Transilvania merge foarte bine cu formarea grupelor"[29], iar cu privire la Galați se arată că „mișcarea muncitorească gălățeană a fost considerată de centrul comunist din București ca cea mai importantă din țară și, pentru intensificarea propagandei, centrul trimite aici pe cei mai populari fruntași comuniști"[30].

Continuînd acțiunea de consolidare organizatorică, partidul comunist a înregistrat succese în întreaga țară, alăturîndu-i-se organizații importante ca aceea de la Iași, Tg. Mureș, Brașov, Cluj ș.a. La 14 mai 1922, organizația de la Iași arată adeziunea față de partid declarînd că „Iașul muncitoresc, cu sufletul împăcat are convingerea că în Țara Românească nu există decît un singur partid muncitoresc puternic, singurul reprezentant al proletariatului, Partidul Comunist"[31].

În perioada iulie-septembrie 1922, alte realizări ale partidului consolidează pozițiile sale: atragerea muncitorilor în activitatea revoluționară din cadrul sindicatelor, influențarea și atragerea diverselor asociații artistice, sportive și culturale[32] de partea aspirațiilor de dreptate și libertate socială promovate de comuniști.

În ciuda acțiunilor guvernului liberal, care, deși, nu avusese curajul să ilegalizeze Partidul Comunist, folosise autoritățile în subordine pentru a împiedica orice activitate comunistă, partidul a reușit să-și strîngă rîndurile, să creeze în toată țara puternice organizații, să editeze un ziar prin care să se adreseze maselor, să ducă o luptă susținută pentru revoluționarea sindicatelor, pentru atragerea tineretului în activitatea revoluționară.

Partidul Comunist a reușit astfel, datorită apărării intereselor maselor muncitoare să cîștige stima și încrederea acestora. Folosind principiile marxist-leniniste, legile de dezvoltare a societății, comuniștii au demonstrat întregului popor că singura cale dreaptă pentru îmbunătățirea situației celor ce muncesc este lupta deschisă împotriva claselor dominante.

Activitatea desfășurată de P.C.R. în primii ani după constituire apare pregnant expresivă pentru capacitatea Partidului Comunist de a fi știut să organizeze multiple acțiuni menite să asigure legăturile sale cu masele. Partidul a acționat acum pentru constituirea și întărirea organizațiilor sale care aveau să sprijine procesul de educare ideologică a membrilor de partid, a izbutit, cu toate piedicile ivite, să organizeze acțiuni importante, conferințe și consfătuiri în care s-au trasat programe imediate de acțiune, pentru formarea frontului unic, pentru organizarea tineretului etc.

---

29 *Ibidem*, dosar nr. 35, f. 132.
30 *Ibidem*, dosar nr. 42, f. 4—5.
31 „Iașul socialist" nr. 149, din 21 mai 1922.
32 Arhiva C.C. al P.C.R., Colecția nr. 50, dosar nr. 1217, f. 11.

Partidul a reușit acum să desfășoare o intensă activitate în mijlocul țărănimii, intelectualității, precum și a altor pături sociale, să atragă diferite asociații cu caracter democratic de partea sa, să demaște farsa judiciară din Dealul Spirii și să obțină amnistia.

În aceste condiții, Congresul al II-lea al P.C.R. din anul 1922, a abordat printre problemele principale, întărirea rîndurilor sale și atragerea maselor in lupta revoluționară. Atît problemele ridicate la Congres, cît și activitatea desfășurată ulterior exprimau o nouă etapă a maturizării ideologice și politice a Partidului Comunist Român și a clasei noastre muncitoare.

Succesele obținute de P.C.R., adesea cu imense sacrificii, în procesul consolidării politice și organizatorice, în lupta împotriva asupririi sociale au plasat Partidul Comunist Român în ansamblul vieții politice postbelice ca pe un partid de avangardă, un partid unit, cu largă sferă de activitate în întreaga țară. Acest fapt a înrîurit importante mutații în constelația de partide și grupări politice, destul de numeroase, a determinat polarizarea în jurul partidului comunist a elementelor democratice, progresiste, interesate vital în transformări structurale.

Spunîndu-și cu autoritate cuvîntul în toate problemele vieții politice românești postbelice, Partidul Comunist Român s-a dovedit a fi principala forță capabilă să antreneze și să conducă masele muncitoare, precum și alte pături sociale în lupta împotriva claselor dominante. Continuator al nobilelor tradiții revoluționare ale clasei muncitoare, ale poporului nostru, „Partidul Comunist Român, subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, s-a indentificat întru totul cu năzuințele întregii națiuni, fiind primul partid politic din România care și-a făcut un titlu de onoare din lupta pentru dezvoltarea economico-socială a țării, pentru întărirea independenței și suveranității naționale, pentru o viață mai bună și îmbelșugată a întregului popor"[34].

Acționînd hotărît împotriva asupririi, dînd dovezi de înalt patriotism, Partidul Comunist Român și-a dobîndit stima și încrederea datorită identificării sale cu interesele celor ce muncesc, legăturilor sale tot mai strînse cu clasa muncitoare, cu destinul patriei.

L'ACTIVITÉ DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN DANS SES PREMIÈRES ANNÉES APRÈS SA CRÉATION

Résumé

Le Parti Communiste Roumain s'était constituait par la transformation du Parti Socialiste, pendant le Congrès de mai 1921.

Vers la fin des travaux du Congrès, les autorités bourgeoises de la Roumanie avaient arrêté abusivement les participants. Le Parti a continué d'existér sous le nom de Parti Communiste Socialiste. Dans des conditions difficiles, le Parti Communiste Socialiste avait réorganisé son activité sur des nouvelles bases, et peux de temps plus tard, il a réussi s'imposer comme la force politique d'avangarde.

[34] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1974, p. 102.

L'arrestation des participants au Congrès eut lieu avant que ceux-çi puissent élire l'organ central et adopter le statut.

Dans des conditions données, on a crée un Comitet Central Executif Provisoire pour diriger son activité, jusqu'à u II-ème Congrès (Octobre 1922).

L'auteur discute en détail les difficultés de cette époque, les obstacles crcés par les autorités, c'est pourquoi l'activité organisatrice est devenue très difficile. On ajoutait aussi la manque d'experience, dans les conditions d'une nouvelle orientation.

Le Parti a réussi réorganiser l'activité de la jeunesse et des syndicates en imprimant à ceux deux organisations de masse une direction révolutionnaire fondée sur l'enseignement marxiste-leniniste.

Le Parti Communiste avait activé pour la création des nouvelles organisations et pour leur consolidation. On a intensifié aussi le travail idéologique parmi les membres du Parti et on a élargie son activité en usines, parmi les paysans, intellectuels et autre cathègorie de citoyens.

Après le II-ème Congrès durant lequel on avait élu le Commité Central et s'est adopté son Statut, l'activité du Parti Communiste Roumain s'intensifie, ses acts dénotent une maturité idéologique remarcable.

L'activité du Parti Communiste Roumain s'inscrit dans le contexte social-économique de La Roumanie.

CONSIDERAŢII ASUPRA EVOLUŢIEI CADRULUI JURIDIC AL SINDICALISMULUI IN ROMÂNIA (1921 – 1924)

EM. BOLD ŞI T. RĂŢOI

În istoria socială a României interbelice, un capitol care oferă un larg cimp de cercetare este acela care se referă la sindicalism. Se poate spune că, pe acest teren, istoriografia marxistă românească a studiat cu atenţie anumite aspecte ale situaţiei sindicalismului în perioada dată, şi, fără a ajunge la o sinteză de proporţii, a avut rezultate notabile. Un element asupra căruia ni se pare că există mai puţină lumină în istoriografia noastră actuală este cel privitor la cadrul juridic al sindicalismului. Deşi sînt cîteva studii şi lucrări[1] care conţin opinii ce nu pot fi eludate, în legătură cu legea sindicatelor profesionale din 26 martie 1921 şi legea persoanelor juridice din 6 februarie 1924, totuşi nu este de omis faptul că opiniile de care am amintit nu sînt consideraţii de natură să vizeze evoluţia sindicatelor, în funcţie de cadrul lor juridic, ci conţin mai mult referiri tangenţiale. Iată de ce, ne-am propus ca părerile ce vor fi exprimate în cele ce urmează, neîndoios nu pentru a suplini întru totul această lacună, să fie direcţionate de constatarea că în legătură cu cadrul juridic al sindicalismului, recte legislaţia care-l stabileşte, sînt încă multe laturi demne de a fi reliefate. Fără a avea pretenţia unei abordări exhaustive a problemei, considerăm că pentru legislaţia care în perioada interbelică a urmărit concretizarea, în limite burgheze, este adevărat, a coloanei vertebrale a mişcării asociative din România, dintre toate elementele pasibile de cercetare, o evaluare corectă şi, pe cît posibil, de ansamblu a sa, este de utilitate indubitabilă. Vizăm, prin urmare, o astfel de analiză, pornind de la premiza că o evaluare are avantajul de a grupa în jurul său o serie de aspecte importante şi că oferă o bună explicaţie uneia din cauzele esenţiale care au determinat ca evoluţia sindicatelor din România să străbată un anumit curs.

În România burgheză, cadrul juridic al sindicalismului, cu toate laturile sale pozitive şi cu toate marile lui lipsuri a fost stabilit şi, respectiv, amendat prin două legi : *Legea sindicatelor profesionale* din mai 1921 şi *Legea persoanelor juridice* din februarie 1924. Situate în timp, una faţă de cealaltă,

---

[1] D. Şandru, *Contribuţii la cunoaşterea legislaţiei româneşti în perioada stabilizării relative a capitalismului*, în „Anuarul Inst. de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi, 5, 1968, p. 161 ş.u. ; D. V. Firoiu, *Legislaţia privind conflictele de muncă*, în „Anale de istorie", 4, 1966, p. 50 ; M. C. Stănescu, *Mişcarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, Edit. politică, Bucureşti, 1971, p. 30—31 ; Ilie Ceauşescu, N. Petreanu şi colab., *Mişcarea muncitorească şi legislaţia muncii în România, 1864— 1944*. Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 90—97 şi 114—116.

la o distanță foarte scurtă, cele două legi prezintă, așa cum se va vedea, mari deosebiri. Subliniem că aceste deosebiri ni se par demne de relevat, încă de la început, întrucît în ele își găsește originea evoluția mișcării sindicale pe un anumit făgaș, după primul război mondial. Incontestabil că influența celor două legi asupra sindicalismului a fost diferită. Faptul este pe deplin explicabil. Legile menționate au fost adoptate în condiții diferite, au constituit obiectul preocupărilor unor guverne diferite și, mai ales, au răspuns unor necesități și scopuri diferite.

Avînd semnificația de primă încercare importantă de reglementare a activității sindicale în România, proiectul legii asociațiilor profesionale[2] a fost prezentat parlamentului în martie 1921 și adoptat în mai același an. Avea ca autori pe Gr. Trancu-Iași, ministrul muncii în guvernul Averescu și pe D. R. Ioanițescu, raportor[3].

În concepția autorilor legii din 20 mai 1921, sindicatul era o asociație cu caracter pur profesional; el era precis delimitat în raport cu asociațiile de ajutorare și cu organizațiile politice sau religioase, avînd atribuții legate exclusiv de apărarea intereselor profesionale ale membrilor. Sindicatul trebuia, potrivit legii, să se înscrie riguros tendinței de apărare a legalității burgheze[4] (art. 1). Proclamînd libertatea de a face parte, de a nu face parte, sau de a înceta de a face parte dintr-o asociație profesională, articolul 2 recunoștea dreptul de asociere „tuturor persoanelor fizice sau morale care exercită aceeași profesie, profesii similare sau conexe", profesiunilor libere, lucrătorilor salariați ai statului, județelor sau comunelor și altor servicii publice. Funcționarilor publici le era rezervat un tratament separat, urmînd ca pentru ei să fie elaborat un statut de asociere special[5]. Alte prevederi determinau ca prin modul de elaborare legea să despartă libertatea de asociere de exercitarea drepturilor politice. Orice persoană, în funcție de principiile și preferințele sale politice, deși membră a sindicatului, putea să desfășoare o activitate politică compatibilă cu interesele oricărui partid, dar numai și numai în interiorul partidului respectiv[6]. Altminteri, libertatea de asociere nu era afectată, în anumite limite, de naționalitate, vîrstă și sex[7]. Era prohibit, în schimb, accesul unor persoane de altă naționalitate spre organele de conducere ale asociației. Din acest motiv, ca și pentru scoaterea sindicatelor de sub influența socialiștilor și comuniștilor, legea stabilea că puteau beneficia de calitatea de conducător al asociației numai persoanele care aveau cetățenie română, erau majore, cu plenitudinea drepturilor civile, care au exercitat profesiunea în mod real cel puțin un an înaintea alegerii și care nu suferiseră vreo condamnare pentru crimă sau alte infracțiuni[8]. Foarte importante pentru economia legii erau

---

[2] Conform afirmațiilor lui D. R. Ioanițescu, proiectul de lege a asociațiilor profesionale nu reprezenta o creație exclusivă a lui Gr. Trancu-Iași. Acesta prelua *ad literam* proiectul depus de „Blocul Federației", în sesiunea ordinară din octombrie 1920 (v. „Monitorul oficial" nr. 48, Dezbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea ordinară prelungită 1920—1921, ședința din 28 feb. 1921, p. 965.

[3] *Idem*, p. 981.

[4] *Idem*, p. 998.

[5] *Idem*, p. 981.

[6] *Idem*, p. 999.

[7] *Idem*, p. 981.

[8] *Idem*, p. 984—985.

dispozițiile privitoare la acordarea personalității juridice. Asociațiile puteau obține capacitatea juridică doar prin îndeplinirea unui minim de forme. Această condiție rezulta, potrivit expunerii de motive a legii, din avantajele mari ce le căpăta asociația profesională cu capacitate juridică, avantaje care, rău canalizate, puteau „constitui un adevărat pericol social"[9]. De aceea, articolele 7—15 conțineau o serie de prevederi, relativ ușoare, ce trebuiau satisfăcute și care priveau : actele necesare asociației ce se constituia, statutele, tabelele cu administratorii, conducătorii și membrii asociației, procedura ce trebuia urmată pentru acordarea personalității juridice, precum și posibilitățile de recurs în cazul unei încheieri nefavorabile[10]. Se stipula, de asemenea, prin art. 16, că orice schimbare de statut, personal de administrație sau de conducere trebuia anunțată, situație în care se relua procedura de la înscriere[11]. La rîndul lor, art. 25—30 prevedeau în detaliu avantajele ce rezultau din calitatea de persoană juridică, menționîndu-se că asociațiile profesionale fără această calitate, în mod automat, nu puteau beneficia de ele[12]. Un alt aspect important al legii, dizolvarea asociațiilor profesionale, era dezvoltat la art. 41—47. Legea prevedea, pe de o parte, posibilitatea unei dizolvări voluntare, hotărîtă de adunarea generală a asociației ; pe de altă parte, în cazul în care sindicatul, potrivit viziunii legii, era întemeiat „pe o cauză, ori în vederea unui obiect ilicit, contrar legilor țării, bunelor moravuri sau ordini publice", dizolvarea era dictată de instanțele judiciare[13]. La art. 59—63, legea conținea prevederi referitoare la înființarea uniunilor, federațiilor și grupărilor de asociații profesionale[14].

Elaborată din cu totul alte motive decît legea sindicatelor profesionale, Legea persoanelor juridice a fost prezentată în parlament în februarie 1924 și adoptată în aceeași lună, în a 6-a zi a sa, avînd ca autori pe G. G. Mîrzescu, ministrul justiției în guvernul liberal și pe M. Djuvara, raportor. Noua măsură a guvernului liberal nu era o măsură specială, relativă doar la sindicate. Ea cuprindea în sfera sa și asociații de altă natură, fiind întemeiată pe noua Constituție din 1923 al cărui articol 29 statua că „dreptul de asociere liberă nu implică în sine dreptul de a crea persoane juridice. Condițiunile în care se acordă personalitate juridică se vor stabili prin lege specială"[15]. Sindicatele, ca organizații ce se constituiau prin inițiativă particulară, erau considerate persoane juridice de drept privat. Ca atare, modul în care ele cădeau sub incidența legii reclama o influență directă a acesteia asupra lor, în sensul că actul recunoașterii presupunea în mod necesar o autoritate înlocuitoare a statului, spre deosebire de cazul persoanelor juridice de drept public care luau ființă prin lege[16]. Măsura din 6 februarie a guvernului liberal prevedea

---

[9] *Idem*, p. 999—1000.
[10] *Idem*, p. 982—983.
[11] *Idem*.
[12] *Idem*, p. 986—987.
[13] *Idem*, p. 989—990.
[14] *Idem*, p. 992—993.
[15] *Idem* nr. 46, Dezbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea ordinară prelungită, 1923—1924, p. 1295.
[16] *Idem*, p. 1293.

că autoritatea necesară recunoaşterii trebuia să fie tribunalul. De asemenea, se stipula că decizia acestuia se putea da numai după ce se cerea avizul ministerului în competenţa căruia intra scopul asociaţiei şi în urma stabilirii concluziilor ministerului public cu privire la statute, acte constitutive, alegerea organelor de direcţie şi administraţie şi scop[17]. Procedura aceasta, evident anevoioasă, era legată de interpretarea în conformitate cu care înregistrarea persoanelor juridice nu putea fi „o simplă formalitate, ci o cercetare judecătorească a condiţiilor cerute de lege“[18]. Maniera relevată nu îşi găsea similar în nici o legislaţie străină. Sub aceleaşi prevederi intrau şi sindicatele deja existente la data promulgării legii persoanelor juridice, în baza altor măsuri legislative. Art. 2 stipula că pentru a fi recunoscute asemenea asociaţii erau obligate ca, în termen de 6 luni, să pună la dispoziţia grefei tribunalului de care aparţineau toate datele referitoare la: administraţia lor principală, titlul, statute, acte constitutive şi alte informaţii necesare[19]. Persoanele juridice astfel constituite şi recunoscute puteau beneficia de toate drepturile ce concurau la realizarea scopului lor în limite legale. Baza stabilirii drepturilor era teoria specialităţii, în funcţie de scopul asociaţiei. Legea recunoştea însă, că toată această delimitare a specialităţii în funcţie de scop era o chestiune delicată pe care nu o rezolvase decît în mică măsură. De aceea, în faţa unei asemenea dificultăţi, întregul rol de adaptare la necesităţile sociale şi juridice revenea jurisprudenţei care, în fiecare speţă, „avea libertatea de a decide în mod concret ce anume intra în specialitatea unei persoane juridice[20], cu alte cuvinte, ce drepturi îi reveneau. Mai departe, exercitarea drepturilor era, la rîndul său, grevată de alţi factori ca, de pildă, condiţia constituirii organelor de direcţie. Activitatea lor, riguros supravegheată, era considerată însăşi activitatea persoanei juridice. Prevenirea eventualelor agitaţii fiind un scop esenţial, legea stabilea că adunarea generală, ca organ de conducere a sindicatului, nu se putea convoca în condiţiile expresiei voinţei a mai puţin de 1/5 din numărul membrilor asociaţiei. Fracţiunea de 1/5 nu se putea micşora, ceea ce nu era valabil şi pentru situaţia inversă[21]. Statul îşi rezerva un drept de control a asociaţiilor în aşa fel încît, ele să se administreze şi să-şi îndeplinească menirea în conformitate cu statutele şi cu actele administrative şi, în acelaşi timp, să nu lucreze împotriva bunelor moravuri, ordinii publice şi siguranţei sale[22]. În mod concret, organele care îndeplineau acest rol erau ministerul competent şi Comisia superioară a persoanelor juridice. Relativ la controlul exercitat şi pe baza lui, legea stabilea (art. 53) şi cazurile de dizolvare a sindicatelor. Aceasta putea fi: dizolvarea prin decizia asociaţiei, de plin drept şi dizolvare prin judecată. Al treilea caz, care din raţiuni lesne de înţeles este şi cel mai important, se baza pe art. 26 care prevedea că „în cazuri urgente“, cînd se putea constata că o persoană juridică îşi desfăşura „activitatea împotriva bunelor moravuri, ordinii publice şi siguranţei statului, Consiliul de miniştri, cu avizul Comisiei superioare a persoanelor juridice“,

[17] *Idem*, p. 1318—1319.
[18] *Idem*, p. 1295.
[19] *Idem*, p. 1318.
[20] *Idem*, p. 1298.
[21] *Idem*, p. 1304.
[22] *Idem*, p. 1321.

era în măsură să interzică „funcţionarea persoanei juridice pînă la intrarea ei în lege“[23]. În asemenea situaţii, după cum însuşi legiuitorul mărturiseşte, nu mai putea fi vorba de o cercetare a unor obiective înscrise în statut, ci „de sancţiuni exemplare, de penalităţi exemplare care să servească nu numai la represiunea, dar şi la prevenirea delictelor sau crimelor“[24]. Toate cîte au fost subliniate pînă aici erau prevederi cărora trebuiau să se conformeze atît asociaţiile profesionale ce urmau să se înfiinţeze în baza legii persoanelor juridice, cît şi cele existente în baza legii sindicatelor profesionale din mai 1921. Anticipativ, se poate spune că aceasta din urmă îşi restrîngea sfera. Înaintea oricăror consideraţii pe care le generează această afirmaţie, este necesar însă, o apreciere asupra celor două legi sub aspectul contextului in care au fost elaborate, al necesităţilor din care au izvorît şi, mai ales, sub acela al urmărilor lor.

Pornind de la aceste puncte de reper, prima constatare care se impune ar fi diferenţa de context şi necesităţi. Între ele, pentru fiecare lege în parte, nu poate trage o linie de demarcaţie precisă şi de aceea trebuie privite în conexiunea lor.

Este un fapt de necontestat, că dincolo de interesele politice de partid, legea sindicatelor profesionale a fost consecinţa unor imperative ale vremii. Aşa cum se ştie, în faţa României imediat postbelice stăteau spre a fi rezolvate mari probleme, ce reclamau o multitudine de măsuri. Eforturile naţiunii trebuiau îndreptate spre realizarea deplină a unităţii, spre rezolvarea unor importante probleme economice, specifice sfîrşitului războiului ca şi structurii economiei româneşti şi, în aceeaşi măsură, spre asanarea profilului social al ţării de rămăşiţele sale, în aşa fel încît, România să-şi facă o intrare demnă in contemporaneitate. În sumul de măsuri generate, după cum se vede obiectiv, şi luate, între anumite limite, de clasele conducătoare în aceşti ani, se înscrie şi promulgarea legii sindicatelor. La timpul respectiv, clasele conducătoare, guvernul Averescu mai ales, care-i era autor, şi-au pus mari speranţe in ea. Pentru că, mai întîi, legea era considerată ca o importantă posibilitate ce putea fi întrebuinţată în refacerea şi consolidarea economică a ţării. Expunerea sa de motive preciza că „dezvoltarea tehnică, perfecţionarea utilajului, sporirea producţiei prin bunăvoinţa lucrătorilor şi punerea la adăpost prin convenienţele create de perfecţionarea tehnică, fixarea condiţiilor de muncă prin regulamente de atelier sau prin convenţii colective, prin înlăturarea concurenţei patronale şi uvriere, toate aceste probleme serioase ale vieţii industriale sînt în căderea asociaţiilor profesionale care sînt chemate a le soluţiona“[25]. Evident, la acest capitol, interesul economic al claselor conducătoare este indubitabil. În al doilea rînd, legea era preconizată ca o importantă măsură de ordin social. În condiţiile în care în peisajul mişcării asociative nu era nici o reglementare legislativă notabilă, măsura guvernului Averescu venea să suplinească o lacună. Era aceasta o măsură de prevedere

---

[23] *Idem*, p. 1324.
[24] *Idem*, p. 1302.
[25] Toma Riconte, *Mişcarea sindicală. Sindicalismul reformist. Sindicalismul revoluţionar*, Edit. „Curierul juridic“, Bucureşti, 1940, p. 100 ; v. şi „Monitorul oficial“, nr. 48, Dezbat. Adun. Deput., sesiunea ordinară 1920—1921, p. 995.

socială, izvorîtă din cerinţele vremii, un reflex al creşterii deosebite a rezistenţei şi a tendinţei solidarizării forţelor muncitoreşti. Fireşte, peste acestea nu se putea trece cu uşurinţă[26]. Fără îndoială, sînt alte motive care au determinat, ca, în concepţia guvernului Averescu, legea sindicatelor să aibă o importanţă aparte. Avem în vedere în primul rînd necesitatea unificării legislative a statului întregit[27] şi în al doilea rînd, ideea cu circulaţie în epocă, conform căreia, reglementarea dreptului de asociere trebuia să constituie o bază pentru viitoarele măsuri sociale[28]. Apreciată deci, din aceste puncte de vedere, legea sindicatelor are nu numai o semnificaţie particulară, rezultată din reglementarea unui drept recunoscut îndeobşte ca natural al clasei muncitoare, dar şi o semnificaţie care se înscrie în planul mai larg al procesului de modernizare a statului român. Privind-o din acelaşi unghi, se poate afirma că şi legea persoanelor juridice urmăreşte un scop asemănător aşa cum încearcă să convingă legiuitorul. Nu se poate contesta că legea persoanelor juridice a urmărit, ca şi legea sindicatelor, acest ţel. Numai că, nu acesta a fost elementul esenţial al promulgării legii, ci limitarea pe căi juridice a dezvoltării mişcării asociative.

În acest sens, legea persoanelor juridice, faţă de legea sindicatelor din 1921, vine cu o gamă întreagă de schimbări, privind procedura necesară la recunoaşterea persoanei juridice, precum şi alte aspecte pe care ea le incumbă. În parlament, discutarea acestor probleme a trezit în rîndurile opoziţiei o reacţie deosebită. Amploarea discuţiilor a fost cu atît mai mare, cu cît, guvernul liberal a încercat să-şi treacă „opera“ foarte repede şi cît mai discret cu putinţă. Ministrul justiţiei, G. G. Mîrzescu, a refuzat să acorde deputaţilor, din opoziţie bine reprezentaţi de D. R. Ioaniţescu şi dr. N. Lupu, un termen minim de studiere detaliată a legii şi acest lucru a făcut ca ea să fie adoptată fără obişnuita discuţie generală[29]. Este şi motivul pentru care, la discuţia pe articole, deputaţii au atacat cu vehemenţă dispoziţiile vexatorii ale legii persoanelor juridice, dispoziţii avînd drept scop substituirea dispoziţiilor similare din legea sindicatelor.

Înainte de toate, legea liberalilor a mărit mult imixtiunea puterii administrative în recunoaşterea persoanelor juridice. Coroborat cu Constituţia ţării şi cu legea sindicatelor profesionale, acest fapt apare ca nejustificat. Pentru că, dacă se ia în considerare că acestea două recunoşteau dreptul muncitorilor „de a se constitui în mod liber în sindicate profesionale, fără a avea nevoie de vreo prealabilă autorizare“, concluzia care se degajă este că orice intervenţie a autorităţii administrative era exclusă, aşa cum era valabil pentru oricare legislaţie democrat-burgheză străină[30]. În legea persoanelor juridice, deşi se stabilea, prin art. 1, că asociaţiile profesionale erau

[26] „Monitorul oficial“ nr. 72, Dezbat. Adun. Deput., şedinţa din 25 martie 1921, p. 1453—1454.

[27] *Idem*, nr. 48, sesiunea ordinară 1920—1921, p. 997.

[28] Idem, p. 965—966 ; v. şi G. Strat, *Evoluţia dreptului de asociaţiune în România*, Tip. Rom. Unite, Bucureşti, f. a., p. 11.

[29] „Monitorul oficial“ nr. 46, Dezbat. Adun. Deput., sesiunea ordinară prelungită, 1923—1924, p. 1342. De altfel, membrii Senatului au refuzat discutarea proiectului legii.

[30] Arh. statului Bucureşti, Oficiul de studii sociale şi relaţii internaţionale, dos. nr. 228/1927, f. 9—17.

persoane juridice de drept privat, ceea ce după principiile de drept însemna reducerea la minimum a imixtiunii administrativului în viața persoanelor juridice, totuși, o serie de dispoziții prevăzute de art. 3, 10, 15, 53, 89 și mai ales în 26 punea sindicatul, încă de la formarea sa, sub incidența puterii administrative. După cum sublinia I. I. Mirescu, președintele Confederației Generale a Muncii, într-un memoriu privitor la legea persoanelor juridice și înaintat ministrului justiției, „începînd cu avizul ministerului competent (art. 1) și sfîrșind cu dizolvarea pe cale de decizie a puterii executive (art. 53)", nu se putea „face un pas fără voia și știrea autorității"[31]. Însemna că, pe o cale lăturalnică, se instituia tutela administrativă în materie sindicală, ceea ce era incompatibil cu dreptul însuși de liberă asociere profesională.

În strînsă legătură cu lărgirea prerogativelor administrativului și ca o expresie a acestei lărgiri, era îngreunarea formalităților presupuse de recunoaștere. Axul acestei tendințe consta în mutarea atribuțiilor rezultate din actul de recunoaștere, de la judecătoria de ocol, organul pe care legea sindicatelor profesionale îl desemna în acest scop, la tribunal. Se viza ca recunoașterea să nu mai fie o cercetare relativ sumară a obiectului sindicatului, o înregistrare pur și simplu ca în condițiile legii sindicatelor ci, o cercetare scrupuloasă a măsurii în care erau respectate dispozițiile de ordine publică. În urma legii din 1921, simpla vizare a statutelor sindicatelor și inscrierea lor în registrul special de către judecătorul de ocol investeau asociațiile cu capacitate juridică[32]. Lipsurile proprii vechi proceduri de recunoaștere a persoanelor juridice, prin votul parlamentului, din punctul de vedere al asociațiilor profesionale, erau suplinite de fapt, acum, prin legea Trancu-Iași. La 6 februarie 1924, guvernul liberal înlocuind dispozițiile legii sindicatelor stabilea o procedură mult mai greoaie. Pentru a căpăta personalitate juridică, sindicatele trebuiau să aibă o decizie motivată a tribunalului în teritoriul căruia se aflau, în timp ce, uniunilor le era necesară decizia curții de apel respectivă. La deciziile tribunalului acordat, în prealabil, avizul Ministerului muncii, iar în cazul uniunilor, avizul Comisiei superioare a persoanelor juridice de pe lîngă Ministerul justiției. În ambele cazuri era nevoie de concluziile Ministerului public (de interne). Procedura mai presupunea și o serie de cheltuieli pentru acte, un minimum de 20 de membri asociați, ca și un patrimoniu care să acopere, materialmente, cel puțin parțial scopul pentru care sindicatul se înființa[33]. Este observabil, credem, că în locul formalităților relativ simple[34] din legea sindicatelor care, după opinia îndreptățită a lui I. I. Mirescu corespundeau în bună măsură însăși gradului de cultură al clasei muncitoare din România, făcînd în acest fel accesibil spiritul sindicalizării, legea persoanelor juridice înscria un sistem complicat, greoi și chiar costisitor[35]. El permitea nenumărate subterfugii, un tratament discriminatoriu pentru asociație în

[31] *Idem.*

[32] G. Strat, *op. cit.*, p. 12.

[33] Toma Riconte, *op. cit.*, p. 103 ; G. Tașcă. *Politica socială a României. (Legislația muncitorească)*, București, 1940, p. 104 ; D. R. Ioanițescu, *Partidele politice și politica socială*, în vol. *Un deceniu de politică socială românească*, Tip. Rom. Unite, București, 1930, p. 62—63.

[34] C. Titel-Petrescu, *Clasa muncitoare și politica socială*, în vol. *Un deceniu..*, p. 126.

[35] Arh. statului București, Oficiul de studii sociale și relații internaționale, dos. nr. 228/1927, f. 9—17.

raport cu ministerul public, ceea ce făcea ca în actul recunoaşterii, rolul decisiv să-l aibă ministerul. Aşa cum remarca Grigore Iunian, în cadrul dezbaterilor din Adunarea Deputaţilor pe marginea legii, sindicatul, partea cea mai interesată în fond pentru a fi legalizată, nu avea decît în cazuri rare dreptul de a-şi apăra interesele. dar şi atunci numai dacă era întrebat[36]. Documentele relevă cu pregnanţă cum, invariabil, filiera recunoaşterii începea la poliţia sau siguranţa statului unde, nu de puţine ori, avizul favorabil era refuzat[37].

În afară de formalităţile greoaie amintite, legea personajelor juridice prezintă şi alte particularităţi. De o mare importanţă este aceea, conform căreia legalizarea sindicatelor trebuia să se facă în funcţie de o serie de condiţii precis subsumate necesităţii respectării ordinii publice. La prima vedere, sub acest raport, legea din 6 februarie 1924 nu se deosebea de cea precedentă. Ambele se bazau pe una din cerinţele Tratatului de pace de la Versailles şi anume acea cerinţă prevăzută de art. 427 şi care stipula recunoaşterea dreptului de asociere numai în condiţiile respectării ordinii publice[38]. Deosebirea provenea din marea întindere pe care noţiunea de ordine publică o căpăta în cadrul legii Mîrzescu. Mai mult de 2/3 din ea erau consacrate definirii ordinii publice, fără a se preciza care a fost criteriul călăuzitor[39]. Asociată cu dreptul de control al statului asupra existenţii şi funcţionării sindicatelor, această extensiune neobişnuită a ordinii publice atribuia legii persoanelor juridice, mai ales dacă se ia în considerare şi modul de exercitare a controlului, caracterul unei măsuri represive. Este un adevăr că inspectorii ministerului competent care beneficiau de atribuţiile exercitării acestui control răstălmăceau în limite foarte largi litera legii. Adesea activitatea sindicatelor era supravegheată începîndu-se cu modalitatea constrîngerii şi terminîndu-se cu dizolvarea.

În privinţa dizolvării, legea persoanelor juridice aducea modificări esenţiale. Astfel, faţă de legea asociaţiilor profesionale care proclama amănunţit două posibilităţi de dizolvare — statutară şi judiciară — măsura liberalilor îmbogăţea sfera dizolvării cu încă două feluri — de plin drept şi prin decizia puterii executive. Primul fel avea în vedere situaţiile în care numărul membrilor asociaţiilor scădeau sub minimum. În acest punct, legea era extrem de dezavantajoasă întrucît situaţiile de scădere a numărului de membri sub minimum erau foarte dese, datorită caracterului sezonier al muncii, persecuţiilor patronale, poliţieneşti sau şomajului, iar reînfiinţarea sindicatului presupunea formalităţile cunoscute[40]. Al doilea caz era la fel de dezavantajos

---

36 „Monitorul oficial" nr. 46, Dezbat. Adun. Deput., sesiunea ordinară, 1923—1924, p. 1375.

37 Arh. Ministerului sănătăţii, Fond Ministerul muncii, dos. nr. 530/1936, f. 7 ; dos. nr. 587/1936, f. 4 ; dos. nr. 154/1935, f. 24 ; dos, nr. 584/1936, f. 8.

38 Arh. statului Bucureşti, Oficiul de studii sociale şi relaţii internaţionale, dos, nr. 228/1927, f. 9—17.

39 „Monitorul oficial", nr. 46, Dezbat. Adun. Deput., sesiunea ordinară 1923—1924, p. 1381.

40 Arh. statului Bucureşti, Oficiul de studii sociale şi relaţii internaţionale, dos, nr. 228/1927, f. 17.

pentru că, în baza art. 26, considerat de Gr. Iunian cheia întregii legi[41], şi la recomandarea Comisiei superioare a persoanelor juridice, în împrejurări declarate urgente, puterea executivă beneficia obligatoriu de atribuţia de a interveni şi suspenda sau dizolva persoanele juridice. Era o situaţie în care legea făcea loc arbitrariului administrativ mai mult decît în oricare alt punct al său, determinînd chiar ca dizolvarea judiciară să devină oarecum inoperantă[42]. Originea acestui fapt consta în aceea că, privind o varietate de asociaţii, ce puteau desfăşura activităţi de tot felul, de unde şi restricţiile exagerate prevăzute, legea persoanelor juridice se întindea în perimetrul unei alte legi, speciale şi se repercuta negativ asupra sindicatelor, ameninţîndu-le în însăşi existenţa lor[43].

Cu prevederile sale, care au fost doar în linii generale prezentate şi caracterizate, legea persoanelor juridice, ca şi legea sindicatelor, şi-a pus profund amprenta asupra cadrului juridic al sindicatelor. Aşa după cum se va constata, între ele se interpune numai o perioadă de numai de trei ani. În aprecierea mai exactă a celor două legi, perioada aceasta scurtă devine extrem de sugestivă mai ales dacă se iau în considerare consecinţele lor în planul mişcării sindicale româneşti.

Fără îndoială, în substanţa sa, legea sindicatelor este o lege burgheză. Acest caracter ce respiră din întreaga ei economie, este ilustrat cu pregnanţă de anumite capitole care privesc, de pildă, controlul activităţii sindicale, penalităţile sau dizolvarea. Tot atît de adevărat este şi faptul că, referitor la libertatea sindicală, legea era insuficientă[44], permiţînd, în limite ce nu se pot contesta, ca agenţii de poliţie să intervină şi să controleze modul de desfăşurare a adunărilor sau chiar să le suspende, susţinîndu-şi cu motivaţii facile. Dealtfel, după cum se ştie, interpretarea şi aplicarea legilor în alt spirit decît acela existent pe hîrtie erau dominante ale legalităţii burgheze şi, se subînţelege că de la această regulă, legea sindicatelor nu făcea excepţie. Totuşi, aşa cum am mai subliniat, ea a răspuns unor necesităţi indiscutabile, proprii procesului de dezvoltare a României postbelice[45], după cum, în aceeaşi măsură, a răspuns şi intereselor politice ale claselor conducătoare. Legea sindicatelor a fost o măsură care, încercînd să pună de acord cu epoca, a reprezentat totuşi, un exemplu tipic de politică sinteză a măsurilor represive cu măsurile de concesii. Momentul însuşi, cînd această lege a fost promulgată, este, din acest punct de vedere, revelator. După ce mişcarea muncitorească îşi dovedise marile potenţe, deşi fusese înăbuşită greva generală din octom-

---

[41] „Monitorul oficial" nr. 46, Dezbat. Adun. Deput., sesiunea ordinară 1923—1924, p. 1379.

[42] Arh. statului Bucureşti, Oficiul de studii sociale şi relaţii internaţionale, dos. nr. 228/1927, f. 9—17.

[43] *Idem.*

[44] I. I. Mirescu, *Sindicatele muncitoreşti şi legislaţia muncii*, Bucureşti Edit. ziarului „Socialismul", 1926, p. 24—25.

[45] Unii autori burghezi, cum este I. Lărgeanu, considerau că acest mod de reglementare a situaţiei sindicatelor nu era corespunzător realităţilor româneşti. I. Lărgeanu vedea în legea sindicatelor şi chiar în legea persoanelor juridice produse aparţinînd influenţei anglo-franceze. El era partizanul sistemului corporatist (I. Lărgeanu, *Organizarea profesională a României. Cadru, origine, dezvoltarea istorică şi stadiul actual. Conţinutul şi coordonarea*, Bucureşti, „Lupta", 1943, p. 23.

brie 1920, şi după ce în septembrie 1920 printr-o măsură respresivă guvernul Averescu legiferase reglementarea conflictelor de muncă, punînd — după expresia lui G. Strat — la adăpost viaţa economică a statului de orice surpriză sau încercare de grevă generală, acelaşi guvern printr-o măsură mai concesivă, recte legea sindicatelor, crea cadrul juridic al sindicalismului, dîndu-i, în bună măsură, un curs nou[46]. Consecinţă a principiului libertăţii de asociere nou statuat, breslele şi corporaţiile, adică organismele care marcau pînă acum în ochii oficialităţilor asocierea, erau desfiinţate, rămînînd să mai funcţioneze numai ca organe de asigurare pînă la înfiinţarea Caselor de asigurări[47]. În cadrul aceluiaşi flux de natură concesivă se înscriau şi prevederile din lege în conformitate cu care sindicatele cu capacitate juridică beneficiau de o serie de drepturi : de a sta în justiţie ca parte principală sau alăturată, de a avea patrimoniu şi a dobîndi orice avere, mobilă sau imobilă, cu titlul gratuit sau oneros, de a constitui aşezăminte cu caracter economic sau cultural, de a încheia contravenţii colective de muncă, de a desemna delegaţi în toate comisiile de legiferare sau de a veghea, de acord cu organele oficiale ale statului, la respectarea regulamentelor şi legilor muncii[48]. Multe din aceste drepturi, chiar dacă nu au fost întrutotul aplicate, erau recunoscute pentru prima oară, ca expresii ale creşterii mişcării muncitoreşti din România în anii de avînt revoluţionar. Cel mai important era dreptul de a lua parte, în anumite condiţii, la tratativele de împăciuire în conflictele de muncă. Aşa cum se ştie, legea conflictelor de muncă, în mod indirect, desfiinţa organizaţiile muncitoreşti prin nerecunoaşterea reprezentanţilor acestora în soluţionarea conflictelor dintre patroni şi muncitori[49]. Legea sindicatelor suprima de fapt articolul cu pricina din legea conflictelor, hotărînd că reprezentanţii sindicatului reclamant, nu numai că puteau lua parte la tranşarea conflictelor ivite între muncitorii organizaţi şi patronii lor, dar erau chiar obligaţi la aceasta de lege[50]. Dealtfel, o atare stipulaţie reieşea aproape inevitabil din însăşi promulgarea legii. Concepută ca o importantă măsură pe linia realizării aşa-numitei „armonii sociale“, legea sindicatelor, pentru a fi aplicată, trebuia în mod obligatoriu să beneficieze de instrumentele necesare. Acestea erau : contractul colectiv, procedura aplanării conflictelor de muncă, instituirea împăciuirii şi arbitrajului. La rîndul lor, datorită unui raport de interdependenţe, generat de întregul eşafodaj al armoniei sociale, ele nu puteau funcţiona fără existenţa unor sindicate în plenitudinea acelor drepturi pe care le putea conferi legalitatea burgheză. Iată de ce, valorificînd şi situaţia că mişcarea muncitorească începuse să intre în reflux, dar şi pentru a pune în aplicare irealizabilul lor plan de pace socială, clasele conducătoare au considerat că o măsură bazată pe o mai mare largheţe, era mai oportună

[46] G. Strat, op. cit. p. 10.

[47] *Organizaţiile profesionale la începutul anului 1926*, Inst. de arte grafice „Eminescu“, Bucureşti, 1927, p. 7.

[48] Toate aceste drepturi sînt subliniate de majoritatea autorilor care se ocupă special sau tangenţial de chestiunea sindicală (v. G. Strat, *op. cit.*, p. 15—16 ; Toma Riconte, *op. cit.*, p. 102 ; A. D. Donea, *Ministerul muncii. Culegere de date cu caracter istoric, referitoare la anii 1920—1951*, Manuscris, în Arhiva Ministerului sănătăţii, Fondul Ministerul Muncii, p. 58 etc.

[49] *Documente din istoria Partidului comunist şi a mişcării muncitoreşti revoluţionare din România. Mai 1921 — august 1929*, Edit. politică, Bucureşti, 1970, p. 52—53.

[50] *Idem*.

decît continuarea politicii tradiționale antimuncitorești. Pe această bază, folosind art. 34 din legea sindicatelor, care anula dispozițiile potrivnice din legea conflictelor de muncă, multe organizații sindicale, muncitorești și patronale, au participat la soluționarea a numeroase conflicte de muncă și nu de puține ori, intervenția lor a adus cîștig de cauză muncitorilor[51]. Fără îndoială, cel mai mare cîștig pe care muncitorimea l-a obținut prin legea din 1921, a fost înscrierea însăși a dreptului de asociere într-un text legislativ special. Era o mare cucerire a clasei muncitoare în planul luptei sociale, cu toate limitele legii din 1921 și cu toată aplicarea sa defectuoasă. Un autor burghez, G. Tașcă, aprecia că dreptul de asociere în forma lui din 1921 era prea larg. „Dreptul acordat lucrătorilor salariați ai statului — spunea el — de a se constitui în sindicate profesionale întocmai ca acei din întreprinderile private este, după părerea noastră, partea slabă și vulnerabilă a legii din 1921"[52] Pornind de aici, el considera că legea persoanelor juridice, în mare parte, a fost determinată „de această asimilare a lucrătorilor din întreprinderile statului cu cei din întreprinderile private"[53]. Aprecierile acestea sînt, evident, eronate. Legea persoanelor juridice a fost dată nu pentru că legea sindicatelor venea cu o prea mare extindere a dreptului de asociere, situația funcționarilor publici fiind elocventă, cît mai ales datorită faptului că muncitorii, interpretînd adecvat spiritul legii din mai 1921, au căutat s-o folosească pentru a face din sindicate organizații puternice în lupta contra exploatării. În acest context, spunea C. Titel-Petrescu, cînd mișcarea organizatorică luase avînt, clasele guvernante, neliniștite, au trecut la aplicarea „formalismului juridic al constituirii sindicatelor prin legea persoanelor juridice"[54]. În ansamblu, efectele legii sindicatelor au fost pozitive. Datele cantitative relevă că după greva generală din 1920, cînd au înregistrat o bruscă scădere a numărului de membri, sindicatele au început să reparcurgă un drum ascendent. În preajma grevei generale, numărul muncitorilor organizați atinsese cifra de aproximativ 250.000[55]. Conform documentelor P.C.R., in 1923, cînd sindicatele din România s-au despărțit în două curente, in total existau 52.000 sindicalizați, din care 32,500 aparțineau ramurii unitariste, iar restul de 19.500, sindicatelor amsterdamiste[56]. Pe lîngă muncitorii organizați, mai existau 512.000 muncitori neorganizați, în industria mare și mică, plus 1.165.000 țăranii și alte profesiuni[57]. Din examinarea cifrelor se observă că procentul muncitorilor organizați abia atingea 8—9% din numărul total al proletarilor din industria mare și mică și abia 3% din totalul tuturor categoriilor de muncitori

[51] *Organizațiile profesionale la începutul anului 1926*., p. 32.

[52] G. Tașcă, *op. cit.*, p. 93—94.

[53] Idem. Cu o explicație mai substanțială și în altă formă, concluzia menționată o trage G. Tașcă și într-o conferință intitulată *Regimul muncii*, ținută la 8 februarie 1926 la Institutul social din București (Arh. statului București, oficiul de studii sociale și relații internaționale, dos. nr. 223/1926, f. 7).

[54] C. Titel-Petrescu, *op. cit.*, p. 126.

[55] G. Vlădescu-Răcoasa, *Mișcarea sindicală și sindicalismul român*, în „Independența economică", nr. 1, ianuarie 1935, p. 24.

[56] *Documente din istoria Partidului comunist*., p. 618—620.

[57] *Idem*.

şi de profesiuni. Tot pentru anul 1923, statisticile oficiale dau la iveală cifre mai ridicate:

11 uniuni patronale cu 14.573 membri
17 uniuni muncitoreşti cu 59.743 membri
94 sindicate patronale neafiliate cu 9385 membri
93 sindicate muncitoreşti neafiliate cu 18.463 membri
23 sindicate mixte cu 3.802 membri

În total erau 238 asociaţii cu 105.766 membri, din care 23.758 patroni, 78.206 muncitori şi 3.802 membri ai organizaţiilor mixte[58]. Deşi aceste date nu sînt suficient de revelatoare, întrucît le lipsesc baza de raportare pentru anii 1921 şi 1922, totuşi este sigur că, după 1920, mişcarea sindicală progresase. O anchetă făcută în 1923 (publicată în 1924) relevă că muncitorii în urma înţelegerii posibilităţilor de luptă oferite de sindicate, chiar în condiţiile respectării legalităţii burgheze au început să se apropie tot mai mult de ele[59]. Acelaşi lucru este confirmat şi de o declaraţie din 10 februarie 1927 a lui N. Romanescu în Senat, declaraţie conform căreia, între 1921 şi 1924, mişcarea sindicală românească a fost „admirabilă", înregistrînd o continuă creştere[60].

În 1926, autorităţile au publicat rezultatele unei a doua anchete (efectuată la sfîrşitul anului 1925), anchetă extrem de sugestivă sub aspectul urmărilor schimbărilor survenite în reglementarea legislativă a activităţii sindicale. Comparînd datele anchetei de la sfîrşitul anului 1923 cu cele ale anchetei din 1925, dat fiind că au la origine aceeaşi sursă, se poate constata că numărul membrilor sindicalizaţi a scăzut la patroni cu 341 (1%), iar la muncitori cu 26.854 (34%)[61]. Menţionăm că datele referitoare la sfîrşitul anului 1925 aveau în vedere, în egală măsură, toate organizaţiile profesionale, indiferent dacă ele obţinuseră capacitatea juridică în baza legii din 6 februarie sau în baza altora. Aşadar, mişcarea sindicală înregistra după 1924 o nouă perioadă de regres. Căutînd să aplice cauzele unei astfel de situaţii, broşura care publica rezultatele anchetei ţinea să precizeze, de la început, că nu legea persoanelor juridice era „cauza cea mai importantă a lîncezirii organizării profesionale"[62]. În ierarhizarea factorilor determinanţi ai regresului mişcării sindicale româneşti se încerca impunerea ideii că, pe primul plan, s-ar situa : insuficienta pătrundere a spiritului de organizare profesională în rîndurile muncitorilor, situaţia economică generală şi amestecul politicului în chestiunile profesionale. În ultimă instanţă, se recunoştea şi faptul că, presupunînd condiţii mai numeroase pentru legalizare, legea persoanelor juridice a fost, totuşi, o cauză care a ţinut

[58] Grigore Tranco-Jassy, *La législation sociale en Roumanie*, Bucarest, Institut d'Arts graphiques, „Eminescu", 1926, p. 43 ; „Buletinul muncii Cooperaţiei şi Asigurărilor sociale", VI, nr. 3—4—5, martie, aprilie, mai, 1925, p. 179 ; Idem, V, nr. 9, septembrie, 1924, p. 261—262 ; După G. Vlădescu-Răcoasa, în 1923, numai Consiliul general al sindicatelor amsterdamiste avea afiliaţi 36. 854, număr care în 1924 va scădea la 33.362, în 1925, la 33.093, în 1926 la 30.784, în 1927 la 27.134, iar în 1928, după modificarea legii persoanelor juridice, numărul a crescut la 28.872 (G. Vlădescu-Răcoasa, *op. cit.*, p. 25).

[59] *Organizaţiile profesionale la începutul anului 1926*.. p. 10.

[60] „Monitorul oficial" nr. 29, Dezbat. Senatului, 25 febr. 1927, şedinţa din 10 febr., p. 563. N. Romnescu oferă şi date numerice care corespund în linii generale, cu cele oficiale.

[61] *Organizaţiile profesionale la începutul anului 1926*.. p. 26.

[62] Idem, p. 28.

în loc mişcarea de sindicalizare. Evident, ordinea acestor factori trebuie schimbată. Mai întîi, este lipsită de suport afirmaţia, potrivit căreia, în rîndurile muncitorimii nu a existat un spirit de solidarizare. Altminteri, nu s-ar fi justificat nici crearea cadrului juridic al sindicalismului, după cum nu s-ar explica nici nivelul numeric atins de mişcarea sindicală românească în 1920. În al doilea rînd, se impune de precizat că situaţia economică generală nu a reprezentat un factor care să greveze, în limite adînci, procesul de asociere profesională. În România, perioada dintre anii 1922–1928, datorită nivelului de dezvoltare a economiei, a venit cu forme economice specifice. Astfel, deşi capitalismul a înregistrat o evoluţie ascendentă, aceasta nu a generat o stare de prosperitate economică atît de mare, încît, repercutată pe plan social, să poată produce un reflux general şi profund în mişcarea muncitorească. Condiţiile generale, inclusiv cele economice ale perioadei amintite, cu toate că nu au adus mişcării muncitoreşti cotele sale înalte de manifestare specifice anilor 1918–1921, au permis totuşi, mai ales politiceşte, parcurgerea unui necontenit proces de creştere cantitativă şi calitativă. În aceşti ani, P.C.R. a desfăşurat o activitate bogată pe toate planurile, inclusiv pe frontul sindical şi tot în aceşti ani, guvernul liberal a dus o politică antimuncitorească expresiv concretizată în ilegalizarea activităţii comuniştilor şi în elaborarea legii persoanelor juridice. Prin urmare, dacă după 1924 mişcarea sindicală traversa un moment mai greu pentru existenţa sa, acest lucru nu trebuie pus în imediată legătură cu starea economică. În aceeaşi măsură, nu poate fi invocat nici factorul „politic" în sindicate. În general, cînd vorbeau despre politica în sindicate, oficialităţile se refereau la activitatea comuniştilor, membri sindicalişti. De obicei, se urmărea impunerea aserţiunii după care, datorită comuniştilor, în sindicate a fost introdusă confuzia şi din acest motiv muncitorii neorganizaţi nu le mai priveau cu încredere. În realitate, lucrurile stăteau altfel. Considerăm că, dacă este necesar să se vorbească de o influenţă negativă a activităţii politice asupra sindicatelor, acest fapt nu poate fi făcut decît punînd-o în legătură cu actul sciziunii lor în două curente. Sciziunea a avut, în adevăr, consecinţe nedorite asupra sindicalismului din România, dar ea nu s-a datorat exclusiv activităţii politice, ci şi altor elemente, care, integrîndu-se ariei largi a principiilor directoare ale celor două curente, s-au înscris în acelaşi context de jenare a dezvoltării mişcării sindicale.

După opinia noastră, orice explicaţie care îşi propune să stabilească, fie şi în linii generale, factorii care au determinat regresul asocierii după după 1924, nu poate porni decît de la legea persoanelor juridice. Ne sprijinim afirmaţia nu numai pe raportarea strict teoretică la care am procedat ceva mai înainte, sau pe datele cantitative menţionate, dar şi pe documente care atestă veridic modul în care această lege a fost aplicată.

Informaţii demne de crezare, furnizate de Arhivele Ministerului sănătăţii – Fondul Ministerul muncii şi Ocrotirilor sociale, demonstrează că legea persoanelor juridice, ca urmare a multiplelor posibilităţi pe care ea le punea la îndemîna organelor administrative, a fost de foarte multe ori încălcată. Luînd, de exemplu, anul 1924 ca punct despărţitor, se poate constata că după acest an cazurile de neacordare a personalităţii juridice sindicatelor, de imixtiune în treburile lor interne sau de dizolvare sînt mult mai numeroase

decît în perioada anterioară[63]. Cele mai dese motive invocate erau : neîndeplinirea formalităţilor la constituire, statutele neconforme cu legile ţării, activitate comunistă trecută sau prezentă a membrilor sindicatelor [64] etc. Este interesant de subliniat că în 1925, cu ocazia anchetei menţionale, s-a constatat că uniuni şi organizaţii sindicale numeroase nu mai funcţionau de mult timp (e drept, atît datorită legii persoanelor juridice, cît şi legii sindicatelor), sau aşteptau să fie dizolvate din incapacitatea de a se conforma dispoziţiilor riguroase ale legii[65]. Adesea, chiar şi cheltuielile băneşti necesare recunoaşterii împiedicau sindicalizarea, dat fiind că asociaţiile erau în imposibilitate de a le acoperi. Într-un memoriu adresat ministrului muncii în iunie 1926 muncitorii din Braşov arătau că pentru legalizarea actelor şi proceselor verbale ocazionate de înfiinţare, sindicatele trebuiau să plătească 2.000 – 2.500 lei, în timp ce pentru publicarea lor, sau a modificărilor de direcţiuni în Monitorul oficial cca 1000 – 1500 lei, ceea ce – spuneau ei – era o adevărată „jertfă" pentru sindicate[66]. Judecînd-o în ansamblu, este cert că legea persoanelor juridice prezenta marile defecte de a rămîne extrem de zgîrcită tocmai în punctele care priveau trinitatea vitală a existenţei sindicatelor, adică constituirea, supravegherea şi dizolvarea. Guvernul liberal aduce, prin aceasta, o gravă atingere dreptului de liberă sindicalizare şi comitea, după expresia lui G. Strat, o indiscutabilă „inelegantă juridică"[67]. Trei ani mai tîrziu, expresie a efectelor negative ale măsurii liberale în planul mişcării sindicale, legea persoanelor juridice era modificată, cînd unele dintre dispoziţiile sale restrictive, respectiv cele privitoare la procedură, erau în oarecare măsură atenuate[68].

Concluzia care se desprinde, pe marginea tuturor celor arătate, este aceea că evoluţia mişcării sindicale din România a fost în mare măsură influenţată de cadrul său juridic. Reglementat prin două legi, deosebite sensibil în substanţa prevederilor lor, cadrul juridic a făcut ca mişcarea sindicală românească să parcurgă un drum anevoios. Astfel, folosindu-se dispoziţiile mai ale legii sindicatelor,ea a reuşit să străbată relativ mai repede drumul redresării după anul 1920, pentru ca, obligată apoi să suporte prevederile restrictive ale legii persoanelor juridice, să intre într-un moment mai dificil, agravat şi de actul sciziunii în două curente din septembrie 1923. Este neîndoielnic, în ansamblul lor, legile care se referă la dreptul de asociere a reprezentat pentru clasele dominante mijloace importante de acţiune împotriva maselor. Burghezia românească a căutat să-şi consolideze şi mai mult poziţiile cîştigate, făurind în acest scop o diversitate de legi, inclusiv cele ale asocierii.

---

63 Arh. Ministerului sănătăţii, Fond Ministerul muncii, dos. nr. 527, 530, 539, 560, 577, 584, 585, 586, 598, 629, 634/1936.

64 Idem.

65 *Organizaţiile profesionale la începutul anului 1926*.. p. 13.

66 Arh. statului Bucureşti, Oficiul de studii sociale şi relaţii internaţionale, dos. nr. 223/1926, f. 4 ; v. şi I. I. Mirescu, *op. cit.*, p. 25.

67 G. Strat, *op. cit.*, p. 16—17.

68 A. D. Donea, *op. cit.*, p. 59; D. Sandru, *op. cit.*, p. 176.

CONSIDERATIONS SUR L'ÉVOLUTION DU CADRE JURIDIQUE DU SYNDICALISME EN ROUMANIE (1921—1924)

Résumé

L'article s'occupe d'un aspect moins étudié par l'historiographie roumaine, concernant le mouvement syndical, c'est à dire de son cadre juridique. On mentionne que, dans la Roumanie bourgeoise, le cadre juridique du syndicalisme, avec tous les côtés positifs et ses grands défauts a été établi et respectivement amendé par deux lois : la loi de syndicats professionels de mai 1921 et la loi des personnes juridiques de février 1924. L'idée central de l'article est que l'evolution du mouvement syndical en Roumanie a été influencée en grande mesure par son cadre juridique. Reglementé par deux lois qui, même situés en temps l'une de l'autre à un court interval, présentaient quand même des grandes differences, cela a fait que le mouvement syndical roumaine ait parcouru un chemin difficile. C'est pour cela, qu'en employant les dispositions plus larges de la loi des syndicats qui, imposée par les exigences de l'époque cherchait à les satisfaire, restant en même temps une mesure bourgeoise tipique concessive, le mouvement syndical a reussi à parcourire relativement vite le chemin du redressement après 1920.

Après, obligé de supporter les prévisions restrictives de la loi des personnes juridiques il a passé par un moment plus difficile, agravé aussi par la scission en deux courents, en septembre 1923. L'article souligne que dans leur ensemble, les lois qui se rapportent au droit d'association ont représenté pour les classes dominantes des moyens importants d'action contre les masses.

La bourgeoisie roumaine a cherché à consolider de plus en plus les positions gagnées promulgant à ce but une diversité de lois, y compris celles de l'association.

CONFRUNTĂRI ÎNTRE PRINCIPALELE CONCEPŢII SOCIAL-POLITICE BURGHEZE DIN PERIOADA INTERBELICĂ A ROMÂNIEI CU PRIVIRE LA DEZVOLTAREA ACESTEIA

NATALIA SIMION

În contextul profundelor mutaţii săvîrşite în configuraţia geografică politică şi socială a lumii după primul război mondial, au loc şi în România adînci transformări atît în domeniul economiei în ansamblul ei cît şi pe plan social cultural. Viaţa politică cunoaşte, de asemenea, o intensă desfăşurare

Perioada imediat următoare încetării războiului, aduce ţării noastre rezolvarea, în limitele societăţii de atunci, a unor probleme cu largi implicaţii economice, sociale şi politice cum ar fi chestiunea agrară, votul universal şi altele ; probleme care confruntase puternic şi perioada antebelică. Legiferarea votului universal şi aplicarea reformei agrare au dus la o modificare importantă a structurii social-politice a ţării.

Relevînd profundele transformări care au avut loc pe plan internaţional după primul război mondial, Programul P.C.R. de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism subliniază că „au loc şi în ţara noastră schimbări profunde în dezvoltarea economică şi socială, se naşte o vie efervescenţă politică, în centrul căreia un rol tot mai important joacă clasa muncitoare, clasa cea mai avansată a societăţii"[1].

Prefacerile care au avut loc în structurile social-politice româneşti au determinat mutaţii substanţiale în viaţa spirituală. Perioada interbelică a României cunoaşte o amplă şi profundă confruntare de idei. Principala distincţie a acestei confruntări ideologice o constituie opoziţia ireductibilă dintre doctrina marxistă şi doctrinele burgheze. Lupta dintre aceste două orientări diametral opuse se ducea în jurul unor concepte sociologice importante ca cel de evoluţie, revoluţie, reformă, proprietate, luptă de clasă, stat, definirea rolului social al clasei muncitoare şi al burgheziei în etapa istorică respectivă ş.a.[2].

Marxismul, răspîndit sistematic în ţara noastră începînd cu deceniul al optălea şi al nouălea al secolului trecut, se afirma tot mai susţinut în perioada interbelică în numeroase publicaţii progresiste, exprimînd poziţia clasei muncitoare în confruntările de idei care au avut loc în această epocă. Influenţa

---

[1] *Programul P.C.R. de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Ed. pol., Buc., 1975, p. 39.

[2] Z. Ornea, *„Tradiţionalism" şi „evoluţie" în sociologia burgheză românească*, în Lupta de clasă, nr. 4/1966, p. 55.

pe care o exercita marxismul asupra maselor și prestigiul de care se bucura în această perioadă nu mai puteau fi negate nici de sociologii și economiștii de formație burgheză cu deosebită reputație în epocă. Astfel, sociologi și economiști burghezi de seamă ca Șt. Zeletin, M. Manoilescu, I. N. Angelescu, C. Stere, V. Madgearu, G. Tașcă, H. Mladenatz și alții, au studiat, într-un mod sau altul, dintr-un motiv sau altul, marxismul, fie din sursă directă, fie din surse indirecte în forma denaturată a revizionismului sau a reformismului burghez[3].

Interpretarea doctrinei marxiste constituia o preocupare pentru numeroși economiști și sociologi burghezi din perioada interbelică a României. Aceștia și-au dat seama că în preocupările lor de a justifica și a consolida orînduirea capitalistă nu puteau să nu țină seama și să nu cunoască doctrina marxistă cu care urmau să se confrunte. Unii teoreticieni burghezi din această perioadă, au respins în totalitate doctrina marxistă denigrînd-o, alții admiteau unele teze, încercînd să demonstreze valoarea lor teoretică și metodologică. Dar, admițînd unele teze ale marxismului ei respingeau altele, de importanță fundamentală, cu caracter revoluționar ca, spre exemplu, teza privitoare la lupta de clasă. Găsim adesea la teoreticieni ca St. Zeletin sau M. Manoilescu, încercări de a utiliza teze și concepte marxiste, denaturîndu-le sensul și conținutul, pentru a apăra interesele burgheziei.

Concluziile la care au ajuns teoreticienii burghezi, care s-au folosit de marxism, nu au fost aceleași în aprecierea situației economice și social-politice a României, a prezentului și viitorului ei pe plan economic și social-politic. Astfel, în vreme ce V. Madgearu aprecia România ca avînd o structură specific agrară, în care rolul hotărîtor sub raport social-economic trebuia să-l joace țărănimea, St. Zeletin absolutiza caracterul capitalist al evoluției țării noastre. După părerea lui Zeletin capitalismul nu-și încheiase în România cariera sa revoluționară. Mai mult decît atît el identifica înseși destinele țării cu cele ale burgheziei naționale. În acest sens scria : „la noi soarta țării se identifică cu soarta burgheziei naționale : dezvoltarea capitalismului înseamnă creșterea forței și avuției naționale, înăbușirea capitalismului ar însemna îndrumarea către mizerie și barbarie“[4].

Pornind de la acest punct de vedere eronat, St. Zeletin conchidea că problemele care se ridicau în perioada interbelică pentru dezvoltarea României erau de natură revoluționară și nu revoluționară proletară. Prin intermediul unor astfel de speculații „teoretice“, el urmărea să insufle maselor populare o atitudine pasivă, sau de sprijinire a politicii duse de oligarhia liberală și reprezentantul ei politic Partidul liberal.

Odată cu dispariția din viața politică a țării a Partidului conservator, care pînă la primul război mondial fusese unul din cele două mari partide, care alterna la „rotativa guvernamentală“, economistul amintit considera că a dispărut și opoziția politică, așa încît burghezia industrială a rămas singura clasă stăpînitoare. „Așadar, scria Zeletin, Marea Finanță Română nu are în prezent împotrivă nici o forță reală. Dușmanii ei naturali, proleta-

---

[3] N. Ivanciu, *Doctrina marxistă și teoriile unor economiști burghezi-români*, în Probleme economice, nr. 7, 1967, p. 31.

[4] Șt. Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, Buc., 1925, p. 52.

riatul și agrarianismul, sînt neexistenți la noi"[5]. Locul partidului conservator va fi luat însă de noile formațiuni politice burgheze ca Partidul Țărănesc, Partidul Poporului etc. Astfel, în locul contradicției dintre Partidul liberal și Partidul conservator, apare o nouă contradicție mai puternică între Partidul liberal și partidele noi și îndeosebi Partidul național-țărănesc.

Teoreticienii burghezi din această perioadă, dintre care unii cu realizări valoroase în cercetările de specialitate, cu receptivitate la unele cerințe obiective ale timpului, nu au reușit să depășească orizontul clasei din care făceau parte ; nu puteau elabora teorii generale care să corespundă cerințelor obiective de dezvoltare ale țării pe calea transformărilor revoluționare ale societății.

În România, confruntarea de idei din perioada interbelică a evidențiat faptul că doctrina marxistă, pentru care milita P.C.R. a fost singura orientare ideologică care a exprimat în mod consecvent interesele clasei muncitoare și ale tuturor maselor populare, reușind să descifreze mecanismul social-economic al țării și să elaboreze un program de luptă care să ducă la prefaceri revoluționare în concordanță cu legitatea istorică.

Doctrinele social-politice burgheze cele mai cunoscute în perioada interbelică au fost doctrina conservatoare, doctrina liberalismului și neoliberalismului, doctrina țărănistă și doctrina solidarismului social-economic. Caracterul eterogen al acestor doctrine evidențiază contradicțiile din sînul claselor dominante, ca expresie edificatoare a multitudinii și diversității pestrițe a intereselor de grup.

Încercînd să dea consistență ideii conservatoare privind dezvoltarea societății românești, apologeții acestei doctrine porneau „de la principiul, conservării neamului și al datinilor" susținînd că această idee, a conservării „a fost cea mai veche în politica neamului românesc și s-a făptuit spre apărarea legii și a moșiei"[6], adică a proprietății moșierești.

Deși într-un evident proces de descompunere, partidul conservator încearcă să supraviețuiască prin puținii politicieni ce-i mai rămăseseră devotați. Caracterizînd doctrina conservatoare, V. Madgearu constata că ea avea ca idee de bază credința „în existența unei ierarhii naturale și întrucît forțele sociale veneau să strîmbe această ierarhie naturală, conservatorismul devenea sceptic asupra viitorului social, era pesimist, nega fără să afirme nimic"[7].

Recunoașterea, la un moment dat, a imposibilității menținerii statu-quo-ului în ceea ce privește problema agrară, este un element comun la toți partizanii doctrinei conservatoare. Dar o soluție burgheză radicală, în această problemă, în condițiile de atunci ale României, nu putea fi dată nici de burghezie, cu atît mai puțin putea fi dată de moșierime — care manifesta o grijă deosebită pentru menținerea și consolidarea marii proprietăți.

Relevînd deosebirea dintre doctrina conservatoare și cea liberală, I. Gh. Duca afirma în mod just că prima este o doctrină a rezistenței, în vreme ce a doua e o doctrină de progres. Astfel — remarca el — „una trage

---

[5] St. Zeletin, *Neoliberalismul*, Buc., 1927, p. 174.
[6] *Partidele istorice și partidul conservator democrat*, 1908, p. 4.
[7] V. Madgearu, *Doctrina țărănistă*, în *Doctrinele partidelor țărăniste*, Buc., 1924, p. 66.

înainte, cealaltă înapoi. Aşa încît fiecare pas în dezvoltarea socială reprezintă o izbîndă pentru liberalism şi o înfrîngere pentru conservatorism"[8].

Liberalismul a apărut în perioada luptei dusă de burghezie împotriva feudalismului. Această doctrină a servit burgheziei ca armă ideologică la demascarea caracterului perimat al instituţiilor feudale şi la afirmarea noilor instituţii progresiste, democrat burgheze. Cu ajutorul liberalismului burghezia şi-a prezentat interesele ei ca fiind expresia intereselor întregii societăţi interesată în realizarea progresului şi a unei prosperităţii generale. Într-adevăr, în perioada respectivă, doctrina liberală răspundea — în parte — unor cerinţe social-istorice obiective progresiste în raport cu orînduielile feudale. Liberalismul în evoluţia sa istorică a fost în concordanţă cu schimbările survenite în politica burgheziei, ale cărei interese le-a slujit întotdeauna. Pe măsură ce clasa muncitoare condusă de partidul său marxist se manifestă ca o forţă politică cu un program ideologic înaintat, liberalismul este constrîns să-şi dezvăluie adevăratul substrat, să-şi arate caracterul de doctrină burgheză. Astfel, prin om, prin individ, această doctrină înţelegea în primul rînd burghezul, proprietarul mijloacelor de producţie. Dealtfel categoria de bază a liberalismului era proprietatea privată. Definind doctrina liberală, I. Gh. Duca releva tocmai însemnătatea acestei categorii. În acest sens el scrie că liberalismul se rezumă la formula „progresul sub toate formele în cadrul însă al concepţiei proprietăţii individuale"[9].

I. Gh. Duca, referindu-se la deosebirea dintre doctrina liberală şi cea socialistă, face o apreciere realistă, arătînd că diferenţa dintre acestea constă în faptul că cea liberală concepe progresul social numai în cadrul proprietăţii individuale, pe cînd cea socialistă consideră că progresul nu se poate realiza decît prin desfiinţarea proprietăţii individuale.

Semnificativă ni se pare şi caracterizarea pe care fruntaşul liberal o face doctrinei socialiste : „Trebuie să mărturisesc că oricare ar fi simţămintele noastre faţă de socialism un omagiu i se cuvine. Socialismul e o doctrină sinceră şi lămurită. Ea nu se pune la adăpostul abilităţilor trecătoare spre a-şi ascunde adevăratele gînduri, ea nu întreţine echivocuri ca să poată cîştiga foloase de pe urma lor. Ea afirmă răspicat pe faţă, uneori cu brutalitate întotdeauna sus şi tare credinţele ei. Cu doctrina socialistă lupta e deschisă şi nu ascunsă, ştii că poţi fi învingător sau învins, dar ştii că nu vei fi atras nici cu flori otrăvite, nici lovit cu pumnalul pe la spate"[10].

Doctrina liberală „summa summarum", preconizează că individul trebuie să dispună de o libertate deplină, de o libertate omniprezentă în raporturile cu societatea, cu statul şi că, în orice caz, această libertate ţintită de către liberalişti este în afara unui determinism de ordin politic, de ordin social[11]. Ca principii de bază ale liberalismului se impun neamestecul statului în viaţa economică şi mărginirea rolului său numai la păstrarea şi conservarea libertăţii individului, la asigurarea aşadar, a drepturilor şi libertăţilor acestuia.

[8] I. Gh. Duca, *Doctrina liberală*, în *Doctrinele partidelor politice*, Buc., 1924, p. 103.
[9] I. Gh. Duca, *op. cit.*, p. 103.
[10] *Ibidem*, p. 107.
[11] Marin Voiculescu, *Istoria doctrinelor politice*, Buc., 1970, p. 302.

Libertatea individului pe care o propovăduiau doctrinarii liberalismului nu se putea obține independent sau prin contrapunere față de exigențele sociale, ci dimpotrivă, tocmai în concordanță cu acestea și cu interesele societății burgheze. Concordanța intereselor individ-societate trebuie să se realizeze nu în afara sau împotriva interesului social, a interesului general sau a interesului individual, ci în concordanță de interese obiective, dintre individ și societate, dintre cerințele cu caracter particular și cele cu caracter general.

Doctrina liberală concepea însă societatea în chip atomar, ea considera numai individul ca unitate socială. Prețuirea excesivă a individului, cultul personalității umane este — scria M. Manoilescu — „trăsătura esențială și caracteristică a liberalismului. Caracteristica sa originală și originară este și rămîne cultul individualității"[12].

Într-adevăr, liberalismul din secolul nostru și îndeosebi din perioada de după primul război mondial, spre deosebire de cel din secolul trecut, cuprinde o serie de elemente noi de exemplu creșterea intervenției statului în economie, dar după opțiunile ideologilor liberaliști acesta trebuia ferit de acaparare, ori de unde ar fi venit ea, de sus sau de jos.

Subscriind la această idee, M. Manoilescu afirma că „liberalismul a suferit încercări teribile care îi dictează imperios înoirea și regenerarea. Neoliberalismul este liberalismul regenerat al vremii noastre"[13]. Această reprimenire doctrinară, echivala în fond cu recomandarea de adaptare a teoriilor burgheze pentru promovarea și apărarea intereselor burgheziei în condițiile crizei generale a capitalismului.

Necesitatea regenerării într-o postură deosebită a ideologiei liberale și a politicii Partidului liberal era evidentă în noile condiții din România postbelică. Astfel, eforturile tendințelor transformatoare s-au obiectivat în cunoscuta doctrină neoliberală reprezentată de St. Zeletin, M. Manoilescu, Vintilă Brătianu, V. Slăvescu, I. Angelescu, I. Gh. Duca și alții. „Neoliberalismul — susține St. Zeletin — este urmarea firească a dezvoltării capitalismului : el își ia naștere din legile de evoluție ale acestuia. Baza sa economică este supremația Marii Finanțe, care poartă numele obișnuit de imperialism financiar"[14]. Unii doctrinari ai neoliberalismului ca Șt. Zeletin, I. Gh. Duca, Vintilă Brătianu, încercau să acrediteze ideea că burghezia nu-și încheiase rolul ei istoric, nu-și epuizase încă resursele revoluționare, în consecință îi revenea misiunea de a rezolva problemele fundamentale care se puneau țării spre rezolvare. În acest sens Șt. Zeletin susținea că viitorul în România aparținea oligarhiei financiare și partidului care o reprezenta, Partidul liberal, și că supremația marii finanțe care nu putea fi desființată de nici o activitate politică, „va disPărea de la sine", atunci cînd „își va îndeplini rolul ei istoric de a dezvolta și organiza producția națională"[15]. În acea epocă, marca finanță română, pretindea el, nu avea împotriva sa „nici o forță reală. Dușmanii ei naturali, proletariatul și agrariarismul sînt inexistenți la noi, iar grupările

[12] M. Manoilescu, *Neoliberalismul*, în *Doctrinele partidelor politice*, Buc., 1924, p. 142.
[13] M. Manoilescu, *op. cit.*, p. 144.
[14] Șt. Zeletin, *Neoliberalismul*, p. 81.
[15] Șt. Zeletin, *Burghezia română..*, p. 166.

politice ce i se opun nu au nici o rădăcină în societatea noastră"[16]. Astfel, în ceea ce priveşte ţărănimea, declara Zeletin, nu se ştie care va fi rolul ei în viitor, dar în prezent ea este „ca forţă socială politică, inexistentă şi că în toate societăţile pe care le cunoaştem pînă acum, a fost tot astfel". Mai mult, teoreticianul neoliberalismului considera ţărănimea o masă haotică care „n-a stăpînit niciodată ci întotdeauna a avut nevoie de un stăpîn"[17]. Zeletin credea liniştit, că ţărănimea noastră „s-ar putea ridica cu atît mai puţin împotriva burgheziei, cu cît interesele ei sînt strîns legate de procesul de dezvoltare a capitalismului naţional"[18]. În ceea ce priveşte proletariatul, el recunoştea că acesta era în contradicţie de neîmpăcat cu orînduirea capitalistă, dar considera că la noi proletariatul era abia în formare. Concepţiile doctrinarilor neoliberali, care făceau apologia făţişă a marelui capital, nu s-au bucurat de receptivitate din partea maselor.

Partidele susceptibile de a reprezenta la noi spiritul neoliberal, erau, după opinia lui M. Manoilescu, Partidul liberal şi Partidul naţional-democrat şi mai ales Partidul poporului. El îşi exprima convingerea că ideile neoliberale „pot fi susţinute de fracţiuni importante din toate clasele sociale şi că pot servi de bază unui mare partid politic din România"[19].

Astfel, se susţinea, fireşte, din scopuri propagandistice de partid, că această doctrină este împotriva oricărei opresiuni a individului sau a claselor, ori de unde ar veni acestea, din partea capitalismului sau din partea unor puteri cu tendinţe asemănătoare cu ale capitalismului. Aceasta se motiva prin argumentul că neoliberalismul la noi nu se sprijinea pe o singură clasă ci pe toate clasele sociale şi în mod deosebit pe ţărănime. Astfel, s-a afirmat că împroprietărirea ţăranilor începută de liberali şi realizată de Partidul poporului „este o operă prin existenţă neoliberală"[20].

M. Manoilescu declara că recunoaşte realitatea claselor sociale şi consideră chiar că „reprezentarea exactă a claselor sociale în alcătuirea puterii publice este necesară pentru a se ajunge la formula unui echilibru social, sincer şi sănătos". În consecinţă se preciza că neoliberalismul tinde spre statornicirea unui echilibru social realizabil chipurile printr-o reprezentare sinceră a forţelor sociale. Se urmărea nu realizarea unei armonii sociale, („armonia socială fiind după opinia unor teoreticieni neoliberali, mai curînd un deziderat nepolitic decît unul politic), ci echilibrul social... În ce priveşte lupta de clasă se preciza că neoliberalismul o combate cu hotărîre deoarece „tinde la dominaţia de către o singură clasă a statului, care aparţine tuturor"[21]. Neoliberalismul încerca să fundamenteze teza că lupta de clasă la noi nu avea o bază obiectivă, în consecinţă că măsurile represive împotriva maselor erau justificate.

---

[16] Şt. Zeletin, *Neoliberalismul*, p. 174.
[17] *Ibidem*, p. 173.
[18] Şt. Zeletin, *Burghezia română*, p. 166.
[19] M. Manoilescu, *op. cit.*, p. 158.
[20] *Ibidem*, p. 159.
[21] *Ibidem*, p. 147.

Neoliberalismul promova intervenția statului în economie într-un cadru limitat, care să sprijine inițiativa privată și să rezolve problemele legate de menținerea capitalismului pe care acesta nu le putea rezolva.

Neoliberalismul susținea ideea valorificării bogățiilor solului și subsolului prin industrializarea țării, sprijinind astfel îndeosebi interesele economice ale burgheziei industriale și financiare. În ceea ce privește promovarea ideii dezvoltării „prin noi înșine" aceasta avea semnificația susținerii cu precădere a intereselor capitalului național și admiterea participării capitalului străin numai în măsura în care nu atingea interesele capitalului autohton"[22].

Cu toate acestea, doctrina neoliberală a fost lipsită de o structură unitară. În cadrul ei se disting mai multe nuanțe, dintre care mai clar elaborate sînt două — una reprezentată mai ales de I. N. Angelescu, mai ponderată în apologie, conținînd și unele elemente realiste, și cealaltă fățiș apologetică, avînd ca exponent îndeosebi pe Șt. Zeletin. În acest sens, N. Kallos scria caracterizînd liberalismul și neoliberalismul contemporan : „ideologia politică care exprimă interesele burgheziei nemonopoliste, ale burgheziei mijlocii și mici nu mai reprezintă o simplă apologie a stărilor de lucruri existente în lumea capitalului. Lucrările și concepțiile multora dintre ideologii, politicienii și publiciștii care se încadrează în diferitele curente ale liberalismului și neoliberalismului burghez contemporan conțin, mai mult sau mai puțin, elemente critice la adresa capitalismului monopolist de stat, a practicii și ideologiei lui politice"[23].

Spre deosebire de doctrinele la care ne-am referit, doctrina solidarismului nu apare ca expresia unui partid politic cu această titulatură, ci ca o doctrină care, urmărind satisfacerea ideii de justiție umană, a unor condiții de funcționare optimă a societății a putut astfel, cuceri programele unor partide cu denumiri diferite.

Reprezentantul tipic al solidarismului pe plan internațional este Léon Bourgeais. Idei ale acestei doctrine se întîlnesc și la teoreticieni mai vechi ca Charles Gide și Charles Rist.

Preocupări legate de această doctrină găsim și în cadrul gîndirii filosofice și social-politice din țara noastră îndeosebi în perioada interbelică. Referindu-se la originea acestei doctrine, într-una din prelegerile organizate adesea de către Institutul social român intitulată „Solidarismul politic", Mihai Popovici, susținea că solidarismul politic este de o vîrstă cu omenirea, că acesta ar manifesta în toate ideea solidarității. Astfel, solidarismul era considerat a fi constituit izvorul statului, al națiunii și al societății[24].

La noi solidarismul avea ca teoretician de bază pe I. N. Angelescu. Variantă a reformismului burghez, doctrina sa preconiza realizarea pe plan mondial al solidarismului între popoare, iar pe plan intern solidarismul între clase[25]. Doctrina solidarismului pornea de la premisa falsă că statul burghez se afla deasupra claselor și avea astfel posibilitatea de a realiza echilibrul între forțele economice și clasele sociale.

---

[22] *Istoria doctrinelor economice*, Ed. did., și ped., Buc., 1970, p. 508.
[23] N. Kallos, *Conștiința politică*, Ed. pol., Buc., 1968, p. 92.
[24] Vezi M. Popovici, *Solidarismul politic*, în *Doctrinele partidelor politice*, Buc., 1924.
[25] *Istoria doctrinelor economice*, p. 509.

Statul burghez, departe de a realiza acest deziderat — după cum a demonstrat realitatea —, a fost întotdeauna un instrument în mîinile burgheziei, utilizat în interesul ei de clasă. Acest lucru era evident chiar şi pentru teoreticianul solidarismului de la noi I. N. Angelescu, care, angajat în apărarea poziţiilor burgheziei, preconiza unele concesii pentru clasa muncitoare, în ideea desigur, ca burghezia să nu piardă totul.

Solidarismul se vroia o doctrină „capabilă" să realizeze armonia socială între clase, să elimine deci conflictele sociale, prin restrîngerea, pe de o parte, a libertăţii de acţiune şi la rigoare chiar a proprietăţii private şi, pe de altă parte, prin îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale maselor şi atenuarea spiritului revoluţionar al acestora, mai ales al proletariatului.

Doctrina solidarismului, nu a revoluţionat gîndirea social-politică, ci a rămas doar un cuvînt de efect la întrunirile politice şi o verigă în lanţul doctrinelor social politice.

Diversitatea curentelor de idei din cîmpul cultural-politic al României interbelice axate pe un fond de căutări incerte reflecta multitudinea relaţiilor materiale, politice şi a instituţiilor de partid care, pe deasupra diversităţii aparente polariza, în fapt, opoziţia celor două grupări fundamentale ale burgheziei româneşti. Acestei stări de lucruri i se potrivesc, credem, cuvintele lui K. Marx: „Oligarhia nu se eternizează deţinînd în permanenţă puterea *în una şi aceeaşi mînă, ci lăsînd puterea să cadă alternativ dintr-o mînă pentru* a o înşfăca cu cealaltă"[26].

Ideologia burgheză reprezentativă de la noi s-a orientat dual spre ceea ce pe bună dreptate a fost desemnat prin termenii „tradiţionalism" şi „evoluţie"[27].

Dacă doctrinele expuse mai sus se pot integra foarte bine sub titulatura „evolutive", sub cea de tradiţionalism se înscrie doctrina ţărănistă. Elaborată în condiţiile importantelor prefaceri social-politice din ţara noastră de după primul război mondial, îndeosebi de către V. Madgearu, C. Stere, Ernest Ene ş.a., doctrina ţărănistă, se considera a fi o doctrină a ţărănimii. În realitate — aşa cum în mod just s-a apreciat — ea „interpreta interesele acesteia prin prisma proprietarului, şi a burghezului şi lega soarta ţărănimii de cea a regimului burghezo-moşieresc"[28].

Ţărănismul nu va dezvolta idei şi teze tradiţionalist-ortodoxiste, dar era principial antiindustrialist, pledînd cu argumente sociologice — pentru făurirea unui organism economico-social de tip agrar, bazat pe economia familială a micii agriculturi, industria trebuind să fie redusă, în general, la aceea de prelucrare a produselor agrare"[29].

Doctrina ţărănistă tindea să fundamenteze din punct de vedere teoretic rolul important al Partidului ţărănesc şi al ţărănimii înstărite, în viaţa politică a ţării, ca o clasă independentă, chemată să realizeze transformarea societăţii. În acest sens, V. Madgearu considera că partidele ţărăneşti şi partidele socialiste au acelaşi ideal social, transformarea ordinii sociale, deosebindu-se de

---

[26] K. Marx—Fr. Engels, *Opere,* vol. 11, Ed. pol., Buc., 1961, p. 381.
[27] Z. Ornea, *op. cit.*, p. 55—70.
[28] *Istoria doctrinelor economice,* p. 495.
[29] Z. Ornea, *op cit.*, p. 63.

partidele liberale și conservatoare care militau pentru menținerea ordini existente. Teoreticianul țărănist aprecia că ar exista granițe de netrecut între oraș supus influențelor capitaliste și sat — considerat necapitalist și afirma că țărănimea se poate apăra de tendințele exploatatoare ale industriei capitaliste, limitate la sfera circulației, prin intermediul cooperației. V. Madgearu conchidea că „tendința naturală de evoluție a agriculturii, care corespunde cu necesitățile progresului, mînă cu o forță elementară spre dominația exploatării mici"[30].

Țărănismul susținea cu tărie legitimitatea micii gospodării țărănești, încercînd să „dovedească" valențele sale, trăinicia și perspectivele ei deosebite de dezvoltare și, se înțelege, își propunea să dovedească implicit șubrezenia marii producții în agricultură.

Afirmațiile susținute ale țărănismului privitoare la viitorul și trăinicia micii proprietăți își aveau originea în evoluarea numai a sectorului țărănesc din agricultura țării noastre, creat în urma reformei agrare din 1921. Pornindu-se de la această realitate social-economică, „s-a emis ipoteza aprig susținută că stabilitatea îi este deplin asigurată, excluzîndu-se aproape fenomenul diferențierii și polarizării în cadrul acestui sector"[31].

Într-adevăr, doctrinarii țărănismului susțineau că pot fi evitate cauzele principale ale pulverizării pămînturilor țărănești, succesiunea și creșterea numerică a populației, care aveau drept consecință proletarizarea țărănimii. Astfel, doctrinarul principal al țărănismului, V. Madgearu, credea că „prin intensificarea muncii țărănești mărimea lotului economic, care îngăduie o exploatare rațională, s-a coborît astfel încît nici parcelarea prin succesiune n-a dus la proletarizare decît numai în anumite regiuni muntoase și deluroase, unde, dată fiind înmulțirea păturii țărănești, imposibilitatea ca parcelarea să continue la infinit și intensificarea muncii avînd limitele sale, plusul de populație a fost absorbit treptat de alte ocupații, care aveau nevoie de brațe de muncă"[32]. Dimpotrivă, susținea mai tîrziu teoreticianul menționat, se constata o tendință opusă în loc de concentrarea exploatărilor în agricultură. Realitatea contradictorie a economiei noastre rurale a infirmat unilateralitatea acestei teze a doctrinei țărăniste.

Agricultura mică, de tip familial, care se practica la noi, nu și-a putut demonstra superioritatea în raport cu marea agricultură de tip capitalist.

Era evident faptul că țăranul mic proprietar, pentru apărarea acestei proprietăți, pentru a nu se proletariza, muncea din greu cu întreaga familie, limitîndu-și cu severitate cheltuielile numai la mijloacele de strictă subzistență. Supraviețuirea micii proprietăți era o consecință a supramuncii și a reducerii la minimum a cheltuielilor micului producător și a familiei sale. Referindu-se la acest fenomen, Lenin releva că se trece sub tăcere faptul, „pe care numai niște oameni de rea credință sau ignoranți îl pot îngădui că, țăranii cu gospodării mici muncesc peste puterile lor și că ei consumă prea puțin"[33], că situația se poate schimba prin unirea țărănimii muncitoare cu clasa munci-

---

[30] V. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism*, Buc., 1936, p. 36.
[31] Z. Ornea, *Țărănismul* — studiu sociologic, Buc., 1969, p. 184.
[32] V. Madgearu, *Doctrina țărănistă*, p. 69.
[33] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 5, Buc., Ed. pol., 1964, p. 187.

toare în lupta revoluţionară desfăşurată de aceasta împotriva întregii societăţi capitaliste. Evident că numai cu greu se putea contesta adevărul că evoluţia agriculturii noastre ducea către o progresivă diferenţiere şi proletarizare în rîndurile ţărănimii. V. Madgearu identifica singura posibilitate a progresului în dezvoltarea producţiei naţionale, în mica agricultură ţărănească, tinzînd să rezerve în felul acesta României situaţia unei ţări agrare. El susţinea, dealtfel, că ţara noastră este prin structura populaţiei sale un stat agrar ţărănesc, determinat să rămînă astfel, să nu poată deveni un stat industrial, prin însăşi condiţiile naturale de existenţă, după opinia sa, baza existenţei noastre ca stat era agricultura : „sîntem, orice am zice, şi orice am face un stat de ţărani". Producţia mică apreciată a fi viabilă şi superioară în agricultură, ar fi împiedicat — după V. Madgearu — proletarizarea ţărănimii prezisă de Marx. V. Madgearu nu vedea faptul că micul producător în condiţiile dezvoltării capitalismului ajunge în situaţia de dependenţă faţă de capital şi afirma că această dependenţă se putea evita prin crearea unei reţele de cooperative. De aici necesitatea „de organizare de cooperative de desfacere în comun în fiecare sat, unite în federale, şi de o organizaţie centrală pentru comercializarea cerealelor, înlăuntrul şi în afară, la care să participe cooperativele şi sindicatele agricole, împreună cu statul"[34]. Cooperativele ar fi reuşit — aprecia V. Madgearu — să garanteze, între altele, o organizare optimă a desfacerii produselor agricole şi, prin înlăturarea intermediarilor, ar fi adus ţărănimii întregul preţ al produselor sale. Crearea unei reţele cooperatiste, apare deci, ca şi una din soluţiile salvatoare pentru proprietatea parcelată. Ţărănismul s-a constituit pe o apreciere eronată a structurilor economice şi sociale româneşti existente şi mai ales pe o înţelegere falsă a dinamicii acestora. În consecinţă, el nu putea să indice o cale viabilă de dezvoltare a României.

Teza dezvoltării necapitaliste a agriculturii româneşti, dominată de mica gospodărie ţărănească, precum şi teza superiorităţii şi trainiciei acestei gospodării ocupă un loc de seamă în doctrina ţărănistă.

Teoreticienii ţărănişti au ajuns la asemenea constatări pornind de la aprecierea eronată a ponderii relaţiilor de producţie capitaliste în agricultură, precum şi a sectoarelor capitaliste din industrie, transporturi, bănci, comerţ etc. Astfel s-a ajuns la concluzia neştiinţifică că ţara noastră în perioada interbelică nu ar fi avut o structură capitalistă, ci o structură specifică agrar-ţărănească, impunînd spre rezolvare probleme deosebite de cele ale ţărilor capitaliste şi care, fireşte, necesitau şi soluţii corespunzătoare. Ţărănismul era decretat „ca soluţia unică a tuturor problemelor esenţiale ale societăţii noastre. Lucrul acesta nu trebuie să mire pe nimeni — sublinia un lider ţărănist. Tot ce s-a clădit şi s-a încercat pînă astăzi la noi pe baza altor categorii sociale şi altor concepţiuni politice, a fost şubred şi incomplet, chiar cînd a fost bine intenţionat"[35].

Ţărănismul era considerat ca avînd menirea de a transforma radical nu numai viaţa ţărănimii, ci, implicit şi cea a întregii naţiuni, de a schimba fundamental şi coordonatele problemei muncitoreşti de la oraşe. În consecinţă

---

[34] V. Madgearu, *Ţărănismul*, Buc., 1921, p. 23.
[35] P. Suciu, *Politica muncitorească*, în *Şcoala de la Cîmpulung*, Buc., 1935, p. 120.

se impunea, susţineau teoreticienii ţărănişti, revizuirea de către liderii proletariatului a bazelor luptei duse de ei „pentru că ţărănismul substituie astăzi la noi cadrului internaţional al proletariatului un cadru social destul de larg în care acesta să intre, şi un cadru naţional destul de pur pentru ca să se poată sufleteşte transforma"[36]. După această opinie, evident eronată rezultă că ţărănismul putea să devină un instrument de rezolvare şi a problemei muncitoreşti.

Analiza riguroasă a condiţiilor materiale de existenţă şi a proceselor obiective din sfera relaţiilor de producţie şi a structurii sociale constituiau temeiurile obiective ale intereselor comune ale clasei muncitoare şi ale ţărănimii muncitoare. Dar rezolvarea radicală a problemelor cu care ţărănimea era confruntată, eliberarea ei de exploatare, în primul rînd, nu puteau fi înfăptuite decît în lupta comună cu clasa muncitoare, sub conducerea acesteia. „Demascînd manevrele şi diversiunile pe plan ideologic ale claselor dominante, P.C.R. releva că prin aceasta se urmărea în primul rînd împiedicarea făuririi alianţei muncitoreşti-ţărăneşti"[37].

Pornind de la analiza situaţiei social-economice şi politice din ţara noastră, Congresul al V-lea al P.C.R. a stabilit sarcinile şi forţele motrice ale revoluţiei, precizînd că România se găsea în faţa desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice, a cărei sarcină consta în înlăturarea prin forţă a puterii de stat burgheze şi în instaurarea dictaturii revoluţionar-democratice a proletariatului şi a ţărănimii. Documentele Congresului subliniau că „hegemonul acestei revoluţii poate să fie numai proletariatul, care se sprijină la ţară pe elementele proletare şi semiproletare, duce cu sine ca aliat păturile sărace şi principalele pături mijlocaşe ale ţărănimii şi care se luptă cu burghezia sătească (chiaburimea) pentru conducerea maselor fundamentale ale ţărănimii"[38]. Această importantă concluzie a Congresului al V-lea al P.C.R. privitoare la necesitatea prefacerilor revoluţionare din ţara noastră la rolul clasei muncitoare în aceste prefaceri evidenţia caracterul eronat al tezelor doctrinei ţărăniste conform cărora ţărănimea avea capacitatea de a acţiona independent, ea fiind chemată să îndeplinească „un rol determinant în opera de transformare socială a ţărilor din răsăritul Europei în epoca istorică deschisă de războiul mondial"[39].

Teoreticienii ţărănismului susţineau această teză pornind de la cunoscuta idee că structura organică a ţărilor capitaliste din apusul Europei ar fi fost deosebită de aceea a statelor agrare din răsărit. La baza acestei structuri organice diferite ar fi stat îndeosebi „factori naturali şi istorici". În consecinţă se afirma că „soluţiile practice la care vrea să ajungă marxismul, nu pot fi identice pentru toată lumea". Astfel se recunoştea că „societatea capitalistă din apus prezintă în ea însăşi toate posibilităţile tehnice-obiective şi subiective, de realizare a societăţii socialiste de mîine", dar se conchidea că „nu tot astfel stau lucrurile cu societăţile agrariene din răsărit"[40]. Se susţinea că în răsărit

[36] A. Boldur, *Monografia istorică a satului*, în *Şcoala de la Cîmpulung*, Buc., 1935, p. 120.
[37] Cf. *Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare în România*, Buc., 1969, p. 184.
[38] *Documente din istoria P.C.R. 1923—1933*, vol. III, ESPLP, Buc., 1956, p. 253.
[39] V. Madgearu, *Doctrina ţărănistă*, p. 81.
[40] Sterian Dumbravă, *Marxism şi ţărănism*, în „Stînga" din 4 dec. 1932, p. 6.

procesul de evoluţie ar fi fost cu totul deosebit, ca urmare şi procesul de revoluţie, de transformare trebuia să fie altul. Se opina că nu considerente de alt ordin, ci numai particularităţile specifice din ţările agrare duc la această concluzie. Este semnificativă aprecierea că „aceasta nu înseamnă că ele exclud marxismul", ci, dimpotrivă, le apropie o serie de afinităţi economice şi sociale, evidenţiindu-se ca obiectiv comun lupta împotriva capitalismului anarhic şi hrăpăreţ. Mai mult, se tindea chiar la prezentarea ţărănismului drept „o extindere" sau „o completare şi adaptare a marxismului la realităţile de viaţă socială din ţările agricole — realităţi oarecum neglijate de K. Marx în vîltoarea preocupărilor sale în contra capitalismului occidental"[41].

Aceeaşi opinie de apropiere a ţărănismului de socialism o împărtăşea şi Mihai Ralea. El afirma că „ţărănismul alături de socialism este o doctrină completă"[42], cu deosebirea doar că socialismul este o doctrină universală, în vreme ce ţărănismul urmînd să ţină seama de specificul naţional nu putea fi egal în timp şi spaţiu cu acesta. Ţărănismul era considerat că „explica şi dădea un răspuns la toate problemele puse nu numai în România ci şi în toate ţările cu structură agricolă".

În acelaşi spirit se exprima şi filosoful P. P. Negulescu care afirma că la noi mulţi consideră că „ţărănismul este o imitaţie a marxismului, pentru uzul celor ce voesc să facă „politică muncitorească", ca să nu zicem socialism sadea, în ţara noastră lipsită de proletariat industrial"[43]. Astfel, după opinia acestora rolul ţărănimii, la noi, echivala cu acela al proletariatului din ţările industriale. Se preciza însă că ţărănismul manifesta anumite rezerve în ce priveşte soluţiile de viitor preconizate de Marx, deoarece ele ar fi fost „deduse dintr-o lume care-i este străină : lumea burgheziei occidentale"[44], el vizînd o organizare social-economică proprie realităţilor noastre prin intermediul cooperaţiei.

Evident, deosebirea dintre modul de transformare a societăţii, aşa cum îl preconiza şi înţelegea marxismul, faţă de ţărănism, era radicală. Astfel, în vreme ce clasa muncitoare milita pentru înlăturarea orînduirii sociale existente şi pentru construirea socialismului, ţărănismul postula ideea irealizabilă, fireşte, a construirii în cadrele orînduirii capitaliste a unei societăţi mai drepte şi mai bune.

Ziarul „Dreptatea", organ al P.N.T., afirma că mişcarea socialistă a contribuit la răspîndirea în lumea satului românesc a preocupărilor de ordin social şi că începuturile acestei mişcări au favorizat crearea unei atmosfere prielnice ideilor ţărăniste. Astfel, ţărănismul la începuturile sale s-ar fi situat — conchidea ziarul amintit — „între cele două doctrine importante, pentru a îmbrăca într-o nouă haină societatea românească, pe de o parte, doctrina liberală — o nuanţă specifică — „naţional liberală" — pe de altă parte doctrina socială, cu toate gamele sale, începînd de la socialismul romantic, al

41 *Ibidem*.
42 M. Ralea, *Naţionalism şi ţărănism*, în *Şcoala de la Cîmpulung*, 1935, p. 95.
43 P. P. Negulescu, *Partidele politice*, Ed. Cult. Naţională, Buc., 1926, p. 170.
44 „Stînga" din 4 decembrie 1932, p. 6.

lui Fourier, pînă la marxismul ortodox al lui Kautsky, adoptat și propagat la noi de spiritul fin al lui Dobrogeanu Gherea"[45].

Țărănismul era prezentat în această publicație, drept „o mișcare a clasei țărănești în lupta împotriva întregului sistem de exploatare și dominație economică și politică a societății capitaliste"[46]. În realitate, țărănismul nu a fost, în esența sa, anticapitalist, așa cum nici Partidul țărănesc nu a fost un partid anticapitalist. Doctrina țărănistă și-a trădat îndeosebi caracterul de clasă, de apărătoare mai ales a intereselor burgheziei satelor noastre, cînd a devenit doctrină oficială.

Doctrinele social-politice din România interbelică, elaborate și susținute de ideologii claselor dominante au făcut fără excepție apologia capitalismului, cu deosebirea că unele o făceau direct, fățiș, ca neoliberalismul, altele în chip voalat, prin diversiuni ideologice, ca teoria statului țărănesc[47].

Aceste doctrine erau neștiințifice și unilaterale, străine de spiritul înțelegerii adevăratelor raporturi ale dinamicii economice și social-politice din țara noastră. Totuși, nu trebuie neglijat faptul că unele dintre doctrinele social-politice burgheze din perioada interbelică, cu tot caracterul lor neștiințific și retrograd detașează, pe alocuri, o receptare a elementelor noului.

În acest din urmă sens, este necesar, firește, evidențierea unor contribuții și nu dizolvarea lor în limitele acestor doctrine aflate în contradicție cu legitatea istorică. Este simptomatic modul truchiat de abordare a problemei pe care se aflau, într-o falsă opoziție, dar reală, teoreticienii Șt. Zeletin și V. Madgearu. Discuția se punea ca o antiteză între „cultură" și „civilizație", raport a cărui dialectică era surprinsă, împotriva tuturor exagerărilor, de Eugen Lovinescu. „Conflictul se reduce în fond la lipsa de sincronism dintre prefacerea revoluționară a instituțiilor și a condițiilor de viață socială a poporului nostru și prefacerea înceată și evolutivă a sufletului românesc. În loc ca această lipsă de sincronism atît de firească să-și fi găsit o justificare, cel puțin în mințile cugetătorilor și cercetătorilor științifici ridicat prin cultură la posibilități de reflecție obiectivă, ea s-a prefăcut într-o armă de luptă împotriva mersului, irevocabil, al evoluției sociale"[48].

Ideologii claselor dominante din această perioadă procedează la o revizuire a arsenalului lor ideologic, în conformitate cu noile cerințe ale apărării capitalismului, elaborează și teorii noi care urmăreau același scop. Evident, opoziția de idei, pe care au instituit-o mai cu seamă ideologii neoliberalismului și cei ai țărănismului, era una de partid în interiorul claselor dominante cu totul formală, legată de perspectiva burgheză a națiunii române. O evaluare critică, tinzînd să acorde prioritate uneia sau alteia dintre aceste ideologii, nu ar putea fi adecvate realității complexe și contradictorii pe care o proba sub raport economic, social-politic și istoric România interbelică.

Opoziția, în limitele sociologiei și ideologiei burgheze, era, în fond, una de înlocuire din timp în timp, a unei poziții unilaterale, cu o altă poziție unilaterală. Astfel, „evoluționismul progresiv" al neoliberalismului

---

[45] „Dreptatea" din 20 decembrie 1935.
[46] *Ibidem.*
[47] *Istoria gîndirii sociale și filosofice în România,* Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1964, p. 414.
[48] E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne,* vol II, Buc., 1926, p. 211.

echivala cu un optimism şi un pozitivism elementar în condiţiile unei ţări agrare, slab dezvoltate din punct de vedere industrial, după cum „tradiţionalismul ţărănist" însemna o ignorare susţinută a forţelor revoluţionare pe care capitalismul industrial de la noi le generase, o profesiune de izolare din cursul real al dezvoltării capitaliste a Europei.

Pe acest fond de căutări incerte, de incapacitate politică a claselor aflate la putere, numai Partidul Comunist Român înarmat cu ideologia clasei muncitoare, partid marxist înaintat, s-a dovedit a fi o forţă politică menită să generalizeze, să discearnă esenţialul în legicul din viaţa socială, să militeze pentru înfăptuirea transformărilor revoluţionare menite să deschidă calea făuririi unei societăţi noi, societatea socialistă.

CONFRONTATIONS ENTRE LES PRINCIPALES CONCÉPTIONS SOCIALE—POLITIQUES BOURGEOISES DE L'EPOQUE D'ENTRE LES DEUX GUERRES, SUR LE DEVÉLOPPEMENT DE LA ROUMANIE

Résumé

La présente étude met en évidence que les profondes transformations qui ont eu lieu dans les structures socio-politiques roumaines dans l'entre-deux-guerres ont provoqué des mutations importantes dans la vie spirituelle. Cette période se caractérise par un ample débat d'idées. Le trait principal de celui-ci est représenté par l'opposition irréductible entre la doctrine marxiste et les doctrines bourgeoises.

La lutte entre ces orientations totalement opposées concernait certains concepts sociologiques importants comme celui d'évolution, de révolution, réforme, propriété, lutte de classe, état, ainsi que le rôle social de la classe ouvrière et de la bourgeoisie dans l'étape historique mentionnée, etc.

On montre dans le travail que l'idéologie bourgeoise s'est doublement orientée vers ce qu'on désigne à juste titre par les termes traditionalisme et „évolution".

L'oppositionn, dans le cadre de la sociologie et de l'idéologie bourgeoise, consistait au fond dans un remplacement de temps en temps d'une position unilatérale par une autre position similaire.

Ainsi, „l'évolutionisme, progressif" du néo-libéralisme équivalait à un optimisme déconcertant et à un positivisme élémentaire dans les conditions d'un pays agraire, faiblement développé du point de vue industriel, tandis que le „traditionalisme du parti paysan" signifiait une ignorance systématique des forces révolutionnaires que le capitalisme industriel de notre pays avait générées, un isolement du cours réel du développement capitaliste de l'Europe.

Le marxisme s'affirme de plus en plus dans de nombreuses publications progressistes, en exprimant la position de la classe ouvrière dans les luttes d'idées de cette époque.

Sur ce fond d'hisitantes recherches, d'incapacité politique des classes se trouvant au pouvoir, seul le Parti Communiste Roumain, grâce à la doctrine marxiste-leniniste, était la force politique capable de généralisation, de déconverte de l'essentiel, du necessaire dans la vie sociale, de militer pour l'accomplissement des transformations revolutionnaires qui devaient ouvrir, la voie à l'edification d'une societé nouvelle, la societé socialiste.

DIN ISTORICUL PINACOTECII IEȘENE : CONTRIBUȚIA LUI ȘTEFAN DIMITRESCU LA DEZVOLTAREA VIEȚII ARTISTICE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

GETA PASCAL

Personalitate marcantă a culturii românești de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și inceputul sec. al XX-lea, Ștefan Dimitrescu a fost, pe lingă un mare creator, unul din acei oameni de cultură care și-au înțeles epoca, desfășurindu-și activitatea conform cerințelor ei de progres.

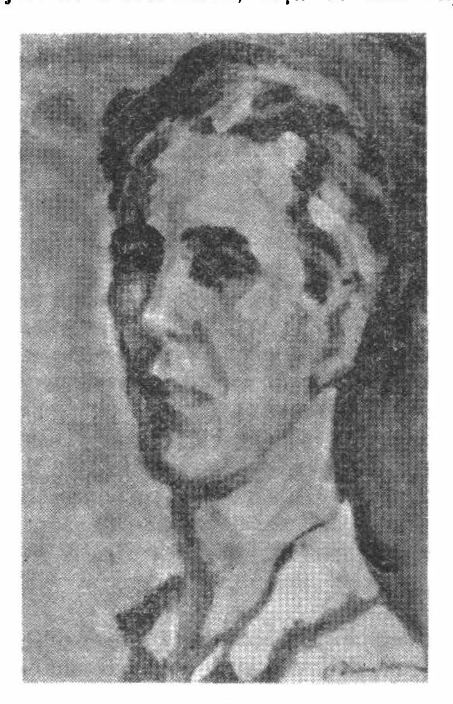
În aprecierea aportului pictorului Ștefan Dimitrescu la dezvoltarea artei și culturii românești, trebuie luat in considerație și un aspect al activității sale, destul de sumar cunoscut, acela de profesor și conducător de școală și pinacotecă. Animat de sentimente patriotice ca și înaintașii săi Panaiteanu, Stahi, Bardasare, Popovici, Ștefan Dimitrescu este acela care, prin acțiunile intreprinse, grăbește procesul de modernizare al vieții ieșene în perioada interbelică.

Crearea unui prielnic climat dezvoltării plasticii ieșene in spațiul cultural interbelic a fost determinat de trei coordonate : afirmarea unei intregi promoții de personalități artistice avind comun crezul in valorile specifice ale artei naționale ; constituirea criticii de artă ca o disciplină de sine stătătoare, aptă de a-și demonstra semnificația în planul larg al culturii ; crearea unui public amator de artă, receptiv la sugestiile frumosului, dornic de a ințelege adevăratele valori. Aceasta a fost o etapă hotărîtoare pentru promovarea unor concepții artistice evoluate și a unor creatori de elită, între care, un loc de seamă ocupă Ștefan Dimitrescu. Alături de contemporanii săi, Șirato, Tonitza, Han, el s-a manifestat în domeniul criticii de artă, dînd dovadă nu numai de pricepere profesională dar și de cea mai largă înțelegere a fenomenului artistic și de rolul acestuia in societate. Concepțiile sale asupra artei sînt cu atît mai importante pentru educarea gustului public și a afirmării adevăratelor valori, cu cît au apărut într-o perioadă cînd curentele estetizante importante, se succedau și se demodau cu mare repeziciune. Ștefan Dimitrescu a luat atitudine împotriva celor care abdicau de la calitățile artei noastre, pentru împrumuturi sau imitații, pe care le denumește „diletantism modernist", considerînd lipsite de demnitate concesiile făcute gustului îndoielnic, prin acele producții fără calități artistice pe care le etichetează drept „copilării de vitrină negustorească" sau „firmă de bragagerie de bilci"[1].

---

[1] Ștefan Dimitrescu : Cronica plastică. *Salonul Oficial 1927*. „Sinteza" nr. 3/1927.

Prin acordarea unui loc de cinste în creaţia sa compoziţiei tematice el a dat un exemplu preţios celor ce se lăsau atraşi exclusiv de peisaje şi naturi moarte. În cronica asupra Salonului Oficial din 1927 elogiază faptul că „omul e reprezentat în majoritatea lucrărilor, faţă de alte expoziţii, în care unii

artişti prezintă ... veşnic natură moartă cu vas, mere, carte ... natură moartă prea umplută cu vopsele şi totuşi ... goală"[2]. Stridenţele şi asperităţile îl supără, apreciind cromatismul discret şi desenul simplificat. „Mă emoţionează culoarea şi sînt pasionat de formă ; cînd o văd pe una mi se pare că-mi scapă cealaltă, caut încontinuu să le prind şi să le mărit"[3], este confesiunea artistului aspirînd spre armonie. În articolele sale critice a subliniat în nenumărate rînduri influenţa pozitivă a creaţiei populare asupra artei culte arătînd că „de la arta neagră ca şi de la toate artele populare, modernul nu poate căpăta decît o mare lecţie de sinceritate"[4]. Ştefan Dimitrescu a înţeles sensul operei şi valoarea clasicilor picturii româneşti. Pe Ştefan Luchian îl defineşte ca cel mai mare colorist al nostru „un iluminat, o inteligenţă vie, tovarăşa unei sensibilităţi divine", iar creaţia lui Nicolae Grigorescu pe care o apropie de lirismul poeziei lui Alecsandri o numeşte „un poem ademenitor al naturii, un miraj neîntrecut în cîmpul picturii româneşti"[5].

---

[2] *Ibidem.*

[3] Ion Massoff : *Convorbire cu pictorul Ştefan Dimitrescu* (interviu) „Rampa", 16 ianuarie 1925.

[4] *Ibidem.*

[5] Ştefan Dimitrescu : *Luchian.* „Universul literar", nr. 27/1926.

Aceste reflecţii asupra artei care concordă deplin cu opera sa sînt spicuiri din publicaţiile vremii la care artistul a colaborat sporadic. Astfel îl găsim în 1922 făcînd cronică săptămînală la „Flacăra", apoi în 1927 la revista „Sinteza", ea însăşi cu o viaţă efemeră. În Iaşi a publicat la „Lumea", iar cu un an înaintea morţii a făcut parte din redacţia revistei „Pagini Moldovene". Alături de acestea, de o mare importanţă pentru conturarea concepţiilor critice ale artistului, sînt interviurile luate de Petru Comarnescu, Ion Massoff, Francisc Şirato şi alţii, care au fost publicate în ziarele timpului. Multitudinea preocupărilor în anii puţini de care s-a bucurat, nu i-au permis o activitate amplă în domeniul criticii, altfel Ştefan Dimitrescu ar fi devenit şi în acest domeniu o adevărată autoritate.

Concepţiile critice ale lui Ştefan Dimitrescu îşi găsesc expresia în activitatea de organizator şi animator al unor asociaţii artistice ale timpului care, prin statutul sau programul lor, corespund noilor cerinţe ale epocii.

La întoarcerea de pe front, în 1918, — unde a fost mobilizat la Marele Cartier General —, mişcarea plastică din ţară era reprezentată de societatea „Tinerimea artistică", „Bastion al artei academice, romantico-idilice"[6]. Ea nu mai corespundea noilor idealuri ale unor creatori, de aceea, dorind să se elibereze de tutela Tinerimii artistice, ei creează o asociaţie, de avangardă pentru acea epocă, denumită „Arta Română". Ştefan Dimitrescu, impunîndu-se ca pictor matur, cu celebra compoziţie „Morţii de la Caşin", devine membru fondator al asociaţiei, semnînd la 9 martie 1918, în locuinţa sa din Iaşi „documentul de înfrăţire al grupului Arta Română, alături de C. Ressu, N. N. Tonitza I. Theodorescu Sion, Traian Cornescu, Francisc Şirato, Theodor Pallady, Iosif Iser, Cornel Medrea, Oscar Han"[7]. Programul societăţii nou înfiinţate era de a realiza o artă ancorată în realitate, străbătută de umanitate şi orientată spre un specific autohton. Prima acţiune a Artei Române a fost organizarea unei expoziţii în Iaşi la 18 aprilie 1918. După un timp societatea este transferată la Bucureşti, unde, prin expoziţiile din 1923—1924, îşi întăreşte şi mai mult prestigiul, impunîndu-se ţării întregi. Expoziţia din 1924 aduce un spor calitativ artistic, prin efortul unor pictori de a prezenta lucrări dintre cele mai valoroase. „Cina", expusă de Ştefan Dimitrescu este o demonstraţie a aplicării statutului asociaţiei în creaţia acestora, prin realizarea unor opere purtătoare de mesaj umanist şi de specific naţional. Arta Română, a constituit, aşa cum afirma O. W. Cisek în 1928 „societatea care de la 1917 încoace a devenit reprezentativă prin cele mai de seamă eforturi pe tărîmul creaţiei adevărate"[8]. Desfiinţată temporar, este reanimată în 1927, dar Ştefan Dimitrescu nu mai figurează printre membrii societăţii, întrucît, cu un an înainte, împreună cu N. Tonitza, Fr. Şirato, O. Han formează „Grupul celor patru" asociaţie care a jucat un rol însemnat în promovarea unei arte de prestigiu, timp de şapte ani; expoziţiile acestui grup au constituit un exemplu de atitudine cetăţenească, de probitate profesională şi de înţelegere a rolului artei în societate. Grupul nu şi-a alcătuit un anume program; pe cei patru i-a unit o con-

---

[6] Petre Oprea: *Societăţi artistice bucureştene (societatea Arta Română, 1918—1928).* Bucureşti 1969.

[7] Barbu Brezeianu: *Gruparea Arta română,* „S.C.I.A.", nr. 1/1964.

[8] Oscar Walter Cisek: *Arta română.* Eseuri şi cronici plastice, Bucureşti 1967.

cepţie comună despre artă precum şi o caldă prietenie. Numitorul comun al operei lor este conţinutul general uman şi viziunea lor plastică modernă. Expoziţiile acestui grup au fost adevărate sărbători plastice pentru public. Moartea neaşteptată a pictorului Ştefan Dimitrescu pune capăt Grupului celor patru, care rămîne în istoria picturii noastre ca o generoasă constelaţie.

Mergînd pe aceleaşi deziderate ale artei, Ştefan Dimitrescu înfiinţează în 1932 „Asociaţia Generală a Artiştilor Moldoveni" organizînd la Iaşi şi prima expoziţie, în atelierele Academiei de arte frumoase. Ca preşedinte al asociaţiei, Dimitrescu instituie un regulament în care se arată că „scopul acestei asociaţii este strîngerea rîndurilor artiştilor în vederea promovării mişcării artelor plastice şi a dezvoltării gustului pentru artă a publicului nostru"[9].

Prin aceste acţiuni artistul se dovedeşte unul din cei mai de seamă animatori ai vieţii artistice româneşti din prima jumătate a secolului nostru.

În aprecierea aportului pictorului Ştefan Dimitrescu la dezvoltarea artei şi culturii româneşti trebuie luat în consideraţie şi un alt aspect al activităţii sale, destul de sumar cunoscut, acela de profesor, rector şi director de muzeu. Experienţa cîştigă în tinereţe ca profesor la liceul din Alexandria, iar apoi în Bucureşti la liceul „Gheorghe Lazăr" şi „Spiru Haret", este fructificată în 1927, cînd, obţinînd prin concurs catedra de peisaj[10], îşi începe apostolatul la Şcoala de arte frumoase din Iaşi. Învăţămîntul de la Iaşi, supus canoanelor academiste, cîştigă prin profesorul Ştefan Dimitrescu pe unul din luptătorii de frunte pentru o artă realistă, viguroasă şi personală, pentru o artă legată de specificul poporului român. El aduce în învăţămînt calităţile esenţiale ale personalităţii sale: dragostea pentru muncă, pentru disciplină şi mai ales marea sa pasiune pentru oameni. „De pe urma activităţii sale pedagogice — spunea Francisc Şirato — au apărut pe arena plasticii româneşti o seamă de talente bine pregătite ... Omenia lui se manifesta sub toate formele, mai cu seamă era activă în domeniul plastic, de aceea profesoratul era un cîmp numai bine potrivit nevoii sale de împărtăşire"[11]. Între elevii săi se număra Nutzi Acontz, Aurel Băeşu, Otto Briese, Victor Mihailescu-Craiu, Mihai Cămăruţ, Călin Alupi, Nicolae Popa, Leandru Popovici ş.a., unii dintre aceştia fiind astăzi nume de prestigiu ale picturii noastre. Deviza sa permanentă faţă în faţă cu elevii, era: „Munca tenace plină de răspundere va trebui să fie rodul unei observaţii proprii urmărită cu tot sufletul şi cu toată atenţia"[12].

De numirea lui Ştefan Dimitrescu în 1929, ca director al Şcolii de belle — arte în locul Gheorghe Popovici[13], se leagă procesul de modernizare a

---

[9] Arh. St. Iaşi. Academia de Arte Frumoase. Fond 183, dosar 1932, fila 122: expoziţia deschisă în sălile şcolii de arte frumoase între 25 decembrie 1932—15 ian. 1933. Şt. Dimitrescu în programul expoziţiei se arată că „după această primă colaborare vom continua programul, nostru care prevede, ca pe lîngă Iaşi să organizăm expoziţii şi în celelalte principale centre din Moldova".

[10] *Ibidem.*

[11] Francisc Şirato: *Ştefan Dimitrescu.* „Universul literar", 5 mai 1940.

[12] *Cuvînt de deschidere a cursurilor anului şcolar 1929,* apărut în „Lumea" din 18 octombrie 1929.

[13] Arh. St. Iaşi. Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 13/1929 fila 1: prin decizia nr. 55507/1928, Ştefan Dimitrescu este numit director al şcolii de arte frumoase şi al pinacotecii din Iaşi, în locul lui Gheorghe Popovici, a cărui delegaţie încetează la 1 ian, 1929.

învățămîntului artistic ieșean, pe care l-a condus după principiul „lumină în ateliere, lumină pe pînzele studenților, cît mai multă lumină"[14].

Dacă la Școala de arte frumoase din București, sub conducerea lui Camil Ressu au servit învățămîntul artiști de prestigiu ca D. Paciurea, Fr. Șirato, Jean Al. Steriadi, N. Dărăscu, C. Medrea, O. Han, care au contribuit prin ideile lor avansate la crearea unui învățămînt modern, nu același lucru putem spune despre Iași, unde, în aceeași perioadă, activau profesorii V. Costin, A. D. Atanasiu, A. Naum, I. Mateescu, I. Cosmovici[15], nume destul de obscure în arta noastră, și mai avansatul Octav Băncilă cu care a avut mai mult animozități, datorate opțiunii studenților pentru lecțiile de pictură ale lui Ștefan Dimitrescu. În acest context meritul necontestat în crearea unui climat prielnic dezvoltării unui învățămînt conform cerințelor epocii, îi revine lui Ștefan Dimitrescu, care, prin acțiunile întreprinse, a creat un adevărat reviriment în școala ieșeană. El a acordat o mare atenție lărgirii orizontului cultural al studenților și, pentru a le cîștiga acestora cît mai multe drepturi, îi reunește în „Societatea elevilor Școlii de belle — arte"[16]. Dorind să organizeze excursii, conferințe și biblioteci, pe care le consideră strict necesare în formarea omului de cultură și neprimind fonduri din partea autorităților, apelează la instituțiile locale, solicitînd în acest scop, beneficiile unor reprezentații teatrale și cinematografice precum și locuri gratuite în favoarea studenților lipsiți de mijloace[17]. Ca viitorii artiști să cunoască marile valori ale trecutului, el cere Ministerului, prin nenumărate petiții, călătorii gratuite pentru studenți în scopul „vizitării muzeelor de artă, a monumentelor publice și a expozițiilor de artă din capitală, în interesul îmbogățirii cunoștințelor artistice"[18]. În același scop organizează la sediul școlii un ciclu de conferințe pe teme de istorie și estetică, susținute de conferențiari din Iași și București[19].

Artistul nu a uitat grelele condiții în care și-a terminat studiile, de aceea, este mereu preocupat de a obține ajutoare pentru studenții nevoiași, cerînd sprijinul și încurajarea talentelor artistice și literare, ceea ce va însemna „un adevărat stimulent pentru cei mai distinși studenți ai noștri, complet lipsiți de mijloace"[20]. În aceeași direcție, de încurajare și promovare a talentelor autentice a reușit să obțină de la Ministerul de Finanțe, acordarea bursei de perfecționare pe anul 1932, Academiei de Arte Frumoase din Iași, concursul fiind cîștigat de fostul student Nicolae Popa, pe atunci profesor suplinitor la liceul din Bacău[21].

---

[14] *Cuvînt de deschidere a cursurilor anului școlar 1929*. „Lumea" 18 octombrie 1929.

[15] Arh. St. Iași. Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 13/1929, fila 9; gradații ale profesorilor școlii de arte frumoase.

[16] Arh. St. Iași. Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 14/1929, fila 125.

[17] Cinematograful Elisabeta din Iași oferă școlii de bele-arte, beneficiile unor spectacole, „în favoarea studenților lipsiți de mijloace"; Arh. St. Iași. Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 10/1931, fila 327.

[18] Arh. St. Iași. Academia de Arte Frumoase, fond 183, fila 238.

[19] *Ibidem*, dosar 14/1929, fila 102.

[20] Șt. Dimitrescu solicită primarului Iașului o parte din fondul cultural al orașului, ca ajutor pentru studenții săraci: Arh. St. Iași, fond 183, ds. 10/1931 fila 319.

[21] Arh. St. Iași. Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 1932, fila 4. Din corespondența purtată între St. Dimitrescu și Nicolae Popa care studia la Paris (corespondență aflată în arhiva Margaretei Weinbeg Dimitrescu, fiica artistului) reiese sprijinul material și moral oferit de profesor fostului său student.

Unei şcoli moderne de artă, aşa cum o vedea artistul Ştefan Dimitrescu, îi erau necesare noi catedre de „gravură, desen şi colorit", pe care le solicită în dese rînduri, dar eforturile sale se lovesc mereu de conformismul forurilor tutelare.

Din arhiva Şcolii de belle-arte reiese meritul deosebit pe care directorul ei l-a avut în trecerea şcolii de arte din Iaşi la rangul de academie. În anul 1930 Ministerul Instrucţiunii Publice a instituit o comisie pentru întocmirea unui proiect de lege în scopul reorganizării şi funcţionării şcolilor de arte frumoase din ţară, comisie din care făceau parte Ştefan Dimitrescu şi Camil Ressu directorii şcolilor din Iaşi şi Bucureşti, Francisc Şirato, Oscar Han, Tudor Vianu, Busuioceanu şi Dem. Z. Piclişeanu — directorul artelor de atunci[22]. În urma aplicării acestui proiect de lege, Şcoala de arte din Iaşi nu este trecută în rîndul institutelor superioare. Ştefan Dimitrescu, cu conştiinţa sa de luptător care nu cunoaşte capitularea, întocmeşte un memoriu semnat şi de ceilalţi profesori, către Nicolae Iorga ministrul instrucţiunii — în care susţine asimilarea şcolii de belle-arte din Iaşi la învăţămîntul superior, pe baza unor argumente logice şi perfect întemeiate: la Iaşi este cea mai veche şcoală de artă din ţară iar profesorii ei sînt numiţi prin concurs, licenţa acestora fiind echivalentă cu cea universitară. Datorită intervenţiilor sale prompte şi pline de discernămînt şcoala de artă din Iaşi intră în drepturile ei legale, Monitorul oficial din 17 iulie 1931 anunţînd transformarea ei în academie. Contribuţia şi meritul lui Nicolae Iorga în acest act sînt arătate în scrisoarea de mulţumire trimisă marelui cărturar de către Ştefan Dimitrescu şi ceilalţi profesori ieşeni, în care prezintă „omagiile şi recunoştinţa lor marelui român şi ilustrului profesor Nicolae Iorga, care înţelegînd înaintea tuturor rolul important al artelor în civilizaţie, a ridicat şcoala noastră la rangul de instituţie superioară, de cultură artistică, aşa cum îi este menirea"[23]. Ca rector, şi-a impus ideile lui înaintate despre ceea ce înseamnă un învăţămînt modern, ce rol trebuie să aibă o şcoală superioară de artă în formarea viitorilor creatori. Memoriul adresat Ministerului pentru scoaterea la concurs a catedrei de artă decorativă,[24] este un autentic manifest în favoarea unei arte realiste, fără împrumuturi, cu un profund caracter autohton „... în domeniul artelor decorative sîntem tributari străinilor din cauza pregătirii meşteşugăreşti insuficiente şi a ignorării criminale a surselor noastre de inspiraţie naţională ... mai în vechime la umbra mănăstirilor şi a marilor noştri ctitori a înflorit arta făcută de mîini anonime, de zugravi bisericeşti şi meşteri cu cunoştinţe temeinice în aurărit, vestmîntărit, în sculptura în lemn şi piatră precum şi în tipăriturile şi ilustraţiile de cărţi cu atît mai mult acum, cînd invazia străinilor cu marfă de tarabă ne cotropesc şi denaturează însuşirile minunate ale poporului nostru ... şcoala din Iaşi merită şi trebuie să aibă, dacă nu o secţie completă, practică de arte decorative cum ar necesita pe viitor, cel puţin un bun profesor de învăţămînt practic pentru decorativă, pentru gravură

[22] Comisie întocmită prin decizia nr. 272/1930 (Arh. St. Iaşi. Academia de Arte Frumoase fond 183, dosar 27/1930, fila 18).

[23] Arh. St. Iaşi. Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 10/1931, fila 251.

[24] Catedra de artă decorativă neavînd profesor titular, a fost suplinită de pictorul Octav Băncilă.

și ilustrații“[25]. Concursul se desfășoară în spiritul exigenței proprii președintelui Ștefan Dimitrescu, astfel că, comisia de examinare avînd ca membru pe Cecilia Cuțescu Storck și Camil Ressu, numesc doar ca suplinitor al catedrei pe pictorul Troteanu[26], urmînd ca, prin Monitorul Oficial, să se anunțe un nou concurs pentru ocuparea definitivă a catedrei de artă decorativă.

Meritele lui Ștefan Dimitrescu în modernizarea școlii sînt atît mai mari, cu cît răspunde de destinele ei într-o perioadă grea financiară, de reducere a bugetului afectat școlilor, de reducere a catedrelor, a numărului profesorilor. Atunci cînd s-a impus aplicarea acestor măsuri la Iași, rectorul, cu energie, curaj și spirit de răspundere a arătat Ministerului că nu poate face nici un fel de reduceri întrucît școala ieșeană deja se află în inferioritate în ce privește numărul catedrelor și a mijloacelor materiale : „toate instituțiile de cultură superioară din țara noastră au fost înzestrate cu tot ce trebuie pentru a-și îndeplini menirea lor, academia noastră a rămas așa cum era mai înainte, cu un buget cu totul necorespunzător. Fără catedre absolut trebuitoare cum ar fi cea de gravură, desen și cea de pedagogie, totuși, Academia de Arte Frumoase de la Iași a întreținut o activitate artistică și didactică neîntreruptă și a făcut toate sacrificiile pentru a-și îndeplini datoria“[27]. În aceste condițiuni precare Ștefan Dimitrescu reușește totuși să obțină înființarea unei catedre de pedagogie, insistînd pe lîngă profesorul Mihai Ralea „a preda în mod gratuit pînă la înscrierea cursului în bugetul Ministerului“[28].

În dorința de a ridica învățămîntul pe o treaptă superioară care să creeze condițiile afirmării adevăratelor talente, „rectorul magnific“ și-ar fi continuat acțiunea de înnoire a școlii de arte de la Iași, dacă nu l-ar fi surprins moartea numai la șase ani de activitate didactică și doi ani de conducător al academiei.

În ultimii ani de viață, a îndrumat și Pinacoteca ieșeană, pe drumul avansat al muzeelor europene, ca director al ei.

Nouă, astăzi, ne este hărăzit să ne prețuim înaintașul pentru străduința neobosită de a reorganiza și îmbogăți pinacoteca cu opere de artă dintre cele mai valoroase. Animat de aceleași sentimente patriotice ca și precursorii săi — Panaiteanu, Stahi, Bardasare, Popovici — Ștefan Dimitrescu este director onorific al muzeului, ducînd o adevărată luptă — cunoscută din nenumărate memorii pentru obținerea unui buget de întreținere a acestei colecții cu care „s-ar mîndri țările cele mai civilizate“. Memoriile sale vorbesc de situația vitregă a Pinacotecii de la Iași, care „. . . se află într-o situație jalnică, fără fonduri, clădirea necesitînd reparații radicale“. Ca adevărat înaintaș al epocii noastre, se arată mereu preocupat de conservarea valoroasei colecții arătînd necesitatea unor „instalații moderne de calorifer pen-

---

[25] Arh. St. Iași. Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 10/1931, fila 207 ; memoriu adresat Ministerului la 23 iunie 1931.

[26] Dintr-o listă cu mulți candidați pentru catedra de artă decorativă de la Iași, sînt selectați pentru curs pictorii P. Iorgulescu Yor, Otto Briese, A. Troteanu, P. A. Constantinescu.

[27] Arhivele Statului Iași, Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 1933, fila 273.

[28] Arhivele Statului Iași. Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 1932, fila 69.

tru păstrarea în timpul iernii a temperaturii normale"[29]. Insistențele sale nu sînt inutile, astfel că, în februarie 1933, se încheie reparațiile generale de la Pinacoteca Națională din Iași[30].

Spirit modern cunoscînd valoarea autentică a operelor de artă pe care le deține Iașul, se preocupă de popularizarea lor chiar și peste hotare. În 1931 trimite Institutului Internațional de cooperație intelectuală din Paris, catalogul Pinacotecii din 1925, alături de o serie de date referitoare la înființarea Pinacotecii Naționale din Iași[31]. De asemenea, pentru a face cunoscută școala de artă ieșeană și pictorii locali, ia legătura cu consulul S.U.A. din București ca, prin World Fellowship Congres, aceștia să poarte corespondență și schimb de lucrări cu pictorii străini[32].

Lui Ștefan Dimitrescu i se datorește îmbogățirea muzeului ieșean cu lucrări reprezentative ale unor pictori moderni, într-o perioadă cînd, după însăși afirmația sa, „artiști români sînt slab reprezentați în colecțiile Ministerului, fără vreun criteriu anumit"[33]. Din depozitele Ateneului și ale Muzeului Kalinderu, obține transferarea la Iași a opt lucrări de Nicolae Grigorescu și a 52 lucrări semnate de artiști ca Gh. Petrașcu, N. Tonitza, C. Ressu, Jean Steriadi, Elena Popcea, I. Theodorescu-Sion, Fr. Șirato, D. Ghiață, N. Dărăscu, Lucian Grigorescu ș.a.[34].

În dorința de a fi reprezentate cît mai bine marile noastre personalități, în Pinacoteca ieșeană, achiziționează 14 lucrări în desen și ulei de Gheorghe Asachi, din perioada studiilor sale la Roma, lucrări deosebit de importante pentru cunoașterea activității de pictor a acestui mare cărturar pe care-l definește ca „primul român inițiat în cultura artelor plastice în străinătate și ... primul îndrumător al culturii artistice și întemeietor al Pinacotecii din Iași"[35]. Multe din operele aduse în muzeul ieșean prin intervenția neobosită a lui Ștefan Dimitrescu sînt și acum exponate de bază în colecția noastră.

Ne apare astăzi deosebit de importantă lupta pe care a dus-o artistul Ștefan Dimitrescu pentru reorganizarea învățămîntului pe trepte moderne, pentru crearea unor condiții mai bune, de studiu, de viață și de manifestare viitorilor artiști, pentru formarea unei pinacoteci la nivelul celor din Europa. Cînd n-a găsit înțelegere n-a capitulat, acest creator de elită dovedind o autentică conștiință de luptător.

---

[29] Ștefan Dimitrescu împreună cu Jean Steriadi alcătuiesc inventarul pinacotecii ieșene cu evaluarea operelor de artă. Trimis Ministerului Artelor, acest inventar este însoțit de un memoriu în care solicită fonduri pentru reparații.

[30] În acești ani sediul pinacotecii era în vechea clădire a Academiei Mihăilene, astăzi demolată.

[31] Arh. St. Iași. Academia de Arte Frumoase, fond 183, dosar 10/1931, fila 312, 313; primul catalog tipărit al pinacotecii ieșene este redactat în 1925 de Octav Minar.

[32] Arh. St. Iași. Academia de Arte Frumoase. Fond. 183, dosar 10/1931, fila 313.

[33] Ștefan Dimitrescu „Boabe de grîu", nr. 3—4/1932. *Pinacoteca națională din Iași* (titulatură căpătată din anul 1865).

[34] Decizie de transfer nr. 238/1929 a Ministerului Cultelor și Artelor.

[35] Arh. St. Iași. Academia de Arte Frumoase. Fond 183, dosar 14/1929, fila 237.

DE L'HISTOIRE DE LA PINACOTHÈQUE DE IASSY : LA CONTRIBUTION DE ŞTEFAN DIMITRESCO AU DEVÉLOPPEMENT DE LA VIE ARTISTIQUE ENTRE LES DEUX GUERRE MONDIALES

Résumé

Personalité marquante de l'époque d'entre les deux guerres mondiales, Ştefan Dimitresco a déployé au long de sa courte vie une prodigieuse activité de créateur, critique d'art, professeur, recteur et directeur de la Pinacothèque.

Il a organisé et animé les associations artistiques : „Astra Română“ (1918), „Le groupe des quatre“ (1926), „L'Association Générale des Artists moldaviens“ (1932), dont le statut et le programme étaient conforme aux éxigences de l'époque.

En 1927, il occupe par concurs le chaire de professeur à L'école de Belle-arts de Iassy. La nomination du professeur Stefan Dimitresco — un des militants pour un art réalist, vigoureux, spécifique national — a été un profit pour l'enseignement académiste jassyiot.

En 1929 a été nommé le directeur de l'école de Belle-arts, puis en 1931, recteur de l'Academie. Ce fut le commencement du processus de modernisation de l'enseignement d'art de Iassy. Il a accordé un intérêt particulier à la formation intéllectuele des étudiantes ; il a aussi stimulé les talents authentiques.

Dans les dernières années de sa vie, le directeur de la Pinacothèque s'est preoccupé de l'enrichissement du patrimoine avec des oeuvres de Nicolae Grigoresco, Gh. Petraşco, Nicolae Tonitza, Dimitrie Ghiaţă, Lucian Grigoresco. La problème de la conservation de cette valeures collection l'a aussi intérésé.

Ştefan Dimitresco a été un véritable animateur de la vie artistique de Iassy.

EVOLUŢIA EVENIMENTELOR POLITICE ŞI MILITARE INTERNAŢIONALE (1940–1944) ȘI ECOUL LOR ÎN OPINIA PUBLICĂ DIN ROMÂNIA

DUMITRU TUŢU

Schimbările intervenite în raportul de forţe pe plan internaţional, în raporturile economice, politice și militare între state au avut adînci influenţe asupra stărilor de fapt din România. Extinderea fronturilor şi a zonelor de operaţii în vara anului 1940, a creat în mod firesc o stare de surescitare în opinia publică românească. Viaţa economică primea în fiecare zi noi lovituri, relaţiile de schimb externe ale României se reduceau la cîteva state și anume la Germania, Italia, și ţările vecine ca Ungaria, Bulgaria, Grecia, Turcia etc. Forţele reacţionare interne, fasciste și prohitleriste care întreţineau o permanentă atmosferă de intimidări, derută și defetism au militat în mod activ pe linia susţinerii intereselor politice și economice ale Germaniei în România și instaurarea unui guvern prohitlerist, care să desprindă România din contextul ei economic, diplomatic și politic tradiţional și s-o integreze în sfera economică, politică şi militară a Germaniei hitleriste.

Forţele reacţionare fasciste au prezentat „perspectiva unui protectorat german, făţiș sau indirect ca o adevărată binefacere pentru viitorul României"[1].

Așa zisa coloană a cincea în România era alcătuită din fasciști, elemente reacţionare provenite din toate partidele politice burgheze, politicieni rataţi, ziariști veroși etc., toţi aceștia dornici de afirmare și îmbogăţire rapidă, s-au pus în slujba politicii Germaniei hitleriste.

Instaurarea dictaturii militare-gardiste în septembrie 1940 a fost atît urmarea evoluţiei situaţiei externe și anume, a creşterii puterii militare şi politice a Germaniei naziste care, în mod brutal a intervenit în treburile interne ale României, cît și a acţiunii forţelor fasciste, reacţionare interne, a căror activitate s-a înteţit odată cu victoriile puterilor Axei.

Intimidate de rapida prăbușire militară a celor două puteri occidentale — Anglia și Franţa — de zgomotul asurzitor al tancurilor germane, care călcau sub șenile independenţa multor state din Europa, cercurile politice burgheze românești, care legaseră destinele politicii externe a României de Anglia şi Franţa, au cedat în faţa presiunilor guvernului hitlerist și grupărilor fasciste interne. Instaurarea regimului de dictatură militară-fascistă în conjunctura situaţiei internaţionale din vara anului 1940, a satisfăcut vîrfurile cele mai

[1] Arhivele Statului, București, fond documentar dosar 229, vol. 31, „Buletinul informativ al Comandamentului Corpului de jandarmi din 13 iunie 1940".

reacţionare ale burgheziei române, care considerau soluţionată criza politică în care intrase regimul burghez, sperînd în acelaşi timp într-o colaborare economică eficientă cu cel de-al treilea Reich. Prin ocuparea Europei centrale şi vestice, Germania hitleristă ajunsese să controleze, fie direct, fie indirect piaţa Europei centrale, vestice şi de sud-est, sufocind în acest fel comerţul românesc.

Partidul Comunist Român, forţa politică cea mai înaintată a societăţii româneşti, a luptat, cu ani în urmă, împotriva fascismului intern şi extern a militat permanent, înfruntînd rigorile regimului de teroare, pentru coalizarea, tuturor forţelor patriotice, antihitleriste într-un front larg de luptă antifascistă. Cu toate acestea, forţele democratice n-au putut zădărnici instaurarea dictaturii militare-legionare în România. Se ridică totuşi în mod firesc o întrebare şi anume : Oare situaţia internă din ţară a determinat instaurarea dictaturii militaro-gardiste în septembrie 1940, sau alţi factori ? Fără a aprofunda această problemă, care face obiectul altor studii, ne rezumăm numai la afirmaţia, că în evenimentele din România anului 1940, factorul extern a jucat un rol primordial. Forţelor interne, fasciste, reacţionare s-au activizat şi au acţionat sub impulsul şi scutul Germaniei hitleriste.

Intrarea trupelor naziste în România în octombrie 1940, a însemnat încălcarea suveranităţii naţionale a statului român, instaurarea dominaţiei politice şi militare a Germaniei hitleriste asupra României. Scopul acestor trupe care să asigure petrolul românesc pentru alimentarea maşinii de război hitleriste şi menţinerea la cîrma ţării a unui guvern prohitlerist[2]. Atît cadrele de comandă ale armatei române, cît şi masa militarilor au privit cu ostilitate prezenţa unităţilor germane în România, considerîndu-le trupe de ocupaţie. Nici nu intrase în ţară întreaga divizie germană, că marele stat major român a fost nevoit să dea un ordin circular în care se arăta printre altele că se încearcă să se creeze „o atmosferă defavorabilă în legătură cu prezenţa misiunii militare germane în ţară la noi. Astfel se urmăreşte a provoca conflicte, se încearcă a se denigra armata germană, se încearcă prin toate mijloacele să se creeze şi să se dezvolte în sînul populaţiei civile şi în rîndurile armatei noastre, sentimente ostile, de ură chiar contra elementelor germane“[3]. În continuare organul suprem al armatei române invita ofiţerii, subofiţerii şi trupa „să înconjoare cu toată atenţia pe camarazii lor germani să caute ca în orice ocazie să-i ferească de conflicte“[4]. În ciuda acestor „sfaturi“ în rîndurile armatei române s-a dezvoltat continuu ostilitatea faţă de ocupanţii hitlerişti. În şedinţa Consiliului de Miniştrii din 24 octombrie 1940, Ion Antonescu reproşa enervat că „ofiţerii germani salută şi ai noştri nu răspund“[5]. În această perioadă activau în armată numeroşi comunişti care au influenţat şi stimulat

[2] D.G.F.P. seria D, vol. XI, doc. nr. 84, Raportul OKW WF st/JW 33.298 ; 40gK Chefsache, din 20 septembrie 1940, privind hotărîrea lui Hitler în problema misiunii militare germane în România.

[3] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 61, dos. 6112, fila 44, ord. circular al M.St.M. din 24 octombrie 1940.

[4] *Ibidem.*

[5] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dos. 8 210, fila 49. Şedinţa Consiliului de Miniştri din 24 octombrie 1940.

starea de spirit a militarilor. Din datele informative pe care le deținem, în octombrie 1940, erau concentrați comuniști sau uteciști în 18 unități militare[6].

Intr-un manifesct adresat, în luna octombrie 1940, muncitorilor, țăranilor, femeilor, tineretului, soldaților, Partidului Comunist Român a demascat rolul de ocupant al armatei hitleriste în România și a chemat la lupta „pentru izgonirea guvernului de slugi ale Axei și a hoardelor hitleriste cotropitoare"[7].

În plină teroare legionară, a avut loc la începutul lunii noiembrie 1940 o demonstrație care a cuprins muncitori, țărani și alți oameni ai muncii, mobilizați de organizația București a P.C.R. care au manifestat în piața Obor, împotriva scumpetei, a alimentării mașinii de război naziste, pentru alungarea trupelor hitleriste din România, avînd ca lozincă de luptă: „Jos fascismul !", „Jos teroarea !", „Afară cu armata de ocupație !".

Prezența trupelor hitleriste, secătuirea economică a României, teroarea sîngeroasă a regimului legionar, au intîmpinat rezistența tot mai hotărîtă a oamenilor muncii din țara noastră. „Cu cît crește numărul soldaților germani în România, cu atît crește și ura populației contra Germaniei"[8] consemna un buletin informativ din 12 noiembrie 1940 al Marelui stat major român. O dare de seamă a serviciului de spionaj german din România din martie 1941 arată că „clica ofițerească se consideră superioară și se arată dușmănoasă germanilor. Populația orășenească, este de asemenea, dușmănoasă"[9].

La 28 octombrie 1940 Italia fascistă a atacat Grecia, fostă aliată a României în cadrul Înțelegerii Balcanice[10], care s-a autodizolvat înainte de a intra în acțiune.

În primăvara anului 1941, Hitler a urmărit să lichideze orice obstacol ce îi stătea în cale în cotropirea Peninsulei Balcanice. După multe ezitări guvernul iugoslav a aderat la 25 martie 1941 la pactul tripartit, fapt ce a dezlănțuit în Iugoslavia o puternică demonstrație populară. La 27 martie 1941 guvernul care semnase pactul a fost înlăturat și înlocuit cu un altul în frunte cu generalul Dușan Simovici.

Poporul român a privit cu simpatie acțiunile maselor populare din țara vecină. La sfîrșitul lunii martie (23—31) membrii ambasadei iugoslave din România au primit scrisori de felicitare și încurajare, iar soțiile lor au primit buchete de flori ca semn al solidarității cu lupta poporului iugoslav. Numeroși oameni de știință, oameni politici au mers la legația iugoslavă și au semnat în cartea de oaspeți, exprimîndu-și în acest fel simpatia față de cauza poporului iugoslav. Au avut loc manifestații în sprijinul luptei antihitleriste a Iugoslaviei. Guvernul antonescian a fost nevoit să închidă

---

[6] Idem, fond 1, dos. 241, fila 458.

[7] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 242, fila 228, Manifest C.C. al P.C.R. din octombrie 1940.

[8] Arhiva M.F.A. — M.St.M. dosat 17/19, 1941/1942.

[9] P. A. Ausw Amt Bonn Inland II g Akten betrefend Berichte und Meldungen zür Lage Rumänien (Dare de seamă asupra stării de spirit din România din 21 martie 1941).

[10] La 28 septembrie 1940 ministerul de externe legionar Sturdza declara: „Sîntem cu Axa, sîntem cu Axa pînă la capăt. Este evident că orice alte legăminte politice, îndepărtate sau regionale, au căzut de la sine".

facultatea de drept a universității din București și Academia Comercială din cauza manifestațiilor antihitleriste și proiugoslave ale studenților.

La 6 aprilie 1941 s-a declanșat agresiunea puterilor Axei împotriva Iugoslaviei și Greciei. Sub presiunea copleșitoare a numeroaselor unități germane și italiene, bine înarmate și instruite, eroica rezistență a armatelor grecești și iugoslave a fost înfrîntă.

România n-a intervenit în conflictul din Balcani. Dictatura militară fascistă a permis însă ca de pe teritoriul țării noastre să decoleze avioane germane care au bombardat localitățile iugoslave, iar corpul 41 hitlerist a atacat Iugoslavia din partea sud-vestică a Banatului românesc.

Politica de neintervenție a României în timpul crizei iugoslave și a agresiunii hitleriste nu poate fi contestată. Dar nici nu se poate trece cu vederea faptul că guvernul antonescian a permis ca de pe teritoriul României poporul iugoslav să fie atacat de trupele hitleriste și avioane germane. Totodată sentimentele de prietenie și simpatie pe care poporul român le purta față de poporul iugoslav, victimă a unei agresiuni nu numai germane, dar și maghiare-bulgare s-au manifestat din plin în timpul acestei tragedii. Cîteva exemple sînt elocvente. Un bombardier iugoslav s-a prăbușit lîngă Cîmpulung-Muscel. Toți membrii echipajului au fost găsiți morți. Nouă cadavre carbonizate au fost înmormîntate cu onoruri militare de către sătenii din comuna Cîndești. „În biserica satului plină pînă la refuz — povestește reprezentantul Iugoslaviei prezent la ceremonie — după oficierea serviciului funerar, preotul local, un român a ținut următoarea predică, la care am asistat și eu : „Jur că noi, adică fiecare om din acest sat și eu, preotul lor, vom veghea cu devotament asupra rămășițelor acestor iluștri luptători. Ei au căzut pentru apărarea patriei lor. Ei au murit din cauza acestui dușman nefast al omenirii care se numește Adolf Hitler... Vom pune flori pe aceste morminte pînă la victoria acelora de partea cărora stă dreptatea. Apoi dacă astfel le va fi dorința, rămășițele acestor oameni care le-au fost scumpi, vor fi transportați în propria lor țară eliberată și iubită"[11]. Un alt bombardier iugoslav s-a prăbușit lîngă Constanța, la Marea Neagră. Pilotul a murit, iar toți membrii echipajului au fost grav răniți. Deși Constanța era plină de trupe germane, pilotul mort a fost înmormîntat cu onorurile militare cuvenite. La procesiunea militară au participat toți ofițerii regimentului de cavalerie din Constanța precum și ofițerii din alte unități staționați în această garnizoană. „Colonelul Dumitru Adrian comandantul regimentului de cavalerie a fost tras la răspundere pentru această demonstrație și scos la pensie"[12].

O parte din prizonierii iugoslavi, au fost aduși de către hitleriști în România. Populația i-a primit cu simpatie și cu riscul vieții le-a acordat ajutoare materiale. Militarii hitleriști, care au escortat convoaiele de prizonieri au încercat în mod brutal și violent, să oprească oamenii muncii din România să acorde sprijin unor oameni care au luptat să-și apere independența națională. Cu această ocazie hitleriștii nu s-au dat înlături de la crime. Au împușcat muncitorii români care au îndrăznit să se apropie de prizoneri pentru a le

[11] K. St. Pavlowitsch *Jugoslavia and Romania in 1941* în „Journal of Central European Affairs" nr. 4, pag. 465.

[12] *Ibidem*, p. 466.

atinde un pahar cu apă sau un pacheţel cu mîncare. Diplomatul iugoslav povesteşte în lucrarea amintită un moment deosebit de semnificativ care atestă solidaritatea maselor de oameni ai muncii din România cu lupta poporului iugoslav, poziţia lor antifascistă şi antirăzboinică. „Odată un grup de prizonieri trecea prin oraşul Giurgiu de pe malul Dunării, un soldat român văzindu-i în ce stare erau, s-a năpustit într-o brutărie, a scos din buzunar toţi banii pe care îi avea şi i-a spus brutarului „Ia repede banii aceştia şi dă-mi pîine pe ei". „Ce vreţi să faceţi cu atîta pîine" ? a întrebat brutarul. Brutarul privind pe fereastră a văzut o coloană lungă de ofiţeri şi soldaţi iugoslavi mişcîndu-se încet pe drum. Fără nici o şovăire a alergat în stradă şi a inceput să le împartă tot stocul lui de pîine, proaspăt scoasă. În curînd i s-au alăturat şi alţi cetăţeni şi formînd un lanţ, au trecut repede pîinile din mînă în mînă pînă la cei din coloană. Coloana de prizoneri a ajuns la o oprire intr-o piaţă, acolo s-a produs un întreg haos. Un subofiţer german s-a postat în faţa soldatului român care a dezlănţuit toată întîmplarea şi l-a lovit cu cravaşa. În apărarea soldatului a venit imediat un ofiţer român care l-a pleznit pe obraz pe plutonierul neamţ, fapt în urma căruia a inceput o luptă între germani şi români"[13].

Această atitudine manifestată în diverse ocazii atestă, fără tăgadă poziţia antifascistă a poporului român, a cărui rezistenţă s-a dezvoltat continuu în anii războiului antisovietic.

În bătălia din faţa Moscovei, din toamna anului 1941, mitul invincibilităţii armatei germane se înmormînta, încrederea în forţa militară a Germaniei hitleriste era zdruncinată. Mişcarea de rezistenţă în România cîştiga noi aderenţi. Se făceau presiuni pentru retragerea şi celor două corpuri de armată rămase pe front: (Corpul de Cavalerie şi corpul de vînători de munte). Dar, la 29 decembrie 1941, printr-o nouă scrisoare, Hitler îi solicita lui Antonescu noi divizii româneşti pentru frontul antisovietic.

Refuzul generalului Iosif Iacobici şef al Marelui stat major de a executa ordinul lui Antonescu cu privire la trimiterea pe front a 15 divizii române, precum şi măsurile iniţiate ulterior de alte cadre superioare ale armatei, de a împiedica participarea armatei române la război demonstrau nepopularitatea războiului antisovietic, precum şi criza în care intra regimul antonescian. „România liberă" organ al comitetului regional al P.C.R. Banat, în numărul său din 16 februarie 1942 susţine că „După demiterea lui Brauchitsch din postul de comandant de căpetănie al armatei germane de uscat, după moartea misterioasă a lui Reichenau şi înlăturarea, prin mijloace veritabil hitleriste, a unei serii întregi de comandanţi militari de frunte, iată începutul procesului de descompunere şi în vîrfurile armatei române. Generalul Iacobici, precum şi generalii Tătăranu, Pălăngeanu şi Mazarini au înaintat demisia"[14]. Iar in numărul din 20 martie 1942, „România liberă" sesiza că „ofiţerii superiori români patrioţi încep să-şi dea seama de gestul criminal al lui Antonescu, care a vîndut floarea neamului românesc drept carne de tun, scopurilor banditeşti ale lui Hitler şi demisionează din ce în ce mai mulţi"[15].

---

[13] Idem, p. 46.

[14] „România liberă" din 16 februarie 1942.

[15] „România liberă" din 20 martie 1942.

Organul de partid a urmărit cu perseverență evoluția evenimentelor pe plan extern și intern, precum și deplasările ce aveau loc în raportul de forțe pe plan intern, informîndu-și cititorii în mod realist, îndemnîndu-i totodată la activitatea intensă în vederea creării unui front de luptă comun.

În ciuda terorii aspre, comuniștii editau și difuzau manifeste prin care chemau la luptă împotriva trimiterii de noi trupe pe front. În broșura editată în iunie 1942, intitulată „Un an de război și 22 de luni de guvernare trădătoare", Comitetul Central al P.C.R. îndemna la unirea tuturor forțelor naționale de luptă „pentru salvarea armatei, prin retragerea ei"[16] de pe front.

Nu s-a putut împiedica trimiterea în vara anului 1942 a încă 14 divizii pe frontul antisovietic[17]. Dar aceste divizii erau incomplete, organizate numai pe șase batalioane de infanterie. Aceasta ca urmare a acțiunii ofițerilor și generalilor patrioți din conducerea M.St.M. Se cunoaște că în anul 1942 au fost încorporate 2 contingente (1942—1943), fiecare regiment de infanterie a primit cîte 2000 de oameni pentru a-i instrui și pregăti pentru front, așa cum hotărîse Antonescu. Regimentele de infanterie erau organizate pe cîte trei batalioane. Dar în cadrul Marelui stat major s-a stabilit ca regimentele de infanterie echipate pentru front să plece numai cîte 2 batalioane, al căror efectiv să fie alcătuit din 75 recruți și 25% colingente mai vechi, oameni sub 30 de ani. În acest fel, jumătate din efectivele de recruți rămîneau în țară. Ca urmare a acestui fapt, în vara anului 1942, Marele stat major a propus trimiterea la vatră a contigentului 1943, motivînd că astfel erau redați agriculturii 90 000 de oameni[18]. Aceasta era și o măsură de camumflare a rezervelor de oameni reținute de privirile hitleriștilor care cereau neîncetat carne de tun pentru front.

Cu ocazia luptelor din cotul Donului și Stepa Kalmucă, sute și mii de soldați și ofițeri au declarat răspicat că ar „lupta mai dîrz împotriva germanilor decît împotriva rușilor"[19].

Comandantul hitlerist a trecut la represalii împotriva militarilor români pentru a-i forța să continue un război în care nu erau interesați. La 23 noiembrie 1942, în plină ofensivă sovietică, misiunea militară germană în România îi comunica șefului Marelui stat major, că generalul locotenent baron Weichs, comandantul grupului de armate „B" a dat un ordin care avea următorul conținut: „Contrar ordinelor date de mine, sînt în curs mișcări ce seamănă a fugă, ale unor soldați români din regiunea Bokonskaya în direcția sud-vest. În consecință ordon: orice mișcare de fugă se va împedica fără cruțare, la caz de nevoie făcîndu-se uz de arme. Soldații români, ce vor fi găsiți fără arme, echipament și ordin de serviciu, retrăgîndu-se spre vest, vor fi arestați și întemnițați"[20].

Comandamentele germane au tratat militarii români cu neîncredere și în mod brutal. Numeroși ostași și ofițeri au fost dezarmați și insultați de către hitleriști. În ziua de 23 noiembrie 1942, un grup aproximativ de 30 soldați români au fost adunați în gara Marosowskaja și dezarmați de hitleriști, iar în

[16] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 22/1942.

[17] A.I.S.I.S.P. fond XIII, dosar 1400, *Considerații asupra bătăliei din cotul Donului, noiembrie 1942*, general de armată Petre Dumitrescu (martie 1945).

[18] Arhiva M.F.A. — M. St. M., fond 948, dosar 581, f. 864, 865.

[19] *Ibidem*, dosar 335, filele 61, 428.

[20] Deutsche Zentral Archiv, fond Misiunea militară germană în România (D.H.M.) dos. 41, adresa nr. 1686/42 din 23 XI 1942 — a Misiunii militare germane în România.

spatele gării se găseau un alt grup de „soldați români dezarmați de germani și amenințați cu împușcarea“[21]. În ziua de 24 noiembrie 1942, un ofițer german a executat „mai mulți ostași români din Regimentul 83 infanterie“[22]. De asemenea, o serie de mari unități și „chiar corpuri de armată române au fost trecute sub comandamente de armată germane“[23].

Prin asemenea măsuri, naziștii încercau să forțeze armata română să continuie războiul în adîncimea teritoriului Uniunii Sovietice, care îi era străin intereselor sale naționale. Cu acest prilej, guvernul antonescian a pedepsit și schimbat din funcții generali și ofițeri superiori învinuiți că nu s-au supus ordinelor comandamentului german s-au au părăsit pozițiile de luptă fără aprobare[24].

Comuniștii au demascat teroarea dezlănțuită de hitleriști împotriva armatei române de pe front. În articolul „Teroarea hitleristă împotriva tuturor patrioților, fără deosebire de partid" din 20 decembrie 1942, publicat în Buletinul Uniunii Patrioților erau îndemnați ostași și ofițeri „să nu accepte să fie duși la moarte pentru o cauză pierdută și antiromânească“[25].

În prima jumătate a anului 1943 s-au depus eforturi susținute pentru a salva trupele de pe front. Generalul Dumitrescu Petre, unul dintre generalii de încredere ai lui Antonescu, arată în memoriul său întocmit în 1945 că de la începutul anului 1943, Armatei a 3-a, pe care o comanda, îi mai rămăseseră 164.258, din care au fost aduși în țară, evacuați ca răniți sau bolnavi circa 100 000 de oameni, aproape 2/3 din efectiv[26]. Iar generalul Ilie Șteflea, fostul șef al Marelui stat major român în memoriul său din 15 martie 1945, susține că fost evacuați de pe front în prima jumătate a anului 1943 circa 135.000 de ostași[26].

Succesele obținute de armatele engleze în nordul Africii, victoria de la El Alamein (octombrie — noiembrie 1942) și debarcarea trupelor anglo-americane în nord-vestul Africii în prima jumătate a lunii noiembrie 1942 au influențat starea de spirit din România. „În România, operațiile victorioase ale anglo-americanilor în Africa au avut efectul unei lovituri de măciucă pe capul trădătorilor criminali fasciști" se arăta într-un articol din Buletinul Uniunii Patrioților din 22 noiembrie 1942. Ofensiva sovietică de la Stalingrad, începută la 19 noiembrie 1942 și finalizată cu o răsunătoare victorie în februarie 1943, a adîncit criza care măcina regimul fascist, a stimulat lupta forțelor patriotice de eliberare.

Cu toate că regimul de teroare în țară s-a înăsprit, mii de patrioți erau aruncați în lagăre și închisori, rezistența antifascistă cuprindea în sfera sa noi și noi luptători. „În ultimul timp—se arată în „România liberă“ nr. 1— organ al C.C. al P.C.R. —se poate constata un fapt îmbucurător ca și în

---

[21] Arhiva M.F.A. — M.St.M., dosar 202/1942. Raportul Armatei a 3-a române nr. 28137 din 27 noiembrie 1942.

[22] Idem, dosar 486, dosar special, fila 11.

[23] Idem, dosar 1456, fila 214.

[24] Idem. Vezi Raportul Armatei a 3-a române nr. 507 din 1 mai 1943 referitor la Colonelul Grama Nicolae, Memoriul Generalului C. Trestoreanu înlocuit de la comanda Diviziei a 7-a; interogatoriul luat maiorului D. Pietraru și alții.

[25] „Buletin al Uniunii Patrioților N." 17 din 20 decembrie 1942.

[26] A.I.S.I.S.P., fond XII, dosar 1400, lucrarea citată.

[27] Arhiva M.F.A. — M.St.M., dosar nr. 309, fila 216.

domeniul spiritual, în țara noastră începe tot mai mult o resurecție antihitleristă... victoriile aliaților în Africa de nord și ale armatelor pe frontul de Est asupra hoardelor hitleriste nu mai lasă nici o îndoială în ce privește de partea cui va fi victoria finală"[28].

Și organele de represiune ale dictaturii antonesciene au sesizat influența mersului războiului asupra stării de spirit din România — „Muncitorimea din Capitală se arată preocupată de evenimentele externe și sociale — sesiza direcția generală a poliției. Mersul războiului este urmărit cu atenție și întorsătura ce a luat a pus în discuție probleme sociale. Se vorbește de noua ordine ce va veni și in această privință aproape toți muncitorii sînt de acord că vor dispare dictaturile și va veni regimul de adevărată democrație"[29].

Cotitura în ceea ce privește mersul războiului a fost sesizată și de unele cadre militare apropiate lui Antonescu. De pildă, generalul Dumitrescu Petre susține în memoriul său că pînă la începutul iernii 1942, Germania părea neînvinsă dar: „Bătălia Volgii reprezenta pe frontul de est punctul aparent de inflexiune al cursului războiului, după cum bătălia din Egipt reprezenta al doilea punct de inflexiune, ambele au dus la pecetluirea soartei războiului declanșat de Germania"[30].

Starea de spirit care se dezvolta în România în urma evenimentelor din toamna anului 1942 și iarna anului 1943, îngrijora atît guvernul antonescian, cît și guvernul hitlerist care au inițiat măsurile represive. Astfel, poliția de stat secretă germană a arestat pe Consulul general al României la Sofia, și l-a deținut 48 de ore pe motiv că avea simpatie față de puterile coaliției antihitleriste[31]. În această atmosferă încărcată a avut loc vizita neoficială a lui Himmler în România in scopul organizării serviciului de spionaj german, care se camufla sub diferite forme ca: specialiști, ingineri, chimiști, mecanici, pompieri etc[32]. Unitățile germane au fost dislocate în toate centrele vitale, strategice și economice ale României și dispuneau de armament de război în cantități mari. Iar șeful de pînă în 1943 al gestapoului german în România, colonelul S. S. Hoffmayer, a fost înlocuit cu locotenent colonel Alfred von Gregory[33].

Organele de informare ale guvernului antonescian sesizau în acest timp că „forurile oficiale germane suspectează sinceritatea relațiilor româno-germane. Nu se exclude ipoteza unei defecțiuni românești în alianța cu Reichul. Activitatea informativă este însoțită de una preventivă; luarea unor măsuri pentru prevenirea unor acte dăunătoare intereselor germane. Organele germane au prevăzut eventualitatea de a interveni agresiv și represiv"[34].

Organele dictaturii antonesciene au intețit măsurile represive în scopul stăvilirii creșterii mișcării de rezistență, au arestat zeci și sute de patrioți îndeosebi comuniști, luptători neînfricați pentru destinele poporului român.

---

[28] „România liberă" nr. 1 din 28 ianuarie 1943.

[29] Arhiva I.S.I.S.P., fond VI, dosar 776, mapa II, Nota Direcției Generale a Poliției din 16 februarie 1943.

[30] Arhiva I.S.I.S.P., fond III, dosar 1400, fila 10—13. General Dumitrescu Petre, *op. cit.*

[31] Vezi „România liberă" din 28 ianuarie 1943.

[32] Arhivele statului, fond documentar, dosar 610, vol. 1. Darea de seamă a S.S.I. din 1943, fila 568.

[33] Idem, fila 568.

[34] Idem, fila 575.

Astfel, în prima jumătate a anului 1943 au fost arestaţi membri ai organizaţiei de partid din Sectorul II-Negru Bucureşti, membri ai organizaţiei de partid din Constanţa şi alţii.

În ciuda acestor măsuri represive iniţiate pe diverse căi de guvernul hitlerist şi cel antonescian, Partidul comunist cîştiga noi aderenţi, autoritatea şi prestigiul lui creşteau datorită fermităţii şi curajului cu care înfrunta teroarea şi plutoanele de execuţie. Chemările la luptă erau necontenite. La 4 martie 1943, în rîndurile muncitorilor de la fabrica de explozivi din Făgăraş s-au răspîndit manifeste elaborate de C.C. al P.C.R., de îndemn al muncitorimii să nu lucreze pentru maşina de război hitleristă[35]. Postul de radio-România liberă, în emisiunea sa din 5 mai 1943, se adresa bărbaţilor, femeilor şi tinerilor să împiedice „trimiterea de noi contingente în afară de graniţă“[36]. De asemenea, soldaţii şi ofiţerii erau îndrumaţi să se împotrivească ordinelor venite de la Berlin[37]. În cursul lunii iulie 1943, agenţii siguranţei antonesciene au găsit în împrejurimile halelor din Piaţa Naţiunii şi pe diferite străzi din Bucureşti, cartonaje, hîrtii, cutii de chibrituri, etc., pe care erau scrise lozinci cu caracter antifascist ca „Avem armată în ţară, vrem pe nemţi afară“[38].

În urma răsunătoarei victorii a armatei sovietice de la Stalingrad, şi a alungării armatelor puterilor Axei din continentul african, în iarna şi primăvara anului 1943, guvernul antonescian, a început să-şi dea seama că Germania hitleristă va pierde războiul şi ca atare va suporta consecinţele. Pe de altă parte, cercuri ale burgheziei române erau lovite în interesele lor de jafurile comise de imperialiştii germani în economia României. Toţi aceşti factori au determinat unele manevre diplomatice ale ministrului de externe român în vederea ieşirii din alianţa cu Germania nazistă. Astfel, la sfîrşitul anului 1942 şi începutul anului 1943, Mihai Antonescu a încercat să convingă pe Mussolini, al doilea om al Axei, să ia iniţiativa coalizării statelor satelite ca Ungaria, Bulgaria şi România în scopul de a înceta simultan ostilităţile împotriva coaliţiei antihitleriste. În această idee lucra şi Bova Scoppa, ministrul Italiei la Bucureşti. Acesta din urmă, încă în toamna anului 1942 prin rapoartele sale, a făcut propuneri lui Ciano, în sensul de mai sus. În decembrie 1942, ginerele dictatorului fascist italian era de părere că Berlinul ar fi trebuit să dea o atenţie mai mare acţiunilor suspecte de la Bucureşti. Dar, în urma evenimentelor petrecute pe frontul Europei răsăritene şi în Africa de Nord şi-a schimbat poziţia. Folosindu-se de rapoartele pe care le primea de la Bucureşti Ciano a încercat să-l convingă pe Mussolini, că „o nouă orientare a politicii italiene, urmărind scopuri independente de cele ale Reichului se impune“[39]. La 15 ianuarie 1943, Bova Scoppa, care fusese chemat la Roma, a prezentat o lungă dare de seamă ministrului său de externe în care argumenta teza că atît pentru Italia cît şi pentru România era necesar „de a lua contact

---

[35] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar nr. 372, fila 160, Notă a Direcţiei Sig. S.S.I. din 4 martie 1943.

[36] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 348, fila 193. Notă a M.St.M. Centrul de radio ascultare în legătură cu emisiunile postului „România liberă“ din 5 mai 1943.

[37] *Ibidem.*

[38] *Ibidem, fond 1,* dosar *384, fila 3,* Nota Direcţiei generale a poliţiei din 8 mai 1943.

[39] A.M.A.E., fond 71/România, dosar 319, fila 21.

cu aliații"[40]. Mussolini a considerat aceste propuneri ca tendențioase și le-a respins, iar la mai puțin de trei săptămîni Ciano a fost demis din funcția sa și numit ambasador pe lîngă Vatican.

Vizita lui Churchill în Turcia și întîlnirea sa la Adana la sfîrșitul lunii ianuarie 1943, cu conducători politici și militari turci, a dat speranțe burgheziei române într-o debarcare anglo-americană în Balcani. Teama burgheziei române de victoriile armatei sovietice și de o eventuală prezență a acestor armate pe teritoriul României a determinat-o să intensifice activitatea diplomatică, încercînd prin guvernul turc și reprezentanții papei să convingă puterile occidentale de necesitatea încheierii unei păci separate, dar numai cu Anglia și S.U.A. În luna martie 1943, ministrul României la Madrid a vizitat o serie de ambasadori și miniștri acreditați în Spania, printre care pe reprezentanții Argentinei, Portugaliei, Finlandei, Turciei, Vaticanului, Marii Britanii, S.U.A. Cu acest prilej, el a susținut că „Germania nu mai poate cîștiga războiul"[41]. Aceeași activitate a desfășurat-o și Victor Cădere la Lisabona[42].

După dezastrul armatelor germano-italiene din Tunisia și alungarea lor definitivă din continentul negru, în mai 1943, puterile Axei au pierdut supremația asupra Mediteranei, ceea ce a constituit un imbold pentru lupta maselor din sudul Europei — regimul fascist din Italia era zdruncinat serios, atît de luptele interne, cît și de înfrîngerile suferite pe front. În această situație, burghezia română spera într-o schimbare de poziție a guvernului fascist și orientarea lui spre Anglia și Franța în vederea ieșirii din război. În acest scop, la începutul lui iunie 1943, a fost trimis la Roma, Bova Scoppa, cu un memoriu din partea lui Mihai Antonescu. La 5 iunie 1943, memoriul a fost prezentat lui Mussolini, care a răspuns că „se gîndește să negocieze cînd situația militară va fi mai bună"[43].

La 10 iulie 1943 a avut loc debarcarea anglo-americană în Sicilia, care a fost cucerită în cîteva săptămîni. Odată cu aceasta, anglo-americanii au cîștigat libertatea de acțiune în Mediterană, au influențat mișcările de eliberare națională și au grăbit prăbușirea regimului fascist din Italia. La 25 iulie 1943, Mussolini a fost înlăturat și noul guvern a semnat armistițiul cu puterile aliate la 3 septembrie 1943, iar la 13 octombrie 1943 a declarat război Germaniei hitleriste. Pe frontul răsăritean armata sovietică a zdrobit ofensiva germană la Kursk (iulie 1943) a desfășurat operația din zona Smolensk (7 august — 2 octombrie 1943) a eliberat orașul Harkov (23 august 1944).

Această evoluție rapidă a evenimentelor a adîncit criza regimului fascist din România și a stimulat mișcarea de rezistență.

Buletinul Uniunii Patrioților din august 1943 în coloanele căruia erau publicate articole care exprimau poziția P.C.R., a descifrat cu claritate semnificația evenimentelor din vara anului 1943. „Evenimentele militare și politice din ultima lună (iulie — n.a.) au arătat că a început faza finală a procesului

---

[40] Bova Scoppa, *Colloqui con duo ditatori, Rosenber et Seller*, Torino, p. 71—72; vezi și Maxime ,,Mourine *Le drame des états satellits*", p. 124.

[41] A.I.S.I.S.P., fond 9, dosar 1120, f. 29.

[42] Gh. Barbu *Memorial Antonescu*, p. 181.

[43] Idem, p. 197, vezi și Bova Scoppa, *op. cit.*, p. 110.

de descompunere, de prăbuşire a hitlerismului. Debarcarea aliaţilor anglo-americani în Sicilia la 10 iulie a fost începutul acestei ultime faze. Actul al doilea al acestei uriaşe drame a fost prăbuşirea, la 17 iulie 1943, a ofensivei de vară pe frontul sovietic. Al treilea act, covîrşitor prin consecinţele sale a fost la 25 iulie, prăbuşirea complicelui principal al lui Hitler, prăbuşirea lui Mussolini şi a fascismului italian"[44].

Analiza situaţiei interne şi internaţionale, cunoaşterea realităţii concret istorice, a dat posibilitatea comuniştilor români să fixeze în mod realist obiectivele de luptă, să orienteze mişcarea revoluţionară din România. „Înfringerile suferite de nemţi pe frontul de răsărit — se arată în acelaşi Buletin citat mai sus — i-au forţat să retragă o parte din unităţile lor de la noi din ţară. Acest fapt desigur trebuie să ne bucure, cu cît sînt mai puţini nemţi în ţară, cu atît avem mai multe şanse să scuturăm jugul nemţesc"[45]. În august 1943, mai rămăseseră în România 28 651 de militari, dintre care, 7 180 în Bucureşti, 8 612 în Ploieşti, 5 613 în Constanţa, iar restul de 7 346 de militari germani erau răspîndiţi în alte localităţi din ţară[46].

Partidul Comunist Român a militat în acelaşi timp pentru retragerea întregii armate de pe front şi pentru conservarea şi pregătirea ei în vederea participării, alături de întregul popor român, la lupta de eliberare a ţării de sub jugul fascist. „Ostaşii şi ofiţerii — glăsuia o chemare a partidului — care se mai găsesc pe frontul de răsărit să se întoarcă imediat în ţară pentru a lupta cot la cot cu poporul împotriva nemţilor. Nici un soldat, nici un ofiţer român în afara graniţelor ţării"[47].

Sînt lansate apeluri adresate tuturor partidelor şi organizaţiilor patriotice în vederea formării unui Comitet Naţional de luptă care să unească în jurul lui toate forţele vii ale ţării, fără deosebire de clasă pe baza unei platforme care prevedea „Salvarea armatei prin oprirea trimiterii de noi trupe şi reîntoarcerea trupelor de pe frontul din răsărit. Ciştigarea ofiţerilor şi soldaţilor de partea frontului patriotic al poporului. Constituirea de grupe de patrioţi şi partizani. Oprirea imediată a transportului de petrol, cereale, alimente şi material de război pentru Germania şi războiul lui Hitler. Ieşirea imediată din războiul lui Hitler. Ruperea alianţei cu blocul fascist şi încheierea păcii separate cu Uniunea Sovietică, Anglia şi America şi cu toate ţările democrate"[48].

Dacă masele largi ale poporului român în frunte cu comuniştii se pronunţau pentru ieşirea din război prin propriile forţe şi alăturarea la coaliţia antihitleristă — unele cercuri ale burgheziei urmăreau ieşirea din război cu sprijin anglo-american. Aşa se şi explică faptul că prin reprezentanţele guvernului antonescian au continuat să se poarte discuţii la Ankara, la Lisabona pentru a sonda ieşirea din război cu sprijin armat anglo-american. În raportul său din 1 noiembrie 1943, ministrul Germaniei la Bucureşti informa Berlinul că „se

---

[44] Buletinul Uniunii Patrioţilor nr. 24 din 21 august 1943.
[45] Idem.
[46] Arhiva M.F.A. M.St.M., fond 948/1524 — Situaţia întocmită de M.St.M. — Secţia Operaţii, cu dislocarea trupelor germane în România la 15 august 1943. Vezi şi situaţia nr. 872.760/1943 cu efectivele germane în România, filele 48, 77.
[47] Buletinul Uniunii Patrioţilor nr. 24 din 21 august 1943.
[48] Idem.

vădeşte că România încearcă să se asigure cît mai mult față de anglo-americani"[49]. În decembrie 1943, a fost trimis un emisar român la Madrid, care a luat contact cu ambasadorul S.U.A. de acolo în vederea ducerii tratativelor cu privire la ieşirea României din război[50]. Contacte cu puterile coaliției antihitleriste au fost stabilite şi prin alte capitale ale statelor neutre, de pildă prin Ankara, Lisabona, Berna etc. Nu e lipsită de interes nici atitudinea guvernului antonescian față de reprezentantul guvernului Badoglio în România. Deşi, la 25 septembrie 1943, Antonescu a recunoscut guvernul fascist al lui Mussolini, pînă la 23 august 1944, trimisul acestui guvern n-a reuşit să depună scrisorile de acreditare şi să fie recunoscut ca reprezentant in România al guvernului marionetă, în timp ce legația italiană continua să funcționeze ca reprezentantă a guvernului Badoglio, pe lîngă guvernul român.

Burghezia română a stabilit contacte şi cu reprezentanții Uniunii Sovietice. Guvernul sovietic a discutat prin ambasada sa din Stockholm condițiile unui armistițiu cu România, atît cu reprezentanții guvernului antonescian cît şi cu reprezentanții opoziției burgheze. Aceste discuții începute în toamna anului 1943 şi continuate in prima jumătate a anului 1944 n-au fost concretizate, din cauză că guvernul antonescian a ezitat să se desprindă din alianța cu Germania nazistă.

Manifestările din România erau în atenția organelor de spionaj germane „forurile oficiale, civile şi militare suspectează statornicia României în raporturile ei față de Germania"[51]. În toamna anului 1943 se aflau 11 unități S.S. dislocate în diferite puncte ale României[52]. În cursul lunii noiembrie 1943 au mai sosit în țară 165 de agenți ai gestapoului[53].

Organele de informare ale regimului antonescian sesizau la sfîrşitul anului 1943 că „germanii presupun că schimbarea de orientare din România va fi asemănătoare celei determinată de Badoglio în Italia. Conducerea Reichului a luat măsuri pentru a face față unei astfel de eventualități, concentrîndu-şi în acest scop organele necesare, camuflate"[54]. Serviciul de spionaj german îşi avea forțele masate în Bucureşti şi pe Valea Prahovei, unde erau concentrate puternice forțe muncitoreşti, se aflau sondele şi rafinăriile petroliere, iar în Capitală erau instituțiile centrale de stat. Marea majoritate a agenților nazişti erau îmbrăcați în uniforme militare şi îndeplineau funcții de curieri, pompieri şi alte asemenea servicii care le dădeau posibilitatea să culeagă informații. Direcția generală a Siguranței de stat antonesciene sesiza organele sale superioare la începutul anului 1944 că „serviciile de informații şi-au intensificat rețeaua informativă în toate direcțiile, iar elementele legionare încadrate în aceste servicii, au primit instrucțiuni de a se informa de situația

[49] Politisches Archiv des Ausw. Amt. Bonn, Band 15.

[50] Alexandru Crețianu, *The Lost Opportunity*, London Jonathan Cape, 1957, pag. 117 (Ocazia pierdută).

[51] Arhivele statului, fond documentar, dosar 610, vol. 1, filele 579. Buletin informativ al S.S.I. din 1943.

[52] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 283, f. 269. Nota S.S.I. din 24 noiembrie 1943.

[53] Arh. I.S.I.S.P., fond 6, dosar 770, fila 20.

[54] Arh. statului, fond documentar, dosar 610, vol. 1.

internă, de activitatea membrilor guvernului și a persoanelor cunoscute ca ostile Germaniei"[55].

În ciuda repetatelor declarații de fidelitate făcute de Antonescu, Hitler nu considera România o aliată sigură. În planurile naziste ocuparea țării noastre era justificată ca o „rezervă strategică".

În toamna anului 1943, guvernul nazist a impus guvernului antonescian să desconcentreze numeroase contingente din interior. Antonescu îi reproșa lui Killinger la 11 septembrie 1943 că din cauza unor evenimente politice Hitler a retras de pe front 95 de divizii străine, între care și 20 de divizii românești[56]. Organele de represiune antonesciene semnalau în acel timp că „opinia publică privește favorabil aceste demobilizări, pentru a nu se mai duce trupe pe frontul de răsărit."[57].

Ca urmare a înfrîngerilor suferite de armata germană la sfîrșitul anului 1943, comandamentul german a elaborat planuri cu caracter agresiv îndreptate împotriva României, care urmau să fie aplicate la momentul potrivit[58].

La 26 ianuarie 1944, era în curs de elaborare un proiect de plan operativ privitor la ocuparea României (cifrată în nume de cod „Margareta II"). Concomitent, Comandamentul „sud-est" al aviației germane propunea la rîndul său un plan de ocupare militară a României, „în cazul unei eventuale defecțiuni"

În luna decembrie 1943, se aflau în România 31 324 militari germani dintre care 1004 instructori și 30 320 cu destinația operativă[59]. Pînă la 15 februarie 1944 numărul lor a crescut la 36 499. Marea majoritate se aflau la București. 8 531, Ploiești, 9 116, Constanța 7 448, restul erau răspîndiți în celelalte orașe ale țării[60].

În același timp, pe teritoriul României s-au îngrămădit numeroase trupe hitleriste, majoritatea lor în zona frontului. Prezența a numeroase unități germane pe o anumită parte a teritoriului românesc a provocat teama populației că „la un moment dat ar putea să ne ocupe țara"[61]. După cum aprecia Secția a 4-a a Marelui stat major român, la 25 mai 1944, pe teritoriul României se aflau între 550 000 – 600 000 de militari germani (30 de divizii de infanterie, 10 divizii motomecanizate, 1 divizie de parașutiști, 10 comandamente de corpuri de armată, trei comandamente de armată (A.6, A.8 și Armata 17 retrasă din Crimeea cu un efectiv de 70 000 de oameni), aviație, marină. Misiunea militară avea un efectiv de circa 40 000 de militari[62]. În același timp

[55] Arh. statului, fond documentar, dosar 610, vol. 1.

[56] P. A. Ausw. Amt. Akt Gruppe Biro des Reichsausser — minister dosar 14 Telegrama nr. 5228 din 13 sept. 1943 a Legației germane din București.

[57] A. I. S. I. S. P., fond 16, dosar 293, fila 478.

[58] *Jurnalul de operații al Marelui stat major al Wehrmachtului, România 1944*, p. 10. Citat din lucrarea *Relațiile germano-române 1938 – 1944* de Andreas Hillgruber, p. 78.

[59] Arh. M. F. A. — M. St. M., fond 948/1524, fila 48.

[60] Idem, Situația cu dislocarea armatei germane pe teritoriul României la 15 februarie 1944

[61] A. I. S. I. S. P., fond 16, dosar 213, f. 584 — Dare de seamă a chesturii poliției municipiului Brașov de la 1 aprilie — 27 aprilie 1944.

[62] Arh. M. F. A. — M. St. M., fond 948/1524.

coloanele germane în retragere dinspre frontul din răsărit „prezentau un aspect jalnic, atît ca ţinută cît şi ca moral, fapt care seamănă o vădită nesiguranţă în populaţie, în ce priveşte puterea combativă a forţelor germane“[63]. În acelaşi timp, înaintarea armatei sovietice „a creat în sînul populaţiei muncitoreşti o deosebită simpatie pentru armatele roşii“[64]. Iar în cercurile capitaliste germane din România „se vorbeşte de o schimbare de guvern în Germania printr-un cabinet von Papen, care ar avea misiunea să ajungă la o înţelegere cu Anglia şi America“[65]. Iar intelectualii maghiari, cetăţeni români afirmau că „cel mai bun lucru ar fi ca România şi Ungaria să ceară pace simultan aliaţilor“[66].

Frămîntările care aveau loc în rîndurile diferitelor pături şi clase sociale creşterea mişcării de rezistenţă a maselor, transpiră şi din afirmaţia lui Ion Antonescu din 22 aprilie 1944 din cadrul consiliului de miniştri că „din cauza precipitării evenimentelor s-a produs ceea ce cunoaşteţi cu toţii, ... s-a produs haos“[67].

În primăvara anului 1944 au sosit noi agenţi hitlerişti care au întărit serviciile gestapoului de pe Valea Prahovei şi din Bucureşti. Himmler şi-a trimis reprezentantul său, în anul 1944, pe Cohre Adolf, să studieze situaţia politică din România şi eventualitatea unei lovituri de stat[68].

În acelaşi timp, Comandamentul german de sud-est a propus ocuparea României. „Pe parchetul român va trebui să calce de acum înainte cisma cu ţinte germană“[69]. De altfel, un raport al unui ofiţer informator german asupra situaţiei generale în România arăta că „după părerea multor servicii militare germane, vom ajunge în România în acelaşi lucru în verde, ca în Italia ... Dispoziţiile mareşalului sînt sabotate. Multe servicii militare germane consideră ca o salvare ocuparea ţării. Ei nesocotesc însă că o ocupare necesită nu numai forţe germane, ci aceasta în cel mai scurt timp trebuie să se conteze pe o zonă de gherilă şi acte de sabotaj“. Raportul propunea nu ocuparea militară a României, ci întărirea dominaţiei politice a Germaniei prin „o conducere militară germană în România centralizată şi hotărîtă, care va ţine ţara de partea germană şi în timpul de criză al războiului“[70].

Cu toate relaţiile oficiale abundînd în declaraţii reciproce de loialitate, între Hitler şi Antonescu perspectivele se menţineau aparent similare pentru Reich. La 20 mai 1944, colonelul nazist dr. Krull prezenta şefului O.K.W. un raport în care opina că, deoarece noile tratative economice românogermane rămăseseră fără nici un rezultat, cel mai indicat ar fi „ocuparea

---

[63] A.I.S.I.S.P., fond 16, dosar 213, f. 548.

[64] Idem, fond 16, dosar 293, f. 54. Adresa nr. 1 din 4 ianuarie 1944 a Prefecturii judeţului Braşov.

[65] Idem.

[66] Idem.

[67] Idem, fond 6, dosar 773.

[68] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 8107, Nota Direcţiei Generale a Poliţiei din iunie 1944.

[69] Arh. I.S.I.S.P., fond XIII, dosar 1262, f. 626.

[70] Institut für zeitgeschichte Archiv München ZU 12. *Situaţia generală în România* raportul cpt. hitlerist Carlfellieri din 14 mai 1944“.

României cu scopul de a stoarce pînă la epuizare întrega forță economică a țării, în interesul continuării războiului de către Germania“[71].

În luna iunie 1944, Cartierul general al armatei germane a elaborat un plan de împărțire a României în zone militare germane, în scopul supravegherii și înăbușirii oricăror manifestări antihitleriste[72]. Dar proiectele hitleriste de ocupație militară totală n-au putut fi puse în aplicare deoarece ele au fost răsturnate de evenimentele care au avut loc în august 1944.

Debarcarea trupelor anglo-americane în Franța la 6 iunie 1944, a stimulat lupta patrioților francezi și a grăbit năruirea frontului hitlerist în vest. Aceste evenimente au avut adînci influențe asupra stării de spirit a populației din România. Atît vîrfurile de comandă ale armatei române, cît și vîrfurile burgheziei românești s-au convins că Germania nazistă a pierdut războiul. Ofițerul de legătură al Marelui stat major român pe lîngă O.K.H. (Înaltul Comandament al armatei germane de uscat) sesiza în raportul său din 19 august că în „forurile superioare ale armatei se apreciază că „Germania a pierdut bătălia în vest“[73]. În luna iunie 1944, partidele burgheze, P.N.Ț. și P.N.L. (Brătianu) au acceptat colaborarea cu partidele muncitorești P.C.R. și P.S.D. în cadrul B.N.D. pentru scoaterea României din războiul hitlerist. Totodată s-au intețit contactele partidului comunist cu cercurile palatului și cu ofițeri și generali patrioți din armată în scopul izolării guvernului antonescian și atragerii tuturor forțelor sociale posibile la lupta de eliberare a țării de sub dominația fascistă.

Organele serviciului secret german din România au sesizat la începutul lui august 1944 că „în ce privește evenimentele politice interne, în ultimele patru săptămîni se manifestă în mod vizibil o deplasare a întregii opoziții spre stînga și o dată cu aceasta preluarea conducerii acestei opoziții de către partidul comunist“[74].

Pentru a contracara o lovitură prin surprindere, organele militare germane au luat o serie de măsuri concrete și anume : la începutul lui august, trupele germane dislocate în diferite localități din țară au primit ordin să rămînă pe loc ; s-au instituit patrule hitleriste de noapte[75], care supravegheau mișcările populației din localitățile respective.

Măsurile Comandamentului german s-au dovedit ineficace în fața forței maselor populare, care, organizate și conduse de partidul comunist, au înfăptuit insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944, eliberînd România de sub dominația fascistă.

---

[71] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 270, *Jurnalul de război al O.K.W.*, *România 1944*, p. 56157.

[72] D. Z. A. Potsdam. D. H. M. Band 10. Vezi și D. Tuțu *Eșecul tentativei hitleriste în* „Magazin istoric“ nr. 5/1969, p. 29.

[73] Arh. M.F.A. — M.St.M., dosar 948/844, fila 353.

[74] Arh. I.S.I.S.P., fond 9, dosar 108, fila 1. Adresa nr. 290 din 5 august 1944 a Reichsführerului SS Serviciul Central de Securitate al Reichului, secția militară.

[75] Arh. I.S.I.S.P., fond 16, dosar 289, f. 127. Nota chesturii poliției Brașov din 16 august 1944.

L'ÉVOLUTION DES ÉVÉNEMENTS POLITIQUES ET MILITAIRES INTERNATIONAUX ET LEUR ÉCHO DANS L'OPINION PUBLIQUE DE ROUMANIE (1940—1944)

Résumé

L'évolution de la situation politique et militaire des années 1940—1944 sur le plan international a influencé directement l'opinion publique roumaine. L'occupation de l'Europe Centrale et d'Ouest par l'Allemagne nazie pendant l'anée 1940, et du Sud-Est européen dans la première moitié de 1941 a eu pour conséquence l'instauration de la domination économique, politique et militaire de l'Allemagne sur la Roumanie. L'avènement du gouvernement de dictature militaire fasciste, puis de celui de dictature militaire a été la conséquence de l'occupation d'un grand nombre d'états et de peuples européens par l'Allemagne hitlérienne, de l'accroissement de la force militaire de celle-ci.

Les victoires remportées par l'armée soviétique sur le front d'Est, qui concentrait la plupart des forces mobilisées, ainsi que par les autres armées alliées sur les fronts du Pacific, de l'Afrique et de la Méditerranée ont facilité et stimulé le mouvement de résistance de Roumanie. Les armes de partisans et de combattants patriotes d'Europe et notamment celles d'Albanie, de Yougoslavie, de Grèce, de Pologne, de Tchécoslovaquie ont insufflé au peuple roumain l'espoir d'une victoire proche.

La volonté de combat pour la libération de sous la domination de l'Allemagne nazie s'est materialisée dans la participation du peuple roumain entier, sous la direction du parti communiste, à la réalisation de l'insurrection nationale d'août 1944 et à la guerre antifasciste.

FRONTUL NAŢIONAL DEMOCRAT ÎN ETAPA HOTĂRÎTOARE A LUPTEI MASELOR PENTRU INSTAURAREA GUVERNULUI DEMOCRAT

A. KAREŢCHI

Procesul revoluţionar al luptei pentru instaurarea guvernului-democrat-revoluţionar a constituit obiectul unor preocupări majore ale istoricilor din România. Cu tate acestea, socotim că literatura de specialitate nu s-a preocupat in suficientă măsură de analiza diferitelor forme de organizare a maselor, devenite instrumente prin care acestea în mod real îşi exercitau puterea. Un asemenea aspect îl constituie rolul şi funcţiile Frontului Naţional Democratic, organism politic creat şi condus de Partidul Comunist Român, prin care masele îşi exercitau noua lor putere revoluţionară. În expunerea prilejuită de aniversarea a 25 de ani de la instaurarea guvernului democratic, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, făcînd o profundă analiză a fenomenelor istorice, sublinia că : „în ţară se crease o situaţie ce nu putea dăinui. Guvernul era dominat de reacţiune ; împreună cu monarhia, aceasta se pregătea să treacă la represiuni împotriva forţelor democratice. În acelaş timp, la oraşe şi sate, în întreprinderi şi instituţii, situaţia era alta. Întreprinderile se aflau în mîna comitetelor muncitoreşti, satele în miinile comitetelor ţărăneşti, primăriile şi prefecturile în stăpînirea forţelor democratice. În ţară, în fapt, puterea trecuse în mîinile maselor populare, conduse de Partidul Comunist Român"[1]. Un aspect însemnat al noii puteri exercitate de mase îl constituie activitatea Frontului Naţional Democratic de la începutul anului 1945 (lunile februarie şi martie) căreia îi este consacrat prezentul articol.

Etapa hotărîtoare a luptei pentru înfrîngerea politică a reacţiunii impunea participarea celor mai largi pături ale populaţiei, care exercitîndu-şi *în fapt* puterea în multiplele domenii ale vieţii publice, trebuiau să înlăture reacţiunea din diferite verigi ale aparatului de stat, în care aceasta reuşise să se mai menţină, şi să aducă la cîrma ţării un guvern al Frontului Naţional Democrat.

În ceea ce priveşte Frontul Naţional Democrat, ca organism politic şi organ de stat de un fel deosebit, prin care masele populare îşi exercitau puterea în defavoarea reacţiunii, pentru perioada ce a urmat publicării Programului de guvernare, se remarcă lărgirea bazei sale de masă. Fenomenul lărgirii bazei de masă cuprinde în sine ideea creşterii numerice a F.N.D., dar, şi acesta este aspectul cel mai important, o lărgire a compoziţiei sale sociale prin aderarea la Programul de guvernare a celor mai diverse categorii sociale.

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Editura Politică Bucureşti, 1970, p. 634.

Acest lucru este rezultatul firesc atit al prevederilor largi ale Programului, deoarece în înfăptuirea lor erau interesate pături diverse, cît şi muncii politice desfăşurate de partidele şi organizaţiile F.N.D. şi, în primul rînd, de organizaţiile partidului comunist. Într-o scrisoare adresată organelor şi organizaţiilor de partid, Comitetul Central al P.C.R. dădea indicaţii precise cum trebuia concepută lărgirea bazei de masă a F.N.D., arătînd: „Lupta pentru mărirea efortului de război cere ca comuniştii să treacă neîntîrziat, împreună cu P.S.D., atrăgînd şi elementele capitaliste nefasciste, care vor să contribuie la refacerea ţării noastre ... Să nu fie localităţi unde să nu avem organizate comitetele F.N.D. cu bază largă de concentrare a tuturor forţelor progresiste democratice[2].

În vederea obţinerii celor mai bune rezultate Comitetul regional P.C.R Cluj a instruit activul său care a fost trimis pe teren pentru a realiza contactul cu diferite organizaţii şi grupări care nu aderaseră încă la Programul de guvernare[3]. Aceleaşi probleme au fost apoi discutate în şedinţe cu activul celorlalte organizaţii din F.N.D. din oraşele Dej, Bistriţa, Baia Mare, Satu Mare, Careii Mari[4].

O analiză profundă a necesităţii lărgirii bazei de masă a F.N.D. au făcut-o organizaţiile de partid judeţene. Astfel, în şedinţa lărgită a Judeţenei P.C.R. Roman din 12 februarie 1945 un prim loc l-a ocupat problemele întăririi muncii partidului în organizaţiile de masă şi celelalte grupări pentru atragerea lor la înfăptuirea prevederilor Programului F.N.D.[5].

Organele F.N.D. au analizat cu mult discernămînt posibilitatea reală a atragerii şi altor grupări la lupta generală a maselor. Consiliul judeţean F.N.D. Bacău într-o şedinţă din luna februarie a stabilit să se ia legătura cu gruparea comercianţilor şi industriaşilor din oraşul Bacău în vederea atragerii lor la F.N.D.[6]. Hotărîri similare au fost luate şi de alte organe ale F.N.D.. De exemplu Consiliul judeţean F.N.D. Covurlui şi-a pus ca principală sarcină „întărirea F.N.D. in care să fie incluse toate elementele democrate[7].

Intensa muncă politică desfăşurată de comunişti a dus la o simţitoare lărgire a Frontului Naţional Democrat[8].

---

[2] *Instrucţiuni speciale ale C.C. al P.C.R.*, în Arhiva Comitetului Judeţean P.C.R. Deva, fond 5, dosar 520, fila 32.

[3] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 12, fila 3.

[4] *Ibidem*, dosar 3, fila 103.

[5] Arhiva Comitetului Judeţean P.C.R. Bacău, fond 1, dosar 2, fila 35.

[6] *Ibidem*, fond 2, dosar 37, fila 13.

[7] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 12, fila 8.

[8] Zilnic, la începutul lunii februarie, presa publica noi adeziuni la Programul de guvernare. La 3 februarie 1945 aderă la F.N.D. gruparea inginerilor agronomi-democraţi, act ce a avut o mare însemnătate, în demascarea sabotajului practicat la Ministerul Agriculturii, în fruntea căruia se găsea reprezentantul P.N.T. Hudiţă, precum şi în concentrarea eforturilor comitetelor ţărăneşti în campania de însămînţări în primăvara anului 1945 ; la 5 februarie aderă la F.N.D. prin delegaţii întruniţi la Bucureşti, învăţătorii şi profesorii din întreaga ţară, iar în zilele următoare grupările meseriaşilor, patronilor, medicilor, inginerilor etc. Programului de guvernare i se alătură de asemenea un grup de aproape 60 de profesori universitari, în frunte cu eminenţii oameni de ştiinţă prof. univ. C. I. Parhon, prof. univ. Stoilov, prof. univ. Ştefan Nicolau, prof. univ. Traian Săvulescu, prof. P. Constantinescu— Iaşi, prof. univ. A. Oţetea, M. Ralea, Gh. Oprescu, Iorgu Iordan etc. La 12 februarie 1945 a aderat la F.N.D. Uniunea Patrioţilor Democraţi etc.

După publicarea Programului de guvernare, în condiţiile radicalizării politice crescînde a maselor, P.N.T. Maniu şi P.N.L. Brătianu au cunoscut o puternică criză ce se adîncea prin presiunea exercitată de masa membrilor de rînd asupra conducerilor reacţionare. Apariţia şi evoluţia acestui proces a fost determinată atît de atitudinea antidemocratică a conducerilor reacţionare ale Partidului Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal, cît şi de părăsirea acestor partide de către un număr important de membri, cadre şi organizaţii, în condiţiile cînd tactica partidului comunist era însuşită şi urmată de categorii sociale tot mai variate care participau în cadrul sau sub influenţa F.N.D. la luptă revoluţionară, indiferent de poziţia lor socială sau de coloratura politică.

Atitudinea elastică a P.C.R. faţă de P.N.Ţ. — Maniu şi P.N.L. Brătianu s-a caracterizat printr-o apreciere diferenţiată a conducerii reacţionare a acestor partide — pe de o parte — şi a masei membrilor, a diferitelor grupări sau persoane din conducere, între diferitele conduceri locale, care în multe direcţii erau în opoziţie cu conducerea reacţionară — pe de altă parte. Într-o scrisoare a P.C.R. adresată organelor şi organizaţiilor de partid în care se preciza tactica de luptă pentru transpunerea în viaţă a prevederilor programului de guvernare a F.N.D. referitor la atitudinea faţă de P.N.Ţ. se arăta: „Noi trebuie să facem totul ca să atragem elementele cinstite, sau chiar întreagă organizaţie a Partidului Naţional Ţărănesc. Să-i atragem în munca noastră, să le explicăm cu răbdare pentru ca şi ei să adere la această operă mare şi istorică; să le explicăm că noi lucrăm şi în interesul lor şi a tuturor celor care sînt cinstiţi. Noi trebuie să punem mare accent în ce priveşte cadrele ţărăniştilor unde au organizaţie. Trebuie să le explicăm programul de guvernare a F.N.D.-ului, să meargă cu noi împreună"[9].

Publicarea Programului de guvernare a adîncit contradicţiile ce se manifestau încă din toamna anului 1944 între conducătorii reacţionari ai partidelor „istorice" şi masa largă a membrilor de partid, contradicţii care au început să se rezolve pe calea părăsirii rîndurilor acestor partide şi aderarea lor la Programul F.N.D..

De la voci izolate care exprimau de fapt părerea a numeroşi membrii s-a ajuns ca în luna februarie să se alăture luptei forţelor democrate un număr relativ mare de organizaţii ale P.N.L., P.N.T. (din aproximativ 1/3 din judeţele ţării), precum şi organizaţiile naţional-ţărăniste, grupate în jurul secretarului general al tineretului ţărănesc, A. Alexandrescu, care şi-a anunţat aderarea la programul de guvernare la 23 februarie 1945[10].

Caracterul larg democratic al programului cît şi politica elastică a partidului comunist, care, în noile condiţii istorice, a ştiut să folosească contra-

---

[9] *„Scrisoarea C.C. al P.C.R. din 2 februarie 1945"*. (În Arhiva Comitetului Judeţean P.C.R. Timiş, fond 2, dosar 168, fila 187—188). La mitingurile organizate de F.N.D. se arăta că organizaţiile democratice nu sînt împotriva întregului partid naţional ţărănesc sau liberal, ci împotriva elementelor reacţionare care se opuneau maselor populare. Un vorbitor la un miting organizat în Craiova, încă la 22 octombrie 1944 sublinia că "de pe acum în sînul celor două partide burgheze s-au format înjghebări democratice care vor să se alăture Platformei de Program a F.N.D. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8841, fila 64).

[10] Arhivele Statului Bucureşti, fond Ministerul Propagandei, Serviciul Informaţiei, dosar 115, fila 1.

dicțiile ce se manifestau în sinul burgheziei au făcut posibilă colaborarea cu F.N.D. a unei părți a burgheziei liberale grupată în jurul lui Gh. Tătărăscu. Această parte a burgheziei, ale cărei interese economice fuseseră lezate în perioada dictaturii antonesciene și care încheiase un acord cu partidul comunist încă din mai 1944, dînd dovadă de mai mult realism politic, și-a exprimat dorința de colaborare cu forțele democratice.

Problema atragerii acestei părți a burgheziei a constituit obiectul unor largi discuții în cadrul Consiliului F.N.D.. Astfel, în ședințele Consiliului F.N.D. din 13, 31 ianuarie și 26 februarie a fost pe larg dezbătută necesitatea lărgirii bazei politice a F.N.D.[11]. În una din ședințe Gh. Gheorghiu Dej spunea: „Forțele care alcătuiesc azi F.N.D. nu sînt suficiente, trebuie găsite noi alianțe. Acestea le-am găsit în elementele național-țărăniste progresiste care, s-au grupat de mult în jurul unui sîmbure și care, au perspectiva să se dezvolte, să devină o forță politică, bineînțeles numai cu ajutorul nostru, și al doilea, gruparea politică a lui Tătărăscu"[12]. El sublinia cu toată tăria apropierea grupării lui Tătărăscu, apropiere pe care o considera în sistemul alianțelor „ca o necesitate indispensabilă"[13].

Drept urmare a creșterii activității revoluționare a maselor populare a apărut necesitatea ca organele F.N.D. să realizeze o îmbunătățire corespunzătoare a formulelor și metodelor de luptă și conducere în vederea coordonării acțiunilor tuturor forțelor politice democratice. Problemele ridicării calitative a conducerii luptei maselor constituiau o condiție de bază pentru ca F.N.D. să-și poată îndeplini rolul său de organism politic și organ de exercitare a puterii în stadiul la care ajunsese lupta și organizarea maselor.

În atenția Consiliului F.N.D. încă din primele zile după publicarea Programului de guvernare s-au pus probleme complexe ale îmbunătățirii muncii organizatorice, în vederea cuprinderii și rezolvării sarcinilor puse de program.

Întrucît problemele organizatorice se impuneau în mod obiectiv ca probleme de prim ordin, presupunînd o preocupare majoră pentru găsirea de noi forme sau îmbunătățirea celor existente, în ședința Consiliului F.N.D. din 31 ianuarie 1945 s-au discutat pe larg situația politică generală din țară și în funcție de aceasta stabilirea acțiunii unitare a partidelor și organizațiilor componente ale F.N.D.[14]. Aceeași problemă constituie obiectul discuțiilor și hotărîrilor ședinței Consiliului F.N.D. din 5 februarie 1945[15]. În ședințele amintite, relevîndu-se însemnătatea îmbunătățirii structurii organizatorice a F.N.D. se sublinia necesitatea unor acțiuni unite pe întreaga țară, în vederea concentrării tuturor forțelor politice în lupta pentru îndeplinirea prevederilor Programului de guvernare.

Elaborarea programului de guvernare a însemnat înarmarea fiecărui partid și organizație componentă a F.N.D. cu un program concret de acțiune,

---

[11] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269 (Stenogramele ședințelor Consiliului F.N.D. din 13 ianuarie, 31 ianuarie și 26 februarie 1945).

[12] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269 fila 178.

[13] *Ibidem.*

[14] *Ibidem,* fila 149—173.

[15] *Ibidem,* fila 173.

care sintetiza cerințele obiective ale noii faze a procesului istoric. Fără a fi un program al unui singur partid și fără a presupune eliminarea din activitatea partidelor a propunerilor programe, programul de guvernare impunea coordonarea activității tuturor partidelor și organizațiilor democratice, adoptarea măsurilor necesare realizării unor acțiuni unice, întărirea frontului comun de luptă împotriva reacțiunii. Din acestea rezultă necesitatea adaptării activității partidelor pe linia înfăptuirii măsurilor preconizate de program, măsuri elaborate și însușite în cadrul Consiliului F.N.D.

Concretizarea acestei necesități a constituit-o hotărîrea Consiliului F.N.D. din 5 februarie 1945 cu privire la realizarea în perioada luptei pentru instaurarea guvernului F.N.D. unei conduceri unice, de către organele F.N.D. a tuturor formelor de organizare a maselor.[16].

Organele centrale și locale ale F.N.D. deveneau centrul de comandă a tuturor acțiunilor maselor populare, și își adînceau, pe de o parte, caracterul lor de organe de exercitare a puterii, iar pe de altă parte, de organele de stat de un fel deosebit, în atribuțiile cărora se includeau coordonarea și conducerea celorlalte forme de organizare prin care masele populare își exercitau puterea în defavoarea burgheziei și moșierimii reacționare.

Lărgirea bazei de masă și creșterea rolului de coordonator al acțiunilor maselor au impus o dezvoltare corespunzătoare a organelor locale ale F.N.D. Astfel, o primă preocupare a Consiliilor județene F.N.D. a constituit-o lărgirea cadrului organizatoric al F.N.D. prin extinderea lui în locurile unde putea cuprinde masa largă de oameni ai muncii. Consilul județean F.N.D. Timișoara a discutat în două ședințe problemele legate de dezvoltarea organizatorică a F.N.D., luînd hotărîrea de creare a Consiliilor F.N.D. pe cartiere, sectoare și circumscripții electorale[17]. Consiliul F.N.D. își pune ca sarcină să cuprindă în sfera lui de activitate toate problemele cartierului și ale populației[18]. În același timp, se făcea precizarea că F.N.D. prin Consiliul său „să se ocupe în primul rînd de problemele politicii"[19]. Orașul Timișoara a fost împărțit în circumsripții. În primele zile ale lunii februarie s-au constituit „Comitetele F.N.D." pe circumscripții electorale și cartiere : Fratelia, Periam etc[20]. În ședința din 4 februarie din circumscripția I-a a fost discutată programul de guvernare și a fost ales Consiliul F.N.D.[21]. Organizarea F.N.D. pe cartiere a avut loc și în alte regiuni ale țării (Brașov, Iași, Bacău)[22].

După cum s-a arătat, aceste consilii s-au creat din necesitatea antrenării la luptă F.N.D. a maselor celor mai largi, preocuparea lor principală rămînînd a fi lupta politică. Aceste consilii erau subordonate Consiliilor F.N.D. județene.

---

[16] *Ibidem*.

[17] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Timiș, fond 2, dosar 170, fila 1—5. (Ședința Consiliului județean F.N.D. Timișoara din 31 ianuarie, fila 8—10 ; ședința din 9 februarie 1945).

[18] *Ibidem*, fila 5.

[19] *Ibidem*.

[20] *Ibidem*, fond 1, dosar 2, fila 25.

[21] *Ibidem*, dosar 107, filele 32—33.

[22] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8468, fila 147 ; Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Iași, fond 1, dosar 18, fila 7, Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Bacău, fond 2, dosar 17, fila 5

Concomitent, organele F.N.D. s-au preocupat îndeaproape de constituirea Consiliilor F.N.D. la sate ,în vederea coordonării pe plan local a acțiunii partidelor și organizațiilor democratice.

Astfel, Consiliul județean F.N.D. Timișoara își punea ca sarcină să creeze în timpul cel mai scurt Consilii F.N.D. în satele, comunele și plășile județului[23]. Preocupări similare găsim la Consiliul Județean F.N.D. Dîmbovița[24], Covurlui[25] etc. În ședințele Consiliilor F.N.D. se sublinia ideea că victoria în lupta pentru înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare depindea de îmbunătățirea muncii organizatorice.

Ca urmare a intensei munci desfășurate de organele F.N.D. au fost constituite consilii de plasă ale F.N.D. în Banat, iar consilii comunale în numeroase județe[26].

Consiliul F.N.D. ținînd seama de larga polarizare a forțelor democratice în jurul Programului de guvernare, a luat hotărîrea ca în acele localități, unde nu exista una sau alta din organizațiile de bază componente ale F.N.D., să se constituie consilii locale din celelalte organizații existente, cu singura condiție ca acestea să adere la Programul F.N.D.[27].

Lărgirea bazei de masă a F.N.D. concretizată prin aderarea la Programul F.N.D. a diferitelor grupări și organizații a impus și unele modificări în structura Consiliilor locale ale F.N.D.

O latură importantă a acestei probleme constă în creșterea numerică a membrilor care alcătuiau consiliile, creșterea realizată fie prin includerea în Consiliile F.N.D. a noilor reprezentanți, fie prin alegerea unui nou consiliu. Deși pentru activitatea consiliului numărul de membri nu era un element determinant, totuși conținutul activității lui depindea în mare măsură de participarea tuturor grupărilor și partidelor componente la luarea în comun a hotărîrilor. În acest fel, consiliul capătă un caracter tot mai reprezentativ ceea ce îi întărea capacitatea de coordonare a acțiunilor de luptă. Astfel, au fost incluși în Consiliile F.N.D. din regiunea Banat reprezentanții organizațiilor democratice ale minorităților naționalece au aderat la Programul F.N.D.[28].

Consiliul județean F.N.D. Hunedoara și-a mărit și el numărul de membri odată cu creșterea Frontului Național Democrat din județ[29]. Consiliul județean F.N.D. Oradea și-a mărit numărul membrilor consiliului care au ajuns la33[30].

---

[23] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Timiș, fond 2, dosar 170, fila 3.

[24] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 342, fila 351.

[25] *Ibidem*, fila 350

[26] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Timiș, fond 2, dosar 170, fila 3; Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 342, filele 350, 351.

[27] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8842, fila 201 ; Însemnătatea acestei hotărîri a Consiliului F.N.D. rezultă din consecințele pe care le-a avut. Astfel, în Plenara Comitetului Reg. P.C.R. Banat din 6—7 februarie se arată că în Consiliile F.N.D. au fost incluse organizația antihitleristă germană și organizația antisfacistă slavă (Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Timiș, fond 1, dosar 2, fila 25). Aceste organizații aveau o pondere destul de mare în multe sate, unde nu existau alte organizații F.N.D. De exemplu, în județul Timiș-Torontal în ianuarie 1945 din 300 de sate existau organizații ale F.N.D. în 170, iar organizațiile amintite în cca 30 (*Ibidem*, fond 1, dosar 2, fila 23)

[28] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Timiș, fond 1, dosar 2, fila 25.

[29] Arhiva Comitetului P.C.R. Jud. Timiș, fond 5, dosar 520, filele 35—37.

[30] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8842, fila 42.

O problemă deosebită de importantă este cea a compoziției politice a consiliilor F.N.D. Analiza compoziției diferitelor consilii F.N.D. reliefează adîncirea caracterului său reprezentativ. Consiliul F.N.D. județean Bistrița (Cluj), reales la 9 februarie 1945, a cunoscut o creștere simțitoare de la 7 membri pînă la cifra de 29[31]. Partidele și organizațiile democratice erau reprezentate în felul următor : P.C.R. avea 3 reprezentanți ; P.S.D. – 2, Frontul Plugarilor – 10, Sindicatele 7, Apărarea Patriotică – 2, Madosz – 2, Tineretul – 1, Femeile democratice – 2. Din aceste cifre se pot trage cîteva concluzii, care au caracter general pentru toate consiliile F.N.D. În primul rînd se observă caracterul larg reprezentativ al Consiliului F.N.D. în care intra un număr mare de membri, fiecare partid sau organizație fiind reprezentată printr-un număr de membri, proporțional cu numărul de membri pe care îi avea în rîndurile sale.

În al doilea rînd, faptul că în Consiliul F.N.D. participau toate organizațiile democratice, permitea ca hotărîrile luate în unanimitate să fie produsul voinții celor mai largi pături ale populației. Este evident că, în aceste condiții, consiliul F.N.D. își lărgea atribuțiile sale devenind elementul coordonator al tuturor formelor de organizare prin care masele își exercitau puterea în defavoarea reacțiunii.

În sfîrșit, trebuie avut în vedere că, deși din punct de vedere numeric partidul comunist nu predomina, influența membrilor săi în consiliu era hotărîtoare. Acest lucru Consiliul județean F.N.D. Turda îl consemna foarte sintetic într-un raport din luna februarie 1945 : „Partidul comunist se bucură de mare prestigiu și are inițiativă în Consiliul F.N.D."[32]. Rolul hotărîtor al comuniștilor în cadrul organelor F.N.D. era o consecință a marelui prestigiu politic pe care îl avea partidul comunist, a faptului că P.C.R. se manifesta ca un partid cu o largă bază de masă, inițiatorul formelor de organizare a maselor, conducătorul încercat al poporului nostru.

Partidul comunist a acordat o atenție deosebită problemelor întăririi F.N.D.. În „Instrucțiunile speciale elaborate de C.C. al P.C.R." se arăta că „fiecare comunist are datoria ca în actualele împrejurări politice să facă maximum de efort pentru întărirea F.N.D., pentru realizarea Programului de guvernare"[33]. Lărgirea bazei de masă a F.N.D. face ca el – se arată într-un alt domeniu elaborat de C.C. – „să fie cît mai puternic, să cuprindă majoritatea poporului român, să devină o forță, care să fie recunoscută care să fie cea mai mare forță din istoria poporului român"[34].

Aderarea diferitelor organizații la Programul de guvernare sau numai pentru început – a unor personalități, a impus păstrarea legăturilor permanente cu ei prin Consiliile F.N.D.. De aceea în numeroase locuri reprezentanții partidelor burgheze, care au aderat la F.N.D., au fost incluși în mod oficial în Consiliile F.N.D. (ca de exemplu, în Consiliul județean Bistrița, unde au fost incluși fostul vicepreședinte al organizației județene P.N.Ț. și cîte un

[31] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Cluj, fond 4, dosar 620, fila 2.
[32] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 10, dosar 1332, fila 1.
[33] *„Instrucțiuni speciale ale C.C. al P.C.R."* în Arhiva Comitetului județean P.C.R. Deva, fond 5, dosar 520, fila 31.
[34] *Scrisoarea C.C. al P.C.R.* în Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Timiș, fond 2, dosar 168, fila 188.

membru din partea P.N.T. și P.N.L.)[35] sau erau invitați să participe la diferite ședințe ale Consiliului. De altminteri, reprezentanții grupării național-țărăniste dezidente au intrat în Consiliul Central F.N.D.[36]. Aceasta a permis o și mai mare concentrare a forțelor democratice în lupta lor împotriva reacțiunii.

Lărgirea bazei de masă și întărirea organizatorică a F.N.D. au atras după sine creșterea rolului său de organizator și mobilizator al luptei maselor pentru instaurarea guvernului democrat. În condițiile avîntului revoluționar a avut loc o creștere a competenței organelor F.N.D. în rezolvarea problemelor politice, social-economice și administrative în județele, orașele și comunele țării. Analiza organelor F.N.D. scoate cu pregnanță în relief marea diversitate a problemelor pe care le rezolvau, ceea ce denotă extinderea puterii exercitate de acest organism politic al maselor în defavoarea puterii reacțiunii.

Procesul de descompunere a partidelor burgheze, adîncit de evoluția evenimentelor a impus organelor F.N.D. studierea atentă a raporturilor de forțe pe plan local, a tendințelor pe care le manifestau membrii organizațiilor locale ale P.N.T. și P.N.L., găsirea punctelor de contact pe baza prevederilor Programului de guvernare cu masa membrilor de rînd din P.N.T. și P.N.L. Astfel, Consiliul județean Brașov al F.N.D., în ședința sa din 17 februarie 1945 a stabilit o serie de măsuri menite să ducă la clarificarea politică a membrilor organizației județene a P.N.Ț. care, împotriva conducerii partidului, manifestau tendințe tot mai accentuate de apropiere a forțelor democratice[37]. Probleme similare se întîlnesc în activitatea Consiliilor județene F.N.D. Hunedoara, Cluj, a Consiliului de plasă Ilia[38]. Organele F.N.D. acționînd în lumina prevederilor Programului de guvernare, deveneau principalele instrumente de atragere a elementelor desprinse din cadrul partidelor burgheze, reacționare.

Coordonarea acțiunilor maselor populare a impus în fața organelor F.N.D. importante sarcini în ceea ce privește pregătirea minuțioasă a acestor acțiuni și repartizarea în vederea bunei desfășurări a răspunderilor pentru fiecare partid sau organizație componentă. Din buna organizare a acțiunilor, de mobilizare a maselor largi populare depindea reușita luptei împotriva reacțiunii. De aceea Consiliile județene F.N.D. s-au preocupat de adoptarea măsurilor organizatorice în vederea cîștigării bătăliei împotriva reacțiunii.

O atenție deosebită a fost acordată demonstrațiilor și mitingurilor oamenilor muncii, la care numărul participanților creștea vertiginos de la o zi la alta. În cadrul Consiliului județean, demonstrațiile erau minuțios pregătite, iar rezultatele lor erau analizate în ședințe ce se țineau, după ce acestea aveau loc. Astfel, în vederea demonstrației oamenilor muncii din Brașov, organizată pentru 16 februarie, Consiliul F.N.D. s-a întrunit în ziua de 14 februarie și a luat toate măsurile necesare pentru ca ea să se desfășoare în cele mai bune condițiuni[39]. Felul în care s-a desfășurat a fost analizat apoi într-o nouă ședință de Consiliu, unde, în vederea unei noi demonstrații,

---

[35] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Cluj, fond 4, dosar 620, fila 2.
[36] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269, fila 173.
[37] *Ibidem*, fond 1, dosar 401, fila 135.
[38] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Deva, fond 5, dosar 520, fila 100.
[39] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1. dosar 401, fila 135.

s-au luat măsurile necesare pentru o mobilizare mult mai mare şi pentru o organizare superioară[40]. Asemenea preocupări întîlnim la numeroase alte consilii judeţene din ţară[41]. Ele erau necesare, deoarece, aşa cum s-a arătat, publicarea Programului de guvernare a atras după sine un uriaş şi neîntrerupt val de mitinguri şi demonstraţii, cum încă nu avuseseră loc în ţară, la care participau cele mai diverse pături ale populaţiei.

Consiliile F.N.D. s-au preocupat de normalizarea vieţii economice, luînd măsuri împotriva speculanţilor şi sabotorilor, care încercau să lovească in aprovizionarea oamenilor muncii. Organele F.N.D. din Regionala Moldova de Jos (Bucovina de Sud) au acţionat împotriva speculei, descoperind depozite de cereale, au oprit transporturile ilegale de mărfuri, au asigurat o aprovizionare normală în limitele posibilităţilor etc.[42].

Probleme similare întîlnim la toate consiliile F.N.D. din ţară. Ceea ce trebuie de remarcat faptul că în condiţiile maturizării Consiliilor F.N.D. a îmbogăţirii experienţei lor în lupta împotriva autorităţii reacţiunii, pentru exercitarea puterii noi, democratice, ele găseau metode mult mai operative de rezolvare a problemelor economice, de aprovizionare etc. Arestarea speculanţilor, confiscarea mărfurilor, extinderea controalelor în trenuri etc., erau măsuri pe care le iniţiau organele F.N.D. şi le puneau în aplicare prin participarea largă a organizaţiilor sindicale din întreprinderi, a formaţiunilor de luptă patriotice, a comitetelor ţărăneşti etc.

Politica partidului comunist de atragere la lupta împotriva reacţiunii a păturilor celor mai largi, politică reflectată în lărgirea bazei de masă a F.N.D., s-a bazat pe cunoaşterea profundă a conţinutului procesului revoluţionar, care, prin însăşi natura lui, presupunea antrenarea la viaţa politică a păturilor şi grupărilor celor mai largi interesate în dezvoltarea economică politică şi socială a României. Dar, fiind o consecinţă a necesităţii istorice obiective, lărgirea bazei de masă a F.N.D. a fost şi o premiză pentru intensificarea acţiunilor revoluţionare ale maselor. Perioada mitingurilor şi demonstraţiilor de masă, care se desfăşurau în întreaga ţară, demonstra cu prisosinţă posibilitatea trecerii la acţiuni hotărîtoare pentru doborîrea reacţiunii. Efervescenţa revoluţionară, care luase forma concentrării în jurul Frontului Naţional Democrat a celor mai largi pături ale populaţiei, putea şi trebuia canalizată pe linia înfăptuirii, pe întreg cuprinsul ţării, a prevederilor fundamentale ale Programului de guvernare.

În aceste condiţii istorice, Frontul Naţional Democrat şi-a adîncit latura de organism politic de mobilizare a maselor populare. Totodată, îndeplinind funcţiilor de coordonare şi conducere a activităţii administrative a organelor democratice, Frontul Naţional Democrat şi-a conturat tot mai mult rolul său de organ de stat de un fel deosebit, care acţiona împotriva

[40] *Ibidem*; Vezi şi „România liberă“ din 19 februarie 1945.

[41] Consiliul F.N.D. din Circ. II Timişoara a luat măsurile necesare pentru mobilizarea oamenilor muncii la adunarea F.N.D. din 10 februarie (Arhiva Comitetului Judeţean P.C.R. Timiş, fond 2, dosar 170, fila 6); Consiliul judeţean Hunedoara, în şedinţa sa din 2 februarie a discutat despre măsurile organizatorice pentru adunarea din 11 februarie (Arhiva Comitetului Judeţean P.C.R. Deva, fond 2, dosar 26, fila 82) etc.

[42] Arhiva Comitetului Judeţean P.C.R. Iaşi, fond 1, dosar 29, fila 2.

reacţiunii şi a poziţiilor pe care aceasta le mai deţinea în diferite verigiale aparatului de stat.

Acest aspect este reliefat prin analiza activităţii organelor F.N.D. pentru cucerirea şi consolidarea noilor poziţii ale forţelor democratice în aparatul de stat local.

Parte componentă a luptei generale duse de masele populare, care a cunoscut în februarie 1945, o treaptă superioară în desfăşurarea sa, este *lupta pentru democratizarea aparatului de stat*, pentru înlăturarea reprezentanţilor reacţiunii din verigile aparatului de stat local, în care ea continua să se mai menţină.

În timpul scurs de la 6 decembrie 1944 majoritatea reacţionară din guvern nu a luat nici o măsură eficace, care să satisfacă pe deplin dorinţele maselor populare. „D. General Rădescu – spunea într-o şedinţă a Consiliului de Miniştri, ministrul F.N.D. Lotar Rădăceanu – a luat o atitudine atît de hotărîtă împotiva F.N.D.-ului, încît a spulberat orice speranţă a maselor populare că cu guvernul acesta se poate ajunge la soluţionarea acestor probleme"[43]. (în speţă era vorba de democratizarea aparatului de stat – n.n.) Miniştrii F.N.D. au respins acuzaţiile reacţiunii, potrivit cărora, schimbările prefecţilor reacţionari ar fi fost opera unor agitatori. Ele nu erau „opera agitatorilor, ci corespund unor frămîntări ale maselor" – spunea în aceeaşi şedinţă L. Rădăceanu[44].

Fenomenul de instalare a prefecţilor democraţi a luat o amploare deosebită după aplicarea Programului de guvernare al F.N.D., fapt ce confirmă desfăşurarea ofensivei maselor pe multiple planuri[45].

Ofensiva maselor populare pentru democratizarea aparatului de stat se concretiza în alungarea prefecţilor reacţionari şi instalarea elementelor democratice. Această ofensivă începută încă din toamna anului 1944 a dus realmente la pierderea controlului reacţiunii asupra organelor administrative ale ţării, lucru ce reese din numărul prefecturilor aflate sub controlul F.N.D. Astfel, s-a ajuns ca, din cele 58 de judeţe ale ţării, 52 să se găsească sub controlul organelor F.N.D., din 30 cîte erau la sfîrşitul lunii noiembrie 1944[46]. Aceasta înseamnă că numai în luna februarie şi la începutul lunii martie au fost schimbaţi 20 de prefecţi reacţionari.

A luat, totodată, o amploare deosebită lupta maselor pentru ocuparea verigilor inferioare ale aparatului de stat, ajungîndu-se ca în luna februarie majo-

[43] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8496, fila 27—28.

[44] *Ibidem*, fila 27.

[45] În luna februarie, masele populare au trecut în mod hotărît la alungarea reprezentanţilor reacţiunii din fruntea prefecturilor ; la 13 februarie a fost instalat noul prefect al judeţului Botoşani (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8836, fila 2) ; în ziua de 17 februarie masele populare au început lupta împotriva prefectului reacţionar din Craiova la 24 februarie a fost instalat un prefect democrat (*Ibidem*, dosar 9280, filele 10—33 ; Arhiva Sfatului Popular Regional Oltenia, fond Prefectura judeţului Dolj, pachet 12, dosar 49 ; Pachet 117, dosar 774) ; la 18 februarie trecînd peste cordonul de jandarmi, masele populare au instalat un prefect democrat la Fălticeni ; la 24 februarie este instalat un prefect democrat la Caracal (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8841, fila 89) ; la 3 martie au fost instalaţi prefecţi democraţi în judeţele Mehedinţi şi Romanaţi (*Ibidem*, fond 1, dosar 342, filele 348). Însuşi Rădescu constata că numai în decurs de o săptămînă au fost instalaţi prefecţi democraţi în şase judeţe (*Ibidem*, fond 103, dosar 8496, filele 11—12).

[46] Cf. I. Necşa : „Aspecte în lupta pentru instaurarea unor autorităţi locale democratice" în „Studii", Revistă de istorie 1959, nr. 4, p. 298.

ritatea lor să se găsească sub controlul forțelor democratice[47]. Schimbările din verigile inferioare ale aparatului de stat au fost mult favorizate de faptul că, așa cum s-a arătat, prefecturile aveau în fruntea lor reprezentanți ai maselor populare. Dînd curs cerințelor maselor, coordonați de organele F.N.D., prefecții democrați au trecut ei înșiși la înlocuirea primarilor reacționari. Astfel, în județul Ialomița, în decurs de numai o săptămînă, prefectul democrat a schimbat peste 100 de primari, în județul Brăila – 15 etc.[48]. Un Buletin de informare a Președinției Consiliului de Miniștri sublinia că prefecții democrați urmăreau „înlocuirea în mod treptat a tuturor primarilor cu membri ai organizației F.N.D."[49]. Este important de subliniat că prefecții democrați efectau schimbările și confirmau alegerile „cu formele legale" – după cum arăta buletinul amintit – adică folosind împuternicirile pe care le aveau de la organizațiile F.N.D. din județ și nu de la Ministrul de Interne, față de care acționau independent.

Pozițiile ocupate de forțele democratice în diferite verigi ale aparatului de stat au marcat lărgirea atribuțiilor organelor F.N.D. sub îndrumarea și conducerea cărora se afau elementele democrate instaurate de masele populare, în fruntea prefecturilor, primăriilor etc. Astfel, Consiliile F.N.D. care inițiaseră și organizaseră ocuparea primăriilor, prefecturilor și preturilor, s-au ocupat după ce victoria maselor fusese realizată, de consolidarea pozițiilor ocupate, de coordonarea activității organelor administrative pe linia luptei duse de partidele și organizațiile democratice în cadrul F.N.D.

În luna februarie 1945 organele F.N.D. locale au întreprins numeroase acțiuni de ocupare a noi poziții în instituțiile de stat, în care reacțiunea continua să se mențină și să desfășoare activitatea împotriva maselor.

În condițiile în care în întrega țară lupta pentru înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare se desfășura cu amploare deosebită, Consiliile F.N.D. au luat măsuri de înlocuire a elementelor reacționare, de la Camerele Agricole. Împotriva voinții reacțiunii de la Ministerul Agriculturii și Domeniilor, la conducerea căruia se afla ministrul țărănist Hudiță, în numeroase locuri Consiliile județene F.N.D. au impus schimbarea personalului reacționar de la Camerele Agricole[50].

---

[47] Cîteva date sînt edificatoare. În luna februarie, în județul Dîmbovița, din 145 de primării, 122 erau conduse de primari aleși de popor. În județul Tutova, din 66 de primării, 64 aveau în fruntea lor primari democrați ; în R. Sărat fuseseră înlocuiți 68 din cei 98 de primari, care funcționaseră înainte de 23 August ; în Județul Putna 74 de primari, din totalul de 99 au fost schimbați. În Prahova numărul lor ajungea la 45, în Vlașca — la 10 etc. În aprecierea cifrelor trebuie de ținut seama că procesul de democratizare a verigilor interioare ale aparatului de stat era în plină desfășurare, el continuînd cu o deosebită amploare și după demisia lui Rădescu. (Din lupta P.C.R. pentru încetarea alianței.. vol. 3, 1960, p. 86 ; D. Turcuși, *art. cit.*, p. 309).

[48] *Ibidem.*

[49] *Ibidem*, fond 49, dosar 9271, fila 379.

[50] Pe linia hotărîrilor luate în cadrul Consiliului F.N.D. (Vezi Arhiva C.C. al P.C.R. fond 49, dosar 9269, fila 175), C.C. al Frontului Plugarilor a publicat la începutul lunii februarie Circulara nr. 2 „Sarcinile Comitetelor Frontului Plugarilor" (Circulara nr. 2 al C.C. al F.P." în „Luptătorul Bănățean" din 14 februarie 1945). În această circulară se sublinia necesitatea ca organele F.P. să-și aducă contribuția pentru cucerirea de noi poziții la Pretură, Primărie, Camerele Agricole. Este interesant de remarcat că supravegherea activității de la Camerele Agricole revenea organelor F.P. „Comitetele F.P. vor supraveghea ce se petrece la Camera Agricolă"

În Camerele Agricole se concentraseră numeroase elemente ale reacțiunii care se opuneau procesului de democratizare a satelor prin luarea unor măsuri de sprijinire a moșierimii. La intervenția hotărîtă a Consiliului F.N.D. județean, Prefectura județului Iași a schimbat personalul reacționar de conducere a camerei Agricole, înlocuindu-l cu elemente democratice. Una dintre primele măsuri luate de noua conducere a fost aceea de anulare a autorizațiilor emise pentru administrarea unor moșii de către diverși arendași și speculanți[51]. Acelaș lucru se înfăptuiește la Bacău[52], Galați[53], Timișoara[54] etc. Schimbările petrecute la Camerele Agricole au reprezentat un succes al luptei maselor populare pentru ocuparea de noi poziții în aparatul de stat. Comitetele țărănești au căpătat posibilitatea, în aceste locuri, să-și exercite și mai mult funcțiile lor administrative și de conducere a lucrărilor agricole, deoarece conducerea democratică a Camerelor Agricole a venit în ajutorul lor, susținîndu-le activitatea și punîndu-le la dispoziție unelte, seminte etc.

Consiliul F.N.D. indicase ca în lupta împotriva lui Rădescu să se organizeze o ofensivă continuă, pe toate planurile, iar acțiunile întreprinse să fie simultane și concentrice[55]. Pornind de la aceste precizări, Consiliile F.N.D. au organizat acțiuni unite de luptă a maselor în diferite locuri cu scopul de a surprinde reacțiunea și de a adînci starea ei de derută.

Concomitent au fost organizate acțiuni comune ale reprezentanților organelor administrative democratice din țară care și-au coordonat activitatea îndreptată împotriva majorității reacționare din guvern. Astfel, în zilele de 12—14 februarie 1945 a avut loc la Cluj Consfătuirea prefecților F.N.D. din Ardealul de nord. Din indicațiile regionalei P.C.R. Cluj, Consiliul F.N.D. a trasat prefecților sarcina înfăptuirii imediate, în toate județele, a reformei agrare, în conformitate cu Programul de guvernare al F.N.D.[56]. La Iași în zilele de 15—16 februarie 1945, a avut loc Conferința prefecților din Moldova și Bucovina. La această conferință, ținută împotriva ordinului lui Rădescu, care o interzisese, prefecții democrați au hotărît trecerea imediată, în județele lor, la înfăptuirea reformei agrare[57].

În telegrama trimisă regelui ei spuneau : „Prefecții din Moldova și Bucovina de Sud își fac o datorie de conștiință de a vă semnala față de starea de spirit a țărănimii necesitatea urgentă și imediată a reformei agrare. De asemenea, noi înțelegem a susține această luptă a plugărimii române pentru împroprietărirea ei“[58]. Această telegramă este semnificativă pentru activitatea organelor administrative democratice, desfășurată împotriva reacțiunii din organele de stat centrale.

(Ibidem). Această situație subliniază ideea coordonării activității tuturor organizațiilor în cadrul Consiliilor F. N.D. și divizării sarcinilor pentru cuprinderea tuturor problemelor pe care le ridica revoluția.

[51] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Bacău, fond 19, dosar 1, f. 8.

[52] *Ibidem,* fila 21.

[53] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Galați, fond 2, dosar 18, fila 3.

[54] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Timiș, fond 2, dosar 170, fila 15.

[55] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269, fila 226.

[56] *Ibidem.*

[57] „Moldova liberă“ din 19 februarie 1945.

[58] Arhivele Statului București, fond Casa Regală, serviciul probleme interne, dosar 30/1945, fila 66.

Rolul F.N.D. în coordonarea acţiunilor maselor ţărăneşti şi în sprijinirea lor creştea în locurile unde aparatul de stat era ocupat de elemente democratice. În aceste cazuri, F.N.D. folosea verigile aparatului de stat, îşi exercita pe deplin puterea pe plan local şi lua măsuri, consfinţite juridic de organele administrative, împotriva directivelor şi ordinelor primite de la reprezentanţii reacţiunii din guvern. Înfăptuirea reformei agrare în judeţele sau localităţile în care reprezentanţii F.N.D. deţineau posturile cheie din aparatul administrativ a adîncit ruptura între organele locale democratice şi majoritatea reacţionară din guvern. Aici reforma agrară era înfăptuită sub directa conducere a prefecturilor şi primăriilor.

Astfel, prefectura judeţului Constanţa a elaborat instrucţiuni precise, pe care le-a trimis preturilor şi primăriilor, de felul în care trebuie să se înfăptuiască reforma agrară[59]. Prefectura judeţului Tutova a dat o ordonanţă prin care a hotărît exproprierea moşiilor din cuprinsul judeţului[60]. În această ordonanţă se arăta ce pămînturi sînt supuse exproprierii şi cine poate beneficia de împroprietărire. Interesantă ni se pare precizarea atribuţiilor comitetelor ţărăneşti. Astfel, ele deveneau proprietare cu drept de exploatare a uleiniţilor, morilor ţărăneşti, aflate pînă acum în proprietatea moşierilor. Se dădeau dispoziţii Comitetelor săteşti şi organelor administrative comunale de înfăptuire a ordonanţelor prefecturii[61].

Despre această ordonanţă, avînd însă în vedere şi lucruri similare din alte judeţe, Rădescu spunea într-o şedinţă a Consiliului de Miniştri, că în nici un caz nu poate fi conceput dreptul prefecturii de a înfăptui peste capul guvernului reforma agrară[62]. În realitate însă, prefecţii democraţi nu s-au supus ordinelor primite de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri şi, la indicaţiile organelor F.N.D., au trecut în mod practic la înfăptuirea reformei agrare.

Tot mai multe note telefonice soseau la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, prin care Rădescu era anunţat că organele locale acţionează împotriva ordinelor trimise de el. „Membrii organizaţiei F.N.D. din judeţul Constanţa, în frunte cu prefectul judeţului ... procedează prin comitetele săteşti la împărţirea moşiilor în deplină libertate“ — se arată în Buletinul de informare al Consiliului de Miniştri din 29 februarie 1945[63]; „Prefectul judeţului Ialomiţa a dat ordin primarilor din judeţ să treacă imediat la împărţirea moşiilor ... — se arăta într-un alt buletin[64]. „Primarii comunelor rurale au cerut (prefecturilor n.n.) să li se aprobe ca să execute împărţirea moşiilor boiereşti, înfăptuind această operaţiune în cadrul hotărîrilor luate de comitetele ţărăneşti şi voinţa poporului“, semnala un buletin de informare

---

[59] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9271, fila 408.
[60] *Ibidem*, dosar 9275, fila 7—8.
[61] *Ibidem*,.
[62] *Ibidem*, fond 103, dosar 8486, fila 8.
[63] *Ibidem*, fond 49, dosar 9271, filele 432—433.
[64] *Ibidem*, f. 369.

al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri din 27 februarie 1945[65]. Într-un alt buletin se arăta că „din ordinul prefectului de judeţ locuitorii din comuna Independenţa jud. Ialomiţa în frunte cu primarul au măsurat moşia . . ."[66].

Activitatea organelor administrative democratice se caracterizează în această etapă atît prin insubordonarea lor majorităţii reacţionare din guvern, cît şi prin lupta dusă pentru înfăptuirea prevederilor Programului de guvernare peste capul şi împotriva reacţiunii care se opunea. Astfel, prefectul judeţului Ialomiţa a primit o telegramă din partea prefectului judeţului Constanţa prin care acesta îi comunica că, în conformitate cu indicaţiile primite de la F.N.D., să nu se mai execute ordinele primite de la Rădescu şi să se treacă imediat, şi în judeţul Ialomiţa, la înfăptuirea reformei agrare.

Întreaga activitate a majorităţii organelor administrative locale, desfăşurată în concordanţă cu interesele maselor populare a dus la pierderea de către reacţiune a controlului asupra puterii politice şi administrative. Organele administrative au devenit, în cea mai mare parte, ele însele instrumente în mîna maselor populare, cu ajutorul cărora acestea înfăptuiau de jos prevederile programului de guvernare.

În luna februarie 1945 activitatea organelor administrative locale s-a intensificat pe linia luptei împotriva majorităţii reacţionare din guvern, desfăşurînd acţiuni iniţiate de organizaţiile F.N.D., care aveau în esenţă scopul aducerii la cîrma ţării a unui guvern democrat.

Astfel, prefecţii, în numele organelor administrative locale din Moldova în telegrama trimisă regelui cereau demiterea reacţiunii din guvernul generalului Rădescu. Ei arătau: „Actualul guvern (înţelegînd reacţiunea majoritară — n.n.) nu mai corespunde aspiraţiilor maselor largi ale poporului, ale cărui spirit noi îl constatăm. Numai un guvern al Frontului Naţional Democrat va putea soluţiona toate grelele probleme de astăzi ce apasă pe umerii poporului român, salvînd ţara din impasul în care a vîrît-o războiul criminal al lui Antonescu şi sabotarea sistematică a elementelor reacţionare din guvern"[67].

Organele administrative democratice participau împreună cu oamenii muncii la marile demonstraţii, cerînd împreună demiterea guvernului Rădescu. „La manifestaţii au participat toate autorităţile . . ."[68] — subliniau numeroase note informative pe care le primea Rădescu.

Văzînd în activitatea prefecţilor democraţi o subminare făţişă a puterii sale, reacţiunea din guvern în frunte cu Rădescu a folosit diferite mijloace pentru a le stăvili acţiunile. Ocuparea de către mase a prefecturii din Teleorman la 11 februarie şi instalarea unui prefect democrat a fost urmată de măsurile imediate pentru înlăturarea primarilor vechi, care mai rămăseseră, confirmarea celor care fuseseră instalaţi de mase şi trecerea în mod energic la confiscarea moşiilor şi împărţirea lor[69]. În faţa acestei situaţii, Rădescu

---

[65] *Ibidem*, fila 408.

[66] *Ibidem*, filele 436—437.

[67] Arhivele Statului Bucureşti, fond Casa Regală, Serviciul probleme interne, dosar 30/1945, filele 66—67.

[68] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8842, fila 193.

[69] „Din lupta P.C.R. pentru închegarea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare.", vol., III, pag. 280—281.

a ordonat înlăturarea prefectului democrat[70], lucru ce nu s-a putut înfăptui datorită hotărîrii şi dîrzeniei de care au dat dovadă masele populare în apărarea cuceririlor revoluţionare. În această situaţie, Rădescu a dispus instalarea unui prefect în persoana subperfectului, om de al său, care trebuia să-i execute ordinele[71]. Crearea în judeţul Teleorman a unei noi prefecturi, ce acţiona pe linia reacţionară a majorităţii din guvern, urmărea anihilarea activităţii revoluţionare a prefecturii democratice. Masele populare au înlăturat însă cu forţa prefectul reacţionar din Turnu Măgurele[72].

Împotriva activităţii prefectului F.N.D. din judeţul Timiş Torontal, care, în lumina indicaţiilor Consiliului judeţean F.N.D. desfăşura în sate o muncă susţinută pentru schimbarea primarilor reacţionari şi înfăptuirea reformei agrare, Rădescu a trimis un ordin prin care îi interzicea deplasarea in satele şi comunele judeţului. „Interzic cu desăvîrşire orice deplasare a Dvs. pe teritoriul judeţului fără aprobarea prealabilă a subsemnatului. Vă fac personal răspunzător de executarea întocmai a prezentului ordin"[73] — era conţinutul telegramei lui Rădescu. Bineînţeles, aceasta nu a împiedicat cu nimic activitatea prefectului F.N.D. care nu a acordat nici o atenţie ordinului primit.

Organele administrative democratice au instituit o supraveghere atentă a unităţilor represive ale burgheziei şi moşierimii reacţionare în vederea anihilării unor eventuale acţiuni îndreptate împotriva maselor. Inspectoratul General al Jandarmeriei raporta lui Rădescu că „sînt informaţii precise că toate convorbirile telefonice, corespondenţa, telegramele sînt cenzurate... Nici o convorbire a unităţilor de jandarmi, în special, nu scapă necenzurată"[74].

Toate aceste acţiuni organizate ale elementelor democratice din aparatul de stat, calificate de reacţiune drept „dezordini ale organelor locale"[75], constituiau aspecte importante ale pierderii puterii de către reacţiune. Treptat, masele populare cucereau poziţiile cheie din aparatul de stat, îngustînd tot mai mult sfera de exercitare a puterii reacţionare. Ele au imprimat acţiunilor lor pecetea cuceririi, consolidării şi exercitării în fapt a puterii noi, care, către sfîrşitul lunii februarie, *era deja conturată în multiplele domenii ale vieţii politice şi de stat.*

LE FRONT NATIONAL DÉMOCRATE PENDANT L'ÉTAPE DÉCISIVE POUR LA LUTTE DES MASSES AU BUT DE L'INSTAURATION DU GOUVERNEMENT DÉMOCRATE

Résumé

Ayant à la base la recherche des matériaux archiviques, l'auteur s'est proposé de démontrer l' extension de la base de masse de cet organisme politique, créé et dirigé par le Parti Communiste Roumain dès l'automne de l'année 1944. L'intense activité de F.N.D. depuis le commen-

[70] *Ibidem*, p. 282 ; vezi şi „Scînteia" din 20 februarie 1945.
[71] *Ibidem*, p. 282—283.
[72] *Ibidem*, p. 286.
[73] „Luptătorul Bănăţean" din 25 februarie 1945.
[74] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9279, fila 40.
[75] *Ibidem*, fond 103, dosar 8496, fila 32.

cement de l'année 1945, l'étape décissive de la lutte pour le pouvoir, a été le résultat des mutations survenues dans la disposition des forces de classe, du travail entrepris par les organisations du parti communiste. F. N.D. a prouvé d'être le noyau autour duquel se sont ralliées les forces progressistes de la société roumaine, vitalement intéressées dans la réalisation du programme de gouvernement élaboréà la fin de l''année 1945. La recherche de l'activité de F. N.D. au contexte révolutionnaire qu'il y avait au pays, met en évidence le caractère scientifique de la politique d'alliances du parti communiste, le réalisme des mésures initiées, sa capacité d'appliquer les principes du marxisme aux conditions concrètement historiques de la Roumanie.

1877. MĂRTURII CONTEMPORANE

D. IVĂNESCU

Arhivele statului din Iaşi păstrează în tezaurul documentar, alături de alte nenumărate valori de interes istoric, şi acele mărturii ce vorbesc de lupta poporului român pentru obţinerea independenţei naţionale. Telegrame, scrisori, memorii, rapoarte ale oficialităţilor vremii, fotografii, etc., toate acestea la un loc, formează o imagine cît de cît revelatoare asupra sacrificiilor pe care întreaga naţiune le-a făcut în anii 1877—1878.

În fondul arhivistic al Primăriei municipiului Iaşi se află mai multe dosare al căror conţinut se referă la rechiziţiile necesare armatei române, la listele de subscripţii făcute în folosul soldaţilor români răniţi, măsurile luate pentru încartiruirea armatei ruse, eforturile depuse de locuitorii judeţului Iaşi pentru a trimite armatei române, printre altele, 20.000 ocale de pîine, o ambulanţă pentru cîmpul de luptă şi una pentru spitalul de la Turnu Măgurele, ca şi deschiderea unui spital pentru răniţii de război, care funcţiona la Iaşi şi multe altele[1].

Un număr de ordine telegrafice semnate de Mihail Kogălniceanu în calitate de ministru de externe, aflate în colecţia de „Documente" a Arhivelor ieşene, evidenţiază unele momente importante din timpul conflictului armat româno-ruso-turc; bombardarea Calafatului de către turci[2], ruperea relaţiilor cu Poarta[3], căderea Plevnei[4] etc. La aflarea acestui din urmă eveniment capturarea lui Osman Paşa şi victoria de la Plevna, într-un raport al Primăriei municipiului Iaşi se afirma că vestea „a străbătut ca un fulger în toate unghiurile ţării, a făcut să tresalte bătrînul municipiu al Iaşului"[5]. Aşa după cum era de aşteptat, Iaşul a ştiut să-i întîmpine pe cei care, pe cîmpul de luptă, au reuşit, împotriva unei armate bine instruită şi echipată, să obţină victorii răsunătoare. O publicaţie a Primăriei municipiului Iaşi anunţa sosirea în localitate, la 1 ianuarie 1878, a Regimentului 13 Dorobanţi „compus — se spune — în mare parte din fii şi fraţii cetăţenilor acestui vechi şi ilustru municipiu, asupra căruia acest valoros regiment a aruncat o nouă rază de glorie"[6]. Dealtfel, cuvinte deosebit de elogioase pentru actele de eroism săvîrşite de fiii Iaşului, aflaţi în Regimentul 13 Dorobanţi, avusese şi Mihail Kogălniceanu care, în telegrama trimisă prefectului Iaşilor cu ocazia luării Griviţei şi reprodusă în nr. 94 din 31 august 1877 al „Curierului de Iaşi", afirma: „Întîiul regiment care a dat piept inamicului şi a cărui drapel a fost întîiul drapel al armatei române care a primit botezul de sînge este al 13-lea regiment de dorobanţi, compus din fiii ieşenilor. Acest drapel este astăzi decorat cu marele cordon al Stelei Române. Ca mai totdeauna Iaşii şi astă dată a fost înainte mergător. Mîndru de a fi ieşean rogu-vă a felicita din parte-mi pe concetăţenii mei. 30 august 1877. Kogălniceanu".

Foarte mulţi ieşeni vor oferi bani pentru organizarea unui banchet cu ocazia sosirii în Iaşi a Regimentului, printre ei se aflau Petru Poni, Nicolae Gane, Alexandru Livaditti etc. De la cei care, din diverse motive, n-au putut participa la această sărbătoare a Iaşului, ne-au rămas însă mai multe scrisori. Vom cita doar două, aparţinînd maiorului Gîrleanu şi cunoscutului profesor Ştefan Micle. Primul spunea, în scrisoarea adresată organizaţiilor: „*Paginile istoriei*

---

[1] Arh. St. Iaşi, fond Primăria municipiului Iaşi, dosar 101, 104, 107, 142/1877; *Ibidem*, fond Mitropolia Moldovei, dosar 54/1877.

[2] *Ibidem*, colecţia „Documente", P. 796/4.

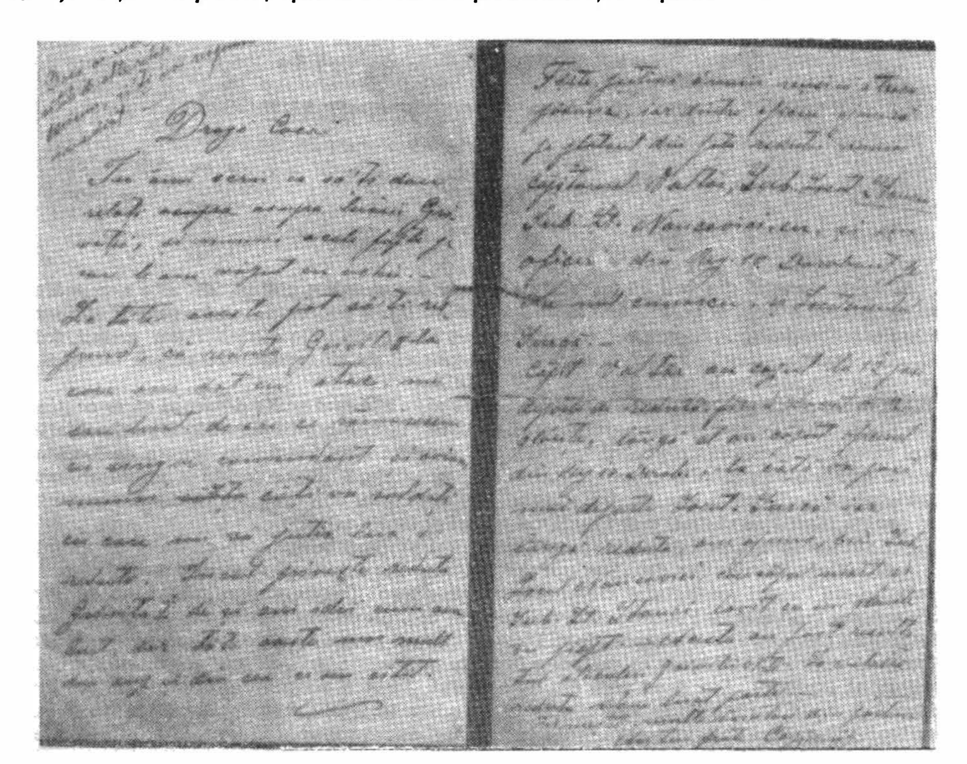
[3] *Ibidem*, P. 796/6.

[4] *Ibidem*, P. 796/8.

[5] *Ibidem*, fond Primăria municipiului Iaşi, dosar 11/1877, f. 84.

[6] *Ibidem*, colecţia „Documente", P. 796/9.

române sînt pline de fapte glorioase. Azi lumea întreagă trebuie să știe că orice picătură de sînge căzută pe cîmpul de luptă a întărit baza independenței române"[7] ; iar cel de al doilea saluta, citez, „*pe cei bravi, care și-au expus viața pentru a ne crea o patrie liberă și independentă*"[8].

Septembrie 1877. Scrisoarea căpitanului Cazimir Cugler către sora sa, Matilda Cugler Poni, privind atacul dat de trupele române asupra redutei Grivița II în 30 august 1877.

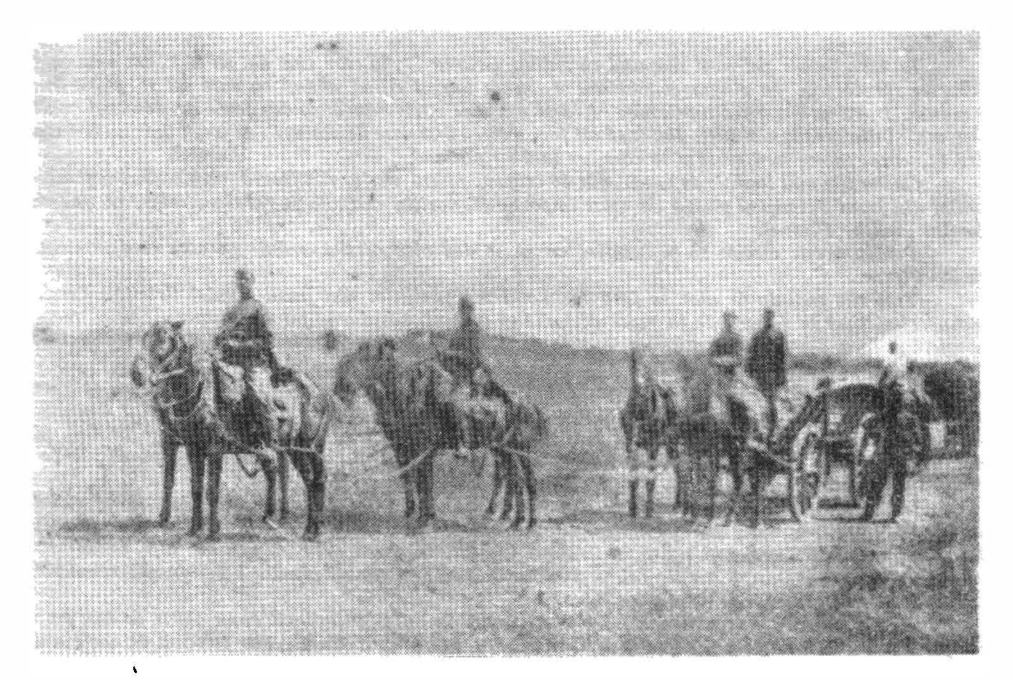
Dintre documentele inedite de o valoare deosebită pe care le reproducem este descrierea atacului dat de trupele române asupra redutei Grivița II. După insuccesele anterioare ale armatei ruse s-a fixat ca cea de a treia bătălie asupra Plevnei, la care participa și armata română, să aibă loc în ziua de 30 august 1877. Cucerirea Plevnei era obiectivul principal al trupelor româno-ruse pentru a realiza trecerea la sud de Balcani. Dar pentru aceasta trebuia mai întîi cucerită reduta Griviței, numită și „cheia Plevnei", după cum se vede din scrisoarea pe care o publicăm și care aparține unuia dintre participanții la aceste evenimente, căpitanul Cazimir Cugler.

Căpitanul Cazimir Cugler, autorul scrisorii, este fratele poetei Matilda Cugler Poni și unul dintre participanții la războiul din 1877—1878. Scrisoarea este adresată poetei, probabil la începutul lunii septembrie 1877, înainte de a avea loc cel de al doilea atac al trupelor române asupra Griviței II. Scrisă într-un stil sobru, emoționant, ea este o oglindă fidelă a primului atac dat la 30 august 1877 de trupele române asupra acestei redute, în fața căreia au lăsat, în această Vale a Plîngerii, 2800 de morți și răniți. Aici au căzut eroi a căror nume sînt scrise cu majuscule în cartea istoriei naționale ; maiorul Șonțul, căpitanul Valter Mărăcineanu, locotenentul Șurcă și mulți alții.

[7] *Ibidem*, fond Primăria municipiului Iași, dosar 11/1877, f. 145.

[8] *Ibidem*, f. 149.

Cel de al doilea document este o scrisoare de mulțumire adresată soției maiorului Nicolae Holban din Regimentul 5 Dorobanți, Profira Holban, care a activat în cadrul spitalului „Elisabeta Doamna" din Galați, unde erau tratați răniții de război. Despre maiorul Nicolae Holban

„Parcul trenului". Pe fotografie mai sînt scrise următoarele cuvinte: „Amintire din resbelul pentru independență 1877—1878". Foto București, 1878.

el însuși participant la războiul de independență, se găsesc mai multe informații în colecția de „Documente" a Arhivelor ieșene[9]. Posesor a mai multor ordine și medalii, române și străine, primite drept recompensă „pentru curajul și devotamentul de care a dat dovadă în luptele de peste Dunăre"[10], îl vom întîlni și ca executant al unor misiuni diplomatice în străinătate în anii imediat următori războiului de independență. Soția sa, Profira Holban, a primit, de asemeni, unele însemne și distincții pentru îngrijirea acordată celor răniți[11].

Cel de al treilea document este un memoriu semnat de Gh. Calmuțchi și adresat Primăriei municipiului Iași în vederea schimbării unor denumiri de străzi cu nume de eroi din timpul războiului de independență. Semnatarul acestui memoriu s-a înscris voluntar în rîndurile Regimentului 5 de linie din Iași, a participat la război și a rămas cunoscut mai ales datorită celor două lucrări ale sale, *Episoade din Campania războiului 1877—1878*, Iași, 1927, 37, p. și *1877—1878. Eroii morți*, Iași, 1928, 104 p. Rîndurile scrise de Calmuțchi, pe care le publicăm mai jos, sînt interesante în afara faptului că aparțin unui participant la evenimente, dar mai ales pentru acele amănunte revelatoare despre eroii români ai războiului.

9 Ibidem, colecția „Documente", P. 708/37—63.
10 Ibidem, P. 708/54.
11 Ibidem, P. 708/49, 66.

I

Dragă Coca,

Tu îmi scrii ca să-ţi dau relaţii asupra luării Griviţei, şi numai acele fapte pe care le-am văzut cu ochii.

La toate acestea pot să-ţi răspund că reduta Griviţa II, la care am dat eu atac, nu s-au luat deoarece rămăsesem eu singur comandant şi aveam numai cîţiva soldaţi cu care nu se putea lua o redută. În cît priveşte reduta Griviţa I, deşi am idee cum s-au luat, dar toate acestea mai mult din auz şi din ceea ce am citit. Pot însă aţi face o mică descriere de atacurile ce s-au dat la Griviţa nr. II, care era cea mai mare şi la care am luat eu parte.

Cîteva zile mai înainte de atacul din 30 august, Statul major rus făcu o recunoaştere a poziţiunilor din jurul Plevnei şi găsiră de mare importanţă poziţia ocupată de reduta Griviţa, ca una ce domina valea Plevnei.

Pentru aceste motive să şi hotărîră ca să se dea atac acestei redute pe care ei o numeau cheia Plevnei.

Trei zile înainte de atac se făcu recunoaşterea poziţiilor din jurul redutei Griviţa, aceste recunoaşteri însă se făcură de la mare distanţă şi numai din două puncte opuse. Întiia recunoaştere se făcu din dreptul poziţiilor ocupate de Divizia a 4 Română şi a doua din partea opusă, unde se afla Divizia a 3 Română.

Din aceste două puncte opuse se vedea reduta Griviţa înconjurată de un platou care se inclina foarte uşor dacă însă Statul major rus şi-ar fi ales un punct intermediar acestor două, şi s-ar fi apropiat mai mult de redută, ar fi văzut că sînt două redute, care se mascau una pe alta, şi că reduta Griviţa II avea în faţa sa o vale în care ori cîte trupe ai fi vîrît trebuiau să piară sub focurile încrucişate ale inamicului.

În fine în ziua de 30 august, pe la orele 12, deja trupele ce trebuiau să atace se aflau în poziţiile de unde trebuia să înceapă atacul. La ora 3 se dădu semnalul de atac, atunci două companii din Regimentul 10 Dorobanţi ieşiră în trăgători înainte, în urma acestora veneau alţi soldaţi cu scări şi gabioane, iar după aceştia venea coloana de asalt compusă din un batalion sub comanda căpitanului Valter Mărăcineanu.

Îndată ce am ajuns pe creasta dealului, turcii ne-au şi primit cu două obuze de tun care desigur au fost îndreptate mai dinainte. Aceste obuze pătrunseră chiar prin coloana de asalt sau mai bine zis prin batalionul lui Valter. Aceste obuze n-ar fi fost nimica dacă n-ar fi fost în faţa noastră de scoborît o vale sub focurile continue ale turcilor din redută, care în linie dreaptă nu erau mai mult de 400 m.

Soldaţii, văzînd acest mormînt în faţa lor, nu mai voiră să asculte de comanda şefilor şi luară pasul alergător, scoborînd cu cea mai mare viteză valea. Ajunşi în vale văzură că nici aici nu erau adăpostiţi de focuri, prin urmare trebuiau să meargă înainte, căci stînd pe loc mai uşor poţi fi lovit.

De astă dată trebuiau să urce o pantă pe creştetul căreia se afla reduta Griviţa. Această pantă era mai mică ca cea pe care o scoborîsă, dar în schimb era acoperită de o pădure tînără şi impracticabilă, iar pomii erau legaţi unul de altul cu sîrme de telegraf, la diferite înălţimi, pentru a împiedica trecerea.

În această vale au căzut morţi maiorul Şonţu, căpitanul Panu, sublocotenent Horcia, sublocotenent Ulescu, pe care i-am văzut.

Văzînd aceasta soldaţii năvăliră asupra pădurii, care nu era mai largă de 20—25 metri, dar întîmpinară cele mai mari dificultăţi, trebuind să taie sîrmele şi îngrămădindu-se unul peste altul. În momentul cînd credeau că vor reuşi a trece prin pădure, a început o canonadă teribilă de la reduta Bucov, ale căror tunuri erau dirijate chiar asupra pădurii.

Aici, a fost cel mai mare măcel care şi-l poate închipui cineva. Obuzele cădeau în număr mare, răsturnau pomii, omorînd 10 pînă la 12 oameni fiecare obuz. Foarte puţini oameni reuşiră a trece pădurea, iar dintre ofiţeri ajunseră pe platoul din faţa redutei numai căpitanul Valter, sublocotenentul Stanciu, *sublocotenentul Nancovici, eu şi un ofiţer din Regimentul 10 Dorobanţi, pe care nu-l cunosc, şi locotenentul Şurcă.*

Căpitanul Valter a căzut la 12 paşi departe de redută, fiind lovit de două gloanţe, lîngă el a căzut ofiţerul din Regimentul 10 Dorobanţi, la cîţiva paşi mai departe locotenentul Şurcă, iar lîngă redută am ajuns cu sublocotenentul Nancovici, care căzu mort, şi sublocotenentul Stanciu, lovit de un glonte în piept.

Acesta a fost rezultatul atacului Griviţei II. La cealaltă redută n-am luat parte.

Primeşte multe sărutări din partea-mi
Al tău frate
Cazimir

Dacă ai necesitate de alte relaţii scrie-mi şi-ţi voi răspunde imediat

II

Arh. Şt. Iaşi, fond „Petru Poni", mapa Matilda Poni, nr. 1580. Original.

1878 în 15 mai

România
Spitalul Elisabeta Doamna
Caritatea gălăţeană
Nr. 226

Onorabilă doamnă,

În timpul cit a durat căutarea soldaţilor români răniţi în Spitalul „Elisabeta Doamna", înfiinţat la Galaţi, domnia voastră dîndu-vă osteneala cu îngrijirea şi consolarea lor ca la însăşi copii dumneavoastră, Comitetul pătruns de înaltele sentimente umane de care dumneavoastră aţi dat probă în această ocazIune, în numele său şi a acelor soldaţi ce şi-au găsit sănătatea în acest spital, vine a vă aduce vile sale mulţumiri pentru devotamentul şi zelul cu care aţi concurat la uşurarea suferinţei lor.

Binevoiţi, vă rog, onorabilă doamnă, a primi asigurarea prea osebitei mele consideraţii.

Preşedinte
Econom, I. Severin

Domniei Sale, doamnei P. Holban. Loco.

III

Arh. Şt. Iaşi, colecţia „Documente", P. 708/47. Original.

Iaşi, 1906 Ianuarie 11

Domnule Primar,

Din Garnizoana Iaşi, în timpul campaniei 1877—1878, cu războiul contra Turciei, s-a trimis pe cîmpul Bulgariei 5 regimente şi anume:

Regimentul 13 de Dorobanţi, Ştefan cel Mare astăzi, Regimentul 5 de linie, Regimentul 2 de Roşiori, Regimentul 7 Călăraşi, Regimentul 4 de Artilerie, Escadronul 2 de jandarmi şi Compania a 4 sanitară.

Pămîntul Bulgar a acoperit zeci de mii de oameni, din care şi Iaşul a avut mulţi fii, despre care astăzi nimic nu se mai aude.

Aceste trupe, la toate atacurile ce le-au dat, au avut un mare număr de ofiţeri morţi, şi în timp de 30 de ani nu şi-a adus nimenea aminte de aceşti bravi luptători care şi-au jertfit viaţa pentru independenţa ţării. Astăzi aceşti ofiţeri nu mai suflă, zac pe cîmp străin şi dacă Iaşul pentru moment nu e în stare a face altceva pentru dînşii, vin respectuos a vă propune, domniei voastre, domnule primar, ca măcar numele acestor bravi ofiţeri să fie pus pe străzile oraşului, pentru ca astfel să ne arătăm recunoştinţa datorată liberatorilor noştri. Înlocuindu-se, astfel, de exemplu, Strada de Sus cu denumirea Căpitan Romano Mihai, *din Regimentul 5 de linie, mort la 30 august.*

Strada Palatului, cu denumirea Căpitan Măcărescu I. Neculai, *fiu al Iaşului, din Regimentul 7 de linie, mort în ziua marelui asalt din 30 august.*

Strada Nicolina, cu denumirea Căpitan Panu N. Vasile *din Regimentul 8 de linie, mort la 30 august, în faţa Plevnei, fiul maiorului Vasile Panu, fost în Regimentul 5 de linie, de unde a ieşit la pensie.*

Strada Bulgară, cu denumirea Locotenent Ioan Bădulescu, *din Regimentul 5 de linie, mort la spitalul din Turnu Măgurele, în urma rănilor primite de la trei gloanţe.*

Strada Veche, cu denumirea Sublocotenent Justinian D. Handoca *din Regimentul 5 de linie, mort la 28 august în fața Plevnei.*

Strada de Jos, cu denumirea Sublocotenent Bodescu Gheorghe, *din Regimentul 5 de linie, mort la 30 august în fața Griviței.*

Strada Țicăul de Sus, cu denumirea Sublocotenent Gheorghe Valentineanu, *fiu din județul Iași, stînd rănit pe cîmpul de luptă mai multe zile, în urma a trei gloanțe căpătate, i s-a scurs tot sîngele, nelăsînd bazbuzucii să ridice răniții, fiind furat noaptea de soldați și dus la ambulanță unde moare în ziua de 2 octombrie.*

Strada Zugravilor, cu denumirea Ioan Dimitrie Pastia, *fost caporal în Regimentul 5 de linie, în etate de 18 ani, intră ca voluntar în Regimentul 5 de linie, la începutul războiului, în compania 8; la atacul de la 27 august, cînd regimentul înainta spre Plevna, la o distanță cam la vreo 400 de metri departe de fort, vine un obuz spre a lua zilele tînărului caporal, rănindu-l de moarte. Acesta a fost cel întîi rănit care a stropit cu sîngele său pămîntul bulgăresc. Pe cînd ambulanța îl ducea la spital, măria sa Carol, trecînd cu Statul Major, întreabă cine este rănit. În dorința de a-l recompensa pentru vitejia cu care mergea în atac înaintea căprăriei sale, încurajînd pe soldați, măria sa a voit a l decora. Atunci tînărul brav caporal, mulțumind măriei sale pentru atenția sa, răspunse că totul e în zadar; fiind grav rănit curînd va muri, fără nici un regret însă, e mulțumit că a contribuit și el la înfrîngerea turcilor. Măria sa, adînc impresionat de bravura tînărului caporal, auzind că a închis ochii pentru vecie, a dat ordin de a fi înmormîntat cu toate onorurile militare; și astăzi se poate găsi mormîntul lui separat, avînd o cruce la cap.*

Șoseaua Arcu, cu denumirea de Sublocotenent Gheorghe Țintilă, *mort în urma rănilor primite la o recunoaștere făcută în fața marelui fort, în ziua de 30 august, primind trei gloanțe.*

Strada Primăriei, cu denumirea Maiorul Macri Dimitrie, *care a comandat bravul Regiment 13 Dorobanți la toate atacurile și care prin conducerea sa de brav comandant a putut însufleți ofițerii și trupa. Făcîndu-și datoria cu prisosință, glorificînd armata în fața reprezentanților străini ce erau atașați pe lîngă măria sa domnul, ca probă că jurnalele străine de pe atunci au adus laudă țării pentru curajul ce l-a avut bravul curcan în fața Griviței și a Plevnei, probă este și faimoasa telegramă a Împăratului, din 19 iulie 1877, către domnitorul Carol a României și care arăta astfel:*

„Vino în ajutorul nostru, treci Dunărea, unde, cum și cu ce condiții vei vroi, turcii ne prăpădesc, cauza creștinătății este în pericol, iscălit Împăratul Alexandru al II-lea".

Fiind că armata rusă dezorganizată și demoralizată cum era nu mai putea rezista, căci erau amenințați de a fi aruncați în Dunărea cu Împărat cu tot, atunci a recurs la ajutorul Domnitorului nostru. Și atunci armata română a știut să reînvie vechea vitejie a domnilor Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, care au dat exemple în toate bătăliile contra dușmanului și care niciodată nu s-au lăsat să fie bătuți de nimenea, așa că descendenții lor cu fală și mîndrie au știut să-și mențìe prestigiul față de puternicul lor aliat.

Iașul fiind un oraș, cu desăvîrșire cultural, de unde au pornit toate ideile mari, unde sînt concentrați astăzi copii din toate unghiurile țării, pentru a li se insufleți dragostea de țară și venera patriotismul strămoșilor noștri, cred că este necesar ca numele bravilor ofițeri, ce am avut onoarea a vi-i expune mai sus, să fie citit întotdeauna de viitoarele generații spre a-și împrospăta memoria și a ști că în anul 1877—78, sub domnia lui Carol I de Hohenzolern, românul a îngenunchiat pe turc la picioarele sale.

Sper, domnule primar, că domnia voastră, veți binevoi a lua în considerație propunerea subsemnatului și a admite această idee.

Primiți, vă rog, domnule primar, asigurarea prea distinsei mele considerațiuni.

G. Calmuțchi

Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar 270/1906, f. 1—9. Original.

IAŞII ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1898

VIORICA TEIŞANU

Gazetele ieşene anunţau în preajma zilei de 3 mai 1898 : „Se împlinesc 50 ani de la epocala adunare de pe Cîmpia Libertăţii a românilor transcarpatini". Străvechiul oraş, în primăvara anului 1898, era în plină efervescenţă patriotică unionistă : *Liga Culturală a tuturor românilor* lansează un manifest, publicat de presa ieşeană la 20 aprilie :

„Cetăţeni ! Anul acesta se împlinesc 50 de ani de cînd românii de peste Carpaţi se adunară în număr de peste 40.000 pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj şi cerură respectarea drepturilor lor naţionale. E o datorie sfîntă pentru noi să ne aducem aminte de 3 mai 1848 şi să sărbătorim cu toţii actele iluştrilor bărbaţi care s-au jertfit pentru cauza dreaptă a naţiunii române. Cultul oamenilor mari ai unui neam este o dovadă că generaţiunile prezente vor să continue opera începută de părinţii lor.

Ne adresăm vouă, iubiţi concetăţeni, şi vă rugăm a lua parte la serbarea acelei zile. Îndeosebi invităm la această serbare tinerimea care e menită să ducă mai departe opera de regenerare naţională, începută pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj. Să sărbătorim.. demn şi măreţ aniversarea acestei zile scumpă tuturor românilor, dovedind prin aceasta lumii culte şi civilizate, că naţiunea română e conştientă de misiunea ce are de îndeplinit la Carpaţi, Dunăre şi Marea Neagră".

În fruntea Ligii Culturale se aflau rectorul universităţii ieşene, Nicolae Culianu, profesorii Aron Densuşanu, Teodor Burada, Petre Grăniceanu, colonelul Gheorghe Teişanu, şeful Statului Major al Corpului IV Armată din localitate[1] şi alţii. Comitetul Ligii, în unire cu Comitetul studenţesc, a pregătit aniversarea aceasta pentru a-i da o amploare şi o măreţie demnă de fapta aniversată.

La 17 aprilie 1898, sub auspiciile Ligii, se organizează o festivitate, relatată pe larg de ziarul „Evenimentul" din 19 aprilie : „A fost o adevărată sărbătoare.. a răsunat sala Teatrului Naţional de vorbe dragi oricărui are simţire română neprihănită şi fiecare a putut, o clipă măcar să trăiască idealul scump nouă tuturora. În superbe alegorii reprezentate în tot ce Universitatea are mai inteligent şi mai drăgălaş, s-a întrupat şi realizat cîteva momente care rămîne-vor neuitate tuturora: *Visul românilor*... Sala plină, arhiplină; era ceva deosebit în publicul acesta ; se observa că nu e adunat pentru un spectacol obişnuit. Costume ţărăneşti printre elegante toalete

---

[1] *Gheorghe Teişanu* (1859—1910) s-a născut dintr-o familie modestă, a cărei obîrşie era în com. Teişani—Prahova. Tatăl său, Dumitru, era proprietarul unei librării în Ploieşti, iar mama, Anastasia, descindea dintr-o familie de luptători greci din 1821. Al cincilea din cei şapte copii, Gheorghe Teişanu, şi-a făcut studiile la Şcoala militară din Iaşi. La vîrsta de 18 ani participă ca voluntar la războiul pentru independenţă 1877—1878, cîştigîndu-şi gradele, fiind decorat. În perioada 1883—1884 este trimis de stat ca bursier la Şcoala superioară de război din Bruxelles. Întorcîndu-se în ţară, a fost numit ca şef de Stat Major de Brigadă şi de Divizie la Roman, apoi la Turnu Severin, al Corpului IV Armată din Iaşi, apoi comandant al Regimentului 12 „Cantemir" Bîrlad şi comandant al Brigăzii din Galaţi. În 1895, generalul Pilat îl caracteriza astfel : „Distins ofiţer de Stat Major, are cunoştinţe largi şi serioase asupra artei militare. Inteligent, demn, foarte conştiincios în servici şi cu o purtare exemplară". În urma unui grav accident în timpul unei parăzi, col. Gh. Teişanu rămâne invalid în 1905. (Informaţii biografice de la autoarea prezentului material, fiica colonelului Gh. Teişanu n.r.).

LIGA PENTRU UNITATEA CULTURALĂ A TUTUROR ROMANILOR

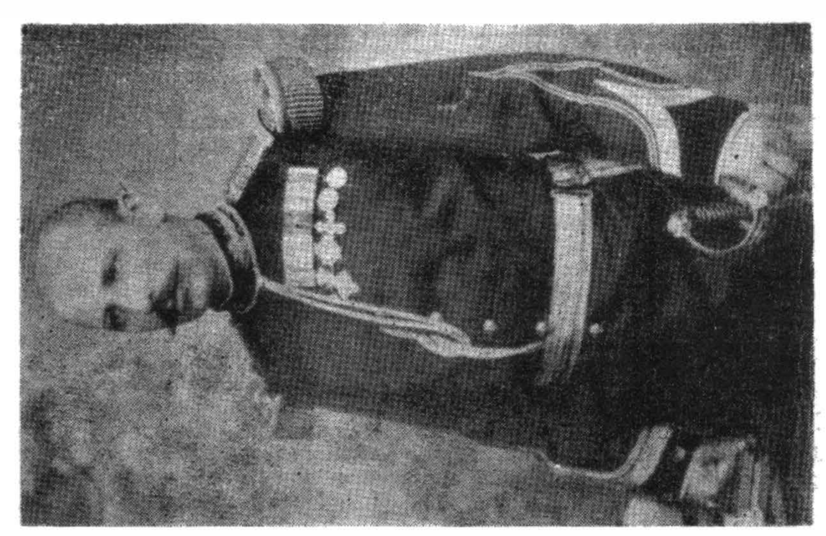
SECŢIUNEA IAŞI

Teatru Naţional

MARE REPRESENTAŢIE EXTRAORDINARĂ

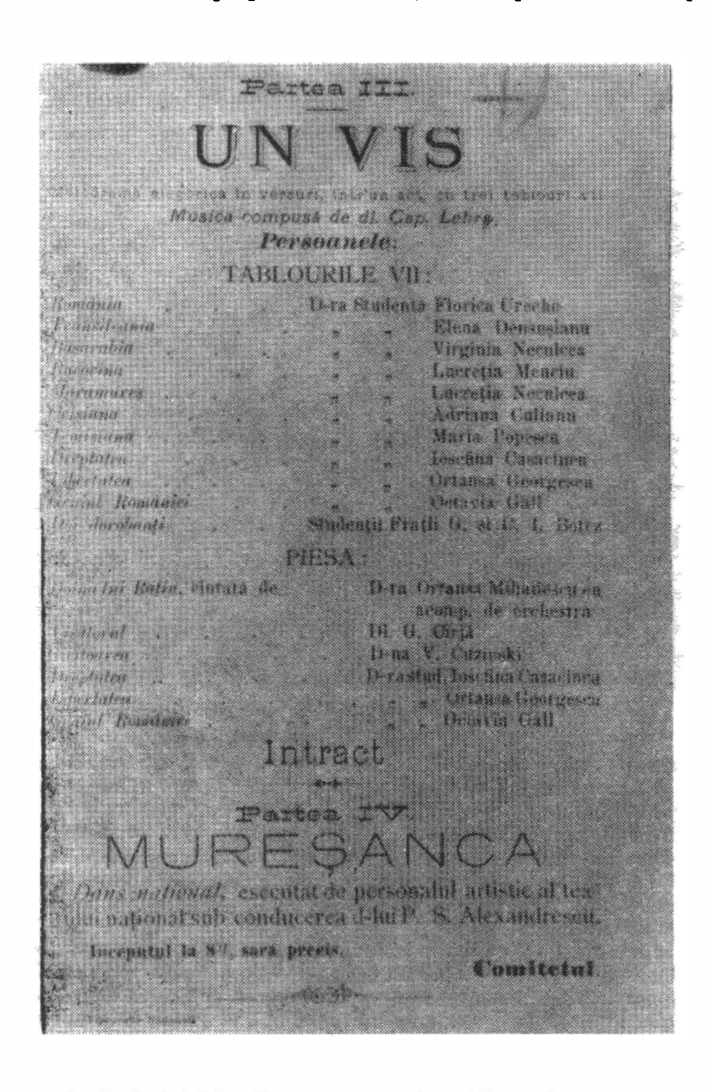
Binevoitorul patronaj al Damelor:

Joi 17 Aprilie [illegible]

Colonelul Gh. Teişanu (1859—1910).

lampioane electrice tricolore, tablouri cu subiecte istorice aşezate ad-hoc în foyer. Toate denotau că reprezentaţia nu e obişnuită. Loja Comitetului teatrului a fost abandonată artistelor, artiste numai pentru o singură dată, atît de scurtă sară. Corul sf. Spiridon condus cu atîta măiestrie de Titus Cerne, face începutul şi dezlănţuie aplauze furtunoase ale serii cu veşnicul, întineritul *Deşteaptă-te române*. Urmează un program de cîntece şi recitări patriotice, iar în partea a doua

Partea III.

UN VIS

[illegible]

Musica compusă de dl. Cap. Lebrg.

Persoanele:

TABLOURILE VII:

Romania	D-ra Studentă	Florica Ureche
[illegible]	" "	Elena Densusianu
Basarabia	" "	Virginia Neculcea
[illegible]	" "	Lucreţia Menciu
Maramureş	" "	Lucreţia Neculcea
[illegible]	" "	Adriana Culianu
[illegible]	" "	Maria Popescu
Dreptatea	" "	Iosefina Casacincu
Libertatea	" "	Ortansa Georgescu
Geniul Romaniei	" "	Octavia Gall
Dorobanţi	Studenţii Fraţii G. şi [illegible] I. Botez	

PIESA:

[illegible] *lui Bolin*, cîntată de	D-ra Ortansa Mihăilescu cu acomp. de orchestra
[illegible]	D. G. Cîrjă
[illegible]	D-na V. Cuzinski
Dreptatea	D-rasful, Iosefina Casacincu
Libertatea	" " Ortansa Georgescu
Geniul Romaniei	" " Octavia Gall

Intract

Partea IV.

MUREŞANCA

Dans naţional, esecutat de personalul artistic al teatrului naţional sub conducerea d-lui P. S. Alexandrescu.

Inceputul la 8½ sară precis.

Comitetul.

o piesă în două acte *Jurămîntul lui Horia*, primită de public cu furtunoase aplauze. În piesa a doua cu caracter naţional mai pronunţat.., cu ţărani, dl. Cîrjă (Visătorul) are un vis, în care vede timpul cauzei române : unirea tuturor provinciilor subjugate. Hora tuturor acestor surori, unirea lor, au de partea lor „Dreptatea" şi „Bunul Geniu" al României. Succesul acestui tablou vivant a fost aşa de mare, încît publicul a chemat pe autor. După cîteva momente de ezitare, dl. colonel Gh. Teişanu apare de două ori, întrucît el era autorul. În urmă, „Mureşanca" încheia serbarea".

Toate ziarele ieşene din luna aprilie 1898 au scris despre pregătirile pentru ziua de 3 mai, iar mişcarea a luat proporţii din ce în ce mai ample :

„Din Iaşi se denunţă un fapt de o extremă şi nejustificată asprime. Colonelul Teişanu, şeful Statului Major al Corpului IV Armată, a fost pedepsit cu 60 zile închisoare în nişte împrejurări care au revoltat pe ieşeni. S-a jucat deunăzi la Iaşi, cu ocazia reprezentaţiei în folosul Ligii Culturale, o scenetă datorită colonelului Teişanu. Publicul a silit prin aplauze neşfîrşite ca autorul să apară o clipă pe scenă. În urma unor intervenţiuni diplomatice, domnul Sturza a cerut şi a obţinut pedeapsa colonelului Teişanu. În urma celor arătate de noi azi, el se află depus în arestul ofiţerilor din cazarma jandarmilor pedeştri. Un colonel, după legile militare, pentru prestigiul armatei, se arestează în casă şi nicidecum cu subalternii săi"[2].

Aspect din spectacolul cu piesa „Un vis" de Gh. Teişanu.

Alte mărturii privind evenimentul : „Ziua de 3 mai care ar trebui anul acesta să fie semnalul bucuriei întregii suflări româneşti, care ar trebui să fie preludiul unei grabnice concentrări a tuturor românilor, care azi ar trebui să fie ziua mult aşteptată în care să ne putem, noi românii, întinde mîna unuia la alţii peste hotare, ziua aceasta de 3 mai va fi o zi tristă pentru toţi. Acuma cînd această aniversare se apropie, aniversare care a redeşteptat în piepturile tuturor românilor o mai mare iubire de ţară, o mai mare dorinţă de liberate, acum s-a găsit nemernicul pitic de la Externe (M. Sturza) să vie cu un ordin draconic şi să aresteze pe un ofiţer, pentru că a lăsat să se vază iubirea lui de ţară"[3].

În acelaşi timp ajunge şi vestea închiderii şcolilor româneşti din Transilvania, cu suspendarea subvenţiilor române — fapt ce are un ecou puternic în toată presa română : „Drapelul", „Dreptatea", „Epoca", „Timpul", „Adevărul" şi care acuzau pe Sturza de trădare.

Ziarul „Opinia" din 3 mai 1898 lansa îndemnul : „Tu ! 3 mai, fii simbolul unirii şi a îmbărbătării neamului românesc". „Serbarea de 3 mai a fost impunătoare la Iaşi. După cum mişcătoare au fost imnurile ridicate pentru odihna eroilor căzuţi ;.. după cum impunătoare şi potrivite împrejurării au fost discursurile la Ştefan cel Mare, tot aşa de pioasă era să fie salutarea pe care fiecare manifestant vroia s-o aducă colonelului Teişanu, victima sentimentelor lui şi a noastră a tuturor"[4].

---

[2] „Evenimentul", 30 aprilie 1898, art. „Presa şi colonel Teişan".
[3] „Evenimentul", 1 mai 1898.
[4] „Evenimentul", 5 mai 1898.

Iată cum au decurs evenimentele din Iaşi în acele zile de frămîntări, relatate tot de „Evenimentul" din 5 mai 1898 şi redate aici în parte: „În dimineaţa memorabilă, la ora 9,30 Aula Universităţii şi toată curtea era plină de lume. De aici cortegiul porneşte spre statuia lui Ştefan cel Mare. Gheorghe Mihăileanu, delegat bucureştean, începe seria discursurilor vorbind despre însemnătatea zilei de 3 mai 1848, în care fraţii noştri s-au adunat pe Cîmpia Blajului, pe care au numit-o „Cîmpia Libertăţii" pentru a revendica drepturile lor naţionale". Amintind despre Avram Iancu, S. Bărnuţiu, A. T. Laurian, şi alţii, se preciza: „Anul 1848 a fost timpul în care toate popoarele s-au ridicat, luptînd pentru principii liberale, naţionale, democratice. Pentru că mă găsesc la Iaşi, oraşul care a făcut sacrificii mari pentru realizarea Unirii Principatelor române, termin cu cuvintele unui mare patriot: Pe cine a unit dumnezeu, nici o mînă omenească nu poate desface. Sîngele apă nu se face. Nu pot părăsi tribuna aceasta fără a aduce omagiu unui bun român, concetăţean al dvs., care suferă pedeapsă pentru cauza românismului — colonel Teişanu".

De aici, manifestaţii spontane în faţa locuinţei colonelului: „N-am voit să facem scandal, ci numai să aducem un omagiu luptătorului Teişanu", a spus unul din vorbitori. Doar după intervenţia brutală a jandarmeriei şi transportarea colonelului la închisoarea din Roman, manifestanţii au putut fi dispersaţi, după o încăierare şi cîţiva răniţi.

După amiază la orele 14, are loc un alt miting în aula Universităţii, unde vorbeşte A. D. Xenopol. După ce arată dreptul istoric al românilor asupra ţinuturilor transcarpatine, profetic spune: „În curînd, barca habsburgică se va sfărîma, salvînd popoarele azi obijduite. Pînă atunci, e datoria noastră ca să ajutăm pe românii de dincolo".

Apoi a vorbit profesorul I. Paul, al cărui discurs era adresat tinerimii. „Simţire, inimoşie şi durere de suflet, iată ce a fost discursul domnului Paul: sînt dascăl şi în pedagogie se spune că toate învăţămintele să plece de la apropiat la depărtat; să lăsăm umbrele strămoşilor noştri, să vorbim de noi.. Tinerime! Colonelul Teişanu stă la temniţă. Să nu mergem la Teişanu că l-am mîhni, dar să mergem la Domnul Ştefan şi să-i spunem: un soldat de-ai tăi s-a rătăcit în armata noastră; unul singur şi acela stă în temniţă. Să mergem la Ştefan cel Mare, care prin ochii lui de bronz ne va vedea, care prin urechile lui de tuci va auzi numele soldatului său: colonel Teişanu"[5].

În încheiere, Densuşanu mulţumea, în numele fraţilor de dincolo, pentru solidaritatea care au arătat-o: „Nedreptăţile le vom suferi mai cu tărie şi mai cu nădejde".

Fămîntările din acele zile de la Iaşi au avut un răsunet adînc în Capitala ţării. La Adunarea deputaţilor (4 mai — 14 mai 1898) au fost luate în aprige discuţii, cele petrecute la Iaşi cu ocazia serbărilor zilei de 3 mai.

Virulentul atac lansat de deputatul Scorţescu reliefa latura reacţionară, antipatriotică a guvernului Sturza, demonstrînd logic că antipatriotică era suspendarea subvenţiilor pentru şcolile române din Transilvania, iar că piesa „Visul" jucată încă din 1894 la Roman şi Severin, nu putea dintr-odată să devină antipatriotică la distanţă de numai patru ani şi tocmai atunci cînd se aniversau 50 ani de la „epocala adunare de pe Cîmpia Blajului". (Consemnarea furtunoaselor şedinţe din Camera deputaţilor în jurul acestei probleme se află la Arhivele Statului din Iaşi).

Fapt cert este că avîntul patriotic din acele zile a fost cu totul deosebit şi că atitudinea colonelului Gh. Teişanu se înscria în frontul luptei pentru realizarea idealului al unităţii naţionale a poporului nostru.

---

[5] „Evenimentul", 5 mai 1898.

IASSY LE PRINTEMPS DE 1898

Résumé

On décrit la 50-ème anniversaire à Iassy de la grande Assemblé patriotique de Blaj (3 mai 1848). Les extraits de la presse contemporaine démontrent l'esprit patriotique qui régnait d'un côté et de l'autre des Carpathes pour l'accomplissement de notre idéal séculaire : l'union des tous les roumains.

Dans ce contexte, on relève l'attitude patriotique du colonel Gh. Teişanu de Iassy, l'auteur d'une allégorie historique „Un rêve", présenté, an avril 1898, sur la scène du Théâtre National de Iassy. Le colonel, chef d'état-major, a été arreté. Au devant de son demeure ont été organisé démonstrations de sympathie que les gendarmes l'ont dispersées.

L'auteur de cet article c'est la fille du colonel Gheorghe Teişanu. Elle a utilisé des documents d'archive mais aussi des dattes biographique. Elle présente un vif tableau de Iassy en avril-mai 1898.

G. ZANE, *N. Bălcescu — Opera. Omul. Epoca* Editura Eminescu București, 1975, 415 pag.

Corolar al unor preocupări de o viață, *N. Bălcescu — Opera. Omul. Epoca* se înscrie între acele lucrări care surprind poziția unei generații față de o epocă, un eveniment sau o personalitate istorică. Asupra epocii pașoptiste, a vieții și operei lui N. Bălcescu s-au scris zeci și sute de articole, studii, lucrări, începînd cu mijlocul secolului trecut și continuînd cu cele care apar în prezent.

În secolul nostru, G. Zane s-a dovedit a fi cel mai sîrguincios și consecvent cercetător al vieții și activității ilustrului înaintaș al neamului românesc. Lucrarea de față cuprinde studii și articole publicate de autor între anii 1927 — 1974, „unele cu adausuri bibliografice sau informative, altele cu revizuiri stilistice" (p. 6). G. Zane a urmărit și și-a realizat intenția de a da unitate volumului prin tratarea acelor probleme privind mai ales gîndirea lui Bălcescu, concepția istoriografică, „... ideile și sentimentele sale, problemele de bază, izvoarele teoretice sau ideologice, elementele filozofice, contactele cu marile culturi occidentale, programul de dezvoltare al României și într-o anumită măsură rolul acestei opere în cultura română"(p. 7).

Vasta problematică aflată în atenția cercetătorului reflectată în studiile publicate în aproape o jumătate de veac, a impus organizarea materialului în mai multe capitole. Partea I-a — *N. Bălcescu — precursor al democrației* — analizează contribuția sa în probleme privind democratizarea vieții de stat și dezvoltarea națiunii. Epoca pașoptistă caracterizată prin mari transformări sociale, prin continua afirmare a țărilor române pe plan european, punea probleme fundamentale privind dezvoltarea națiunii, a statului român modern. Revoluția lui Tudor catalizase lupta românilor pentru libertate socială și națională. Națiunea română avea de realizat, în concepția lui N. Bălcescu — subliniază G. Zane — trei mari obiective : național — unirea și independența ; politic — democratizarea statului ; social — democratizarea proprietății rurale și a capitalului. În cîteva cuvinte, el a sintetizat obiectivele unei revoluții, ale unei națiuni într-un veac. Sînt dovada unei mari capacități de sinteză, a înțelegerii procesului istoric, a patriotismului său fierbinte. Bălcescu a susținut ideea de egalitate între națiuni, a combătut dezbinarea între popoare și exclusivismul național. „Noi trebuie să profesăm — scria el lui I. Ghica la 16 noiembrie 1850 — respectul naționalităților și egalitatea lor", iar în alt loc : „Sfînt este dreptul oricărei națiuni, oricît de mică ar fi ea" (p. 18).

Concepția istoriografică a lui N. Bălcescu este pe larg discutată în cea de-a II-a parte a lucrării. Într-o epocă în care popoarele luptau pentru a se afirma pe scena istoriei, ele trebuiau să-și demonstreze personalitatea, originalitatea și drepturile prin trecutul istoric, baza istoriei prezente și viitoare.

Conştienţi de necesitatea cunoaşterii istoriei naţionale, de calităţile ei de armă politică, fruntaşii forţelor democratice din ţările române s-au preocupat de cultivarea ei, de continuarea tradiţiilor, avînd ca proaspăt îndrumar realizările istoriografice ale Şcolii Ardelene. Între cei care s-au preocupat de realizarea unei astfel de nobile misiuni, s-au distins două personalităţi : N. Bălcescu şi M. Kogălniceanu. Prin ceea ce au scris şi realizat, cei doi au reprezentat şi influenţat gîndirea şi faptele unei generaţii, şi-au cîştigat cinstea de promotori ai gîndirii istorice româneşti. Ultimele studii şi lucrări monografice[1] între care se înscrie şi cea de faţă, aduc o contribuţie însemnată la stabilirea locului şi rolului celor doi înaintaşi în cultura şi gîndirea istorică de la noi.

G. Zane face o analiză profundă asupra concepţiei istorice a lui N. Bălcescu, dedusă din „asertiuni izolate", din problemele pe care le tratează, din metodele pe care le foloseşte. Astfel poate surprinde elementele esenţiale ale gîndirii istorice la N. Bălcescu, formulînd şi o cuprinzătoare concluzie :„... el a reuşit să creeze, luînd ca bază ideea de naţiune o operă de gîndire înaintată, cu caracter revoluţionar, care a depăşit nivelul epocii sale ; el a dat o direcţie nouă de cercetare, a introdus în preocupările istoriografice principii şi probleme noi şi a formulat soluţii practice pentru cele mai importante probleme româneşti ale epocii sale" (p. 62). Mai sînt, totodată, menţionate meritele istoricului prin utilizarea unor izvoare inedite ale istoriei patriei şi promovarea unor noi forme de expunere a faptelor, în cultivarea patriotismului la români prin scrisul istoric.

Partea a III-a a lucrării insereazǎ un număr de articole mai vechi şi mai recente care abordează probleme de istorie socială : *Capitalul şi dreptul iobag al Principatelor române* ; *N. Bălcescu şi ideea luptei de clasă* ; *Ideologia revoluţionară română şi socialismul francez în epoca revoluţiei de la 1848* ; *Capitalul şi relaţiile agrare din Principatele române ş.a.* Autorul analizează pasajele din „Capitalul" lui Karl Marx şi „Histoire politique et sociale des Principautés danoubiennes" de Elias Regnault pentru a stabili condiţiile şi măsura în care ideile lui Bălcescu, afirmate mai ales în „Question économique des Principautés danubiennes" — au fost cunoscute şi utilizate în cele două lucrări citate.

Un loc aparte în lucrare este rezervat — în partea a IV-a (p. 139 — p. 273) mişcării revoluţionare de la 1840 în Ţara Românească şi revoluţiei române de la 1848. Istoriografia noastră din ultimul deceniu a adus contribuţii de seamă în privinţa documentaţiei şi mai ales a interpretării revoluţiei române de la 1848[2]. Mai puţin cunoscută continuă a fi însă etapa care a precedat acest eveniment, şi în special perioada regulamentară din Moldova şi Ţara Românească. Studiul lui G. Zane, *Mişcarea revoluţionară de la 1840*

[1] Ne-am referi mai ales la lucrarea lui Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu — istoric*, Ed. Junimea, Iaşi, 1974.

[2] C. Căzănişteanu ş.a., *Revoluţia română de la 1848*, Editura Politică, Bucureşti, 1969 ; *Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. Culegere de studii*, sub redacţia lui N. Adăniloaie şi Dan Berindei, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1974, Gh. Platon, *Probleme privind mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova*, „Studii şi articole de istorie", vol. XI, Bucureşti, 1968 ; Gh. Platon, *Revoluţia de la 1848 din Moldova — parte integrantă a revoluţiei româneşti*, „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi, 1973, 19, fasc. 2 ; Gh. Platon, *Rădăcinile istorice ale revoluţiei române de la 1848*, „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Iaşi", 1974, 11.

din Țara Românească. Preludiu al revoluției de la 1848, publicat pentru prima dată în „Studii și materiale de istorie modernă", III, 1963 și reluat, cu unele completări, în lucrarea de față reprezintă prin documentație și interpretare un material de referință asupra epocii respective.

Analiza în profunzime a situației social-economice și politice din principate în epoca regulamentară conduce pe autor la concluzia că „dezagregarea societății românești" cunoștea o fază avansată, fapt ce ar fi putut determina, în condiții internaționale favorabile, ridicarea poporului la luptă împotriva boierimii și a instituțiilor pe care aceasta se baza. Anul 1840, moment deosebit de semnificativ în dezvoltarea forțelor revoluționare din principate, se înscrie, sub raport programatic, pe linia Proclamației de la Padeș și a Revoluției de la 1821, anunțînd, totodată programul revoluției de la 1848. „Sub acest aspect — notează G. Zane — gîndirea socială de la '40, oricît de fragmentar am cunoaște-o, anticipează pe cea de la '48 și reprezintă sub aspect ideologic și programatic unul din punctele avansate ale frontului revoluționar din epoca luptei pentru lichidarea vechiului regim" (p. 209). Totodată, continuă autorul, această mișcare revoluționară a influențat formarea spirituală a lui N. Bălcescu, el fiind primul dintre aceia care a încercat la 1848 realizarea principiilor pentru care acționase și la 1840.

Includerea în acest volum retrospectiv a unui capitol — partea a V-a a cărții — dedicat corespondenței, avînd la bază prefața vastei lucrări publicate în 1964[3], prilejuiește autorului reafirmarea unor aprecieri în legătură cu importanța unei astfel de categorii de izvoare și, totodată, sublinierea aportului scrisorilor lui N. Bălcescu la completarea imaginii asupra gîndirii și activității sale." „Corespondența — scrie G. Zane — întregește opera publicistică a lui N. Bălcescu și într-o anumită privință este o remarcabilă contribuție științifică. Unele scrisori și memorii pot fi considerate chiar ca lucrări de sine stătătoare și trebuie puse alăturea de cele mai bune dintre scrierile sale" (p. 276).

Cu aceeași intenție, de a dezvălui cît mai multe laturi ale vieții și operei lui N. Bălcescu, de a surprinde cît mai exact coordonatele epocii, G. Zane rezervă un capitol al lucrării prezentării cîtorva dintre fruntașii revoluției de la 1848, cu care Bălcescu a avut strînse legături : Ion Ghica, Ion Heliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Ion Ionescu de la Brad, Vasile Mălinescu.

Ultimul capitol — *Aspecte noi ale vieții lui N. Bălcescu în lumina unor documente inedite* — își propune, în principal, reconstituirea unor momente ale cercetării întreprinse de N. Bălcescu la Biblioteca poloneză din Paris și a legăturilor ce le stabilise cu emigrația poloneză în timpul revoluției.

G. Zane reușește prin lucrarea de față să pună în evidență principalele coordonate ale epocii pașoptiste, să ofere o imagine unitară asupra vieții și activității lui N. Bălcescu. *N. Bălcescu — Opera. Omul. Epoca* reprezintă astfel un indispensabil instrument de lucru pentru oricine studiază epoca modernă a istoriei noastre, evoluția gîndirii istorice și economice românești.

---

[3] **N. Bălcescu,** ***Opere, IV; Corespondență. Scrieri. Memorii. Adrese. Documente. Note și materiale.*** **Ediție critică de G. Zane, București, 1964.**

Cartea lui G. Zane se înscrie în istoriografia actuală ca important element de referinţă, exemplu de abnegaţie, perseverenţă şi pasiune, de respectare a rigorilor cercetării ştiinţifice.

GH. IACOB

VASILE VESA, *România şi Franţa la începutul secolului al XX-lea (1900—1916). Pagini de istorie diplomatică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, 212 pagini.

Editura Dacia din Cluj-Napoca ne-a obişnuit cu apariţii valoroase ce reprezintă reale contribuţii în dezbaterea unor probleme de mare însemnătate ale istoriei patriei din secolul nostru. După ce, în seria „Istorie contemporană“, au apărut, în intervalul 1972—1975, un volum privind viaţa politică în preajma instaurării dictaturii regale[1] şi trei volume referitoare la caracterul şi implicaţiile Dictatului de la Viena[2], în 1975 au fost tipărite două cărţi de istorie diplomatică[3], realizări importante în cunoaşterea relaţiilor României cu S.U.A. şi Franţa.

Lucrarea lui Vasile Vesa urmăreşte evoluţia relaţiilor româno-franceze în preajma şi la începutul primului război mondial, pînă la intrarea României în război, încadrîndu-le, aşa cum este şi firesc, în contextul relaţiilor noastre internaţionale şi, în special, ale celor cu statele Antantei. Aproximativ 1/3 din numărul paginilor se referă la perioada 1900—1914, iar 2/3 la anii 1914/1916.

Este cunoscut faptul că, pînă nu de mult, cercetarea referitoare la România în cadrul relaţiilor internaţionale, la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, era stînjenită de o serie de aprecieri greşite în legătură cu studiul de dezvoltare al ţării noastre, cu obiectivele politicii externe şi cu caracterul participării României la primul război mondial. Aproximativ în ultimii 10—12 ani, au fost reluate în discuţie, într-o lumină nouă şi pe o bază documentară considerabil lărgită, toate aceste probleme, formulîndu-se aprecieri şi concluzii însemnate, ce pregătesc şi, în acelaşi timp, grăbesc apariţia mult aşteptatei monografii privind România în timpul primului război mondial.

Vasile Vesa, caracterizînd anii 1910—1916, „ca o perioadă în care relaţiile dintre Franţa şi România cunosc îmbunătăţiri reale şi ascendente“ (p. 10), analizează factorii acestei apropieri, pe diferite planuri ; „factorul determinant în apropierea ce se va efectua între Franţa şi România a fost, din Partea României, factorul naţional“ (p. 24). În ceea ce priveşte Franţa,

---

[1] Florea Nedelcu, *Viaţa politică din România în preajma instaurării dictaturii regale*, 1973, 314 pagini + 28 planşe.

[2] A. Simion, *Dictatul de la Viena*, 1972, 308 pagini + 20 planşe ; Gh. Zaharia, L. Vaida (coordonatori), Gh. I. Bodea, P. Bunta, M. Covaci, L. Fodor, A. Simion, Gh. Ţuţui, *Rezistenţa antifascistă în partea de nord a Transilvaniei (septembrie 1940—octombrie 1944)*, 1974, 254 pagini ; Olimpiu Matichescu, *Opinia publică internaţională despre Dictatul de la Viena*, 1975, 256 pagini + 19 planşe.

[3] Boris Branghet, *Relaţiile româno-americane în perioada primului război mondial (1916—1920)*, 212 pagini şi Vasile Vesa, *România şi Franţa la începutul secolului al XX-lea (1900—1916)*, 212 pagini. Trimiterile la ultima lucrare se fac, în continuare, în text.

alianța sa cu Rusia și definitivarea Triplei Înțelegeri aveau în vedere atragerea unor state mai mici, între care România prezenta un interes deosebit, din motive multiple. Franța a acționat permanent în această perioadă pentru o apropiere ruso-română, concepută de ea ca o condiție *sine qua non* pentru însăși apropierea franco-română. Poziția Franței față de România în 1914—1916 pleca de la interesele generale ale Antantei, „păstrînd însă o notă aparte, specifică. Acționînd în concordanță cu interesele sale Franța va juca un rol deosebit de important în decizia României din august 1916". Franța va interveni pe lîngă guvernele rus și englez „în sensul de a fi mai sensibile la dorințele guvernului român și, în același timp, pe lîngă guvernul de la București, pentru a fi mai maleabil la ofertele pe care le primea. Aceste intervenții, în măsura în care veneau în întîmpinarea politicii guvernului român, au contribuit și mai mult la stabilirea unor relații trainice între cele două țări, al căror prim rezultat vor fi convențiile semnate în anul 1916" (p. 76). Pentru perioada 1914—1916, autorul a realizat, în mai multe rînduri, mai mult decît o tratare a relațiilor franco-române, oferindu-ne un tablou al relațiilor franco-ruso-române, lucru ce merită a fi subliniat. În același timp, sînt discutate implicațiile relațiilor dintre România și Franța, dintre România și Antantă, pentru sud-estul Europei. „România ocupa și ea (ca și Bulgaria — nota ns., I.A.) un loc deosebit de important în planurile diplomației Antantei pentru atragerea în război a statelor din sud-estul Europei. Prin intervenția sa în război, România putea antrena după sine Grecia și putea să mențină în stare de neutralitate Bulgaria și astfel să sprijine Serbia" (p. 95), mai ales că „problema ajutorării Serbiei a stat în atenția diplomației Antantei de la începutul războiului" (p. 94). Autorul evidențiază eforturile diplomației românești, ale lui Ion I. C. Brătianu, de a obține din partea statelor Antantei, într-o situație internațională extrem de complexă, recunoașterea Bucovinei de peste munți și îndeplinirea celorlalte condiții economice, militare etc., ce trebuiau să preîntîmpine catrastrofa României după intrarea ei în război. Supus unor presiuni concentrice puternice, unui adevărat asediu (după expresia lui Blondel) din partea Antantei, guvernul român a luat hotărîrea intrării în război, după semnarea cunoscutei convenții politice și militare din august 1916. Împărtășim întru totul modul în care autorul apreciază momentul luării acestei hotărîri : „Putea guvernul român în aceste condiții să amîne decizia sa de a intra în război ? Sîntem convinși că nu. Nu, pentru că dorința guvernului român de a se alătura Antantei pentru realizarea dezideratului național major al poporului român era reală. Chestiunea pe care a pus-o guvernul român era numai cea a momentului intervenției" (p. 180). Din cele expuse în lucrare, rezultă „că *momentul* intrării României în război a fost determinat în bună măsură de presiunile exercitate asupra ei de puterile aliate. Dacă România ar fi încercat să amîne această dată, gestul nu ar fi fost fără risc" (p. 181).

Intrarea României în război a însemnat un sprijin militaro-material și moral pentru Franța. „Decizia României a administrat Franței, secătuite în urma celor doi ani de război și a bătăliei de la Verdun un tonifiant puternic la momentul oportun. E ceea ce a apreciat atunci și mai tîrziu poporul francez" (p. 196).

Cartea lui Vasile Vesa se bazează pe un bogat material de arhivă. Meritul deosebit al autorului constă în introducerea, în circuitul nostru științific,

a unor interesante și semnificative documente din fondurile arhivelor Ministerului Afacerilor Străine și ale Ministerului de Război al Franței. Prin aceasta Vasile Vesa, cunoscut și prin preocupările sale anterioare în domeniul relațiilor internaționale ale României în preajma și în timpul primului război mondial[4], aduce noi și reale contribuții. Lucrarea sa este o reușită ce se înscrie ca o carte de referință din literatura noastră de specialitate.

Ne permitem să semnalăm unele scăpări sau inadvertențe, poate inerente în dezbaterea unei probleme atît de dificile ca cea în care s-a angajat Vasile Vesa.

Referitor la poziția României pe plan extern către sfîrșitul primului deceniu al secolului nostru, se scrie, între altele : „Paralel cu intensificarea mișcării de eliberare națională a românilor, ca o reacție împotriva politicii progermane promovată de clasele dominante românești, tot mai multe voci se ridică pentru o politică externă de înțelegerea cu Rusia“ (p. 25). În continuare, sînt explicate cu atenție factorii noii orientări externe a României (spre Antantă). Am avea de observat că expresia „promovată de clasele dominante românești“ este prea generalizatoare, deoarece în cadrul acestora s-au manifestat continuu, deschis sau voalat (desigur cu intensități deosebite de la o etapă la alta, în raport direct și cu evoluția situației internaționale), tendințe de apropiere de Franța și, cu unele particularități, de celelalte state ale Antantei. De altfel, pe parcursul lucrării, s-au făcut de cele mai multe ori precizări nuanțate în această chestiune. Sentimentele de prietenie ale poporului român față de poporul francez — se observă just la pagina 10 (pentru a da numai un exemplu) — „au fost o piedică serioasă în calea politicii progermane promovată *de unele cercuri* (sublinierea ns. — I.A.) ale claselor dominante din România“.

Unele formulări ni se par susceptibile de îmbunătățiri. „Indiferent de atitudinea pe care a luat-o față de primul război mondial — se scrie la pagina 77 — poporul român în marea sa majoritate dorea cu ardoare realizarea visului său secular de a trăi unit și independent în granițele aceluiași stat. Atitudinea sa față de război s-a definit în raport de (cu) posibilitatea realizării acestui vis“. Expresia „indiferent de atitudinea...“ nu e deloc potrivită, lăsînd loc mai multor interpretări ; precizarea următoare („atitudinea sa față de război...“) este binevenită cu observația că, la izbucnirea războiului, posibilitatea realizării dezideratului național nu mai era un vis, ci intrase fază hotărîtoare iminentă. Autorul consideră că „poporul român *în marea sa majoritate* (sublinierea ns. — I.A.) dorea cu ardoare“ îndeplinirea dezideratului său național. Ne întrebăm, de ce în marea sa majoritate și nu în întregime ? Unirea într-un singur stat era dorința unanimă a tuturor românilor ; în acest sens, lucrurile au fost bine precizate, la noi în ultima vreme și nu mai comportă, aici, o discuție specială.

---

[4] V. Vesa, *Relațiile politice româno-franceze în perioada 1910—1914 în lumina corespondenței diplomatice franceze* ; idem, *Din corespondența între Președintele Franței Raymond Poincaré și țarul Rusiei Nicolae al II-lea, privind România în perioada primului război mondial*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, series Historiae, fasc. 2 și respectiv, fasc. 1, 1970 ; idem *La front de Salonique et l'entrée de la Roumanie dans la première guerre mondiale*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, nr. 2, 1973.

O astfel de lucrare putea să apară și în limba franceză ; apărînd în limba română, era bine ca rezumatul în limba franceză să fie ceva mai lung (nici 10 pagini nu era prea mult), fiind siguri că interesează și pe specialiștii francezi.

Subliniind încă o dată valoarea de ansamblu a cărții lui Vasile Vesa, remarcăm și stilul sobru, măsurat fără a fi rigid. Volumul se adresează unui număr mare de cititori : specialiștilor din domeniul relațiilor internaționale, profesorilor de istorie, studenților de la istorie și unui public larg ce manifestă, în ultima vreme, un interes constant pentru problemele fundamentale ale istoriei patriei.

Ne exprimăm speranța că Editura Dacia va da la iveală noi lucrări valoroase de istorie modernă și contemporană a României (asemenea celor amintite aici), la nivelul prestigiului pe care și l-a creat și în acest domeniu.

Ion Agrigoroaiei

„ANALE DE ISTORIE" nr. 1—6/1975

În cîmpul publicisticii de specialitate din țara noastră, revista „Anale de istorie" se înscrie între publicațiile de prestigiu, răspunzînd într-o măsură apreciabilă unor necesități actuale ale cunoașterii în domeniul istoriei, al științelor social-politice și propagandei în general. Materialele pe care revista le-a inserat în cursul anului 1975 s-au situat în mod constant la cote superioare, jalonînd și noi direcții de cercetare. Prin aceasta, revista a reprezentat pentru profesori, cercetători, și pentru studenți — de pe a căror poziție facem aprecierile — un util instrument de lucru, de informare și, totodată, un adevărat îndrumar pentru nespecialiști. Una din caracteristicile articolelor cuprinse în revistă, care se impune a fi relevată, înaintea oricărei considerații, este coroborarea mesajului științific și al celui național patriotic. „Anale de istorie" a promovat și promovează în mod consecvent concepția partidului nostru asupra istoriei naționale și universale.

Analiza sumarului revistei permite constatarea diversității tematicii abordate în care se pot totuși stabili cîteva permanențe : probleme privind istoria modernă și contemporană a României, în general; mișcarea muncitorească din țara noastră și mișcarea muncitorească internațională; rubricile *În ajutorul celor care studiază în cadrul învățămîntului politico-ideologic de partid* și *Critică și bibliografie.*

Studiile și articolele privind istoria patriei noastre în general și în special epoca modernă și contemporană aduc în discuție, în majoritatea lor, noi informații sau cele mai recente interpretări, recomandîndu-se și printr-o deosebită ținută științifică. Am remarca în acest sens studiul semnat de Gh. Zaharia și Mircea Mușat — *Lupta pentru independență și unitatea statală — permanență a istoriei poporului romîn* (nr. 1), care face o serie de aprecieri importante, semnificative prin realismul interpretării asupra trăsăturilor generale ale luptei poporului nostru pentru independență și mai ales asupra unor momente hotărîtoare din istoria României. Astfel, asupra situației țării noastre din vara anului 1940, se arată că cesiunile teritoriale, erau rezultatul răsturnărilor politice externe și interne produse în intervalul august 1939—august 1940. Aceste răsturnări explică de ce România, țară dominată de profunde

sentimente potrivnice imperialismului german s-a putut afla timp de 4 ani alături de Germania hitleristă, deşi aceste sentimente au continuat să existe".

În aceeaşi ordine de idei, un alt exemplu îl constituie studiul semnat de I. Coman, C. Olteanu — *Învăţămintele istorice ale victoriei popoarelor asupra fascismului* (nr. 2) care, între alte merite îl are şi pe acela de a fi surprins, în mod nuanţat, contribuţia tuturor, popoarelor a raportului de forţe din sînul coaliţiei antihitleriste.

Menţiuni deosebite se cuvin pentru acele materiale, care pe baza unei analize atente, profunde şi a unui mare efort de sinteză şi interpretare au reuşit să surprindă coordonate, trăsături, semnificaţii ale istoriei poporului nostru: I. Popescu - Puţuri — *Lupta multiseculară a poporului român pentru apărarea dreptului de libertate socială şi naţională. P.C.R. continuatorul tradiţiilor de luptă pentru suveranitatea şi independenţa poporului român* (nr. 3); Titu Georgescu — *Contemporaneitatea noastră socialistă în istoria milenară a patriei* (nr. 1) ş.a.

Relativ la modul cum este reflectată mişcarea muncitorească din România în paginile revistei subliniem în primul rînd calitatea deosebită a materialelor publicate. Avem în vedere metodologia şi perspectiva din care sînt privite fenomenele istorice, tendinţa de integrare a faptelor istorice în conexiunea tuturor legăturilor lor, în unitatea pe care o formează. Din acest punct de vedere, cel mai elocvent exemplu este maniera de analizare şi prezentare a atitudinei mişcării noastre muncitoreşti faţă de actul unirii din 1918. Mişcarea muncitorească din România, aşa cum reiese din articolele semnate de Ion Ardeleanu şi M. Muşat — *1918. Socialiştii români în fruntea luptei maselor pentru încheierea procesului de formare a statului unitar*; I. Mamina şi V. Nicolae — *Mişcarea muncitorească — factor activ al luptei poporului român pentru independenţă, unitate şi libertate naţională (1877—1918)* (nr. 5), apare ca un organism unitar, ca un produs istoric generat de aceleaşi condiţii obiective deşi s-a manifestat în provincii diferite. Pe această bază, întru totul îndreptăţită este ideea fundamentală a acestor materiale, în conformitate cu care mişcarea muncitorească şi socialistă din toate provinciile româneşti a fost călăuzită în aceeaşi măsură în lupta sa de realizare a idealului unirii, la care a participat ca una din forţele sociale cele mai importante. Considerată ca latură esenţială a vastului proces de devenire naţională, mişcarea muncitorească este consecvent pusă în legătură cu momente sau aspecte fundamentale din istoria ţării: poziţia mişcării muncitoreşti şi socialiste faţă de primul război mondial; lupta mişcării muncitoreşti şi socialiste pentru desăvîrşirea unităţii naţionale şi pentru menţinerea şi apărarea integrităţii naţionale şi pentru menţinerea şi apărarea integrităţii teritoriale; mişcarea muncitorească în raport cu direcţiile de dezvoltare ale statului român; scindarea mişcării muncitoreşti din România în plan politic şi profesional şi lupta pentru recîştigarea unităţii etc.

Interpretarea ştiinţifică, bazată pe înţelegerea marxist-leninistă a fenomenelor a permis analiza mişcării muncitoreşti prin legarea ei de condiţiile concret istorice din ţara noastră şi de mişcarea muncitorească internaţională în care s-a integrat organic. Pe acest plan, de o valoare deosebită este aprecierea făcută de I. Popescu-Puţuri şi M. Muşat (*Lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare, şi coalizare a tuturor forţelor de stînga, democratice împotriva*

fascismului, pentru preluarea puterii și construirea socialismului), (nr. 2), asupra caracterului sciziunii mişcării muncitoreşti din România, comparativ cu fenomene similare din străinătate.

Să mai notăm, tot ca un bun cîştigat în sfera analizei mişcării muncitoreşti, lărgirea investigaţiilor istorice în cuprinderea în noi limite a unor aspecte de istorie naţională inedite, în care mişcarea muncitorească a fost direct implicată. Ne referim la publicarea unor articole de istorie locală, bine întocmite, sau la articolele care tratează mişcarea feminină şi de tineret, după cum, în aceeaşi măsură, avem în vedere şi reevaluarea unor momente istorice în care clasa muncitoare şi-a exprimat cu hotărîre poziţia.

Referitor la modul cum au fost ilustrate în paginile revistei unele chestiuni privind mişcarea muncitorească internaţională, două ni se par a fi direcţiile de predilecţie :

a) Articole care privesc mişcarea muncitorească din România în contextul mişcării muncitoreşti internaţionale ; manifestări internaţionaliste ale mişcării muncitoreşti din România : Georgeta Tudoran, *Noi contribuții privind activitatea internaționalistă a socialiștilor români în preajma Conferinței de la Zimmerwald* (nr. 3) ; M. C. Stănescu, N. Popescu, *Partidul comunist român și Congresele Internaționalei a II-a* (nr. 5) Augustin Deac, *Constantin Dobrogeanu-Gherea — personalitate marcantă a mișcării muncitorești internaționale* (nr. 5).

b) Lucrări privind unele probleme ale mişcării muncitoreşti internaţionale : *Probleme fundamentale ale mișcării muncitorești din Polonia în anii 1919—1939* de Jan Tomicki (nr. 4) şi *Valoroase contribuții privind rezistența antifascistă din Italia* de I. Şerbănescu (nr. 4). Valoarea ambelor orientări este, incontestabil de netăgăduit, între altele şi pentru posibilităţile pe care le conferă de a cunoaşte noi aspecte ale manifestărilor internaţionaliste ale mişcării noastre muncitoreşti, adeziunea pe care au găsit-o întotdeauna idealurile înalte ale libertăţii, independenţei, păcii în rîndurile clasei muncitoare, a opiniei publice din România.

O menţiune aparte s-ar cuveni în acest context articolului citat — *P.C.R. și Congresele Internaționalei a III-a*, care oferă posibilitatea explicării unor orientări nu întotdeauna conform realităţilor româneşti şi, prin aceasta, de a releva meritul partidului, care a reuşit să depăşească, prin eforturi proprii, acele orientări necorespunzătoare realităţilor naţionale. Facem precizarea că aceste articole nu-şi propun explicarea numai prin factori externi a unor orientări din sînul Partidului Comunist Român, ci analizează fapte reale într-un spirit ştiinţific, obiectiv, de bun simţ istoric, relevînd consecinţele lor pe planul acţiunii practice a partidului, a posibilităţilor sale concrete de atragere a maselor.

Un loc aparte în sumarul revistei ocupă rubricile *În ajutorul celor care studiază în cadrul învățămîntului politico-ideologic* şi *Critică și bibliografie.* Prima inserează materiale ce tratează teme de importanţă fundamentală din istoria patriei : geneza poporului român ; apariţia relaţiilor capitaliste de producţie în România ; începuturile mişcării muncitoreşti şi crearea primului partid al clasei muncitoare ; insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă ş.a., care reprezintă pagini de sinteză a istoriei noastre bimilenare. Foarte utilă este şi cea de a doua rubrică amintită, care face o pregătire competentă a unor valoroase lucrări de istorie apărute în ultimul

an, realizîndu-se o bună orientare a cititorului cărţii de istorie şi a cărţii social-politice în general.

Întrucît „Analele de istorie“ reprezintă una din cele mai prestigioase publicaţii de istorie din ţara noastră, credem că este necesară publicarea în paginile ei, într-o mai mare măsură, a unor articole privind toate epocile istoriei poporului român, care să aducă în discuţie ultimele teze, informaţii, interpretări. Considerăm totodată necesară reflectarea în sumarul revistei a tot mai multe probleme din istoria modernă şi contemporană universală, din istoria mişcării muncitoreşti internaţionale. Pe aceleaşi coordonate, ar fi util dacă rubrica *Critică şi bibliografie* ar cuprinde mai multe prezentări de carte străină referitoare la istoria României.

Prin tematica şi valoarea materialelor publicate în anul 1975, revista „Anale de istorie“ reprezintă şi pentru studenţi un extrem de important instrument de lucru cu valoare informativă şi în egală măsură formativă.

Gh. Creţu, Gh. Iacob, S. Mureşanu, T. Răţoi.

DIN ACTIVITATEA COMPLEXULUI MUZEISTIC IAȘI

În societatea contemporană muzeul se transformă într-o instituție cu funcții complexe. Menținîndu-și în continuare rolul de depozitar de valori de cultură, de centru de cercetare, conservare, restaurare și for de specialitate în stabilirea ierarhiei unor valori din patrimoniul național sau mondial, muzeul devine în același timp o puternică forță socială prin influența cultural-educativă pe care o exercită în rîndul masei de oameni ai muncii care iau contact cu colecțiile sale.

Ținînd seama de rolul care revine astăzi muzeului — de instituție vie, dinamică adînc implîntată în viața culturală a centrului urban sau rural în care se află — Complexul muzeistic ieșean și-a orientat activitatea în lumina documentelor Congresului al XI-lea al P.C.R., aducînd prin acțiunile organizate la sediu, în școli, întreprinderi și la sate, o însemnată contribuție la instruirea și educarea publicului și în special a tineretului care a fost considerat totdeauna în prim plan.

Astfel, un prim aspect care iese pregnant în evidență este activitatea expozițională desfășurată de fiecare din cele cinci mari muzee ale Iașului, care a avut drept scop atît popularizarea unor valori mai puțin cunoscute din colecțiile acestora, cît și marcarea unor evenimente culturale.

Dintre expozițiile care s-au bucurat de un larg ecou în public cităm : „Gheorghe Panaiteanu Bardasare", „Valori ieșene în contemporaneitate", „375 ani de la Unirea Țărilor Române sub Mihai Viteazul", „Iașii, tradiții și împliniri revoluționare", „Mihai Eminescu — viața și opera", „Omagiu lui Mihail Sadoveanu", „Dezvoltarea presei progresiste în Iași", „Femeia în arta plastică", „Valori ale Muzeului politehnic", „Sumane și cojoace moldovenești", „Măști populare de Anul Nou", „Muzeul etnografic în imagini" etc.

Majoritatea acestor expoziții au avut eficiența scontată la public și faptul că unele au fost deplasate în întreprinderi, școli și la sate, a contribuit la cunoașterea de către mase a muzeelor ieșene, la educarea lor în spiritul dragostei pentru tot ceea ce e frumos și progresist în trecutul nostru.

Pe lîngă aceste interesante activități trebuie să menționăm că în anul 1975 la salba de muzee ieșene s-a mai adăugat o expoziție permanentă și anume cea organizată în Casa memorială „M. Kogălniceanu".

Paralel cu această activitate, în ultimii doi ani, specialiștii muzeelor au depus eforturi pentru găsirea de noi forme și modalități de organizare a unor acțiuni cu publicul.

O acțiune care a început să intre în tradiția culturală a Iașului o constituie „Prelecțiunile Junimii", inițiate de Muzeul de literatură al Moldovei, în anul 1973, la Casa „Vasile Pogor" (sediul muzeului). Încă de la prima întrunire a fost prezent un public numeros, animat de a audia expunerile unor personalități de seamă ale culturii românești contemporane.

Expunerile susținute în cursul anului 1975 au fost la înălțimea personalităților solicitate în acest scop și au fost strîns legate de desfășurarea unor evenimente social culturale petrecute pe plan național, tratînd teme majore ale istoriei și culturii poporului român.

Redăm mai jos programul „Prelecțiunilor Junimii " desfășurate în cursul anului 1975 :
— 29 ianuarie — „Poet și poezie în concepția lui Mihai Eminescu" (prof. dr. D. Murărașu);
— 28 februarie — „Elemente specifice de civilizație românească intrate în patrimoniul universal

(acad. prof. Emil Condurachi) ; — 4 aprilie — „Lumea ca sistem“ (prof. Mircea Malița — membru corespondent al Academiei R. S. România) ; — 18 iunie — „Mihai Viteazul și cultura română“ (Dan Zamfirescu — doctor în filozofie) ; — 10 decembrie — „Etnogeneza și continuitatea poporului român în spațiul carpato-danubian“, (acad. prof. C.C. Giurescu).

Una din formele noi de activitate cu publicul, care a fost abordată în special în ultimii doi ani de muzeografii ieșeni a constituit-o serile muzeale. Astfel, muzeele s-au impus pe planul activității culturale ale orașului Iași cu asemenea acțiuni de mare prestigiu. Între acestea amintim serile muzeale: „Gh. Panaitcanu Bardasare“, „Autenticitatea vieții satului moldovenesc ilustrată în opera lui Creangă și în Muzeul etnografic al Moldovei“, „Albert Finstein și relativitatea“, „Voci celebre de astăzi și de altădată“, „Eduard Grieg — înregistrări vechi și moderne“, „Probleme actuale ale zborurilor cosmice“ (urmată de filme documentare color, pe aceeași temă“.

Simpozioane științifice ca: „500 de ani de la luptele lui Ștefan cel Mare de la Vaslui“, „375 de ani de la Unirea Țărilor Române sub Mihai Vodă Viteazul — 1600“, „80 de ani de la nașterea militantului comunist ieșean Gh. Tanase“, „Iașii în arta plastică“, „Petru Poni — personalitate de seamă a culturii românești“, „Arta populară românească, tradiție și actualitate“, „Să ne cunoaștem și să ne iubim patrimoniul cultural național“, „Educația patriotică prin ghidaj“, medalioanele literare reunite sub genericul „Pe-un picior de plai“, dialogurile „Plasticieni ieșeni în fața publicului“ și șezătorile literare organizate, au stîrnit un viu interes în rîndurile publicului ieșean și au contribuit la creșterea prestigiului muzeelor.

Lecțiile model organizate pe diferite teme, în muzee, au constituit minunate prilejuri de evocare istorică, de educație patriotică și estetică pentru elevi, studenți și muncitori, fiind pregătite cu multă grijă de muzeografi, în multe cazuri însoțite de înregistrări de cîntece patriotice, sau de recitaluri de poezie patriotică, susținute de actori ai Teatrului Național „Vasile Alecsandri“ din Iași. Iată cîteva titluri dintre cele mai semnificative: „Ștefan cel Mare în conștiința urmașilor“, „Ideea originii și unității de neam a poporului român în operele cronicarilor noștri“, „Militanți de seamă pentru făurirea României moderne“, „1 Decembrie 1918, desăvîrșirea unității de stat a României“, „Începuturile literaturii în limba română, argument pentru continuitatea poporului român“, „Invenții și descoperiri românești în domeniul energeticii“ etc.

Un ciclu de ample acțiuni, sub genericul „Săptămîna muzeelor ieșene“, aflat în 1975 la a doua ediție, a stîrnit un viu interes în viața spirituală a orașului. Săptămîna respectivă (8—13 decembrie 1975), a debutat cu o sesiune științifică a muzeografilor ieșeni care a cuprins 21 de comunicări interesante cu profil de artă, istorie, etnogragie, muzeolofie, lucrări care demonstrează capacitatea și posibilitățile de abordare a problemelor de cercetare de către colectivul de specialiști ai Complexului muzeistic.

În continuare, fiecărui muzeu i-a fost dedicată cîte o zi din săptămînă în care au fost prezentate în fața unui numeros public, acțiuni specifice ca: vernisaje de expoziții, seri muzeale, recitaluri de poezie, simpozioane, desfășurate în special la sediu, iar unele în mediul sătesc.

O activitate permanentă ce se desfășoară în școli, întreprinderi și în satele județului o constituie conferințele și ciclurile de expuneri pe o anumită temă, însoțite de proiecții, menite să contribuie într-o mare măsură la informarea și la educarea patriotică, estetică și civică a publicului de toate vîrstele și în special a tineretului.

Amintim doar o parte din titlurile acestora și anume: ciclurile de expuneri „Din filele luptei pentru libertate socială și națională“, „Mari curente ale istoriei artei universale“, „Arta populară românească“, „Dezvoltarea muzeelor ieșene în anii de după eliberare“ și conferințele: „Idealurile de libertate ale poporului român oglindite în literatură“, „Muzeografia literară ieșeană și rolul ei în educația patriotică a tinerei generații“, „Arta modernă și marele public“, „Tradiții militante ale artei românești“, „Clasici ai picturii românești în Muzeul de artă din Iași“, „Ștefan Dimitrescu și Pinacoteca Națională din Iași“, „Petrașcu între național și universal“, „Pictura impresionistă la români“, „Valori ale Muzeului de artă din Iași“, „Henri Coandă — inventatorul avionului cu reacție“, „Resurse și realizări energetice în lume — prespective de dezvoltare în viitor“.

Cealaltă latură importantă a activității muzeelor — cercetarea științifică — s-a desfășurat pe direcția unor coordonate majore avînd la bază cerințele izvorîte din Legea ocrotirii patrimoniului cultural național, a îmbogățirii patrimoniului muzeal, a conservării și evidenței științifice a acestuia, a ridicării pe o treaptă superioară a activității cu publicul, concretizîndu-se totodată și prin punerea în circuitul informației a unor reușite publicații între care amintim Revista „Cercetări istorice“, lucrarea „Portul popular din zona Iași“, Albumul închinat lui M.

Eminescu „Vreme trece, vreme vine", precum şi broşurile-ghid „Bojdeuca Ion Creangă",„Muzeul Unirii — Iaşi", „Palatul Culturii" — Iaşi, „Casa Dosoftei", „Casa memorială Ilie Pintilie —

O serie de teme de cercetare ca : „Săpăturile arheologice de la Dumbrava— Iaşi şi Curteni-Vaslui", „Autoportretul în pictura românească", Ghorghe Panaiteanu-Bardasare şi fondarea Pinacotecii Naţionale din Iaşi", „Activitatea artistică a pictorului Ştefan Dimitrescu", „Funcţia cercetării în Muzeul de artă din Iaşi", „Cercetări etnografice în judeţele Iaşi, Botoşani, Vaslui, Neamţ, Suceava", „Din istoria telecomunicaţiilor în Moldova" etc., au contribuit la îmbogăţirea colecţiilor, la elucidarea unor importante probleme din tematicile muzeelor, precum şi la finalizarea unor acţiuni cultural-educative de mare prestigiu.

Dintre valorile deosebite intrate în cursul anului 1975 în patrimoniul muzeelor, amintim : colecţia de obiecte Kogălniceanu, lucrări de artă universală, o lucrare de Ştefan Luchian, un Tetraevangheliar din sec. IX—XI, documente de la Vasile Lupu, manuscrise, automate muzicale, precum şi o serie de obiecte valoroase provenite din săpăturile arheologice de pe teritoriul oraşului şi judeţului Iaşi.

Prin toate laturile activităţii desfăşurate, muzeele ieşene şi-au propus şi în mare măsură au reuşit să-şi aducă o reală contribuţie la educarea maselor, la apărarea a ceea ce numim sănătatea spirituală a oamenilor, la îmbogăţirea tezaurului de valori ale patrimoniului cultural, la punerea în lumină a acelor documente care demonstrează originea poporului nostru, şi continuitatea lui de milenii pe aceste teritorii.

E. U.

DONAŢII ŞI DONATORI

Numeroase instituţii de stat şi persoane particulare, dînd dovadă de o înaltă înţelegere şi apreciere a rolului de instituţie culturală şi educativă a muzeelor, contribuie prin valoroase donaţii la îmbogăţirea patrimoniului acestora.

În ultimii ani, Muzeul de istorie a Moldovei a înregistrat în colecţiile sale un impresionant număr de obiecte, documente, fotografii etc. — mărturii ale trecutului istoric al patriei care provin din donaţii.

Ca un semn de modestă recunoştinţă din partea colectivului ştiinţific al Muzeului de istorie a Moldovei, notăm numele celor care din înalt simţ de respect faţă de istoria patriei s-au înscris în rîndul donatorilor:

1. *Comitetul judeţean Iaşi al P.C.R.*; colecţii de ziare, fotografii, cărţi şi reviste, documente.

2. *Biblioteca centrală universitară „Mihai Eminescu" din Iaşi* — o bogată colecţie de ziare cuprinzînd perioada de la sfîrşitul sec. al XIX-lea pînă în zilele noastre.

3. *Biblioteca judeţeană „Gh. Asachi"* din Iaşi, cărţi şi reviste.

4. *Redacţia ziarului „Flacăra Iaşului"*, colecţii de ziare, perioada 1949—1970.

5. *Victor Mihăilescu-Craiu* din Iaşi, o valoroasă colecţie de medalistică, documente de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi secolul al XIX-lea.

6. *Pictorul Dan Hatmanuu* din Iaşi, proiect de frescă pe tema: Istoria Moldovei.

7. *Dan Grigorescu* (familia) din Bucureşti, colecţii de documente şi albume cu fotografii din primul război mondial; aspecte din campania militară condusă de Eremia Grigorescu.

8. *Constantin Săcăleanu* din Iaşi, noi donaţii de documente şi mărturii privind participarea sa ca delegat la Congresul al XI-lea al P.C.R. şi de invitat la Congresul al X-lea al U.T.C.

9. *Radu Paraschivescu-Balaceanu* din Bucureşti, cărţi, reviste, obiecte, fotografii, privind viaţa cultural-ştiinţifică şi politică în perioada interbelică precum şi mişcarea muncitorească şi comunistă din aceeaşi perioadă.

10. *Alexandru Cristescu* din Bucureşti, fotografii şi documente privind mişcarea socialistă şi muncitorească din România.

11. *Ioana Mârzescu* din Bucureşti, obiecte de mobilier-epocă, tocul pană din aur cu care s-a semnat de către autorităţile centrale şi locale, în 1925, actul inaugural al Palatului Administrativ din Iaşi, astăzi Palatul Culturii.

12. — *Elena Sturza* din Bucureşti, două icoane pictate pe lemn, secolul al XIX-lea şi un tablou de Olga Sturza.

13. — *Held Moisă* din Bucureşti, fotografii originale privind mişcarea comunistă şi muncitorească ieşeană.

14. — *Familia dr. Grigore Popa* din Bucureşti, o colecţie valoroasă, ilustrînd activitatea progresistă a dr. Gr. T. Popa şi alte documente privitoare la lupta antifascistă din România.

— *General Nistor Teodorescu* din Brăila, documente originale privind luptele desfăşurate de Regimentul 3 grăniceri de sub comanda sa, în nordul Moldovei, împotriva trupelor hitleriste.

— *Petre Lupu* din Cîmpina, fotografii ilustrînd activitatea politică a dr. N Lupu, precum şi aspecte din viaţa politică şi diplomatică a României între cele două războaie mondiale.

— *Octav Dobreanu* din Iaşi, fotografii ale lui D. D. Pătrăşcanu şi Lucreţiu Pătrăşcanu.

— *Eliza Ciolan* din Cluj-Napoca, numeroase obiecte şi fotografii, documente-mărturii despre viaţa muzicală în perioada interbelică şi ale contribuţiei dirijorului Antonin Ciolan la dezvoltarea acesteia.

— *Maria Crivei* din Iaşi, documente şi fotografii privind viaţa şi activitatea lui Mihai Crivei, participant la acţiunile revoluţionare din Iaşi în 1933, tovarăş apropiat de luptă a lui Ilie Pintilie.

— *Ion Niculi* din Iaşi, fotografii şi documente privitoare la perioada revoluţiei populare în ţara noastră (1944—1974).

— *Alexandru Faliboga* Vlăsineşti, Botoşani, a donat muzeului nostru colecţii disparate pe mai mulţi ani, ale ziarului „Neamul românesc", precum şi documente ce reflectă acţiuni de masă în perioada revoluţiei populare în Moldova.

— *P. Panaitescu* din Iaşi, colecţii incomplete pe mai mulţi ani, ale ziarului „Neamul românesc".

— *Familia Ifrim* din Bucureşti, numeroase mărturii documentare; fotografii, obiecte etc. privitoare la acţiunile culturale—educative de masă organizate de Ateneul popular din Tătăraşi (Iaşi) în perioada interbelică.

De asemenea, au mai donat Muzeului de istorie a Moldovei, obiecte, cărţi, reviste, documente, fotografii, monezi etc. VASILESCU DRAGOŞ din Iaşi; SMEREA IOAN din Hîrlău; BENDAS MIHAI din Iaşi, GEORGETA STURZA din Iaşi MISTREANU COSTICĂ din comuna Rebricea, jud. Vaslui, ION TOMESCU, Bicaz-Neamţ, ION BALTA din com. Tarcău jud. Neamţ, ION SAIZU din Iaşi; N. VASILESCU CAPSALI din Bucureşti.

Adresăm şi pe această cale, tuturor donatorilor Muzeului de istorie a Moldovei din Iaşi, călduroasele noastre mulţumiri.

Colectivul ştiinţific al Muzeului de istorie al Moldovei.

GHEORGHE UNGUREANU

În dimineaţa zilei de 29 decembrie 1975 s-a stins fulgerător din viaţă GHEORGHE UNGUREANU, personalitate marcantă a arhivisticii româneşti şi a vieţii culturale ieşene.

S-a născut la 8 martie 1907 în satul Schitul Hangului din judeţul Neamţ. Primii ani de şcoală îi urmează în satul natal, apoi la gimnaziul din comuna Hangul, de unde se transferă la liceul Mihail Kogălniceanu din Iaşi. Aici l-a avut profesor pe Mihail Sadoveanu „care ne învăţase să citim şi să scriem româneşte". După terminarea liceului frecventează cursurile Facultăţii de drept din Iaşi, luîndu-şi licenţa în anul 1929.

Înainte de înscrierea la facultate, în toamna anului 1926, intră ca practicant fără leafă, la Arhivele Statului din Iaşi, instituţie condusă în acea vreme de cunoscutul genealogist Sever Zotta. La 1 ianuarie 1927, este numit copist, apoi arhivar — paleograf, arhivist şi în cele din urmă director al instituţiei în 1941, funcţie pe care o deţine pînă la pensionare în 1969, după această dată activînd în calitate de consultant ştiinţific.

Ucenicind pe lîngă Sever Zotta şi vestitul paleograf Traian Ichim, într-o instituţie care-şi ducea modesta dar statornica activitate din 1832, unde puţinii cercetători de atunci erau însă Mihai Costăchescu, Gheorghe Ghibănescu sau Ilie Minea, Radu Rosetti şi uneori chiar Nicolae Iorga, tînărul venit cu legendele Ceahlăului în suflet, a găsit în Arhive mediul cel mai prielnic pentru afirmaţiile şi aspiraţiile sale.

Poate începutul carierei sale nu a avut nimic spectaculos. A învăţat, a căutat prin poduri, beciuri şi şuri arhive aruncate şi uitate, le-a strîns, alături de ceilalţi arhivişti, s-a luptat cu ignoranţa şi nepăsarea şi chiar cu legile, ingrate pentru arhive în acea vreme, salvînd, cît i-a stat în putere, memoria scrisă a neamului nostru.

La cîrma instituţiei, a unei instituţii în fruntea căreia stătuseră G. Asachi, Vasile Alecsandri, tatăl şi fiul, Gheorghe Sion şi Teodor Codrescu, cărora le-a cinstit memoria, le-a continuat activitatea, activitate ce cerea de multe ori sacrificii şi uitare de sine. Învingînd vicisitudinile războiului, cel mai mare duşman al arhivelor, salvînd cu riscul vieţii chiar, cu infime pierderi, arhivele Moldovei, mărturii ale unui trecut de luptă şi glorie a românilor, a refăcut, la început, cu propriile mijloace localul Arhivelor.

Continuînd salvarea arhivelor, de oriunde şi prin toate mijloacele, mai ales a acelor particulare, ajutat după 23 August şi de legi care ocrotesc acest tezaur de neînlocuit, a avut mulţumirea să poată trece în munca de arhivă la o etapă care a ridicat-o la treapta de ştiinţă. Prin articolele, studiile, instrumentele de lucru pe care le-a iniţiat şi publicat, sau ediţiile de documente, a îmbogăţit teoria şi practica arhivistică.

A fost mai înainte de orice arhivist, meserie pe care a iubit-o şi practicat-o cu pasiune, pasiune pe care a căutat să o sădească şi celor pe care i-a format în această nobilă profesiune. Ca arhivist şi ca român şi-a spus cuvîntul la congresele şi mesele rotunde, organizate de Consiliul Internaţional al Arhivelor la Florenţa, Stockholm, Bruxelles, Londra, Washington sau Madrid. Prin cercetările întreprinse în arhivele de la Moscova, Leningrad şi Paris a adus în ţară zeci de mii de cadre de microfilm de pe documente ce privesc ţara noastră. Iar la Congresul Arhivelor de la Madrid din 1968 a fost numit membru în colectivul de redacţie al revistei „Archivum", publicată sub auspiciile U.N.E.S.C.O., din 1969 membru corespondent permanent pentru România. În ţară a făcut parte din colectivul de redacţie al „Revistei Arhivelor", seria nouă.

Numele său este legat şi de activitatea muzeistică ieşeană. Multe din obiectele expuse în muzeele oraşului nostru, şi chiar la Muzeul R.S.R., au fost găsite, salvate, restaurate şi depuse acolo unde li se cuvenea să stea.

Puţini ştiu că a fost membru activ în *Comitetul de refacere a bojdeucii lui Ion Creangă*, alături de Constantin Meissner, N. A. Bogdan, Petru Andrei, G. Topîrceanu, I. I. Mironescu, Ionel Teodoreanu ş.a. În casa din incinta Goliei, unde a locuit Ion Creangă, după anul 1951 a organizat un mic muzeu, în care au fost expuse documente de arhivă privitoare la viaţa şi activitatea învăţătorului Creangă, cît şi a lui Mihai Eminescu. În una din aceste încăperi a iniţiat un muzeu unic în ţară, un muzeu al Arhivelor, cu mobilierul de la înfiinţarea acestei instituţii şi alte exponate specifice.

Activitatea publicistică a început-o curînd după intrarea sa în Arhive, publicînd, în 1928, documente despre locuri şi case din Iaşi, în „Ioan Neculce", buletinul Muzeului municipal din Iaşi, al cărui sediu era tot în incinta Goliei.

A scris mult, note, articole, studii, volume de documente, toate fiind rezultatul unor cercetări migăloase în arhive, avînd la bază documente inedite.

Primele lucrări privesc viaţa şi activitatea jurisconsulţilor *Damaschin Bojinca* şi *Cristian Flechtenmacher*, *Învăţămîntul juridic în Academia Mihăileană*, *Istoria avocaturii*, *Justiţia în Moldova*, *Înfiinţarea şi organizarea judecătoriilor în Moldova*. Locurilor natale le consacră schiţe istorice : *Mînăstirea Hangu*, *Pionul şi palatul cnejilor Cantacuzini*, *Fabrica de hîrtie de la Petrodava a lui G. Asachi*.

Istoricul unor instituţii din Moldova secolului XIX, categoriile fiscale, frămîntările sociale şi politice din aceeaşi perioadă, documente inedite privitoare la personalităţi ca *Mihail Kogălniceanu*. *Vasile Alecsandri*, *G. Sion*, *Vasile Adamachi*, *Vasile Conta* şi *C. Conache*, note istorice despre oraşul Iaşi, lucrările din cadrul filialei Iaşi a Academiei R.S.R., în timpul cît a lucrat ca cercetător, cît şi numeroasele lucrări de arhivistică, îl consacră ca pe un adevărat om de cultură.

Volumele sale de documente asupra *Familiei Sion*, *Ion Creangă*, *Gheorghe Asachi arhivist*, *Cronica Cotnarilor* şi asupra familiei şi vieţii lui *Mihai Eminescu*, aceasta rămasă în manuscris, îl aşează alături de alţi cărturari de seamă ai oraşului nostru.

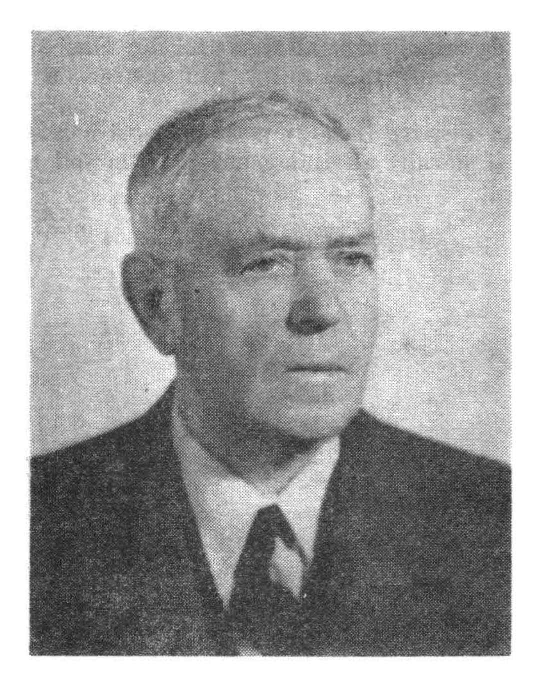
Nicolae Iorga a avut totdeauna cuvinte de preţuire pentru strădania sa de arhivist şi publicist. Prezentîndu-i în „Revista de istorie" prima ediţie de documente *Ion Creangă*, scria : „Frumoasa publicaţie a d-lui Gh. Ungureanu, totdeauna fericit scotocitor, înoieşte de fapt viaţa, înconjurată prea mult de legende, în general scăzătoare, a scriitorului de mare inspiraţie populară care a fost Ion Creangă, cu o aşa de trainică dăinuire. Pe baza pieselor de arhive, inedite, se reconstituie cu de-amănuntul întreaga lui înrudire ; bogăţia acestor ştiri arată ce se poate găsi pentru epoca mai nouă din depozitele noastre publice, aşa de puţin cercetate. Se reconstituie întreaga înfăţişare a satului Humuleşti [...] Lucrarea va fi folositoare şi pentru întreaga istorie culturală a timpului".

Caracterizat ca un „moment" al Iaşului, viaţa i-a fost închinată pînă în ultima clipă, salvării, păstrării şi comunicării moştenirii scrise lăsată de înaintaşii noştri. Căci „un popor care nu are arhive, nu are istorie" spunea încă din 1943. Şi mai mult ca oricui i se potriveşte zicala „de la lume adunate şi iarăşi la lume date".

Ce exemplu ar putea fi mai generos şi mai demn de urmat ?

V.I.

GHEORGHE MELINTE

La 20 iunie 1976 a încetat din viață în urma unui tragic accident cunoscutul și pasionatul muzeolog Gh. Melinte fondatorul muzeului din Huși.

S-a născut în satul Curteni, comuna Oltenești, județul Vaslui în ziua de 16 aprilie 1903 în familia învățătorului Ion Melinte. După școala primară urmează școala normală de învățători „M. Kogălniceanu" din Huși pe care o absolvă în iunie 1923.

A profesat ca învățător în diferite localități din fostul județ Fălciu și la Petroșani între anii 1924–1956. Odată cu înființarea Muzeului raional Huși, în 1956, prin donațiile pe care le-a făcut devine conducătorul acestui așezămînt de cultură. Din acest moment activitatea sa cunoaște un curs ascendent.

Prin stradania sa vechilor colecții, li se adaugă în continuare noi obiecte astfel încît, în scurt timp a putut înființa alături de muzeul de istorie secții de etnografie, științele naturii și de artă.

Pasiunea şi neobosita străruinţă cu care aduna obiectele vechi i-au adus binemeritatele aprecieri din partea organelor locale dar şi a colegilor săi care în glumă dar şi cu duioşie obişnuiau să-l numească „Moş Muzeu". Deşi este pensionat în anul 1963 continuă să lucreze pînă în 1963, cînd, deşi retras la domiciliul său de la Iaşi, va străbate meleagurile natale pentru a depista noi monumente arheologice.

În rodnica sa activitate se înscriu şi diferite articole elaborate singur sau în colaborare publicate în revistele de specialitate, numeroase materiale de popularizare în presa locală, participări la diferite manifestări ştiinţifice din ţară, interviuri la radio şi televiziune.

Pentru munca de organizator al Muzeului din Huşi şi pentru activitatea de cunoaştere a vestigiilor trecutului a fost distins cu Medalia Muncii şi Meritul cultural cl. I.

Prin moartea sa dispare încă unul dintre acei cercetători ai trecutului care prin hărnicie şi dăruire au îmbogăţit patrimoniul cultural şi ştiinţific al ţării noastre.

Sit tibi terra levis

C.I.